

kikaphatás visszakapathatás; reprimire, redobindire; Möglichkeit des Zurückbekommens. 1846: Czéh gyülés alkalmával Bencsik János egy kérelmet ad bé el kobozott szerszama ki kaphatasa iránt [Kv; ACProt. 15].

kikapkod kikapdos; a smulge repede; nach und nach (her)ausgreifen. 1881: (A kézirat) Egy éjjel született, s a szedők darabonként kapkodták ki a kezem alól [PLev. 86 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kikapó 1: kb. kaptatós, meredekes; cu pantă repede, abrupt; steil, abschüssig. 1801: az Némái^a fogadotol fogva egész az ki kapo Hegyig, oly kárhuzatos Ut vagyony [Dés; DLt. — "Néma település a város tözsomszedságában]. 1821: A Kikapó Fordulo [M.gyerőmonostor K; KHn 85].

2. Nőre von.; referitor la femei; in bezug auf eine Frau: kikapós; usuratică; leichtblütig, ausgelassen. 1771: Közönséges hírből hallottam azt hogy . . . Csiszmadia Enyedi János Marisko nevű Léánya igen ki kapo volna és szereti a katonákat, kivált Vincze Ersokát is hallottam hogy most a Nyáronn egy Verbunkos katonával erő szakoson el akart menni az édes Attyát is el hadta volna egy nihány napokig [Dés; DLt 321. 11 St. Kis (32) ns vall.]. 1823–1830: Ez a Zilai^a feleségül vett volt egy ifjú leányt aki nyelves, de utoljára vén férje mellett kikapó, vagyis inkább deákokokba kapó asszony lett volt [FogE 295. — "Zilahi Sámuel mv-i ref. kollégiumi filológia-professzor].

3. Férfira von.; referitor la bărbati; in bezug auf einen Mann: kb. szoknyák után futkosó, szoknyák körül kujtorgó; desfrinat, muieratic; hinter jeder Schürze herlaufend. 1799: Az Exponens^a . . . ki kapo etzaka flangerozo, szállásán kívül másoknál háló feslett erköltsü buja természetű volna . . . ? [Dés; DLt vk. — "Veres István csizmadialeány]. 1836: már én nem vagyok sem részeseg sem ki kapo, s iteletem szerint sem bolond [Ne; DobLev. V/1216 Dobolyi Sigmond lev.].

kikapós. Nőre von.; referitor la femei; in bezug auf eine Frau: könnyűvérű; usuratică; leichtblütig, ausgelassen. 1772: Sovány^a és magtalan aszszony^a s kikapós is, mondják, hogy lett volna [RetE 266. — "Gr. Bethlen Ádámné br. Bánffy Zsuzsánnal].

kikarcol felkarcol; a grava; aufkratzen. 1823–1830: én is az állásra felmentem volt, hogy a kémény tetejére az 1799. esztendő számát a vakolásra kiirjam vagy karcoljam [FogE 296].

kikaróz (szőlőtökéhez) karót ver; a arăci (vița de vie); anpfählen, stocken. 1708 k.: harmad fel hold szolött ki karoztunk, a többi megh karozatlan, s miveletlen [Harangláb KK; SLt AK. 36 Hosszu Demeter P. Horváth Mikloshoz]. 1716: a szőlőket mindenütt ki karosztak, a Csílag hégyét ki kötöték, a többibén meg vagyon kötétlén [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1767: A Vintzellér az szőlőt ki karózta felesen ki is hajtott benne [Esztény SzD; Told. 29].

kikaróztat (szőlőtökéhez) karót veret; a pune (pe cineva) să arăcească (vița de vie); anpfählen/stocken lassen. 1763: a' Szőlőket még a' mult hetekben ki karoztattam

már most a' mit lehet homlittatok [Szőkefva KK; BálLt 1]. 1770: Karo iránt is méltotassék Ngod ollyas rendelést tenni hogy bár csak 700 légyen az Levelezésre, mivel most uj karoja kevés lévén az oh karokkal karoztatta ki [Backamadaras MT; Ks 38/II. 28 Váró Gábor lev.]. 1786: mind eddig alig tudtuk a szőlőket ki karoztatni s meg hajtatni [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

kikaróztatás (szőlő)karóztatás; arăcitul (viței de vie); Anpfählung, Stocken. 1780: ő Kegyelme Borból szénából gabonából, tartozzék az fele részt ki adni, enis köteles lévén az irt szőlő(ne)k ki karoztatására elégséges karokat vágatni [M.andrásfva U; Pf].

kikaszál lekaszáli; a cosi; abmāhen. 1759: ezen földet . . . a' Gergelyfájára menő utig vegig ki-is kaszáltam [Hosszútélke AF; Kath.].

kikec 1757: Egy pár kikecz, az egyik monyok a másik szillyes, 4.5 esz(ten)dösök | Egy par kikecz: egyik kesej, a másik daru szürkéske 5 esztendősök [Pusztasztmiklós K; Berz. 3. 1/9].

Mindkét adalék ököre von. A szó valamelyes valószínűséggel az ökörszinnévként a régiségben közönséges két 'világoshamvas' [MPaszt. Mut.] szinnév i-zó és kicsinyítő képzős alakja lehet.

kikecél kivaccolódik/vergődik; a ieși zbătîndu-se; sich heraus/losarbeiten. 1841: Vagyon . . . ott a jukba a farkáról a tsikonak szór, ami — a lába eltörvén, a kövek közül ki akarván ő ketzéltni, — le rogyva lévén a hátuljával, a farkáról surlodott le [Dés; DLt 1541. 10a].

A jel-re és az eredeztetésre nézve 1. CZF-nek, a MTsz-nak és a TESz-nek kecef al. adott jel-eit, ill. származtatását.

kikel 1. kilép/száll; a ieși (din . . .); aussteigen/treten. 1752: mikoron ki költ a fürödéből . . . engemet szolított hogy fel öltöztessen [Altörja Hsz; HSzJP Margareta Romány (20) vall.]. 1806: A Feredővel úgy bánynyék Nagyságod hogy a Délutáni órán 5 ora tájban üjjön bele Nagyságod, és fel ora mulva kelyen ki belölle; minden nap [Zilah; BfR 4/151 dr. Zoványi Imre lev.].

2. feláll/kel; a se ridica (în picioare); aufstehen. 1705: (Lakodalomban) Egyszer a főgazda, Bethlen Ferenc uram Teleki László urammal kikelének és elmenének. Azután pedig a Bethlen Ferenc uram szállásán éjfélig itanak [WIN I, 412].

3. (vetés/vetemény) kibújik; a răsări/încolți (semănaturile); (Saat/Gemüse) (auf)keimen, hervorschießen. 1573: az len es az bwza ky keolt [HSzj búza al.]. 1715: az kaulefioli Szépen ki kelvén, a bolha által ell veszet, az árticsoka a ki meg marat, és ki költ szép [O.csesztve; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1788: Én egy uj dolgot próbáltam: a lentse és borso helyit ujra fel szántattam s bé vetettem látván hogy sok el hullat a kaszállásakor és már kiis költ szépen meg látom mi lesz belölle leg alább jo kostat reménlek [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1793: az Specificalt tavaszi Vetésekis mind szépen ki költenek [Hada Sz; JF 36 LevK 231 Vintze István lev.]. 1814: imitt amott lévén egy tö Buza ki kelve, egyébűt pedig tóvis [Dés; DLt 174]. 1832: Az ősz vetést el végeztem . . . mind szépen ki kótek [Bögöz U; IB. Nagy Márton ub lev.].

4. (tojásból/petéből) kibújik; a ieși (din ou); (aus dem Ei) ausschlüpfen. 1620 k.: Az gyöngy^a . . . Ha ki nem ta-

lálják szedni, mikor annak ideje, hogy még meg nem lágyult, addig gyöngy, de ha oztán elhaladja az idejét és meglágyul . . csiga lészen belőle. Mikor kikél, azért ott az földön tudják annak idejét [BTN² 416. — ^aAz igaz- v. keletigöngy].

5. kicsirázik; a incolji; auf/auskeimen. 1704: a kalon- gyák és kévék úgy kiköltenek, hogy olyanok voltak, mint tavasszal a szép pásint [WIN I, 164].

6. el/kimegy; a ieși/pleca; weg/fortgehen. 1586: Simon Vinkler vallia . . vrbeogeor Balint Az Azzonnak egy hazat veón, es így kele ky chere zerent Az Azzony a' hazbol [Kv; Tjk IV/1. 553]. 1610: Beóge mate es Beóge Peter ki kele innat azbol az helybeól az hol most Damo- kos albert lakjk [Alfalu/Csomafva Cs; Törzs. Kouacz Istuan (70) lib. vall.].

7. fűre ~ kb. a barom (tavasszal) kikap a legelőre, legelni kezd; (animalele primávara) a ieși la pășune; (Vieh) zu weiden beginnen. 1733: (A) teheneket . . szí- pen ki telettettem most hogy fűre ki költ (így!) az Műhesi tisztartója Ngok(na)k el hajtatta | az juhok . . hogy fű- re ki költék az után döglöttek meg [Noszolyi SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez].

8. elkerül vhonnan; a plecă de undeva; wegkommen. 1583: Janos Kowach Jsthan kowach Zolgaia vallia Leg Elseoben lakek ez Jlonaleany vramnal Gergel kowachnal . . Az vtan palastos Isthwannalis lakot on- net(is) ky keolt [Kv; Tjk IV/1. 158]. 1600: Kalotazegy Benedekne Anna azzony ket kesenthyeojet thwdgya es ket eoweys voltak . . Annak vthanna valo dolga- ban semmih nem thwdok mihelt abból az vchabol ky keolt [Kv; Tjk VI/1. 513]. — ^aHerczeg Barbarának].

9. ~ a gyermekeségből kikerül/nő a gyermekévékből/ korból; a trece de virsta copilăriei; den Kinderschuhent entwachsen. 1654: Gierőfi Ianosne azoniom . . gon- dolkodnek mas kepen mert immar Görőfi Giorgi az Giermekseghből ki költ Sui juris Iozagh nélkül ne(m) el- het [Szamosfva K; Ks 90]. 1757: az miolta Gyermekse- gemből ki költém mindenkor azt hányták szemekre, hogy mennyenek Torda Vilmára^a az hova valok [A.hagymás SzD; Ks 9. XXXI. 20. — ^aSzD].

10. elő/kikerül; a se obține; herauskommen. 1619: egy festéknek való forrás oly vagyon abban az ország- ban^a, hogy hatszor való százezer arany jövedelme va- gyon az királynak abból az egy forrásból, mert az széles világra drága materiák festeni nem lehetnek anélkül az forrás nélkül, hanem onnat kell kikelni az festék materiá- jának [BTN² 319. — ^aTripoliszban].

11. kb. elkészül; a fi gata/terminat; fertig werden. 1677: (A) Gyülésre minden Regalissal hivot személyek, és Gyülésben választot emberek, a' Gyülésnek első nap- ján, compareálni, és mind addig ot lenni, mig az Articulusok ki-kelnek tartozzanak [AC 90. — ^aAz ogy-re, diétára].

12. kikerül; a părăsi/ieși; hinausgelangen/geraten. 1757: negyedik esztendeje hogy a' Tisztartóságból ki költém [Gysz; DE 3]. 1761: hogy pedig a Skolából ki költ Nagi János Uram telepedett Házossaga által Tor- dára [Abrudbánya; AbN].

Szk: ~ tutoratus/tutorság alól. 1746: meg kívánom, hogy ~ a neveletlen árvának, minthogy ötöt illeti ~ Ház, engemetis addig mig Tutorság alól ki kél, viszza itültessek [Torda; Tjkt III. 34]. 1753/1781: az árvák fel nevelkedvén az Tutoratus alól ki költenek [Algyógy H;

JHb LXXI/3. 251] * ~ vkinek keze alól/vkitől. 1605: Gepesi Geörgys eő Jobbagia leon, az feöldetis kezebe hagia Sigher Janos Gepesi Georgynek, ekkor kele kj Marto(n) Janos kezebol [UszT 19/16 Joan Biro de Kws- meód (40) pp vall.]. 1610: talalta(m) megh valamj szena fwuemet eőreóksegemet ez al peresek kezeknel . . kit en az myhali vayda be Jeoueseigh bekesegeesen birta(m) . . en teöllem Hatalmaswl teőrueni nelkwl keölt ki [i.h. 4/3c]. 1699: En Kovats Istva(n) Vr(ama)t Jobbagj kep- pen szolgalt(a)m migh keze alol eő kgl(ne)k ki nem kelék [Mezőkölpény MT; MbK 90 Kölpényi Kocsis János (40) jb vall.]. — L. még AC 176.

13. kiáll vki mellett (védelmezőül); a veni în ajutorul cuiva; für jn eintreten. 1729: az illyen dolgokban kellyen ki az ur mellettem, s oltalmazzon [Kiskapus K; Ks 99 Gyerőfi Kata lev.].

14. kb. felkel, fegyverre kap, fegyvert ragad; a se ridica cu armele împotriva cuiva; gegen jn aufstehen, sich erheben. 1672: mi közönségesen az felséges Isten dic- sösege és az megnyomorodott . . haza szabadságának helyben állítása végett költünk ki [TML VI, 306 Teleki Mihály Szatmár megyéhez].

15. vki ellen fordul/támad; a se ridica împotriva cuiva; sich gegen jn wenden. 1738: Ugy tapasztallyuk, és látván lattjuk, hogj Kglđ ugan ki költ azok ellen a' Sze- gény Taxas Városok ellen most ujjonnan Beretz Várossát el akarja pusztítani [ApLt I a gub. Apor Péter- hez]. 1772: a fiam Zsigmond kikölt ellenem s a guber- niumban azzal vādolt be, hogy én az ő materno-aviti- cum bonumit dilapidáltam [RettE 290]. 1817: vádokkal is ellene ki kelnek [K; KLev.].

16. kifakad/tör vmi ellen; a răbufni împotriva a ceva; sich über etw. auslassen. 1847: Hallottam, hogy Varga Kata a királyi kincstárnak földesúri joga gyakorlatába is belé elegyedett, s az ellen kikölt. Hallottam, hogy be- szédeket is tartott az emberekhez [VKp 214].

17. képeből ~ kikel magából; a-și ieși din sărite; außer Fassung/sich sein. 1847: láttam a' Gila Gligor- né léankáját az uttzán menni lefelé, ki egészen képeből ki volt kelve én kérdeztem a Léankát mitől jedett ugy meg, melyre a' Léanka felelni nem tudat, a' szavába a' nagy ijedség mián mind akadozott mondván, hogy Kádár Mártonné utyát el állatta, s még verte, s jedtibe fut vissza a' faluba [Náznánfva MT; Berz. 17b].

18. (termés) bekerül, betakarítódik; a se aduna/strînge (recolta); (Ernte) eingebracht werden. 1723: ha az bu- za ki kót belolle^a, ki mēven az Biro vagj más betsuletes emberek azon mérték szerint határozzák ki [Derzs U; ApLt I. — ^aA földből]. 1745: Mint hogy pedig most a N. Idai^a és Budarlai tilalmas(ban) való Forduló Határok fel nem osztathattanak, tehát ki kelvén a Gabona, mind azon Határokat a' Mlgos Parsok egy más kö- zött igazságosan fel osztani tartoznak [Budorló K; Told. 9. — ^aK].

19. elfogy/kel; a se trece/vinde; ausgehen, verkauft werden. 1750: ha jo borok lesznek, reménlem ki fog kel- ni [O.csesztve AF; Ks 83].

20. eltűnik; a dispărea; verschwinden. 1710: Szörnyű irtóztató executió mene véghez az egész országban, mert nagy portiót vetettek fel a militia számára, s a Rákóczi átkozott rézpénze miatt minden jóféle monéta kikölt va- la Erdélyből. Nem lévén a szegénységnek pénze, honnan

a porciót megadja, kinozták, kötözték, nyomorgatták [CsH 396. — 1707-re von. feljegyzés].

◇ Szk: *a haszon ~ vmiből* kijön/kerül vmiből a haszon; a putea fi exploatat cu folos; von etw. Nutzen haben, aus etw. Nutzen erwachsen. 1770: tartozzék ... egy jó Ugarnak való földet adni, tsak addig a míg a haszon ki két belőle [Hr 1/41] * *üstöke ~ t kezéből* kinőtt a keze alól; a ieşit demult din vîrsta copilăriei; seinen/ihren Händen erwachsen. 1679: tudja az Isten ki vétett, minthogy ő vizsgálja az szíveket s az én fiamat is, ha vétett de az ő üstöke az én kezemből már régen kikölt [TML VIII, 516 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

◇ Sz. 1631: Toldalagj Mihaly monda hogi mit hazucz te teokelletlen beste kurua fia, te hazugh Istua(n) Deak az feleségemetis eő gjouala el teölem ... az mi szekünkben igen keves böczüje vagion onnet ki költ leuele [Mv; MvLt 290. 48a].

kikeledezik ki keldegél/keleget; a răsări ici-colo; nach und nach (auf)keimen. 1814: azon Szántó földbe nem volt egyéb hanem csak Tővis, és imitt amott Buza ki keledve [Des; DLt 174].

kikelendő kb. kikelőben levő; ajuns la momentul eccluziunii; im Aufkeimen begriffen sein. 1811: Mint látod a' serény Hangyákat dolgozni, Egyiket el-menni, mást eledelt hozni, Ezt, hogy ki-kelendő tojásait forgattya, Amazt, hogy szeméttől házát tisztogattya [ÁRÉ 26].

kikelés 1. kikerülés; ieşire; Herauskommen/gelangen. 1662: (Bethlen Gábor) Udvar nagy méltóságot tart vala, melyben az régi nagy urak s fő emberek gyermeket schólákból való kikelések után tisztességes fizetésekben méltóságosan nevelvén, imide-amoda való fő követek mellett s egyébként is külső országokra való járatásokban gyakorolja vala [SKr 125–6]. 1734: (Barcsai Jánosnak) innet a Collegiumból való ki kelésit punctualiter nem tudom meg határozni [Kv; TKI J. Farkasdi (27) preceptor rhetorum vall.]. 1771: Györffi József . cancelláriáról kikelése után ment Bornemisza Ignác thesaurarius úrhoz secretariusnak [RettE 248].

2. vminek elkészülte; definitivarea a ceva; Fertigwerden einer Sache. 1689: ennékem utamat sietetnem köl Nemzetes Biro Joseph Urammal leőt vásárromul irrandó Levélnek ki kelesét nem varhatom [Sz; Eszt-Mk Cserei lev.]. 1807 k.: azon Testamentum formalis meg írására engemet az Eskettető sem mas nem onszolt, ezen folylo Esztendőig és hogy az üdön költ annak formalis meg írása az okból tettük fel ki kelese ideit [Sinfva TA; Borb. II].

3. kb. a termés bekerülése/betakarítása; recoltare, stringerea recolte; Heimbringen/beförderung der Ernte. 1797: vásárolt volt az Exponens Néhai N Enyedi Lakatos Ferentz Vramtol két hold quártás földet akkor vetése lévén benne, annak ki kelese, vagy bé takarittatása utánra regulázta volt a' venditor azon földnek kézhez vételét [Ne; DobLev. IV/785. 1a].

4. (vmi mellett való) állásfoglalás, kiállás; luare de poziție; Stellungnahme. 1662: Az magyarországi clérus, papi rend igyekezik vala az evangélium mellett való kikelését Bethlen fejedelemnek megbosszúllani [SKr 137]. 1777: Kornis Mihály ... értelmes, okos, ifjú, igaz-

ságszerető úriember vala ... az haza javára, az törvény és az igazság mellett való kikelésért megpirogattatik öfelsége által [RettE 379].

kikelet 1. zsendülés; primăvara timpurie, perioada de încălzire a semănăturilor; Reifen, Sprießen. 1662: Hal-ler Gábor Jenőben^a kinn lakván, a helynek erősítésében nagyon emberkedett vala ... teletszaka mind mézségetéssel, kőhányatással, hordatással úgy hozzákészül vala, hogy majd minden kikeleten, tavaszon, nyáron egy-egy külső reguláris bástyáját a várnak megépíteti vala [SKr 319. — ^aErdély délnyugati végvárában, Borosjenőben].

2. tavasz; primăvară; Frühling. 1570: Nylas Illes vallia egy Zeolet veot Mogioro Esthwan Alch Gaspartwl . . . Es egy kort ky keletre az zeolet megh haytatta Az theob mywet Mint Zwretygh azonba hatta [Kv; TJK III/2. 174]. 1599: Lucas Trauzner . . . fassus est isto modo. Ez el mult wdeobe(n) vgy mint ky kelet tayba(n) leowe hozza(m) Kőpeczy Janosnak egy embere [Kv; TJK VI/1. 274a]. 1608: eoreokseget Jozagat, ez kikelet tayban hatalmasul elfoglaltak [Brassó; BálLt 41]. 1655: Noszolyban^a Iako Tot Borbala Ceffei Laszlo Uram kenszereteseből ment volt feleségül Kodis Mihályhoz, ugyan Ceffei Uram kocziassához, de majd kikeletkor ket esztendeje lenne miolta hűtőtlenül mellőle elugrot [SzJK 76. — ^aSzD]. 1672: Felső Szivagyia^a Ado ... Esztendőbe(n) két Tinot szoktanak adni kikeletkor, két Esztendőt. Eősze három Esztendőt [Born. VI/24. — ^aSz].

3. a jószág tavaszi kihajtása, kihajtás/verés; scoate-re animalelor primăvara la păşune; Austrieb des Viehs im Frühling. 1572: het Jwhot hayt volt ely Az Iwhnak kettye agh volt es chorba Az Eote lok voltak germekdyd es egessges Iwhok kyk Baraniasok leottek volna ky keletre [Kv; TJK III/3. 47 Deoche (!) Ianos vall.]. 1589: Az Alseő (!) Jspitalban ... Jaró Ekeor (!) Zam Zerent 24. Harmad few Tewleok (!) No 3. Eoreg Vnó Barom No 14. Harom vzeő Barom kikeletre Borius No 3 [Kv; Szám. 4/VIII. 3].

4. *tavaszi ~* a jószág tavaszi kihajtása/verése; scoate-re animalelor primăvara la păşune; Austrieb des Viehs im Frühling. 1755: Csős Török buza ... aprobb el hit-vankodot rideg sertések táplálásokra egész Tavaszi kikeletig az Darabontok által költ el 40 köből 3 véka [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.].

kikeletlenül nerăsărit, neîncoljit; nicht aufgegangen/aufgekeimt. 1794: Murok, Petreselyem nagyobb részín még a száraz földben kikeletlenül hever [TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez Gernyeszegről (MT)].

kikelhet 1. (vetés) kibújhatik; a putea să răsări (semănătura); (Saat) (auf)keimen können. 1817: azon két Lábot annak a Szép buzának tsak az rosta alyával vettette bé amely ugyan esmészik is, mert a Gaz nem kelhetett ki [Szászszombor SzD; IB].

2. felkelhet, fegyverre kaphat, fegyvert ragadhat; a se putea ridica cu arma în mină împotriva cuiva; sich erheben/zu den Waffen greifen können. 1672: az megkeseredett és teljességgel elnyomtatott nemzet minde-
nekefelett az Isten dicsősége és az maga nagy szabadságtalanságának helyében való állítása végett méltán kikel-

hetett, és mint hogy immár, úgy tudom Nagyságtok s Kegyelemetek atyjafiai feles számú magyar hadakkal eddig Kassa felé is közelítették [TML VI, 305 Teleki Mihály Szatmár megyéhez].

3. elő/kiállhat; a avea dreptul să pledeze în favoarea cuiva; hervortreten können. 1704: a generál megengedte, hogy Sándor Gergely uram allegáljon Bethlen Miklós uram mellett, de az ítélőmester ki nem kelhet [WIN I, 123].

4. kiálltathatnak; a putea fi eliberat; ausgestellt werden können. 1677/1768: Ha az mostani mirigyes üdőben valamint ez utolsó tetzésünk pecsét alá nem kelhetneis csak ez üszögében való irásomis, és iratás s, testamentumunk az magam subscriptom alatt olly ratum firum légyen mintha authenticice kelhetett volna: ki, m:tel hogy az én elmémet, értelmemet, akaratomat senki jobban le nem írhattya, mint magam irtam [Ne; DobLev. II/386. 4a Samariai Lökös Péter kezével].

5. kibocsáttathatik; a putea fi emis; entlassen werden können. 1677: Vadnak a' per non venit Sententiáknak kiadásában-is emandalásra valo dolgok; hogy azért a' kiadásában non venit Sententiák in longis Causarum processibus jo modon ki-kelhessenek a' Mesterek, ezen módot tartásák-meg^a [AC 185. — ^aKöv. a részl.].

kikelőleg kikelőfélben; pe punctul de a răsări, gata să răsară; (Saat) im Aufkeimen begriffen. 1743: Gondos István igen idejen szántot volt, Csaloka Péter későn mikor szinte ki kelőleg volt az Gondos István Uramé [Vajdasztván MT; BállT 86].

kikelt 1. kibújt; rásárit, incóltit; (auf)gekeimt. 1676: Vagion ezen vetemenyes kertben ki költ szép petreselyem 290 hoszszu agyiak [Fog.; UF II, 750]. 1757: Sombori György Uram hat eökrivel Ekejével és két béresseivel az Koszta Mihály ezen földben bé vetett és szépen kiis költ meg zöldellett Arpa vetésit szántattya és forgattattja vala ki [Erdőalja KK; Ks 66. 45. 17g]. 1793: az Exp(one)ns Aszszony ki költ ősz Buzájából végig hoszszan Gál Ferentz Uram ki szántatott s a magájához foglalt [Mezőbánd MT; MbK XII. 94].

2. kiesett/került; inlocuit, schimbat; hinausgeraten/gelangt. 1657: Nagy Pál engemet, Bornemisza 'Pált, Rhédei Jánost, kik már az bejáróságból kikölt, de betegségében körüle forgolódo szolgálai valának, híva Földvára [KemÖn. 97–8].

3. kikerült; provenit, care provine; hinausgekommen. 1696: nem valami dib dáb fontal mérjék az hust, hanem az hűtös vasar birák kezek alul ki költ pecsetes fontal merjek [Dés; Jk].

4. kiadott; emis; her/hinausgegeben. 1589/XVII. sz. eleje: az eö Céhekről regen ki keolt Leuelek . . ez regisegnek miatta teliesseggel erőtlenné löttenek volna [Kv; KómcArt. I].

5. ~ *képpel* magából kikelten/kelve; iesit din sárite; außer sich geraten. 1807: Czutzuján Számóila meg szolittya egész ki költ képpel ezen szokkal miért szagattad el a' Contractusomat [Gyf; Eszt-Mk].

kiken megken; a unge; (ein/be)schmieren. 1855: A szakácsi fehér sipka helyett vállközépig lecsüngő bozontos haját zsírral pazarul kikenve, a tűz előtt hajszálairól nagy cseppekben gördül le a zsír [ÚjE 179].

kiképez 1. kioktat (felkészít vmire); a instrui/pregăti; unterrichten, ausbilden. 1847: Magam személyesen arra kiképezve nem lévén . . soha mit sem irtam, hanem többnyire hol Ferenczi Dávid, hol Vida Bálint nagyenyedi ügyvéd urak írták meg a szükséges kérelmeket [VKp 168].

2. ~ *i magát* felkészül vmire; a se pregăti pentru ceva; sich auf etw. vorbereiten. 1847: Mondja meg valló . . Maga személyesen irt-e ügyökben, ha így, arra hol képezte ki magát [VKp 167–8 vk].

kikér 1. (kivülálló) vminek kiadását kéri; a cere să i se dea; abbitten. 1632: Eccer ismét mosni akarok vala menni, s az ablakra menék. Egy sulykot kérék ki az ablakon [Mv; MvLt 290. 79b–82b átírásban!].

2. vminek ki/megadását kéri; a cere înapoi; erbitten. 1570: Takacz Gërgh vallya hogy adot volt eo kezehez tartany Thorozkay gergel egy lewelet . . Es egykort esmet ky kerte Theole es ely vytte [Kv; Tjk III/2. 84g]. 1585: Zolga birowal kertwnk kj Neminemw zalogott a' zék Zynen Attam d. 12 [Kv; Szám. 3/XVI. 40]. 1593: v keme fratai Janos ky kerte volt^a azért az my fogiatkozás benne volt my meg reformaltuk w keminek [M. frata K; SLt S. 39. — ^aA földet]. 1600: mo(n)da ezen Vagasy Janos, meny el edes Georgy ura(m). Az külchok Josa Thamasnit uadnak, kerd ki, nisd megh az aitolok, ne ronchak el [UszT 15/28 Benedictus Georgifi de Bitha pp vall.]. 1757: egy néhány iver pohárokat töllem kért ki [Csicsókeresztúr SzD; LLt 49/1277]. 1783: egész Falustól kértük ki a Contractust hogy mutassa vagy olvastassa fel előttünk eö Excella(j)a de hogy ki nem adta Eö Excella(j)a tovább mük sem interestünk, pénzt sem adtunk [Mezőszokol K; IB]. 1808: ezen Specificalt költségeken kívül egyéb Praetensiokatis adtak be a' Praetendensek előnkbe, melyeket a' praetensus Fiu Communicationa ki kérvén, és kiis nyervén, 's maga Reflexioit meg tevén mi az Itéletet meg tettük [Asz; Borb. II].

Szk: ~ *i a nyomot*. 1606: mykor az eo el uezsett marhaiok nyoman mykor menenk el Uyszekelig ki kerek az falutol az niomott. Jgerek magókött hogy ki agyak [UszT 20/103]. 1625: czioma Jstuannak Agiagfaluinak egy Eokret loptak vala el az niomot mattis falui hatarba vyueok és az mattisfaluiaktol ki kerok az niomót az mattisfaluiak el Jeduenek az niomon es hogy Keokeniesbe Jutank az mattisfaluiak azt mondak hogi eok touab nem mennek az niomon mert . . musna felol musnaj hatar [Derzs U; i.h. 156b] * *békességre* ~ *i a pert*. 1570: Aztis Montha hogy egykor Bornemyzza byrozagaba perbenis voltak Erthe, Es ky kertek volt Bekesegre az pert, De Megh ne(m) alkwthatanak [Kv; Tjk III/2. 98] * *kezesen/kezeségen* ~ *vmi*. 1604: Actor Comprobat hogy az melj harom tehenit az Alperes hazához be yztek volt, kerte s kerette ki kezesen [UszT 18/19. 73]. 1752: azon Rakosiak . . kezeségen marhájakat ki kérték . . és magok adtak két pénztis a kendermezei Biráknak, hogj menjenek ki kárt látni s betsülni [Dob.; Somb. I] * *kölcsönbe* ~ *vmi* kölcsönkér vmit. 1745: ő Kglme és felesége már meg öregedett beteges állapottal lévén a mi kevés pénzek vagyon, vagy töllök ellopják vagy sokan kölcsönben ki kéri [Torda; TjkT II. 36] * *számvetésre* ~ *vmi*. 1570: Zekel Barlabas vallya . . Zabo vinche zekely petert perbe fogta Es Mykor az Theorwenbe volnanak, kery ky zabo vinche az Byrotwl az dolgot zam vetesre, es hogi az Byro ki bochiata volna, Men-

nek az kadar gergel hazához, Es ott keryk kadar Gergelt hogy zamot vehne kezozettek [Kv; Tjk III/2. 13-4] * *törvényre/kezésre ~ vmit.* 1590: Az el múlt 1589 ezendóbelj eöszel perlenk my Vaghasiak Sikeóffalúiakkal valamj baro(m) be haytas felől, mikor be haytottak barmai(n)koth mene(n)k vtannok, keríwk vala ki Sikeofalúiaktol teórwenre kezésre [UszT].

3. vkinek kiadását kéri; a cere extrădarea cuiva; um js Herausgabe/Auslieferung bitten. 1570: Sofia azzon nehay Josa Deakne Ezt valya hogy Eois kezés volt More Ambrwzert feyerwary Byrotwl mykor ky kertek az foksagbol [Kv; Tjk III/2. 93]. 1595: Az kiralybiro Hogyay Georgy Vra(m) zolgay pechettel kj kertek eö teölle Janosnet hogy ott tart volt zallast, elis vitték volt on(n) egy eyel [UszT 10/51]. 1656: Szaruady Janos new katonával edgywt talaltak egy hazba(n) ugy fogtak még a Directorok kezesség ala vet(et)tek Szauinét, az uta(n) a kezesség alol el szeökek Bakator Janos uitte völt el lovo(n) Desre az kezések utanna menue(n), kertek ki az Aszszont de ne(m) attak ki, miuel nemes háznl uolt [Kv; CartTr II. 1017 Andr. Almasy alias Eotues (35) vall.]. 1840: a Tkts Nmes Tanáts . . méltoztat a köz jora bátorságra fel ügyelői köröböl (!) ki folyolag a dolgot investigaltatni, addigis ki kérvn a gyilkolni töröt Urától s el záratni [Dés; DLt 848a].

Szk: *kezességen ~ vkít.* 1591 k.: (Nagy Györgyöt) Mi kereok kj vdwar birotul kezessege(n) Zeoleosi Ferencciel [UszT]. 1594: deak Thamast fogta meg harmad nap mulva kerem kj teölle kezessege(n), oly fogsagban volt vgja(n) megh szederjeswt vala az keze az laba az kalodaba(n) es az kezen Belincziek valanak, en kezemmel veottem leis rolla [i.h.]. 1633: mi eleget kerők kj kezessen, de nem ada [Mv; MvLt 290. 110b]. 1730: Mása Mesterné Asz(szonyom) kérte kezességen ki Grabaricsné Asz(szonyom)tol Radics Borbárát, hogy járhasson dolgában [Torda; MvRKLev.].

4. vkinek szabadon bocsátását kéri; a cere eliberarea cuiva; um js Freilassung bitten. 1572: Kwtas Jacobne Marta, Azt halotta bekennetwl mykor az torombol^a ky kertek volna, hogi Im az lo azzon azert fogatot megh hogi Bozorkannak Montad volna [Kv; Tjk III/3. 43. — ^aA városi börtönből]. 1585: Annos Santa Antalne vallia, Zola Ferenczy Antalne hogy Zolnank ez leannak hogy kerne ky a fogsagbol maganak^a, de az Dabo Mihaly Attiafiay megh zolak a leant [Kv; Tjk IV/1. 507. — ^aMolnar Iacob-ot, aki állítólag megszeplősítette a leányt]. 1587: Voltunk három vtal Jaraban^a hogy az Olahokat^a az kalodabol ki kertwk Tanach akarattiból, es az pintz erettek megh uittwk [Kv; Szám. 3/XXXII. 9. — ^aA. Jára TA. Meglehetős valószínűséggel a város három Torda megyei j-b-falujából, A. és F.füléből, valamint Asszonyfáról való j-b-okat]. 1705: Tegnep egy Nagy Zsigmond nevű rabot akarván az asszony a fejedelemszony napján megszabadítani, ígerte volt is magát, hogy kikéri a generáltól [WIN I, 603].

5. feleségül kér, megkér; a cere în căsătorie, a peji; um jn werben/js Hand anhalten. 1775: Valoe hogy mikor Bartis Pilát Vasárnap ki kérték Opra Balásnul ment férjhez? [Peselnek Hsz; HSzJP].

A kijegyzés menyasszony-kikérés régi szertartására is vonatkozhatik.

6. hiv vkinek kirendelését kéri; a cere delegarea cuiva; um js Her/Hinausbestellung bitten. 1588: zolghay Byrott

es hyteós Nemes Embert kireónk kegtekteöl kj Az bizsagnak be wetelere [Somlyó Sz; WLT]. 1597: Az Kadachyak es <Kobad> fflauiak kertek uolt kj mwntöt Az zektől egy patakos Vtnak meg latasara es el Jgazittasara [UszT 12/84]. 1600: Mikor elseobe Vduarhelt teorueniek leon Vargias faluának Almas faluauat az Diznok be haitasa feleol . Az Almasiak birat kerenek kj, az vargiasiakis kerenek [i.h. 15/15]. 1621: Teglas Kata Eöttuen magiari forinto(n) maradgio(n) mingiarast

az Tanachiból annak exequalasara ket eskwt Polgart ki kerwen Teglas Kata(na)k akarmi neu(u)el neuezendeö Jngo es Ingatla(n) Jouajbol Eoreoksegebeöl megh vehessenek, es satisfactiot tetethessenek [Kv; RDL I. 115]. 1691: mielt Istén eö felsége az következendö Gyülés^a napját elő hozza mindgárt, tellyes tehettsege szerint Sz. Pali Ferencz Uram, Gyulai Mihalyne asszanyom ellen a Nemes Országol Tiszteket kér ki kikkis azon Controversiat modo, ut Supra Sopialyak [Vízakna AF; Törzs. Váradí Dániel kézír. — ^aA diéta, az egy]. 1764: egy szóval sem indigáltatik mi okon fognák a Commissariusokat ki kéri, és hová [Torda; TjkT V. 231]. 1769: az Exponens Asszszony az említett Ties Táblátol oculator Commissariusokat fog ki kéri az Nsgod malmának es gáttyanak Oculáltatására, es eszerint kárának orvoslására [Kük.; JHb LXVII/2. 9].

7. kér; a ruga/cere; bitten. 1790: hogy eddig elé Válaszoló köteleességemet nem tehettem arról engedelmet a Méltóságos Urnak ki kérvén, most már e következő pontokban alázatosan replicalok [Radnót KK; DobLev. III/678 Csato Mihály lev.]. 1815: A történetű változásokhoz képpst sogor Ur(am) fáradságát és Kedves Hugom Asszszonyak meg jelenését előre Atyafiságos bizodalommal kikérem [Asszszonynepe AF; i.h. V/975 Borbereki Josef Dobolyi Sigmondhoz]. 1826: hogy a Teinketes Commissio az egész Operatumabol . az én részemre is párt adni méltoztassék, ezennel tellyes bizodalommal kikérem és de iure kívánom [Msz; GylL].

Szk: *vkinek véleményét ~ i.* 1859: jövőben minden Egy házainkat illető lényeges intézkedések alkalmával a Mlgos E. Házi fő tanácsot előlegesen találják meg, és annak véleményét kérjük ki [M.bikal K; RAK. 60 esp.kl].

kikérdez 1. kifaggat; a descoase/iscodi; ausfragen. 1823-1830: (Gr. Bethlen Pál) Akárkit látott az udvaron, azt magához szolította, azt mindenként kikérdezte, úgy hogy az ember unta még az ajtókon is kilépni [FogE 152]. 1825: megjelenvén előttem Kováts Adám minekutánna . . . Czelnára küldött Béres szekér meg vaszatatása tárgyában ki kérdeztem volna, ugy nyilatkozattatta ki magát, hogy nyilván és jól emlékezik azon szekerre melyet ő maga vasazott meg keményen Rátz Joseff mp. Fogaras vidék Hütösse [Fog.; IB].

2. kitudakol; a afla; auskundschaften. 1835: az elfoglalando Erdőnek, mely egy Triangulumat formál, Határjait az irt Cometaneusóktol ki kérdezve felladáshoz keppst jegyeztetett^a [Magyaró MT; EHA. — ^aKöv. a határjárás részl.].

3. (tanút) kihallgat; a audia (un martor); (Zeuge) verhören/ausfragen. 1833: az előnkbe idézett Tanukat ellsobbenis keményen meg hűteltük, s azután ki kérdeztük [Ne; DobLev. V/1201]. 1840: a mely Tanukat, a fen említett Eskettető, előnkbe idéztetett . . . szorgalmasan ki kérdeztük [Dob.; Somb. II]. 1843: (A tanukat)

a' fenn irt Kérdő pontok szerint ki kérdezvén — azokra . . . tett vallomásaikat, úgy a' mint vallották, megirtuk miis a' mi igaz hitünk szerint [Bodola Hsz; BLT 12].

Szk: *szeliden* ~. 1844: Al: Sofalván tartozkodo Szakmári Ferentzet szeliden a' következő modon ki kérdeztem [A.sófva U; DLT 1441] * *szorosan* ~. 1819: (A) Ribitsoraiakat meghűtöltem, 's Hűtők letétele után szorosan ki kérdeztem, hogy a' bé-panaszolt, maga két Esztendei Falus Biroságával, volt é a' Falunak valami Kárára ? [Körösbánya H; Ks 119e]. 1841: mindeniket szorosan ki kérdeztem a' Tolvajok hol létéről kikis merejibe a' rollok nem tudással felelének [Bereck Hsz; HSzjP].

4. megkérdez; a' întreba; befragen. 1830: minek utánna a' Tkts Executor Ur Nemes Rátzkevi István Urat a bótossattatás aránt ki kérdezte, és hosszszas, de nem a' dologhoz tartozo fel nem vehető feleletet tett, az Executiot — el próbáltata [Ms; DobLev. V/1158].

5. *egyh* (házasulandót) megkérdez; a' întreba (pe miri); (Heiratskandidat) befragen. 1846: Both János özvegyet ki kérdeztem Both Kis ana 19 évessel 3 hirdetés után Copulaltatot a Templomba [Szucság K; RAK 48].

kikérdezés kihallgatás; interrogare, audiere; Vernehmung/hör. 1830: a' Meiszterek ki kérdezésiért Füscher Kováts István dolgába mikor a' Meiszterekre szekertztét fogott a' szolga Biro urnak egy Irásért fizettünk 5 Rf [Kv; ACSzám. 87]. 1843: A Pastillu írásra előbbi ki kérdezésmikor nem emlékezővén azért nem valottam meg [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.].

Szk: *szelid* ~. 1844: Melly szelid ki kérdezés, hogy általam mindenekben a' fennebbiek szerint vitetett véghez arról Bona fide Bizonytságot tések [A.sófva U; DLT 1441].

kikérdezett kihallgatott; interrogat, audiat; verhört. 1843: szemmel látott s már egyszer ki kérdezett Tanuk Szász György és Virág László ki kérdezéseket szükségesnek látva — azokat Biztosságunk . . . e következő kérdésekre kérdezte ki [Dés; DLT 586. 17].

Szk: *szeliden* ~. 1843: több meghűtölt tanúk és a szeliden kikérdezett uradalmi szervitorok előadásából ki-jött az, hogy Varga Katalin a . . . közönségeket lázasztó és ellenszegülésre készítő beszédekkel és veszedelmes tanításokkal izgatta [VKp 121].

kikérdeződik kihallgatódik; a fi interogat; ausgefragt/verhört werden. 1843: míg a' Czigányok kikérdeződtek, az idő el telvén, úgy dél utánra marad a' Széna lerakás [Bágyon TA; KLev.].

kikérdezett kihallgatott; a ordona să fie interogat; verhören/ausfragen lassen. 1849: ezen utobbi felhozást Krizsán Mária merőben tagadja — és ez iránt Gál Jánost ki kérdezteni kéri [Kv; Végr. Vall. 77].

Szk: *szeliden* ~. 1841: ajánlatik Fő Hadnagy aanak Darvas Jánost mint birtoktalant rögtön bé fogatni, és szeliden a' jelen körülményre a' ki kérdezteni [Dés; DLT 530d/1847. — "A levélhamisításra von.].

kikérdeztetés 1. kb. vallató kérdések felsorolása; interrogatoriu; Ausfragen (Aufzählung von Verhörfragen). 1831: hogy hihessen Ember a Te szavaidnak, midőn ki

kérdeztetésed után tett szabad Vallomásaidban tsak nem minden nyomban hazudtál [Dés; DLT 332. 16]. 1838: Nemtelen Puskás Tyrilla . . . törvényesen lévén idéztetve, meg hűtelletése s ki kérdeztetése után vall eszerint^a [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1221. 2a. — "Köv. a vall.].

2. kihallgattatás; audiere, interrogare; Verhör, Ausfragen. 1831: Babós Ignázt, úgy . . . a' Sárfalvi tavalyi katona Bíró tösténtes ki kérdeztetések szükségesnek találattván . . . [Kvh; HSzjP]. 1833: a Dispensatiot tsak tsupán a' ki kérdeztetésről valo Testimonium alá lehet írni [Marosbogat TA; DobLev. V/1198]. 1846: Kászoni András a' K: Közép utszai Tized Előljáróit . . . hűntzvutoknak akasztófára valoknak . . . tolvajok partfogóinak szidalmazni nem irtodzott, s mind ezeket kikérdeztetése rendén maga sem tagadja [Kv; ACLev.].

kikérdeztetik 1. megkérdeztetik, vkihez kérdés intézetik; a fi întrebat; befragt werden. 1843: Rosos Moses ki kérdeztetik: Miért halgatta el a felolvasás alkalmával, hogy a régiusok nem úgy irták a hogy ő mondotta [Bágyon TA; KLev.].

2. kihallgattatuk; a fi interogat; verhört/ausgefragt werden. 1831: Albert Marton az Eszenyei Janos tavallyi Kepellyes Kotsissa . . . meg hűtelletése utan ki kerdezten és confrontáltatván, szemébe mondgya Dregán Vonutznak ezeket^a [Dés; DLT 332. 4. — "Köv. a nyil.]. 1838: Nemt(elen) Muntyán Silip . . . meghitelletvén 's ki kérdezettvén val [Ne; DobLev. V/1221. 2b]. 1840: Nemes Rómán Károly eő Kegyelme . . . ki kérdezettett legyen, jó Lelki ösmereke Szerént — tudományát a' következő képpen tette [Dés; DLT 116].

Szk: *szeliden* ~. 1843: Bágya Sándru . . uradalmi gornyik szeliden kikérdezettvén, mond az elsőre^a [VKp 70. — "Köv. az első kérdőpontra tett vall.].

3. (házasulandó) megkérdeztetik; a fi întrebat (mirele, mireasa); (Heiratskandidat) befragt werden. 1821: Horváth Mihály hajadon Léánya Juliska Kelemen Antal Ifju Legény Kováts Mester Emberrel valo Házassági életre valo léphetésekre nézve, két Regiúsok . . . előtt a' Coactorol és Consensusrol a Léány a Szüleikkel együtt ki kérdezettek és a leg kisebb coactio sincsen, a Consensus pedig mind a három Személytől meg van [Gyalu K; RAK 32]. 1852: Kelemen István 24 éves Both Kata 18 évessel ki kérdezettek, és semmi okok egybe keléseket nem gátolta [Mákó K; RAK 32].

4. 1846: három heti tanítás után az én jelen létemben ki kérdezettek a Templomban, és az ő értelme meg, vagy fel foghatasához képest a' meg elégedésig feleltek [Bádok K; RAK 257].

kikérdezhetik elkérdezhetik (elmenetelre engedélyt kérhet); a putea cere permisiune de plecare; sich frei/losbitten können. 1657: ne mulasson Kegyelmed oda ki, hanem bejőjön az ő nagysága szolgálatjára, hiszem annakutána is az lakodalom előtt egy-néhány nappal ki kérdezhetik innet Kegyelmed [TML I, 77 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz].

kikéredzik 1. kikéredzkedik; a cere voie să iasă; sich ausbitten. 1585: Theowissy Menyhart, Zabo Mathe, Angial Marton, Zaz Balint Az Keozep kapubeli Drabantok . . . valliak fel Vontak vala a kaput Immar es a'

Kis Aytotis be teottewk vala, Jüta Azonba Az keozepwczaj Capita(n) Nagy ferencz leania, ky bort vizen vala az vranak keredzik vala ky [Kv; TjK IV/1. 462]. 1662: a váradai nemesség közül valahányon Szentjób várában lévén szorulva, s feles földnépe is velek együtt, azok közül kéredztettek volt ki egy estve felé vagy kétszáz puskás [SKr 447. — ^aB].

Szk: *félen való dolgára* ~ (szükségét végezni) kikéredzik. 1777: Azon elfogott ... Legény félen való dolgára ki kéredzett [Koronka MT; Told. 26/21] * *kéredzve kéredzik ki*. 1705: megizente Forgách, hogy ám költsék el azt, akit békaptanak, de mivel hamis hitekket őket megcsalták, megmutatja még ő azt, hogy kéredzve kéredzenének még ki, de mégsem jöhetnek ki [WIN I, 367].

2. *jog bizonyításra haladékat kér/kibocsátását kéri*; a cere aminare/prelungire de termen pentru prezentarea dovezilor; zur Beweisführung um Aufschub bitten. 1590 k.: ha penigh azt tagadnad hogi illen hatalmasul nem veotted kezeden^a, ki keredzem az teóruentyeol megh bizonyitom hogi a' Damakos Myhaly Irtassa volt [UstT. — ^aAz irtásföldet]. 1655: (Kalmándi Anna) exmittaltatni kivana bizonyításra, mellyet az sz. Ecclesia neki meg engede. Galambfalvi Ferenczis kikeredzven annak meg bizonyításra, hogy lator személyekkel ment es szököt el felesége ki bizcota (!) az sz. Ecclesia Galambfalvi Ferenczetis az jövendő partialisig [SzJk 75].

3. *jog bizonyásra keredzik ki 'ua.; idem.'* 1614: Ez plenipotens ... több baratiual hazamhoz Jöüen az Leuleket latogattak el oluastak és elis vittek az kiket talaltak: Ki keredzem bizonyásra, és mindeneket docealni akarok [Kv; RDL I. 8]. 1629: mind az ket fel bizonsagra keredzik kj [Kv; TjK VII/3. 175]. 1646: az fogoly Leani Gal Kata bizonsagra sem keredzik ki, hanem csak tőruent uar nylua(n) hogi restituaillja minden ellopott marhaiait [Kv; TjK VIII/4. 119].

4. *szolgálatból való elbocsátását kéri; a cere demisia; um Entlassung aus dem Dienst bitten.* 1823–1830: Lengyel József lett volt debreceni professzor a filozófiában. Ez igen híres szókimondó ember volt, a vallás dolgában igen szabadon beszélt, melyért sok baja lévén, kikéredzett, papságra ment talán Szoboszlóba [FogE 244].

E címszót vö. a *kikérezik* címszóval.

kikerekedik 1. kikeveredik/kerül; a ajunge afară; herauskommen/gelangen. 1570: Vayda Andras ... Latta Kys ysthwant, es Nagy Imrehet hogy ky kerekedenek volt az Barat Isthwan vram kapwya kézzwl Es Istwan ky akarya volt vonny zabliayat [Kv; TjK III/2. 195]. 1597: foga az leginy az Azzont tanczba indulanak, vgia(n) az Tanczbol mind ketten ki kerekedenek az ayton, my nem tudhatok howa leonek [Kv; TjK VI/1. 24 Zilagy Istwanne Lucza vall.]. 1630: Latta(m) azt hogy ki kerekedenek vala az Uczara, s rutul vagdalkoznak vala, ki asaggal ki palczaval ki keüel s ki penig szabliaval, s rut veresek valanak mindenki [Mv; MvLt 290. 216a]. 1794: ki kerekedenek a' pitvarba toszigálván ottis s küldvén Barátosi Josef Uramat, hogy mennyen el haza [Dés; DLt 1799. évi iratok közt]. 1802: Forro Lajos ... a kotsissal szobol vetélkedni kezének, 's azzal ki kerekedtek, én ugy meg ijedtem hogy eszemen sem voltam [Mv; Born. XXXIX/53 Sára nevű szobalány vall.].

2. *fölkerekedik; a pleca/porni (la drum); aufbrechen.* 1763: Ezzel kikerekedvén Kristof Flora a Paptol a Tántz felé a Battyához ... méne [Nagyida K; Told. 9]. 1767: Az után töllem ki kerekedvén a Legények a Karcsama felé szándékoztonak menni az Utszán fel [Betlensztmiklós KK; BK. Székely Ersok Csenderi Miháj Felesege (51) vall.].

3. *keletkezik, támad; a se isca/produce; entstehen.* 1736: valami Németek dolga iránt Aszszonyt eö Ngät alaz(ato)s Instantiánk által requiraltuk volt, abból rut dolog kerekedet ki, mert Tisztarto vr(am) az Falus birot azért keményen megverette [Récse F; JHbT].

4. *kiderül/világlik; a ieși la iveală, a se descoperi; sich aufhellen/klären.* 1769/1802: ez okbolis ki kerekedik ez az igasság hogy tehát nem ezen Erdő comprehendáltatik a Conscriptioban hanem az amelyet supra magok birnak [BSz; JHb LXVII/3. 58]. 1772: Már pedig ki kerekedett utoljára hogi a' fel nyomott viz miatt foroghatnának mind négy kerekai az eö Excellenciaja Malmának, ha silipje Gáttja, ros, és le sülyett nem volna [Kük.; JHb LXVII/242]. 1820: különbenis Tötöri Urrol fel lehet az effélet tenni, mert sok alattomos intézetei kerekednek ki, ha visgálni kezdené azokat akár kiis [Aranyosrákos TA; JHb F. 48 Pálfi Ferentz (29) hites assz. vall.]. 1831: Láddé ... hogy kerekedik ki a te sok hazugságad! [Dés; DLt 332].

kikerekít 1. (élő fát) gyűrűz, karingóz, koszorúz; a inela (un copac); (Baum) ringeln, gürtneln. 1771: a mi fa lábán állis. az is többire mind ki van kerekítve, s ma holnap ki szárad, és csak az kopattz hely marad [Pákszelistye H; JHb 93. XIX. k. 1791: rég az ideje hogy irtogatott Kriszte s Fakat kerekített ki minyájan hortuk a faját Falusiakul és senki sem tiltotta [Farkasmező Sz; Somb.].

Az értelmezésre l. NrLex. II, 640 irtás al., valamint a Tárban *aszalás* al.

2. *kb. elkerekít (kereké alakít); a rotunji, a da formă rotundă; (ab)runden.* 1823–1830: emlékezem még olyan visleire is, hogy a farakra arbronsot tettek, mely szélesen kikerekítette a szoknyát, és ezt verdigálnak nevezték [FogE 66].

kikérendő care trebuie cerut; zu erbittend. 1801: Mi képpen certifiáltattuk az O. Budai Inclytus Possessoratust ocularis revisio, és metalis reambulatio, végett ki kérendő Ttes Commissarius Urak ki Nyerése dolgában az a sub B. lévő Certificatoria relatoriából nyilván vagon [K; JHb LXVII/4. 8].

kikeres 1. előkeres; a căuta; hervorsuchen. 1704: az ítílmester több adjunctusokkal együtt rendeltettnék, hogy leveleit^a kikeressék, kiknél mennyi adóssága és adós levelei vannak [WIN I, 279. — ^aA meghalt erdélyi kincstartónak, gr. Apor Istvánnak]. 1770: Gróff Vass Adam Urnak adván költsön 100 száz Aranyakat. Mái Napan nekem betsülettel meg fizette. Recognaskalom az kontlektüst (!) pedig Kolosvárt lévén. ki keresem és azzal visza adam Arva Bánffi Kristína mp [Császári SzD; WassLt]. 1793: irattassék meg a' Mlgős Fő Consistoriumnak, hogy azon kérdésben forgo Harang iránt — szándékozunk ... Leveleinket ki keresni és a

Haranghoz való Törvényes Jussunkat védelmezni [Kv; SRE 290].

2. *átv is fel/kikutat; a depista/descoperi/afia; auskundschaften/forschen.* 1578: Azonekppen arrais igen wigyazzon, hogy az zomzedsagh egy feleölis az en falwym hatara(n) wy foglalat ne tegyen, seött ha valahon tettek wolnais, ky keresse, es wegere menwen nekem megh yelenche [Kisfalud AF; OL Kamara Instr. E-136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V Kovachoczy ut. Math. Niary gondv-höz]. Byro Vram az Capitanokat hywassa be es haggia meg ereosse(n) nekik hogi ky ky mind az eo alatta valo tyzedeseket be hywassa, es meg haggia erosse(n) nekik hogy vgyia(n) hwt zeren az tyzedeket meg czerkallyak, es affele tyztatalan zemelyeket ky keresse-nek es Byro vramnak be mongiak [Kv; TanJk V/3. 161b]. 1681: Az eo nagysága vas hámorához és fűresszé-hez esztendőnként szolgáló embereknek nevek ... Ezeket az hátori szolgálakat hittel kerestük ki juxta instructionem [CsVh 97]. 1757: meg mutatom micsoda canalison kell azt a gonoszságot ki keresni [Fráta K; Ks 101 Cserei György lev.]. 1766: Ki keresni és figálni a' Métát p(er) Ocula(tion)em et Rectifica(tion)em határozta a' Törvény ... a' Métát p(er) Ocula(tion)em lehet kikeresni, de a' hol Métá nints oculalhat ot Hiúzi Szemekkelis, mégis meg nem kapja [Torda; TjKT V. 328–9].

3. megkeres; a căuta/cereta; (auf)suchen. 1671: Vegzetetett hogy a' melly oppidumok és helyek ennek előt-nyom fel-vételile nem terheltettenek, ennek utána-is ne terheltessenek, mellyeket keressenek ki Istenessen azon helybéli Tisztek, az hól ilyen helyek vadnak [CC 87]. 1684: azon ház helyek után valo földeketis ... meg nem tudjuk mondani, mig az mezőt fel nem járnok s ugi keresnők ki [M.boršobcsárd AF; Incz. V. 52b]. 1693: Gyulaban megh vizsgálván az ... Nemes es Paraszt ház helyeket, az mint in Anno 1674 ezen Atyafiak es ezeknek edes elejek megh osztotak volt azokat ki keresven ki járvan kinek kinek kezelnek hágják [Gyula K; SLT AJ. 17]. 1714: En Nagy Enyedi Borberek Dánielné Cserei Ersébeth ha dolgainknak el igazítására, magam Jussomnak megh keresésére bé nem mehetné Nagy Ajtára ... ne légyen késő ez utann is ... az minket illető Just ki keresni, s ki venni [DobLev. I/87]. 1804: ott ki keresvén a' Régi Csutakot, aszt meg újjított egy Cserefa ully Csutakkal, es Egy fejer Fűszfa Porongy Bo-rral [Backamadaras MT; CsS].

4. kitudakol; a căuta să afle; auskundschaften/mit-teln. 1575: Elseobe meg Ertettek eo K. varoswl Biro vram Bezedebl az feidelem parancholiat, hogi regy Mod es Zokas zeren az partosoknak Marhaiat ky keresnek Minden Emberektwl, kyreol eo K. Byro vram ke-wwan Informatiot eo K. varoswl Nem Twdnak Arrol semmy Egieb Informaciót Adny, hanem Eo K. Tw-dakozek es Ertekezek Mindentwl [Kv; TanJk V/3. 124b]. 1642: requiralna az eo Nga poronczjoltattjwal kgmeket eo kgmeket, hogy lattatnek megh az Boerok előt is hogy mi az közönseges igassagot keressük ki az hatarok felől [Sófva BN; BeszLt 115 P. Gauay a besz-ti főbíróhoz]. 1679: egykor Vásárhelt valánk az szek giuleseb(en), ez az Ola László ket napis mind Biro Ferencz Uram után salapala hogy ő olyan feleséget vett hogy az kire Jobbadgiok szakattanak segellyen ki keresni, ő kegielmetis megh reszelteti belőle [Sóvárád MT; Ks 18/LXXXVIII.1]. 1803: szükségesnek találta a' Biz-

tosság, az Ebeni részen lévő Antiqua Sessioknak tellyes számát ki keresni, és meg-állítani [Torda; JHb XIII/68].

Szk: *fület-farkát ~i vminek.* 1669: Bizony mind fület-farkát kikeresném, és osztán ártatlansága kitetszvé, ő is megmaradna böcsületiben, amaz is elvenné jutalmát [TML IV, 431 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz].

5. *jog kiperel* (törvény útján szerez vissza vmit); a re-dobíndi prin proces; ausklagen (durch Gesetz etw. zur-ückverschaffen). 1607: Peter kouacz azt monda. ha-ro(m) helyen biria az notarius falú feöldet, de ki akariuk keresni [UstT 19/104]. 1667/1687 k.: (A földet) a' megye törvénnyel kereste ki az Urak kezéből ... azért a föld a' megye birodalmába(n) marad [Udvarfva MT; MMatr. 427]. 1723: Egregyi János ház helyéből egy jo darab holta után az Pásztai Ferencz Vram háza helyéhez fog-lalodott ... Bogdány Miklos vramtol is halottam hogy sokszor emlegette hogy ki keresi, de sok pereí miat nem érkezett mindenekre [M.köblös SzD; RLt Balog Mihály (75) ns vall.]. 1804: Széki István Urtol halottam beszélle-ni hogy az Instans Gál Péterné ő kglmét plenipotentia-riusának vallotta, hogy a provocatus Moses fiaktol ha az Joszagot ki keresi felit ő kglmének adgya [Szentersébet U; Borb. Udösb Szakács Josef (68) armalis vall.]. 1818: kéntelenek lészünk a magunk jussunkat és részün-ket a maga uttyán ki keresni Kedves ötsém Ur(am) kezi-ből [DobLev. V. Mohai Lőrincz Dobolyi Sigmondhoz].

6. kb. vmennyit ki/összehoz, megkeres; a reusi să adune/agonisească ceva (bani); etliches zusammenbrin-gen/verdien. 1792: Isten tudja mit mondjak: mert az Isten az idén bőv áldását mutatta mindenb(en), mégis ollyon pénz szűki vagyon, hogy még illyent nem értem, ha ki akaris valamit venni, mind hitelbe kéri, hogy abbol keresse ki az árrát [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1812: ezen Summát elégtelen volt a Héderfái Jozság kikeresni 's, megszerezni [Héderfája KK; IB].

kikérés 1. *hiv* (személy)kiadási kérés; cerere de ext-rădare; Auslieferungersuchen | (ingatlan)kiadási ké-rés; cerere de cesionare (a unui imobil); (Immobilier) Zuteilungersuchen. 1798: ha ... a' kötelezett Colonus, vagy Paraszt cseléd Criminalitás(an) vagy egyéb vétek-ben elegyitené magát a' Tisztek ... a' vétkest el fo-gattathatják, de ... tartoznak a' Tisztek a' vétkest a' Földes Urnak kezében adni ki kérésekre, de a' Földes Uris köteles ... 15öd napok alatt Törvényt ültetni [Mv; MbK XII. 113]. 1843: Bartok Ádám Ur admonitoriája Nagy Jo'sefné ellen Sz: Benedeki Egy Telek és egy ka-szálo ki kérése fölött [Szentbenedek AF; DobLev. V/1244].

2. *hiv* kirendeléskérés; cerere pentru delegare; Her-ausbestellungersuchen. 1783: Certificaltattuk a Tit. Ti-hai Possessor urakat és Aszzyonyokat ... azon Faluk Határában foglalt ... controversianban forgo darab Ha-tárnak ki járására jártatására és Rectificatiojára ki-vántató Commissarius urak ki kérésire [Dob.; JHbK LIV/7. — Tihói (Sz) birtokos]. 1792: Tkts Szánto Elek, és Sándor Urakat Certificalam ad (diem) 8um ... Nms Also Fejer Vármegyének akar holott Celebrálando Ge-neralis Széke eleibe Divisor Commissarius ki kérésére [Ne; DobLev. IV/704]. 1795: Certificaltatták Nsgtokat ... Oculator Commissarius Uraknak oculatióra lejen-dő ki kérésekre [Ádamos KK; JHb XIX/48].

Ha. 1606: ki kirisiben [Dés; DLt 285].

kikeresés 1. előkeresés; căutare; Hervorsuchen. 1661: Csegezi Tamásné . . . testamentaria dispositioja kikeresése és kiadása felől is . . . irasson azon káptalanokra [TML II, 37 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1674: (A regestrumok) ki keresésére melléje rendelt edgyik Colosvári Capltalan es egj Deakunk [KJ].

2. kihatárolás; hotárnicie; (Feld) Abgrenzung. 1727: A Deesi Réten lévő pusztá házok után valo nyillaknak

ki keresésére s rectificatiojokra . . . Rudasokat kapasokat az ki menő Tizedbeli emberek között kell keresni [Dés; Jk]. 1793/1794: (A) köz Hellyek ki keresése, meg vizsgálása, és fell osztása, hogy mi előttünk, és mi általunk mindenekben, a fellyebb meg irt módon ment legyen végben adgyuk ki arrol az osztazo Feleknek ezenn osztályos Levellyek jövődöbéli Bizonyáságul [M. bagó AF; DobLev. IV/739.23a]. 1819/1831: Hunyadi Ferentz, Sámuel, és ennek Felesége Jármí Judith nevre készült vallato Levél a' Csegezi Határon némelly Földek ki keresése dolgában . . . 1762 die 12a Xbris [Aranyosrákos TA; Borb. II iratjegyzék].

3. keresés, kutatás; căutare; Suche(n). 1762: Minde(n)k az Ezüst és on Ertzeknek ki keresésére szabad leszen uj Bányát kezdeni a' mely vas Bányák pedig mostan mivelletnek a' Községtől, azokb(a), azok Possessorainak consensussok nélkül Ezüst és on Értznek Keresésére . . . bé menni nem lehet [Torockósztyörgy; TLev. 8/7]. 1785: mind az eő Felsége, mind az Haza hasznára az Ertzeknek léjendő ki keresésére adigáltatunk [Torockó; TLev. 6/1.21a].

4. felkutatás; descoperire; Aufspürung/suchung. 1582: Az ado zedeok Barat Peter és Keomiwes Ferencnek Zam adaszok . . . Az Adon futosso Zolgaknak hogy az Sellereknek ki kereseseben zorgalmatosok legienek attanak ezteendő által Innok valo penzth f. 7 [Kv; Szám. 3/VI. 8–9 Diósy Gergely not. kezével]. 1751: Tts Basa Istvan vra(m)n(a)k Sepsi Székben Egerpatakon holmi Jussotskája volt és vagyon most a Ttes Basa István Uram Relictaja bé jövőn ide mű közünkben azon Jussotskanak ki keresésére Basa Ferentz uram is mint igaz Attyafi nem denégálja, hogy az ő kime Eg(er)patakon lévő jussaban része nintsen [DLev. 5. XIV/1]. 1797: Mű Torotzkai Communitas közönséges meg egyezett akaratumkból . . . kiket . . . az általak . . . hiven folytatott Peres ügyünk oltalmazására, és sok terhes Esztendeink el folyása alatt rejtékben lévő . . . regi Szabadtságunk (: Privilegiumunk :) ki keresésére fel választattunk vala, ezen nevezett ügyünk eléb mozdítására, és . . . további folytatására adtunk teljes hatalmat [Torockó; TLev. 5/13. — ^aKöv. a nevek fels.].

5. kinyomozás; depistare; Ermitt(e)lung. 1677: A' Gonosz tévőknek ki-keresésére mi módon mennyenek ki a' Tisztek, és Gēneralis Inquisitiok mi módon celebratassanak arrol a' Cirkálásoknak Serissében világos irás vagyon [AC 122] | Latroknak refrenálásokban, ki-keresésekben, büntetésekben a' Tisztek szorgalmatosan el-járjanak Latrok párttartoinak, Orv-gazdáknak ki-keresésekben, s' büntetésekben valo mod [AC 262].

6. kivizsgálás; cercetare; Untersuchung. 1588: Byro vram kwlte az eggyk lowas legint Boldisart Pataban ket vltal zolga biroert hogy Zamosfalwara hia, hogy az Eottweos Elek fiat meg eoltok volt, annak ky keresessere [Kv; Szám. 4/1. 22]. 1639: Kcouettkezik szamuetes szerent annak meny hazna es kara lehetett, annak kj ke-

resese, melynek mint kara, s mind hazna, fele Gyulaj Ferencz Deak vramat es maradekit, az fele Penigh Kcezelej Gergely Deakot illetj [Kv; RDL I. 116]. 1729: A kodor uczaí Patak régi Utyának ki keresésere Exmittaltatnak Atyánkfiak eo kglmek [Dés; Jk 384a. — ^aElőtte a nevek fels.]. 1749: Tiszt Uraimék parancsoltattjabol azon kárnak ki keresésére Rácz György és juhász István Szolgabírák Uraimék el küldettek volna [Kismuncsel H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1816: Azon Instáljuk alázatosan Ngodot hogy . . . A Szarvasabb Lopásbeli praevaricatiok ki keresésére Inquisitiot parantsolni méltotasson [Torockó; TLev. 9/46].

7. vizsgálat; cercetare; Untersuchung. 1748: Vagyon még néki . . . egy . . . Bátyya, a ki igen nagy Orr-gazdának tartatik, s szintén ugy meg érdemelné a ki keresést [Hada Sz; Ks 27. XVIIb Fr. Wesselényi aláírásával].

8. kiderítés; clarificare, descoperire; Ermitt(e)lung. Aufhellung. 1772: ha mindazon által mégis maradna fenn valami kétsége az Inclytum Judiciumnak . . . nem csak meg itilheti ezen probat, sőt tartozikis adhibealni, az igazság ki keresésére hittel lévén köteles [Kük.; JHb LXVII/263].

9. ki/megválasztás; alegere, selectionare; Auserwählung. 1787: a' Typographia administratiojára kívántato Individuumnak ki keresése Tiszt. Professor Pataki Samuel Uramra bizattatott [Kv; SRE 253]. 1844: az Udvarhelyre menő Kereskedő utban, a Lővétei határon el nyulo posta Utvonal el pusztult és szinte járhatatlan állapotban van . . . ujj Utvonal ki keresése, és meg állítása kívántatik [Uzsl XI. 85/1. 22].

10. jog kiperlés (per útján való visszaszerzés); redobindire prin proces; Ausklage (durch Gesetz Zurückverschaffung einer Sache). 1676: noha az reghi üdőben meszebe volt az hatarak, de elegtelenek annak ki keresessere [Körösfő K; KHN 66]. 1742: a Branyitskai Jóságot Pacifice birtam volna, s Via facti, propria Saltem Auctoritate exturbaltattam belőle, akkor el vett és elfoglalt Gabonám, mindenféle Bonumim mellyek de Jure Engemet concernaltak, Ennekem restitultassanak . . . annak ki keresesere engemet, mind az Isten, s mind a' Nemes Haza Törvénye facultál [JHb XXXV/35 Jósika Ágnes kérv.]. 1772: régi el veszett s el alutt és feledékenységben mént Jussoknak, Vérségek(ne)k és Igasságok(na)k ki keresésekre meghozásokra és meg szerzésekre eddig is számos költséggel vigyázással és faradsággal Dobollyi Józseph igyekezett [Nagylak AF; DobLev. II/436. 1]. 1777: Tudhatták kigyelmetek miképpen, és micsoda Conditioik alatt Transigáltak vala . . . Kigyelmetek azon rész Jóságok(na)k idegenektől való ki keresese s annak utána örökös bírása iránt [Dés; Borb.]. 1779: Vettem kezemhez . . . magam és Néhai Testvérem nevre expedíált Inquisitoria Relatoriát, hogy . . . Sugad beli Jussunknak ki keresésiben indulyok meg és prosequahassam [Ne; DobLev. III/523 Bórbereki Josef kezével].

11. kihorgászás; scoatere cu cirlig; Ausangeln. 1758: Kútba bé esett veder ki keresésére valo horog Nro 1 [Dés; Ks 76. IX. 8].

12. haszon ~e haszonvétel; uzufruct; Nutznießung. 1780/1804: az olyan hasznót tartó Futó-bányák gazdái admoneáltassanak legitime annak colálására, és hatvan napok alatt valo fel fogására ha eddig fel nem főgnák 's nem Colálnák tehát akár ki szabadossan el foglalhassa

és annak gazdaji azután, a' haszon ki keresésétől's Bányájok usuálásától, az Occupánst el ne tilthassák [Torockó; TLev. 6–7].

kikeresett kiagyalt; inventat, născocit; ausgeklügelt, ersonnen. 1770 k.: Koronkai Janos nevezetű Atyankfia ... Constitutionkat invigorálni praesumalta, merészelve a nro négy ágos vason kívül még egy ágos vasat futtatni ... ilyen ki keresett okbol^a [Torockó; TLev. 9/14. — ^aKöv. az ok]. 1780: Nem éri el az irt Articulusbeli törvény a maga czéllyát ha a' meg-határozott 30. Vas csináláson fellyüll, akárminemű ki keresett okok alattis, több Vas csinálás akárkinékis meg engedtetik [Torockósztygyörgy; i.h. 9/16].

kikeresgél előkeresgél; a (tot) căuta; nach und nach hervor/aussuchen. 1662: olly árvíz jött vala azon éjszaka, hogy ... a cselédek ki hónalyig s övig erő vízben kényszerítetének a sátorokat felszedni, és sok egyet-másokat horgokkal, vasvillákkal kikeresgélnei [SKr 187].

kikeresgéltet előkeresgéltet; a pune pe cineva să caute și să scoată; hervorsuchen lassen. 1662: Ez cajtház romlásából a várbelieknek igen sok károk esett vala nagy sok mázsa kanót mind odaveszett vala, úgy, hogy az összeszakadozott épületeknek, gerendáknak, kőnek felhányásával, a kanótnak is valami részét diribban-darabban nagy sok munkával kikeresgéltetni, szedegettetni kényszerítettének [SKr 603–4].

kikereshet 1. előkereshet; a putea căuta; heraussuchen können. 1826: a' tisztelt Grof hozzám VK Bíróhoz küldött Missilissében 8ad napi dilatiót kért, hogy holmi ezen tárgyat illető leveleit kikereshesse s Procuratorával értekezessen [Msz; GyL].

2. felkutathat; a putea depista; ausforschen können. 1785: Eddig sem(m)i el prédált portékát a meg vettettek kivül ki nem kereshettünk [Szászváros; BK. Bara Ferenc lev.]. 1823: akár mely színű titulus alatt el idegenített Javaimat, Jussaimat a' maga számára ki kereshesse, szerezhesse, perelhesse, és váltogatthassa [Mocsolya Sz; SL].

3. megkereshet; a putea căuta; (aus)suchen können. 1855: (A) helységnek százados szokása az, hogy ha innen is tul is a vizen miénk a határ, ugy ha locsogás által tul költözik valakinek a földje ott ki keresheti és métáztathatja az előljároság által [Szentmargita SzD; SzConscr. külön mell.].

4. kiperelhet (törvény útján visszaszerezhet); a putea redobîndi prin proces; ausklagen können (durch Gesetz zurückverschaffen können). 1690: Bade Lukás ... haszon vivő földőit Törvinyel ki kereshesse(n) (igy!) és birhassa [RLt O. 5]. 1799: Ha en(n)ekután(n)a is ki tudnék hogy ezen mostan által adott Jozságomhoz tartozo valami abalianalt Jus még másoknál len(n)e is, vagy ... valami részetske abból el maradott volna is, azokat is ő Nagyságok ezután is mint magok tulajdonokat ki válthassak avagy ki kereshessék és kezekhez vehessék abba is ő Ngokat Senki ne akadályoztassa akadályoztathassa [Alvinc AF; Incz. XI. 31]. 1807: valami conditiok mellett lépünk oly edgyezésre, hogy én a magam kölcsésemen kereshessem ki a Nagysádtok részét [Kv; i.h. XII. 3b].

5. igazságát ~i jogait bírói/peres úton visszaszerezheti; a-și putea redobîndi drepturile prin proces; seine/ihre Rechte im Recht/Prozeßweg(e) zurückverschaffen können. 1847: Hogyha pedig olyan szolgálatok tételére erőltetnek, amilyeneket elejek nem tettek, azokra nézve kérjék meg a tiszt urakat, hogy mutassák meg, honnan van parancsolatjuk affélére erőltetni az embereket, s engedjék meg az embereknek, hogy igazságokat kereshessék ki [VKp 223].

6. kb. kiszerezhet; a putea căștiga; erwerben können. 1586: Az Espanok zolgalattia thenne f. 50. Azert valamint eset de az harom falubol^a nem veottek Annj haznot hogy Az magok zolgalattiat ki kereshettek volna, Melj ektelen dologh hogy harom faluth Az Varas még keolcheggel tarchon [Kv; Szám. 3/XXVIII. 6. — ^aAsszonyfva, A. és F.füle (TA), a város három jb-faluja].

kikereső költekező; cheltuitor; verschwenderisch. 1658: azt tudjátok ti, hogy kincscsel vagyok én tele, maga az Isten nem áldott volt meg engem . kikereső fiakkal, leányokkal pedig bizony megáldott volt. Immár csak a hijával vagyok, hogy az lelketem hogy ki nem adtam érettetek [TML I, 162 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. 1796: Gazda Asszonyságárol tudom . hogy nem bé kereső, hanem ki kereső [Dálnok Hsz; HSzjP Nemes Veres Ferentz (25) vall.].

kikerestet 1. előkerestet; a pune să caute; heraussuchen lassen. 1823–1830: (Dósa Gergely) mind az erdélyi Dicasteriumokon, mind pedig Bécsben nyert, s legitimus maradékoknak ítéltetek^a ... azt mondotta, hogy nem tudom melyik akadémián ilyen kérdés régen még támadott volt, s megítéltetett, és ezt az archivumból kikerestetven bemutatta [FogE 129. — ^aA gyermekei].

2. felkutattat; a pune să depistezze; ausforschen/aufsuchen lassen. 1662: A director azért az országban mindenütt a szombatosokat (kiknek Kolosvárott és a Székelységen vala fundamentumok) inquisitió által kikerestetven őket ez illyen nótát illető pörök csak országgyűlési alatt szoktak volna ítélteni, ad diem 3. Julii 1638 (igy!) [SKr 192]. 1705: A generál ménését is pedig, minthogy nem erről a pártól hajtották el, kikeresteti és valamennyit találtat, mind visszahajtatja [WIN I, 222].

3. előkutattat; a pune să caute amănunțit; hervorstöbern lassen. 1820: az eő kegyelme általvetőéből bizanyas elrekkentett köntőseket ki kerestetett [Aranyosrákos TA; JHb Bíró Sigmond (49) hites assz. vall.].

4. megkerestet; a pune să caute; suchen lassen. 1618/1619: Az mely örökséget .. Balaz Deakal Kidejuel Vice Szolga Biroval, hittel Kouacziban^a kerestettem ki Albert Marton ... Szalai Ferencz Jobbagia igy mutata ki [BLt 11. — ^aK]. 1794: azon erdőknek régi Météját ki kerestetni és reambuláltatni el nem mulattayák [Ádamos KK; JHb XIX/43].

5. (határt) kijártat; a dispune parcurgere/străbătearea (hotarelor cu scop de delimitare); (Feldmark) bewandern/durchziehen lassen. 1721: Tiszt. Pataki Pal Vramnak intimaltatik; hogy a Kötelandi határt kerestesse ki, s azt ki keresvén annakutanna ő Nga Kötelandnek hatara irant certiffaltassek level által, hogy ő Nga azt meg értven a maga Tisztit inhibeallya ez iránt: hogy a kötelendieket magok határokon belől ne vexallya [Kv; SRE 138]. 1781: Agyagfalvi Sándor János

Urtol requiraltattunk Volna, hogy mennénk el a Mező Bándi Felső Forduló határon Derekollya nevezetű helyben lévő egy darabb szena fűvét ahoz érő Commetaneusokkal ki kerestettünk s azt mind két felöl(1) való vicinussaitól meg különböztetvén Godrökkal jól ki métáztattunk [Mezőbánd MT; MbK XI. 62].

6. kipereltet (bírói úton visszaíteltet); a intenta proces (cu scopul redobindirii unei proprietăți); ausklagen lassen (im Rechtswege rückurteilen lassen). 1681: (A földet) el ado felek réghen Zalogositottak el az Naláczia(na)k már az hoszszas üdö alatt való usualas utan, egheszen az magok hatarahoz applicáltak; Ez illyentis ki kellene kerestetni, el igazittatni, es vissza foglalni [Hátszeg; VhU 152].

kikerestetik 1. megkerestetik; a fi căutat; herausgesucht werden. 1768: Az kissebb Kiris nevezetű Erdőben az Melgos Groff Urak bizonyos Embereiket ki küldvén jártassák ki az régi méták kerestessenek ki es ha azok el rontattattanak s egyik a' másikebol el foglalt ujra métáztassék fel és állandó örökös metakkal distingváltassék [Cege SzD; WassLt]. 1795: a közönséges Igassággal meg edjező moddal a Betsű véghez vitessék, az Epületekis a Contractus Szerint classificáltassanak, a deterioratiokis ki kerestessenek [JHb LXVI/44].

2. kinyomoztatik; a fi depistat; ermittelt werden. 1677: Hogy a' gonosztévők inkább meg-zaboláztassanak, és ki-kerestetvén érdemek szerint meg is büntetessenek, a' Vármegyéken és Székes helyeken a Tisztek leg aláb három esztendőben ki-mennyenek Generalis Circálásra [AC 119].

kikeresztet megkeresztetett határfákkal kihatároltat; a pune să marcheze cu cruce copacii de la marginea proprietății; durch angekreuzte Pfähle abgrenzen lassen. 1814: ezenn Szomszédolt nyil Erdőből Horváth Farkas Ur az ugy nevezett <Gra>pá Oszoluj lung (igy!) Maga részire el foglalta, és ki keresztetette a (Domina)-lis Birája által [Kalocsa SzD; BetLt 3].

kikéret 1. vminek kiadását kéri; a cere restituirea a ceva; um die Herausgabe einer Sache bitten. 1568: sennyey pal kereth 10 forynthoth ky az eü pynzebe k. byzza reya ez en emberemre byzwasth ym lewele<th is> yratha k. thartzja meg menedeköl [Komlód K; BesztLt 72 Horvath Kozma Felker (?) ysthwanhoz Beszt-re]. 1815: Bartók Ádám Ur ezekből illétő részét . . . olly moddal Kéreti ki az Aszszonytól hogy ha hitelesen azoknak zallogjáról bizonyíthatna, kész az Exponens Ur mindjárt azokat is kifizetni [Szentbenedek AF; DobLev. V/976].

Szk: kezessen/kezességen ~. 1604: Actor Comprobat hogj az melj harom tehenit az Alperes hazahoz be yzték volt, kerte s kerette ki kezessen, hogy megh fizeti az kart, de ne(m) attá [Uszt 18/9]. 1764: Hallottam az Falusiaktól hogy Szentkulecz Juon Pópa Josivtól két három versbennis kerette volna ki Kezességen ökreit [Polyána H; JHb XXXII/37].

2. hív vkinek kirendelését kéri; a cere delegarea cuiva; um js Bestellung/Beiordnung bitten lassen. 1710 k.: a commissio a régi liber regusokat is kikérette akkor a gubernium által a káptalanból [BÖn. 908].

3. leányt hitre ~ menyasszony kiadását kéri; a cere mireasa ca să fie luată de la casa părintească; um die Herausgabe/Vorführung der Braut bitten. 1736: az legény két atyafiától az jegyes-gyűrűt béküldötte, azt az leány elvette, akkor a leánynak valamelyik asszony atyafia egy gazdag skófiummal varrott keszkenyőre . . . mentől tisztességesebb gyűrűt akasztván, az legénynek . . . kiküldötte, azt az legény elvévén, rendszerént az legény ujolog béküldötte két atyafiat, és az leányt hitre kikérette; akkor megint az apja s az anyja s az atyafiai az leányt kihozták . . . az pap eléállott és megeskette őket [MetTr 376-7].

kikérettetik 1. vkinek szabadon bocsátása kéri; a se cere eliberarea cuiva; um js Freilassung gebeten werden. 1710 k.: Nagyszegi^a . . . egyszer generális kezébe esvén és onnét . . . ki nem kértetvén, minden ellene való dolgokat, inquisitiót, sőt úgy hiszem, torturát is, exament etc. a generális német auditor által vitétt végbe, és küldte mind a bellicumra Bécsbe [BÖn. 879. — ^aNagyszegi Gábor, gk püspöki titkár a román vallási unió elleni tevékenység miatt börtönt szenvedett].

2. kikéretik; a fi cerut, a se cere; ausgebeten werden. 1809: ennek utánna a szabadság ideje irás által kéréssek ki, az Elöljáróktól, irásbannis adatassék ki azok által oly moddal, hogy abban fel jegyezve legyen mind az el Menetelnek, mind a Visza jövetelnek Napja [Uszt ComGub. 1694 gub.].

kikérezik kikérezdik; a se cere afară; hinauswollen. **Szk:** külön való dolgára ~. 1770: Amikoris külön való dolgara a rab ki kerezven, minek utánna ki bocsátattott volna tettevén magát mintha végezni akarna, hirtelen által szókék a kerten [Mezőpagocsa TA; SzentkGy]. — Vö. a kikérezdik címszóval.

kikerges 1. kiüz; a alunga/goni; austreiben. 1570: Ana Mezaros Gêrgh zolgalo leanya vallia . . . gyakorta Talaltak az Taligas Dyznayat az azzonya kertebe, es ky kergettek onnat, Echer azon keppen hogy oth Talaltak ky zwyk volt [Kv; TJK III/2. 174]. 1592: Zent georgy napba regen eorzeott Husot az Nyuladban, es egy Jst-wa(n) Andras nevu Ember ki kergette volt onnet, azt mondotta volt hogy nem engedj hogy ott őrizze [Uszt]. 1625: byzonios szamu diznaymot ky kergeti haromzor az rauay hatarbolj az makrolj potentia mediante [i.h. 142a]. 1723: Az a gát Kis Mihálnál ha tehetne kárt, őtet látam a' tavasszal műlék két esztendeje hogj a házból a viz ki kergette [Királyfia KK; MbK 162]. 1746: édes gyermekem . . . maga erejével és hatalmával Vr(ama)-na)k Jozságából . . . engemet mint Tutrixt nagy káromra ki kergetett [Torda; TJKt III. 33]. 1763: Trombitás Balog István . . . hideg télnek idején házából ki kergette, üldözte [Uzon Hsz; HSzjP]. 1803: Pótsalmi László Ur valami Sertéseket a' Dadai János Uram Hellyéről ki kergetett [Dés; DLt 82/1810].

2. kiver; a alunga/izgoni; ausschlagen. 1657: (Duklás) Mint igen emberséges és evangelicus ember is, mindjárt vélem egyiránt fogván a dolgot . . . fegyverrel kergette ki velünk együtt az svédekét az várasból. Isten után egy marasztám meg utolsó veszedelemtől Nagyszombbat várasát benne lévőekkel együtt [KemÖn. 275]. 1705: az

kurucokat mindenütt kergetik ki az országban, ahol találják [WIN I, 613].

kikergettet kiüzet; a dispune alungarea/izgonirea (cuiva); aus/vertreiben lassen. 1705: Az elmúlt szombaton immár elműlék két esztendeje, amikor Istennek igaz ítélletéből, az én sok bűneimért, az én Istenem engem az én háborgatóim által kikergettetett hazámból és házamból [WIN I, 509].

kikergettetik 1. kiüzetik; a fi izgonit; ausgetrieben werden. 1762: bizonyosan hallám, hogy Portugaliából, Lusitaniából, Franciaországból az jezsuiták kikergettetek [RettE 132].

2. kicsapatik/üzetik; a fi alungat/izgonit; ausgeschlagen/getrieben werden. 1600: Egy iffw zemelt Jloná neuoott ky ferfy ruhában eoletoeoott volt, eo kgmek egez Tanachyul egyeott lewen Sententiaztak hogy az Perenger melle keottessek es ereossen megh veretessenek (így!) Annak vthanna ky kergetessek; es ha valaha ez varoson talaltatik megh eoletessek, es vizben butattassek [Kv; TJK VI/1. 404].

kikérhet hiv vkinek kirendelését kérheti; a putea cere delegarea cuiva; um js Bestellung/Beiordnung bitten können. 1602: az J p(ro)curatora Fanchialy Lúkach Arra fogh hogy az Causa felelő Agiafalwy Janost megh sententiaztá volna, rah terítette^a... az terhet, per hoc az A ki kerheti az Exequutorokat [ÚszT 15/80. — ^aUtána olvashatatlan szó].

kikerít kb. kihajt; a mína afará; austreiben. 1769: a Biro maga kezdé mondani hogy az ökrököt el lehet hajtani erre nézve a kik az ökrök mellett voltak pasztorok azok ki kerítették az ur Jozságáról s el hajtottak [Bögöz U; IB. Fekete Daniel (37) armalista vall.]. 1784: (Az) olyan Erdős hely volt... hogy ha az ökröt beszélgetett az Emberek, nagy kárral lehetett belőle ki keríteni [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 28]. 1850: a Patikarius Roth Pal Urnak két Ökrei bé csaptak a szőlőbe, azt észre vévén a Fogados fel jött a hegybe, szándékozván az ökröket bé keríteni, de mű a gypün kívül kövel és göröntsökkel hajgálván az ökröket az által ki kerítettük, a' mián a Fogados be nem hajthatta, mert az ökrök a szőlőlől ki szaladtak [Dés; DLt 1320-hoz].

kikeríthet kb. kihajthat; a putea mína afará; austreiben können. 1714: mi pasztorok valánk az marhakat össze akarok keríteni haza akarván hajtani hogy hamarab ki kerithessük az Erdőből [Kisdenk H; BK sub nro 261].

kikérő igénylő személy; solicitant/ă; Ansucher. 1830: azon kikért fát... az kikérő mindenkor tartozik az erdőbírónak tudtára adni az odamenéskor: és az ki ez ellen hibázik, az eddig usualt törvény szerént megbüntetik [Árkos Hsz; RSzF 115].

kikért 1. kért; cerut; gebeten. 1790: továbbra is kért Gratiajában ajánlott különös tisztelettel maradtam Mélgos Itélő Mester Urnak alázatos szolgája Csato Mihály mpa [Radnót KK; DobLev. III/678. 2a].

2. igényelt; solicitat, cerut; beansprucht. 1830: (A) kikért fát az kikérő mindenkor tartozik az erdőbírónak tudtára adni az odamenéskor [Árkos Hsz; RSzF 115].

3. kirendeltetni kért; cerut ca delegat; zur Beiordnung gebeten. 1589/XVII. sz. eleje: Az ualasztot Ceh Mesterek penigh az Tanaczból ki kért két eskwt Polgarok eleot megh eskwdgienek, az Ceh leuel Articulusinak megh tartasara, oltalmazasara [Kv; TanJk I/1. 166].

4. kiadatni kért; cerut să fie extrădat; um Herausgabe gebeten. 1798: ha... a' kötelezett Colonus, vagy Paraszt cseléd Criminalitásban vagy egyéb vétekben egyitené magát... a' Tisztek... el fogattathatyák, de... tartoznak a Tisztek... a' Földes Urnak kezében adni ki kérésekre, de a' Földes Uris köteles a' Die repetitionis 15öd napok alatt Törvényt ültetni... különben a' ki kért, és réa a' Földes Uraktól Törvényt nem ültetett személyt a' Tisztek el fogatják [Mv; MbK XII. 113].

kikertel elkerít/kertel; a ingrádi/ímprejmui; umzáunen. 1651: Az melj földet az fallu ki kertelt az Borjuk samara az urak akarattjából Jutta... Tiz rud [Szűkerék SzD; RLt O. 5]. 1733: Az Janko Baltes... kerttye végib(en) volt egy darabotksa helyl Janko is ki kertelte [Kiskerek AF; JHb XXVI/44].

kikertelt elkerített/kertelt; ingrádit, ímprejmuit; umzáunt. 1822: (A földesúr) egy paraszt ember Szalatsi János a' köznyomásból ki kertelt és Tengerivel bé vetett földjét egy falka marhának el adta. Ezt alázatosan instálom méltoztatik investigáltatni, a' dolog e szerint ki világosodván törvényes elégtételt adni Sombori István mp [M.zsombor K; Somb. II].

kikerül 1. kerülővel el/kijut vho; a ajunge undeva pe drum ocolit; auf einem Umweg irgendwohin gelangen/geraten. 1632: Latta(m) hogi ki ment... Zeócz Mihály az mezőre s az aszonys Berkeszine az között ki került oda ki s ot kin beszélgettek egi massal [Mv; MvLt 290. 81a]. 1662: Laskai Jánosnak^a is noha salvus conductust adatott volt fejedelem portábul Erdélyre való kijövetelére, de nem bátorkodván arra, Moldvára és a szörnyű havasokon által Máramarosra került volt ki [SKr 191. — ^aBethlen István bizalmas embere].

2. vkit megkerül, vkinek útjából kitér; a se feri din calea/drumul cuiva; jm ausweichen/aus dem Weg gehen. 1824: a' Sántz mellett ki akarná kerülni azon akadékos Legényeket, edgy közzülök Kantárját meg fogta, szentit — mindenit össze szidta [Dés; DLt].

3. elkerül; a evita; vermeiden. 1833: Most ujjabban közönségessé teszi a' Mlgs Fő Consistorium, hogy Papjaink minden ketsegetés bünét ki kerülve, a' Lelki esmeretekbe meg győződöket fen álló Törvényeinkhez képest Hathéti tanítás nélküli által vehetik Vallásunkra [Vaja MT; HbEk]. 1846: senkit minden igaz ok nélkül vagy gyűlölségből vádolni és hurcolni nem kívánok; a közönségnek ok nélkül nyomorúságot szerezni kikerülöm [Zalán Hsz; RSzF 121 erdőpásztor esküje]. 1851: ha lehet az alkalmatlanságot kikerülem [Kv; Pk 7].

4. át v megkerül vmit; a ocoli/eluda/ignora ceva; etw. umgehen. 1847: Mind a két esketésnek kérdőpontjai oly

terjedelmesen s úgy alkalmaztatva alakítottak, hogy a tanúknak lehetetlen legyen kikerülni, ha valamit akár Varga Katáról tudnak ... akár pedig azokról, kik nékie befogadói, büntársai, segítői voltak [VKp 295].

5. kijut; a ajunge; hinausgelangen/kommen. 1854: Utóbb a Tanodából az élet gyakorlati terére kikerülve, idegen volt azon s csak bakdacsolt igaz élettudomány ismerete nélkül [ÚjFE 82].

6. előkerül; a apărea; hervorkommen. 1596: le uagia . az medeseri legent ... latam hogy az erez dezkaiaira haila s ki esek az erezbeól ozton ki keryle Benedekfi Janos [Uszt 11/53 Lucas Damokos de Kaidichfalua jb vall.]. 1740: Miért kellett énnekem az It . p(ro)sequálnom, Citatoria Relatoriából Constál, hogy valamely Materiának eltartásáérti erőss hittel meg eskütt, hogy nincs nálla; de csak ugyan tölle került ki [Dés; Jk 339b].

7. átv kisül; a iesi la iveală; sich herausstellen. 1760: Boros Ur(am) . . a Titt. Henter István Ur Földire vagy is helyire akarván helyhezetni a Papunk Házát, de a Falunk félvén a globától közönségesen Contradicált mondván, nem tudgyuk mit kérnek azon helyért ki tudgya mi kerül ki belőlle, szegény a Falu s nints honnét meg fizesse [Magura TA; SzentkGy Bircz Szimion (35) zs vall.].

8. ~i figyelmét elkerüli figyelmét; a scăpa (ceva) din vedere; js Aufmerksamkeiten entgegen. 1889: Hát hogy ön nagy barátja a varrottasnak, azt én tudom, annyival inkább csodáltam, hogy lapjában egy olyan ostoba és rosszindulatú megjegyzésnek helyet adott! Azt is tudom, hogy az kikerülte figyelmét, s azért láthatott napvilágot [PLEv. 146 Gyarmathi Zsigáné Petelei Istvánhoz].

9. átv kiderül, napfényre kerül; a iesi la iveală/lumină; zum Vorschein kommen. 1843: az igazság kiszolgáltatása oly sok kereken megyen keresztül, hogy az igaznak lehetetlen ki nem kerülni [VKp 119].

kikerülődő elkerülődő; urmind să fie evitat; Vermeidung suchend. 1846: fel kelvén Darvas János a földről a további verést ki kerülődő bé szaladott a Donovák Lukáts Boltyába [Dés; DLt 530/1847. 13].

kikerülés elkerülés; evitare; Umgehung. 1876: a munka fennakadásának kikerülése tekintetéből az építés alatt ugy a gyalog, mint a marhás erő család szerint vettesék ki [M.bikal K; RAK 326].

kikerülhet előkerülhet; a putea fi găsit; hervorkommen/sich finden können. 1781: a' Strásák vigyázása mind ben a' városban mind körül bizonyos legyen, mert ha kár esik a' városan valahól arról a Strásák által a' Bírák adnak számat mind addig mig a' tolvaj ki kerülhet [Torockó; TLev. 2/5].

kikerülhetés vmi elkerülésének lehetősége; posibilitate/modalitate de evitare a ceva; Möglichkeit der Vermeidung einer Sache. 1866: némely helységekben több név egy formások léteznek, a' bé következhető zavarok ki kerülhetése tekintetéből, jo lesz a' szülők családi nevét is oda imi [Gyalu K; RAK 109].

kikerülhetetlen elkerülhetetlenül; inevitabil; unvermeidlich. 1834: ha építés miatt ki kerülhetetlenül^a szük-

ség rá^b nintsen fel sem kell vennj [Vaja MT; HbEk. — ^aAz -ül/ ragot kihúzta ua. a kéz. ^bA pénzre].

kikerülődik kikerül; a fi lăsat pe din afară; ausweichen. 1863: Az uri Sz. vacsorát mindenütt la mártii kell ki osztani, egy felől az egyformaságért, más felől, hogy a' bűn bánat hetiből, a hushagyó ked ki kerülődjék [Gyalu K; RAK 78. — ^aEz évben húshagyó kedd valóban 11 nappal előbb, febr. 18.-ára esett].

kikerült provenit, obținut; herausgekommen. 1822: Negy folyo Gerenda otska két otska párna fa és egy a láda fundamentomából ki került fundamentom gerenda [Dés; DLt az 1821. évi hidépítésre von. iratok közt].

kikerültet elkerültet; a dispune să evite; vermeiden lassen. 1804: a Nemes Vármegye által is minden némű Terhek hordozására szorítottunk . és így a Bányászi művészet nagy csonkulást szenvedni kéntelenítettük a mit éppen a tisztelt Királyi Rescriptum akart ki kerültetni [Torockó; TLev. 15/9].

kikerültetik elkerültetik; a fi evitat; vermieden werden. 1840: megtörténhetne hogy . . a költsönado . . . a . . . kezében adott Jok gondviselésére Tisztet vagy fizetési Szolgát kéntelenített nagy kárával fogadni, hogy e kikerültessék, meg határozták a Felek, hogy azon esetben jussa légyen Bosla Ferentz Uramnak az egész Jóság arendáját kezére venni [A.szentmihályfa TA; Bosla. Kövendi Kováts János, a szék bírása kezével]. 1846: (A hid) a rajta utazot veszéllyel fenyegeti hogy valamely történhető szerentsétlenség ki kerültesen szükséges ezen hidan valo közlekedést azonnal felfüggeszteni [Dés; DLt 858/1847].

kikésettség késedelmesség, késedelmezés; intirziere; Säumnis. 1843: (A méh) eddig elé rajzot 32. kasot, — az idéní rajzások a' ki késétség miatt kétes reményűek [F.zsuk K; SLt évr.].

kikésik szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ az időből kifut az időből; a depăși timpul prevăzut pentru ceva; die Zeit reicht ihm nicht aus. 1843: erre Nagyságod utasítását is örömet be várnám; de félek hogy ki késünk az időből [F.zsuk K; SLt Szigethi Cs. Zsigmund P.Horváth Ferenchez].

kikészít 1. elkészít, megcsinál; a face/confectiona; verfertigen. 1776: egy szál jo Nagy Cserefát le vagta-(na)k s fentőnek ki készitvén, el is hordották [Magyaros MT; BetLt 7 Tökes Mihály (38) vall.]. 1783: Az also házakat Stakatura fákkal ki készíti^a [Déva; Ks 78. 20/13. — ^aAz építőmester]. 1787: (A) műszerekre vagy vas vagy atzél kívántatik olyan a mellyet közönséges vasból ki készíteni nem lehet [Torockó; TLev. 9/25]. 1848: Eke szarv ki készitve tizen három l rft 36 xr. [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

2. a tábáci/argási; gerben, zurichten. 1658 k.: Alsó majorbeli timárok^a annuatim tartoznak fiscus számára kikészíteni 600 kecskebőreket és 60 tehénbőreket [Gyf; EM LII, 161. — ^aKöv. a nevek fels.]. 1672/1681: Enis Contentus vagyok ha . . . minden esztendőben harmincz keccke avagy Czap bőrokket ki készit kordovány-

ra, és megis fest Sargara vagy Veresre [VhU 449 Thököly Imre vál. Tobak Számfira taksára bocsátási kérésére]. 1690: A Thimárok(na)k adott ki készíteni Bűrek vadnak ez szerint^a [Fog.; UtI. — ^aKöv. a részl.]. 1740: némelyek Timár Varga Mester ember atyáncfiai között ... rosszúl és csak egy hétreis kifonnyasztották 's nem készítették ki annak rendi szerént a' bőrt, a' vévőknek nagy károokra [Dés; Jk]. 1745: Kriszta Zaharia és az öse egy marha bőrt hoztak és azt mingyart vetették a' hamvas kádban ... annak után(n)a le kopasztván a' szőrit a' bőrt ki készítve Szamosujvárral eladták [Szásznyíres SzD; Ks Kutos Todorné leánya Juana vall.]. 1746: Két szarvasbőr kikészítve [Vargyas U; Daniel O 258]. 1798: Azon 17// kecske bőrnek ki érlelésiért, melyet a Szász városi Timár tavaly kordoványnak ki készített 8 Rf. 20 xr. [H; Ks 108. 72].

3. férjhez menetelre ~i magát kelengyével felkészíti magát, közn. kistafirozza magát; a-şi face zestre; sich (her)ausstaffieren. 1820: (A feleség) még ara sem volt kápós^a hogy az férjhezmenetelre magát ki készítse az műk Segedelműnk nélkül [Egerbegy TA; Tolvaly lev. — ^aElírás képes h. ?].

kikészítés 1. tábácire, argäsire; Gerben, Zurichten. 1673/1681: az Tiz kordovan bűrnek ki készítése, és megh. fizetése öt forintban fel telik [Vh; VhU Thökölyi Imre vál.]. 1688: Az Timároknak Fogar(as)b(an) adott szottjanak és bélesek ki készítésére Juh es berbécis bőrt nro 11 [Bucsum F; MvRKLev.]. 1740: Csizmadia atyáncfiai(na)k akár levágandó, akár meg-döglendő marhájok(na)k bőrtket Articuluskoknak Taxája szerint ki készíteni tartoz(na)k Timár Varga atyáncfiai ő kglmek, nem kinszeríthetnek pedig Csizmadia atyáncfiai(na)k pénzen vásárlandó bőrtök kikészítésére [Dés; Jk 334c]. 1838: Udvar számára Talpnak ki érelt egy Bihál Tino Bőrnek ki készítésért fizettem a Timárnak Hfl 2 xr. 40 [Gálfva KK; Ks 99]. 1845: a Bivalybornyú bőrt ki készítésért Timár Gyarmatinak [Dés; KvNJ 7].

2. kb. kelengyével való felkészítés; fäcutul zestre; Ausstaffierung. 1774: minthogy neveletlen ... két Leányimát el-nem készíthettem, ha hirtelen ki-készítések előtt holtom történnék két Leányimnak jutandó Jövedelemből vegyenek számokra Gyöngyöt s egyéb Leányi készületet [Kozárvár SzD; Told. 22].

kikészítetlen 1. netábácit, neargäsit; ungegerbt, nicht zugerichtet. 1680: Bialy bőr ki készítettlen no 2 [Fog.; UtI]. 1785: Ki készítettlen Juh bürbül való berlés No 1 [Katona K; Born. Jos. Katonaj ns szám.].

2. megmunkálatlan; neprelucrat; nicht bearbeitet. 1690: Kender, ki készítettlen Gell 80 [A.porumbák F; UtI]. 1766: 1 Desa ki készítettlen Len Szószszel [Déva; Ks 76. IX. 16].

kikészített 1. készített; lucrat frumos; verfertigt. 1758: (Az oltárkép) tetején csinoson ki készített krucifixus [Déva; Ks 76. IX. 8].

2. tábácit, argäsit; gegerbt, zugerichtet. 1669: Harom ki készített borju fekete bőr [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. 1675: égi oregh medve bur. ki készet [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1732: Hintora való ki készített fekete bőrtök 3 [Kv; Ks Kornis Sigmund lelt. 3]. 1756: Ki készített fél kantza Bőr ... Bállásnek való Juh Bőr ki ki-

szítve [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 18]. 1762: Ad instantiam Cehae Cerdonum Thordensium ... ezen Várost, és ennek vidékét ki készített botskornak való bőrrrel el tartás, s ebben szükségét nem Causalnak [Torda; TJkT V. 81]. 1797: Egy darab ki készített Bivaj Bőrtalp [M.igen AF; DobLev. IV/777. 17]. 1823: egy megdöglött Biválnak ki készített Bőre [Déva; Ks 106. 144]. 1849: Egy ki készített borz bőrtöske [Somkerék SzD; Ks 73/55].

3. elkészített, kimunkált; prelucrat; ausgearbeitet. 1809: Az egész Erdély Országába, a' Vajda-Hunyadi Királyi Vas-Bányászagon kívül, csak a' mi kicsiny Communitasunk az egyedül, a' ki a' Nemes Haza Lakossainak Vasbeli szükségait a' Hunyadival egyenlőképpen, a Szántó Vasakbéli defectussát pedig a Hunyadinál tiszszerte nagyobb mertekbe szokta ki elégíteni a' maga Határán termelt, és ugjan ott tökéletesen ki készített Vasaival [Torockó; TLev. 9/43].

4. megmunkált; prelucrat; bearbeitet. 1669: huszonhat kalongia viragos ki készített kender, egy falka szősz [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. 1684: Dezma ki készített kender G 59 Azátlan es ki csinálva Gel. 70 [Küküllővár KK; UtI]. 1685: Ki készített len Gel(ina)s 825 [Radnót KK; UtI]. 1756: Ki készített kender kalangia 3 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 13]. 1788: Ki készített Len egy rokásba 145. csomo [Mv; TSb 47].

kikészített a pune să tábăcescă; zurichten lassen. 1730: az Meltosagos Urfi itilitiben poroncsolt volt ennekem, hogj egy berbécis Tököt ki kiszitessek seletes Zacsconak kit is én ki kiszitetem [Noszoly SzD; Ap-Lt 4].

kikészítettetés tábácire, tábácit; Zurichtung, Gerben. 1721: Az 4 Tino bőr(ne)k es 8 bornyú bőr(ne)k penig feliben való ki készítettetése iránt Comissiot nem producalván, karos(na)k itilletett felib(en) való ki készítettetése [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV. 1].

kikészítettett 1. készített, készült; lucrat/executat frumos; verfertigt. 1758: Ezen oratoriumba accommodaltott fábol csinoson ki készítettett Oltár [Déva; Ks 76. IX. 8].

2. tábácit, argäsit; gegerbt, zugerichtet. 1677: egy asztalon allo ki készített Juh bőrbül allo fedel | egy Eörög Medve bőr ki készítettet rossz semmire kellő [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1687: Pünkösdi Tajba(n) küldött Gálfalvára ki készítettett fekete szottia(n) bort No. 4 [Bucsum F; MvRKLev.]. 1797: Egy bállásnek ki készítettett juh Bőr [M.igen AF; DobLev. IV/777. 21].

kikészítettetik a putea fi tábácit/argäsit; gegerbt/zugerichtet werden können. 1681: Kecze, őz, Juh bőr ez égi rakason veszett, már az moly ighen el veszette, ennyi sok bőrt kár volt igi el hadni veszni, vargával, szöcsel mind ki készítettettek volna [Vh; VhU 533].

kikészítettetik megcsináltatik; a fi (re)fäcut; verfertigt/gebaut werden. 1823-1830: az udvari templomban, mely egy bástyában volt, amelyből gabonást csináltak volt, de a praefectus Veres Mózes javaslására esmét templomnak kikészítettén ... ezen kis templomban az

lénen az öreg grófnak kedve, hogy utoljára még az unokájával kommunikáljon [FogE 153. — "Bonyhán (KK) gr. Bethlen Pál generális udvarában].

kikészítettetett care a fost tăbăcit; gegerbt. 1723: bizonyos számú Bórr vedrek(ne)k Csináltatása felől . esett az my B. Chehünkreis negj Bórr Vidér, melylyhez vöttünk egy Tehen Bórt cserrel ki készítettetett (!) [Kv; ACJk 129].

kikészül¹ kifelé/kijönni készül; a se pregăti să iasă; im Begriff sein hinauszukommen. 1671: Az végekben levő nemességre és magyar praesidáriusokra egyaránt imponáltatott, hogy az limitatio szerint praestáljanak mindeket az német vitézlő rendnek, ki miatt már inkábbba mind kikészülnek az végekből, az minthogy csak az is kell az németnek [TML V, 512 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz]. 1703: Pápai János uram írja, hogy a kuruc felámadott és maga is Rákóczi Ferenc készül ki Lengyelországból [Kv; KvE 241 VBgy].

kikészül² kikészítettetik; a fi tăbăcit/argăsit; gegerbt/zugereicht werden. 1729: Egy Ló bőr lénen a Timárnál, ha kikészül oszszák ad tres coequales partes [HSzj timár al.]. 1802: Két darab szarvas Bőr ki készülve [Ne; Dob-Lev. IV/858. 3b].

kikészülhet elkészülhet; a putea fi terminat; fertig werden können. 1590: mikoro(n) Vrunk vtan ez dologba Brassoba mente(m) vala, valasz mikor lett eő Nagatol Az leuelek ki ne(m) kezilhettek, hane(m) Capitan vrunk poro(n)cholattiaból Fogarasba kellett menne(m) vrunk vtan [UszT].

kikészült kikészített; tăbăcit; gegerbt, gar. 1740: a' ki készult Talpjai is Timár Varga atyánkfiain(a)k, az idők mivóltokhoz, és marhák árraihoz képest, a' Tktes Nms Tanăstől limitáltatandó árrok szerint árultathassan(a)k [Dés; Jk 334a]. 1747: Találtunk ... Barna pej kikészült Csitko bőrt No 1 [Szpring AF; JHb XXV/188. 3]. 1785: Ki Készült bárány bőr ... No 2. ... Ki készült Feketén (igy!) Lu bür Nro 1 1/2 [Katona K; Born. Jos. Katonáj ns lelt.].

kikever kiebrudal; a scoate/da afară (din ...); auskegeln/booten. 1710 k.: Az ujlaki portióból is ki akarván keverni Bölöni Mihály szegény atyámfát, opponálnom kellett magamat [BÖn. 720].

kikezd csapra üt/ver; a da cep (unui butoi), a desfundă/incepe (un butoi); anzapfen, aufschlagen. 1583: Valaky, Borat chaplarral akaria ky merethny es arultathny Tehagh a' Bornak gazdaia megh Mérettesse a' fwzerrel az ahoz Rendelt es Valaztot Zemeliekkal annak eleotthe Valamikor akaria, vagi keth hettel, vagy egy hettel, vag harmad nappal, amégk ky nem kezdenę harom forint Birsagh alath [Kv; PolgK 2]. 1593: akarki, az ki bort hozot korczomara, addigh ky nem keszte az bort migh nem az porkolabnak hirre atta es lato pohart adot az porkolabnak kostolasra, eo Jtelte megh hani penzre kel kezdeni kupaiat [UszT]. 1602: Senky azert ennek vthanna 24 penzen ne merezelen bort ky kezdeny boranak el vetele alat, hanem elseoben megh kostoltassa, es Jo lelky esme-

rettel az ket vasar birak megh Intezzek az mostany ewdeohez kepest mith erylén [Kv; TanJk I/1. 415]. 1654: uy Eztendeo napiaigh mindenkor szabad volt az paraszt Emberek(ne)k Bort arulni It Thoroczko(n) uy Eztendeo nap uthan Jartak pincziet, annak utanna az Nemes Emberek Borat kezdettek ki az két karaczio(n)^a kezoedot nemzetes Thoroczka Lazlone Azzoniom(na)^k Borai költek el [Thor. X/11 Racz Istua(n) vall. — ^aNagykarácsony és kiskarácsony (újév)]. 1740: senki magától ne praesumállya kikezdeni, az idegen bort; azal biztatván magát, hogj talám már, a' Dési borok el fogytan(a)k [Dés; Jk 539b].

kikezdés csapra verés; desfundarea unui butoi; Anzapfung, Ausstoß. 1805: (Az udvari majoros) az Hordok es Borok árát ugy ad(mini)strálja, hogy az el költ Hordo Bornak ára a más Hordonak ki kezdésével töstént ad(mini)stralodjék [Erdőszengyel MT; TSb 43].

kikezdet csapra üttet/veret; a pune (pe cineva) să dea cep unui butoi; anzapfen lassen. 1722: F. Kapit(ány) Ur(am) árultat Havasalföldi Bort, az mostani sokadalom előtt kezdette ki, Czégér alatt árultattya a Piacz szeren [K.J. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1731: akik meg ki nem kezdettek idegen boraikat, ki ne kezdessek, hanem hir tetellel akárhova külső helyekre el adgják, s ki szállicszák, amellyek peng actu Csapon Találtatnak, azok(na)k gazdaj ugj admoneáltassanak hogj nyolczad napok alatt el árullyák [Dés; Jk 423b].

kikezdet csapra ütött/vert; desfundat; angezapft. 1776: egy Popa Vaszilia nevű Jobbágyának félbe volt még egy kevés már az előtt ki kezdett bora [A.kápolna KK; BK. Betlensztmiklós cs. I Dikuj Szávu (30) jb zsitár vall.].

kikezdet csapra üttet/veret; a pune (pe cineva) să dea cep unui butoi; anzapfen lassen. 1700: Kezdettettem ki a Spotalynak egj Borat mely volt hetven vedres [Kv; Szám. 40/I. 10].

kikezdhet csapra üthet/verhet; a avea voie să dea cep unui butoi; anzapfen können. 1595: Az sert penigh ez varosbeli Attiank fia feozzek, de lot feozzenek, ket penznel fellieb ne aggiak Eitelet: de az Serfeozok addigh ki ne kezdessek, hanem eleozeor az vasar birak megh lassak, es megh intezzek ha megh erie az ket penzt vagi nem erj [Kv; TanJk I/1. 253]. 1677: Ha . valamely Patronus oly szeginy bort kezdena, a' ki illendő módon elkelésre alkalmatlan volna; a korcsomállás rendiben következő ember, Vice Ispánt, vagy Szolga Birot hivátván, és megkostolván, ha ugy találtatik, a rend szerint következő Patronus, szabadason ki-kezdhesse borát [AC 106].

ki-ki 1. mindenki; ficare; jedermann. 1561: My Jnakthelki Ghyerewffy Mihál, es Swky Benedek, aggywk emlekezetre ... myndeneknek az frathai zenáfwiek felől ... mindeneketh nygy Rizre Jntizzenek, es azokra Nilath hannyanak Es ki ki mind azon maragyon megh, walamelyeth az nil ky mwtath [M.fráta K; SLt sub. lit. V Nro 28 Frátai birtokosok egyezséglev-e a frátai szénafüvekről]. 1581: ki ki az honnat oda Jwtt haza

menne [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály Báthory Istvánhoz]. 1638: egykor latok hogy ki ki mind külön külön szaggatja az eökreit [Mv; MvLt 291. 150b]. 1732: tegyen mentül hamarab köztünk igazat az M: Ur had viselhesse ki ki gongyát magáénak [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. 1763: Hallattam pedig azt ... hogy ez előtt nem régebén, mikor az a' Tatár hir vala, és kiki tsak nem szekere hátán volt, akkor szekerekkel vitt volna gabonát s egyebet Mányika Iuon Gálfalvára [Záh TA; Mk V. VII/1. 16 Sarmasán Gabrilla jb vall.].

2. minden egyes személy; fiecare (persoană) în parte; ein jeder, jeder/e/es einzeln. 1628: Az en holto(m) utan penigh mingiart igaz oszlas szerint, es Testamento(m) tetelem szerint, minden ingo es Ingatla(n) iokat megh osztua(n), ki ki maga sorsaualeledegdik meg [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei Mária végr.]. 1654: minde(n) Urak es Feörendek kezdött eleitől fogva valo bevett szokás az, hogy igy szüret eleött ki ki jóságára Saytott, Turót, es penzt must fejb(en) ki osztasso(n) [Bükkös AF; KemLev. 1425]. 1674: ha hol penigh az Terminalt napra kiki az maga adaiat Kenderesi Sándor vr(am) kezébe bé ne(m) szolgáltatná Kenderesi Sándor vr(am) ... duplumot exequálhasso(n) [O.zsuk K/Kv; SLt D. 18]. 1767: azt is mondották azon Oculator Urak, hogy amíg fel szabadul az Határ ki ki mint azelőtt addig birja [Nyires Sz; TKhf 21/19 vall.]. 1794: végeztetett: hogy azon Projectum^a ujra fel-olvastassék, de olyan conditionnal, hogy senki hozzá ne szoljon, hanem tsak meg-halgassa, a' közelebb következő gyűlésbe pedig, kiki maga Reflexioit adja bé [Kv; SRE 317. — ^aA dézmálás módjáról]. 1810: minden Marhás Ember^a magaerein ki ki a maga tehetsége zerent Téli Kalákában tartozzanak az Udvar körül praestálni [Born. G. IV. — ^aA görgényszt-imrei (MT) váron felüli völgy lakosainak br. Bornemiza Leopolddal kötött egyezségéből].

3. bárki; oricine, oricare; wer ... auch, wer (auch) immer. 1589: (A) Zochy Mesterek, egy gwleßeokbe(n) Az barany börnek Arra feleol ky kj mint wegic az Meza-roßoktul, Intezst wegeztek volna [Kv; MészCLEv.]. 1780/1804: ki ki bűnös lévén érdemlett büntetését mások(na)k is példájára a' meg irott Törvények zerent el vegye [Torockó; TLv. 43]. 1811: Igy szoktatván őket^a, ki-ki által láttya, Miért az ilyen Ló az ember' baráttya [ÁrÉ 150. — ^aA csikókat].

4. kié-kié bárkié; al/a/ai/ale oricui; wem ... auch gehörend. 1571: egy jo paripat keoztunk talalunk, lofeweknek sokaknak es keossegnak kijet kijet jobbadnak hallottak nyayatul el üzettek [SzO II, 326].

5. kiért-kiért minden egyes személyért; pentru fiecare (persoană) în parte; für jede Person. 1677: A német is veszedelmemre igyekszik. Vesselenyi Pál uramat is, kétezer tallért igért, a ki megöli; a többiért is kiért-kiért bizonyos summát [TML VII, 447 Teleki Mihály Béli Pál-hoz].

6. kit-kit A. Emberre von; referitor la oameni; in bezug auf Menschen: minden egyes személyt; (pe) fiecare persoană în parte; eine jede Person. 1577: elmenuen ... bothazara ky kolosur megieben vagion es my az feleol meg Irt Nemes szemileket bele Iktatok az meg Jrt bothazabely reszekben kyt kyt mynd az eo reszikben kyt cok annak eleotteys birtanak volna [Szopor K; SLt Y. 17]. 1660: kit kit az eo reszek szerint az kiket iure successorio Ciuitatis, az Nemzetsegh agazattia szerint Attiarol

s Anniarol illet az Relictanak ki fizesse az Szigiarto Kuaczy familia [Kv; RDL I. 145]. 1731: Az Lovászokat, Kancza Mestert, és nyergelő szolgákat rendb(en) végye, és kit kit az maga hivatása szerent szolgáltasson [JF lovászmeisteri ut.].

B. Tárgyra von; referitor la obiecte; in bezug auf Sachen: minden egyes dolgot; (pe) fiecare obiect în parte; eine jede Sache. 1710 k.: Nagy tabellákat csináltattam könnyű volt osztán a panaszlott dolgot kit-kit a maga classisába írni [BÖn. 755]. 1761: Eddig az My Levelei jöttek Excelle(nc)ji(a)dnak kit kit a maga Utjára expedialtam [Pata K; IB. Nabrádj István lev.]. 1797: A Boltba is minekutánna helyre száradt minden portékákat kit kit a maga helyire bé raktunk [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

7. kihez-kihez minden egyes emberhez; fiecărui om în parte; zu einem/er jeden. 1710 k.: Már ebben a kimondhatatlan különbségében a subjectumoknak, hogy-hogy tudná a medicus a praescriptiot kihez-kihez jól alkalmaztatni, még ha tudná is a subjectumnak minden tudásra szükséges qualitasit? [BÖn. 511].

8. kin-kin minden egyes emberen; de la fiecare om în parte; an einem/er jeden. 1589 k.: vgj vetenek adott az varosra, vgj hogy kin kin mind vgy vegiek az adonak quantitassat az kinek mint vagion erkeke | az ado dolgaban vegeztek hogy az ki ez eleotteis egas adott adott tehett mostannis 50 penzt adgion az azutan aztan vgy rendelék hogy kin kin erdeme zerent vegienek [Szu; UszT].

9. kinek-kinek A. Emberre von; referitor la oameni; in bezug auf Menschen: minden egyes embernek; fiecărui om în parte; einem/er jeden. 1566: hywanak Mynket Ez wytezleo ferfyak^a gereomonosthorar^b Az Eo Jozagoknak Meg oztassara, My Azert Jde leowen az Jozagot Meg oztok keozotteok kynek kynek Rezet ky Adwan [KP. — ^aKöv. a nevek fels. ^bK]. 1583: Az Adobol tartozzanak bekesegesen es boszusag nel kwl kinek kinek az eo keolcheon Adot penzt meg theritheny [Kv; TanJk V/3. 272b]. 1590: kinek kinek rezebe hagyak az kinek otth Jrtasok wolt, Az kinek penig ot ninczien mas helyen kinek kinek az warosebeol (!) warosul Jrtto helyeth ... attunk [Szu; UszT]. 1631: ez mostani edes hazanknak szörzauar (igy!) vezedelmezö allapottyanak ideyen, kinek kinek az Ur I(ste)n az mi keues javait engette, keze közöt lenni, czak Jsten tudgya kiki hova batorosagos helyre vitette [Radnót KK; Ks O. 37]. 1796: a' szolgálatyak fellyebb meg vagyon kinek kinek különösön irva [Balázsháza SzD; WassLt]. 1810: még maig Sints kinek kinek a' maga portioja tisztán megkülömböztetve [Varsol Ref; Ks 76 Conscr. 337].

B. Tárgyra von; referitor la obiecte; in bezug auf Sachen: minden egyes dolognak; fiecărui obiect în parte; einer jede Sache. 1723: Jöven szoross Commissioja minde(n) B: Chehek(ne)k es Kalmarok(na)k az M. Regium Guberniumtol és T.Tanacstol bizonyos számu Bórr vedrek(ne)k Csináltatása felöl, kinek ki(ne)k mi volta szerent, es nagisaga szerent [Kv; ACJk 129].

C. bárkinek; oricui; wem auch. 1682: És hogy noha abban bizonyosok vagyunk, hogy megh kell halnunk, de abban bizonytalanok, hogy hol, mikor, mely napon, és mely órában avagy szempillantásban, s kinek kinek keozzüllünk mit hozzon utolsó orájáigh az üdeo [Kv; RDL I. 160]. 1768: a hány darabb marhát tettet kinek

kinek tartani a Possessorok(na)k, minden ellenkezés nélkül szabadon határunkon legeltethették [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29].

10. *kitől-kitől* minden egyes embertől; de la fiecare în parte; von einem/er jeden. 1663: mennél hamarébb azon Porta contentatiojara rendelt mindennik fele pénzt szedgye fel kitől kitől egészszén [UszLt IX. 75. 57 fej.]. 1731: kitül kitül bort venni tartoznak [Dés; Jk].

11. *kivel-kivel* minden egyes emberrel; cu fiecare în parte; mit einem/er jeden. 1731: Hogi penig senki magát ne excusálhassa, mindenik Tizedés mellé egy-egy írástudó Senator Atyánkfia adhibealtassek, kezekb(e) adattatván ezen mostani Conclusumunk; Az jövő Vasárnap

Házaként el járkák, el olvassák, jól meg értessék kivel kivel [Dés; Jk 417a].

kikiabál kikiált/kürtöl; a trîmbi/a/râspîndi; ausrufen/trompeten. 1889: Ha az ember 36 esztendő, nem kiabálja ki, hogy házasodik [PLev. 147 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kikiabálhat kikiálthat/kürtölhet; a putea trîmbi/a/râspîndi; ausrufen/trompeten können. 1840: Az igaz hogy haragba voltam a' Feleségemmel 's úgy jöttem el Sz: Miklosrol de a' Feleségem aztat hogy en hamis huszast csináltam volna, ki nem kiabálhatta; mert én soha sem öntöttem [KLev. Szász István (30) szabad székely vall.].

kikiált 1. (bentről vkinek) kikiabál; a striga ceva (în afară) pe usă/ferastră; (her/hinaus)schreien. 1812: hirtelen meg nyílik a' nappali Ház ajtaja azonnal ezt kiáltja ki a Groff ur cõ nsga: Jertek Legények ne hadjatok mert Grantzki meg akar verni [Héderfája KK; JB. Takáts Jossé (45) gr. I. Bethlen Sámuel tisztje vall.]. 1823–1830: Engem szinte megölt az étellel, a feleségének kiáltotta ki a pitvarba, hogy hozzon derelyét [FogÉ 267].

2. kiáltással kihív vkit; a striga pe cineva ca să iasă afară; jn herausrufen. 1831: estve későn, mintegy tíz orakkor. halván a Fogadobol, hogy Vonutz a Gujás ki kiált, melyre lett ki menetelemmel, hát látom a Gujást akiis én nekem egy takaro ruhába kötött nyers hust nyújtott, arra kérvén. hogy néki azt rántatnám meg [Dés; DLt 332. 7].

3. kiáltva kikerget/parancsol vkit; a scoate pe cineva afară strigînd la el; jn schreiend hin/herausjagen. 1813: Keszkenyőjét ... meg ragadá és tépászni kezdé ... Bundáját lerántá ... ki kiáltá a' Házbol [Dés; DLt 162].

4. (torkaszakadtából) kikiabál vmit; a striga ceva cît îl jine gura/in gura mare; etw. (aus voller Kehle) (aus)schreien. 1629: az Uratol hallotta(m) hogy minden ember hallattara ki kiálta hogi kurva az eő felesége [Mv; MvLt 290. 152a]. 1642: én mondam, hogy hallgasson, de az asszony azt mondá, hogy eb hallgasson, mert az piacon is torkaszakadtában kikiáltja is ezt [Mv; i.h. 349b átírásban!]. 1710: Bagyoni János Ur(am) vakmerőképpen az egész Céh Becstelenségére azt kiáltá ki az egész Céh előtt hogy erőszakoson vőtte el az Céh eo kegyelmétől az Legényt [Kv; ACJk 77].

5. (bizalmas/szégyenletes dolgot) kikiabál/kürtöl, világgá kürtöl; a trîmbi/a/da în vileag (ceva intim/reproşabil); (vertrauliche/schändliche Sache) ausrufen/trompeten/an die große Glocke hängen. 1593: Myerthogy az

Azzony Kis Mihalne Ne(m) Jamborul eelt, kit Nyelue vallasawalis meg bizonitot, Az vrais penigh ezt tudwa(n) az felesége latorsagat seot vgia(n) ki kialtwa(n), meeghes velle lakot elis zókót velle Azert mind a' ketee kj vezzeoztessek ez varosbol [Kv; Tjk V/1. 370]. 1637: ez az Szekely Istok ... evel az Bogatj Janos fiával, sok eggjet masat kj szedek Padocz Istvannenak az ablakon azuta(n) magatis ki vonak az ablakon s en hogi veöm eszembe(n), hogi szeőkni akarnak megh szollitam az aszont hogi Istentelen atkozot aszoni szeőkni akarsz te az latorral, de bizoni ki kialtom, s hogi megh iedenek teölem Ismet visza mene az Aszonj ... s be buuek az ablakon [Mv; MvLt 291. 106b–7a]. 1757: miolta az Mostoha Annya azon Legénynek el szökesit ki kialtotta, az olta meg különöztek mivel rut verekedés eset közöttök [A.gyékényes SzD; Ks]. 1782: addig nem nyugszom meddég ugy boszumba ki nem kialtom [Martonfva Hsz; HSzjP Maria Berszán (24) jb vall.].

6. kihirdet; a aduce la cunoştinţă, a striga/anunţa; verkünden/öffentlich. 1674: In causa Pauli Mondre meg visgalúan eő Kglmek Tanaczul ... az Inek l(s-te)ntelen gonosz czelekedetit speciesse leve(n) czelekedi az őrdögöl velo correspondentia(na)k ... Teczet azért a' Törvény(ne)k hogy pro exemplo alioru(m) az szolgák által az pelenger alá ki vitetvé(n) ighe(n) erősse(n) palczákkal megh veretessék, és ki kialtva(n) haromszor büntetésé(ne)k oka mi légien, ez városrol, seöt megh ennek határárolis de facto el tavozzék [Kv; Tjk XI/1. 335]. 1703: mivel vilagoson Constál, hogy hamis koldulo Levéllel élt és koldult ... Azert elsőben maga gonoszágat ki kialtva(n) az piacon, hogy hamis Levéllel koldult, káromkodott és fenyegetőzött; az hoherral meg veretessék [Dés; Jk 342b]. 1781: Kimenék a Piacra velle és a Falunak két részire kiis kialtotam s hire téven hogy azon hely már ki légien borozdolvá fel foglalva és már senkinek sem engettetik [Buza SzD; LLt Csáky-per 181 L. 3].

kikiáltás 1. kihirdetés; anunţare, publicare, încunoştinţare; Bekanntmachung/gabe. 1744: Veczeli Kocsis András Panaszképpen mongya eleget jártam, s kerestem^a, de semmiképpen reaja nem akattam holot sok rendbéli publicatio, és ki kiáltás után nagy nehezen Kalács pénzt meg adván reája igazottam [Kersec H; Ks LXII/13. — ^aAz elveszett sertést]. 1800: A' vásárban a' Pályinkának fertályanként, fél fertályanként valo el adásának, ugy a' bornak kupánként, és vedrenként valo el nem adhatásának ki kiáltásáért fizettünk két renden /12 [Torockó; TLev. 5].

2. felkiáltás; aclamatione; Aufschreien, Zuruf. 1873: uj egyházi tüzetett ki, melynek erejénél fogva volt egyházi, Nagy Sándor ifj: ki köz kedvességben volt általános kikiáltással megválasztott [Burjánosóbuda K; RAK 18].

kikiáltat kihirdettet; a pune (pe cineva) să anunţe/facă cunoscut (ceva); bekanntmachen lassen. 1602: Vicze Georgy kis kapusy biro ... vallia Amely tehenet ez felperesteol kerestenek az Nadassy olahok az Vasarhelyek az keoreosfeoy rethen taltak (!) vala ... ott minallunkis hyre teottek es mind ott az keornieken by kialtattak [Kv; Tjk VI/1. 625]. 1674: az controverus lovat ... ne(m) duggatta, sem lappangtatta, seöt mind Had-

nagy Ur(amna)k megh jelentette mind penigh suo tempore ki kiáltatta [Kv; TJK VIII/11. 249]. 1751: (A) Sokadalmat ugy hallattam hogy ez előtt Vásárhelyen és másuttis ki kiáltatták volna [Msz; Berz. 2. 40/80]. 1769: En sem egyszer sem maszszor sem itt a Faluban sem Vásáros Helyeken nem hallottam hogy Medve István Uram valami bitang Marhát ki kiáltott volna [Mezőmadaras MT; BK]. 1821: (A) Jozságot el foglaltattuk abba Csovát ütettünk, es ki kiáltattuk, hogy ezen Jozság ez órán tul a Creditor ur részire el lévén foglalva [Kövend TA; Borb.].

kikiáltattat kihirdetett/kiáltat; a pune (pe cineva) să anunțe/facă cunoscut (ceva); bekanntmachen lassen. 1769: En sem egyszer se maszszor nem hallottam hogy Medve István Uram azon es kigyelménél meg találatott Ünö Tinot valahol vagy iten a' Faluban hirtelte és ki kiáltottatta volna [Mezőmadaras MT; BK. Mich. Nagy (56) lib. vall.]. 1818: Ifjabb Hegyessi Elek négy Complex dorbézoló Társait a mult Hetekben el fogatván, és megtömlőztöztetvén, az igért Büntetést vásárnapon réajok rovattam, és hibájakat ki kiáltattattam [Vajdasztván MT; TLt Praes. ir. 321 Budai István viceispán jel.].

kikiáltattatott kihirdetett; care a fost anunțat; bekanntgemacht. 1828: De hogy Mészáros Atyánkfiaiinak ki kiáltattatott jus kívánása egészen helytelen, meg tarthatatlan és mind réánk mind Nagyságtokra nézve fellelte káros a következő okokból méltóztatnak Nagyságtok bölcsen meg Itélni [Torockó TLev. 13/3].

kikiáltoz 1. kikiabál/ordibál vhonnan; a striga dinăuntru ceva (după cineva); hin/herausschreien. 1823-1830: En Bécsben Dienes Sámuel azenstől kértém volt 30 forintot kölcsön, úgy hogy Marosvásárhelyt az anyjának fizessem meg. Ezt én mindjárt meg nem fizethettem, s kétségkívül Dienesné panaszolkodott Zilainak. Zilai is ahányszor tanált, még az ablakján is az utcára kiáltozott, hogy fizessek meg [FogE 294].

2. (nagy hangon) vminek kikiabál vkít; a numi pe cineva cumva (în gura mare); jn (mit lauter Stimme) als etw. verschreien. 1791: Popa Jakob Roman a ki réa meg haragszik és tolvajnak publice ki kiáltozza, asztatt Nyelve váltásán soha nem is keresi [Sebesel AF; JHb].

3. kikürtöl; a trimbija, a da in vileag; hinaustrumpfen. 1808: a' Magyarok szabad szájuak, púzdori haraguak lévén egymás ellen mindent ki kiáltoznak [Kemény, CollMss XXX. Varia XII].

kikísér 1. (látogatót a lakásból vmeddig) kísér; a însoți/conduce/petrece (un musafir la plecare o bucată de drum); begleiten. 1603: Relicta Joannis Kowachy Borbara vallia: Jeott wala en hozzam az zomzedom Azzony Mathe Deakne es mikor ... ki keserem ... halek valamý Jaygatast | Gienge Gaspar ... vallia ... Monostor vczaba hogy eorzeok vala, eyel tiz orakor, latom hogy az Kerekes Mattiasne hazatul ieowe ky ket Molnar legenniel Varga Janosne Kerekes Mattiasne giortiawal kesere ky coket [Kv; TJK VI/1. 674, 689]. 1641: Láttam azt is, hogy kikísérték az legények az uccára, mikor elment [Mv; MvLt 291. 274b-7b átírásban!]. 1657: (A vajda) az palotából kikísért ... onnan az grá-

dicson is alá akart kísérni ... nagy nehezen menekedni tőle [KemÖn. 266]. 1665/1754: Az Ajtóra Szorgalmatos gondot viselleyen a' Szerhordó Legény, mikor valakit felpanaszólnak s ki küldik, azt ki-kísérje [Kv; AC Art. 14].

2. vkít valameddig elkísér; a însoți pe cineva o bucată de drum; jn ein Stück Weges begleiten, mit jm mitgehen. 1608: 18 Martii. Jövenek vissza az darabontok, az kik Rákóczi Zsigmondot kikésérték Somlyóig [Kv; KvE 138 SB]. 1705: reggel menvén el a Száva uram anyja és Vér Györgyék Sámbokréti éppen kikísírte őket a sánckapuig [WIN I, 560]. 1812: Maurer Károly a kotsiját ugy meg rakatta, hogy maga nem ülhetett fel, hanem csak ugyan a batorság kedvéért a Faluból ki kísérvén kotsiját, elment Kelemenelkére, maga pedig viszzá jött [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Erősbeth (44) grófi mosóné vall.]. 1840: 2-a Januarii Jó reggel Gábor Áron Artelleristát kísértém ki — a' ki Pestre ment tanulás véget [Bereck Hsz; HSzjP].

3. vkivel/vmivel (el)megy vhoval; a însoți/conduce pînă undeva; mit jm/einer Sache irgendwohin mitgehen. 1705: ha úgy tetszik a generálnak ... a templomba kikísérik, hogy mind praedication, misén, oration ott benn lehessenek [WIN I, 475]. 1767: Azon falu hány napon hajtotta oda Csordáját, és mind annyiszor az egész falu kísértée marhát azon Irtásra ... [Mocs K; JHbK XLVIII/1. 6 vk].

Szk: ki- s bekísér. 1662: Mellyet a bán neki megengedett vala, és hogy őrizésére éjjel-nappal bizonyos számú magyar gyalogok lennének, kik a templomba ki- s bekésérnek, és valahová fordulna, mindenütt utána lennének [SKr 368-9].

4. utolsó útjára (el)kísér; a conduce pe ultimul drum; jm das letzte Geleit geben. 1608: 23 Februarii. Holt meg Bornemisza Boldizsár Borbély Mártonnál. 26 Februarii. Vivék el Kolozsvárról temetni Nádasra az Monostor-kapun, és az kapu előtt prédikállának az halottnak: azután az városbéli emberek késérek ki az városból egy falyáig [Kv; KvE 137 SB]. 1704: vala halotti solemnitasa a Kornis Zsigmond uram kis hathetős fiacskájának ... kit is szép tisztességgel az urak jelenlétében kísérenk ki a temetőbe [WIN I, 223-4]. 1736: ha feles asszony atyafi volt jelen^a, azok is mind hintóban kikésérvén az városból^b, az keserveseknek némely része akkor visszament [MetTr 403. — ^aA temetésen. ^bA koporsót]. 1852: Temettetett el ns Ilyefalvi Farkas Sándor 15 s fél évig volt Kalandos, ki kísért 325 halottat [Gyalu K; RAK 220].

5. vesztőhelyre kísér/visz; a conduce/duce la locul de execuție; zum Richtplatz führen/begleiten. 1704: ma reggel a kolozsvári actuson elfogott németekben nyolcat kikísérvén, ketteinek fejeket vövék, kettőt felakasztának, négynek pedig gratiát adának [WIN I, 282].

6. (a városból) kicsap; a expulza (din oraș); (aus der Stadt) hinauswerfen. 1585: Latthiak eo kgmek Meny Ridegh legeniek vadnak Az warosson kik nem zolgalnak Biro vram(m) meg kiáltassa háromzoris. Aky el nem zegeodnek hat mingiarast Az kalitkaba vitesek, harmad Napig oth tartassek es Az vitan Az Cziganak ez illien lezlegeo zemeleket Az kapun ky keseriek [Kv; TanJk I/1.4]. 1588: hogy az Istwan Byrot az Cziganak az warosrol ky kisertek attam az Cziganoznak d. 60 [Kv; Szám. 4/III. 4]. 1591: Geztty ferencz Jobagyatt ky kesirttek az parozlok az hattarig. B. vram Adot

az parazloknak fl 1 | Banffy Farkasnak egy Iobbagyt Tywadart az felseo plengerteol hogy ki kesertek Az Ciganoknak attam ... d. 60 [Kv; i.h. 5/I. 27, 5/X. 15]. 1597: Mierthogy Kadas Janos Gratiawal obuialt, teczik hogy az azzony annak arnyeka alat megh zabadul, de háromzor kerewlliek megh az cziganak az perengert vele s ki keseriek az kapun, ha teobzeor affele vetekbe(n) talaltatik sakba butatva igia megh az Zamost [Kv; TJK VI/1. 98].

kikísérés 1. kíséret; escortare, insojire; Begleitung. 1797: (A) Portékák . . . a két Regiusok között a János Sigmund ki kísérésével Koronkába vitetődtenek [Mv; Told. 42/1].

2. utolsó útjára való kísérés; conducere pe ultimul drum; Geben des letzten Geleites. 1677: A' Catholicus Papoknak Kolosvárrá . . . betegeknek . . . látogatására halottaknak ki-kísérésére, bé menniek szabados légyen [AC 6].

3. kicsapás; expulzare; Hinauswerfen. 1591: Kis Thamas ky kesereseteolis attam az drabantoknak es porozloknak . . . d 50 [Kv; Szám. 5/X. 15]. 1672: Mint hogy az Captivának Colosi Cathának gonosz cselekedetit, paraznakodását az testisek importállják, Teczet a törvénynek, hogy . . . minthogy korsagos az captiva . . . az pelengeren megh ne veretessék, ha ne(m) szalma koszuza tetetve(n) fejében, az mester által az városbol ki kísértessék, elsőben megh kerülve(n) velle az piaczt, és az ki kísérésben seprűvel háromszor, negyszer ütegetve(n), és többé, ez városba(n) hir nélkül ne találtsák [Kv; TJK VIII/12. 197].

kikísérhet utolsó útjára kísérhet; a putea conduce pe ultimul drum; das letzte Geleit geben können. 1816: tsak a' hideg Testet kísérhetém ki a' nyugadalom helyére, hogy nyughatatlan maradjon az én szívem [Héderfája KK; IB. Molnár Sámuel lev.].

kikísértet 1. vkit vmeddig elkísértet; a dispune să fie insojit cineva; jn bis zu einem Punkt begleiten lassen. 1657: megírom, küldjön hitlevelet, hogy böcsülettel lát, és valamikor akarom, minden bántás nélkül birodalmából ki is kísértet^a [KemÖn. 294. — ^aA török szultán].

2.(fedezet alatt/kísérettel) kivitet; a dispune să fie dus sub escortă; (unter Bewachung) hinausführen lassen. 1736: Constalvann Világosonn az Incta Néhai Varga Péterné Kádár Ilonának nyilván valo paráznsága, Azért noha . . . közönséges Hellyenn, a Pelengérben) Hóhér által lött volna méltó, hogy keményenn megveszszőztetett volna, mindazon által meg veszszőztetése el-engedtetik: úgy mind azon által, hog Executor Atyánkfiái, ki-kísértetvén a Piatzra végien veszszőt a kezéb(e) és háromszor halható szóval kialttsa meg, hogj azzal a kezéb(en) lévő veszszőzzel lett volna méltó, hogj keményen meg-veretettét volna az Hóhér által [Dés; Jk 220b].

3. (a város határszéléig) kísértet; a dispune să fie insojit (pînă la marginea oraşului); (bis zum Rand der Stadt) begleiten lassen. 1590: Eö kmek kezek kezbe adni . . . az Jobbagyot, az varos Regy zokassa zerent adnak, az Jobbagyot meg fogyak, Es mind felesseget marhayat kezbe aggyak az hatarbol ky kesertetyk bekewel [Kv; KvLt 1/59]. 1629: lattam hogj rezegeskedett az

azonj allat el dölt . . . ezis tudom hogj az Tanacz ki kesertette az Varosbol nemis uolt szabad be ieöni hagjua uolt hogy be ne bocsassak az kapuko(n) [Kv; TJK VII/3. 62].

4. (a városról) kicsapat; a dispune să fie expulzat (din oraş); (aus der Stadt) hinauswerfen lassen. 1570: Tyztelendő Byro vram emlékezhetik kegyelmed reiaia Hogy az mely leant kegyelmed ki kesertetet vala Az vylaki lant melj leanj vetkezet volt Az malom Haznal annak vtanna lakot Az keoteluereo gyeorgy Hazanal [Újlak K; Beszt-Lt 63]. 1664: Szekely Katha fogoly Aszszony ellen enni-b(en) leuialiák cö kk Birák v(rai)mek teörvényét latván nyavalyás allapattyat megh ne veretessék, hanem tollas szalma koszuza az fejb(e) nyomva az Piaczt az Czigá-nyokkal edgyüt háromszor megh kerülven kisirtessék ki az Váras kapuián, többé penig az Várasra be ne jeöjeön alioquin uyabb(an) ha it találtatik pelengérre keöteöz-tetvén ki czapattatik [Kv; TJK X/4. 346].

kikísértetik 1. a fi condus/insojit; begleitet werden. 1662: a fejedelem becsülettel való búcsút vévén tőlök, s azoktól is méltóságosan kikésértetvén a kastélyból . . . maga táborára visszajött vala | Krakkóbul pedig Bethlen János és Gaudi András is Litvániából . . . békével commissáriusokkal kikésértettek vala [SKR 269–70. 389].

2. fedezet alatt vhonnan kísértetik/kivitetik; a fi dus sub escortă; (unter Bewachung) hinausbegleitet/geführt werden. 1662: Az kapitány karjainál fogva ktfelől fogattatván, a várból jancsárok által kikésérteték, úgy, hogy mindenek azt gondolhatnák, fővételre vitetnék [SKR 617].

3. (a városról) kicsapatik; a fi expulzat (din oraş); (aus der Stadt) hinausgeworfen werden. 1600: Myert-hogy ez azzonyallat Sophia nem tagadgya az eo vetket

Tetczyk az theorwennek minthogy terhes hogy megh kozorwztassék, es az Piacz megh kereoltassék velle Annak vthanna az varosrol az chyanok altal ky keser-tessek [Kv; TJK VI/1. 517]. 1629: maga sem tagadgya az Incta az fogoly Daika az paraznasagot; azert annak modgya szerent az perengerhez keottassék, ott megh ueszeoztassék, es cziganokkal ki kesertassék, innet az varas hatararol el mennyen [Kv; TJK VII/3. 206]. 1736: Constál az Inctának nyilván való Nös paráznsága; azért noha élete meg-hagyatik (: mint hogy hités Férje fejére nem áll :) mindazonáltal, hogy e Nemes Váras Piatzán(n) a Kalodáb(an), az Hohér által erőssen meg veretessék vesszővel, és azon Hohér által a Városról ki-kísértetvén, ki-tsapattassék [Dés; Jk]. 1745: tettzett a Törvénynek hogy az J Ince Kálára, hólnap in foro publico hóhér által negyven csapásokkal meg palczáltassék és ki kísértessék a Városbol [Torda; TJKt II. 88]. 1762: Sigmund Ersebeth arulo padrolis, éget bort, rosolist üvegstől, ugj másoktól szűrt, vasvillát, sákot, fejszét, es egjéb aprosakot is lopott in terrorem similium malefactorum, hogy akasztotfa süttessék homlokara, es azután Hohér által Városrol ki kesertessék itiltetett [uo.: i.h. V. 122].

kikíván átv is a maga kezébe kíván vmit; a pretinde/cere ca ceva să ajungă în mîinile sale; etw. in die eigenen Hände wünschen/verlangen. 1562: valamikor valamely napon En kezembol kj kewania^a vagy Ev maga batjam

vagy ha holta teurtennek azonyom felesége oda hvatt-wan sombora Engemet azonal minden ok vetetlen kezgebe (!) bochatom az mint Ew kezembe bochattak^b [Zsompor (K) körny.; MNy XL, 138. — ^aA cserejósztgot. A közlésben így!]. 1653/1655: ezen Solemnit(er) Protestálok hogy obligatoriamat nem akarom violálni, hanem ha Rázmány István convincalodik kész vagyok fizetni és én Rázmány Istvánom (!) írott törvényem szerént megkenni de ha Rázmány István Ártatlannak tarént megkenni enis zálagommal egygyütt obligatoriamat ki kívánom [Kv; CartTr II. 880 Csepregi T.Mihály nyil.].

kikivánás kb. kiigénylés; revendicare, reclamare (a ceva); Anspruch. 1797/1799: Minthogy . . . a' fenn forgo Privilegialis levél . . . az egész Torotzkai közönségnek adatott volt . . . következőkéleg azon Privilegialis Levélnek . . . ki kívánására Törvényes jussa vagyon [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 414].

kikiváncozik vágyik kikerülni/menni; a dori să iasă (de undeva); hinauswollen. 1619: Felségednek hűség-gel, igazsággal igyekezem szolgálni, de bizony, Kegyelmes uram, szívem szerént kíváncsoznom már egyszer eb-ből az nagy purgatóriumból¹ ki [BTN² 335. — ^aA kons-tantinápolyi török Portáról]. 1658: Ha penegh az en fe-lesegem Valami gondolatból ki kíváncsoznak az fen megkerti hazból az kett Leanjm tegyek le az feleségem-nek az ket zaz forintot [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1796: Burjanné, azért, hogy a balhák ne tsipjék, ki ki-váncsozott a Komja Urához a Csűrbe [Kv; AggmLt B. 15].

kikóborol kikóborog/kószál; a ajunge (în altă provin-cie) după multă umblătură; nach außen streifen/umher-treiben. 1782: (Az asszony) Férje mellől el-szökvén MOrszágra ki kóborolt [Sólyomkő K; Eszt-Mk].

kikohol kiagyalt/eszel; a născoci/inventa/scorni/plăsmui; ersinnen, (her)ausklügeln. 1753/1781: abban sem-mi sem vólt, hanem tsak a Josika Imre ur serény esze ko-holta vólt ki látván hogy meg ijesztheti Kun Miklós urat [Balsa H; JHb LXXI/3. 290].

kikoholt kiagyalt/eszelt; născocit, inventat, plăsmuit; ersinnen, ausgeklügelt. 1809: ha mingyart igaz volna az, hogy az én Procuratorom az ellenkező peresimnek egy perben ellenem documentumokat vett kezéhez, vagyis hite ellen tselekedett, de ezen maga ellen ki koholt gondolatlan iratásának hitelt adni nem lehet [Szu; Usz-Lt ComGub. 1655-höz]. 1825: én magamis láttván ilj hejtelen és magok között kikoholt praetensiojokat az Bodo Uraknak aszt mondom nem mernék iljen do-logba Regius lenni, ne talám az igazságtól el távozni látatnám [F.völát Hsz; Kp V. 346].

kikommandóztatik kivezényeltetik; a fi trimis în mi-siune; kommandiert werden. 1705: szemben találnak három németet, az Ulfeld regimentjebeli akik volta-nak, és Szatmára még generál Glöckelsperggel kicom-mendóztatának volt [WIN I, 595].

kikopik 1. kicseppen/esik vmiből; a fi dat afară; aus-gebootet/abgehängt werden. 1663: minthogy idegentől

álítottam vala ily böcsületes tisztre, eddig ilyen bajosko-dással viseltem . . . csak gyalázatosan ne kellene leten-nem Ha azért idegentől megböcsülttettem . . . mások ne nevetnének vele, hamar kikoptam belőle [TML II, 445 Teleki Mihály édesanyjához, Teleki Jánosnéhoz]. 1672: Az hunyadi praefectusságból ki kopám, Hedri uram parancsol oda is [TML VI, 49 Naláczy István Te-leki Mihályhoz]. 1731: (Muntyan Vaszily) akkor jött volt be ebben az hazában mikor az To dugo Oroszok jüt-tenek volt be elő is az To, dugashoz hoza fogot volt, minek utanna ki kapot belőlle, kötelezte magát jobbagi-sagra . . . Kemény Peterne Aszszonyomnak [Cintos AF; KA. Fr. Olcsvari de cadem (73) ns vall.].

2. elesik vmitől; a nu beneficia/avea parte de ceva; um etw. kommen. 1676: cselekedjünk valamit, hadd ne vesszünk el. De ezeket úgy írom, ha frustáltatunk eddig való reménségünkben, segítségünkben is, ha azokból ki kopunk, mert ha várakozhatnánk, ha földünk volna, ámbár várakoznánk, de lehetetlen; azért vagy egy, vagy más végének csak kell lenni [TML VII, 269 Vesselőnyi Pál Teleki Mihályhoz]. 1765: (A kegyetlenkedő Dujar-din József) azzal biztatta magát, hogy nem fél ha két-annyi embert ölt volna is meg, mert neki a császár atyja-fia. De abból is kikoptott, mivel a császár Franciscus serenissimus Lotharingus gutaütés által hirtelen megholt [RettE 189].

3. kifogy vmiből; a se epuiza/isprăvi ceva; ausgehen, zu Ende gehen. 1673: tavalyi szerencsétlenségemben minden hadi apparatusimból kikoptam [TML VI, 549 Teleki Mihály a fej-hez].

Szk: ~ a hazugságból. 1669: Tegnap itt volt nálam az csauz; az váradiak is; eleget verék az váradiak fejekhez, s itt is kikopának a hazugságból [TML IV, 526 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * ~ az időből. 1667: hova ha-marébb ő nagysága tudósítson, mert kikopunk az idő-ből is [i.h. 193 ua. ua-hoz].

kikoppant 1. el/kifogy; a se epuiza/isprăvi/termina; ausgehen. 1717: az hosszas várakozás mia az erszény-ből, minden drága lévén Szebenben, az sok nép között, kikoppant az susták s a poltura [SzO VII, 225].

2. kicseppen, táj kiheppen/huppan; a-si pierde func-tia/postul; um die Stelle kommen, ausgebootet werden. 1736: (II. Apafi Mihályt) Leopoldus császár Sacri Romani imperii fejedelemnek tévé, de avval az erdélyi fejedelemségből kikoppána | Hej Apafi Mihály^a, Apafi Mihály, miért nem fogadád szavát jó felséges uradnak, s igaz hazafiai tanácsosidnak, bizony nem koppansz vala ki az erdélyi fejedelemségből [MetTr 338, 340. — ^aA va-lóságosan sohasem uralkodó II. Apafi Mihály]. 1744: azt felelé Thót György és Nagy György, hogy a Király birovalis annyit gondolunk mint veletek, mert a Tisztek mindenből ki koppantak s még jobban ki koppannak [Bölon Hsz; INyR] | arra monda Nagy György: Eredgy meny el (: s v :) Diszno teremtetete nem bánom, mert a Király birois ki koppant a Connumeratioból, még egyéből is ki koppan [uo.; i.h. Domokos Andrásné Far-kas Kata (50) vall.].

kikoppant kipottyant; a lovi fundul unui vas pentru a-l goli; hinausfallen lassen. 1775: Rápolti Sándor Uram a' Désából a turot ki koppantotta egiben gom-mollyitván laptát tsinált belőlle [Peselnek Hsz; HSzJP

Susánna Kálnoki Consors Spectabili Domini Andreae Rápolti (38) vall.].

kikorcsmál kikocsmárol (italt kocsmán kiárul/mér); a vinde bāuturā la círciumā; ausschenken. 1577: senky ket fele bort egy czeget alát egy mas vta(n) ne merezellie(n) ky korchiomalny awagy az lo vta(n) hitwa(n)t meny az bornak veztesse Alát [Kv; TanJk V/3. 144a]. 1588: 1587 Eztendeoben A Mely Hordo Borok Marattanak az Szam vettel vtanah (igy!) annak egyek Hordo Boratt ky korchyomaltam . aroltam p(ro) f 34 [Kv; Szám. 4/V. 50 Gr. Veber sp kezével]. 1670: megh kezdvén égy 42 vedres bort keolt el benne . Just: 110 seprejeis volt Just: 50 Az teobbit ki korcsiomálván etelét pro d. 8. Láto pohárra az hovā illet, s az kik fel joettek, keolt el benne Just: 10 [Kv; SzCLev.]. — Vö. a *kikorcsmárol* címszóval.

kikorcsmált kikocsmárolt (kocsmán kiárult/mért); vindut la círciumā; ausgeschenkt. 1754: az utrizalt retet Nehai Popa Marjan adta volt ... Nehai Thoroczka István urnak holmi korcsiomalt bornak az árabban [Gyertyános TA; Thor. 21/18].

kikorcsmáltat kikocsmároltat (kocsmán kiárultat/mért); a da spre vnzare bāuturā la círciumā; ausschenken lassen. 1587: az Zegenniek Pinczekbeol (!) korchiomaltattam egy bort kj, arultanak beleolle f. 11 d. 55 [Kv; Szám. 3/XXVI. 8 Suweges Gergely isp. m. kezével]. 1597: marat volt meg keűes a borban, B V hagasabol ky korchiomaltatta(m) arúltam beleole f 2 d 9 [Kv; i.h. 7/XII. 159 Filstich Lörinc sp kezével]. 1627: Igy deliberalunk az borok felol, hogj korchomaltassak kj auuagy hordaiaba(n) Adgiak el ... es az arratt oszak fel harma(n) Egi mas koezoott^a [Kv; RDL I. 134. — ^aAz örökösök].

kikorcsmárlás (kocsmái ital)kiárulás; vnzare de bāuturā la círciumā; Ausschenken. 1585: Herczegh Caspar vram feo Biro lewen Jgenbeol^a zan zandekal Feklekre hozta, ky korchomarlansnak okaert az idegen Borth holot felekis az varos hataraban wagon es . senkinek nem volt Zabab az Idegen bort se az Warosban se penig hatariba be hozni [Kv; TanJk I/1. 7. — ^aM.igen AF]. 1594: Az Zent paly Janos Serfeozeset, es it valo ki korchomarlantat megh Nem tilthattiak varosul [Kv; TanJk I/1. 231]. 1694: Oenopoliu(m). Esztendób(en) neha, satoros innepi alkalm(ato)s saggal, egy hordo vettetett reájok, ki korcsiomarlásra; és az arra(na)k bé szolgáltatására [Láz^a, BfR néhai ifj. Bálpataki János urb. — ^aBorberek (AF) táján, de nem azonosítható]. 1729: pae-nasztassanak (!) az olyan szemelleyek, akik Comperialtatnak akarmi fele italt árulni ... Egi Veder Mehser ki korcsiomárlásért Dnr 6 [Dés; Jk 386a]. 1756: Tisztartóságába Balog Urannak három hordo bort korcsiomároltunk melynek ki korcsiomárolásaert egy penszt sem adot [Kötelesmező SzD; TKI].

Más szolgáltatások mellett a régiségben a j-b-i kötelezettségek közé tartozott a földesúr borainak kikocsmárlása is, ezért azonban a földesúr rendszert csekély pénzbeli járandóságot juttatott a kocsmáról j-b-nak. Ezért panaszkodnak a j-b-ek a szokásjog ellen vétő tisztartóra).

kikorcsmárolt kikocsmárolt/mért; vindut la círciumā; ausgeschenkt. 1683: Sarkany Kertesz János Bor

korczamarlos (!) által, ki korcz(am)arlat Borok(na)k hordait meg meretven [Fog.; Ut]. 1721: Rognan^a 12 pinzivel ki kortsomarlott Szaszyiressi 40 vedres hordó bor [Dés; Ks 26. XIV. 1. — ^aSzD]. 1736: Ki kortsomáloit, hitelbe lévő bor árra [Földvár TA; CU XIII/1. 291–2].

kikorcsmárol (kocsmán italt) kiárul/mér; a vinde bāuturā la círciumā; ausschenken. 1570: Azt felelte Nag Benedek ... Jo komam en megh attam) az arrat az haznak, hazamat ely attam) Boromat ky korchomarlotta(m) vgy fizette(m) Megh [Kv; TJk III/2. 151 Anna nehay Brassay Ambrowne Mostan Mar Georgne vall.]. 1583: Senky keth fele bort egy czeget alath eg' mas Vthan Ne merezellien ky korchomarlany [Kv; KvLt Vegyes III/2]. 1600: Az Eggik bort . korchomarlottuk ky . fl 13 . Miklos vram korchomarlott ky borokat [Kv; Szám. 9/IX. 21]. 1633: egy Sogoro(m) hozott volt eczer hozzam egy hordo sert, mellet ky korczomarlott, egy ejel Nallunk, az mi falunkban [F.komána F; Szád. Sztojka Radoioy (!) (35) vall.]. 1700: senkinek ne legye(n) szabad az idege(n) Bort be hozni es annal inkább ki korcsiomarlolni [Dés; Jk]. 1735: mind egy, akár darabban akár kortsomán adassék el az idegen bor, per hoc aeg< . . . > oneri subjaet mint ha ki kortsomárolta volna [Torda; TJkT I. 97]. 1763: oda küldött boromat rendivel Kortsomárold ki ejtelit négy négy Poltrán [Csombord AF; Told. 4]. — Vö. a *kikorcsmál* címszóval.

kikorcsmárolhat (italt kocsmán) kiárulhat/mérhet; a putea/avea voie să vindă bāuturā la círciumā; ausschenken können. 1592: Vettunk hordowal bort Nro 25 ... Amint penigh ennek 23 hordodat ky korchomarlhattak egy Summaba teszen f. 349/68 [Kv; Szám. 5/XII. 12].

kikorcsmároltat (italt) kiárultat/mért; a permite/lăsa să vindă bāuturā la círciumā; ausschenken lassen. 1621: Hunyadon lako Olah Ecclesianak Esperestynek Janos Poopnak az maga Szőlejeében termet bort Hunyadon az maga hazanal ki kortsomarlottatni kegyelmese(n) neki megh engedték [VhU 398 Károlyi Zsuzsanna fejedelemszony ad. lev.]. 1737: (Bónis Jánosnak) engedné meg a Nms Város egy hordó Casualiter elfojt külső boran(a)k residuitását ki kortsomároltatni melyet a Nms Város is meg engede [Dés; Jk 484a]. 1759: Hajkul Bágyonbol^a két hordo bort el hozván, egyiket ki kortsomároltotta [Marosludas TA; TKI. — ^aTA]. 1766: (A gondviselő) két hordó Bort ... ki korcsiomároltatván az Uraság korcsiomáján az árra hovā tétetődött, abban bizonytalan [Kv; Ks 8. XXV].

kikorcsmároltatás (kocsmái ital) kiárultatás/mértetés; vnzare de bāuturā la círciumā; Ausschenken. 1658: Legenben^a szalittattam Egy Hordo Bort, ki korcsiomarlattasra [Borberek AF; WassLt Perc. 45. — ^aK]. 1731: Az melly bor Inventaltatott volt Az Arviz miatt impediáltatva(n) ki korcsiomarlattas [Dés; Jk].

kikorcsmárolthat (italt) kiárultathat/mérrethet; a putea să dea (bāuturā) spre vnzare la círciumā; ausschenken lassen können. 1621/1681: Enis ez Privilegiomba(n)^a megh tartom, mind az által maga Maioresaga

bora színe alatt pénzen vót bort ki ne kortsmaroltathassa ... Zolyomi Miklos mp [VhU 398. — ^aL. az 1621-i kiáltásbeli vonatkozást *kikorcsmároltat* al.].

kikorcsmároltatik (ital kocsmán) kiárultatik/méretik; a fi vándut la círcumă; ausgeschenkt werden. 1738: ami kevés Dési borok még maradtank (!) 's vagynak hogy azok elkelhessenek 's kikorcsmároltassanak, a most kortsomákon lévő idegen borok perlustráltassanak Borbirák atyánk fiai által, és a kortsomárosok(na)k imponállyák a T. N. Tanács és V(ni)v(e)rsitas neve alatt többet ki kezdeni ne meriszellenek [Dés; Jk 492b].

kikorcsmároltatott (kocsmán) kiárultatott/méretett; vándut la círcumă; ausgeschenkt. 1721: Sz: Benedeken 24 pinzevel ki kortsomároltatott kaplyon^b piross úrmös bor [Dés; Ks 26. XIV. 1. — ^{a-b}Mindkettő a város szomszédságában].

kikorhol lekorhol/szid; a dojeni/mustra/certa; abkanceln, tadeln. 1854: A csinos patvarista idejét tanulás helyett dőzsöléssel szereté tölteni. Így a szülők rövidesen megtagadták tőle^a leányuk kezét s jól kikurholva házuk től elutasíták | Atyám ... a gazdát akadékoságáért ki kurholván a vám malé töstenti elvetését megrendelé [ÚjFE 17, 111. — ^aAz emlékiró atyjától].

kikoszorúz (városról) hagyma/szalmakoszorúsán kicsep; a expulza (din oraș) punindu-i o cunună de ceapă/paie pe cap; (aus der Stadt) mit einem Stroh/Zwiebelkranz (um den Kopf) vertreiben. 1675: egy Horváth Annok nevű terhes leánt fogtattunk megh az Hostátban ... Horváth Annának Teorvénye lévén ki koszoruzásra itiltetett, Teorvény pénzt adtunk d 15. Az Hengérnek hogy ki koszoruzta d 60 [Kv; Szám. 34/LVI. 7]. 1718: Boer Katótt inset ki koszoruztak Kolosvárról [Kv; Told. 2].

kikoszorúzás hagyma/szalmakoszorús fővel való kicsepátás; expulzarea persoanei care trebuie să poarte cunună de ceapă/paie pe cap; Vertreibung mit einem Stroh/Zwiebelkranz um den Kopf. 1675: Lengyel István Deáktól az ser feozeoteol egy Lengyel leány terhes szolgálóját kérettük Az Lengyel serfeozeo leány ki koszoruzással sententiaztatván az Hengérnek az ki koszoruzásért adtunk d 60 | egy Horváth Annok nevű terhes leánt fogtattunk megh az Hostátban Teorvénye lévén ki koszoruzásra itiltetett [Kv; Szám. 34/LXI. 6–7].

kikoszorúztatik 1. kb. (megszégyenítésként a városban) szalmakoszorúval körüljártat; a fi plimbat/purtat (prin oraș pentru a rușina) cu o cunună de ceapă/paie pe cap; (als Beschämung in der Stadt) mit Stroh/Zwiebelkranz herumgehen/führen lassen. 1753: Széki Székely Ersok már másodsor incaptivaltatván ha praegans nem volna Hohér által az pellengéren meg tsapatatott volna, hanem most ki koszoruztatván és ki kisírtetvén, ha ide vissza találna jönni akkor leg ottan mingyárt Hohér által az pellengéren meg tsapattatik és ugy relegáltatik [Kv; Tjk XVI/7. 207].

^aA régiségben a paráznságért v. tolvajságért elfogott nőt megszégyenítő büntetésként szalmakoszorúsán a városban körüljártatták, majd rendszerint a városról ki is kísérték, kicsapták.

2. (a városról szalmakoszorúsán) kicsapatik; a fi expulzat (din oraș punindu-i o cunună de ceapă/paie pe cap); (mit einem Stroh/Zwiebelkranz aus der Stadt) vertrieben werden. 1720: mind Miklos Catha mind Roska Marúcza fertelmes rut paráznságban elegyíték magokat, Miklos Catha mivel már édczer ki koszoruztatott ... az pellengéren hohér által meg veretessék ... az másik Roska Marucza penig ki koszoruztatván relegáltatik a Városrul [Kv; Tjk XV/3. 78]. 1745: Szep-laki Maria ... Ambrus Jutkával edgyütt ... az Pellengéren Hohér által meg csapatassanak, és ki koszoruztatván in perpetuum relegaltassanak, többbe az Város határan ne találtassanak [Kv; Tjk XVI/6. 6].

kikotor a scoate ceva scotocind; ausscharren. 1732: Aszt hallottam Ersoktol akkori Frajtol, mostani Mogorosi Beniaminnétol hogy eczaka a bórós ládájából 'a Mlgs Aszszony(na)k a Mlgs Aszszony ket léányi ... a' költő penzit ki kotortak [Szászvezsős KK; Szentk. Catharina Fogarasi prov. quondam Thomae Blényesi ancilla (60) jb vall.].

kikotorászás scoatere (prin scotocire); Heraus/Hervorkratzen/wühlen. 1739: öt, hat Fatensek világosan subinferallyák az I Kibédi Mária Asz(szo)nyn(a)k ... Örmény Városon^a ... ferjén kívül való paráznságát Sött Latrainak feles és száma nélkül való véle lött paráznságok iránt való kérdéseket, ezek(ne)k titkoson, paráznság alatt, az I. által esett pénzek(ne)k Sebekből való ki kotorászásokat, lopásokat [Dés; Jk 299a. — ^aSzűv-on].

kikottyant mozz kikotyog; a-l lua gura pe dinainte; ausplaudern/schwatzen. 1769: kinek mi jött a' szívére minden tartozkodás nélkül affectuose maga gondolatlanul csak ki kottyantotta [Mny XXXVIII, 208].

kikovácsol kovácsolással kiformal/nagyl; a forja/făuri; ausschmieden. 1681: Pinz (!) banya Stompjahoz való kő ronto vas csak üszögében ki kovácsolva Nro 15 [Vh; VhU 525]. 1797: Az Ötvösnél a Munka nem kész meg tsak a két So tarto van ki kovatsolva de ezénis meg sok dolog van [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

kikölcsönöz kölcsönvesz; a lua cu imprumut; (aus-)borgen. 1842: a ki titkon egy el Csábitott özvegytől 25 ftokat ki kölcsönöz — az tőlle 47tet is ki vehetett [Nagykapus K; RAk 22].

kikölt 1. vmire vmennyi pénzt kiad/elkölt; a cheltui o anumită sumă de bani pentru ceva; für etw. etliches Geld ausgeben. 1710 k.: Téglát, meszet én adtam; az én kőmívesem cserepezte éppen fővenyet hordattam, és noha mindezeket in defalcationem florenorum 500, de olyan áron, bizony az ecclesiát nem, hanem magamat csaltam meg szántsándékkal, sőt ezeken a segítségeken kívül is alkalmasint kiköltöttem az 500 forintot [BÖn. 889].

2. elfogyaszt/költ; a consuma (în întregime); verzehren. 1852: a' zsirt ha ki olvasztattad jegyezzeték meg melyik a' hájból, és melyik a' kövérségből való a' fodorhájból valot ki kel költeni az nem állando [Kv; Pk 6 Pá-kei Krisztina férjéhez].

kikölt² 1. a scoate pui; ausbrüten. 1869: nézegettem a tojástim minden oldalról néhányat pontost néhányat mást tettem tyuk alá, a pontosokat mind, a másokból egyet sem kiköltött ki [Mk Balog Simon székely zs lev. gr. Mikó Imréhez].

2. (petét) kiköltet; a iesi larvele din ou; (Ei) ausbrüten. 1614: Az Dunától fogva az havas aljáig való falukba igen sok selyemszaró bogárfiakat találtunk az szállásokon, kiket csak akkor kiköltöttek vala ki [BTN² 67].

kiköltö² '. Hn. 1690: Az Ki költőben (sz) [Marossztimre AF; EHA].

kiköltözés 1. el/kiköltözködés; mutare; Weg/Verzug. 1663: Bizony dolog, édes Apám uram, nekem elvégzett szándékom vala az Kúvárból való kiköltözésem [TML II, 476 Teleki Mihály Gillányi Gergelyhez]. 1699: Sebesi János ... a' házból való ki költözést tsak halogatta [Kv; SRE 60–1]. 1787: (A bérő) ha valamelyik házon ... leg kisebb ruinat tenne, vagy, tétetne, aztis ki költözésekor tartazik meg fizetni [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 2]. 1830: A Telket a mely állapotban áltl vészi ... ki költözésekor abban az állapotban remittallya [Kv; Somb. II].

2. másvilágra való (át)költözés; trecere pe lumea cea laltă; (Da)Hinscheiden. 1748: Néhai Tiszt. Superintendens Deáki Jósef Uram(na)k ez Életből lett ki költözése [Kv; SRE 181].

3. el/kiválás; pärásire, iesire; Scheiden. 1710 k.: (A léleknek) a testből való kiköltözése [BÖN. 464].

4. kihordozkodás/hordozóskodás/hurcolkodás; mutare, mutat; Ausziehen. 1591: Az waros Retty Kazaltattasara walo kelchyegeh Az ky keölttezesitol attam zekernek keet vital f l. Az haza keölttezesitol attam d. 75 [Kv; Szám. 5/1. 57, 60].

kiköltözik 1. átv is elköltözik; a se muta; verziehen. 1565: Erdődöt Báthori György könnyen megadá a németeknek, belölle szépen kiköltözik [ETA I, 22 BS]. 1605: az Jesuitak az Plebania hazból ez leowendeo kedden estwere minden marhaszol ky keolteozzenek [Kv; TanJk I/1. 524]. 1637: Barabasi Giorgi megh izente vala Sigmond Mihalynak az Bako Peter Jobbagianak hogi ky keolteozzek az hazból, mert ky hanjattia az hazból [Szentgerice MT; SLt AJ. 39 Mart. Gal (45) ns vall.]. 1670: ha ez mostani boldogtalan üdeobe(n), az Szinyey embereknek, Szinyeből^d, lako heljekbeol ki kel keolteozni, hogy az Pogansagh miat ott megh nem lakhatnak, tehát Kis Jenő Doboka varmegyebe(n) adok heljet nekiek [Born. V. 30. — "SzD"]. 1723: ennek előtte Circiter 20. esztendővel rend kívül való ár viz idején Magyarai Pál és Kis Mihály nevű emberek(nek) ki kellett az Házkból költöznie [Sövényfva KK; MbK 150]. 1822: Azt se hiszem, hogy Nagyságod jó szive azt kívánhassa, hogy tél viz idején kiköltözzünk Nagyságod Házaiból, mert ez se lehetséges, és se Nagyságodhoz, se hozzám illendő nem lenne [Kv; IB. Kenderesi Mihály kormányzékai tanácsos lev.]. 1838: Ő a Patikából koltoozen ki [Sáromberke MT; TSb 27].

Szk: ~ az élők közül. 1662: (A) palatinusnak bánatjához betegség is járulván, hogy idejét is megélte volna, ugyanezen 1645-ben az élők közül kiköltözik [SKr 275] * ~ e romlandó tárházból. 1828: minek előtte e romlan-

do tárházból ki költözne teve ilyen állandó és meg másolhatatlan testamentoria Dispositio^t [Kanta Hsz; HSzJP. — "Köv. a végr.] * ~ e világból. 1589/XVII. sz. eleje: Ha ki az Mesterek keözw ez hamar el mulando világból ki keöltöznek, az eö megh hagiót Eözügie, az eö nála lako Inasual, Legenyuel az Keö miuet cziak eszten-deigh miueltetheti [Kv; KömCArt. 24]. 1776: Kolosvári Dániel és Dobai Klára minden Vagyonnokat el élvén, nagy szükségre jutva költöztek ki e' Világból [M.köblös SzD; RLt O. 1. 4] * ~ testéből a lelke. 1631: lelkem bw-neos testemből ki költözik [Szentmargita SzD; Told. 26].

2. kihurcolkodik/költözik; a se muta; ausziehen. 1823–1830: lemondván a classisbeli praeceptorságról, 24 április egy négylovú szász szekéren ki is költöztem Bonyhára [FogE 133]. 1826: Hibázott Szoszollom abban, hogy ... miért nem fedezte fel hogy vettem ki özvegyi Udvaromból ... hogy kellett tsaknem az uttzára ki költözmem [Ne; DobLev. V/1114. 3b].

3. kihúzódik/települ; a-și face sălaş, a se așeza (în altă parte); aussiedeln. 1817: a' Hegyessi Részis az Udvarhaz kaptaltatván, a' Harsanyok a' Völgyre ki költöztek ottan Nagy írtásokat tevén [Kásva MT; Born. G. XVIII. 5 Kimpián Juon (100) vall.].

4. ~ vki keze alól kikerül vki keze alól; a iesi de sub mîna/indrumarea cuiva; von/aus der Hand herauskommen/hinausgelangen. 1806: már akkor ki költöztem volt a' kezek aloll [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII].

5. kb. kihordozkodik/hordozóskodik; a se muta (provizoriu); hinausziehen. 1587: Az Zwret Napiat penigh vezetek eo kgmek hogy ezten vasarnap del Vtan ky keolteozzenek, hefteon az Al hegieket Zedhessek [Kv; TanJk I/1. 55]. 1595: az zwret dolgarol vegeztek, hogi az leowendeo hefteon Jspotali Mester vram kezgie el az zwretet, es zerdan az teob hegiek alais keolteozzenek ki, cheoteorteokeon zeggienek, ez dezmallianak azon napon [Kv; i.h. 263].

6. kb. kihurcolkodik/telepedik; a se muta; aussiedeln, hinausziehen. 1600: Noha ennek eleotte valo eodeokban gyakorlatossagal az Sokadalmok itt ben az varosban celebrattanak; de myerthogy az mostany nyawalias eodeo, es keoleomb keoleomb fele nemzetsegeknek keoreollewnk valo lere mostan nem zenwedhety Tettcet eo kgmeknek egez varosul hogy ott kyn az hostatban celebrattassek^a, Aky myt akar Arulny oda ky keolteozzek minden Arwyawal [Kv; i.h. 360. — "Értsd: a sokadalom, nagyvásár].

kiköltözködés elköltözködés; mutare, plecarea; Ver/Wegzug. 1662: Az kevés népnek a várból való kiköltözködésekor Ali passa a többi vezérekkel, passákkal, bégekkel a vár előtt való színből . . . prospectálja^a, nézi és várja vala az kevés népek költözését [SKr 623. — "Az 1660. augusztus 27-én — 45 napos ostrom után — a törököknek feladott Várad várából].

kiköltözödhetik kiköltözködhetik; a se putea muta; hinausziehen können. 1663: három hét alatt talám én is kiköltözödhetem, úgy elhiszem, én velem együtt mások is kiköltözödhetnek [TML II, 490 Teleki Mihály Lónyai Annához].

kiköltözödik kiköltözködik; a se muta; hinausziehen. 1671: Az migh az Kapun ki költözödtenek edgyetmá-

sokkal költötte(m) ... Tall. n. 2 1/2 [Radnót KK; Törzs]. 1816: arrais kötelezte magát ... hogy tiz esztendőnek elfolyása előtt, ha az Isten éltetni fogja, és az udvarnak is tetszeni fog szolgálatya, a kifogadott jóság-ból ki nem fog költözödni bontakozodni [Kál MT; Mv-Ált Urbéri összeírás 338. 8].

kiköltözött *átv* elköltözött; mort, trecut pe lumea cealaltă; hingeschieden. 1785: már e' világ-ból ki költözött Néhai Tekintetes Basa Mária Aszszony [Mv; DLev. 4. XXXVI].

kiköltöztet 1. a evacua, a obliga să se mute; ausziehen lassen. 1618: Toldalagi uram ... azmely kűs házban szegény rabokot tartottunk, abból kiköltöztetete őket, azt csinálta tyúkónak [BNT² 104]. 1669: Azt is írja Bánfi uram, hogy az palánkot mind levonatta s az katonákat kiköltöztette belőle s németeket szállít ú kegyelme bele [TML IV, 442 Székely László Teleki Mihályhoz].

2. kitelepít; a muta; aussiedeln. 1662: Mivel pedig az hadakozásnak kimeneteli bizonytalan volna, a fejedlemasszonyt fiaival, tárházbéli minden javaival, kincseivel felkészítvén, és Huszár Mátyást a marosszéki hadal melléje rendelvén, elől Váradá kiköltöztette vala [SKr 171. — I. Rákóczi György korára von. feljegyzés].

3. kivitet; a dispune să fie dus (în altă parte); hinausbringen/schaffen lassen. 1806: Hogy pedig azon 40. Másza szalonát Pataki István Uram innen az Városból ki költöztette volna ? nem tudom [Szu; UszLt ComGub. 1753u.].

kiköltöztetés mutare; Aussiedelnlassen. 1671: Az Huszain Feleségének ki költöztetésére költ Tall. n. 15 [Radnót KK; Törzs. fej.].

kiköltöztethet a putea muta; aussiedeln lassen können. 1662: Azok nagyon állatván akadályol lenni, hogy hid nélkül ... kiköltöztethetni lehetetlen volna, az vezér, hogy akkor következő éjszaka megcsinálná ő a hidat ... meg is ígerte vala [SKr 616-7]. 1664: Az lövő szerszámoknak kihozásában is az várból könnyű módot illet mond. Egyik sáncz közel lévén az mezőhöz, azt kell elrontani, és az befogja ott tölteni az vizet, azon költöztethetik ki [TML III, 284 Teleki Mihály a fej-hez].

kikönyököl a se sprijini/rezema în coate, a sta rezemat în coate (la fereastră); sich hinauslehnen. 1599: Keomywes Antal ... valja: Az Ablakon keonyeokleottem vala kj es vgy zidalmazza vala Korchyolias Jstwan az felescget kurwanak mondván [Kv; TJK VI/1. 371]. 1710: a pápista templomban estveli szokás szerint harangozának, én az ablakon kikönyöklém, mintha valamit néznék, s ott háromszor az Ave Máriát igen lassan elmondám [CsH 139]. 1793: az ablakra ki könyökölvén, azt kiáltotta^a [Koronka MT; Told. — ^aKöv. a nyil.]. 1837: magam szememmel láttam az utrizált aszszonyt ben a Ház-ból az ablakjába ki könyökölve egy Katona Tisztel discourálni [Völcs SzD; BetLt I Durus József (51) ns vall.].

kiköp 1. kipök

kiköszörülés kifenés; ascuțire (la toci-lă); Ausschleifung. 1792: kaszakarika csinálás den 6 ... kiköszörülé-

se den. 3 [Árkos Hsz; RSzF 292]. 1797: A Dohány vágoért, és a Késinek ki köszörülésiért Hung. fl. 16 Dr. 86 [Szégt; IB III. CXLV. 22].

kiköszörült kifent; ascuțit (la toci-lă); ausgeschliffen. 1765: (Murvai János) ki köszörült kardal fel fegyverkezvén, tarsá(na)k lántsát keziben adván nagy káromkodással ment az Actionált fogadoban [Torda; TJKT V. 259].

kiköszörültet életlenné fenet; a dispune să fie toci-tă țai-sul; stumpf schleifen lassen. 1710: A cigány elijedvén olyan nagy úri embertől, reszketvén a keze, nem tudá elűtni a fejét,^a hanem mikor két-háromszori vágás után a földre ledőlt volna is a szegény úr, ott is marcon-golta. Mondják azt is, hogy Csáky László kiköszörültet-te volna a kardnak élit, hogy kinosabban haljon meg az úr, de az nem bizonyos [CsH 122. — ^a1674-ben Bánfi Dénes kolozsvári főkapitánynak].

kiköt 1. (szőlőt) kötöz/karóhoz köt; a lega (vița de vie) de arac; (Rebe) anbinden. 1791: Az héten pedig idő lévén az Egész Jozság mégyen az Benedekfalvi szőlőnek hátra maradt részét, hogy ki kössék és meg kapálják [Szilágycséh; IB. Fogarasi István lev.].

2. (hajót, hajó/hajósmalmot) kötéllel parthoz köt; a acosta la jărm (o corabie, o moară plutitoare); (Schiff, Schiffsmühle) mittels Seil am Ufer anbinden. 1796: a' Révészek által hozván az hajót, azt nem hogy, mint egyebűt is szokás kötéllel ki kötötték volna, hanem tsak evedző rudjaikkal tartották [Déva; Ks 114 Vegyes ir. Jk 419]. 1858: a Cessans lucrumnak jobb moddal léendő meg határozására nézve tekintenők meg azon Helyet az hová azon Malom ki volt kötve [Koppánd AF; Dob-Lev. V/1057. 3b].

3. a acosta/aborda; (Schiff) anlegen. 1823–1830: Re-gensburgtól ... hajón utaztam Éjjelre mindenkor kiköt a hajó [FogE 261–2].

4. *ajtót* ~ *ajtót* bekötöz; a închide ușa legînd-o pe din afară; Tür zubinden. 1689: az ágyban fekűttek, és Virat-tig paráználkodtak ketten ... az alatt penig vévén eszekben az Béréssek hogy Sztojka Vlád az ház-b(an) vagyon, es ott is hált, az Ajtott kötéllel ki kötötték hogy meg foghassak [Kopacsél F; BK]. 1764: a Tömléczen ... egy Hajdu meg verte volt, de ha meg tudhattya hogy hol lakik, ki köti az Háza ajtaját és ben egeti [Oltsem Hsz; Mk II. 2/65]. 1780: hallodé Kati, senkinek meg ne mond hogj töllem vagj viselő mert ha meg hallom átkozot légjek az ajtodot ki kötöm, s meg gujtom a házadot, s benne égetlek [Rákos Cs; Pf].

5. 1637: mikor el adak azt az Czegledi Katat Fazakas Gaspárnak, akkor raktak vala ki eggiet mas fejer ruhat, de nem tudom, hogi az uczara ki keöteöttek volna [Mv; MvLt 291. 93b].

A menyasszonyi kelengye egy részének közszemlére való kitétele, úgy látszik, a régi-gben város-on is szokásban lehetett. Az itt közölt kijegyzés-ben nem állapítható azonban közelebbről meg, hogy kötél-re vagy utcá-sor-beli kerítéshez kötéssel való kiaggatásról van-e szó. A kelengye-kitétele-re egy kép: NrLex. III, 123.

6. ki/megold; a dezlega/deznoda/desface; lösen, auf-machen. 1847: (Róza) mióta Biri el ment erősen belé csipeszkedett^a, annyira, hogy Mama nélkül egy kötöt sem lehet ki vagy be kötni [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev. — ^aA gyermek a nagyan-yjába].

7. (lovat) elköt; a dezlega (calul); (Pferd) losbinden. 1601: Basta vram Lowazza mikor az Talygas lowakat kj keotte volna az Istalobol, kelletet az louakat Zeochy Jakab Istaloiban vitetnem [Kv; Szám. 9/XV. 40 Jer. Nel sp kezével].

8. (vkit büntetésből) kikötöz; a lega de ceva (ca/drept pedeapsă); jn (zur/aus Strafe) anbinden. 1849 u.: Deesen ... 7 egyén volt rögtön ítélő szék előtt, ezen egyéneket, kikre a nép dühe halált kért, a nép nagy ingerültsége daczára, a' megye ház udvaráról, hol ki kötve tartattak, be vitettem a börtönbe és a rögtön ítélő széktől elvonva ügyöket rendes ítélő szék eleibe állítottam őket, hatóságom körét ez által talám túl is haladva [EM XLIX. 548 Zeyk Károly kezével].

9. *átv.* jog kirekeszt/vesz; a exclude; ausschließen. 1671: (A) Tisztek magát-is a' Debitort meg-foghas-sák és az Director exequaltassa-is rajtok azon poenat ezen Articulusunknak erejével, minden remediumokat ebből ki-kötvén [CC 76-7]. 1682: En . Szamosfalvi Mikola Sigmond Ur(am) előzvegye, Arva Kamuthi Susanna Szasz Fenesi Kupas Miklost fel szabadítottam az migh él, semmi nemű jobbagy szolgálat-al, sem semmi szedő vedővel ne terheltelessék . . . sőt maga személyébe(n) (: ki kötöm fiait :) magat nobilitálhas-sa [Kv; RDL I. 33]. 1691: (Ha ebben) eő kglme hiven s igazan el nem járna, tehát ez levelünk ereje által minden Törvénybeli Remediumokat ebből ki kötvén . . . Hosszutelki Eva Asszony Sz Páli Ferencz Uram(na)k akar mi nével nevezendő javaiból Száz Aranyakig mindgarast executiot tétethessen [Vízakna AF; Törzs. Váradí Daniel kezével]. 1730: Nstes Bocskor Ferencz ur(am) eő kglme Instantiajára Az Serfözést s annak arultatását Arendab(a) adtuk eő kglmének hatvan Nemet forintokab(an) ki kötvén az egy-két hid között lévő Város vendég fogadojáb(an) valo arulhatást [Dés; JK 398a]. 1747: a Groff vr(am) Eltető uram ellen valo requisitioja ezen meg irt Casusban továbbrais fen maradtott, és azt tellyességgel a Célébrált bekessegből ki hadták, ki kötötték és ki rekesztették [Szentegey SzD; WassLt].

10. (az egyezséglevélbe/kontraktusba) bevesz vmit; a include ceva ca obligatie (in contract); (in das Konventionsschreiben) etw. als Verpflichtung hineinnehmen/einfügen. 1840: mű ökrösök semmivel egyébbel nem tartozunk, hanem a' hányan vagyunk külön külön a magunk erőnkön nyoltz nyoltz napot szántani . . . kiköt-vén a' Contractusba még aztis hogy ha a gyalogosok szolgálattjára nézve valami híjjant szenvedne, azt mű ökrösök kipotoljuk [A. esküllő K; RLt O. 2]. 1858: a tulajdonos Grof Úrtol át vett gazdasági eszközök, marhák és vetések vissza adása hasonló betsérték mennyiség és minőség szerint kikötve van [Kendilóna SzD; TKhf 15 Kővári uradalomra von. irat].

11. *~i* magát elkötelezi magát, elköteleződik; a se obliga; sich verpflichten. 1704: ma szabadított ki az úr a szebeni tömlőből egy csiki embert harmadfél esztendeje hogy itt nyomorog egy kis hazugsáért, ki is kötötte magát, hogy esztendeig az urat fizetésért elszolgálja a lovak mellett [WIN I, 193].

12. kb. tiltakozik vki személye ellen; a protesta împotriva cuiva; gegen js Person Einspruch erheben. 1796: Kaszát még tsak a' Marhák osztállya dolgábais, qua plenipotentiariusát az Hugomnak nem acceptálom semmiként . . . Mást rajta kívül akárkit küldhet á jó Hu-

gom . . . De jussom lévően Kasza ellen ki kötni, magamnak ebbe véle nem praescribáltak [Bodon MT; IB. gr. Toldalagi László lev.].

13. *átv* beleköt vkibe; a se lega de cineva; (hin)einbinden. 1794: a' Polgár az Antal kergetéséből vissza-jöven Hajdához ment, 's azt mondotta néki, hogy . . . most köss ki velem [Ne; DobLev. IV/728. 2b-3a Patkán Lutziné Pítzi Ilonka (26) zs vall.].

14. *~ vkivel* összekaszukodik/kötözködik vkivel; a se lua la harță/ceartă cu cineva; aneinandergeraten. 1792: az Aszony azt parantsolta minekünk, hogy mennyünk el onnan az más szőlőben levelezni, mert fejveres emberekkel nem köt ki [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692. 4a Székely Antal (52) ub vall.]. 1796: Tusáék mikor Marhák Tilalmasb(an) jár, hogy bé hajtsák meg Nem engedik, s a Falusi emberekis vélek ki nem kötnek, ha nem inkább nekik akár mit is el tűrnek [Fodorháza K; RLt Odorheján Nyikita (30) zs vall.]. 1843: mennyenek haza az urak ne kössenek ki evel a Ré-szeggel mert örökké teli vagyon a feje [Moson MT; TSb 49].

15. feltételül szab; a pune o conditie, a condijiona; aus(bei)dingen. 1879: Mind halogatjuk egy napról a másra a Madarasra való kirándulást . . . Elekcsené kikötötte, hogy nála nélkül ne menjünk, s így ő is jön. Elekce is [PLev. 57 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kikötés 1. (szőlő)kötözés; legare (a viței de vie); (Re-be) Anbinden. 1823: ezen Két Hegyebe meg kívántato szőlő kikötésre és Kapállásra . . . Háromszáz nap szám-os [Pipe KK; Told. 31]. 1827: Ezen Telkét Biro Colonus jövő menő uttya fel tudodik szőlő el fedésitől szőlő ki kötéseig [Balásháza Sz; WassLt Conscr. 359].

2. (malom)gát *~e* ? gátállítás/kötés; construire a unui dig/stăvilă; Dammbau/bindung. 1800: a' Kelen-tzeiek, úgy hallottam meg mondották a' Benedekfal-viak(na)k, hogy ha vélek alkalomra nem mennek a' gátyyokat bizonyoson el vágják, mellyet meg is tsele-kedtek, ezt látván a' Benedekfalviak a' Kőödiekhez foljamosdtek, és vélek alkudoztak a' Gát ki kötése iránt, így a' Benedekfalviak ismét fel állították a' gátot, a' Kelen-tzeiek ujjobban le vágták [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21 Stefutz Györgyi (36) col. vall.].

3. feltétel; conditie; Bedingung. 1865: Kolosvári a' piacz soron lévő . . . házamat . . . hagyom kedves Uno-kámnak Gr. Teleki Jósefnek, oly kikötéssel hogy ha kis korún meg találna halni ezen házba és széna fübe testvé-rei örökösödjenek [Kv; Végr.].

kikötő 1. szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: *~ hely* kikötésre alkalmas hely; loc de debarcare; Anlegestelle. 1806: annyiban ottan állandó pallot nem lehet tartani, hogy Sok izben mikor a' Vizek meg áradta-nak, és a' Tutajok a' kikötő Hellyekről el szabadulta-nak, rea todultak és le rontották [Radnótfája MT; Born. XVI Tordai György (34) lib. vall.]. 1843: (A tutajokat) commandírozd a' Maros és a' Küküllő öszve szakad-sán alol — a Maros Mihálytfalva felől valo partya szélin lévő Berek végibe ottan van jo kikötő hely [Veres-egyháza AF; DobLev. V/1242] * *~ rud* hajó/hajósmalom kikötő póznája; cazăc (pentru moară plutitoare); Anlegesflock/spieß. 1825: A Nagy Bonto ki kötő rudja jo . . . A' Kis Bonto rudja jo [Dés; DLt].

2. ~ *révpart* kb. révfeljáró/vágás; rampă de încarcerare la malul unei ape; Hafen/Fährenaufgang. 1720: Vagygon az nagy Szamosra tsinált Hidas, melyen (!) az Turbuczai határon van ki kőto rév part, jo és ép, edg szezket tereh nélkült két Lovalt altal viszen, Csolnok vagion nro 3 [Szurdok SzD; JHbK XXVI/12]. — A jel. I. Nr. Lex. III, 252.

3. ~ *cigliszár* kikötő kantárszár; pană de câpăstru; Anbindezügel. 1843: Két ki kötő cigli Szárat csináltam I Rf 40 xr [Kv; Újf. Nemessányi András szíjgyártó számlája].

kikötött 1. acostat; angelegt. 1806: Déván ki kötött egy egy Transport Hajosok, és Hajos Mestere egy jo forma barnaszeg ember [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

2. megállapított; stabilit, fixat; festgelegt, bestimmt. 1891: Megfizettetett velem egy csomó példányt, mely a szerződésben kikötött számon felül ment [PLEv. 156 Pettei István Jakab Ödönhöz].

kikötött 1. kipányváztat; a pune pe cineva să pripo-nească; ausbinden lassen. 1610: eg' louamot setet pey szeorít keottettem uala ki az fyre mochar newy heljbe . es onna(n) nappal az keotelet nywgit a' heljen hagiua(n) el Viuek Valamj gonoszul eleo emberek [UstZ 23].

2. (szőlőt) kötöttet/karóhoz kötött; a dispune să fie legat de araci (vița de vie); (Rebe) aufbinden lassen. 1849: A' szőlőt ki karoztattam, és ki kötöttem a' Zabát el vetettem [Kebele MT; Újf. 6 Kimpian János gondv. lev.].

kikövedzik tanúval való bizonyításra kikéredzik; a se cere/invoi cu scopul de a dovedi ceva cu martor; sich zur Bezeugung/Beweisführung durch Zeuge freistellen lassen. 1573: Kedden 19 May Esmet harmadzor keowetzet ky Zeoch Georgy Biro vram Eleot Byzonsagra hogi ne(m) leot volna hon Byzonsaga hatta eo. K. ez Jeowe cheotertekre Towab Nem Mehet annal [Kv; TJK III/3. 200b].

kikövez 1. határkövel megjelöl; a marca cu piatră de hotar; durch/mit Grenzstein markieren. 1782: Kimen-vén az falusbíró Bíró János, hitesseivel együtt, az jámbor falunak egyességéből s kihatórozák minden körülálló vi-cinusoknak sérelme nélkül, az határát ki is kövezék [Jenőfva Cs; RSzf 109–10].

2. kökerítéssel bekertel; a îngrădi cu gard de piatră; mit Einfassungsmauer umfassen/frieden. 1728: a Temp-lom . vic(inusa) alol a kender földék mellett ki menő uttza, fejfel a temető ki kövezve körös környül [Árkos Hsz; SVJk].

kikövezés határkövel való kijelölés; marca cu piatră de hotar; Markierung durch Grenz/Markstein. 1728: a Desi nagy réten . . . lévő Város Nádas kaszálojának . . . ki határozására s kövezésére Exmittáltak [Dés; Jk 378b. — "Köv. a nevek fels.].

kikövezett határkövekkel kirakott; marcat cu pietre de hotar; mit Grenzsteinen be/ausgepfästert. 1843: a ki-kövezett helyeken . . . azon régi borozda kövekett . . . ki ásta kiszete [Bodola Hsz; BLt 11].

kiköveztet 1. útkövezést végeztet; a dispune pietruirea unui drum; Bepflasterung verrichten lassen. 1753: Hogy Biro Uram, Kovács László Uram Király Bíró Uramni mentek, hogy a Szent Lélekiekkel az utakat köveztetné ki, hogy haza jöttek attunk egy kupa bort [Kvh; HSzjP].

2. határkövel kijelöltet; a dispune să fie marcat cu piatră de hotar; mit Markstein markieren lassen. 1793: a'mint az Exp(one)ns Aszszony a Föld határát ki határoz-tatta s kövezette a' határ köveket láttam [Mezőbánd MT; MbK XII. 94].

kiköveztetik ? kövel kirakatik; a fi pietruit; bepflastert werden. 1782: Székely Károly főhadnagy úr a hű-tösökkel edgyütt kimenvén Kerek tóban a nagy útnak revisiójára. Amint ezelőtt az út kiköveztetett a régi helyire, azon módon most is helyben hagyatott [Árkos Hsz; RSzf 102].

kikukorékol kikürtöl; a trimbița; hinausposaunen. 1798: (Eder) Előre kikukorékolja, hogy ő akarja recen-seálni a Szász könyvet, már most Schlözer^a, még azt hi-szi hogy igazán ő is recenseálta [MNY XLVI, 156 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából. — ^aGyarmathi nyelvhasznító munkásságra ösztökélő göttingai történészprofesszor].

kikulcsol (kulccsal) kinyit/zár; a descuia/deschide cu cheia; (mit Schlüssel) aufschließen/sperren. 1774: Szám-tartó Uram ki költsolta 'a külső kaput [O.zsakod KK; LLt Vall. 196].

kikurkász előkotorász; a .gási scotocind (indelung); hervorkramen | kifürkész/kutat; a descurga/clarifica; erluchsen/mitteln. 1804: A Nagy Laki Trauzner just, mellyet Gerendiék el-nyeltek volt, alig ha ki nem kurká-szom, a' dolog régi, de a' levelek meg közelitik 's ki vilá-gositják [Palatka K; DLev. 1. II/24].

kikurkáz előkotorász; a gási scotocind (indelung); hervorkramen | kifürkész/kutat; a descurga/clarifica; erluchsen/mitteln. 1788: én a szvárosi^a Postátis meg jár-ván, ő azzal menti magát hogy el küldette levelemet és talám masutt vagyon a hiba, ugyan tsak a hiba reám há-romlik, mert én postárol postára nem mehetek ki kur-kázn [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — ^aSzázvárosi].

Az igének, úgy látszik, volt a ma élő -sz képzős mellett -z képzős származéka is [MNY LX, 368; TESz]. Magunk szerkesztési elveinkhez igazodva, a két származékot külön címszóban szótáruzzuk.

kikurváz lekurváz; a numi pe cineva curvă; Hure nen-nen. 1584: Grusz peter vallia hogy valamiwel kente volt megh^a de effelikorigh Igen ereosse(n) fel hoiazgot volt az oldala Mazoris oda Ment kenny, de ki kwrwazta, Es Bo-zorkannak monta, es elis zenwedte [Kv; TJK IV/1. 257. — ^aZeold Ambrwsnej].

kiküld 1. ideki küld vkit; a trimite pe cineva în altă provincie (la solicitant); jn hierher hin/herausschicken. 1582: iwta egy fekete lon egy ember, es azt monda kwlgie-tek kj az koloswarj Hegedws Mihalnet hozzam [Kv; TJK IV/1. 59g Jso Amburusne Anna azzonj vall.]. 1658: Az szabót ne tartsd ott, hanem küldd ki, mert nem lehetek én az szolgál nélkül [TML I, 139 Teleki Jánosné fiához. Teleki Mihályhoz Borosjenőről].

2. ideki juttat/küld vmit; a trimite ceva în altă provincie (la solicitant); etw. hin/herausschicken (lassen). 1687 k.: Edes feleségem küld ki az en Panczél ingemet, az uy zubbbonomat, az tengerszin viseltest is [ApLt 3 Kálnoki Sámuel feleségéhez Máramaroszigetről]. 1692: az pénzemet meg kglđ ki ném küldē, hanem kglđ(e)t kérem asztis mentol hamarēb kezembn küldēni munkalkodgjk [ApLt 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez]. 1749: ezen munkáját is Nemes 3széknek méltóztassék Ngd hová hamarēbb kiküldēni Ugj pedig hogj ha műnkōtt itten Nem tanalna is az Urffi eō Nga hadd adhassa bē [ApLt a hsz-i László András lev. Nsz-ből]. 1756: Szebenből mārinka Aszszony küldōtt ki két uttal apro Ezetēs általgot Nro 8 [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.].

Szk: *postán ~ (vmit)*. 1664: Kegyelmedet kérem, hogj írjon urunknak ű nagyságának, menten postān küldje ki ű nagysága pater fizetésit, postājāt [TML III, 333 Boldai Márton Teleki Mihályhoz Székelyhídról].

3. el/kijuttat vhonnan vmit; a trimite ceva în altă provincie; irgendwoher etw. herbringen lassen. 1657: egykorban az kapitány Zoltán Jósa egy leánygyermekcskének pártájába csinálván, levelet küldē ki remēnkedett nékem Istenért . . . hogj szüntetném meg az obsidiōt és lōtetést [KemÖn. 198]. 1672: Pet(er) Deakkal, a' Tōruenynek processusának pariaiat ki küldje Kk had tudgiuk mint leōt legyen az dologhna uegben menetelle [CsÁlt F. 27. 1/38 Georgffy Mihali Nit]. Can. es Pleb. lev. haza Csiksztygyōgyre. — ^aNyitralj. 1711: Az agarakat uram en jo szivel ki küldēnem ha len(n)e ki által mar jól járnak eresztō szijun [Kászónújfal; BCs]. 1712: az het tōmlōt turot uram adtam 39 forinton es negven nyolcz pezen (!) meg vagion hatra az araba tizen ket forint, azt is, mihent fel vehetem ki küldōm tōbel egjūt [Ksz; BCs]. 1825: azon Istalam hogj ha valami alkalmatassagat kap ne sajnálja aszt az negy kerék fejet Kōrispatakra ki küldēni [Szentháromság MT; Pf Beretzki Sándor lev.].

4. ritk. tárgy nélkül is kimenesz; a trimite; (ab)schicken, gehen lassen. 1577: Es ky kwidenek az falwrol az Erdeore, hogj hon ne talalljanak [Küsmōd U; DLev. 2. XVIIIIB]. 1599: az mely ket Inast zegeny Vram oltalmara kj kwitem . . . Mihelt ez ket Inasth lattyak az Alparetiak, rejthok (!) azonnál, vernj, taglanj kezdik eeket [Dés; Eszt-Mk. — ^aAlparét (SzD) lakosai]. 1647: Arva Annokot kwldeottem ki az morgondai Vdvar hazamhoz gondviseleowl Aszszony embernek [A.csernāton Hsz; HSzJP]. 1653: Bémennnek azért a palotába, és mikor már ott volnának a várakozásban, de nagy félelemben, várván halálok óráját: Bāsta kiküld és a nevetet registráltatja mindennek [ETA I, 84 NSz]. 1656: A szejmenek hōpēnzi igazítására sem küld ki Kegyelmed [Gyf; Veress, Doc. V, 305 a. fej. Gh. Ștefan vajdához]. 1755: Pálffi Sigonak vadászatra ki küldvén attam xr. 17 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 7b].

Szk: *akadémiákra ~*. 1823–1830: Azonban az öreg és ifjabb Bethlen Pálék meghatározták, hogj fiakat, Eleket ezen esztendőben kiküldjék akadémiákra [FogE 141].

5. vkit kimenesz/elküld vkiért; a trimite (pe cineva) după cineva; um jn schicken. 1660: Vārok az űdōtūl, az orszāgnak őszvegūlēsētūl, mely is hamar meg leszen, és mentest kiküldōk asszonyom anyāmért [TML I, 574–5 Teleki Mihály Veér Judithhoz].

6. kivezényel; a trimite (trupe) în misiune; ausrücken lassen. 1662: Barcsai Ákos öccsének is, Barcsai Gáspárnak parancsolta vala, hogj egyűnnen is másunnan is . . . vagy háromszáz gyalogot Vāraddā éjjel-nappal küldene ki . . . Ki parancsolatban eljārvān nagy sietséggel Szatmāri Istvānnal azon számū magyar, német és szemény gyalogokat ki is küldte vala [SKr 561–2]. 1671: ō Naga haza Fiait exita limitis Regni ki nem viszi sem küldi expeditiora Porta Parancsolattya kívül [CC 23 fej-i „kondiciō” (hitlevél) egyik pontja]. 1705: ma feles muskotályost is küldōtt ki a generāl, űgyhogj lesznek ott mār 200 muskotélyosok [WIN I, 495].

Szk: *csatára ~*. 1662: Keresztes András . . . csatára kiküldvén, vagy három török fejet kaptak [SKr 547].

7. kimasírozat/vonultat az orszāgból; a dispune să parāseascā țara; (aus dem Lande) hinausmarschieren lassen. 1614: Bāsta Erdélyben marada és az hadāt mind kiküldē, azkin eléggē örūle Erdély és ada hālakat az Is-tennek, de csak borral [BTN² 49].

8. a trimite afarā dintr-o încăpere; jn (aus irgendeiner Ortschaft) hinaus schicken. 1585: Balas kowach vallia, kj kwldeok Andras kowachot, es Mihaly kowachot hogj zolliunk Czehwl a' eozwe beckettetes feleol, eggienkent be hiuok Inteok bekesegre eeket [Kv; TJK IV/1. 91]. 1586: Mikoron penigh zegedi Gergel feie Iosagaigh Ayanlana a' legeniert kezesseget Ne(m) engede Arra is, hane(m) ky kwlde Zegedy Gergelt [Kv; i.h. 55b]. 1596: ky kyldeok eeket, Azt itile az teorūeny hogj ydeot ne(m) vehet, zollyon tōbbet, ne(m) zolla, s az teorūeny megh zabadita Simo Lūkachot az feōldekbe [UszT 11/86]. 1599: En ott woltam Kys Thamasne hazanal, egykor walamire walo gondolattiaban Kiraly Ferencz, Wargha Gergelliel be iwttek az hazba, be taszitottak az aitoth, de akkor bekessigesse(n) ki kwlde eoketh [i.h. 15/196 Kobadfalwy Molnar Mihaly Zabab Zekely vall.]. 1618: mondām neki: Őn ehhez keveset vagy semmit nem tudok szólni, mert tudja azt nagyságod, hogj valamikor oly derék tractāja volt nagyságodnak véle, hol kiküldōt tetek, hol törökül beszéltek, hogj mi ne értsük [BTN¹ 131]. 1794: még te küldōsz ki a' házból [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

9. szétküld vmit; a difuza; verschicken. 1662: az patenseket kiküldē Lāpos vidēkre? [TML II, 291 Kemény Simon Teleki Mihályhoz. — ^aM.lāpos (SzD), ill. a Lāpos folyó tájékára]. 1775: Ezen alkalmatossággal küldōtt ki a gubernium 14 punctumokat, melyekben egyéb nincsen, hanem ha a parasztember valami kárt vagy egyéb injuriāt szenved földesurātól, vagy valami tisztótól, mikēppen keresse orvoslását a circulusok táblāin [RettE 342]. 1823–1830: Azonban a francia reāir a Hassusra és ez parancsolatot küld ki tartományába, hogj minden idegenek kitakarodjanak [FogE 253].

10. kirendel; a delega; beordnen, entsenden. 1572: Meg Irtam vala Thorma Janosnak, hogj Hagymassy vramnak Deputalta vala Ez Eztendeoben Vrunk . . . Kd: kewlgyeon keett eseoott polgartt az warosbol kj es kd: takartassa zepen Be egy helyre kaarnel kewl hogj Neh wallyon az ott aallással kaartt az zegen Nep [Sombor SzD; BesztLt 3683 Ladislaus de Sombor Gr. Thy-mar beszt-i bírōhoz. — ^aAlpetresfalvi (BN) dézmát]. 1662: valakik . . . eddig perceptorj voltanak keglek kōzōtt az porta Contentiojara valo Contributionak, min-

gyarast külkie ki szamadasra ökönt personalit(er) . . böczületes exactor hiveink elejekben [UszLt IX. 75. 42 fej.]. 1731: engemetis ki küldöt vala másokkal kár latni, de semmi kárt ottan nem üsmertünk [Gysz; LLt]. 1767: B. Bánfi, és Henter János Uram részéről az egész Mocsi rész Jozságokat fel költettek fegyveresen, botokkal, vasvillákkal, s egyéb vérengző eszközökkel ki küldették, hogy ha valaki bé akarná hajtani^a ályanak ellent, s ne engedgyék [Mocs K; JHbK VIII/1. 13. — ^aA csordát]. 1800: ígérte vala ugyan magát Tekintetes Hadnagy Ur hogy a dolgot effectumba veteti, és az executiot ki küldi, haladék nélkül . . de ezen ígérlet máig is teljesítés nélkül maradt [SRE 835].

Szk: *úr dolgára* ~ robotra rendel ki. 1742/1760: anak utanna tsak hamar az Ur dolgára ki küldvén . . Vass László Uram ki jöve oda [Pujon SzD; WassLt G. SzászVárosi (70) zs vall.].

11. kiutasít/zavar; a alunga/izgoni; ausweisen, hinaustreiben. 1580: Az my az vassarbyraknak Instructiojat nezy . . zereda napp es chiörteteken míg az zazlo fen al^a, idege(n) embert . . az Buza keozybe^b ne hagian be menny hane(m) ki kwlgie onnet [Kv; TanJk V/3. 223. — ^aA vásárt jelző zászló. ^bA búzapiacra/szerre]. 1592: Az Jdegheneknek, penigh ha effele bochkort hoznanak a' vasarokra, azokat ky kwlgiek velle [Kv; TanJk I/1. 203]. 1599: Pathohazy Jstwan tizedes vallja: En az legeniemel balagok az viz melle hogy valamy lowas zekelyeket onnet ky keolgyeonk [Kv; Tjk VI/1. 320–1]. 1705: Az ugyan bizonyosan hallatik, hogy Fogarasból a magyarokat mind kiküldötték, nem is maradtott senki, csak a pap, egy udvarbiró és Boér József [WIN I, 518].

12. házából kirak/tesz vkit; a scoate pe cineva (din casă); jn (aus seinem/iherem Haus) hinaussetzen, ausbooten. 1570: Syweges Gergel, es Nyreo Balas valljak hogy kwlte volt eoket Nagy Janosne az Annyahoz, hogy kernek Azzon Mykeppen az Attya hatta volt hogy az haznak fele az eochewel cowek legien, fogadna Beleh eoket es hadna Bekesegel otth lakny Mert az cleot ky kwlte volt eoket Beleole [Kv; Tjk III/2. 140]. 1573: (A molnárt) ki akaria volt kwlden^a az Azzony Mert Mast zallit oda [Kv; Tjk III/3. 273 Kolosy peter vall. — ^aA házból]. 1664: Beldi Pál Uram az maga ős jobbaga Aszszonyát ket gyermekiuel ki küldte . . itt Bodolan egy io hazbol, Szabo Andrast bele szálita [BLt. — ^aHsz]. 1729: (A falu) az említett Aszszony ö Kglme házát erőszakosan vette el, és az Aszszont a' házától ki küldvén egy kis Jobbági házatskab(an) njomorog azótától fogva [Sövényfa KK; TSb 51].

13. exportál; a exporta; exportieren. 1677: Nemes ember penig, maga majorságában termet semminémü javaiból és marháiból, valamellyeket pénzén, vagy máskeppen nem szedet, ha szintén az Országból ki viszi, avagy küldi is, Harminczad és Vám adással nem tartozik [AC 54].

kiküldendő I. mn kirendelendő; care va fi trimis/delegat; was beizuordnen ist. 1671: az Országutol ki-küldendő Commissariusok ellen ha ki illy formán cselekszik, és vagy fegyverkeznek, vagy fenyegetőznek, azon poenan convinctaltessek mint a' ki finalis sententiának legitima executioját impiediallya [CC 76].

II. fn-i jelű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: elküldendő személy; per-

soaná care va fi trimisă/delegată; die abzuschickende Person. 1738: nem facultaltattanak ó kglmek, hogj valakit a ki küldendőkhö közzül taxállyanak; azért az I. Kimpán Juon maga szukmannyát ki váltván, el-viheti [Dés; Jk 279a].

kiküldés 1. ideki való küldés; trimitere (in altă provincie); Hin/Heraussendung. 1659: Az Kegyelmed nékem küldött levelét megadá, édes Öcsém uram, melyben mit írjon Kegyelmed az hintó kiküldése felől, értlem [TML I, 432 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. 1665: Sztepan Ferencz uram urunknak mondja meg, az hópénz kiküldésével ne késedelmezzék ő nagysága, hanem küldje ki [TML III, 345 Boldvai Márton ua-hoz Székelyhidről (B)].

2. kimenesztés; trimitere (a cuiva in altă provincie); Entsendung, Abschicken. 1662: ilyen cásusra a fejedelemtől, a fejedelemasszonynak fiával Ecsedbe való kiküldésében való instructiojához kellene magokat tartaniok [SKr 364]. 1676: mivel magam Kegyelmeddel való szemben lételtől elrekesztettem, akarám azt az fogyasztást az mennyiben lehete az mostoha fiának Kegyelmed udvarlására való kiküldésével és ez levelemmel helyreállítanom [TML VII, 248 Betlen János Teleki Mihályhoz Teremből (KK)].

3. kiküldetés; trimitere, delegare; Aussendung, Abordnung. 1672: Külön Kegyelmednek ezelőtti kétszeri kiküldésemben nem írhatván, Nalácz uramnak írt leveleimet úgy dirigáltam, Kegyelmed kezéhez küldessenek [TML VI, 297 Baló László Teleki Mihályhoz a Kamenc előtt levő török táborból].

4. elküldés/juttatás; trimitere, expediere; Verschickung. 1619: az levelemnek kiküldésében azmi módot találhattam, igyekeztem keresni [BTN² 270]. 1656: az több pénznek kiküldése, hogy emberink által legyen, azt is elkövetjük [Balázsfva AF; TMÁO III, 436 a fej a moldvai vajdához]. 1848: Az új évi ezüst garasok felszedése 's ki küldése [Szucság K; RAK 72].

kiküldet 1. elindított, útnak indított; a trimite (ceva) prin cineva; abgehen lassen. 1732: a 3. rendbéli szekeres lovat Sz: Benedekre^a ki küldtettem, és mihent vevője találkozik el adatni kételen vagiok, mert sokat consumálnak [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev. — ^aSzD].

2. kimeneszt; a trimite (pe cineva); beiordnen lassen. 1663: Tegnap Cob uram s a követ küldettek vala ki hozánk egy commissariust ily dolog végett, hogy vagy 600 köből búzát akarnának oda Kővárban szállíttatni s igyekeznék szekerek szerzésében [TML II, 421 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

kiküldetés trimitere; Entsendung. 1662: fejedelemasszonynak fiaival, kincsekkel Váraddá kiküldetések^a [SKr 166. — ^aFejzet-kezdő tartalomjelzés].

kiküldetett kirendeltetett; trimis, delegat; beigeordnet. 1671: Kegyelmes Urunk az Országutol rendeltetett és ki-küldetett Commissariusok ellen . . . némely helyeken sok számu fegyveres népet költöztetnek-fel [CC 76]. 1843: Ezen tonak egész ki terjedését előttem mérte volt meg, egy Kolosvárról ki küldetett Insinér [F.zsuk K; SLt Vegyes perir. Mnyosán Melintye (45) col. vall.].

kiküldetük 1. kimenesztetik; a fi trimis; entsandt werden. 1662: Rákóczi Györgynek a váradi főkapitányság ... rendeltetett vala. De minekelőtte arra kiküldetnék, Székelyhid vára Diószeggel jus regiummal adattak néki [SKr 195–6].

2. kivezényeltetik; a fi trimis în misiune; hinauskommandiert werden. 1662: Végre egy bizonyos napra a vialdara úgy rákészülnek vala, hogy ha a várból eloszlattásokra, széllyelveretetésekre feles gyalog ki nem küldetnék, alig^a egynehány emberhalál is közöttök esni nem talál vala [SKr 629. — ^aÉrtsd: alighanem].

3. a fi scos cineva dintr-o încăpere; (jd aus einer Ortschaft) hinausgeschickt werden. 1804: Kiküldetvén a házból mindenik fél, de künn nagy lármával az actor Bartalis Imre nem várá a nemes faluszéke itéletit, hanem magának bírāja lett [Szárhegy Cs; RSzF 99].

4. elküldetük vho; a fi trimis undeva; irgendwohin entsandt werden. 1662: Kemény Jánosnak sarca, százezer tallér Havasalföldbe kiküldetett vala [SKr 498].

5. be/hazaküldetük; a fi trimis înăuntru/acasă; heim/hineingeschickt werden. 1662: Zámor nevű város alatt gyermomonostori Kemény Boldizsár lövés miatt el-esett faller ... Teste kiküldetett Erdélybe és hazájában felesége által tisztességesen temettetett vala [SKr 353].

6. szétküldetük; a fi trimis/difuzat; verschickt werden. 1866: a' szabadságos és tartalékban lévő Katonák meg esketéséről szollo Anya Könyvi Kivonatok minta példányai küldöttek ki [Gyalu K; RAK 105].

7. kirendeltetik; a fi delegat/trimis; beigeordnet/bestellt werden. 1662: Tisza István, hogy portán is lakott volna, a váradi harmincadossal, Kanizsai Andrással, hogy az törököl is jól tudna és néhány-magával az írásba vött punctumokkal kiküldetett vala^a [SKr 614–5. — ^a1659-ben]. 1809: a' puska por arulo arra szorosan köteleztetvén hogy mind a puska pornak mind a golyobis selét vagy Önnak mennyiségeről pontos jegyzőkönyvet vigyen és midőn minden 15 nap a meg vizsgálásra Biztosok ki küldetnek a' jegyzőkönyvet elő adgya [Usz-Lt ComGub. sub 1697].

kiküldetetés kimenesztés; trimitere; Entsendung. 1662: legelsőben is jenei tisztekre törvényt látatván, Túri Mihály magát megmenté, hogy a vezérhez való kiküldetetésnek is ellene volt a vár megadattatásakor pedig ők a vezérnél kinn lettek volna [SKr 432].

kiküldetett kirendeltetett; trimis, delegat; beigeordnet. 1802: Februarius 20dik Napján ujjanan ki küldetett Meltóságos és Tekintes Biro Biztos Urakat ki fogják hozni az Ujj Budai pusztá falu^a az igaz határ^b ki járására [JHb LXVII/4. 20. — ^aIgy, de tollban maradhattott: helyre. ^bAz Újbuda és Óbuda (K) közötti határ].

kiküldettetik 1. kirendeltetik; a fi delegat; entsandt werden. 1806: ki lévén nevezetve, és küldettette mi Alább irtak arra, hogy a volt Székes nagy malom mellyékét vizsalás, és fontolás alá vévén. adnok arrol hiteles Írásunkat [Dés; DLt 318].

2. kicsapattatik; a fi expulzat; hinausgeschlagen werden. 1597: az azzoni wgimint aki ... az ew keotelesseget melliel vranak tartozot volna hatra hagywan gonoz eletben leledzett, meg hallion erete. Az legin penigh az perenger alatt ... wgimint hazassagh teőreo zemely

megh veezoostessek es az warosbol ki kewldtettessek [Kv; Tjk VI/1. 26].

kiküldettetik kirendeltettetik; a fi trimis/delegat; entsandt werden. 1793: az Ekla és a' Collegium Fejérdi határon lévő közös Erdejekben le vágott öl fáknak aestimatiojok véget három becsületes Consistorialis Szemellyek ... ki küldettettetvén a magok Relatiojokat írásban bé adták [Kv; SRE 292. — ^aA várossal tőszomszédos Fejérd határán].

kiküldhet 1. ideki küldhet; a putea trimite (în altă provincie); hierher entsenden können. 1663: Már itt e tájon igen eldrágódván a búza, könyörgök Nagyságodnak azért való beküldhetésemre, ott illendőbb áron vehetvén, és hogy lovaimat is bátorságosabban kiküldhetném, mindkét dologra méltóságos patensének az fejedelemnek ... lenne kegyelmességgel [TML II, 468 Teleki Mihály Bornemisza Annához Kővárból].

2. ritk. tárgy nélkül is kimenesztet; a avea voie să trimită, a putea trimite (pe cineva în altă provincie); entsenden können. 1679: itt ajtonb(an) hogy Kglmed laszlot ki küldötte volt a minap, egész falu hallatara a' Büköczök meg fenyegettik öllssel az olta soha bizony annyit tehetségem nincsen hogy ki küldhessem mert nem mér [Ajton K; WassLt Ebeni Éva lev.]. 1705: ma a kuruc tábor megindult Hárságtól^a ... nem mehettenek ki zsákmanýra se a németek, se mi ki nem küldhetünk se fáért, se füért [WIN I, 541. — ^aMinden biztonnal: Hásság NK]. 1840: kérem a' Tekentes Hadnagy Urat két betűsöket ne terheltessek ki rendelni, a' kiket töstint ki küldhessek [Dés; DLt 985].

3. elküldhet vmit; a putea trimite ceva (în altă provincie); etw. abschicken können. 1606: (A pátens-levelet) az wdeónek róuid volta miatt semmikeppe(n) mosta(n) kj ne(m) kwldhetem [Kálnok Hsz; UszT 20/14 St. Bedeo trium sed. sic. capitaneus aláírásával].

4. kiszállíthat/vihet, exportálhat, a avea voie să exporte; hinausbefördern können. 1677: Mézét, Viaszát, maga majorságában valot, Nemes ember szabaddossan adhattya, Az Országból is bizonyos Testimonialis mellett ki-küldheti [AC 263].

5. kirendelhet; a putea trimite (pe cineva); beordnen/bestellen können. 1657: Heorgye Andrásra is soha ki nem küldhetem az szolgabíró^a hanem ha lehet, parancsolatot kellene küldeni az szolgabíróra, hogy menne ki [TML I, 54 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

kiküldött I. mn 1. trimis; (ab)geschickt. 1619: Második renden kiküldött szolgám is még meg nem jöve [BTN² 219]. 1735: A közelebb el mult hétnek nagjób részét vadászatban töltvén, az melyben vekony nyereségünk volt, talám job Szerencséjék lészen ezen a héten ki küldöt vadászaimnak [Görgény MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. 1758: Pakó Vram által recommendált három Cseh országi Hutások(na)k investigatiojokra ki küldött expressusomnak adtam x. 30 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 178b]. 1804: Az ki küldött Emberemtől Sok Bánatim miá akkor nem irhattam Gyulai István Uramnak [Kv; SL].

2. kirendelt; delegat; beigeordnet. 1847: a szolgabíró úrtól rendelést kapva írásba, hogy bizonyos embereket a

Zalatnáról kiküldött négy pandúrok által küldjem be Zalatnára, előállott Katalina^a, az embereket az én s pandúrok kezeiből kivette [VKp 194. — ^aVarga Katalin]. 1868: Ezen részletes zsinat által kiküldött a(tyánk)fi(ai)-nak napi fizetése 1 fr. 50 xrbán határozatott meg [M. bikal K; RAK 167].

3. eljuttatott/küldött; trimis; abgeschickt, übermiltelt. 1783: felettébb éles kenderek termettek az idén, a' mint az ki küldött egy kalongjából meg-ismérheti etsém Aszszony [Ádamos KK; Pk 2]. 1851: A' mértékek egy formásítása aránt ki küldött rendeletei [Dés; DLt 2546].

4. szétküldött; difuzat; trimis; verschickt. 1866: ezen tul a' katonaság körül tett papi szolgálatokrol, a' Bizonyítványok a' kiküldött mintákhoz szorossan ragaszkodva állittassanak ki [Gyalu K; RAK 113].

II. fn delegatus; delegat; Abgesandte(r), Delegierte(r). 1805: A' mennyiben . . . illetlen maga viseletével a Panaszkokat u: m: a' Generalis Szék(ne)k ki küldettyeit érdekelte, szükségesnek lattuk a' Nemes Magistratus által meg feddeni és dorgálni [Dés; DLt].

kiküldöz 1. kiküldözget; a trimite in mod repetat (ceva in altă provincie); (wiederholt) (hin)ausgeschicken. 1614: (A vén Rákóczi Zsigmond) jámborul bírja vala az országot, csak hogy azmi kincse az országnak kezébe akadhat vala, azt Barna Istvántól, az kqmornikától igen kiküldözi vala Magyarországba [BTN^a 56].

2. szétküldöz; a difuza in mod repetat; (wiederholt) verschicken. 1657: az fejedelemsasszony . . . parancsolatokat küldözne ki, hogy mindenek csendességben lennének [KemÖn. 125].

kikülbözhözhet elkülöníthet; a putea despărți/separa; absondern können. 1699: Ezek^a után valo földek igen elegyettek, mihez kepest nem külbözhözhattuk ki mellyik után valo [Szentdemeter U; LLt. — ^aA telkek].

kiküszöböl 1. kirak/tesz vkít (a házból); a da afară pe cineva (din casă); jn (aus dem Haus) hinaussetzen/ausbooten. 1846: az el tiltott legényt midőn volt gazdája meg látta, tüstént el utasította, s ajtot nyitván ki küszöbölte [Kv; ACLev. Kül. perc. 51].

2. ? kisemmiz/tud; a frustra (pe cineva); jn um etw. prellen/betrügen. 1818: az Albulestyiak fel cseperedtek, és ötletis ki küszöböltek azon örökségből [H; JF 36 Prot. 35]. — Az 1. alatti jel-sel is számolhatni.

kiküszöbölődik 1840: az örmény máshuva fordítja pénzit, vagy meg lehet innen ki küszöbölődik [A.ilosva SzD; KfMiss.].

kila koronként és tájanként változó nagyságú gabonaürmérték; chilă; zeitweise und nach Gegenden der Größe nach veränderliches Getreide-Hohlmaß. 1618: Kamuti^a uramnak adtak élésbe négy juhót, 15 oka tehénhúst, mézet, vaját, rizskását . . . 15 kila árpát; bort rendelték vala egy napra 4 vidrat és 2 vider malosát | az 15 kila árpának az 8 kilaját az maga 22 lovaira vőtte el, az mi 33 lovunkra adatott 7 kilát [BTN^a 85, 101. — ^aKamuthi Farkas e tájt Erdélynek portai főkövete].

A TESz a kilát-t többnyire négy, esetleg két vékányi nagyságú gabonaürmértéknek tartja, de a fenti kijegyzésekben szereplő 15 kila árpát négyvel megszorozva 60, még kettővel szorozva is 30 véka árpamennyiséggel kelle-

ne számolnunk, ennyit pedig a főkövet járandóságként egyszerre aligha kaphatott. A gabonamértékegységnek tehát a TESz-ben jelzettől jóval kisebbnek kellett lennie, de hogy mennyinek, arra nem tudunk feleletet adni.

kilábal, kilábol 1. lépéssel kimér; a măsura cu pasul; (mit Schritten) abmessen/schreiten. 1594: Radnoty Istwan es Giorg Alchner Az Erdorol waló zam Adassok. Az Mint Az Erdot ky laboltak es el Attak Tezen f 261/16 [Kv; Szám. 6/V. 18]. 1595: Az Waros Erdeje el Adasarol

Az mint az erdeot ky labboltak es el Adtak teoth penzwl az erdeo az Labbolas zarent f: 256/58 1/2 [Kv; i.h. 6/XI. 32]. 1599: az erdeott kj labboltak, es el Attak az labbolas zere(n)t penzeol teott mindenesteol fl. 403 [Kv; i.h. 8/XV. 31] Dica-jegyzék 31].

2. kihever vmít; a se restabili/intrema; etw. überstehen/winden. 1794: Ugy meg vertek, hogy soha ki nem lábalom, az derekam, hátam, oldalom még most is fáj [Somlyócsehi Sz; BfN Dobozolt anyag X].

kilábolt lépéssel kimért; măsurat cu pasul; (mit Schritten) abgemessen/geschritten. 1595: vagion meg adatlan es ki lábbalt erdeo | az eleobbi Mod zarent Enny forint ereo kj labbolt erdeoben, Excidaltak penz nelkw, Az Al-so tanachbelj Vraimnak es pëdicatoroknak, es az zamweweo Vraimnak. kj teoth f 24 [Kv; Szám. 6/XI. 32].

kilábolhatatlan kb. kiheverhetetlen, ki nem heverhető; irecuperabil; unüberstehbar. 1828: előre látták azt a' szerentsetlen romlást, 's ki lábolhatatlan kárt, mely fog következni egész Falunkra [Kelemenelke MT; Told. 31].

kilakik ts 1. kb. vhol hosszan időzik; a zăbovi undeva; irgendwo längere Zeit sich aufhalten. 1823–1830: már Lipsiát is jól kilaktuk, tovább ott mulatni ok nélkül és haszontalan volt, sokszor sürgettem, hogy menjünk Göttingába, s kezdjünk tanuláshoz [FogE 199].

2. ~ja az akadémiát ? be/eltelik az egyetemi ismeretekkel; a fi sätul de cunoștințele căpătate/insușite în universitate; die Universitätskenntnisse/studien satt bekommen. 1823–1830: Zejk János . . . egészen a tudományoknak szentelte volt magát, kilakván az akadémiát, másodsor esmént felment a testvéröccsével s visszajöven úgy applikálódott volt az udvari kancelláriára [FogE 210].

kilapadál kiakolbólít, kiteszi vkinek a szűrét; a da afară (pe cineva); jn vor die Tür(e)/an die Luft setzen. 1761: Pál Sámuel uram in facie sedriae azt mondotta tudgyuk hogi jött ki kend Bihar Vármegeből onnatis azért lapadáltak ki hogy rosszul viselte magát Papokkal, s egybekkel [Kv; PolgK 46].

kilappang kb. vhowa kicsatangolva/kószálva lap-pang; a colinda/hoinări (pe undeva); irgendwohin strabanzend/bummelnd versteckt/verborgen sein. 1747: Bads (!) Ersok el vetemedett szemtelenségre advan magát keresve kereste magá(na)k az Latrokat szölő hegjekre berkekke ki lappangván sokakkal paráználkodott [Torda; TJkT III. 134].

kilát 1. kinéz/tekint; a privi afară; hinausschauen/blicken. 1586: Monda vram, Eregy las ki la mint vghat a'

kuthia ky Indulek Az pitwar Aytayan [Kv; TJK IV/1. 562 Anna Zasz Georgne vall.]. 1638: az Lakatos Giörgi Talpfaja kilieb Csusztot anira hogy az haz szegeletiből ugia(n) ki latni [Mv; MvLt 291. 163b].

2. ki/megtud; a afla; erfahren. 1786: (A) Togás Deák-kok, sőt eleve a classista tanulók között kiláthatják (igyekezzenek is kilátni), kik tették és teszik tzelul magok elejkebe, hogy falusi oskolamesterekké legyenek [Csetri, Kőrösi Csoma 39 a ref. főkonz. iskolaügyi rend.]. 1798: Ezen ki-botsáto Levelet ... és az a' mellé ezennel ragasztott Szelid-vallomástételt, a' végre kívántam ezennel ide rekesztve Tiszteletes Professor Uraimékkal közleni; hogy azakbol ki látván Tiszteletes Professor Uraimék minémű szeméjkeket szoktának a fenn irt végre passualni és ki botsáttani [DLev. 1. II].

3. ts belelát vkibe, kiismer vkit; a cunoaște foarte bine pe cineva; jn durchschauern, erkennen. 1763: tsak kérem az én Istenemet hagi jűjien el az az boldag ora mellyben én meg mutathassam ezeket az igaz Cselédeket Natsádnak mind egy Tűkerből hagi lása ki Natsád őket [Köröd KK; Ks CII. 18 Szarka József tt. gr. Kornis Ferenchez].

kilátás 1. privești, vedere; Ausblick/sicht. 1847: A' Lorenz hegyről^a le a' Moldaura gyönyörű a' kilátás [Méhes 6. — "Prágában].

2. lehetőség; posibilitate; Möglichkeiten. 1881: Itt, amennyire én tudom, a lapoknál minden hely betöltve, de azért nem kell elcsüggedni. Előbb-utóbb csak nyílik valahol kilátás [PLev. 84 Gyulai Pál Petelei Istvánhoz]. — L. még i.h. 132, 203.

kiláthat 1. kivehet, láthat; a putea vedea/zări; erblicken können. 1631: en igen teörpe ember uagjok s az sok ember keözül nem lathatta(m) ki őket [Mv; MvLt 290. 242b].

2. megláthat; a putea vedea; bemerken/wahrnehmen können. 1806: Az Utolsó Rublikából (!) ki láthatni mennyi Portékák tanáltattak meg most ez uttal [Szu; UszLt XII. 87].

3. ki/megtudhat; a putea ști/afla; erfahren können. 1786: (A) Togás Deák-kok, sőt eleve a classista tanulók között kiláthatják kik tették és teszik magok elejkebe, hogy falusi oskolamesterekké legyenek [Csetri, Kőrösi Csoma 39 a ref. főkonz. iskolaügyi rend.].

4. kb. kitapasztalhat/vehet; a putea stabili exact; erfahren können. 1745: Mostani exmissus oculator vr(a-mé)k az A. Malmának mitsoda p(rae)judicia ma lehet igen kitsiny lévén a patak az ujjonnan erigalt Vér Boldisár Vr(am) malma miatt egészen ki nem láhatták, hanem keményebb üdöre halasztatott, mikor jobban meg tettzetik akadály a malom(na)k [Torda; TJKt II. 88].

5. (ki)érezhet, kivehet; a putea deduce/ințelege; herausfühlen/spüren können. 1770: In originális accludált ezen két Levélből ki láthatyátok az jó Inclinatiót [Mv; Told. 5a].

kilátzik 1. a se vedea; zu sehen/sichtbar sein. 1722: ezen ... széna termő helyet én is irtogattam Pristiny Péterrel edgyütt, mert olyan gaz volt rajta, hogy lovas ember is alig láttzott ki belőlle [Algyógy H; JHb XXXII/

41]. 1749: a Téglat ... mellyek is jobbcskán ki lácczat-tak volna, le vette [Told. 14/22]. 1756: observaltuk ezen vizet megindulni ... s aláb aláb szállani és apadni el annyira, hogy a gaton alol ... a füvény ki kezdett lácczani [Kanta Hsz; HSPZP]. 1772: száraz időben valami nagy köveis a' Küküllő fenekében meszsze le a' Vizből nagyon ki tettzetek, de minek utánna azon Malom fel állatt a' Nagi kövek se Láttzattak ki soha a' vizből [Ádám-mos KK; JHb LXVII/2. 223].

2. dív kitűnik/világlik; a reieși/rezulta; sich ergeben, hervorgehen. 1597: Memoriale ad sequentem annum 1598. melibeol ki laczik ki miuel tartözzeek ez Varosnak [Kv; Szám. 7/IV. 32 J. Jacobinus not. kezével] | ki laczik az bizonsagokbol hogy az giermeknek az Attia verese miat leöt halala [Kv; TJK VI/1. 42]. 1621: marat uolna meg nalla(m) Szab^a Cub 35. M. 2 melibeol disponaltam az mint Safarsago(m)rol ualo Regestru(m)bol ki latczik [Kv; Szám. 15b/VII mell. — "Értsd: zab]. 1650: be aduan ... mind az Relatoriat mind az kit eok tsinaltak, mind penigh az Assessorok feleltette Relatoriat, azokat eoszue vetue(n) ki laczik abbol hogy az ket Relatoria el-lengezik edgyk az masikkal [UszT 13b]. 1656: Toth Andras Jobbagysagarol exhibealva(n) Sarosi Janos Ur(am) emberi bizonyssagokat, az latczik inkab ki, hogy acquiralt es nem eos Jobbagy [Dicsősztmárton; BálLt 85]. 1719: A Nagy Retes falu porondgya szelyiben váltottam ki a Groff Miket U(r)a(m) jobbagyátol menyin a Deliberatombol ki ládzik [Imecsfa Hsz; Borb. I]. 1734: Az Anak ő Kgl(ne)k a maga exhibitaibolis ki láttzik hogy azon szénának el hozása nem malitia hanem tudat-lanság [Branyicska H; JHb XXXV/51. 24].

Sz. 1663: Igazán magok keresték német uraim az mit nyertek; ki látszik füle, farka, mit akarjanak az magyar-l [TML II, 413 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1669: De hiszem Uram, ezenkívül is kilátzik ennek füle, farka [TML IV, 416 ua. ua-hoz].

3. látszik; a se vedea; scheinen, sichtbar sein. 1716: az ... nagy árvíz ... az káposztás kértét Mindénüt egy el borította, hogy egy talp alatni föld sohol ne(m) laczot ki [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1757: Kornyetelke költezett által a Hegien ugjan tsak a maga hatá-rára ... annak utánna ugy nevezetett Erdő allyának, mint hogi a' mint mais ki láczik közel epítettett az Erdőn aloll [Csüdötélke KK; Ks 66. 44. 17f].

kilátzó care se vede (din ...); heraus/vorragend/scheinend. 1741/1758: a hidon fellyel a belső martban a földből ki laczo gyűkérre jegyet tettünk, hogy a jegy a viznek fel vételével el ne temetodjék, es az viz(ne)k színe bé ne nyelyle, hanem kin maradgyan a vizből [Abrudbánya; Szer.].

kilátzódik kilátzik; a se vedea, a putea fi văzut; zu sehen sein. 1815: (Az) Eresz a' patakon innet az udvar Fölgyn egy néhány lépésnyére volt bé építve a' mellyet az eresz le vágott ágassai végei, a' Földből máigis ki láttzodván bizonyitnak [Orsova MT; Born. G. XV. 13 Blos Gora (50) vall.].

kilátatik 1. kitetszik; a se vedea/arăta; aus einer Sache hervorgehen/leuchten. 1847: Ezen Jedzés azért irtott ide, hogy láttasson ki, hogy ezen két darab földön Ött Ház van építve [Cege SzD; WassLt].

2. elötlünik; feltetszik; a apărea; zum Vorschein kommen. 1696: talám . . . Meg szünik az Viz özön es ki Lat-tat(na)k az Hegyek(ne)k teteiei es ez sok nyomorusa-goknak vizözönnyetül hanyatatat barka t. i. ez Haza Meg allapadik az Ararat Hegyen^a [Vécs MT; TKI Kemény Simon Teleki Pálhoz. — ^aŐszötvetségi vonatkozású hasonlat az Ararat hegyén megfeneklett Nőé bárkájáról].

kilázad kb. kiözönlik/tódul; a ieși (în număr mare), a se revărsa; hin/herausströmen. 1644: hogj az gyermek megh siualkodek ki futek az siualkodasra . . . az dea-kokis mind ki lazattak vala az sirasra [Mv; MvLt 291. 413a].

kilel szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~i a (forró) hideg kirázza a hideglelés; a fi scuturat de friguri, a avea frisoane; Schüttelfrost haben. 1767: (Atyánkat) véletlenül^a a rothasztó forró hideg ki lelé, és öt napokig tarto Sulyos Nyavalyája után . . . Lelkét Te-mertőjének meg adá [ArJk 57. — ^aÉrtsd: váratla-nul]. 1781: Szegény Új Várit az estve ki lelte az hideg az éjél forrosága volt, most már az oldalát fajaltatya [Sá-romberke MT; TSb 13 gr. Teleki Lászlóné Bethlen Zsu-sanna lev.]. 1831: a' Hideg ki lelte a' nagy fáradtság miatt [Hosszúfalu Szt; TKhf Dolha Vaszilika (43) ns vall.] * ~i a nagynyavalya kitőri a frász/nehézkör; a face criză de epilepsie; die Schwerenot kriegten. 1690: Hazamra reszeg Nimetet hozot maga hazatol, ajtomot vagdalta á Nimet, Felesegem, Gyermekem megh iedet tölle', el annyéra, hogj az nagj nyavalyais ki lelte az Gyermekemet [Zabola Hsz; HSzjP] * csaknem ~i a be-tegség csaknem kitőri a frász/nyavalya; cît pe ce să facă criză de epilepsie; er/sie kriegt fast die Schwerenot. 1618: Mely választ hogj megmondék neki, csaknem kile-lé az betegség [BTN⁴ 91].

kilenc I. számn nouă; neun. 1558: keeth Darabanth azt wallottha az ew hazanal hogj kylench darabanth wolt paraznasagbba Annossal [Kv; TJK Matthes Dryth-ne vall.]. 1570: az zygyin azzonnak az J arwaynak ez ky-lencz foryntot Meg hattam [Dés; BesztLt 17 J. Ewtwes Iudex constitutus ceteriq(ue) Jurati ciues Zewch Gaspar beszt-i bíróhoz]. 1597: Az Varas kilentz fazakit meg onoztattam [Kv; Szám. 7/XII. 17]. 1606: az el múlt 1599 eztendőben Eöszel megh borozdolok teóruin modgia ze-rint, kilench borozdakal [UszT 18/12]. 1610: Az vtan sokszor el Jeót Kun Peter Mihaly deakni estue kesseo(n) hun Niolez es hul kilencz orakor [Dés; DLt 321]. 1677: szolgatyanak iutalma annuatim Kilencz forint es harom veka arpa vetes [Szentgyörgy Cs; CsÁlt 27]. 1702: Egi aranj Medalj, vagyon benne egi gjemant kilentz rubint [Marossolyos H; Told. 22].

Szk: ~-kilenc egyenként kilenc. 1586: zerzeottem va-la meg . . . lab fakra kilench kilenchj pinszben [Kv; Szám. 3/XXIV 15]. 1632: Ezen haznak három Ablaka, kilencz kilencz Tablakban [Komána F; UC 14/38. 121]. 1829: a közelebbi Eszt(endő)b(en) minden sessiora ki-lentz kilentz Sustákat répartialtak [Mezőkölpény MT; TSb Kelemen János (62) ns vall.] * nyolc-~. 1574: Ez ely Mwlt veteskor volt hogi vetet es Boronaltat volt, Azomba Rea Ieot Nioch kylench dyzno az Eotchhues ferent vetesereol zabadon Eottek az el hintet Buzat [Kv; TJK III/3. 359 Nyreo Iosa vall.]. 1797: Haza jövén a

Fiam . . . kivált Estve nyoltz kilentz ora tájban oly nagy mértékben volt a forrosága hogj nem volt Eszén [Héder-fája KK; IB id. gr. I. Bethlen Sámuel lev.].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: 1. birt. szr-os alakban is; și cu sufix care exprimă raport de posesiune; auch in Form mit Possessivendung: kilenc darab; nouă bucăți; neun Stück. 1563: az en ezüst marhámról való Regis-trum . . . Öreg onkanna, kilencz [ETA I, 36 BS]. 1632: Méh Dézma. Minden Tiz Kosar mehbeöl Dezmanban edgjet adni tartoznak . . . es ha tizre nem telik, kilencz-beölis edgiet [Grid F; UC 14/38. 5]. 1664: tizen egy mar-hat csak hamar meg haita, kilenczével mais oda vagion [Szentanna MT; BálLt 55]. 1683: Menes Száma Harmad fű Kantza kilentz [Balázsfva AF; Uti]. 1809: Rugonfalván a veszet eb mardosása mián . . . már ki-lentz a Csordabol meg veszet^a [Nagygalambfva U; Usz-Lt ComGub. 1556. — ^aA marhákból]. 1813: Hánt vetett Ablak ráma kilentz [Veresegyháza AF; Told. 18 Tolda-lagi Kata lett.].

2. birt. szr-os alakban is; și cu sufix care exprimă raport de posesiune; auch in Form mit Possessivendung: kilenc személy; nouă persoane; neun Personen. 1664: fütött nepekul reajok menek (!) az Törökökre le vagunk kilenczet bennék [Szászfellak SzD; Born. XXXIX/4]. 1797: Ezen . . . 13 Vallok Kilentze Málnási, Négye pe-diglen Oltszemi [Hsz; Mk II. 8/260].

3. kilenc óra; ora nouă; neun Uhr. 1573: Eo estwe volt Az zabo gasparne hazanal Baratywal, hatta volt meg egy deaknak hogi mykor az kilenchet Meg wthy Az ora vtanna leone Es hirre tenne Nely [Kv; TJK III/3. 277 Rettegy Ianos deak vall.]. 1584: Martha Dely Mar-thonne vallia . . . le fekwenk es kilenczet wte az ora [Kv; TJK IV/1. 334]. 1823–1830: Csernátóni V. Sámuelről délelőtt nyolc óratól fogva kilencig hallgattam logikát, metafizikát, filozófiai morált, fizikát [FogE 140].

4. kilenc dénár/pénz; nouă dinari/bani; neun Denar/ Geld. 1600: bizsott volt kegtek kezembe eszer Niochad fel zaz sótt. Melly Soabol Arultam eoze Summalwan f 151 d 16. Zazat penigh Attunk hetennis, heted felennis, Egiet Eggyet penigh az ki valogatwa veotte kilenchenn-is, tiszenis Attunk [Kv; Szám. 9/XIII. 1 Damakos Máté isp.m. kezével].

III. hr-os alakban; cu sufix adverbial; mit Adverbia-lendung: ~en kilenc személy együtt; nouă persoane im-preună; 9 Personen zusammen, unser/euer/ihrer neun(e). 1572: Az hatarban walank vagi kylenchen [K; KP]. 1600: Egy héten kilenczen, Más héten kazaltanak heten [Kv; Szám. 9/XII. 73 Ígyártó Simon isp.m. kezé-vel]. 1723: bajlítottunk két nap az uttal, de csak viszsa kellet akkor jönnük mind az kilenczen kik el indultunk vólt [Hodák MT; VGy]. 1774: az idén kilenczen szötte-nek öt vég vásznat [Szentdemeter U; LLt Vall. 103].

kilenced 1. a jobbágy terméséből a földesúrnak járó egy kilenced rész; nona; nonă; ein Neuntel für den Fronherrn von der Ernte des Leibeigenen. 1525–1526: Petrus Dayka cum alio Tized kylenced fl. IIII [Vh; MNy XXXI, 277]. 1592: Sigmond lewele: hogj a' Co-losswariának mind ith valo s mind masut valo hataro-kon fekw zwielekreöl Mustiokrol, Se vamat, se feöld bert, se kilencedet ne vehessenek, Ne kerhessenekis sem-mj keppen, hanem csak az igaz dezmat megh Adúan be-

keuel boczatassanak az eo Borokkal [Kv; DiósyInd. 25]. 1594: Borbol penigh dezmat es kilencedet attanak az az eöt chjeberbeöl egi chjebret [Bagos Sz; UC 113/5. 16]. 1672: Possessio Ino^a Esztendeigh Tizenkét napott szölghallyanak, Dézma vagy kilenczedel tartozza(na)k, s ház után valo Lakosak az Földös Uraknak kilentzedet [Born. 6/24. — ^aSz]. 1685: Almakereken ... Szent Marton adaja, Dezma, kilenczed, sajt ára és vágo barom áraban töltöt borok(na)k revid le írása [Almakerék NK; Uti]. 1785: Adnaké az itt valo Lakosak az Földös Uraknak kilentzedet [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 15a]. 1787: Kilentzedet az Urasag(na)k nem adunk hanem tsak xmat^a [M.bikal K; Somb. I. — ^aOlv. decimát]. — L. még UF II, 279.

Mint hogy a kilencedet az egyháznak járó dézma (decima) behajtása után szedték, a kilenced valójában a termésnek szintén tízedrésze volt; a kétféle címen tehát a járt termésnek egyötödét adta oda [Úriszék 1028].

2. (vkinek résziben járó) egykilenced rész; a noua parte (care revine cuiva pentru munca depusă); (der Anteil) is an einem Neuntel. 1678–1684: (A földeket) ha az Pastor szantattya be vettetheti, ha penigh kilenczedeb(en) vagy Tizedeb(en) be veteni (!) masnak adgya szabadsagab(an) all [Szilágycséh; SzVJk 126]. 1721: (A) Vad kert ... az előtt kaszáló rét volt de: ... de hol füve, hol szénája vesztegetődvén ell hogy az uraknak valami haszna inkább redundállyon belőle kilenczedire tengeri buza földnek osztatot fel [Somlyó Sz; EHA]. 1725: a' Kolosvári határonn termett 216 kalangya majorságh buzátt, kilenczedén és ebéd vékára el csipeltetve(n) percipialtam Metr 388 [Kv; Szám. 54/IV. 2]. 1736: az it valo buzara holnapra igrkeztek csipők nyolczadan kilenczedin ebéd vikara [Kv; TKI Mihály deák Teleki Ádámhoz].

kilencedadás kilenced-szolgáltatás; darea nonei; Neuntel-Abgabe. 1664/1681: megh tekintvén Vajda Hunyadi Kloka alias Miklos Deáknak ... hivatallya szerint valo hűséges forgolodassat es jambor szolgaltatyt az mely hazban mostan lakik ... azon hazat mindennemű paraszti szolgaltat, ado, szedés, vévés dézma és kilenczed adas alul ki veszem, es örökös Nemesseggel megh ajandékozzom [Vh; VhU 267–8 Zolyomi Dávid ad. lev.]. 1677/1681: egy darab szanto földet Attam azért conferaltam es inscribaltam eő kg(ne)k maganak s mostani Feleségének Ujhelyi Judith Aszonynak ... ki vőven azokat dézma és kilenczed adas alol [Vh; VhU 262–3].

kilencedbéli szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ adózás kilencedadás; darea nonei; Neuntelsteuer/abgabe. 1785: vagyone az kilencedbéli adozás ezen Nemes Var(me)gyében^a más földös Urnális bé vett Szokásban ...? [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 15a. — ^aK].

kilencedbor kilenced-szolgáltatásból gyűlt bor; vin provenit din nonă; Neuntelwein. 1672: Almakereki Majorság, dezma, Kilenczed es egyéb gyülevész borokrol valo Extractuscocza [Uti].

kilencedes jobbágyi kilencedet szolgáltató (jóság); (posesiune) pentru care se prestează nonă; das Leibeigenen-Neuntel abgegend/liefernd (Gut). 1761: egyebekben ezen Mltóságos Josika resz Kilentzedes [Bolya NK; JHbK LXVIII/1. 309].

kilencedfél I. számn 1. nyolc és fél; opt și jumătate; achteinhalb. 1573: Lyppol (!) peter ... vallia eo az Zaraz beort fellieb atta valamennyewel kyleneched fel forintnal Zeoch gergnek Es Ambrusnak [Kv; TJK III/3. 176]. 1585: vettunk Beüchel (!) Andrastol kyleneched fel font fa olait f. l. d. 42 [Kv; Szám. 3/XIX. 31]. 1656: egi szürke meczetlen lovat ... ada oda ... kilenczed fel forintban [Backamadaras MT; Ks 15. XLVI. 7]. 1667/1687 k.: Nemzetes Rhedei Istvánné Aszszonyom ada az

Ur asztalara egy fejr virágos lábos ezüst pohárt meg méretvén vagon benne kilenczed fél tallér [Nagyernye MT; MMatr. 277]. 1688: az veteményes kertben ... Vagon murek kilenczed fel ágyval [Kozmács Cs; Eszt. Inv. 7]. 1699: Kilenczed fél öl hosszúságú szin [Szentdemeter U; LLt]. 1759: szállitasson el ... Egy Türedékben kilentzed fél Sing kamuka abrosznak valo goltstot [Sárd AF; Tsb 51]. — L. még KemÖn. 98.

2. ~fél egyenként nyolc és fél; cite opt și jumătate; je achteinhalb. 1716: a felső forduloba jutot mindenik ház hely után tized fel fel hold föld; az also fordulob(an) penig kilentzed fel, fel hold föld [Vecsérd AF; TGsz 51].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: (vmiből) nyolc és fél; opt și jumătate (din ceva); aus/von etw. achteinhalb. 1730: a' Henter Ur(am) Jobbágyi leg több Sessiot birnak Szám szerint kilenczedfelet [Vármező Sz; LLt Fasc. 164].

kilencedfél-öles nyolc és fél öles; cu opt stinjeni și jumătate; von achteinhalb Quadratklaftern. 1752: A Felső Asztásban (!) Kilentzedfél ölös kaszáló nyil [Dányán K; SLt 8. K. 16].

kilencedfélszáz nyolcszázötven; optsute cincizeci; achthundertfünfzig. 1593: Zabo Georgi vallia: Bizionioson ne(m) emlekezem rea, de ammint ezembe iut vagi kilenczed fel, vagi kilencz zaz forintra becswlwk az Eottues Orban hazat [Kv; TJK V/1. 388]. 1769: a mi illeti a kilenczed fél Száz forint dolgát hogy a Szováti^a Portiora Superadálnék nekem most nints pénzém [Kv; SLt XXXIX Henter János Suki Jánoshoz. — ^aK]. 1791: sok bajom volt mig kilentzedfél száz Forint réz pénzt ezüsttel fel tserélhattunk [Sztrezakercesora F; TL. Wessenyi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez].

kilencedfű szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~re menő (állatról) kilencedik évében járó; (despre animale) care merge pe anul al nouălea; neunjähtiges (Tier). 1762: Biszelt Mihály nevű lakosnak két lovai vesztenek el, ugy mint édgj kilenczed fűre menő szürke loó ... az másik édgj tizenkettő fűre menő világos deres [Sv; Ks 17/LXXXII. 4].

kilencedik I. számn al nouălea, a noua; neunter/e/es. 1590: Az malomra valo keoltseg ... Az kyleneedik keoert Attam f. 4 d. 34 [Kv; Szám. 4/XII. 6 Gr. Wass malomreg-a]. 1673: Nyavalyájának kilencedik napján csendesen elnyugovék az úrban az engem szerető ... kedves édesatyám uram, Auner Gábor uram [Kv; KvE 215 AM]. 1692: A nyolczadik s kilencedik rend^a maradgion közönsegesse(n), hogy a' kik(ne)k székek nem lészen(n) az első rendekben, mennyenek azokban [Galambod MT; MMatr. 421. — ^aTemplomi széksor].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vmik közül a kilencedik; al nouălea din ceva; von etw. der/die/das Neunte. 1566: az utolsó ostrom^a — a kilencedik — még azután lett meg [ETA I, 25 BS. — ^aA Tokaj váráé]. 1682/1687: Attam hat Uy Uankosokat ... Az kilenczedik minden feleszínü Seliemmel iram utan Uarrott Seliembol allo [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. 1706: vad(na)k itt(en) Dürückzők no 8 a kilencedik közös a Libanfalviakkal^a [Hodák MT; Born. G. VII. 3. — ^aA tőszomszédos település lakosaival].

kilencedmagával (maga) nyolc társával együtt; nouă împreună cu el; zu neun. 1585: 3. Sep. Juta Waradol Chegedy Mihaly kilenczed Magaúal vrunk az portara kültte [Kv; Szám. 3/XVIII. 26b Gellien Imre sp kezével]. 1665: Im ma szemben lön velünk az feljebb említett követ, az ki maga cselédivel csak kilenczed magával volna, de három zászlóalja váradi török vagyon véle [TML III, 402–3 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

Egyetlen kijegyzésünkben az összetétel előtagja — a régiségben és ma egyaránt szokatlanul — *ik* kiemelő jeles alakban is előfordul: 1588: Korcholyas volt Kilenczedyk magául az Korcholyas hogy az waros zenayat Kazaltatak attam d. 40 [Kv; Szám. 4/III. 7].

kilencednap a kilencedik nap; a noua zi; der neunte Tag. 1583: (Az asszony) vgy holt meg kilenczed Napra [Kv; Tjk IV/1. 139 Nemet Borbely Janos írásbeli vall.]. 1591: Egy posta lowatt tartottak Zentmyhalion kyleneed napigh attam teole d 14 [Kv; Szám. 5/X. 31]. 1621: Zeölössy Peter Vram ... melliet el keolteot, az maga Jedzese zereat, az kilenczed napigh magokra, es az maga louokra f 18 [Kv; i.h. 15b/XI. 298]. 1727: Kilenczed naptól fogva mind csak bágyadozván és mellyében hirlpélvén az kis Máriskó leányom, el kezdett nehezadni [VassGy 536 Vass László naplójegyzete].

kilencednap kilencnap/napos; de nouă zile; neuntägig. 1772: főbíró Székely Elek úr hazamenvén Tordára, kilencednap betegsége után megholt [RettE 267].

kilencedrés a noua parte; neunter Teil, Neuntel. 1775: az igaz vérségi indententalis Competentian kívül egy kilentzed részt az irt Fosztioiano Decseianus Haeresek Praetextu Certi Contractus Venni kívántanak [Fejér m.; DobLev. II/464. Ia].

kilencdszer kilencedik ízben/úttal; a noua oară; neuntens. 1797: Kilentzedszer a Sajto Szin mellett valo Pusztá gabanásban Tizedszor [M.igen AF; DobLev. IV/777]. 1847: Kilencdszer: Kik voltak . kik az Varga Kata bűntényeinek magukat eszközöl engedték? [VKp 209].

kilences Hn. 1741: az Kilenczes nevű Helyben (k) [Mezőmadaras MT; EHA]. 1838: A' Kilentzesben (k) [uo.; EHA].

kilencszentdős kilencéves; (in vírstá) de nouă ani; neunjährig. 1674: Anno 1645 esztendőben az pestis grassálván .. leányomat, kis Katát kilencszentdős korában, az mérges mirigy által, ... kiszólitá öfelsége ez árnyékvilágból [Kv; KvE 190 LJ]. 1720/1811: a Gyermekek között pedig vagyon egy Fiatska, aki acquirens-

nek mondathatik, mivel kilentz Esztendős [Szotyor Hsz; Borb. II]. 1777: Kratsun Stéfánnak tudom hogy volt egy Fiatskája ... e' lehetett nyoltz vagy kilentz esztendős [KS Franc. Winter de Rettég (34) vall.].

kilencéves kilencszentdős; (in vírstá) de nouă ani; neun Jahre alt. 1841: egy kilentz éves, közönséges husba lévő, jo egesseges, semmi hiba nélküli Bika [Nyáradkarcsonfva MT; ToldNy].

kilencezer 1. nouă mii; neuntausend. 1657: (Bethlen Gábor) Testamentumot is tón halála^a előtt ... legálván ... az collégium^b építésére ... egy igen gazdag medályt circiter kilencezer tallérost [KemÖn. 95. — ^a1629-ben halt meg. ^bA gyf-i kollégium]. 1662: egy rész magyar, német és székely gyaloggal, lovaggal, mintegy kilencezer néppel Szatmár megszállására rendeltettek és bocsáttattak vala [SKr 208].

kilencköblös de nouă găleji/cible; von neun Kübeln. 1653: Ket szuszek az kettő kilencz köblös [Ilencfva MT; DLev. 1. IIB. 12].

kilencnyílú kb. kilenc kalló/ütőbotos; cu nouă ciocane de lemne; mit neun Walkkolben. 1700: Girothi Péter Stopjai szomszedsagab(an) egy kilencz nyilu kerék stomp [Abrudbánya; Berz. 17]. 1750: Az Igren alatt egy Stomp kilentz nyilu [uo.; EHA].

kilencöles de nouă stinjeni; von neun Klaftern. 1735: (A) földnekis ... az Széle' két ölös ... az hoszsuságá Kilencz ölös [Zágor KK; Ks 13. XVIII. 7].

Szk: *kilenc*~ egyenként kilencöles. 1757: az Nagi épületre valo Fák ket Tutajokban 9 id est kilentz kilentz ölösök voltanak [Toplica MT; Ks 69. 50. 44].

kilencpénzes kilencdenáros; de nouă dinari; von neun Denar(en). Szk: ~ *dutka*. 1646/1648 k.: talaltam azon kús Saczkoba(n) ennehany forint ara kilencz es tizen nyolcz Penzes Dutkat es egy keves granalt ezüstött [Huszt Mm; Born. XXXVIII/141 St.Bethlen felj.] * ~ *garas*. 1585: az el mult Napokba(n) vala ith Zabo Gergely, es akor Adot A' gyermeknek eg kilencz penzes Garast [Kv; Tjk IV/1. 487 Margit Sos Matene vall.].

kilencszáz I. számn 1. nouă sute; neunhundert. 1593: Zilagi Janos vallia mikor minket az Eottues Orban haza bechwlteni hiuanak eginehanian, kilencz zaz forintot emlegetnek vala eleozor hogi erne [Kv; Tjk V/1. 388]. 1670: adott fogarasi számtartónk Szinkay Janos deák gostyna pénzt kilencszáz forintokat [AUt 13 Fog-i jöv.]. 1755: Vagyon Dései István Uramnál ... in Summa Circiter kilentz száz forint [Torda; DobLev. III/596. 230].

2. számn-i összetételekben; in numerale compuse; in zahlwörtlichen Zusammensetzungen. 1655: kilencz szaz negy szem kalarjs [Altörja Hsz; HSzjP]. 1810: Az egész Áts munka ... 937 ~ Kilentzszáz Harmintz hét Német forint két krajtzár [Doboka; Ks 76 Consr. 33].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch. 1579: wöttém schendelt az plebanos hazahoz az hyazatnak tizenhet ezert kylencz zazall^a eg f l summa tezen f. 17 [Kv; Szám. 1/XVIII. 38].

— ^aÉrtsd: százával]. 1632: az Teölgy makkon Ezer Diszno makk termes ideien iol meg hizik Bik mak termes idejen pedig kilencz szaz hizik megh [Grid F; UC 14/38. 5].

kilencszáz-vékás de nouă sute de bani; von neunhundert Scheffeln (groß). 1700: egy kilencszáz vékás szuszék [Beszt.; LLt Fasc. 107].

kilencszer de nouă ori; neunmal. 1574: ketteyt vicey Antalne tanytotta volt rea hoga Beteges gyermeket kyn az Ebagia New beteges vagion, Az eb keolyeknek feiet Meg feszek, Es azban feressek, Eok az zeren chelekettek, kylenczer eginap ferezettek [Kv; TJK III/3. 370].

kilencven I. számn 1. nouăzeci; neunzig. 1604: egizer en velem hozata Galfy Mihaly kilenchwen araniat Bocskor Benedekteól az Galambfalwy iozaghra [UstT 20/128]. 1622: Az Hoyaj Zeölöt . . . extal hogy kilenczven forinto(n) ueotte uolt az Attyok [Kv; RDL I. 119]. 1756: A' Mlgs Ur eo Ngának, Lekentzén^a ötven, Dipsén^b kilenzven szőlő murkás usurási vadnak [Galac BN; WLt Kelemen alias Székely István (35) jb vall. — ^{a-b}BN].

2. számn-i összetételekben; in numerale compuse; in zahlwörtlichen Zusammensetzungen: nouăzeciși . . . ; undneunzig. 1582: Ez kilenczven eoth keobleoth az wdeó hozassa zerenth kwleomb kwleomb Arron el Atta [Kv; Szám. 3/VI. 12 Diósy Gergely not. kezével]. 1598: Talaltattott volt az soo dolgabol kilenczwen eot keo soó heja [Kv; i.h. 8/IV. 29]. 1628/1635: Elseo Sakba(n) apro penz szaz kjlenczuen hat forint . . . Tizenkettodik Sakba(n) öt es három penzes garos kjlenczuen niolcz forint [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen inv.].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch. kilencven darab; nouăzeci de bucăți; neunzig Stück. 1585: lecz szeget wettünk kilenzwent p(ro) d. 13 [Kv; Szám. 3/XIX. 27]. 1628: Orozlanos Taller kjlenczuen [Bodola Hsz; BLt].

kilép 1. a iesi; heraustreten. 1572: Sophia fekete Mate-ne valia latta hogy Aytayat megh Nytta Keomyes gërgne es ky lepet egy gereznaba hayadon feowel [Kv; TJK III/3. 4]. 1612: kgtek miat valo feltekben hazokbolis elig mertek kj lepní [Kv; PLPr 73 fej.]. 1637: az az boitos ersok mihelt ki leptom hazambol mindgiart ot termet, bort hozattak s ittak [Mv; MvLt 291. 96a]. 1725: olyan beteges állapattal, és gyenge erővel voltam, hogy az udvarrolis ritkán léptem ki [O.fenes K; Ks Mikola László lev.].

Szk: ~ az ajtón. 1574: Az azzonis ky lepet az ajton es Mondot Roz takach vagi te [Kv; TJK III/3. 405 Takach Balas vall.]. 1802: alig lépik ki az Ajton eő Nagysága Legényc . . . Forro Lajos ugy meg tsapja egy Vasvillával nyakba hogy . . . mind guggadozva mehetett el [Mv; Born. XXXIX. 53 Mich. Trombita jun. (32) vall.]. * ~ a házból (rövid időre) kifordul a házból. 1665: Az házból pedig kérdésnek idején s egyébkor-is ha ki lépik, Apró béres Társ Legényt képiiben ne hadjon [Kv; ACart. 14].

Sz. 1712: mire lépik ember ki házból, kétséges [JHb Jósika István Jósika Imréhez]. 1846: Csak igaz marad, hogy az ember nem tudja, mire lépik ki házból [Kv; Pk 7].

2. átlép vmin; a pási peste ceva; her/hinübertreten. 1850: igyekeztek azonnal a szőlő hegyre fel menni, hogy azon Tolvajakat el üzzék — s a midőn már szinte a gye-pűn ki léptek volna, őketis agyba, főbe kezdtették ütni [Dés; DLt 1320].

3. át/keresztülmegy/lép vhoval; a trece undeva; hin-übergehen/treten. 1542: walamyth eg helen mond, myhelen kylepyk másherre, nynch eg makzem thewkel-lethesseg benne [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janos Poson m-i isp-hoz és Fog. vára urához]. 1823–1830: minden professzornak külön vagyon a maga szállásán, mégpedig a tanulószobája mellett egy nagyobb ház, és a tanulószobájából egy ajtón kilépek az auditoriumba [FogE 235. — ^a1796 táján a göttingai egyetemen].

4. kb. ki/megválnék vhonnan; a pleca de undeva; sich von einer Sache scheiden/trennen. 1832: meg mondták, hogy ezen udvartol lehetetlen betsületesen megválni — nem hittem . . . ugy itéltem balgatag fejem! hogy én másképpen fogok onnan kilépni [Torda; IB. Demény János udv. tiszt lev.]. 1835: Lőfi ki lépett onnan^a s benne néha nagy ítányosságra valo hajlekonyaság is lévén — ő csak kéz s szoros rend alatt használható [Kv; WLt Kelemen Benjámin lev. — ^aA gazdasági gondviselői hivatalból].

5. vmilyen tettekre ~ kb. vmilyen tettekre ragadtatja magát; a se lása antrenat in ceva; sich zu irgendeinen Taten hinreißen lassen. 1818: A fen le irt . . . Excessusokbol 's erőszakokbol könnyen képzelhető Dolog az illy moddal fel lázasztot nép Szomorú következetű tettekre is nem tsak ki léphetik hanem hogy kiis lépik tsaknem bizonyos [Zágon Hsz; Szentk. br. Szentkereszty Zsigmond generális nyil.].

kilépendő lelépendő (tisztétől megváló); care va renunja (la ceva); zurücktretend (von einem Amt). 1878: a consistorium minden évben megújítandó levén, 1/3 része kilépendő [M.bikal K; RAK 341].

kilépés 1. ki/megválás; párásire; Austritt/gang. 1849: az emlitemet szolgálattoli kilépésem alkalmával Kriszán Mária meg Kelemen Béni is hordattott kostbol éltek [Kv; Végr. Vall. 92].

2. lelépés (tisztsegtől való megválás); renunțare (la o funcție); Rücktritt (von irgendeinem Amt). 1878: a consistorium minden évben megújítandó levén, 1/3 része ki lépendő . . . A kilépés sora most ezeken van^a [M.bikal K; RAK 341. — ^aKöv. a nevek fels.].

kilépett lelépett személy (tisztétől megvált személy); (persoană) care a renunțat (la o funcție); (vom Amt) zurückgetretene Person, der/die Ausgeschiedene. 1871: El-nök jelenti, hogy a törvény értelmében a presbiterium is harmadrészben megújítandó. A kilépettek ujra megválasztattak [M.bikal K; RAK 288].

kilépeth 1. átléphet; a putea trece; hinübertreten können. 1574: Kiral Leorinch azt valia hogy . . . ky Indulnak es Az tarsi Meg Jol ky szem lephetik az kwseoben hogy egy wtes rayta essik [Kv; TJK III/3. 390–1].

2. átv rendsz tagadásban; de obicei în negație; gewöhnlicherweise in Verneinung: kitéheti a lábát; a putea pune piciorul afară; den Fuß setzen/hinübergehen können. 1619: az én uramnak előtte nagy nagy dolgok álla-

nak. Csehországba is fel kell menni, és addig Magyarországból ki nem léphetik, valameddig az magyarországi állapotot jól s helyben nem hadja [BTN³⁴⁵].

3. *vmilyen tettekre ~ vmilyen tettekre ragadtathatja magát*; a se lása antrenat in ceva; sich zu irgendwelchen Taten hinreißen lassen. 1818: az illy moddal fel lázasztott nép Szomoru következtü tettekre is nem tsak ki léphetik hanem hogy kiis lépik tsaknem bizonyos [Zágon Hsz; Szentk. br. Szentkereszty Zsigmond generális nyil.].

kilépő lelépő (személy); (persoană) care renunță (la o funcție); der/die Abgehende. 1878: a consistorium 1/3 része kilépődő, a kilépők újra választhatók lévén [M.bikal K; RAK 341].

kiléptet 1. kiküld (a helyiségből); a trimite/scoate afară; hinausschicken. 1621: Az Meszaros vram dolgat eleő veőve(n), eő kglmeket az Meszaros vrajmat kiléptetűe(n) . . . így deliberaltanak [Kv; TanJk II/1. 332]. 1635: Akkor az Keörpenjesi kenez es eskwt Polgari eleött, More Lazlo es az Marcestiek eőzze feleluen: ki lépteték eőket: és vetekedes utan úgy találak fel, hogy More Lazlo es az Marcestiek megh beöwycziek az szeket teőb Teorweny teweőkkel [Abrudbánya; Törzs. J. Giroti (54) civ. jur. vall.]. 1648: Iffiu Czeh mester Szalay Gergely az Szekb(en) Szitkozodot es Czeh mester tarsatis illeten szokkal illette, lepteték ki ő kgmek egisz Czehul, es megh visgálván ő kgmek az dolgot ugj a' mint illet, marasztak el Szalay Gergely Vramot egisz mester asztalon [Kv; MészCLev.]. 1848: Mészáros János az ötet illető tárgyakban a Czeh gyűlésekben jelen nem lehet azonnal kiis léptették [Kv; i.h. 28].

2. vkit vmely közösségből kizár; a exclude pe cineva dintr-o comunitate; jn aus irgendeiner Gemeinschaft ausschließen. 1588: My mint kegies Attiak senkinek karat kissebseget Nem kewantuk hane(m) hogy vnionk es Consuetudonk meg maradhasson, leptettewk volt ky Eottweós Andrast hogy igazicha dolgat es az vniowalis megh bekewen, az vnionak Artalma rontasanekwl tisztessegesen leoyeon be [Kv; TanJk I/1. 73].

kiléptettetik kiküldetik (a helyiségből); a fi trimis afară (din încăperea); her/hinausgeschickt werden. 1837: (A) Czeh mestereknek, a Czeh pénzei, s minden jövedelmel pertractatiojáról készítet számadásaik meg visgáltassanak . . . a Czeh mesterek a gyűlésből ki léptettettek, s jelenlétek nélkül közönségesen meg kérdeztettek ha nem lenne é valamely Tagnak valami észre vétele mind a percepciókra, mind az erogatiókra nézve [Kv; ACSzám. 114].

kiles 1. vki kijövetelét/lépését (meg)lesi; a pîndi ieşirea cuiva; js Herauskommen belauern/erlauschen. 1573: Rosa azzony Medwes Palne vallia . . . Zeoch Janos az eo Boltiaba gergel deaknenak azt Monta . . . Az kedwes kwrwa lelkeket Mind lesem ez eiel hogi ki leonenek de Nem Ieozem (!) ky lesni [Kv; TJK III/3. 154] | Mond Antal ez neke(m) felesége(m) azért lestem ki hogi ely vigem mert en zegeny Ember vagiok Ne(m) p(er)elhetek vele [Kv; i.h. 291 Agoston peter es Zentlzlazay gergel vall.]. 1631: megh lestekis ejel ot az Uarga Menyhart hazanal azt az Uarga Jakab fiat^a Pragai Tamas Nemes Ferencz,

de nem gjöztek ki lesni [Mv; MvLt 290. 55a. — ^aVele szökött el Varga Menyhártné]. 1634: Nosza alyatok be az Eőczetek hazahoz, lessetek ki az masik czigantis, ha ki Jeő, fogjatok megh uerjetek megh [M.köblös SzD; DLt 383].

2. vki elmenetelét/mentét (meg)lesi; a pîndi plecarea cuiva; js Ab/Fortgang belauern/erlauschen. 1770: Groff Kun Sigmand ur eő Nsga oda ment az Ur Udvarába, s ott hált s reggel midőn a' cselédeket ki leste volna a' házból, az ajtott be zárta, és az Vr Ládáját fel nyitotta [Bencenc H; BK sub nro 1017 Nic. Szászvárosi (23) lib. vall.].

kileshet megleshet; a putea pîndi; belauern/erlauschen können. 1629: mind lestek volna az egez eczakának idejen az Aszont de ki nem leshettek hogy onnat ment uolna el [Kv; TJK VII/3. 113].

kilevelez a szőlőtőke levézetét (ki)ritkítja; a răi frunzele viței de vie; die Blätter des Rebstocks lichten. 1792: Az Bardócz Adám Úr emberei levelezték ki^a az Exponens Aszony Pök hegjbeli Szölleit [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692 P. Kis (32) parochus ref. vall. — ^aJún. 9-én]. 1806: az Erkedi Szöllőjét . . . Őszel meg mettzük, Tavaszszal fel köttyük, és azután ki leveledzük [Dedräd K; LLt].

kilevelezés a szőlőtőke levézetének (ki)ritkítása; răirea frunzelor viței de vie; Lichten der Blätter des Rebstocks. 1792: Három hetek alatt az Kájáni^a Szöllő ki Levelezzésre, és második kapalásra a dolgoşokra költ 5 kő(ból) 2 véka Búza [Ks 108 Vegyes ir. — ^aSzD].

kilevelezik kizöldül; a înfrunzi/înverzi; grün werden, ergrünen. 1812: jól nő a Törögbuza, és a fű, az Erdőis ki levelezett egészen [RLt O. I. D. Teleki József lev.]. 1814: la Maji reggel . . . a fák tsak imitt amott zöldellettek ki a ho alol mellyek már egészen ki voltak levelezve [Dés; KMN 378].

kileveleztet a szőlőtőke levézetét kiritkíttatja; a pune pe cineva să rărească frunzele viței de vie; die Blätter des Rebstocks lichten lassen. 1792: azon Szöllőt Bardocz Adám Úr leveleztette, és daraszoltatta is ki harmadszor [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692 Füleki János (50) zs vall.].

kília kunyhócska, viskó; chilie; Hüttchen, Bude. 1726: lattamiis (!) Hogi opra popa kallugyer Fellessege Sztanka Aszszony az erdőben Levő killiajaban Főzött egetbort [A.árpás F; TL BB. X/30 Popa Szimion falu papja (28) vall.].

killiferál kivisz; a duce (unde)va; abliefern, hinausbringen. 1880: Nem lesz bizony valami jeles az az írás. Sietve is írom (reggel ki akarom liferálni a vasúthoz, hogy holnap . . . délután Kolozsvárt legyen) [PLev. 71 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kilim 1. (keleti) szőnyegfajta; chilim; Kelim. 1642: ket Török keskenő . . . egy Szór Pokrócz, egy kilim [Koronka MT; Told. 1a. II]. 1651: Edgy Tarka kilim [Wass-Lt Wass Judit kel.]. 1654: Adott ide a Makfalvi Templomb(an) levő asztalra édyg Kelint vagy Szőnyegnek

mondjuk [Makfva MT; MMatr. 188]. 1656: Ket tarka viseltes veresses szőnyeg, Edgik az Aztalon . . . Ket tarka kilin; Edgik uy, az másik viseltes [Doboka; Mk Inv. 2 néhai Magyarvéggyantái Boros János inv.]. 1660: Egy festekes Egy Ueres kilim [Lázárfa Cs; LLt Fasc. 117]. 1673: Egy Uy orög kecske, kit Juda hozott . . . Három uj scarlat szőnyeg . . . valamelyiket fogarasi görögök adtak ött Uy Kilin [Fog.; UtI] | Egy falra valo kilim veres [Marossztkirály AF; IB. Bethlen Domokos hagy.]. 1687: zöld Ladaba(n) vad(na)k Szűnyegek Kilimek [Csapó KK; Berz. I. 21/11] | Egy viseltes tarka kilint [Déva; Szer.]. 1694: Egy kirem (!) . . . Egy kilin [Illyefva Hsz; HSzjP]. 1695: Kglis urunk eő Naga Bécsben indulása alkalmával egy kilimért . . . és turbára valo két lakatért [Ebesfva; UtI]. 1695/1770 k.: Egy Prédikáló szekre való tarka Kilin Az éneklő szekén való veresses Kilin [Ördögösfűzes SzD; SzConscr.]. 1696: Paplan egy lang szín tafota, s egy közönséges, Kilim 2 [Kv; LLt Fasc. 146]. 1696 k./1770 k.: A(nno) 1696. Michael Peter emit pro Cathedra Turcicum Tapetum a' hungarico idiomate Clim (!) dictum [Málom SzD; SzVJk]. 1702: Egy kilimet s egy székely szőnjeget [Solymos AF; Told. 22]. 1703: Egy kilim [Páva Hsz; HSzjP]. 1722: Nemzetes Császár Pál Ur(am) praesentala egy tisztességes kilimet az templombeli sz: eszközök közze Ismet Katona Pal Ur(am) az Asztalra egy tisztességes kilimet [Nagyölyves MT; GörgJk 180] | Nanasi Szabo János egy tarka Kilimet az Ur asztalára offeralt A(nno) 1722 [Sámson Sz; SzVJk 166]. 1723: Egy közönséges uj kilin [Korona MT; Told. 29/2]. 1728: Egy tarkason vetetett kilin Egy festekes mely a Catedra(n) szokott állani [Egerpatak Hsz; SVJk]. 1732: az Ebédülő palotába találtunk . . . edg almariumot kilimmel bé fedve [Kóród KK; Ks 12. II]. 1744: egy Dufla szőnyeg, egy kilim [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1752: Vagyon az also Pallota mellett levő kisebb Házb(an) negy falra valo tarka kilin [Pókafva AF; JHb XXV/73]. 1753: Asztalra valo kilin 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1758: Egy zöld kilin festekes [Kvh; HSzjP]. 1790: Egy viseltes Kilim [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy. 5]. — L. még AUt 117; BÖN. 948; SZO VII, 235; TML II, 189, VII, 314.

2. ? festekes, székely szőnyeg: scoartă secuiască inflorată; Szekler Teppich. 1718: itt szőtt kilim kettő [Kvh; HSzjP]. 1751: Egy Veres Láda abban három vég kilim, vagy festekes [HSzj festekes al.].

A festekes . kilim azonosítást támogatják a köv. erdélyi szótári adalékok is: 1767: Kilim, Festekes . Tapas sicuticus, ein Zekelischer Teppich (PPBad.). 1801: Kilim, Festekes : Tapas variegatus. Bunter Teppich (PPE). Az azonosítással kapcsolatban azonban mégis kétely merül fel az olyan esetekben, amikor a festekes és a kilim egy forráskubban egymással közvetlen szomszédságban fordul elő (l. az 1. jel. al. az 1660, 1702, 1728. évi adalékok). Minthogy az összeírások szerkesztői minden alkalommal a kézműködő és a szövés mesterségéhez kevésbé értő férfiak voltak, néha a két szótésfajta össze is zavarhatták. Csak így érthető pl. az 1. jel. egyetlenként jelentkező kilin festekes adaléka. — L. még e kérdésre SzE 107 kk.

◇ Szk: dufla ~. 1715 u./1770 k.: a' Prédikáló szekre egy dufla Kilimet adott N. Szabó György Ur(am) [SzConscr.] * székely ~ (székely) festekes. 1719: Egy Szekel kilimet hagyk Kanyo Antal Urannak [Eresztevény Hsz; HSzjP]. 1728: Egy viseltes portai szőnyeg. Egy székely kilin (: vagi festekes :) [Réty Hsz; SVJk] * török/törökországi ~. 1720: egy hoszu török Országj Kilin [Köröspatak Hsz; HSzjP]. 1745: Asztalra valo Török tarka kilin [Marossztkirály AF; Told. 19]. 1751: Egy szőnye-

gemet két török országi kilimekkel együtt hagyom, s legalom ezen Ó Vári Pater Franciscanusok Templomának [Kv; LLt 1/10]. 1771: Egy asztalra való uj Török Kiliny [Nagyida K; Told. 19].

◇ Sz: sem válasz, sem ~ sem pénz, sem posztó. 1672: Gerésre elküldtettem Kegyelmed levelét; megizentem, én ma délben itt leszek, de sem válasz, sem kilin [TML VI. 245 Keczer Menyhért és Szepesi Pál Teleki Mihályhoz].

kilimecske chilim mic; Kelimlein. 1733: Az Asztalon egy kilimecske [Hacezzel H; JHb Jósika Zsigmond udvarházában].

kilim-málha ? kilimből készített zsák; sac de chilim; Kelimsack. XVII. sz. v.: Egy Tarka kilin malha, abban is Sigo felesége szoknyaja, Vallaj, Paplana. Egy Veres kilin malha, maga(m) fejer ruhaj két papla(n) Egy altal vető kib(en) mind levelek vad(na)k [Berz. 12. 92/50].

kilim-szőnyeg chilim; Kelim. 1674: az megh nevezet hoszszu festet nagy ladab(an) ezek vadnak: . . . Az dufla diván Szűnyőgh. Három kilin szűnyőgh^a [Szászvárosi ref. lt. Halics Mihály lett. — ^aFolyt. a fels.]. 1692 u.: Egy^a Kilin szőnyeg Székely István Ur(am) adta^b [Pusztakamarás K; SzConscr. — ^aElőtte 1643/1770 k-i bejegyzés: Tapetia duo Turcica^b A ref. egyházközségnek].

kilincses 1. clanjá; Klinke. 1582: (Danchak Ianos) vg tazita Aytomat hog megh nylek à kilinchebeol [Kv; TJK IV/1. 9 Anna Ricta Emerici Aztalos vall.]. 1589: az Segestiebe(n) a kemence melleti kis ajtora ket pantot sarkat es kelenchet chinaltatunk [Kv; Szám. 4/IX. 17]. 1596: Mind azoknak az aitolknak, pantnak, sarknak, kelinchnek, foga(n)ttanak, Retez es retez feonek es hewedernek vettunk Eot apro vassot [Kv; i.h. 7/II. 32]. 1734: (A pitvar) ajtaja berlett, vas Sorkokkal, pántokkal, kilincs, és fogonyuval [Datk NK; JHbB D. I gr. Bethlen Farkas inv.]. 1743: (Bemennek a) veteményes kertbe fából csinált gerezdes kolcsolával s gilinccsel zárodó ajtón [Erdősztygyörgy MT; ETF 108. 15]. 1748: Tattár Sigmond Vr(am) . . . edg eme sertesse az uttza ajtajának kilintsit a' szájjával meg kapja, s ki nyititja [Torda; TJK III. 239]. 1815: két felé nyilo ajtok vas sarkokkal s kelintsel festetlen és bélletlen [Szentimre MT; Born. G. II. 20]. 1827: Egy Zsendelyes fedelő Pajta negy ajtaján két két vas sorok, gilintsekkal — Gilintstartokkal edgyütt [Fzsuk K; SLt Vegyes perir.].

Szk: a ~et fogja ? 1657: (Tolvajlás vádja miatt) kez et eő Kglk megh fogák az Bardott el fogak tölle mind addigh valamigh az Böczülletes Czehnek keduet keresi ez mostani Giwlesb(en) Egesz Czehwl eő kigielmek kez et fel szabadittyak de így hogy ez vitan utolsó Mester leszen az Kilinczet fogja sirt asson [Kv; MészCLEv.].

2. ? 1628: Illie^a ratioat Assignalluik anak az lonak fel niomanak be vetelet hog, nem hoztak be az mi hatarunkba^a, megh bizonyittuk hogi reouideb uolt az kilinczi az niomnak Azert nem tartozunk be venni melliet docealunk [Kv; TJK VII/2. 363. — ^aNagi Czeghebe (K)].

kilincses cu clanjá; mit Klinke. 1636: Azon hazbol nilik egy kamoraczkara egy hasonló festet bellett vas sarkos, pantos, forditos, kilinczes ayto, vas be vonojaul egygyütt | hasonló Czfrazott festett, vas sarkos pantos

kilinczes vonitos es lapos vas forditos uy ayto [Siménfva U; JHb Inv.]. 1652: vas sarkon, panton forgo, vas tolyo záros, kilincses, fogantos, vértés, ütközős, forditos Ajto, kulcsával egyött [Görgény MT; Törzs]. 1694: (A molnárházra) nyilik vas sarkas, pántos, f<a> hevederes, es kilin-tes párkányos felszer Ajtó [Sebesel AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. 1756: Ezen Bóltak egy kis rekeszszeis vagyon, mellynek ajtaján Vas fordítóú kilincses zár kölcs nélkül, virágos franczia vas Sarkakkal [Déva; Ks 92. I. 32].

kilincs-formájú kilincs-alakú; in formă de clanță; klinkenförmig. 1842: (A konyhának) van három egy forma — két két figyelő ablaka — melyeken van két két vas sarok és egy egy bé horgoló kilinťs formájú sasotska [Oprakercisóra F; TSb 51].

kilincs-szabadulás 1697: kilincz Szabadulasrol fizetnek egy egy for<ntot> az iffiak(na)k^a [Kv; Mész-CLev. — "Két céhbe álló mészáros].

Céhbe való beállással kapcsolatos vmilyen mesterműszó.

kilincstartó I. mn szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktionen: ~ horog ? 1656: ros z ajto, melinek fa melljekeben kétt vas sarkas es egi kilincz tarto horogh vagyon bezegezve [UF II, 136] * ~ vas ? 1676: nyilik az konyhára egy vas sarkas pántos fel szer ajto fa zarjaval fa kelenczevel, az ajtoban egy kelincz tarto vas deszkában, az ajto mellyékhez egy vas kelincz ütköző [Fog; UF II, 738]. 1694: egi felszer Ajto ... Vas Kilincse, es Kilincz tarto vasa, Vas szkabakon allo fa szegezője [Kővár Szt; JHb Inv.].

II. fn ? opritor de clanță; Klinkenhemme. 1675: egy ros z hitván . . . ajto vas sarkon panton forgo fa kilincz kilincz tartojava [Dés; Borb. II]. 1698: következik az Nagyob palota ennek edgi béltet ajtaja Vas sarkokkal berantoval es kilincz tartoval edgyütt [Kórod KK; LLT Fasc. 72]. 1776: Az hátulso háznak vagyon jó vas Sarkokon forgo ajtaja Vas fordítójával be vonójával kilincsi-vel, kilincz tartojaival zartartojaival edgyütt [Mezőmehes TA; WassL]. 1795: (Az ajtón) vagyon . . . két vas Sarok egy vas kilinťs, kilinťs tarto és béránto [Backamadaras MT; CsS]. 1797: a Legények Házába nyilik más fe-nyő deszka Ajto, mely két vas sarkon forog, vas kilinťs, fordító, kilinťstarto, bé záro rajta [Ajton K; CU IX/2. 11]. 1827: Egy Zsendelyes fedélű Pajta . . . négy ajtaján két két vas sorok, gilinťsckkel — Gilinťstartokkal edgyütt [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

kilincstartós ? cu opritor de clanță; mit Klinkenhemme (versehen). 1679: (Az) öreg kapu felett levő Ház Ajtaja felszer, csiklos hevederes . . . vas Kilinczes, Kilincz tartos, tolyo záros [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 6].

kilincsu (vmilyen) kilincses; cu clanță; mit (irgend-einer) Klink. 1647: az coregh hazra nap nyugot fele nyilik egy ollya(n) festet, boglaros, czapo záru, kilinczw Aito [M.királyfa KK; BK 48. 16]. 1699: (Az ajtó) vas sor-akkon pantokon forgo, reteszű retesz főjű vas zaru kilin-ću [Szentdemeter U; LLt].

kilincz-ütköző opritor de clanță; Klinkenhemme. 1676: Ugyan belől az ajto mellyékben vagyon szegezve egy kelincz ütköző [Fog; UF II, 722].

kilincsvas ? opritor de clanță; Klinkenhemme. 1772: (Az ajtón) vagyon egy vas Ránto, vas Fordito, vas Ki-linťs, kilinťs vasával edgyütt jól el készittve Boritatlan zárja vagyon [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.].

kilis l. kelés

kiló kilogramm; kilogram; Kilogramm. 1894: Ma fogtam egy kiló halat — a piacon (ahol Te is fogni szok-tál) [PLEv. 164 Petelei István Jakab Ödönhoz].

Nagy valószínűséggel ide vonható a köv. megjegyzés is: 1884: Parajdrol hozatam husz kiro (!) sot [Etéd U; Nkf].

kilobban fellángol/lobban (lobbot vetve kicsap a láng); a rábújni/izbucni (flacăra); empor/hinauslodern. 1584: Zaz Mihalne vallia Az paytanal az kis hazbol lobbant ky Az Langh [Kv; TJK IV/1. 209].

kilobbant I. kb. kiugrat (nyilatkozatra bír vkit); a determina pe cineva să facă o declarație; in zur Äußerung bewegen/bringen. 1758: Ezen mostani feleségemet . . . Almádi András öcsém sokat kérte, de se sógora, se nénye nem akarta jobb embernek adni magoknál. És így egy Zilahi nevű dési embernek fia odamenven egyszer Dió-szegi Ferenc urammal, kilobbanták nyavalyást s akkor mindjárt meg is eskették [RettE 75].

2. kidobát (a fejedelemségből); a face să fie înlăturat (de la domnie); (aus dem Fürstentum) ausbooten lassen. 1710: Sorbán vajda megizente vala a fejedelemnek, ha ötszázezer talléra megbánja is, bizony kilobbantja a török császárral Apafit a fejedelemségből [CsH 309].

kiloccsan kifröccsen; a țîșni; her/hinausspritzen. 1733: Kaplonyba menék . . . Haller Gyorgy Vram eo Nghoz s levelet vik az urffi eo Ngatol Szombati István Vr(amna)k s mikor az levelet el olvassa engem ugj arczul csapa hogi mingjart ki locsana a vér az orromon [Csicsó-hagymás SzD; JHb].

kilocsog kilöcsköldök/löccsen; a se vărsa (din ceva); schwappe(r)n. 1573: chiuka Matiasne az feoldre wlt volt Es az Recchelt az feolthez very volt ugián ky lochiog volt beleole Bor vagy vyz [Kv; TJK III/3. 229 Veres Mathe vall.]. 1765: Kosztántin Foka . . . némelykor bort eresztetem, olyankor döfölt, hogy az kupából az bor mint ki locsogot [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Poszoroj Anucza vall.].

kilódít kilök/penderit; a împinge/îmbrînci afară pe cineva; hinausstoßen/schleudern. 1800: meg fogta fél kezét és annál fogva ki lodította a' pitvarbol [Dés; DLt].

kilódítás kilökés/penderítés; împingere/îmbrîncire afară a cuiva; Hinausschleudern/stoßen. 1799: nem lát-hattam, hogy mi modon esett a' ki taszítás vagy lodittás [Dés; DLt].

kilop I. a fura ceva dinăuntru; herausstehlen. 1579: az chery Calastromban^a eg ablakat rakatatam be mert azon haktanak be Torbonczát es assot loptanak ki on-net [Kv; Szám. 1/XVIII. 14. — "A ferencendi kolostor-ban]. 1582: az Tanacz haznal Az kemencebeol az Vasakat igen ky loptak volt, hozattam . . . Apro vasatt

[Kv; i.h. 3/V. 25]. 1629: az Inas egy arany giürüt lopot ki erzenie(m)beől [Mv; MvLt 290. 162a]. 1668: Az Pal Georg Mihály louat az Ambrus Iles loua melől az paytaból (!) ki lopa [Csz; CsÁLT F. 27. 1/30 Illes Ferencz Kazon Vyfalui (40) pp vall.]. 1682: az én milváramis ott volt az ura(m) juhái között, asztis ki lopta onnat [Bujdos SzD; RLt Dobos Váncsa (23) jb vall.]. 1747: Kis antalfi Jutka . . . edgi elő ruhát s' edgi keszkenőt a' ládából ki lopott [Torda; TJKT III. 127]. 1787: egykor egy bog Vaját S Lisztet ki lopot a Kis Hazból a ruhája alatt [Backamadaras MT; CsS].

2. ~ja magát kilopakodik/lopódzik; a ieși pe furis; sich heraus/hinausstehlen/schleichen. 1814: gyakran a' midőn a' patak áradott a' Testvéremmel ki loptuk magunkot, s a' kerten által a' patak zugást néztük [Dés; Ks 79. 29. 793].

3. lopva kivesz vmit; a scoate ceva pe ascuns/furis; etw. verstohlen herausnehmen. 1823–1830: Nem veszi tréfára a kommandáns, megszólítja a Trágereket, hogy mi bajuk, s miért zúgolódnak. Azok megmondják: Uram! Oly sokat ettél most vacsorán, hogy nem bírunk. Ekkor kiszáll a gyalogkocsiból, kilopja a mázsás vasat^a . . . s beül esmét a kocsiba [FogE 241. — ^aA tréfából oda betett vasat].

kilő 1. kifelé lö; a trage cu arma (dinăuntru) în afară; her/hinausschießen. 1634: latam hogy Nyerges Thamas egy nehany uttal löue ki az ablako(n) [Mv; MvLt 291. 20a]. 1756: hirtelenséggel Balog Uram Pistolyal az ablakon ki löve a szánkájában(an) lévő gazban mely is meg Gyuladot [Remete Szt; TKI].

2. ts (lövőszerszámot) elsüt; a descărca (arma); (Gewehr) abfeuern. 1582: Zuchákj Iános eleb ki löue az eo Zakalossat hog nem mint hattak vala [Kv; TJK IV/1. 51 Th. Dobo vall.]. 1637: mikor Nanasi Istua(n) ki leöue az puskat . . . meghajdula Boros Istua(n) s monda hogi jaj el uetzel gonoz ember [Mv; MvLt 291. 94a]. 1737: Darabant Kata Tanczolt az Strása mesterrel az Lakadalmas háznál; a Strása mester . . . az Pistolyát kezéb(e) adta hogi ki löje [Szásznyires SzD; Ks 27/XVI]. 1764: Gazdájatis kérte hogi engedné ki löni azon puskat, de Gazdája ottan, ottan intette hogi senki hozzá ne nyuljon a puskához [Torda; TJKT V. 246]. 1844: Szakmári az után ki lötte a' puskaát [A.sófa U; DLt 1441].

3. ellő; a lovi/nimeri cu o singură împușcătură; weg/fortschießen. 1704: A generál reponálta, hogy meglátta egy rác a nyakában annak a párduncnak a bőrét s azt akarta kilőni a nyakából [WIN I, 190].

4. (ágyúból) kiröpít vkit; a proiecta pe cineva (din tun); (aus der Kanone) jn (hin)ausfliegen/werfen lassen. Sz. 1762: a Malaczi a határba hogy ha valaki meg tanálna riasztani úgy szaladnak mint ha Puskából lőnék ki [Peselnek Hsz; HSzJP]. 1828: (A sáskahad) álló 11. Oráig Szakadatlan mintha Puskából lötték volna ki oly Sebessen ment [Geges MT; CsS].

kilőhet elsüthet; a putea/reuși să declanșeze/descărce; abfeuern können. 1655: urunk . . . reája mégyen bátorság-al és az ellenséget futóba ejti, a lövő-szerszámot elnyeri — melyet mind ki sem lőhetett az ellenség [ETA I, 159 NSz].

kilőtét elsütött, kilövet; a pune pe cineva să declanșeze/descărce; abfeuern lassen. 1658: (Mikes Kelemen)

Egyszer csak magát gondolta, kilőtette az ágyút, Baras-sóba bevitette [TML I, 257 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

kilövöldöz 1. kifelé lödözget; a trage (cu arma) în mod repetat în afară; nach außen wiederholt feuern/schießen. 1704: (A lesen) sok gyalog német volt, azok a sevényen kilövöldözvén, sokakat onnan megsebesítenek [Kv; KvE 290 SzF].

2. (lövőszerszámot) elsütöget; a declanșa/descărca de mai multe ori; (Gewehr) wiederholt abfeuern. 1662: ottan a fejedelem parancsolatjából az ország dobjaival felülésre való jelt kezdének adni, és . . . minden lövőszerszámokat kilövöldözni [SKr 257]. 1737: Láttam hogi az Strasa mester Pistolyait ki lövöldözte Drabant Kata [Szásznyires SzD; Ks 27/XVI]. — L. még WIN I, 204.

kilyénfalvi a Kilyénfalva (Cs) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kilyénfalva/Chileni; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kilyénfalva. 1. Kilyénfalváról való; originar din Kilyénfalva/Chileni; aus Kilyénfalva (stammend). 1647: Barrabás István Kilyénfalvi [Gysz; LLt]. 1711: Kilyénfalvi Borka István [uo.; WLt].

2. Kilyénfalvára menő/vezető; care duce/conduce spre Kilyénfalva/Chileni; nach Kilyénfalva führend. Hn. 1727: A Killyen falvi ut mellett. A Killyen falvi Malom ut [Tekerőpatak Cs; GyHn 54]. 1773: a Killyen falvi ultra menőben (sz) [Gyszm; GyHn 38].

kilyuggalt kilyuggatott, gáurit; durchlöchert. 1766: egy kijuggalt Czitromnak valo nagy Csésze [MNY XXXVIII, 208].

kilyukad a fi gáurit; löcherig werden. 1814: Egy nagy rez űst ki van az oldala egy kisség jukadva [Mezősályi TA; RLt Rettégi Sámuel kúriájának inv.].

kilyukadozik 1. ki/meglikasodik/lyukasodik; a se găuri; ein Loch bekommen. 1621: Az Gyermekek Com(un)itassabanis ki liukadozott vala az Czupros kemen-cze aztis meg foldozta^a p(ro) d 15 [Kv; Szám. 15b/IV. 28. — ^aFazakas István]. 1844: a' padimentom viseltes, némely helyen ki lyukadozott [Abafája MT; TSb].

2. kilikacsosodik/lyukacosodik; a se găuri; löcherig werden. 1635: lattam azt hogy az legenynek az szara mind ki lyukadozott uala [Mv; MvLt 291. 48b].

kilyukadozott ki/meglikasodott/lyukasodott; gáurit; löcherig geworden. 1788: Hat darab rosz ki jukadozott és el romlott régi rosdás Serpenyők [Mv; TSb 47].

kilyukadt ki/meglikasodott; gáurit; löcherig geworden. 1803: Vagyon egy quadrát lengetég, 's más közepén ki jukatt, vékony Len golyts Asztal keszkenő [Dombó KK; Palotay 20].

kilyukaszt 1. lyukat fúr/vág; a găuri, a face găuri (în ceva); ein Loch machen. 1662: Az székelly atyafiak az ostromi készületre illy mesterséget gondoltak és tanáltak vala, hogy . . . egy-egy szál deszkát szerzenének . . . melyeket ki-ki . . . szemeinek helyeit azokon kifúr-

ván, lyukasztván az ostromkor lövés ellen pajzsok gyanánt nyakokba azokat hányták vala [SKr 328]. 1798: egy Pár Sánto Vasat ... fel Igazitottam Az Ekére és ki lukasztottam x. 36 [Déva; Ks 72. 54].

2. lyukat rág/marcangol vmin; a roade făcînd gaură în ceva; ein Loch (durch)fressen/nagen. 1749: a' Kamarája oldalát kijukasztották volt a' kutyák [Szentbenedek SzD; Ks].

3. 1894: Kilyukasztana ez a jóézés, ha meg nem írnám, íme, neked, milyen sok gyönyörűségem volt benned [PLev. 170 Petelei István Jakab Ödönhöz. — ^aA címzettnek «Árgirus» című tündérmeséjében; ezt a MTA is 100 arannyal jutalmazta].

kilyukasztott kivájt; scobit; ausgehöhlt. 1864: Bodosos kut szép kaszálo rét, rajta egy vastag erü kut, melyen egy kijukasztott vastagfa úgy nevezett Bodon áll [Bh; KHn 26].

kimagyarázás magyarázat; explicatje; Erklärung. 1714: jókora üveg ki metzett 10. figurakkal, s azok(na)k ki magyarázása Németül, egy Vörös börrrel borított futraljb(an) fl. Hung. 10 [AH 10].

kimagyarázhat kiokumulálhat vmit; a putea trage concluzia că ...; austüfteln/gären können. 1841: Ebből mitsoda utan magyarázhassa ki Nagyságad azt hogy En a pap aránt ráncorral vagyok nem tudom érteni [Görény MT; Born. G. XXIVb].

kimagyarázza magát (ki)magyarázkodik; a da explicajii despre sine, a se explica; sich herausreden. 1811: Így magyarázván ki magát ... Hogy ő^a akkor volt tizen-esztendő ... Azon Tatar -futás ... Ezer hét-száz tizen-hét esztendőben lett ... Számláld-fel, és találsz itt' száz esztendőket [ÁrÉ 99. — ^aA száz-esztendő öreg száz Koltserás Gérig]. 1823–1830: egy Glauch nevű teológus deák utasított engemet egy deákra^a németül szólitom meg, hát úgyis keveset tud. Csakugyan mégis ki-magyarázta magát, hogy ő bukaresti fiú [FogE 189–90. — 1796-ban a göttingai egyetemen].

kimar átv kiesz/üldöz vhonnan vkit; a alunga/izgoni pe cineva de undeva; wegscheuchen, (hin)ausbeifen. 1573: meg latod, hogy vagy te Marsz ky Jnnet Enge(m) vagy en ky Marlak teged Jnnet [Kv; Tjk III/3. 198a]. 1591: Zabo Andras al(ia)s Paisos vallia ... Monda Zeoch Istuanne Gyermekeimet ky Maratok Innet, talam engemet(is) ky Akartok Innet Marny [Kv; Tjk V/1. 157]. 1592: ezt monda Markos Gaspar, Azt mongia vgi ertem Aztalos Jstuanne, hogy ki mar az hazbol, de megh eo ki mar engemett, addigh en maro(m) ki cotett onnat [Kv; i.h. 241 Chere Martonne, orsolia, Mezaros Miklosne, Anna, Zep Jstuanne Marta vall.].

kimarad 1. a fi omis; weg/ausbleiben. 1640: (A levélből) az az Clausula (: fide nra mediante :) ki maratt volt ... az leuelis igaz leuel csak hogy de vitio scriptoris eset hogy az Clausula ki maradtott beleolle ... Stephanus Veres mp. Et Martinus Säärpataki^a mpria [Kv; RLt 1. — ^aTáblai notárius]. 1742: edgy darab helyyetske a Gyülmöcses kertből ki maradtott [Pálos NK; Ks 10. XL. 19]. 1738: Ha pedig most a Conscriptioból valami Ioszág ki

maradtott volna vagy quouomodo a divisioból ki maradtott volna, tahat mind Indivisum Bonumak az Atyafiak között subdividaltassanak [Szentlászló MT; DobLev. 1/284. 6]. 1791: Sok apróság fel kelhetők maradtak ki az osztályból, nevezetesen a Sz.Nádasi^a Udvarban volt fel kelhetőköl semmi osztályra nem ment [Kv; JHb XLIV/6. — ^aKK].

2. vmi vmin kívül marad; a rămîne ceva în afară unui spațiu închis; draußen bleiben. 1848: a régib emberek állítások szerént a vetés kapu olyan helyt volt hogy tsak az Ürmösi résznek fele ment bé, a többi ki maradtott [Tarcasfva U; Pf Pálfi Lajos lev.].

3. (tisztsegből, tagságból) kihagyódik; a fi omis (din funcție); (aus einem Amt/einer Mitgliedschaft) ausgelassen werden. 1786: En valamiképpen hogy egy betűt sem irtam volt sohova is szerencsémnek mozdulása iránt, ugy a Tábla Personaléjával kiis maradték, ha csak Fő Bironak nem hadnak [M.régen MT; DobLev. III/615. 1a]. 1791: Popa Jakob Romának a Vice Tiszt Uraknál oly influentiája vagyon, hogy az eskütek közül soha ki nem marad [Sebeshely AF; JHb]. 1813: ha semmi képpen a' jó Utra nem lehet vezetni, égi ilyen szofogatlan Embert meg érdemli, hogy á Czéhbol örökre ki maradgyon [Dés; DLt 5b. 25].

4. elmarad vmiről, hiányzik vhonnan; a nu lua parte la ceva, a lipsi de undeva; von etw. fortbleiben. 1640: Christophorus Rivulinus^a Pastor Sz. Marthoniensis; Mivel hogi ez el mult Feiervarat Celebratott Generalis Güilesből vakmereősegből szant szandecal ki maradtott ... az meli nilua(n) valo vakmereősegeiert az Eccla az 32 Canonak continenciaja szerent három forintal mulctalja [SzJk 48. — ^aNagybányai. ^bSzépkenyerüzt-mártoni (SzD)]. 1772: a Tövis kert csinálásból hogy ki maradtott volt Szöts Imbrefi Ferentz és Stihler Antal Uramékat bizonyoson tudom [Dés; DLt 321 St. Sallai (40) ns vall.].

◇ Szk: vkinek a hidege ~ vkinek a hideglelésc/rázása kihagy; a scăpa de frisoane; js Schüttelfrost bleibt aus/hört auf. 1853: En Istenek hálá jobban vagyak fenn járak a' hidegem ki maradt [Kv; Pk 6].

kimaradás kiesés/hagyás; rămînere (pe din) afară; Ausbleiben. 1787: minémü okbol esett légyen ő Kgylmének a' Magistratusból valo ki maradása azt a Consistorium visgálni nem kívánnya [Kv; SRE 250].

kimaradhat hiányozhatik; a putea lipsi; fehlen/ausbleiben können. 1811: soha egy szürke mag Ló az ő fajából^a Nem maradhat-ki a' Gróf istállójából [ÁrÉ 136. — ^aA Barbarino nevű fajménéből].

kimaradtott, kimaradt 1. lásat (pe din) afară, omis; ausgeblieben. 1772: Fassiomban az mingyárt említett ki maradtott particuluskát inseralták [Drág K; Tsb 21].

2. kihagyott; lásat în afara spațiului respectiv; weg/ausgelassen. 1816: Mértéke ezen Czinteremnek Kerek-sége 47, Hoszsza 14, előtte a' belölle kimaradt kűs Piatznak Hoszsza 9 [Vadad MT; UnVjk 187].

kimarasztt kihagyat; a vrea să lase pe din afară/omită pe cineva; unberücksichtigt lassen. 1675: Nem kezdünk mindjárást az fizetéshez, akarván érteni Kegyelmedtől, kiket akar kihagyni s kimaraszttani az vitézlő rend közül

[TML VII, 116 Vesselőnyi Pál, Kende Gábor és Kubinyi László Teleki Mihályhoz].

kimarattat (vhonnan kutyákkal) kihajkurásztat; a alunga/izgoni cu cîini; (von irgendwo durch Hunde) vertreiben/jagen lassen. 1600: Engem s egy beres Zolgaia kwlde Hoggiay Andrasne azzoniam az kutiakkal hogy ki maratassuk az kertből az diznokat [UszT 15/21 Jlona, Pálffy Ferencz leania vall.].

kimarjul kificamlík/ficamodik, *táj* kicsikkan/menyül; a se scrinti; verrenkt werden. 1767: (Udvar Lászlónak) én kötém bé a kezét ki morjulva formálog Lévén a keze, az kiis mondá hogy Csenteri minya, és Kocsis Gyurkáék üttették meg a kezét [Betlensztmiklós KK; BK. Tatár János (60) zs vall.]. 1831: az nagy ujjam ki marjult a fejemet meg ütöttem [Dés; DLt 52].

kimarulás kificamlás/ficamodás, *táj* kimenyülés; scrintire; Verrenkung/stauchung. 1820: Lábom ki marjulása miatt Kertsedből által nem jöhettem ide Rákosra [Kercsed/Aranyosrákos TA; JHb F. 48 Gál Juliánna (24) „főző” vall.].

kimarjult szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: *keze* ~ kézficamot/marjulást szenvedett; care a suferit o luxație/scrintitură la mînă; eine Handverrenkung erlitten. 1772: azon szerentsétlenség ... nem szánt szándékból esett, mivel a' kire ők döltek reá, ahoz harmadik volt azon szerentsétlenül keze ki marjult ifiú [To-rockó; Bosla. Vidallyi Mada Száv (40) zs vall.].

kimasíroz kimarsol/vonul; a mărşalui spre afară; her/hinausmarschieren/ziehen. 1778: marsérozik ki az ide bé lévő. Gvarnizon Batallionokis orderezve vadnak Marschfertigre [Dédács H; Ks 98 Gyulai Ferenc lev.]. 1801: a' Csiki Lengyelekről jövő Katonák két napi rostokjok után Masirozni akarnak vala ki a Faluból Házajokfelé [Koronka MT; IB. Fogarasi János kezével].

kimasírozás (katonaságra való) kivonulás; a se duce la armată; Ausmarsch (zum Militärdienst). 1789: Az árkosi communitas a közelebb elmúlt esztendőben súlyos látogatásait viselven az Istennek ... mind a jó erős lakosokból ... a katonaságra kimasírozás miatt kifogytunk [Árkos Hsz; RSzF 114].

kimasírozó kivonuló, kifelé marsoló; care mărşăluieşte spre afară; (her/hin)ausmarschierend. 1749: ezen Nyomoru kitsin Szék^a mind Brassoba menő, és többire onnan ki masírozó Militiaknak az tób Nms Székek felett . . . aggraváltatva vagyon mindenkor [ApLt 5. — ^aMiklósvárszéki Asszesszorok irata].

kimászhat kikapaszkodhatik; a putea ieşi (numai) că-ţărindu-se undeva; her/hinausklettern können. 1657: révét tanálának ugyan nem rosszat, de kimenő partja igen nehéz vala, az ki mint kimászhatott, azon mentek [KemÖn. 43].

kimászik 1. kievickél/vergődik; a ieşi cu greu; sich (zappelnd) herausarbeiten. 1598: (Seress Bálint) Sotiben hogy Ment Zamossfalwanaly Egy Nagy partrol ug-

rot be az lw welle az zamossban w Magais chiak nem oda weszet Czak alig Maszot ki az Zamossból [Kv; Szám. 7/XVIII. 53 Th.Masass sp kezével]. 1753: ha a Palorol valaki bele talal esni ez után, a soha ez után onnan ki nem jö ki nem mász eddig ha bé hullot is csak ki verdődöt, de már olly fel dugodot a viz hogj szinte a pallot éri némelykor [Karácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/7].

2. kikecmereg; a ieşi (în patru labe) de undeva; sich (mit Mühe) herausarbeiten. 1640: Azután jött osztán igen részegen Nagy Péterné haza . . . úgy esett az fertőben, hogy mint az disznó olyan volt, úgy mászott ki belőle [Mv; MvLt 291. 233a–51a átírásban!]. 1803: Komjatszeginé Aszszonyom megtámadta . . . Fodor Sigmondné és azt mondá te zöld béka Kék béka ugy mosnáló a' Toban^a hogy soha ki nem másznál onnan [Aranyosrákos TA; Borb. — ^aA kenderáztató tóba].

kimegy 1. a ieşi; ausgehen. 1568: Eyel Nykogast hallek, Tolway Jwqltest, ky Menek hat az szöch kyalt tolowayt kerdem my dolog [Kv; Tjk III/1. 225 St.Kowach vall.]. 1572: be ter az azzon az hazba Mond oda beh valakinek Hamar Meny ky Innet Mert Mayd el wezwink Mind ketten [Kv; Tjk III/31. 1 Kyral Mathe vall.]. 1589: Az leanj felugrek mingiart ki mene az Ayton [Dés; DLt 226]. 1595: Akkor az eyen kjaltast hallek kj mennek, a' püska leovest halla(m), latamis a' tüzet [UszT 10/104]. 1630: ki mene eczer Varga Janos az hazból, akara vizelleni, s ugia(n) vizellekis [Mv; MvLt 290. 200a]. 1647: en hogj ki menek az ayton ugj ute az Benedek Jstua(n) fia hogj mindgiart le esem [Cszs; CsÁLt F. 27. 1/13]. 1651: supanast hallek s ki menek s hat az földön fekszik Moses [Zoltán Hsz; HSzJP Ördögh Mihály jöb vall.]. 1761: mihent Ferentz Lórintz ki mene a' Házamból, énis mingyárt húzni kezdém le Cszizmámot, Harisnyámot hogy le fekügyem [Szászsztván KK; BK. Joannes Takáts (34) jöb vall.].

Szk: ~ *bajára/félre való dolgára*. 1788: Midőn egy éjczaka S.V. fere valo dolgomra ki mentem volna [Dés; DLt 1790. évi iratok közt]. 1852: Képzeld Kriska tsőtörtekre viradolog bajára ki ment meztitláb . . . s meg hült [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * ~ *vki elébe* vki elé/fogadására megy. 1653: Debreczeny Nyerges Janos monda: Bizony ne(m) erdemli hogy eleibe(n)^a ki mennyenek [Ne; KemLev. Joan. Kovács de Ilosva (38) ns vall. Michael Szent Georgy Völgy kezeirásában. — ^aMészáros Péter viceispán holtteste elé]. 1762: Midőn harmadik versbe ismét oda akartak volna jöni a Legények Kaffai Miklós eő kgylme ki mene elejebbe s bé hívá a maga Házához [Geges MT; IB. Agilis Paulus Petsi jun. (20) vall.].

Sz. 1710: Én tanulék akkor: bezzeg többször a házából senki hazugságára ki nem bujdosom, jobb, hogy az erdélyi kutyák egyék meg a testemet, mint idegen országra menjek reménség fejiben, mert könnyű a hazából kimenni, de nehéz visszajönni [CsH 232. — 1690-re von. feljegyzés].

2. kilép; a ieşi; austreten. 1568: agia meg a bestye hires kurua az gywroth Mert adyg ky nem megien az feyerwar kapuan, Es oztan oda Mene Andras Katho [Kv; Tjk III/1. 236]. 1598: tudom eggikzer az Ania(m) kj nita az aitol hogy kj menyien, meztitelen zabiaual hosza uaganak [UszT 13/32 Vrsula consors Petri Borbely vall.]. 1637: en mentem eleőszeör ki, az kapun s az

ket pazorokis ki futanak utannam s engem megh haladának [Mv; MvLt 291. 102b]. 1647: engemet az Benedek Jstua(n) fia szollita ki az Marto(n) Mate hazabol en hogj ki menek az ayto(n) ugj ute az Benedek Jstua(n) fia hogj mindgiart le esem [Cszs; CsÁlt F. 27. I/13 Sándor Miklos Szent Jmrehi vall.]. 1699: Ezen kertből mentünk ki más díbdáb fenyő ajton [O.csesztve AF; LLt C]. 1732: ezen folyosora a Nagy házból ki nyilo ajton mennek ki [Szászszjtakab SzD; TSB 51]. 1831: megfogta az orrát mintha az arra vére megindult volna s az ajton kimene [Sepsimartonos Hsz; HSzjP Etfalván lako Nicula Sándor (57) zs vall.].

3. bajára/szükségre megy; a ieşi să-şi facă nevoile/afară; zur Notdurft (hin)ausgehen. 1597: Tamasnak nem volt gattia keotele, hanem mikor eczaka ki mentis eczev fogta az gattiaiat vgi ment ki [Kv; Tjk VI/1. 34 Istewan kowachne Anna vall.]. 1737: Mikor az vénség közül ki mégyen valamellyik tartozik az Ifiu Mester az ajtoig el kiserni és mikor bé jó vízzel és kendővel szolgálni [Kv; FésCjk 70].

4. a ieşi în câmp/hotar; in die Feldmark (hin)ausgehen. 1573: hitta hogj ky Menne es meg Mwtatna az 4 feoldet ha zeretnek meg alkwannak vele [Kv; Tjk III/3. 90]. 1594: Eo kegmek az Capitánoknak megh hatlak, hogi ki mennienek, es az hatart iol megh latogassak michoda allapatban vagion [Kv; TanJk I/1. 236]. 1632: Jstua(n) vra(m) meni ki lass hozza mert az te földedbe az masik Tizes el szantot [Mv; MvLt 290. 98b]. 1693: Vegeztetet az Pap dezmalasa felől, hogj az Egyhaz fíaj tartozzanak az Pappal dezmalni ki menni sub poena flor 3 [Pálos NK; UnVJk]. 1730: eő Nga Erdeinek őrzésire ki menenek s halok, hogj szekerek vadnak ott [F.volál Hsz; HSzjP M. Keresztelly jun. (28) jb vall.].

Szk: ~ a csordával. 1770: maga fatense mondja az actornak, hogj a pásztor Márton hegye felé mikoron a csordával kiment volna, akkoron az utrizált asszony béjött [M.hermány U; RSzF 212] * ~ a föld színére. 1572/1573: ky mene(n)k az föld zynyre . . . kit To földinek Gatt zegnek kendeor földnekis hjnak [Nagyernye MT; EHA]. 1787: Gergely Jakab . . . azt felelé, hogj őkegyelme meg nem felel addig, amíg az földnek színére ki nem mennek, az több vérekkel újra fel nem méri [Taploca Cs; RSzF 138] * ~ az eke. 1658: En Kvs Janos Fogarasban lako Nemes szemelj attam Fogarasban lako Nagi Tamas Vramnak egi darab irtas szanto földet zalogba Ea Condi(tione) attam hogi a Varos törue(nie) szerent a mikor fel akarom ualtani a szanto földet Vgarlas elő(kt) az ekek a mezőre ki mennek . . . valthassam fel [Fog.; Szád.]. 1852: a' turot nem kel aztán meg kezdeni a' még az eke ki nem megyen mert el fogy [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * ~ nyomra. 1763: Baro Prinyi Károly Ur Széna rétyiről három bugja szénát lopatott el, ezt abból tudom hogj reggel az Falu ki ment nyomra, és Udvarfalvára kísérték az Nyomot az Rosnyai Uram Házához [Udvarfalu MT; Told. 44/15].

5. felfelé megy, kikaptat; a urca, (a merge in sus); bergaufgehen. 1604: Mj az Cziebj Erdőn walank onat menek ki az berczre wigiaznj weczke föl [UszT 18/139]. 1606: mys az Bíroual az Berczre mentünk vala jmmar kj [i.h. 20/196 Blasius Kouacz de Rugonfalua lib. vall.].

6. kivezet/visz; a duce/conduce spre afară; hinausführen. 1600: az ropoban . . . egi feold, melibe(n) az vth ki megyen az giomolch kerth borozdaia mellet [Kisgör-

gény MT; EHA]. 1722: az szoros melj ki megyen az mezőre pad fele [Bözöd U; EHA]. 1730/1792: az Baksiai nyire felől Délre az erdőből ut mégyen ki [Albis Hsz; EHA]. 1746: kerek gödörnél egy vápácska igyenessen szolgálván ki, azon vápácskán ment ki az uttza [Altoria Hsz; HSzjP]. 1749: az Erdő szilin belől az Melly ut elő Jü s ki megyen á Szena fű szileré [Fejérd K; Szentk. Salat Mihaly (50) jb vall.].

7. fel/kinyúlik/rúg; a se întinde (pină unde); hinausreichen. 1589: az földuarj Giörgy vram kapri tauanak gattiara labal ki megyen az kapri hataral es földnek labajual özue [Földvár SzD; SLt DE. 5. — "Kapor (SzD) határában levő]. 1597: (A) weölgy ki megyen Atthia felol az firtos gyepwire [Firtosvárálja U; EHA]. 1616: (A föld) az Zekes patakiaira ieo edgik labbal, Masikkal ki megyen az Orzagh Utthiara [Pókafva AF; JHb XXV/25]. 1657: 2 hold föld . . . megie(n) ki az Eoskeolej hatarra [M.fodorháza K; SLt HJ. 38]. 1765: (Az) irotvány . . . kimégyen az alsó utig fecske farkulag a holott őt jó lépés szélességű lehet az Erdő [Hosszútelke AF; JHb XXVII/5]. 1801: A kis völgy . . . kezdődik az Él-málnak végénél fel menő ösvénynél és mégyen ki . . . az örökös földek lábja végiben a' Megyesre menő utonál . . . az Adamosi Unitaria Eccla erdeje mellet előmenő utig [Sövényfva KK; EHA].

8. (külső helyre) megy, kilátogat; a ieşi/se duce (in afara localităţii); (in einen äußeren Ort) hinausgehen. 1574: Catalin azzony Molnos Mihalne Azt vallia hogj ez ely Mwlt Aratának vtanna hamar volt hogj Mazas peterne Eohozzaya Ment volt ky az hostatba hwl lakik [Kv; Tjk III/3. 392]. 1592: az Erdeore ky menek orozhegy fele [UszT]. 1629: az Aszony monda . . . en ezen megjek ki mert bizony szigilem az ucza(n) fel menni [Mv; MvLt 290. 170b]. 1700: Nagy Péter ki mene az Orzagh uttyához ahun a kereskedő embereknek Ghidofalvára kellet volna fel menni [Sszgy; HSzjP]. 1725: Ha penig mü Pünköstig ki nem mennek, az hazakot, had jo karba, s jő ide ne' legyek egyedül az sz: Innepek [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. 1831: ha a' tavasz el jön ki megjek Adámosra [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

9. elmegy/távozik vhonnan; a pleca de unde; weg/fortgehen. 1565: Azt mikor megértették volna Csehben, a csechiek a várat felgyúták és mind megégeték úgy menének ki belőlle [ETA I. 23. BS. — "Szilágycsehbén]. 1570: Zabo vinche Es Zekel peter az Ew hazahoz Menthenek volt Zam vetny, De sok zovon otth Megh ne(m) Alkhatanak hane(m) ugian annelkwl ky Mentenek onnat [Kv; Tjk III/2. 17]. 1593: Hallottam Balintol mo(n)dotta hogj mikor Sewkeőbeöl" kj megyen, keze mosatlan kj ne(m) megyen, hyret hadgia ott [UszT. — "Sükő U]. 1698: a' Piaczon megveszszóztetvén a' Varosról böcsтеленül ki kellett volna mennem [Dés; Jk].

10. kiköltözik/települ; a se muta (de unde); hinausziehen/siedeln. 1569: a my olta hogj Madarasról" kj mentemis vagion hwzon eőt Eztendeyenel teob [Mezőbánd MT; Vlt 7/692]. — "MT]. 1591: Andrasfalú Kedej Pal Jelenti Az zekben hogj Zent Kiralj Gergelt fogatalt volt be hazaban ki onna(n) kj ne(m) Akaria men(n)j

Az zek Azt consuallaja mjert eztenđót ott nem teöltett, ha teöruennyiel ne(m) Akaria keresny, hannia kj hazabol [UszT]. 1592: Toot Janos ez peres Embernek Tot Mihaljnak az Attja Aleorbe kj ment Innet Deesreol

laknj [Dés; DLt 235]. 1633: Zalkay Mathe . . monda Zanto Martonnak, meg mo(n)dam en te neked sogor hogy ez utanis kj kell neked ebből az hazbol menned, monda arra Zanto Marto(n): Inkab megh vernem az en fejemet az suba fauall, es az tűzbe takarnam hogi sem kj mennek belőlle [Mv; MvLt 290. 112b]. 1742: tisztsegesen a Jóságból Kegyelmed mennyen ki, mert ha ki nem megyen a' mi Kegyelmeden fog törtenni maganak impu-tállya [Szászkerked K; LLt Fasc. 112].

11. elhagyja az országot; a pleca din jár; das Land verlassen. 1552: az Moduay vayda soha karnnekkwl ky nem menth [Torda; LevT I, 95]. 1570: megh mykor kyralne azzony ky Nem Ment volt ez orzágol hogy az Brassay sporer hannes hozot volt Jde ez varasba egy hordo lemonyat, es az eo pincheyebe theotte volt [Kv; TJk III/2. 152a Apalin Zigiarto Balintne vall.]. 1614: Látván Báthori Zsigmond, hogy semmit nem tehet, tractára fogá az dolgot Bástával, hogy vigye ki az hadát Erdélyből pünköst-napig, és szerezzen gratiát német császártól s adja meg neki Qpoliát s kimegyen és Bástá kezébe adja Erdélyt [BTN² 52. — ^a1602-ben]. 1653: (Nagy András) Hallotta, hogy suspust vallott volna az ura Székely Móses, és nem foghatott egyebűve, hanem aláfogott Tömösvár felé — Vaskapunál akart kimeni [ETA I, 83 NSz]. 1657: Catherina^a is ez idő k forgása alatt kiment vala [KemÖn. 139. — ^aBrandenburgi Katalin]. 1663: Szamosfalvi Mikola Sigmond Ur(am) ez hazabol ki menve(n), Assecuralluk sem szemeljében, sem jóságában, sem egieb semmi nemű jovaiba(n) megh nem haborittatik, károsittatik, seot inkab oltalmaztatik [JHbK XIX/21 fej.].

12. hiv kiszáll (a helyszínre); a descinde (la fața locului); sich (auf den Schauplatz) begeben. 1561: mynden ezthendöben pynekst Innpiben egimassal egybe gywlwin ky mennyenek, awagi Embereketh Boczassanak az Zenafiweknek szinekre, es az wölgieketh Jgazan egibe Jnthizwin, mindeneketh nygy Rizre Jntizzenek es azokra Nilat hannyanak [Fráta K; SLt U. 28]. 1568: Intenek mynket az felseged paranchiolattayaw^a hogy my az peres feoldeknek zynere ky mennyewnk . . . az zem Lato bizonsagokat be vegyewk az megh newezeth peres zanto feold feolde es kazalo Reth feol [Gáldtő AF/Gyf; JHb XXIX/28. — ^aKöv. az intetők nevének fels.]. 1589 k.: az Zabo Thamas fw kertire ki ment vala mind az egéz Varas hogj le vonniak de fen hagiak az kertett [Szu; UszT]. 1593: Mene ky Biro vram Az Elo welgibe Az hidot Megh fündalny [Kv; Szám. 5/XXIII. 111 Casp. Schemel sp kezével]. 1677: Hogy a' gonosztévők inkább meg-zaboláztassanak, és ki-keresztetvén érdemek szerint meg is büntetessenek, a' Vármegyéken és Székes helyeken a' Tisztek leg aláb három esztendőben ki-mennye-nek Generalis Circalasa [AC 119]. 1765: az Balai Határra ki mentenek volt az Birák az Portio alá valo köbleket fel roni [Bala MT; Ks 14. XXXV]. 1835: hibáson esett híruk és tudtunkon kívül esett jártatás a midőn is az Co(mmi)ssárius Vrak semmi előre valo hírtétel nélkül mentenek ki és Jártanak [M.déllő TA; DobLev. 1209 K. Dobolyi Sigmond Samuel ref. esp-hez]. — L. még AC 70, 74, 86–7, 109–10, 155, 197–8, 218, 231–2, 242, 250; CC 26, 34–5, 41, 60, 86–7.

Szk: ~ okulációra. 1784: az Lázaraké volt ez az Controversiás hely, de most oculatoria ki mentünk nem lélünk közt [Torockó; Bosla. Greg. Tsupor (40) jb vall.].

13. ki/szétküldödik; a fi trimis/difuzat (scrisori, ordine, invitații); (Brief, Befehl, Einladung) hinausgehen. 1653: Hogy a búza drágodik vala szörnyen, nem tudom bizony ha e gyűlésben szolltak volt é annak limitatiojáról valamit; de elég, hogy országszerte kiment vala a Bástá levele [ETA I, 87 NSz]. 1659: immar Nagysaghtok, Kegyelmetek kezi paranczolat is ment ki, hogy Elebbeni Urunknak se maganak, se hozzá tartozoinak Jozsagot birni ne engedgyen [Borb. I követjel. Konstantinápolyból]. 1705: A generál . . első orderét kiadta a regimenteknek, hogy készüljenek, amikor az harmadik orderé kimegyen, hogy mindjárt indulhassanak [WIN I, 569]. 1749 k.: már a Regálókis ki mentenek volt az országban az Dietara való Confluxus iránt [H; JHb XXXIV/24].

14. kiáll vki ellen; a accepta să înfrunte pe cineva (în duel); jm entgegentreten. 1599: mikor Kiraly Ferencz, Wargha Balast baira hitta, azt mo(n)dotta Wargha Balas, meg lad hogy maid ki megyek, chak te legy ember hozza [UszT 15/197 Sofia, Kys Thamasne, Zent Mihaly vall.]. 1630: Az mikor Nagj Gergely Ura(m) haza jöve reszezen hallotta(m) azt hogj monda . . . Banhazy Uram . . . ha kiannia, mennien ki, akar egy kopiara, s akar egy kardra, s megh vagdalkozik uele [Mv; MvLt 290. 196].

15. (erősséget) elhagy/felad, (erősségből) kivonul; a ceda/părăsi (o fortificație); (Festung) verlassen/aufgeben, (aus der Festung) abziehen. 1653: mikor megadták volna a Bástá hitre a várat, kimenének a városból^a a magyarok [ETA I, 66 NSz. — ^aBeszt.]. 1662: (A) praesidiarius, vitélő nép, a kapitányon, porkolábon kívül, a jeles erősségben is kétségek lelvén magok megmaradhatások felől, ki akarván belőle menni, a tisztviselők a segítség jöveteli biztosításával őket nagy nehezen maraszthatták vala [SKr 668].

16. átáll/megy; a trece de partea cuiva; her/hinüber-treten, übergehen/treten. 1657: Azonban az Szemény gyalogsagh kiment zasztol az ellenseg keöze [Hurm. XV/II, 1272–3 Kemény Jánosnak II. Rákóczi György csatavesztéséről szóló leírása]. 1679: Fráter István uram . . . azt izente neki, hogy ha kimegyen az császár fizetésire, jó fizetése leszen [TML VIII, 406 Teleki Mihály Bethlen Gergelyhez]. 1704: Ugyan ma hozták, hogy Gyulai István uram Havasalföldéből kiment volna a kurucok-hoz és Pekri uramnál látták volna [WIN I, 189–90].

17. (csapat a városból/várból) kicsap/üt; (trupe) a ieși din oraș/cetate pentru o incursiune; (Truppe) aus der Stadt/Burg einen Ausfall machen/ausbrechen. 1653: a sákmányosokkal a mely vitézek kimentek volt, tehát fogtanak valami törököket [ETA I, 48 NSz]. 1704: 22 Aprilis. Eljövén valami kurucok Fenes felől, a monostori templomon felül — kimenéven innen is a rációk és lovas németek —, ott ellenkeznek setétig [Kv; KvE 289 Szf]. 1710: (Rabutin) már resolválta vala magát: hogysen ehel ott haljon meg Sezenben, kimegyen a hadakkal, és mezőben harcon vész el dicseletesen [CsH 358].

Szk: ~ csatára. 1662: Az tatárság érkezése előtt néhány rendben menvén ki elejekbe csatára némellykor jó nyereséggel is jártak [SKr 452] * ~ portyára/portyázni. 1704: Ma jött a hír, hogy a rációk . . . kimentenek volna portyázni Medgyes felé [WIN I, 92]. 1705: Az elmúlt éjszaka kimenéven Pavlik nevű kapitány a generál parancsolatjából portyára németekkel . . . és rációkkal . . . rájók ütöttek a derék strázsára^a [i.h. 549. — ^aA

kurucok strázsájára] * ~ *zsákmányolni/zsákmányra*. 1662: (Az ármádából) valamely felé táborokról zsákmánlani kimennének, a földnépe mindenütt öli, veszteti vala őket [SKr 235]. 1703: Azon companiák zsákmányra kimenvén az havasokra, sok szénánkot elhordották [Csikszereza; SzO VII, 111 Cszs, Gysz és Káoszonszék panasza a német katonákra].

18. ~ *reá/vkire rámege/ront/támad*; a se năpusti/ arunca asupra cuiva; jn überfallen, über jn herfallen. 1599: Arra is Emlékezem hogy az Leany azt monda mikor az palchual kj ment vala rea . . . hogy teokelletlen ageb meg eon engemet [UstZ 14/39 Anna consors providi Francisci Rigo lib. vall.]. 1717: kényszerítette Dobai Péter ur(am) az Falut és az Harangot félre is vertük, 's ki mentünk az Széna hozókra [M.köblös SzD; RLt Nagy Vantsa (60) jb vall.]. 1761: az I. Asz(szony)t Czako Samuél Vram minden ok nélkül agredialta az uttzára egész megtámadásra kész szándékkal ment ki réája [Torda; TJKt V. 36].

19. el/kiharapózik; a se întinde/extinde; sich verbreiten, um sich greifen. 1762: mig az I ő klme Széna fűvében gyújtott tűz ki nem ment az oldal se meg égve, se meg perselve éppen nem volt | azon bokorrol még egészen el terjedett az tűz, és így ha akkor azon gyuladásból ki ment az tűz, nem lehet hinni, hogy azután más gyújtott volna ott bokrot [Torda; TJKt V. 102, 108].

20. ki/elfolyik; a (se) scurge; aus/wegfließen. 1598: Hogi eyel az templum boranak egiknek abranchiay le zakatak, Ment ki beleolle nyolcz veder bor [Kv; Szám. 7/XVI. 44]. 1732: (E) részib(en) is ezen gyümölcsösnek van edgy szép halastóó, meljbe az Szamosbol csatornán folj a viz, és ismét csatornán megien ki belölle a föld alatt [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc]. 1772: Gondollyae a Tanu . . . hogy a' Gatnak alátonsága miatt az ottan bé menő Viz igen nagy sebességgel menvén ki a' silipról le menő viznek eleiben került ? [Kük.; JHb XX/27. 6 vk].

21. kiárad/önt; a se revărsa, a ieși din albie; übertreten/strömen. 1610: az eó gattioknak fel veres(e) mia ment ki a viz [Kvh; HSzjP]. 1701: azon gátnak dagaszából az nagy hidon fellyül valo parton az Marosnak exundatiok idején, az két hid között igen ki szokott menni a vize [Mv; Berz. 13. II/24]. 1754: az Malmon alol sohult viz ki nem ment [Karácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/10]. 1763: mikor szer felet valo essők járnak, ez a Patak a' Vallyujából kimegyen [Szecsel SzB; JHb]. 1772: a Groff Kun István Vr Király falvi Malom Mestere Atyim a' két also kereket fellyül akarta tenni, és térdig a' Malmot fel emelni, s én féltem hogi igi ki mégyen a' Viz a' Dombai Rétre [Ádamos KK; JHb LXVII/2. 343]. 22. (a vér) el/megered; a curge (singe); zu bluten anfangen. 1628: orra(n) saja(n) az vér mingiarast ki ment ot fekusik, az orra(n), saján az ver ki jö vala [Tövis AF; Told. 1].

23. (füst, láng, szikra) kiszáll; (fum, flacără, scînteie) a ieși; (Rauch, Flamme, Funke) hinaussteigen | fel/ki-csap; a izbucni/își; empor/ausschlagen. 1644: Egi Ember Magassagniera megie(n) vala ki a langh az Nagi Miklos kemeie(n) [Mv; MvLt 291. 432a]. 1681: belül szenelő Sütő Kemenczeje . . . füstys egi kúrtón megien ki [Vh; VhU 520]. 1846: a ház minthogy nagyon rossz cserénnye omlo félbe volt hihetőleg vagy egy szikra kiment 's belé akadatt a cserénybe s ebből lehetett a gyulás [Dés; DLt 1040].

24. elköltődik/megy; a se cheltui; verausgab/ausgegeben werden. 1662: (A) rendkívül való praesidium fizetésére feles pénzünk ment ki [SKr 475. — II. Rákóczi György nyil.] | Az udvarbíró írja, hogy nincsen a korcsomáknak jövedelme, mert csak az gyalogok fizetésére is kimegyen száztizennégy forint . minden holnapban megyen-e ki ennyi, vagy esztendőben? [TML II, 355 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

25. (mennyiség, összeg) kitesz vmennyit/rűg vmennyire; (cantitate, sumă) a se cifra/ridica la . . . ; (Quantität, Summe) betragen/ausmachen. 1584: Ha valamely Chiaplar hibát thenne vagy fogiatkozást, valamely gondolattiból az Bornak korchiomallasaban Tehagh az vasarbirak az panazra valo kepest a hordot megh meriek Es . . . megh vethwen mire kellett volna a' bornak ky menny ha my fogiatkozást megh tapatzalnak, kyreol zamoth nem adhatna az Chiaplár, Tartozzanak mindgiarast az karos embert megh elegitetny az Chiaplarral az defectusrol [Kv; PolgK 12]. 1585: Az eggik bortt Azonfalwan Gywrka neweő ember Arulta ky, Ment kj f. 9 d. 35. Masodik Quarta bortt felseo fwlen Illics Tatul Arulta kj, Ment kj f. 10 d. 5 [Kv; Szám. 3/XVI. 29]. 1656: en azokat a hat kas meheket elattam akor mind ez ment ki udgh tiz forinra [HSzj kas-méh al.].

26. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ a csípője kicsikkan/ficamodik a csípője; a se dezarticula cuiva șoldul; die Hüfte wird (im Gelenk) verrenkt. 1760: Merk Luka a' minapiban igen rutul meg verte Kotsis Petert. úgy hogy mais nyomorek ki ment a Csipeje helyből [Kóród KK; Ks 17. XXXI] * ~ a lába (helyéből) kificamodik/marjul/menyül a lába; a se dezarticula/disloca cuiva piciorul; der Fuß wird verrenkt, sich den Fuß verrenken. 1771: Tudgyae a Tanu . . . hogy két Esztendő Paripa Csikáját hol, kik, miképpen mitso-da patakba szóktették belé ? hogi edjk első lába helyiből ki menvén máig is tsak tsingoladzik hogi réa nem áthat . . . ? [Msz; BetLt 7 vk]. 1773: Mihály Márton ökre . . . a Czako Gaspar Udvarán esvén el a síkság miatt Lába ki menvén főb(e) ütőte és ki nyuzta [M.léta TA; JHb II. 3] * ~ a válla helyéből kicsikkan/ficamodik a felkarcsont (forgója); a se dezarticula/disloca cuiva umărul; (das Gelenk) des Oberarm(e)s wird verrenkt. 1768: a nyavallya töres rea jöven . . . senki nem lévén mellette úgy öszve rontotta a nyovallya törés hogy az derekais kette tört az vallais le eset kiment helyiből [Uraj MT; Berz. 14. XIV/7].

27. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: ~ kezéből vmi kikerül vmi vki birtokából; a înceta de a mai fi (în) proprietatea cuiva; (Besitz) in Verlust gehen. 1600: Az esközt wraim zabadittak Petky Janos vramat az Wdwarhely hatarban leweő feöldeiben, mierzhogy azert adot iozagh megh zabadult es ki menth kezéből [UstZ 15/21 Aláírásban: Hoggay Gorgy teób eskwttekel]. 1666: Mindeneket Eő kgmek Eggjüt oltalmazza-nak, ha mi, keziből kj megien Akar mellik felneks masbol Contentaltassek [Altörja Hsz; Borb. I]. 1698: a B. kereszturi szőlő hegyen lévő Berzeneczei Marton Ur(am) szőlője mint ment volt regen kezihez, es mikeppen ment ki kezéből [Berekeresztúr MT; Berz. 1]. 1753/1781: Nem tsak Pojánát és Nádistiát hallottam egészen az Exponens urak praedecessoraieinak lenni, hanem az egész Gyógy vizén valamennyi falu vagyon, de hogy ment ki kezéből nem hallottam [Máda H; JHb LXXI/3. 266] *

~ *tőle a föld kikerül birtokából a föld; pámint(ul) a înceta să mai fie în proprietatea cuiva; Ackerfeld in Verlust gehen. 1591: Egj kor kere(m) vala Nemet Mihalytul az szantás arrat mo(n)da Nemet Mihaly Nem tud(m) miért adna(m) ha egj penz nelkwl kj ment en teolem az à feold [UszT] * ~ *vkinek keze (és birodalma) alól vki/vmi kikerül vki/vmi vki keze alól/birtokából; cineva/ceva a înceta de a mai fi în proprietatea (și autoritatea) cuiva; über jn/etw. die Herrschaft verlieren. 1619: Tudom azt hogy Beczj, Palnét szolgáljak, Zep Janos, Kouaczj Mihaly, Bartha Janos, Retj Marton, Madar Pal, Ambrus Géorgj, Hallottam aztis hogj Penzesj uol-tal Beczj Palne Azonjonnak, de en azt ne(m) tudom mikeppe(n) mentek kj keze alól [Cszs; BLt 3 Simo Gergelj Chyato Zegy (32) ns vall.]. 1769: (A) széna rét . ennek előtte hány esztendővel ment ki Mikola László Ur keze és birodalma alól arra bizonyosan nem emlékezem [Szamosfva K; JHbK XXXVII/12-höz].**

28. (vmilyen értesülés) kikerül vkitől; (o anumită informație) a se afla de la cineva; (Nachricht) von jm weitergegeben werden | *átv* kiszivárogo vkitől vmi; a transpira/a se auzi/a se afla ceva de la cineva; etw. von jm weitergegeben werden. 1661: Ugyan felette kérem Kegyelmedet, ha mit értett, tudósítson, tőlem bizony ki nem megyen, csak mégis tudhassam magam dolgaimot mihez alkalmaztatnom [TML II, 60 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1667: A minék titokban kell lenni innét ki nem megyen [TML IV, 231 Naláczy István ua-hoz]. 1710 k.: Ó, ki keserves dolog vala abban a mű boldogtalan tanácsunkban, hogy a hűt, becsület és közönséges jó félretételével, abból minden kímétyen vala, mindent kivisznek vala, fecsegnek vala [Blm. 992].

Szk: ~ *a szó közülük. 1675: látja Isten, köztünk sem merem beszélni, mert mindjárt kimegyen a szó közülük [TML VII, 101 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] * ~ a világ elejébe. XVIII. sz. köz.: hogy ki ne menyen Világ eleiben leg kisebb egymást meg sérthető, vagy meg is sértett, sőt kedvetlenítő szokás attól igen oltalmazkodtak [Nsz; Told. 2].*

29. kiadódik; a se da; (hin)ausgegeben werden. 1673: Marhák vásárlása es Elis hajto^a kezében mennyi penz megyen ki [Utl. — ^aÉrtsd: éléshajtó]. 1688: Praebendasoknak: es mosta(n) itt lévő vendégeknek az tizenkét napok alatt megien ki tyuk nro: 84 [Radnót KK; Utl]. 1721: az Felső Faluban volt egy udvar házhellye onnan is Vitéz részre mindentől negyed rész megyen ki [Pusztáegres TA; DobLev. III/596. 208]. 1774: Dészkából (: az az örmények(ne)k Sátorának ... más fél száz deszka kimenyen :) jön három forint minden Sokadalomban [Szentdemeter U; LLt Vall. 81]. 1783: hallottam mondani, hogy Apor Jánosné Kováts Sára leányomnak nem ment oly igyenesen a része ki mint Kupány Ferentz papné leányomnak [Martonfva Hsz; HSzjp Jaci Tusa (64) vall.]. 1790: Die 27a May ezen boldogtalan árvak Pénce egészen ki ment. Nagy Adam ő kglme én előttem ki fizette [Mv; MvLev. Kis Ferenc ács hagy. 4]. 1819: Mai napon alkudtam meg a' nagy Istálló meg tapasztására és ki meszelésére Czigány Petánét ... 15ik Juny ki ment egy meszej pálinkája ... Junius 25ik ki ment egy véka Török buza [Kémer Sz; Incz.].

◇ Szk: ~ *belőle a lélek elszáll belőle a lélek; a-și da suflarea (de pe urmă); die Seele entweicht ihm. 1667: reá jöttek szegényre s izenték, hogy maga méltóságos szemé-*

lyéhez is hozzányúlunk, azon úgy megbúsult, azt tudták, mingyarást kimegyen a lélek szegényből [TML IV, 150 Bánfi Ágnes Teleki Mihályhoz] * ~ *elméjéből* kipárolog vmi a fejből/emlékezetéből; a-i ieși ceva din minte; es entfällt ihm/ihr, es geht einem etw. aus dem Kopf. 1585: Ferenczy Antal vram es Volffarad vram valliak hogy eok Nem emlekeznek bizonnial arra hogy Hozzw Marton azt monta volna az Zek zynin^a ... Az zo azért megh eshetet keozteok, de amy (!) elmenkbeol ky ment [Kv; TJk IV/1. 413. — ^aKöv. a nyil.] * ~ *a névből* elhagyja férje nevét; a renunța la numele soțului; den Namen ihres Mannes verlassen. 1597: Az Azzonj migh az Vra neuet viseli Addigh az Vra testame(n)tuma zere(n)t biria az velle eggitt zerzett feóldeket . . . hogy ha az Aszoni megh hal vagy ki megie(n) az neubeol, az ket fyra zalnak az zerzett feóldek [UszT 12/129] * ~ *a neve kb.* a világ elé kerül/kitudódik a neve; a i se face cunoscut numele; der Name wird vor der Welt bekannt. 1737: Pater Csato vram reménkedik Exld(na)k per omnia sacra hogy ki ne mennjen a neve, mert nagy böstelenségben esnek [Abosfva KK; Ks 99 Bálint György lev.] * ~ *a télből* kilábal a télből, kihúzza a telet; a reuși să iasă din iarnă; den Winter überleben. 1796 k.: Minden fele Marha elég jól telet és elég jól ment ki a télből [Banyica K; IB. Gombos István lev.] * ~ *tisztéből* elhagyja tisztét, kiáll tisztéből; a-și părăsi postul; sein Amt verlassen. 1677: Ha mely Fiscalis Tiszt valakik ellen potentiát patrál, azon Tisztiben citáltassék azon laesa parstol . . . Ha pedig tisztből ki-menne, a' laesa pars a' potentiariust kerresse a' kártételért juris ordine, vagy ot az hol personalis residentiaja vagon, vagy ot az hol más Tisztet fog viselni [AC 187] * *akaratunk egyre megy ki egyet akarunk; avem aceeași/o singură voință; wir wollen eins. 1855: amint látom s két betses levelből olvasom is akaratunk egyre megy ki magamis szorol szora ugy gondoltam 's néztem is volt ki [Búzásbesenyő KK; DobLev. V/392 Ujfalvy Lajos Dobolyi Bálinthoz] * oda megy ki a dolog azzal végződik a dolog; cu asta se încheie problema; die Sache endet damit. 1823-1830: zsimbeltünk egész éjfélig, egymásnak mindent szemére hánytunk, mindketten pedig Gyarmathit megtámadtuk, az ő csudálatos és házsártos természetéért, utoljára pedig oda ment ki a dolog, hogy megbékéltünk [FogE 211-2].*

kimehet 1. a putea ieși; hinausgehen können. 1585: Az Scolamester keressere az Scola portara hogy az deakok ideo utan ky ne mehetnenek, vettünk ahoz egy öreg h lakatot, az arra . . . d. 55 [Kv; Szám. 3/XIX. 40-1]. 1602: annyra meg sokasodot az lator, hogy ember maid hazabol sem mehet ki [BesztLt 113. — Kiss András kijegyzése]. 1666/1793: ha másutt rosz kerti vagonis, de az Falu Határára tilalmas helyre valamelyik ki függ, jo kertet tartozik tenni ott semmi némű marha ki ne mehessen [SzékFt 22-3]. 1726: alig mehet ki az ember az Nagy Sár miká Hazabol is [Alparét SzD; Ks 96 Dombi László lev.]. 1754: ketteje a Tolvajoknak a kapun ki akarván menni ki nem mehetnenek Strásák Lévén ottan [F.gerend TA; TL].

2. kimehet dolgára/szükségére; a putea ieși să-și facă nevoieile; zur Notdurft hinausgehen können. 1684: (Desfalui Miklosne Aszonj) olyan el esett Ember volt magaua jo tehetetlen volt hogi magatol nemis mehetet ki, ha magok ki nem vitek [Torockó; Pk 7].

3. a putea ieși în câmp; auf die Feldmark hinausgehen können. 1590: Az kapitánoknak Mynden fertaliokban hagyak meg, hyrdessek meg az keosseg keozt, hogy ky mehessenek harap Egetny, Es ha kynek szenaia vagion oltalmaz [Kv; TanJk I/1. 135]. 1761: A Ki maga erején ekével ki mehettne, csak két napi szántás exigáltattnék attól [Szászvezessződ NK; JHbK LXVIII/1. 227]. 1777: A Lopott Marhák Nyomát pedig mikor a Fontinyitza Batsulujig hozták a Ködmönösieknek. én Nem mehettem ki a Nyom fel vételére, s Nem tudom hol adták által [Konkolyfva SzD; i.h. LVIII/28]. 1806: ők tudgyák nálammal jobban a Métékat, Magam pedig most benna liven, azon méták meg nézésre ki nem mehetek [Szentbenedek AF; DobLev. IV/899 Mohai Lörintz Bartók Ádámhoz].

4. külső helyre mehet, kilátogathat; a putea ieși în altă regiune; an eine draußenliegende Stelle hinausgehen können, einen draußen liegenden Ort besuchen können. 1665: ha betegségem engedi, sietek is, de ha előbb nem is, talám karácsonra kimehetek [TML III, 525 Teleki Mihály a fej-hez]. 1731: ha pedig valamin meg akadnának hiszem lehet igazítani ha ki mehetek [Csiksztmárton MT; Ks 83 Szabó József lev.]. 1756: kerem Soguramot (!) bizadálammal considerallya az én hosszós es sullyos nyavallyamat es varjan addigh engem mig ki mehetek [Lőrincfva MT; Kp III. 135].

5. elmehet/távozhat vhonnan; a putea pleca de undeva; fort/weggehen können. 1615: (Az) eoreoksegeben az ado felek benne maradanak, de nem Jobbagiul hanem vgj, hogy mikoron ki akarnak mennj az eoreoksegből, ki mehessenek minden bantas nélkül [Uzon Hsz; BLt 3]. 1619: Én immár eltöltöttem esztendőmet, várom csak az Nagyságod kegyelmességét, hogy Nagyságod innét ez nyomorúságnak helyéről kiváltson és szabadítsón. Hiszem ha valámint gyalog mehetek innét^a ki is, az én dolgom [BTN² 218. — ^aKonstantinápolyból]. 1724: Még ma az Nemes ország el bomlék, gondolom talám szeredán vagy kedden innét ki mehetünk [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből]. 1823–1830: az úrfi ... kérni, biztatni kezd, hogy álljak reá akármely kondícióra^a, mert ha Erdélyből kimehetünk, miénk lesz a világ [FogE 142–3. — ^aGr. Bethlen Elek németországi útjára kísérőként hívta az emlékirót].

6. elmehet vhová; a putea merge/a se putea duce undeva; irgendwohin gehen können. 1672: az szent Unnepek raytu(n)k uannak, sehova az ember uasarlany ki nem mehet [CsÁLt F. 27. I/38 Georgiffy Mihály nyitrai pléb. lev. haza, Csiksztyörgyre]. 1758: Váradra sem mehettem ki még eddig [RettE 56]. 1794: olyan gyenge vagyok hogy egy felé is ki nem mehetek [Kv; IB. Sándor István lev.].

7. hív kiszállhat; a putea descinde; eine Besichtigung vornehmen können. 1617: Ha peniglen uala mellyk fél az kert törüeni lato biratt ki hina az uetkedő kert melle ... az Balintfalui nélkül egik sem mehet ki sem a Madarasi sem az szent Laszloj, de az Balintfaluiual akar mellyk ki mehet [Msz; Törzs]. 1650: minek előtte arra rendeltetett beöczivilletes hivedink ad oculatam revisionem ki mehetnek ... supersedeállyon addigh azon Vár helye(n) valo kapdosastól [Thor. XXI/5 fej.]. 1727/1777: Az időnek rövidsége és mostohasága pedig nem engedvin azt, hogy most^a a mezőre erdőre és szálló hegyekre osztozni ki mehessünk, meg egyezett akaratból

az atyafiak rendelik, a' jövő ... tavaszi időt azoknak subdivisiójára [Vaja MT; DobLev. III/505. — ^aNov. 20-án]. 1738: a Nms Város ... azon(n) málé földit Cedallya ... Dálnoki Daniel Atyánkfia ... ő kglme facultaltatik, hogj interea, mig Osztó birák atyánkfiak kimehetnének, ő kglme meg-szántathassa [Dés; Jk 294b].

8. (haddal) kivonulhat vhonnan; a putea ieși de undeva (cu trupele); (mit Heer) irgendwoher/von irgendwo ausziehen können. 1662: Reggel ottan kiizven a vezérnek, a híd csinálásához még sem kezdtek vala s a híd úgy el sem készülhetne, hogy az nap rajta kimehetnének^a [SKr 617. — ^a1660 aug. végén a várat a töröknek szabad elvonulás feltételével feladó várbeli őrség Várad várából].

9. kijuthat; a reuși/putea să iasă; hinausgelangen können. 1577: az Monostor vcay fertaliba az vtokba sok fogiatkozás vagion, hogi az Nagy Sarbol az kochyis elig mehet ky [Kv; TanJk V/3. 150a]. 1657: valami igen nagy havasos erdőn kelletvén általmennünk az havas közt az útban egyfelé is ki nem mehetvén az rettenetes hó miatt, ott hálánk [KemÖn. 50]. 1775: mind a kettő alatt a jég leszakadott. Egerházit fennállva, a csizmadiát pedig elnyúlva találták halva, hihető hogy vergődött, hogy a jégre kimehessen [RettE 344].

10. ~ bizonyosságra bizonyíték szerzésre haladékok kaphat; a putea primi aminare pentru obținerea doveziilor; zur Beweisverschaffung Aufschub erhalten/bekommen können. 1600: Myerthogy Nyreo Miklos coram dominis Judicib(us) semmith Nem bizonitott hanem succumbalt, mostannis bizonsagra ky nem mehet [Kv; TJk VI/1. 315].

11. (föld) kiérhet/rúghat; (pământ) a se putea întinde; (Feld) hinausreichen können. 1739: (Ígért) azon kis földért, hogy az ő kglme szölőjeis addig mehessen ki, mint a több szölők 12 magyar forintakat [Nc; DobLev. I/174].

12. (vkinek vmilyen járandósága) kijárhat; a putea obține ceea ce i se cuvine (de drept); (irgendwelche Bezüge jm) gebühren/zukommen können. 1834: Az két rendbeli Szám adásaiban tsupán egy véka zabot teszen fel a' mit Competențiájában ki vett, holott a' lova mindig zabot evett, akkoris a' midőn az én lovaime nem kaptak, következőleg a' Zab Competențiája könnyedén kimehetett [K; Somb. II].

kimehetés kimenés lehetővé tétele; crearea posibilității de ieșire (a cuiva de undeva); Ermöglichung des Hinausgehens. 1663: az innét való kimehetésben találhatnék én könnyebb módot, ha kárommal lenne is [TML II, 654 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

kímél 1. kímélettel bánik vkivel/vmivel; a menaja pe cineva/ceva; jn/etw. schonen. 1571: Az felekyekre eo kegek vetettek fl 50 Keryk azon eo k. Byro vramat hogi zedye fely Raytok, Ne kemellye Eoket, ha varoswl Magokat Nem kemelhetyk, hwl Nem akaryak megh Adny, Mind kenezestwl eoket rakassa eo k. az Toromba^a [Kv; TanJk V/3. 43b. — ^aVárosi tömlőcbe]. 1577: A ky penigh nappal zankazyk es magat lovat Nem kemelly ... annak eo kegmek semmy bwneteset ne(m) zabnak [Kv; i.h. 141b–2a]. 1661: Nekem is penig Kegyelmed parancsoljon, mint testvér atyámfiának, bizony oly tiszta szü-

ből szolgálók Kegyelmednek. Kérem is, ne kíméljen, az mire elégségesnek ismer [TML II, 45 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz | (A szelniceieknek) hadd meg, az dézmára gondjok legyen, ne is kíméljétek őket [i.h. 121 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. 1670: Most is jó lovat adott Kegyelmed; igen bánom, egy kis hótetem talált rajta indulni, noha bizony váltig kímélem [TML V, 153 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz]. XVIII. sz. eleje: A mely lovon holt tetem indul ... le dőjtven á lovat, mogyóro faval mind addig kel dörgölni, még megh lágyúl á Csomója, nem kel kímélni, csak az inát meg ne Sercsed [JHb 17/10 lőtartási ut.].

2. ~i magát a se menaja; sich schonen. 1705: A százsz atyafiak a generálnak akarván complaceálni és magokat is akarván kímélni, egynehány magyarokat beadtanak, hogy azoknak sok pénzek vagyon és a militiát segíthetik [WIN I, 574].

3. megkímél vkit vmitől; a scuti pe cineva de ceva; verschonen, ersparen. 1823–1830: Ír továbbá némely jó barátainkról; többször is írta, de kímél engemet a költségtől [FogE 222].

4. megkímél vmit (a használatától); a cruja ceva (nefosindu-l); (vor Gebrauch) etw. schonen. 1748: É mostani Ferencziné Blényesi Rebeka Aszszony á Ferenczi Josef Ur(am) Annayáról maradott ágynéműjét viselte, s az magáét azzal kimilllette [Torda; Borb.].

5. kíméletesen/vigyázattal használ vmit; a folosi ceva cu (mare) grijă; mit einer Sache schonend umgehen. 1591: Az Achyok az Keotelet kymillettek feltettek megh zakadastol, Az hidat ala s fel vontak az keotellel, megis Zakadotth [Kv; Szám. 5/X. 81].

6. tekintettel van vkire/vmire; a avea în vedere pe cineva/ceva; auf jn/etw. Rücksicht nehmen. 1817: (A Veres János) felesége olyan alá valo Személy, hogy most is mióta az ura Kolosvárra van háromszor jött hozzá Dávid Budatelkiről ... látom Dávidot mikor jő, s, mikor el megyenis, eddig régen meg tudtam volna őket tréfálni, de tsak az Nagyságod Udvarát kéménylitem (!) [Szászszombor Szd; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev. — *K].

7. sajnál vmit; a precupeți/cruja ceva; etw. bedauern. 1573: Ertýk eo k. Biro vramtwl Az vam dolgat ... Igen keryk hogi legen zorgalmatos gongioik rea, valamyn Jobban Twgia eo k. forgatny, Ne kemelliek az Munkat valamely fele az zwkseg Mwtatya [Kv; TanJk V/3. 78a]. 1582: Angleta Magiary Casparne vallia Kere ... Igiarto Georg, mywel Giogiultam volna en megh, Mondam hogy zilwa zembe veottem volt be eg kis kene-seot, es azzal giogiulta(m) megh ... Az Zilwa Zemet be Atta(m) vala Nek^a fizetset Ne(m) kemellet teolle [Kv; Tjk IV/1. 71. — Igiarto-nénak]. 1619: Monda ismét: valamikor akar urad, had nélkül is megadhatja Jenőt. Elég pénze vagyon, ne kémélje csak pénzét, ő mind véghezviheti azzal könnyen, csak hadát sem ülteti fel [BTN 205–6]. 1661: A pénzzel, édes szívem, bánjál szépen, mindazonáltal magatok szükségétül ne kíméljétek ... édes Juditom, ne éhezsetek, azt tartom enyémnek, ha mit read költök [TML II, 140 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. 1757: Keszeg Pál ... a Kortsomákot látogatta á jó Bört nem utállotta, másoktól sem kimillette [Gálvfa KK; Ks 66. 45. 17c]. 1765: a szénát zabott nem kimillették [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 34].

8. takarékosan bának vmivel; a fi economicos cu ceva; mit etw. sparsam umgehen. 1661: Ím papirosat is

küldtem, de kéméljed [TML II, 69 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. 1662: a németek nem fogják közleni az ő éléseket a magyarokkal, ha az élések el talál fogyni, ahozképpest annál inkább kell az élest kimilleni mert bizony nem tudjuk, mikor vihetnek élest oda ebben a rút időben, ha a mostani elfogy [i.h. 407 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

Szk: ~i a költséget. 1843: Én többet magammal léven, nékem leg inkább bőrombe áll a költséget kémélni [Veresegyháza AF; DobLev. V/1247 Dobolyi Sigmund öccséhez, Bálinthoz] * ~i pénzét. 1823–1830: Károly urfi sobrák, fősvény, ha valamije volt, abból senkinek semmit sem adott, pénzét pedig úgy kímélte, hogy csak egy krajcárját is felve adta ki [FogE 134] * nem ~i az introitust nem kezeli gazdaságosan/takarékosan a bevételt. 1623: Az Jo Zamtortora nem keueseb zwkseg vagon mint az kényerre, mertt ha ... az Introitust nem kimillik hane(m) vgy tekozolliak mint az mostany Rationista, annyit be ne(m) takarhat hogy ell nem tudgiak tekozlany [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.].

9. ~ve kb. gazdaságosan; economicos, cu economie; wirtschaftlich, ökonomisch. 1756: Aszszu Gyümölcs ... télen és nagi böjtön böjtös dolgosok(na)k ... oljkor böjtös cseledek(ne)k is kímelve főzőgetvén költ 1/3 véka | Dio is egész Esztendőben az már meg irt böjtösökre néha néha igen kímelve adogatván költ el 1 1/2 véka [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.].

◇ Szk: nem ~ vkit nem irgalmaz/kegyelmez vkinek; a nu cruja pe cineva, a nu avea milă de cineva; sich js nicht erbarmen. 1585: Mint Az Barom Az hajduk Ne(m) kemelletek egy mast [Kv; Tjk IV/1. 520 Stamp Janos vall.]. 1603: Hez Mattias Fenesy vallia ... talalok Palfy Palt az fenessj teren, tehat rezegh. Kezde bezelgetnj es bezedy keozt monda hogy ha eo haydw lehetne, miwel hogy eonekys sok marhaiat kborlottak el, bizonj eo sem kemellene se(m) attiat, sem semmj attiafiat, hanem mit el vonhatna eois el vonna [Kv; Tjk VI/1. 692]. 1619: Monda arra az pasa: azhová az had megben, oztján ott nem kémélik sem urat, sem szegényembert [BTN 278].

kimelegít felhevít; a încălzi tare; aufheizen, erhitzen. 1838–1845: Papik: ... Süvegalakú köbura, melyet kimelegítvén, béborítják vele a hevenyében tüzhelyen sü-tendő kenyeret [MNYTK 107. 30].

kímélés 1. menajare, crutare; Schonung. 1570: Byro vram egy Kis hidat chinaltasson az folyamra Mely az vago hidra Megien, hogy larhassanak zekerel altal Rayta az Nagi hydnak legen kemelesere mykor az wyz kichin [Kv; TanJk V/3. 12a]. 1657: csak köz paripámon ülven az másik kéméléséjért midőn ... visszafordultunk, akkor tanáltam előljüni lovászomat lovammal, alattam lévő úgy el is bágyadván, hogy ha az ellenség megfordított volna, bizonynyal oda maradtam volna [KemÖn. 76].

2. kb. vmivel való gazdaságos bánás; gospodărire economicoasă a ceva; wirtschaftliche/ökonomische Administration einer Sache. 1710 k.: a könek, mésznek kíméléséért a praefectus a fundamentumot nem engedte aláásni, hanem azokat a búzavermeket pogonok alá vétette [BÖn. 503].

3. a költség ~e költségkímélés; reducerea cheltuielilor, economisire; Kostenersparnis. 1823–1830: Götting-

gában az egy koncerten kívül egyéb mulatsági közönséges gyűlés nem engedtetik meg a költség kíméléseért [FogE 247].

◇ Szk: (minden) ~ nélkül a. könyörtelenül; necrujtor, nemilos; unbarmherzig. 1570: Vy Adot Mostan eo K. varoswl nem vetnek, hane(m) az elebby adot zegyek fely Eleosser, minden kemelesnelkw Mindentwl, valamint es valahogy lehet, Mind fogsagal es egieb fenytetek [Kv; TanJk V/3. 16b]. 1594: Eo kegmek^a ... vegeztek ezt ... hagi ha az Zaz vram keozwl valaki maga gondolatlan ... az mas felt . tizteletlen zoual, vagi oli bozu bezedel, ki el twrhetetlen volna, illetve, ez dolog megh bizonyosulan ki Adot legien okot effele dologra, es az tizteletlen zo mellyktől eset minden kemelles nelkw az varos zaz Arany forintot vegien raita [Kv; i.h. 1/1. 41. — ^aA városi nagyobb tanács tagjai]. — b. kíméletlenül; fără menajamente/crujare; schonunglos. 1730: (A gyümölcsöt) minden kimillés nélkül szedték [Türe K; Told. 28]. 1741: (Az erdő) fajt ennek előtte a lakosok kímélés nélkül vagdalták, hordották, pusztították [Görg-Jk]. 1752: vert és veretett minden kímélés nélkül [Bac-kamadaras MT; Told. 37/44]. 1755: Gabonatis eszten-dönként .. minden kimillés nélkül adattatta [Gernyeszeg MT; TGSz 35]. 1793: a' bort kimillés nélkül paze-rolta fazakokkal hordotta [Páva Hsz; HSzjP]. 1809: (A pásztorok) bottyaikkal minden kímélés nélkült szokták verni az olyan Marhát [F.rákos U; Falujk 42 Sebe Já-nos pap-not. kezével].

kímélet szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: minden ~ nélkül irgalmatlanul, könyörtelenül; fără cru-jare, nemilos, neindurător; erbarmungslos. 1836: a' Cholera rettentő dühöngése, mely minden kímélet nél-kül kezdő pusztítani a' Város Lakosait [Kv; Pk 7].

kíméletesebben mai lin/domol; schonungsvoller. 1826 k.: A Pataknak záporos ki áradása sokkal kíméleteseb-ben halad a Balavásárig tarto hosszú folyamatjában mint sem vagy három puská lövésnyi kurtán meg szori-tott új árkába [Gyalakuta MT; GyL].

kíméletlen I. hsz 1. kíméletlenül; fără cru-jare/milă, ne-crujtor; schonungslos/unbarmherzig. 1570: zorgalma-tosságal Minden Rendbeli Embertwl kemelethlen fely zed-yek az Eleby vonasokat [Kv; TanJk V/3. 18a]. 1576: Akaryak eo K. varoszl egenleo Akarattal hagi az lelekel walo zytok tylalomba legien ... Es az Bwntetteseis meg legien kemeletlen [Kv; i.h. 134a]. 1694: Ezen Templom-(na)k igen szep Boltozattja volt, de a Templomon allo felső Hazakba(n) nemetek leven, sokat tomboltanak raj-ta, es Konyhajokis leven ott, az Fat kíméletlen hanyvan, mind az padimentomos Teglazatra mind penig az Tüze-lő helyekre, az Templom Boltozattja(na)k az közepe meg hasadot [Kóvár Szt; JHb Inv.]. 1715: Földvarj Ferencz vr(am) eő Kglmeis kíméletlen verni kezdé ... Csunya Pe-tert ... ugi rontak össze Csunya Petert [Gálva KK; Ks]. 1762: Kegyetlenül kíméletlen botozta az Utrizált Téglá-vetőt [Hagymásbodon MT; Told. 48]. 1797: A' más fele meg maradt részit az Erdőnek ... mind szüntelen vágattatta . ő Nagysága ... mais mind untalan vá-gattya hordattya száma nélkült a' mire, és az hová kelle-tik kíméletlen ... hordatott meg a' Légeni Malom re-noválására is [Szentgotthárd SzD; WassLt Conscr. 364].

Szk: minden ~ könyörtelenül. 1573: Ezt az vegezest penig Biro vram meg kialtassa Ma es holnap Mind ket piachon^a . az tizedesek penig hazonkent hyrre tegek hagi Minden Erche Es ehez tarcia Magat, Mert Minden kemeletlen Meg Bwntetik az ky Ez vegezes ellen cheleke-dik [Kv; TanJk V/3. 85b. — ^aA Nagypiacon (a mai Fő-téren) és az óvári Kispiacon]. 1574: Az Thwzeleo heliek-nek meg latasat es Bontasat Most az Ideo Nem zenwedý, hane(m) ez vtan hagi meg Enged az Ideo, Eo k. Byro vram kapitan vram altal Latassa meg, Es ky Artalma-szok Minden kemeletlen ely haniassa [Kv; i.h. 100a].

2. mit sem kímélve; fără grijă/menajamente; nichts schonend. 1722: (A) Cselédek azon marhákból el adá-nak, kik(ne)k bizonyosan nem tudom, mert kimilletlen adták egynekis másnakis [Szárhegy Cs; LLt]. 1748: lát-tam hogy kimilletlen bővön éltenek, főzte(ne)k, a bor, s, égetbor mindenkor az ablakon készen állott [Torda; Borb.].

3. maga ~ önmagát nem kímélve; fără să se menaje-ze; sich selbst nicht schonend. 1807: a Szamos árkan két felől csonka gátakat sokakat tsináltatott, hogy a Sza-mos vizét a Malomra igazithassa ... munkálkodott raj-ta maga kíméletlen, és nyughatatlan fáradsággal, pénz-beli költségekkel [Apahida K; Rlt O. 2 Jos. Farkas (47) ns. provisor vall.].

II. mn minden kímélet nélkül való, semmit sem kímé-lő; fără cru-jare/milă; schonungslos, nichts schonend. 1813: a Meredjoi^a határon lévő közös fenyes erdő a rendetlen és kíméletlen éles és a körülbé lévő parasztok-nak lopogatása által erősen kezdett pusztítani [Kv; HG. Bánffy lev. — ^aK].

kíméletlenül 1. irgalmatlanul, könyörtelenül; fără mi-lă/cru-jare; erbarmungslos. 1597: Azert teczik theore-weny zerint hogy megh bewntetessenek, es mint illyen hity zeget ki ho penzet(is) hawat ki ne(m) teolt-we(n) el zeokeot az zazo alol fel keottessek erette, az kettye penigh kik Bwzay Matyas zawa(n) el indultanak, harm palczawal mindenik kemelletlenewl megh veret-tesenek [Kv; Tjk V/1. 124]. 1598: intik ew kegmek az Ado zedeo Vraimat hagi az keossegenis kemelletlenewl es zemeli walogatasnelkwl igiekezzenek az adot fel zed-ny [Kv; TanJk I/1. 308]. 1600: latam hogy .. Chako Balint very vala kemewletlenewl (!) [Kv; Tjk VI/1. 439 Helena cons. Joannis Sardy vall.]. 1661: mind keserve-seb annal az mit az idegenek kíméletlenül cselekedtenek [KJ]. 1776: minek utánna az harangot fere vertik, akkor mentem ki ... ott láttom, hogy ütegette kíméletlenül [Katona K; Born. VI/14 Nagy Istok (42) zs vall.]. 1825: Vonutz Vaszilika ... az el fogo személyek által iszonyu dorongokal és Fejszékel leagyalatván, egyszoval kemeletlenül bantak az utrizalt Colonusal [Kötelesmező SzD; Tsb 47 Soffre Nyikulaj (35) col.vall.].

2. mit sem kímélve; fără grijă/socoteală; nichts schonend. 1755: vala ... 100 darab Sertés, de csak het-ven van, mert azt minden esztendőben kimilletlenül ve-rette Le iff(jú) Teleki Sándor Ur(am) eő Nga, ugy hogy számot sem tarthattam rá edgy esztendőbe hányát öle-tett meg eő Nga közüllők [Gernyeszeg MT; TGSz 35]. 1756: Tóbiás Patikárius Uramnál Némethi István Uram igen bővön forgatta az aranyakat, és kimilletlenül kotz-kázwán, számban sem vette az aranyakat [Kv; Mk IX Vall. 37]. 1757: Keszezy Pál ... a' hol jó Bort talált bé ült

ottan innya kezdvén sokakat . . . itatott a' Bort Kimiletlenül hordatta [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c]. 1789: most láttya hogy harmad részeis alig vagyon meg a fáknak, a mellyeket ide jövetelével látott azon Erdőbe, mert azt kimilletlenül vágták, s hordatták az udvarba és a Fogadobais Tüzre [Abosfva KK; GyL. Toth Ferentz (45) árendátor vall.]. 1826: ma is a Néhai Férjem adosságainak terhek alatt nyögők . . . ezen perrel is özvegységem kimilletlenül terheltetik [Ne; DobLev. V/1114. 5b].

kímélhet 1. a putea menaja pe cineva; jn schonen können. 1571: Az felekyekre eo kegek vetettek^a fl 50 Keryk azon eo k. Biro vramat hogi zedye fel Raytok, Neh kemellye Eoket, ha varosswl Magokat Nem kemelhetyk [Kv; TanJk V/3. 43b. — ^aAdót]. 1574: Az felekieknek keonergeszeti meg Ertettek eo K. Az Reaiok vetett Adonak Restanciaia feleol De eo k. Nem kemelhetyk eoketis Mynth Magokatis Nem ohatiak a fizetestwl [Kv; i.h./96b]. 1595: eo kegmek nem kemelhettek sem eo magokat, sem penig az zegeni keosseget, hanem Egieleo akarattbol vetettek Egi vonasra f. 3 [Kv; i.h. I/1. 262]. 1819: Várad Szolga Bironak, noha nem mondhatom hogy az Szegény emberrimet kimillené, a mind kimilhetné a Vekturák által, mindhogy (!) kért adgy Tizenkét Veder uj Bort ő nékie. G. Lázár mp [Gyalakuta MT; IB].

2. megkímélhet vkit; a putea cruja pe cineva; jn verschonen können. 1619: két dolgot Nagyságodnak meg nem irtam volt melyeket magam is úgy ismérék, hogy noha talám ingyen sem eo momento essent, hogy Nagyságodat ezzel csak molestálnom is kellene, de, Kegyelmes uram, most ebben Nagyságodat nem kémélhetem Nagyságodat énnékem mindenekről certifiálnom kell [BTN² 267].

kimellesztés átv megkopasztás; jupuire, häräcire; Rupfen, Ausbeuteln. 1846: a' mi megint nem a' falusi lakosok és Ekkla tagjai gyarapításokra — hanem javaikból való kimejjesztésekre mutat [KLev.].

kímélő plin de menajamente; schonend. 1831: Mivel . . . F.Sukon keresztül szüntelen jövő és menő Katonáknak . . . Statiojnak . . . nem egyebűve, hanem tsupán ide F.'Sukra assignáltatik, mely terűh reájok nézve annyival letiporobb és egyszer s mind érzékenyitőbb, mennyivel nem kímélőbb hangon rakatik vállaikra [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

kimenekedés kiszabadulás; scăpare, eliberare; Befreiung. 1782: Togyer a' Fattyuságnak szine alatt az Uraság keze alól képzelt ki-menekedésnek reménysége alatt patvarkodni kezdte [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. 1783: így Szolla Todornak az édes Annya, Láddé fiam Thodor, míg életben lések ha utánna járnál könnyen Szeretethetnél az Jobbágyság alól lehető ki-menekedésre [uo.; i.h.].

kimenekedhetik átv ügyyel-bajjal kijuthat/mászthatik vmből; a putea ieși cu greu din necazuri; sich (mit Mühe) herauswinden, einer Sache entgehen. 1669/1672: mivel Fabjan Benedek ur(am) Sok adosságokban ejtven magát abból ki menekedhessék . . . Kére mi előttünk Jenei Miklos uramtól . . . nyolcz száz Magyar forintokat [Gyf; JHb XXIX/48]. 1816: már most alig elégít-

het ki mindent az abusus miatt minden Mestersegek között leghaszonvehetetlenebbé és károsabbá lett vas mivelésből, mellynek bizonyásai a' lemaradott Verők és az el adosodott Verős Kovatsok, a' mellyből soha ki se menekedhetnek [Torockó; TLev. 9/46].

kimenekedik 1. kimenekül; a se refugia, a fugi; her/hinausfliehen. 1793: maga-is ki-menekedett [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

2. ~ a bajból ügyyel-bajjal kijut/kászolódik a bajból; a scăpa (cu chiu, cu vai) din necazuri; sich aus dem Übel (mit Mühe) herausarbeiten, sich aus der Klemme ziehen. 1767: a' melly két ezer forintot Gróff Székelly László Ur számára szerzettem, az Urnak fordítottam hogy minden bajból ki menekedgyék az Ur [Kv; SLt XL Ferenczi György Suki Jánoshoz].

3. megmenekedik vmitől; a scăpa (de ceva); ent/davonkommen. 1809: kettőségben sem hozzuk hogy a' Nemes Ország Rendei, azt ne munkálodták volna, hogy műis Székelyek, és Armalista Nemesek, hogy az adozás terhe alól ki menekedgyünk [Asz; Borb. II].

4. kiszabadul; a se elibera, a scăpa; freiwerden/kommen. Szk: ~ a fogságból. 1620: megj fogtak volt haramad magauai, es sok Jamboroknak sok törekedések vian . . . menekedek ki Szőke Balintne az fogságból [Bikfva Hsz; BLt 5] * ~ a láncból kiszabadul a vasból. 1802: osztán kezességén a' Lántzbol ki menekedett [Felőr SzD; Torma] * ~ a rabságból. 1705: Az inas . . . Azt is mondotta, hogy egyebet semmit nem kíván, hanem hogy ebből a rabságból kimenekedjék és meglát-hassa feleségét, gyermekeit [WIN I, 542–3] * ~ vki kezéből. 1701: (Nyág Bukur) ő kglme Majorja vala, harmadnapigh ott mulatozánk nálla . . . akkoron Bálint Deák onszola hogi jőne haza a város földre, mert ha ő meg hall ugj mond, bizonyj nehezen menekedik ki az Horváth Miklos uram kezéből [Bárdos MT; MvLev. Moldovai Urszuj (45) jb vall.].

kimenés 1. kimenetel; ieșire; Ausgang. 1704: Feljövén Szamosfalva felől valami kuruc seregek, felnyargalván a Kövespadon, az aratókat hajtogatták és ugyan egynehányat meg is löttek, ölteik, másokat fogva elvittek; az németek pedig ekkor ki nem mentek, úgy mint másszor, hogy az aratókkal künn lötenek volna, sőt némelyek arceálták kimenéseket [Kv; KvE 293 SzF]. 1738: a Csatáni Határ(a)k fel-osztására exmittált becsülletes atyáink-fiai, mikoron . . . a Nms Város szántó földeib(en); a mellyekből, valami maliciozus emberek az határ köveket ki-hányták, hogi azon köveket viszsza rakattathassák authoráltatn(aj)k, a Vicinusokat is admoneáltatván a ki-menésre [Dés; Jk 497a]. 1810: Ezen . . . Szántó Földek . . . a' Falu szélitől circiter 12, 13 puska lövésnyire vagynak . . . úgyhogy a' mivelésekre és hasznok elvételére való kimenés és jövetel miatt nem sok idő mulik el [Doboka; Ks 76 Consr. 90].

2. elmenetel; plecure; Fortgang. 1581: Jamborul es Igazan zolgaltam felsegedet, Azzon keppe(n) felsegednek keözzwllunk ky menesse vtannis az my meg holt kegielmes vrunkat mind addig mig Birtam [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály foly.]. 1595: Amy nezy Az Colosvarat lakosoknak Drabantsagra egy varosbol ky Meneset, halasztottak eo kgmek erreol valo veghezesekezt ez Jeoweo gywlesre [Kv; TanJk I/1. 249].

kimenetel I. *fn* 1. kimenés; ieşire; Ausgang. 1579: meg Ertettwk Mynemó Rwt es Izonyw hyrek forganak Igyarto Georgy felől es teobbek felől is kik Lengiel kiraly ky menete^a vtan wetkeztenek [Kv; TanJk V/3. 184a. — ^aBáthori István 1576-ban lengyel királlyá választották és oda ment ki].

2. kifejtlet/menetel, vég; deznodāmint; Ablauf, Ausfall. 1579: ne(m) laczyk alkonak (!) eo kegmeknek hogy az teorwennek zerenchyeiet es byzontala(n) ky menetel kelli(n) Reank varny [Kv; TanJk V/3. 201b]. 1663: Nagy hazugsággal vádoltanak ő nagyságának, kinek, Istennel bizonyítom, megdondolója sem voltam, kit az dolgoknak kimeneti megbizonít [TML II, 426 Teleki Mihály anyjához, Teleki Jánoséhoz].

II. *sz* kimenőben, kifelé menőben; la ieşire; beim Hinausgehen. 1627: Ertettwk bizonyos hiueinknek relatioikbul, hogy sokak vadnak ki(k) Marhaiokkal mind be jeőuet, s' mind kj menet az huzadot el kerwlik, mely mind Orszagunknak es Fiscusunknak nagy karara vagion [Törzs. fej-i rend.]. 1662: Ezen kőkapun^a kimenet a kőfal előtt jobb kézre térve szintén a szegeletbástya előtt a derék Körösön is ... egy négy kőre forgó igen derék fő malom vala építve [SKr 418. — ^aA váradi várén].

kimenetel 1. el/kimenés; plecarea, ieşire; Fort/Ausgang. 1618: Balassi Ferenc^c uram innét kimeneteli után, Nagyságodnak valamennyi jámbor böcsületes szolgálai, kapitáliai innen kimentek [BTN^c 109. — ^aÚsz-i főkapitány, Bethlen Gábor főlovászmestere, diplomataként Erdély török portai követel. 1742: Jo volna irni nsgodnak bizott emberinek Szebenbe hogy ha az Gyűlés el nem bomlanék mikorrá jovallanak nsgodnak ki metenelit [ApLt 4 Zalányi Apor János Apor Péterhez]. 1809: mi ... a menyire a Háboruba lett Számos ki meteneltből itthon marattak Száma es ereje engedte az utakat tsináltatni igazittatni el nem mulattuk [Bardóc U; ÚszLt ComGub. 1722 u.].

2. elmenetel, távozás; plecarea; Weg/Fortgang. 1602: amegh ilyen izonyw keppen az had nepey es praedalog keornyeoleonok forognak az varosnak mindensteol fele reze vigiazzon eyel es nappal huzon negy egez oraigh, senky etteol penigh Immunis ne legyen se kelseo leowewenjek se varosbelyek Amely vitezleo rendet az varosnak kapuyan be bochatanak affeleknek puskaok az kapuban el vetessenek ky menetelygh [Kv; TanJk I/1. 400]. 1632: Leszai Janost, a Fejedelem Azzony kimenetekor teotte Boerra [Lésza F; UC 14/38. 79]. 1694: Josika Imrene Racz Kristina Asz(sz)ony Csesztvei két ház jobb: es egy pusztá fundusát az Thőkőlyi Vr(am) erdélyből való ki menetele vtan azon télen ... 1691 esztendő(en) az Fárságon foglalta el T. N. Zabolai Mikes Mihály vr(am) [M.csesztve AF; JHb XXVIII/10]. 1729: Az örmenység pengis se Bárányt, se egjebet valami enni valo Az szek huson, es Tesztábul állo enni valon kívül se 12 oraig, se az után ki menetekig is ne vehessenek [Dés; Jk 386a].

3. ~ében kimentében, távoztában, kimenése/távozásá közben; la plecarea/ieşirea sa; während seines/ihres Fort/Ausgangs. 1653: Egykor — én nem tudom mi lehetett az oka — csak eljőve Nagy András a hajdukkal Báthori Gábor mellől, itt mēne el. Bizony igen feltűnk, hogy kimenetelében megpróbálja kastélyunkat [ETA I, 105 NSz].

4. *hiv* kiszállás; deplasare; Besichtigung. 1668: az Váradi Vitézek mikor az hodolt falukon az Adot fel akarjak szedni, ne mennyenek sokadmagokkal, neis titkoson, hanem hirt adván Ngd végbeli kapitannyanak ki menetelek felől idein, allapodgyanak megh [KJ. Székely Moyses a fej-hez Drinápolyból]. 1739: Hadnagi atyánk fia ... az Executiora lejendő ki menetel iránt termináljon Tisz Uraimékal ő kglmekkel [Dés; Jk 523a]. 1764: post factam Exmissio(n)em intempestive esett az denominált Commissariusok ki menetele nem controvertaltván akkor az la Párstol, s pro tunc meg sem disputaltott, az, valyon az A p(rae)tensioi helyeseké és meg alhatoké, vagy nem [Torda; TJKT V. 233]. 1803: a fenn meg nevezett Erdőnek szinére az kívánt jártatás és jegyzetés végett magam mellé fel vett, jo hírű nevű ns és nemtelen Ádámosi Commetaneusokkal^a ki mentem, és ottan a ki menetelnék, czeljat meg magyarázván ... a ki jártatást próbáltam, de ... Báro Josika Miklos Ur ... Adamasi Tisztye ... a Commetaneusok eleiben álván meg állita [Ádámos KK; JHb XIX/65. — ^aKöv. a nevek fels.].

5. hazamenetel; plecarea acasă; Heimgehen. 1618: az Kamuti uram kimeneteli után es Dunától küldött írásom után azmicsoda actioink voltak ... az vezérekkel ... azmint consignáltam historice, kiküldöttem [BTN^c 124]. 1671: Kérem Kegyelmedet, confidenter írom, ne legyen kimenetelemig publicom [TML V, 572 Daczo János Teleki Mihályhoz Jailla batak várából].

6. (diák) kivonulás; ieşire în coloană de marş (a elevilor); (Schüler) Auszug/marsch. 1823–1830: A zászlóval való kijárára nézve ezt a kettőt jegyzem meg. 1-ször, mikor tavasszal legelőbb kiment a kollégium^a rekreációra, a várbeli kommandansnak két deák előre mindenkor hirt adott, hogy dobbal, zászlókkal fognak a vár előtt elmenni, volt olyan kommandáns is, aki nem akarta megengedni, de az urak felszabadították a kimenetelt [FogE 123. — ^a1793–1795 táján a mv-i kollégium diáksága].

7. kilépés, (tagságról való) lemondás; ieşire, retragere (dintr-o societate); Austritt, Abgang. 1841: Dékánytellek ökgmeknek^a cőhmestertételkor lejend, úgy szintén az ifjaknak kimenetelek akkor legyen; addig egyik se mehessen ki akárhány álljon a nemes célba [Dés; DFaz. 38. — ^aA sirásó társaság ifjainak].

8. kiadás; cheltuială; Ausgabe. 1582: Ky wewen az ky Meneteinek^a Summaiat az be Menetelnek^b Summaiaol Maradott nalla f 3/98 [Kv; Szám. 3/VI. 12 Diósy Gergely not. kezével. — ^{a-b}A lat. exitus 'kiadás', ill. introitus 'bevétel' nyers tükörfordítása]. 1590: Az Buzabol ualo exitus. Az Majorsagbelj Buzath es az Meraj Dezma es Vam Buzath es az Idej 39 keőbleoth, ighi uolt kj menetelek Attam esmeth az Molnar legenieknek, miuel hogi az Malom nem forgoth nem uala miuel elniek, es el akarnak uala hadnj, 2 Keőbleoth [Kv; i.h. 4/XIX. 22].

9. kiadás-elszámolás; decontarea cheltuielilor; Ausgabenverrechnung. 1585: Az Ado zedeok, Barath Peter. es Bonczida; Gergelj Vraim Zamadasok ... Exitus. Attanak ez Summarol illien Ky Menetelt [Kv; i.h. 3/XXIII. 7].

10. kiadás/szolgáltatás; predare, distribuire; Aus-händigung/gabe. 1606: Keőuetkezik az szegeniek gazdalkodasara ualo keőlsegemnek szama, ahol a kenyernek ki menetelys megh iratik | Lepedeők ki meneteli 5

July Balogdi Farkasra hogi el temettek, attam) az szegeniek ladaiból, egi lepedőt ki [Kv; i.h. 12a/I. 13, 49].

11. vég(eredmény); (rezultat) final, sűrűsít; Ausgang/fall, Ablauf. 1644: Meliekről ado(m) ez leuele(m)et miuel az hadi Expeditionnak kj meneteli igen kettysges az megh jrt Nagj Mihali Apam Vramnak jeőuendeobeli emlekezetire [Aranyosrákos TA; Borb. I]. 1657: Istenre bízom az szerencsének kimenetelit [KemÖn. 68]. 1806: a' jövő Perioduson a' Margitai peris submittáltatni fog mellynek ki menetele ... Nagyságodra nézve mint évictorra, igen terhes [Mv; Ks Thuróczy Károly lev.].

Szk: a hadnak bizonytalan ~e. 1662: Az hadnak bizonytalan kimenetelére a fejedelem Salamon nevű falunál a Tiszát szálakkal^a általköztette vala [SKr 224. — ^aA kiadásbeli jegyzetben: tutajokkal] * a pernek bizonytalan ~e. 1643: az mint sziluasine asz(ony) eő kegie(lme)ket azo(n) ioszagot penzel kenáltatta uolt, eő kegi(elm)e mint igaz vernek az ioszagot ki boczatotta per manus es az niölcz szaz forint sum(m)at éppen leualta, ne(m) akarua(n) eő kegi(elm)e az pernek bizonytalan ki menetelihez ragaszkodni [Kv; Törzs] * a törvénynek bizonytalan ~e a törvénykezés bizonytalan vége. 1674: a fen megh irt Familiabol allo (!) szemelyek az Törvénynek bizontalan kimenetelit megh tekintven, ilyen ... megh edgjezésre lépének^a [Havadtő MT; BLt 11 Isák György kezével. — ^aKöv. a megegyezés]. 1733: inkább kívánván az Contrahens felek azon Causat per compositionem Sopialni, mint Sem, a' Törvénynek tovább való bizonytalan kimenetele után Várazozni [Csanád AF; JHb XXVII/6].

Sz: a hadnak és törvénynek ~e igen bizonytalan. 1782: az Hadnak, és Törvénynek ki menetele igen bizonytalan [JHbCs Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz] * a harcnak ~e bizonytalan. 1705: az harcnak kimeneteli bizonytalan, és azt csak Isten tudja, kiye az ki lesz győzedelmes [WIN I, 497] * a törvénynek ~e bizonytalan. 1622: miuel hogi az teórujnnak kj meneteli bizonytalan, Czefej Benedek vram magaban zaluan, kire ezen Zalanczi Istuan vramat^a [Mihályfa AF; JHb LXVI/11. — ^aKöv. a kérés]. 1784: ezen a fárságon ezen Causaját Ngs-tok(na)k elé veszik, igen jo volna ha Csato vram^a le fordulna, hogy ezen dolgokhoz hozzá szoljon, mert a törvénynek ki menetele bizonytalan szokott lenni [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — ^aA procurator].

12. következmény; urmare, consecință; Folge. 1653: E lön a Báthori Sigmond dolgának vége és kimenetele, a mint töllem hallod [ETA I. 73 NSz]. 1657: Az én személyem meggyölésének minémü haszna és kimeneteli lön, ezután való írásokból megláthatni [KemÖn. 305]. 1847: Egy alkalommal az tekintetes cameralis ispány úr is sokadmagával kiment Bucumba, hogy Varga Katalint elfogassa, de azonnal az egész bucsumi közönség felkölt, s nem engedték meg, hogy elfogják a tekintetes cameralis ispány úr is tartva a rossz kimeneteltől, visszavert [VKp 221–2].

13. eredmény; rezultat; Ergebnis. 1662: (A fejedelem) várazozik vala oda felbocsátatott generális tudósítására s azokra bizott dolgoknak kimenetelire [SKr 218]. 1753: szintén mikor örömmel várom vala sok bajoskodásink kimenetelit, akkor látom kglmed leveliből, nagyobb és ujjabb akadályban való esésemet [Fog; JHbT Árva Bethlen Kata lev.]. 1798: Nagyon örvendek rajta ha jo szivel irt Munkátskám a' betsülletes Commu-

nitás^a előtt is kedvet nyert légyen, s kívánom is szívemből hogy örömmel tellyes ki menetele lehessen [Mv; TLev. 5/14. 1a. — ^aA torockói]. 1803: Perceptor Kommentzi Ur . azon Királyi Tárház-Inspectort azon dolognak vég képpen lejendő el igazittásáig bennis tiltotta; de annak foganatos kimenetele nem lett [Toplica MT; Born. XVc. 1/30 Vulkán Jákob sen. (72) col. vall.]. 1815: Reménységen kívül a' pernek egy nem várt szerentsétlen ki menetele lenne, abba az esetbe ... nem is kívánhatná senki hogy annak terhet én hordozzam [Béld AF; DobLev. V/979. 2a].

14. vég; sűrűsít; final; Ende, Schluß. 1648: Actrix dicit nincz residen(tia)d, azert allas kezesz auagi eskedgiel megh hogy uegigh allod az Töruei ki menetelit [Kv; TJK VIII/4. 289]. 1672: nekem penig, tudja Uram Kigyelmed, eleitül fogva senki is Kigyelmeden kívül semmi dolgomat nem segítette; mint leszen kimenetele jámbor szolgálatomnak, tudja csak az Isten [TML VI, 393 Rosnyai Dávid Teleki Mihályhoz Jászvásárról]. 1784: Az Per folyásoknak ki Menetelek is lévén, az iránt ugy regulaztatik az Torotzkai Forum, hogy semmi némü casusban, avagy Szin, és praetextus alatt fellyebb három forintnál ne büntethessen [Torockó; TLev. 2/6. 4b]. 1807: (A) Professor ellen mozdított perekek ki menetelit várja el [Balázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII].

Sz. 1798: az vdvari Nyerges feleségestől rutul el körmölték őket Némellyek a Nyergest megis fogták különben nem lett volna jo kimenetele a dolognak [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

15. kb. sors; soartă; Schicksal, Los. 1722: ez éttzaka olljan havat bocsáta Isten földünkre, mostis szüntelen havaz, mi lesz az Gabonánakis kimenetele I(ste)n tudgia [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1780/1797: Én háborubon menendő szegény Katona kinek ki menetele bizonytalan hitem szerint Testificalok [Usz; MbK X. 56].

kimenetelű szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: jó ~ jól végződő; care se sfîrşeste cu bine, care are un sfîrşit fericit; von gutem Ausgang/Ablauf. 1823–1830: az egyenetlen házasság ritkán szokott jó kimenetelű lenni [FogE 81] * kétséges ~ kétségesen végződő; care are un sfîrşit îndoielnic; von zweifelhaftem Ausgang. 1679: Kgdnek abból az útból való elmaradását kglmesen megengedték, tovább kívánván Kgd hívséges szolgálatjával élnünk, mintsem ez kétséges kimenetelű utazásában attól megválnunk [TML VIII, 458 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1712: veszedelmes, kétséges kimenetelű fogságban lévén Testvér Atyámfia, Josika Imreh Úram) eő kgme, keserűlven úgyöt ... kellett fel mennem, az Felsőes Bécsi Udvarhoz [JHb XLVIII br. Jósika István kezével].

kimenő I. mn I. care iese; hinausgehend/ziehend. 1705: Csanádon mind a falut, mind az úr udvarházát porrá tötték . A több falukkal is hasonlóképpen cselekedtenek volna, ha az innen^a kimenő militia nem impediálta volna [WIN I, 597. — ^aNsz-ből]. 1710 k.: Teleki, úr, főember, szász, minden futott a bástyákra^a, de sem ágyúval, sem kimenő haddal semmit sem segítettek csak egy puskakisütéssel is [BÖn. 765. — ^aNsz-ben]. 1745: ezen két ókrókkal edgyütt, más négy ókrók is az Thordai berekben deprehendaltatván bé indittattak

volt, de innét á Városrol ki menő két Sz: Mihaljfalvi Legények obvalvan potentiosé négyit el kapták, s viszsza hajtották [Torda; TJkT II. 93].

Szk: ~ út kimenetel/utazás. 1657: Azonban reá ére az Magyarországon menetelnek kívánsága . . . csak kimenő útjára is nem vala költsége, mert az jóféle pénzt mind Csáki kezéhez ejtette vala [KemÖn. 140–1] * ~ útjában kifelé mentében/utaztában. 1668: Kegyelmed is kimenő útjában legyen vigyázásban s füleit résen tartván, az dolgokat szorgalmasan cirkáltassa meg s benünket tudósítani el ne mulassa Kegyelmed [TML IV, 392 a fej. Teleki Mihályhoz].

2. nyíló; aflat la iesirea de undeva; auf etw. hinausgehend. 1820: A' Takáts házból ki menő pitvarban [Szászveszöd NK; Told. 19].

3. szolgáló, nyíló; care dă spre . . . ; auf etw. hinausgehend. 1778: Az Uttzára ki menő Vas sorkokon forgo Galamb Bugos Fenyő Deszkából készült igen avatég kapu [Nagynyújtód Hsz; HSzJP].

4. kijáró/vezető; care duce (undeva) înspre afară; hinausführend. 1645: Mirizlofele ki menő ország uta(n) alol, á hol á Mirizlo utza(n) es Magyar utza(n) ki menő utak özsue szakadnak [Ne; EHA]. 1728: a kender földek mellett ki menő uttza [Árkos Hsz; EHA]. 1749: (A) ki menő kicsin Godrös uttya [Csekefva Cs; EHA]. 1833: ezen pallag közt ki menő Eke ut [Csejd MT; EHA]. 1861: a faluból kimenő ut és a gyeprü közt [Mirizsló AF; EHA].

5. kifelé igyekvő; care vrea să plece; nach außen/auswärts sich bemühend/strebend. 1756: Lévén ezen Udvarhoz tartozo két Vám hely holott áz hazából ki menő, vagy bé jövő Szekerek, marháak szoktak vámoltni [Déva; Ks 101].

Szk: ~ szándék. 1572: Erthywk leveletekbeol, hogy Drumar Myhaly, Smelcher Gabriel Es Akler Balynt kyknek evreoksegeket Atton Adnak, es ez orzagbol ky meneo zandekok volna, Haggywk azert Nettek, hogy vgyan Byzonnyal lattytok el meneo zandekokat, hogy azok kyknek adossok karba ne Maragyanak, Arestallyatok meg mynden eoreoksegeket [BesztLt 3628 fej.]. 1801: Argyé Eva . . . maga Esztendejét attan igazán ki töltötte, ki menő szándékatis nem tsak ézter de sok izben jelentette [Erdősztyörgy MT; WH. Hoszszu Kálo (60) cigányvajda vall.].

6. hová vezető, vivő; care duce spre (undeva); iringendwohin führend. 1650: az Dobo es Vagas fele ki menő szórós [Farcád U; UszT 8/64. 17a]. 1651: Menasagrol az Uasand kapujara ki meneo utt [Menaság Cs; EHA]. 1684: az Czigany utczara ki menő sikator [Gyf; Incz. V 60b]. 1713: Kebele Sz: Ivanyrol^a Agard^b fele ki menő Ut mellett [CsS. — ^{a-b}MT]. 1722: a Thordasra ki menő Ország Uttya [Bagó AF; DobLev. I/99]. 1774: az Alszegeből Kotsárd felé ki menő ut hosszában [Gerend TA; EHA]. 1782: Pap rakotyára ki menő Eke ut [Szú; EHA]. 1834: a Derse felé ki menő utza [M.újfalu K; BetLt 7].

7. kirúgó; care se întinde (pînă undeva); hinausreichend. 1680/1792: az Also Tsernátóni Határon az Föld hid patakára mégyen labbal az kimenő Lábban [A.csernátón Hsz; EHA]. 1802: a Péri utba véggel ki menő Kerek tók mellyéken [Nagypacal Sz; EHA].

8. kifolyó; care curge din . . . ; hinausfließend. 1735: A. Faluból ki menő pataktól fogva a Retse nevű eszakos

oldal . . . juta a Torma és Jósika Részre [Szentjakab TA; DobLev. I/160. 6b].

9. felmenő; care urcă spre . . . ; hinauf/bergaufgehend. 1723: Parajd felől ki menő hoszszu hagonak a te-tejen [Parajd U; EHA]. 1768: (Az út) dél felé a bertzre ki menő uttal ugyan kün a bertzen egybe ütközik [Szászlóna K; JHb XXXVI/17]. 1773: Ketske kőre kimenő ut [Szárhegy Cs; EHA]. 1784: a Függő nevezetű szőlőnek also szélyén ki a hegy és Erdő felé mindenütt tsapanolag ki menő bertzig [Galambod MT; Told. 29]. 1805: a Szalas Völgyben az Erdőre ki menő ut és az Tamási Fiak kaszalojak között [Kisillye MT; EHA].

Szk: ~ part. 1657: révet tanálának ugyan nem rosszat, de kimenő partja igen nehéz vala, az ki mint kímászhatott, azon mentek [KemÖn. 43].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: 1. cel/persoană care iese; Hinausgehend(e)r. 1737: Rét Gazda Dioszegi Szabó Mihály . . . minden Tizedből Tizedes Atyánkfiait magok Tizedekbéli elégséges személyekkel, ejttzaként maga mellé végje . . . A ki menők pedig, a' kik(ne)k lovok vagjon lovastol, akik(ne)k pedig nintsen gyalog, fegyveressenn mennyenek ki [Dés; Jk 485b].

2. felfelé rúgó föld; lan/pământ care se întinde în sus; hinaufreichendes Ackerfeld. Hn. XVII. sz. köz.: Kj me-neoben (sz) [Szentmárton Cs; EHA]. 1722: A Remete farkan, kimenőben (sz) [Papolc Hsz; EHA]. 1730: az kimenő nevű lábban (sz) [Albis Hsz; EHA]. 1741: közező erdő alatt ki menő nevű helyben (sz) [Szentimre Cs; EHA]. 1757: a' . . . belső Lábban . . . á ki menőben üdüllő vagyis Döllő Föld (sz) [Szentmihály Cs; EHA]. 1773: Az Urak toján kívül a ki menőben (sz) | A Száraz hely ben a ki menőben (sz) [Szárhegy Cs; EHA] | A Ki menő n. h-ben [Alfalu Cs; GyHn 16].

kimenőleg kifelé menőleg; (de-a lungul a ceva) mergind înspre afară; hinausgehend/führend. 1679: Uzoni Pünkösdi Mihály vr(am) ada . . . abbol a' ben valo joszágbol . . . Kis Mihaly pixid(arius) öröksege vicin-tassában, a' Kis Georgy öröksege felől, végigh ki menőleg hat ölet firol fira maradvárol maradvára [Szentkirály Hsz; BLt 3].

kiment ige 1. átv kihúz/szabadít vkit vhonnan v. vmi-ből; a salva pe cineva de undeva; (er)retten. 1570: mykor az Trombitast az Thorombol ala hoztak volna es fogwa vynnec az foghazba . . . Az Trombitas zydyá volt Zabo Janost Jllien Zokkal Bestie kwrwafiak . . . vadnak oly Baratim hogy ezbeol Megh ky Menthnek, De Byzon leh esyk az feyedreol Az Chywcos (!) Sywegh [Kv; TJk III/2. 27 Gergel es Leorinch varos zolgay vall.]. 1584: Kadar Istwan hallotta az eggik zaiabol hogy eók wteottek es eók eoltek megh, de eó ne(m) fel hogy meg collick eoket crette, Mert vagyon oly vrok hogy ky menthy eoket, vagyon Marhaiokis es meg Adhattiak Diath [Kv; TJk IV/1. 316]. 1680: Tudod-e ha X. X. nevű ember ha csiki hámorei szolga lett volna s mi rendbeli szolga volt es ki mentette ki az ő nagyságok szolgálattya alól [CsVh 80].

Szk: ~ vkit a fogságból. 1639: Ezt hallottam Farkas Jánostul, hogy az Polgár Bálint fiát kimentette az fogságból: búzát ígért neki s meg nem adta, hanem azután csak rézpénzzel kínálta [Mv; MvLt 291. 188a–191a át-

írásban!] * ~ *vkít a szavatósság alól*. 1735: egy Tehe-
nért az Szovatyósságot réa^a vitték, és Szeki Teleki
Páll Vram eő Natsaga nagy nehezen mentette ki az szo-
vatyósság alól [Szakatúra SzD; TKI. — ^aTalpos Juon-
ra] * ~ *vkít vkinek szavából*. 1582: Marton Deak Re-
quisitór vallia, Ez Az Azzony Aki veres Lukachra Az
Iambor emberre keolteotte vala hamissan hog illien s
illien kinchet talalt volna kiert az Zegeni Iambort meg
Akariak vala chepegetny es en me(n)te(m) az zegeny
emberet Galfi Vramhoz es az meg holt vrunktol vg Nier-
te(m) meg hog' Ne kenozzak meg Az veres Lukachot
Annak vthanna Jsten vg mente ki ez Azzonnak Zowabol
veres Lukachot [Kv; TJk IV/1. 48].

2. felment; a elibera; entheben. 1736: Szegedi István
Uramat ő kglmét mostani Directori tisztinek eszten-
deje ki telvén, tartozzék a T. Ecclesia a' N. Varóstol,
azon tiszt alol ki menteni [Kv; SRE 59].

3. mentesít; a scuti; befreien. 1788: Könyörgők alá-
zatosan a Melgos officialatusnak meltoztassék rajtam
könyörülni és ennyi meg terhelteéseim közül bár tsak a
fen irt 15 R forintoknak meg fizetése alol ki menteni
[Ne; DobLev. III/641 árva Szántó Drusiánna foly.].

4. ~i *magát* a. kb. kiszabadítja magát; a se salva;
sich befreien. 1723: Lukatis a Tomlőczre külte s üdö
mulva egy nestel mentette ki magát [Hodák MT; VGy].
— b. a se scuza; sich von etw. entschuldigen. 1704: Ezek
után az úr házába béménvén minekutánna a statu-
sok sokat diskuráltak . . . végre voxra méne. És az atya-
fiak ki mentvén magokat, aminthogy Bethlen Sámuel
uram le is méne szállására, a többi vox mind azon álla
meg, hogy addig ne proclamáltassék, hanem a generális-
hoz vigyék fel a memorialisokat^a [WIN I, 119. — ^aBeth-
len Miklós perében].

5. ~i *magát vmi alól* tisztázza magát vmi alól; a se
dezzinováti/dezzinui; sich von etw. rechtfertigen. 1762:
Köteles Aniska eőkemeis . . . magát az gjanu alol hiteles-
sen ki mentse [Torda; TJkT V. 118].

6. menteget/exkuzál vkít; a cere scuze în numele
cuiva, a scuză pe cineva; jn entschuldigen. 1879: amit iz-
gatott állapotomban tettem . . . Nagyon restellem; so-
kat tépelődöm e dologgal . . . Ments ki, ha tudsz [PLev.
46–7 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

kiment in 1. plecat (de undeva); fort/weg/(hin)ausge-
gangen. 1668: Hátszegrül RácZ Gábor nevű nemes em-
ber Karánsebesben beszökvén, megérkezének ma az Zó-
lyomi kiment asztalnokjával együtt [TML IV, 360 Ros-
nyay Dávid Teleki Mihályhoz]. 1706: Károlyi minde-
nütt hol előtte^a s hol utána a könnyű haddal, égetvén,
pusztítván . . . annyira elfogyatja, hogy csak harmada
marad az Erdélyből kiment német hadnak meg [Kv;
KvE 248 VBgy. — ^aRabutin labanc tábornok, erdélyi
német főhadparancsnok előtt]. 1758: mind maga az feje-
delem^a szándékában megcsalatozott, mind a vele ki-
ment nemesség, számtalan ott maradván, szerencsétle-
nül jártak [RettE 54. — ^aA lengyel királyi trónra törő II.
Rákóczi György].

2. kivonult; ieşit; ausgerückt. 1655: a sákmányra ki-
ment katonak eszkebe vették hogy . . . elrendelt seregé-
vel jó^a, hogy az urunk hadát leszállásában üsse meg
[ETA I, 159 NSz. — ^aAz ellenség]. 1704: az innen Sze-
benből kiment gyaloghadak a sáncban maradtanak
mind munitiókkal együtt [WIN I, 80].

3. *hiv* kiszállott; care s-a deplasat (la fața locului);
eine Besichtigung unternommen. 1671: a' kiknek leve-
leit ebben az Disturbiumban hatalmasul-el vették

Ezek ellen cselekedőkön azon ki-ment Tisztek
tegyenek executiot [CC 68]. 1782: eő Nga Praefektussa
az ő Nga Also Suki Tisztartájával együtt . . . igen rutul
káromkodtak s vertek ā betsülni ki ment bírakat [Kö-
telend K; SLt XLII/5. 89 Máztodi Von (60) zs vall.].

4. kiadott/küldött; emis; ausgegeben/gesandt. 1663:
Az élés szállításon én örömet rajta volnék, de . . . nem
igen hozzák Ugy látom, már el is fogtak bizakodni a
közikben kiment levéllel [TML II, 436 Teleki Mihály
Lónyai Annához]. 1709: Ugi informáltatunk hogj ki
ment dispositionk és parancsolatunk ellen az hus-
(na)k Bétsi fontyá(t) klték három pénzen és nem kettőn
vágottya [KvLt I/199a gub.].

Szk: *tanácsból ~ dolog*. 1662: De azonban Tisza Ist-
ván nagy postán csak hamar visszajöven, megmondá:
haszontalan, mert a portán tanácsbul kiment és elvége-
zett dolog volna, és hogy immár Tömösvárról meg is in-
dultak^a [SKr 575. — ^aA török hadak] * *törvényből ~*
dolog. 1677: a' Vármegyéknek Ispáni, és Székeknek
Tisztei, törvényből ki-ment dolgokat, minden bántás és
ellenzésnélkül, mind Fiscus és egyebek Joszáigiban a'
Sententiának Seriesse szerint szabadossan peragal-
hassák [AC 176–7].

5. kiadott/fizetett; plátit; ausgegeben/gezahlt. 1677:
Az új hadaknak hogy megfizetett, abbeli készségét ke-
gyelmesen agnoscáljuk; Isten éltetvén refundáljuk is Ke-
gyelmednek, csak az hadak számáról és azokra kiment
pénznek summájáról tudósítson [TML VII, 459 a fej-
Teleki Mihályhoz].

6. el/kifolyt; ejaculat; ent/verflossen. 1764: Nemis
láttam, hogy az férnségből ki ment természetnek Mate-
riájával az bornyú meg lett volna motskoltatva [SzúvLT].

kimente vkinek kimenetele; ieşirea cuiva; js Ausgang/
zug. 1662: könnyű is léssen vala oly jó válogatott kop-
jás, puskás, jó nagy számos könnyű magyar hadaknak
. . . ezen kimentében . . . megvizsgálni, s ezekkel már
akár csak a szerencsét elpróbálni [SKr 444].

kimentés jog mentség; scuză; Entschuldigung/
lastung. 1812: (A keresetben megnevezett tárgy) minek
utánna az ablakbol el lopatott a szomszédok Napoztat-
tak az elé adásra vagy magokat hittel valo ki mentésre
[H; JF 36 Prot. 15].

kimentethi magát tisztázhatja magát; a se putea dezvi-
novăti; sich klarstellen/rechtfertigen. 1765: Imre
György . . . azért hogy általa ne esett legyen azon Mur-
vai fejen lévő seb az alol magát ki nem mentethi [Torda;
TJkT V 260].

kimenyül kificamodik/marjul; a-şi scrinti/luxa; ver-
renkt werden. 1540: ez elmwt pentheken Waar Mezenel
az lo esék welem, az labom ky menywlt wgy anyera hogy
nem alhathok reya [Kv; KvT I, 8–9 Petrus Literatus
Nic. Thelegdyhez].

kimer kimerit; a scoate; ausschöpfen. 1593: az Galfi
mihaly molnaban az garatbol kj merte(m) búziaiat
[Uoszt]. 1661: Bank Janos . . . ugyan ot zahi hataron

valo tojat halasztatvan Vas Laszlo uram rea menven Eczakanak idejen . . . az kasbol az halakb(an) ki mert el lopot [Záh TA; WassLt]. 1730: látam azt hogy Szakács Mátyás meri vala ki az gödörből szaparán az földet [Altorja Hsz; Borb. I]. 1797: A Kortsomárosnénál . . . a bor külömben mostis jo tsak meg kezdett etzetesedni hogy jobban is el ne romoljon, felbe, ki meritem azon Hordobol egy átalagba 12 Vedret [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

kimér 1. mérve kiad/oszt; a da/distribui măsurind; (messend) ausgeben/verteilen. 1585: (Molnar Mihalnet) Somogy Sara . . . le Nioma Az feoldre, es ottis tarta adegh Amegh a' buzat Jo Réz zerent ky Merek [Kv; TJK IV/1. 484 Catalin Kochis Albertne vall.]. 1589: Rab Thamas hogi kj merte az vrak aztalara az bort, fizettem munkaiaban nekj d. 16 [Kv; Szám. 4/X. 13]. 1681: itt az vas hámosi mása, mellyel az vasat bé és ki mérik, száz-harminc négy fontokból áll [CsVh 91]. 1742: mindgyárt kimérik magok(nak) az 16 ebéd véka buzátis [Méra K; AggmLt C. 12]. 1806: a bizonyosságok szovaiból kijő, hogy Gáspár Ferencnek hat rendet^a kimértek részibe, és bizonyosságok előtt el is adta Gáspár Ferenc [Szarhegy Cs; RSzF 130. — ^aSzénát].

2. mérve elad, elmér; a vinde măsurind/cu amănun-tul; (messend) verkaufen. 1602: (A barmot) az mezaros tartozzek hwzon eot penzert megh vagny . . . s az keo-zeonseges piaczon fontal ki merny [Kv; TanJk I/1. 414]. 1827: (Az asszony) husos kosarába más hust nem kap-tam, hanem tsak a' mellyet én mértem ki számára [Dés; DLt]. 1857: lakadalmak alkalmával a régi szokás szerint szabad a közönségnek bort és pálinkát kimérni [Toroc-kó; Bosla].

3. lemérve kivesz; a scoate ceva măsurind (cu bani-ja); abwägen. 1775/1781: egyszer egy Hámbarból Ötven véka Alakort ki mérven, mind el vetettük [Máda H; JHb LXXI/3. 386].

4. (földet) felmér; a măsură (un teren); markschei-den. 1585: vettem keotelet a kywel az tēmetew kertnek hatarat ky mertek p(ro) d. 16 [Kv; Szám. 3/XVII. 14]. 1706: Váradí Moses Ur Szöllője . . . Bécsi öl szám szent-ri ki mérve terjed 1809, mondom Ezer nyoltz száz ki-lentz Quadrát Nemet ölekre és öt Lábra [Barakszó H; JHb XXXIII/30]. 1798: tsak a' vagyon hátra hogy ezen a' Tavaszon azon földeket ki mérijék [Asz; Borb. I Jánosí Péter lev.]. 1842: Hellyeiket a' fenn irtak szerént ki mu-tották, ki mérték [Kakasd MT; DE 2] | hét számból álló Commétánusokat meg eskettünk azon végre hogy azon darab Erdejét kijárják s kimérik s ki hompoz-zák [Vaja MT; VH]. 1853: ki mértük a . . . szántó földet és ütött a földnek felső Szélessege 13 öl és 4 lábat [Dál-nok Hsz; BLv.].

5. (földdarabot) mérve kiszakít; a delimita prin măsurare (o suprafață de teren); (Feldstück) messend (her-)ausreißen. 1570: Iwt oda chynek Balint az Meréwel Es Mond chinek Balint az Merének hogy fely hold zoelet Meryen ky palochinak [Kv; TJK III/2. 167b]. 1573: Pal-verner Azt vallia hogy . . . Eotet ky hitta volt panithy Gaspar az Mezeore Thwzok Mal felet egy darab feoldet Mwtatot neky hogy egy holdot Meryen benne My-kor azt ki Merte volna Mond hogi meg alkwtia hogi teob legien esmet valamenyewel teobet zakasztot hozza de eo Nem Twgia Menyet tezen az alkwtas [Kv; TJK III/

3. 247]. 1577: Melj pwztha helljek ozlattelannwl Marat-tak, Wgia(n) akkor kj merjek, azokattjs megh ozak [Vaj-dasztiván MT; BfN 71/19]. 1625: en az Falut Jgaszagal kenaltam megh hogh az en Nylamott megh meryek hogh ha tob talaltatik ennalam ami Illőnek, azt Bator meriek ki ha tob lezen de ha ki nem telik az enim tolczek kj [UszT 94a]. 1774: ezeket . . . azért hivatam hogy az Hétt öll szőlőmet mérijék ki, és szakaszszák ki [Szókefva KK; Ks 66. 45. 17c]. 1806: a Néhái Sogor Ur a Kaszallo részinek szélén lévő körtvelly fákat tartotta meták-nak én onnan mértem ki az én részemet [Szentbenedek AF; DobLev. IV/899 Bartók Ádám Mohai Lórintzhez].

6. le/megmér; a cintári; (ab)wägen. 1733: az Malom-beli proventust az holnapnak utolsó napján, vagj az hol-napnak első napján merjek ki Malombírák Atyankfiái eő kglmek es minden holnapban provenialando Proven-tusrol Extractust Csinálly(a)nak [Dés; Jk 433b]. 1802: Buza, Törökbu (!), és hüvejkes veteményeket kinek kí-nek ki mérven ki adtuk [Szászkerked K; LLt 60/168]. 1847: . . . Tisztabuzánkat — 's egyebűnkét a' mi még ott vagyon hová hamarébb szállíttassa föl —; ugy szintén . . . az 50. véka szép töröküzátis jól ki mérve [Csapó KK; DobLev. V/1265].

◇ Szk: kört mér ki kört hűz/rajzol; a desena un cerc; einen Kreis ziehen/zeichnen. 1838–1845: a társaság kört mér ki^a nyílt téren, ebbe egy vagy többen beállanak [MNYTK 107 bedlő al. — ^aTársasjátékban].

Ha. 1702: ki mirtük [Dés; HG].

kimered szk-ban; in construcții; in Wortkonstruk-tion: ~ a szeme kidülled, táj kiguvad a szeme; a i se bul-buca ochii, a i ieși ochii din orbite; (die Augen) her-vorstehen. 1754: Gyurka Czigánj az száját fel tátván az Nemetek töltötték az eget bort belé, láttam hogj az sze-me ki meret [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX/11]. 1783: mingiárt <el>hala, még a szemis az gyermeknek ki meredett vala, mű ug<ya>n Aszszonjokul addig mo-sogatok szappanos palinkával, hogi me<g> jöve, s vala-menyire könnyebbedék [Lengyelfva U; Ben.].

kiméreteget felméreteget; a măsură rind pe rind; nach und nach markscheiden. 1775: Simén Elek urral ki mé-regettük vólt a' fel osztot Földet [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c].

kimérés kimerítés; scoatere, deșertare; Ausschöp-fung. 1768: oly nagy bővséggel volt esős üdők(en) mind udvaron, mind pinczében az viz, hogy Sok napo-kat kellet nekem is a pinczében bé fokadat nagy viznek ki mérésib(en) a Stabalis háznál el töltenem [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29].

kimérés 1. mérve való kiadás; (distribuire prin) măsu-rare; Aus/Abmessung. 1578: Mikor az malom haznata be meryk es megh oziak, az falw byraia yelen legye(n), es minden ky meresröl rawast tarchanak, kinek eggik re-ze az molnarnal, a másik az byronal legyen, hogy az zam tartas az rawasokkal mindenben egyezzen [OL. M. Ka-mara Instr. E-136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kova-choczky ut. Mathias Niary gondv-höz]. 1593: Keouetko-zyk Rend zerint Az Alperety Mallom Búzayanak Az Vamnak ky meresse [Kv; Szám. 5/XX. 139]. 1878: Koz-ma György magtárnok kéri, hogy mellé egy segéd ren-

deltessék, a ki úgy a be- mint a ki mérésnél jelen legyen s egyszer s mind ellenörkép szerepeljen [M.bikal K; RAK 339].

2. mérve való kiárulás; vînzare prin măsurare; Losverkauf. 1583: Ha ky penigh boranak ky mereset zolgaia, Vagy haza nepere bizza, vagy eó maga akaria ky Adny, tahagh ne(m) tartozik az merethny fwzerrel borat | hogy ha az chaplarok az eó Tekozlasok miath, vagy egieb lelkbeól indultathwan a' Bornak ky mereseben a' hordonak quantitasához kepest az eo Gazdaioknak fogiatkozast thennenek: Tehagh raitok meg vehessek [Kv; PolgK 2-3].

3. felmérés; măsurare; Vermessung. 1677: (A pusztán álló földet) mérjék és szakaszszák-ki, azon Falubéli vicinus Possessoroknak számokra, annak a' földnek darab részét alkalmaztatván a' ki-mérését azon Exponensnek abban a' Faluban lévő rata portiojához [AC 110]. 1720: Boldor Todor az szőlgabirot az falu vineivel es esküttel az utrumban meg irt öröksegek két fele valo ki mérésére el vitt és az szolgabiro a falusiakkal ki merete és határ köveket tettek [Vormága H; JHb XXXIII. 32]. 1819: a kertet azon kért punctumbol egyenesen vini köteleztetnek, melynek ki mérésére Orator Szily Josef, és Eskütt Veress Moses Atyánkffiai kirendeltetnek [Ne; DobLev. V/1026]. 1842: el mentünk Ns Maros Székben Kakasdi Határon lévő Közös Erdek helyének színeére, az holott is a' nevezett Commetaneusokat minden Erdek ki mutatására, azok mekkoraságának kimérésére . . . bé eskettük [DE 2].

4. mérve való kiszakasztatás; delimitare prin măsurare (a unei suprafețe de teren); (vermessendes) Ausreißen. 1570: az felperes azzon azonal Engedet az zeoleo ky Meresnek ha . . . Az fely peres azzonnak hyrenelkwl es akaratya ellen leot volna az zeoleo ky Meresse es beochwlele, Mind jarast Myhelt megh twtta Byraya eleot ellenzeny kellett volna 15 Napigh [Kv; TJK III/2. 166c]. 1571: az varas Erdeye ky Meressere, Es ely adasara valaztottak eo k. Ekkert Janost es Balint deakot [Kv; TanJk V/3. 51b]. 1582: az erdeo . . . ky meresse es el Adassa megh vegheöz Nem menth tellességgel [Kv; Szám. 3/VI. 15 Diósy Gergely not. kezével].

kiméret 1. mérve kiadat; a dispune să se distribuie ceva măsurînd; messend ausgeben lassen. 1585: Miért hogy Gellien Imreh vra(m) Eot keobeol buzat keolteót Az kazaltatasra Azert a' mellik Malomból ki Akaria Meretny, onnat sat(is)faciállia magath [Kv; Szám. 3/XX. mell.]. 1592: Elsoben, Meretmet kj az Azzo(n)falui malomból 14 keóból vam buzath [Kv; i.h. 5/XIII. 1]. 1793: Kis Lukáts Uram Krájniksága alatt a fel vételkor mindég a nagy vékával Szokta . . . a gabanát fel méretni azután midőn Dévára fel küldötte, mindig a Kiss vékával mérette ki [Roskány H; Ks 79. XXVI. 8. 1/2].

2. elméret (mérve eladat); a dispune să vindă cu amănuntul; (messend) ausschenken lassen. 1584: (Ha) valaky Borat Chiaplarral akaria ky merethny, az vasarbiraktwl kerien chiapllart [Kv; KvLt Vegyes III/ 11].

3. lemértetve kiadat; a dispune să se dea (ceva) măsurînd; abmessend ausgeben lassen. 1676: Kis Christoph- tul vettünk kett vegh Granatott az Baratnak mérettem ki köntösnek az viola szíből ul. 9 [Uti].

4. (földet) felméret; a pune să se măsoare; (ver)mes- sen lassen. 1570: (A városbíró) wgy hatta megh hogy ky meressem az zolat [Kv; TJK III/2. 166b]. 1841: az én Tábla Földemet a leg betsületesebben ki méretve . . . az ötsém . . . örökös birtokába által adtam magá- nak, 's maradékinak [M.zsombor K; Somb. II].

5. (földet) felmértetve kiszakasztat; a dispune delimitarea prin măsurare (a unei suprafețe de teren); (Feldstück) abmarkend (her)ausreißen lassen. 1570: Chinek Balint . . . vallya, hogy . . . palochy fel hold zeolét Meretet ky neky [Kv; TJK III/2. 166c]. 1668: merettek ki az Vegh kutnal . . . haz helyből három harmadfele awagy negyed fel rudat | az megh nevezet haz helyből ki merete Lazar Istvanne Aszszonyom Kovacsoczkí Su- sanna Aszszony harom Rudat, el is foglalja [Burjános- óbuda K; JHbK XXIII/27].

6. méréssel kijelöltet; a dispune stabilirea prin măsurare a ceva; (abmessend) bezeichnen/festsetzen lassen. 1662: egy igen nagy kapuforma alkotmányt fundáltak vala az lövőablakok helyeit is azon kimértetvén és ki- hagyatván [SKr 600].

7. le/megméret; a dispune măsurarea a ceva; abmes- sen lassen. 1714: az asztral valo bört . . . én ki méretém magam élött, de 10 börből néhézén telik úgy hogy az bö- röknek csak az jóvából csinálja még [Szentdemeter U; Ks 96].

kimérethet elmérethet (kicsiben, mérve eladhat); a pu- tea vinde cu amănuntul prin intermediul cuiva; (im kleinen) messend verkaufen können. 1583: Ha ki penigh boranak ky mereset zolgaia, Vagy haza nepere bizza vagy eó maga Akaria ky Adny . Zabardon ky meret- hety Valamikor akaria [Kv; PolgK 3].

kiméretik megmértetve kiadatik; a fi dat (cuiva) măsurînd; abmessen lassend ausgegeben werden. 1842: mind- gyárt kimérik magok(na)k az 16 ebéd véka buzátis, ho- lott ezen ebéd vékának akkor kéne kiméretni mikor a malombéli hambár színültig telik [Kv; AggmLt C. 12].

kimérettet fel/lemértet; a dispune să fie măsurat; ab- marken lassen. 1798: Sz Biro Uram a mikor ezen helynek mennyiségét ruddal ki akarta volna mérettetni, Dávid Nyikulaj nem engedte, hanem Igritzán Ignátot ezen hely usuálásától, s cultivatiojától inhibealta [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.].

kimérettetik 1. megmértetve kiadattatik; a fi dat (cui- va) măsurînd; abmessen lassend ausgegeben werden. 1738: (A búzatermésből) Nemeth Andras Vram(na)k a le aratatasáért^a két véka ki mérettetvén, a több része equaliter subdividáltassék [Torda; TJKt I. 152. — ^aA búzavetés learattatásáért].

2. (földterület) megmértetve kiszakittatik; a fi delimitat(ă) prin măsurare (o suprafață de teren); (Feldstück) abmarkend herausgerissen werden. 1786: az egész Bíró Lábból légyen a' ki szakasztás és ki mérettetvén, s intéztetvén az 56 vékára való Patzalai rész föld ki baraz- daltassék és haladék nélkül öl számra ki metasztassék [Nagylak AF; DobLev. III/619. 1b].

3. lemérve kiadatik; a fi distribuit prin măsurare; ab- messend ausgegeben werden. 1727: ha midőn azon Con Scribalt (!) Deserta sessiok közzül Valamellyikre embert

Telepitenek, vagy telepedik ... akkor azon Sessiora rud számar merettesek ki annyi quantitasu nyil, mennyi egy populusa sessio utan vagjon [Dés; Jk 361b].

4. *div* kiszabatik, megadatik; a-i fi dat cuiva ceva; be-stimnt/gegeben werden. 1895: Ha én afféle rendszeres szépírású ember lettem volna, most én is tanítanám valahol a nebulókat. De mert e boldogság részembe nem mértetett ki, hát csak túrd az én ... csúf írású leveleimet [PLev. 172 Petelei István Jakab Ödönhoz].

kimerhetetlen (fel)mérhetetlen; care nu poate fi măsurat, incomensurabil; unermeßlich. 1710 k.: órával, percentéssal ne mérjük ezt a kimerhetetlen üdöngert, mert az igen kicsiny mérték, kivált a véghetlenséget csinálónak, vagy csinálni akaróknak [BÖn. 450].

kimerít 1. kimer; a scoate; (her)ausschöpfen. 1639: az menieccke ... az sebeből mogjorot merite ki, hagi nemis adgion [Mv; MvLt 291. 196a]. 1773: Sinka Jutzi is bé jöve egy Csoporral, s ő is ki meritte egy Csopor olajat, laska olajozni [Selye/Magyaros MT; BetLt 7 Elizabeta Márton cons. Ioannis Varga (66) jb vall.]. 1840: ottan tanáltam örmény Cziifra Gergelyt, ki a fortyogo fördöt mereti^a vala ki [Bereck Hsz; HSzjP Városi Tanácsos Fin-ta Moyses Ur (37) vall. — ^aOlv.: ? meréti].

2. kiürít; a goli/deşerta; (aus)leeren, austrinken. 1823: Ha Édes Atyám Uramék Sigmond napját egesség-gel, és örömmel tölthetik, meszsze-meszsze lé-gyen az — mikor utollyára meritve ki a 'Sigmond nap-nak öröm poharát, a' következő Sigmond napot, tsak a' hoszszu ejtzakák eltelése után lehessen várni [Ne; DobLev. V/1077 Dobolyi Sándor apjához, Dobolyi Zsigmondhoz].

kimerített meritéssel előkészített; velin; büttenge-schöpft. 1843: A K Monostori Papiros gyár ... Iro pa-piros tsak kimerített — egyéb aránt mindenként készi-tetlen kilentz font [Km; KmULev. 2].

kimerítő amānunt, detailat; erschöpfend, ausführ-lich. 1844: Az érdekelt jegyző könyv 105. pontya b) be-tűje alatt érdekelt rab el szökése körülményeiről ki me-rittő tudósítás tétessek [UszLt XI. 85/1. 14].

kimerítőleg kimerítően; in amānunt, in toate amānun-tele; ausführlich. 1841: Varga Katalinnak urunk öfelsé-géhez beadott ... kérelemlevele olyatén rendeléssel közöltetik ezennel uraságoddal, hogy a' feladásra nézve ezen királyi főkormányshéket kimerítőleg és voltakép-pen tudósítani el ne mulassa [VKp 63].

kimerített kiürített/üresített; a pune să golească; aus-leeren lassen. 1597: az fokhaz feleol a fal mellet, valo Cloacat ki kelletet meritetnem, Egi nagj vermet assata-ta(m) es Ey ideoben az Rutsagot gyertya vilagnal bocha-ttatam beleie [Kv; Szám. 7/XIII. 2-3].

kímérő kímérlegeléshez való; pentru măsurare/măsu-rătoare; zum Abwägen dienend. 1681: Ugyanezen bolt ajtaja előtt vagyon egy cöreg vas ki mérő és bé mérő má-sa, kompanaival és hozzá való köteleivel edgyütt [CsVh 93].

kímérsékel felméreget; a măsura rînd pe rînd; nach und nach abmarken/markscheiden. 1815: Hol valami erdők sequestrum alá vettetek, azokat magok a főinspectorok ... kímérsékelni és megtartani el ne mulaszszák [Hsz; ErdO III, 203].

kímért 1. lemért; cîntărit; (ab)gemessen. 1558 k.: Wed az kymert onnoth es ted egy fazekban es agy erös tw-zeth neky [Nsz; MKsz 1896. 282].

2. felmért; mäsurat; abgemarkt, durch Markschei-den abgesteckt. 1585: Az Iuhott penigh Adegh Jartasak oth Ahol az felekiek Iartattiak az Iegzet es ky Mert har-tarban, ha penig Azon kiweol tallalliak egieb feöldeön mindenewt haychak es birsagolliak [Kv; TanJk I/1. 14]. 1841: most ezen igazán ki mért 's az Batyám ... Allo-dialis Tábla Földjiből ki vágott ... rész Föld, effective az én Tábla Földemhez Csatoltatván kezemhez aka-rom venni [M.zsombor K; Somb. II].

3. kb. felmérve kijelölt; desemnat/delimitat prin mă-surare; abmessend bezeichnet/bestimmt. 1809: Min-denik falunak ki mért öle^a kisebbedet [Szu; UszLt ComGub. 1628. — ^aÉrtsd: gondozásába adott útszaka-sza].

kímértül kifárad; a se epuiza/istovi; erschöpft werden. 1879: Tegnap éjjel Tavaszinál voltunk Ittunk és pletykáltunk. Álmosak voltunk ... Ki is voltunk merül-ve — de úgy szokták azt mondani, hogy „pompásan mu-lattunk” [PLev. 38 Petelei István Jakab Ödönhoz].

kímesterkedik kicsinál/módol; a găsi modalitatea, a aranja; auskünsteln. 1827 k.: mitsoda Mesterséges fogá-sokkal vitte véghez azon személy, hogy Szabo Josefhez régen Férhez ment Léányomat Susit mikent keverte rosszsz hirbe, melyért a Templomból ki tiltatott, holott senki semmit az ott valók közül nem Fatéalhatott mégis az Ekklesia előtt ki Mesterkedte, hogy a Temp-lomból ki tiltassék [Torda; TLt Praes.ir. 65/1827-hez özv. Vas Gergelyné Fülep Ágnes panasza]. 1839: Patoki ... kímesterkedte, hogy Szombathelyi a' Candidatioból ki maradjon [Kv; Pk 7].

kímészáról leölve kiárul/mér; a vinde cu amānuntul/ ca la măcelărie (carne); geschlachtet auswägen. 1759: Bulzesti Sztrencz Petru Grohoti Docz Petrunak egy ök-rét Koroj Nashoz vitte volt, hogy ketten Abrugbá-nyára vigyék s ottan kímészárollyák [Tomnatyek H; Ks 112 Vegyes ir.].

kímészároltat leölvetve kiárultat/méret; a dispune să se vîndă cu amānuntul carnea animalului sacrificat; ge-schlachtet verkaufen/auswägen lassen. 1746: Eltető Fe-rentz Ur(am) ... a mely ember a Juhok utann ment azt is meg zálogalla ... és a Juhokból is ... némelyikét meg ette, némelyikét ki mészároltatta [Szentegyed SzD; WassLt].

kimeszel a värui/spoi; (aus)weißen. 1850 k.: (A temp-lomot) Ki meszelte Antal Ferentz Ujj Magyar egyedül [Szucság K; RKak 99]. 1854: Bajnotzi György 27 éves

Ifjú legény Derék Kőmives mester a' Templom belsejét ő vakolta bé, és meszelte ki [Gyalu K; RAK 226].

kimeszelés vāruire, vāruit; Ausweißung. 1819: Mái napon alkudtam meg a' nagy Istálló meg tapasztására és ki meszelésére Czigány Petinét [Kémer Sz; Incz.]. 1876: Elnök az eklesiiai gyűlés elé terjeszti a presbiterium . . . a templom kimeszelésére s új iskola építésére vonatkozó határozatait [M.bikal K; RAK 326].

kimeszelődik lemeszeltetik; a fi vāruit; (aus)geweißt werden. 1797: 3 véka meszet 9 kilentz poltrán kéntelenítettem venni hogy a Házak mind ki meszelődgyenek [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1850 k.: A' Templom ki meszelődött [Szucság K; RKAk 99].

kimeszelt vāruit, spoit; (aus)geweißt. 1810: Vagyon Ezen meg Szálló Épületnek . . . Cserefa Földbe ásatt Sakak közé Veszszóbból font Sövény tapaszos ki meszelt oldala [Almásrákos Sz; Ks 76 Conscr. 262].

kimeszeltet a dispune să fie vāruit; (aus)weißen lassen. 1819: Császár Sámuel huszár alhadnagy ur a templomot kívül belül . . . szépen kimeszeltette és megfejeztette [Szemerja Hsz; HSzJP].

kimeszeltetik a fi vāruit; (aus)geweißt werden. 1871: kimeszeltetett belől, kívül a templom [Burjánosóbuda K; RAK 117].

kimet felfűrészel/vág; a tăia cu joagărul; aufsägen. 1615: A fűrészt . . . az uta(n) czinaltatta uolt hogy az oczieuel Hadnagy Mattiasnak megh oztozott uolt . . . úgy rendeltük hogy annoatim (!) Hadnagy Mattiasnak öt öt Tónkót tartozza(n)ak ki metni eltigh [Szentimre Cs; LLt].

kimétáz kihatárol (határjellel megjelöl); a însemna/marca cu semne de hotar; mit Grenzzeichen/marke versehen. 1745: hivatattván ide azért hogy ezen Sessiót ki metázzuk [Lőrincfa MT; Told. 25/2]. 1763: a' Malmon tul valo darab reszetskis mely az Utrizált Malom árkaival két felé hosodott tővekekkel ki metáztuk de a' Czövekekkel a' Patakon tul nem mentünk [Szecsel Sz; JHb Pánsilie Turku (70) jb vall.]. 1793: az Birák, az esküttekkel, es Falu öregeivel együtt, a' Szöllőben ki menven, asztat ki járták, ki mutatták, ki metázták [Szászkerd K; LLt 67/1858]. 1801: Ezen . . . Tanuk . . . (a) Controverziás helljnek határ széjét ki akarnák járni s kiis akarták metázni de hogy ki metázzák meg nem engedték, és ezen contra versias Rétt Helljnek mi volta függőben maradt [Nagynyulas K; DLev. 5]. 1828: egy darab hely három kövekek ki metazva, hosz(s)zara nevez a tisztelt Uraság Örökös Szántó Földevel terminálozik [Kökös Hsz; Kp V. 353].

kimétázandó kihatárolandó (határjellel megjelölendő); care trebuie însemnat/marcat cu semne de hotar; mit Grenzzeichen/marke zu versehen. 1851: Topler telke melletti bornyumál alatti csegely 3. évre, egyszersemind ki metázandó [Kv; KvLt 2/35].

kimétázás kihatárolás (határjellel való megjelölés); însemnarea hotarului; Grenz/Abmarkung. 1763: mi . . . a' felől semmit sem tudunk, mint hogi a' ki járás és metázás alkalmatosságából ott nem voltunk [Szecsel Sz; JHb]. 1764: Erre valo nézve azon hely(ne)k ocu-

tiójára s ki metázására mostan ki nem mentünk [Hidalmás K; RLt O. 2]. 1795: Szántó Föld . . . jő le a' Dorna Torkába . . . a' mostani ki metázás szerént 11 28/64 Hold [M.fodorháza K; RLt]. 1807: A Földek(ne)k a' ki vont Nyilak szerint valo ki metázására ki menven a' Torjai határokon . . . kinek kinek nyilja assignáltatott [Hsz; Kp IV. 306]. 1826: tsak hétfőn foghatunk az Erdők ki metázásokhoz [Mv; Told. 7].

kimétázott kihatárolt (határjellel megjelölt); însemnat/marcat cu semne de hotar; mit Grenzmarke versehen. 1745: A 11ik Tábla . . . vagyon a N.Idai Falúsiak Széna füvek mellett, a mostan meg borozdalt és kövekek ki metázott határig [Budurló K; Told. 9]. 1765: a' Nagylaki Also Forduloba, a' Medvés patakára rugo Lábbá . . . Reambulator Commissarius Urak, és Falu öregei által . . . Sarádi Részre ki metázott Szántó földön [Nagylak AF; DobLev. II/363]. 1770: A nevezet kövekek ki metázott helyetske a felső végével az Exponeus helyihez rug [H; JHb XXXI/17. 4].

kimétáztat kihatároltat (határjellel ellátat/megjelöltet); a dispune însemnarea hotarelor; mit Grenzmarke versehen lassen. 1751: minekutánna mind a két részről való Földeket szélire hoszszára accurate meg méretettük volna ki metáztattuk, s ki is borozdoltattuk [Koronka MT; Told. 31/4]. 1759: Hogy pedig Szentpáli Ferentz Uram ezen örökséghez deservialo szánto Földeket, Réteket, és Erdőket ki jártotta és Plenipotentiaja mellett delegatus commissariusokkal ki metáztatta volna eddig nem hallottuk [Girbó AF; JHb]. 1796: köteleztetnek . . . a most ki nevezett Erdonek kiterjedésére vicinitasira nézve egy 8valis admonitio által Határait ki jártatni és akkor mint két Felek jelen létekben ki metáztatni, és meg különböztetni halmokkal [Kóród KK; Ks 67. 47. 27]. 1825: Köteles leszen Geometra Andrási Antal Ur mentől hamaréb a MDersi határon levő . . . Erdőket . . . fel mérni, és igazságosan . . . fel osztani, és azon Birtokosok(na)k akik az antiqua Sessiok Száma iránt költ preliminaris egyezésbe ki vannak nevezve a magok Rátájokat az Erdőből külön, külön ki szakasztani, és ki is metáztatni [M.derzse SzD; BetLt 3].

kimétáztatás kihatároltatás (határjellel való megjelöltetés); însemnarea/marcarea hotarelor; Grenzmarkung/feststellung. 1778: Melly fen irt hely(ne)k ki jártatása Metáztatása hogy mindenekben ugy a mint fellyeb meg irtuk ment végb(en) arrol adgyuk miis ez tulajdon Subscriptionkal és usualis petsétünkkel corroboralt Testimonialis Levelünket [Nagylak AF; DobLev. III/508. 1b–2a].

kimétáztathat kihatároltathat (határjellel megjelölthet); a putea dispune însemnarea/marcarea hotarelor; mit Grenzmarke versehen lassen können. 1855: (A) helységnek százados szokása az, hogy ha innen is tul is a vízen miénk a határ, ugy ha a locsogás által tul költőzik valakinek a földje ott ki keresheti es metáztatathatja az előjáróság által [Szentmargita SzD; SzConscr. külön mell.].

kimétáztatatik kihatároltatik (határjellel megjelölthetik); a fi însemnat/marcat cu semne de hotar; mit Grenzmarke versehen werden. 1751: A' Tsür hely . . . két

egyenlő részekre szakadt, mind két oldalon megke-
resztett élő fákkal, a' gödrin pedig felásott tserefa tsut-
kokkal ki metáztatván [Koronka MT; Told. 31/4].
1768: ezen Controversiás kaszallotska ket részre sza-
kasztatott mi általunk és kiis Météztatott a' közepin egy
néhány helyen gödröt Csinálván [Cege SzD; WassLt].
1786: az egész Biró Lábból légyen a' ki szakasztás ... és
ki mérettettvén, s intéztettvén az 56 vékára való Patzali
rész föld ki barázdáltassék és haladék nélkül öl számra
ki metáasztassek [Nagylak AF; DobLev. III/619. 1b].
1804: a M Szt Imrei Szőlő Hegyekben fel méretnek és ki
metáztatnak a Szőlők [Marosszitimre AF; i.h. IV/874.
18b].

kimétáztatás kihatóroltatás; insemnarea/marcarea
hotarelor; Grenzmarkung/feststellung. 1746: azon He-
vizi és Hidegkuti határ(na)k az Lupsai keresztig valo
halmok által valo meg különböztetesse és ki metáztatá-
tása után . az l(ste)n bő termést ada ezen Bükben
[Lupsa F; Ks 67. 46. 21].

kimetél 1. kivág; a tăia îndepărtînd o bucăţică din
ceva; (her)ausschneiden. 1598: Mikor oda mentek vol-
na az zolgaj vgy megh leoweoldeztek és kergettek
volt hogi en meteltem kj az Nylnak az vasat s mostis en
giogijom [Kv; TJK V/1. 245].

2. ? kivagdal; a decupa; (her)ausschneiden. 1682/
1687: Attam kett giapottas len uaszon lepedött, kek
feitöuel feieressel elegieslegh uarrottakott, ki uadnak
metelve^a [Fog; Borb. II Rákosi Anna kel. — ^aVagdalá-
sos kézimunkára von. szövb. lehet].

3. kifűrészel/vagdal; a decupa cu ferăstrăul; (her)-
aussägen/hauen. 1681: Kapu felett lévő Kő Ház Palota
Ezen házban deszka rekesz kettő. I Rekesz . oldal
deszkainak felső része, Olasz fokoso(n) vago(n) ki me-
telve [Vh; VhU 334].

4. levagdos; a tăia mereu din ceva; nach und nach ab-
schneiden. 1568: Ezth hallotta(m) hogy az poztot Hozá-
ra ky metelte mynt egy pozto zelt, es vgy atta el Rudolff
Paternenek [Kv; TJK III/1. 200 Valen(tinus) Nyro vall.].

kimetsz 1. kivág; a tăia; ausschneiden. 1674: egy Co-
losvari jambor emberseghes ember megh ittasodva(n)
... penzetis el loptak szűrit ki meczeve(n) [Kv; TJK VIII/
11. 320]. 1694: vagon ... nagy egyenlo paros So őrlő
vagy Rosnicza Kő, Tolgy fabol egyben rotatot fa Talpa;
mely Talp fakban, mindenikb(en) ket ket Rosnicza Kő
helye van ki meczeve, es kerítelve [Kővár Szt; JHb Inv.].
Szk: ~i a nyelvét vkinek. 1597: Chizar Peteret mint
ilyen kezoenseges bekeseh fel bontho zemelt iambo-
roknak gialazattyara megh bewnteti az teorweny
vgy hogy elseoben az nyelwet meliel az gialazatot hir-
dette ky messsek, azutan eo magat mint ilyen nyilwan
walo parazna zemelt sakban búttassék es az vizbe(n) vet-
wen bele eollyek es suffocallyak [Kv; TJK VI/1. 76–7].
1610: nem hagiom, mert meg szidott, rútalmazott, niel-
uet meczem ky erte [Martonos U; UszT 33b]. 1651: En-
gemet feniegettek Ambrus Ferenczniek illien feniege-
tesuel az utan az mondas utan, hogy senkinek ne
mondgiam, az tollok hallot dolgot mert az nieluetmet
mecczik ki erette [Csz; CsÁLT F. 27. I/16 Mindszenti
Tanko Istuane Kata, Sz mihali Sandor Peter Ura(m)
Jobbaggia vall.].

2. levág; a decupa; abschneiden. 1629: azt az Inget en
szabt(am) Csiszar Andrasne . meg eskűek hogy
... ki meczettek benne [Mv; MvLt 290. 34b].

3. kinyes/vág; a reteza/tăia; aushauen. 1648: mon-
dod hogy lopua ki mecczettem az Szeőleőt [Kv; TJK
VIII/4. 327]. 1774: az ottann lévő Szőlőnek az mivelesi-
ben vagon Fogyotkozás, hogy ollyanokal miveltetik,
kik nem tudnak hozá, mivel az jo fákat ki metzik, és a ro-
szat meg hagyák [Mocs K; KS Conscr. Barta János (40),
Lőrrintz (!) János (46) vall.].

4. kiherél; a jugăni/castra; verschneiden, kastrieren.
1824: azon Milor (!) nevű Paripát Az öreg Paskutz ki
mettzi vagy heréli ... ezen Paripát minek utánna Pas-
kutz ki metztette, és a' ki metzés után sebe bé gyógyult
... bé küldjük [Perecsen Sz; IB].

5. kifarag/vés; a ciopli; ausschnitzen. 1681: Vajda
Hunyad vára . Bethlenek^a czimere, deszkara ki mec-
zeve a szegen Nro I | Nagi Palota ... gerendas, festet Tab-
lákra valo deszka menjezetes; szép cizfraso(n) megh va-
gyon festve; Az közepin Grof Vr(am) eő Nga czimere
aranyaso(n) vago(n) ki meczeve; es a Czimer körül
Ugyan az eő Nga Titulussa [Vh; VhU 502, 508–9. — ^aAz
Iktári Bethlen családé]. 1765: A galambbúgos kapu igen
szép formájú figurákkal ki vagon metztve [HSzj ga-
lambbúgos-kapu al.].

6. (tőkét) deszkának felfűrészel; a tăia (buşteni) cu
joagărul; (Stamm) zu Brettern aufsägen. 1677: Vagon
most itt felében ki meczeni szállított tőke no: 200 [CsVh
200].

7. rézmetszetet elkészít; a execută o gravură în ara-
mă; in Kupfer stechen/gravieren. 1797: én (:Bertuh:) ^a
négy hét alatt ki mettzeném a' Kupfereit [MNy
XXV, 26 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göt-
tingából. — ^aKönyvkiadó].

kimetszés kiherélés; jugănire, castrare; Verschneiden,
Kastrierung. 1798: Három paripa Csikónak ki meczé-
siért fizettem 51 xr. [H; Ks 108 Vegyes ir. 72]. 1809: (A
lő) ki metztésitis (:melyről a Praetendens Szász azt allit-
tya:) hogy kéttzer esett . nem ugy találta^a, hanem tsak
egyszer Metztetet ki [UszLt ComGub. 1701. — ^aA „Lo
orvos”].

kimetszet 1. kivágat; a pune pe cineva să taie; (her)-
ausschneiden lassen. **Szk:** ~i a nyelvét. 1572: Nereg Iar-
to Peter, halotta az vchan Lakatos leorinch Mongia
volt lakatos peternek, Te vgy mond ki Mecchetem En
Neked az Nyelwed es az alfeledre foldatom | Anna Ba-
kony Balint zolgaloia Azt vallia valamin haborottak
volt eoowe Lakatos leorinch lakatos peternewel
Massor valo haborgasokban aztis Monta, Roz azzoni,
roz eb ky Mechete(m) az Nyelwed es az alfeledre folda-
tom [Kv; TJK III/3. 30]. 1644: Ezt mondotta Varga Bir-
tala(n) teoruin keőzben Nekeo(m) hogi Jm hamissa(n)
rea(m) eskwuek Phileóp Palne, de ha az terueni hozza bi-
zoni ki meczeti az nieluet ha Akkora volnais mint Egi
Eokeornek | ha az teruin hozza bizoni soha megh Ne(m)
engedék nekj hane(m) kj meczeteo(m) az Nieluet [Mv;
MvLt 291. 425a].

2. megmetszet; a pune pe cineva să reteze (ceva); ver-
zwicken lassen. 1737: az melj Szőlőt parancsolt Ngod
hogi el vegyük aszt el vettük kiis meczettem, az többit is
Isten engedvén azon igjekezem hogy meg meczessem

[Noszolyi SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez].

3. (tökét) deszkának felfűrésztelt/vágat; a pune să taie (busteni) cu joagărul; (Stamm/Klotz) zu Brettern zersägen/schneiden lassen. 1681: Az mely tökéket ... részsiben hoznak, azokat is ki meczetvén, a töke szállító embereknek részeket ki adgya a maguk részsit pedig hitelesen percipálván arról számat is adjon [Szúv; CsVh 108].

4. kivészet; a pune pe cineva să cioplească; ausmeißeln lassen. 1661: Ha lehet környül az nevet mind metssze ki, csak mennél szebb és kisebb lehet, lássék jól meg az metszés [TML II, 78 Bethlen Elek Teleki Mihályhoz].

kimetszetik kiheréltetik; a fi jugánit/castrat; verschnitten werden. 1809: (A ló) tsak egyszer Metztet ki, és nem mostanság [ÚszLt ComGub. 1701].

kimetszett 1. kivágott; táiat/decupat din ceva; (her-)ausgeschnitten. 1629: az ing . . . ugy vala az mint megh szabtak volt, ot vala az fiok palhanak valo ki meczet kicziny giolczis [Mv; MvLt 290. 35a].

2. kifűrésztelt/vágott; táiat cu joagărul; ausgesägt/gehauen. 1677: Vagyon most itt felében ki mecczeni szállított töke no. 200, kész ki meczet bél deszkák no 200 [CsVh 54].

3. kifaragott/vészt; cioplit; ausgeschnitzt/gehauen. 1676: Nyilik . . . az ebédő palotára ajto . . . Ezen menyezetnek közepin fabol cizfran ki mecczet festett, es aranyazot eő Ngok czimere körülötte lévő titulus aranyos bötűkkel ki írva [Fog.; UF II, 732]. 1714: Hadi Apothecariusn(a)k valo Ciprusfai Almarion, hasonlo fabul ki metztzett figurákkal ékesített ajtotsakkal [AH 55]. 1763: (Az udvarházhelyre) vastag csere fakból faragott, s cizffrán kimettzett, Veres festésű galambugos Zsendely fedél alatt lévő kapu Zábék között . . . közönséges jószágú Kapu szolgál be [Szászvezszód NK; JHb LXVIII/1. 197]. 1778: Vagyon egy fábol szépen ki metztzett Apálcza (!) kép egy kisdéddel [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18]. — L. még ETF 108. 17.

4. ? vagdalásos; decupat; herausgeschnitten. 1739: Fekete Selyemmel Spanyol Varássu czernával töltött ki metszet agyra valo [Szászkerked K; LLt Fasc. 96].

5. cizellált; cizelat; ziseliiert. 1714: Egj régi Puska, maskép Pulhak, ki metzett Csivével, s kerékkal f. Hung. 6 | Ki metzett figurakkal egj Par Török Kengjel fl. Hung. 4 [AH 51, 53].

6. metszett; gravat; gestochen, graviert. 1637/1639: Egj faragot ki meczet regj forma gjúru Agates benne, nyo(m) Arany. 3. ortot 2. f. 7 [RDL I. 111]. 1714: Fedeles Cseh-Országi üveg Más jókora üveg ki metzett 10. figurakkal, s azok(na)k ki magyarázása Németül [AH 10].

7. köszörült; polizat, şlefuit; geschliffen, gewetzt. 1733/1813: egy tiszta arany medály . . . körülötte igen szép feles rubint, ennekis három fűtyegője az közepin van egy körtövény formára ki metzett rubint [SLt P.Horváth Krisztina hagy.].

8. " ? " 1789: Signaturának valo ki metzett végu es czi-meres Pappirossak 1450 darabból állók [Mv; Conscr. Ap. 44].

kimetszettetés megmetszettetés; retezare, retezat; Verzwicken. 1787: a szálló ki metztettetéséért Hf 1 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 10].

kimetszettetik kivágattatik; a fi táiat; herausgeschnitten werden. Szk: vkinek nyelve ~. 1597: az azzonnak . . . ki nem hogy hiteős vranak tiztessegere seot illyen infamiat hirdetwe(n) feleolle, gyalazattiaira igiekezet, nyelwe ki meczettesek amellyel az vra feleol az gyalazatot hirdette [Kv; TJk VI/1. 102]. 1647: Az Incta penigh az papon tot nagi gyalazat tetelert zidalmazasert az Pellerengerhez vitetven, haro(m) izben mondja vizza ā mit az papra kialtot es ha ennek utanna az pap feleöl ezen dolgot ujitana az nielwe meczettesek ki erette [SzJk 67].

kimezsgyéz mezszyét jelöl/von; a fixa/stabili hotarele/haturile; rainen. 1713: Az Udvar haz után valo major-ság szőlő alol egy rakottja fa hatara felljül egy alma fa, ki van mesgjeze [Baca SzD; EHA].

kimível 1. elkészít, kimunkál; a lucra/executa; ausarbeiten. 1585: En Balogdi Pal . . . Az ket ewst kupa feleol, Erre Emlekeze(m) hogj Eotües Mihálnal . . . volt feieren ki Mieltek Tizta ewstbeol, El kesitetek de megh ne(m) Aranniaztak [Kv; TJk IV/1. 401a].

2. (bört) kikészít; a tábăci; ledern. 1633: mikor Foris Gergeli idejeben eőt hatt beört attak be Zöcz Palnak, azokat kj miueltük es kibeöl keödmönt czinaltunk, kiuel mentejeket bellettük [Mv; MvLt 290. 132a/2].

3. megmunkál/művel; a lucra; bebauen/stellen. 1761: A Sellér ezen Mltgs rész Allodialis szőlőjének harmad reszit minden Esztendőben ki míveli [Pókafva AF; JHbK LXVIII/1. 720].

kimívelés elkészítés, megmunkálás; prelucrare; Bearbeitung. 1625: Vrunk eo felge varasunkban es Beszter-czen fel szedet ohn talakat, mellyek nyomtak tizen eot masat 95 fontot, reformaltatua(n) tizenegy masat nyolczuan fontot apadasaul: minden fontnak az ki miveleseteol 14 penzt adua(n) f: 200/70 [Kv; Szám. XXVII. 8].

kimíveletlen megmunkálatlan/műveletlen; neprelucrat; unbearbeitet. 1824: Wajna Antal Úrnak Kolo'svari Fogadójában . . . Nyoltz darab ki-míveletlen kerek Tiszafák, 's két Deszkák [Kv; BetLt 2].

kimívelhet 1. feldolgozhat, megmunkálhat; a putea prelucra; verarbeiten können. 1780: nem a mi henyese-günk vagy nem akarásunk, hanem az említett Szén tsinálástol való el tiltatásunk miat nem futathattunk s mívelhettük ki quottáinkat | (A restanciában levők) Nsgtok Kegyes Gratiajából meg nyerték aszt, hogy a restan-tiában maradt Darab Vasakat ebben az esztendőben ki mívelhessék [Torockó; TLv. 9/18].

2. megmunkálhat/művelhet; a putea lucra; bebauen/stellen können. 1806: (A szőlőt) Husz kapás kimívelheti [Szászkerked K; LLt].

kimívelt kb. fonásra előkészített; prelucrat; zum Spinnen vorbereitet. 1823: kimívelt Tavasz virágos kender [Nagylózna SzD; LLt Csáky-per 386. L. 50].

kimiveltetik megmunkáltatik; a fi prelucrat; bearbeitet werden. 1809: mindenféle Erczeknek, u.m. Arany(na)k, Ezüstnek Vasnak, a' Bányákból való ki-hordattatások után, míg azok a' magok Nemékbe ki olvasztatnak, 's tökéletesen ki miveltetnek hany rendbéli kézen fordulnak meg s hány rendbeli Munkás nem kivantatik azokra [Torockó; TLev. 9/43].

kimoccan kimozdul; a ieși (pentru scurt timp); sich rühren. 1847: a háztól ki se motzant [Dés; DLt 1129].

kimocskol mocskos szavakkal kikerget/zavar; a alun-ga spunind vorba de ocară; (mit Schimpfworten) hinaustreiben/jagen. 1846: (A) Konertnéál dolgozó Czipszer a miért . . . az legnagyobb gorombasággal a házból kimotskolta^a, sőt fával való ütéssel is fenyegette, büntetődött 4 fl. [ACLev. Kül. Perc. — ^aA céh-ügyben járó három mesterembert].

kimond 1. elmond; a spune; sagen. 1586: (Igyarto Georgy) Foris Ambrus procatora volt . . . mikor foris Ambrus el vesztette vala az Trans(mi)ssiot, fogattam vala hogy senkinek Ne(m) mondom de most az hit kenszerit Rea hogy ky Mongiam [Kv; TJK IV/1. 585 Daroczy Balint vall.]. 1614: Szántam Ötves Györgyöt, hogy ha kimondom dolgát, igen rútul lésezn dolga. Hogy azt eltitkoitam, az én fejemre téréle [BTN² 45]. 1637: találak volt penzt egi ladaba(n) s nekys egi dolmannak való poztot igit volt az Uram de megh nem atta s eő bizony ki mondgia [Mv; MvLt 291. 91b]. 1710 k.: én sem terheltem szegént^a s atollattam erőltetni . . . avális hogj hosz-szabb szókkal s világosobban erőlkögyék ki mondani [CsV. — ^aA haldoklót]. 1807: Püspök Abats János Uram . . . a' Papok panaszairól, és meg vettetett állapotjáról orálván . . . nem tetszett az uraknak; de az igazat szépen ki mondotta [GörgJk 186 Simén Sámuel kezével].

2. nyíltan kijelent vmit, megmond; a spune (pe sleau); etw. offen erklären/aus sagen. 1704: Ma reggel prédikáltott Zilahi uram . . . igen erősen prédikála, és csak megmondá, hogy inkább fogadja az Isten szavát, mert Istennek szolgálja és nem emberé, azért csak kimondja, ha halált szenved is [WIN I, 115]. 1758: Az igazat mindenütt szerettem kimondani, melyért nem is minden ember (s kivált a hamisságtól nem irtózó) szeretett [RettE 79]. 1780: Hantzi szakáts nékem azt mondotta, hogy ha ötet meg szorittya ő ki mongya hová lettenek a kásztronok, de kire tázozott . . . meg nem mondotta [Bethlen SzD; BK. Christina Farkas conj. St. Kun (40) lib. vall.].

Szk: ~ja ami a begyén van. 1790: erőltettem arrais a' Birót hogy felelem nélkül mondja ki a' mi a begyén van [Strézakercsisora F; TL. Wessényi Dániel gr. Teleki Józsefhez].

3. kifejez; a exprima; ausdrücken. 1710 k.: mű, a szokás szerént mikor legkisebb üdöt akarunk kimondani, azt egy szempillantásnak vagy percentésnek nevezetivel fejezzük ki [BÖn. 436].

4. elsorol; a însira/enumerare; auf/herzählen. 1693/1737: Teleki Mihály Vram) nyitogattat fel minden ládat és bontat, és a mit szeretett el vitte . . . tudom hogy arany ezüst Gyöngy Gyemánt, Rubint, amit az ember ki tud mondani . . . minden volt ott [ÚjJk Sz; Törzs. Ujj-

lakon lakó Nemzetes Rác Mihály (60) vall.]. 1774: szemérem ki mondani, mely értelmes, motskolodo szokkal gyalázta, s gazlatta [Bábahalma KK; Ks 19. VII].

5. megmond; a spune; sagen, angeben. 1753/1781: Isten tudja hogy jöttek bé ezen Gyógy vizire a sok Possessor urak, azoknak számát egy hirtelen nehéz volna ki mondani [Máda H; JHb LXXI/3. 261].

6. be/kijelent; a declara; erklären, äußern. 1657: Az electiónak napján kezemben tartván pecséti és kezeírása alatt való instructióját az fejedelemasszonynak, kimondám voksát, hogy Rákóczi Györgyöt választaná [KemÖn. 133].

7. jelent; a anunța/comunica; melden. 1680 k.: vi-gyázzanak az kerülők, s magokis hites Emberek . . . Is-tennek tarto kötelessegek szerent tartozzanak ki mon-dani^a [Dés; Jk 16b-17a. — ^aA dézmáláskor történetek].

8. kibeszél; a divulga; ausreden. 1669: ha mi oly dol-gokat látok, hallok vagy írásban olvasok, az melyeket nem kelletik kimondani, azokat én is titokban tartom, nyelvenem imitt amott nem hordozom [UF II, 449]. 1705: öexcellentiája elhitette azt magával, hogy a magyaroknak feleségek az urok szívek opinióját mondja ki [WIN I, 497-8]. 1755: hallék ilyen szokot mondani, hogy: Nám a Pap is Nimellyik ki mondgya a gyonást [Altörja Hsz; HSzJP Anna Kelemen (20) vall.].

9. kiejt; a rosti/pronunța; aussprechen. 1790: A' gyermek alig tud több szot ki mondani, hanem tsak azt bestelen, kakás, papa [Kv; TKI Bodoki József prof. lev.]. 1803: Komjattzei Mihajine Fodor Anna meg ta-madta bestelen szokkal illette meljeket átalamis ki mon-dani [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1819: Katso István az R-betüt selypen mondgya ki [DLt 704 nyomt. kl].

10. kb. hivatalosan megállapít vmit; a constata ceva oficial; etw. amtlich feststellen. 1869: a májor ki-mondotta rám a karom gyengesége miatt az untauglichot [Kv; Pf Pálfi Károly lev.]. Mind a Bálint János mind a Barta Istvánné vallomásaiból kitünvén, hogy ök éjnek idején a pinczében, tehát rejtek helyen, sötétben, a férj távollétében együtt voltak, egyháztanácsunk ki mondja, hogy a nő Barta Jánosné Tamás Kata nőspara-ráznaság terhes gyanujában áll [M.bikal K; RAK 278].

11. (bíróág) megítél; a stabili; (Gericht) beurteilen. 1867: Sogor Urék azt kíványák, hogy a miképp a tör-vény ki mondotta, a szerint a Jozság meg váltási árt fel veszik [Bözödújfalú U; Pf Kovács Sándor lev.].

12. kihirdet; a comunica; kundgeben, verkünden. 1568: mikor az birsagot ky mondak, vg monda Ötues orban hogy mas biraia vagion neky halotta(m) az pro-testalast ötues orbantul [Kv; TJK III/1. 179]. 1591: tu-dom hogy az teorveny megh Itelte wala Mihaly Kowa-czy kiraly birosagaba(n) Zaz lazlonak azt az feoldet meljrw ell hozta vala az bwzat Domokos Peteris ott vala az teorvenibe(n) eo monda kiys az teorveniet [UstT]. 1594: be hiuuk eoket, esmet meg kerdwk ha akarnak az mi vegezeswnknek engedni Lakatos Tamás semmit akkor ellene ne(m) zola, hanem mikor ki monduk az mi tecceswnket, akkor kezdte ozton mondani, hogi eo nem akar az mi vegezeswnknek engedni [Kv; TJK V/1. 456]. 1652: kinek kinek ratiojt megh ponderalva(n) . . . a mely-lye(n) meg egyeznek azt mo(n)dgya ki [KvRLt X. A. 1]. 1760: Az sérelmes fél az más felet Falus Bíró által két pénz le tétele mellett Törvényre szollitván, ha ad tri-duum el nem készül, el tiltya 15töd napig, és akkor elő

álván corám Judice, et Juratis Pagensibus Törvények lé-
szen, kik a Törvényt bizonyos itálért mondják ki [No-
voly K; BLt]. 1808: Mi ... Törvényesen ki rendelt Divi-
sor Commissariusok ... Ítéletet tevén, azt kiis mondot-
tuk a Felek előtt [Asz; Borb. II].

Szk: ~ *ja az ortályt* kihirdeti a határozatot/ítéletet.
1572: valastyak^a Zalay Janost rea hogy az ortalt ky
Mongia [Kv; TJK III/3. 27. — ^aA lakatos céhbellek].
1606: az kiket egi nap fogtanak megh Masas Thamas
mondotta ki az Ortalyt hogi Chászár foglai [Kv; TJK
VII/1. 81].

kimondandó care urmează să fie pronunțat; zu ver-
kündend. 1662: (Bartholus Miklost) Nemzetes Kovacz
Ferencz Uram dolgot meg szerevén, raja ki mondando
törvény béli Sullios Sententiaj aloli eliberalta [MbK].
1775: kérők mindenik felet^a, hogy Actiojok(na)k meg
vizsgálása után kimondando Deliberatumokon mind két
részről acquiescálnak, és mostani Controversiajokot leg-
ottan Sopíálják, 's erre adjanak kezét [Torockó; Bosla.
— ^aA perbe induló „két Bányási Czimboraságok”-at].

kimondás 1. elmondás; spunere; Erzählen. 1674: Én,
Uram, Kegyelmednek oly hírt írhatnék, mineműt Ke-
gyelmed vagy igen ritkán, vagy soha sem hallott ... de
nem pennára való; sőt másképpen is hittel vagyok köte-
les ki nem mondására [TML VI, 592 Bánfi Dienes Teleki
Mihályhoz]. 1678–1683: iob valamely titkot, az szükség
nem kinszerit az ki mondásra, maganal tartani ... mert a
so csak addegh az embere megh ki nem bocsattja szaián,
de azon tul mase mind magiarasasa s, mind előb valo
adása [Ks Kornis Gáspár kezével].

2. kijelentés; exprimare; Äußerung. 1708: jelenté ő
Felsege, hogy generalis inquisitiot fog peragaltatni, és
mind(e)neket adhortála ő Felsege az igazságnak kimon-
dására, assecurálván ő Felsege mindeneket, hogy senkit
ő Felsege az igazságnak kimondásáért persequálni
senkinek nem enged [SzZs 495].

3. kinyilatkoztatás/nyilvánítás; declarare; Offenba-
rung, Bezeugung. 1849 u.: én a függetlenség ki mondásá-
nak ellene nyilatkozom [EM XLIX, 548 Zeyk Károly
kezével].

4. pronunțare, rostire; Entscheidung, Verkündung.
1650/1687: Généralisba(n) transmissionak revisioja és
finalis Sententianak ki mondása flor. 3 [MVJk 2]. 1762:
hogy az dolog világosságon jöjjen, s az Biro securus le-
hessen az igazság kimondásáb(an), injungaltatik az Par-
soknak hogy pro futuro Termino Inquiraltatvan Causa-
joknak defensoria készüllyenek [Torda; TJKt V. 121].
1795/1807: Az All-Peresek ragaskodván a' reájok néz-
ve terhes Ítélet ki mondása idején bé jelentett novi re-
mediumhoz ... a' Novumot eképpen prosequálják
[Szentkzs Vallatásos összeírás 303].

5. kiejtés; pronunțare; Aussprache. 1710 k.: noha
egy szempillantásban láttatik lenni a hallás vagy a hallott
szónak bévetele és viszont annak kimondása, de valóság-
gal egymás után léssen [BÖn. 436]. 1864: Hosszu orot-
vány most szántó régen erdő volt levágotott és ki orot-
tatott Hosszu aratásról könnyeb kimondás Hosszu orot-
vány kapta nevét [Jásfva U; Pesty, MgHnt LVII, 132a].

kimondat mondat; a face să spună; sagen lassen.
1704: Condonáljuk hát egymásnak az offensákat, me-

lyek között ne nehezeltje kegyelmetek békességes türe-
ssel meghallani azt, azmit a kételenség mondat ki énve-
lem [WIN I, 176].

kimondatik 1. kijelöltetik; a fi desemnat; bestimmt/
designiert werden. 1861: A' Partialiskor tartando szo-
noklatra ki mondatik Sztánai Pap T. Vintze Ferentz ur
[Gyalu K; RAK 62 esp. kl].

2. kinyilvánítatik; a fi relevat; offenbart/bezeugt
werden. 1716/1793: Törvény és igazság ebből ki mon-
dassék. Ki mire lesz méltó consideraltassék [A.csernátón
Hsz; SzékFt 31].

3. elhatároztatik; a fi decisi; entschieden/beschlossen
werden. 1875: Az egyház közszükségei fedezése tekinte-
téből az egyház kaszálojának elárverezése kimondatik
[Damos K; RAK 200].

Szk: ~ *a (haldós) szentencia (vki fejére)*. 1710: Mi-
kor ... már a sententia kimondatott volna^a és a császár-
hoz felvitték volna, hogy subscribálja, elolvassván, sirni
kezdett és pennáját kétszer is kezéből el hanyította, nem
akarván subscribálni semmiképpen [CsH 89. — ^aGr.
Nádasdy Ferencre 1671-ben]. 1710 k.: az én boldogtan
atyámfiától akármint, de kimondatott halálos senten-
tia az én fejemre [Blm. 1004].

4. a fi pronunțat; verkündet werden. 1671: Keczer
András uram megsententiáztatott, de az törvénye ki
nem mondatott volt [TML V, 539 Keczer Menyhárt Tele-
ki Mihályhoz]. 1775: Az br. Inczédi Sámuel úr rabjai-
nak is kimondatott a sententia [RettE 343]. 1815: ki-
mondatik e következő Ítélet [Lisznyó Hsz; LLt].
1818: Ezen Ítélet ki mondatván a' feleknek tetszett [H;
JF 36 Prot.].

kimondatott pronunțat; verkündet. 1710: ha Istennek
ügy tetszett, s a császár úgy parancsolja, jó szívvél az
ellenünk kimondatott sententiát elszenvedjük, gyönyör-
ködvén abban, nem latorságunkért, hanem igaz reli-
gióknért üldöztetünk [CsH 96. — ^aA gályarabságra
szánt ref. prédikátorok nyil. 1674-ben Cserei fog-ában].
1817: (A per) a Tekin. G(eneralis) Széknek 1816ba
... ki mondatott Ítélete által egy Méltatlan hurtzolás
büntetésénn lett Marasztásával meg nyeretettett [Tor-
da; DobLev. IV/913. 2].

kimondattatik (ítélet) kimondatik; a fi pronunțat;
(Urteil) gesprochen werden. 1677: ha kik vagy kötele-
ségek, és Instructiojok szerint hivatalokban el nem jár-
nak ... minden Exceptio ... minden törvénybéli pro-
cessusok, és remediumok ki-rekesztetvén, törvények
végsőképpen ki-mondatassék [AC 74–5].

kimondhat 1. elmondhat; a putea spune; sagen/
erzählen können. 1662: Lelkem szerint írom, ki nem
mondhatnám, minemű búsulással vagyok, hogy felőled,
édes szívem, szerelmes maczám, kedves Juditom, semmi
hírt nem hallhatok [TML II, 231 Teleki Mihály feleségé-
hez, Vér Judithhoz]. 1710: a tatárok ... Austriában be-
menvén^a ... Senki le nem írhatja, sem ki nem mondhat-
ja azoknak a szép, gazdag, pompás épületű provinciák-
nak romlását, mind porrá hamuvá lőnek [CsH 167. —
^aAz 1683-beli török hadjáratkor]. 1737: A bal czomom-
ba (!) egy nagy talyu (!) ... anj (!) materia takarodot ki
belőle s maighis takarodik hogj ki ne(m) mondhatom

[O.fenes K; Ks 99 Mikola László lev.]. 1820: Udvarhelytől tavol lako Falusiak mely nagy terüvel kel Marhainkat Szekereinket Csinálotlan utakon Udvarhelyre bé hajtannunk ki nem mondhattuk [Usz; UszLt VIII. 8/68].

2. kibeszélhet, elárulhat; a putea divulga; ausreden können. 1704: Ugyan ma jött újólág a hír, hogy a segesváriak valamennyi magyar és székely szolgálók lett volna, kit titkon, s kit erőszakosan mind megöltenek volna circiter négyszázat, ily okért, hogy ha a kurucok meghódoltatják a várost, a szászok rejtekit ki ne mondassák a kurucoknak [WIN I, 91].

3. kiejtethet; a putea pronunța/roști; aussprechen können. 1710 k.: hiszen a szempillantást az elméd ezer s több részecskékre is oszthatja, és azután a nyelved is kimondhatja így: fél szempillantás, vagy egy szempillantásnak tized, század, ezred, tizezred része [BÖN. 436].

kimondhatatlan I. mn elmondhatatlan; de nespus, inexprimabil; unsagbar. 1657–1658: elől kimondhatatlan síróséggel állván az pogányság, szabadosan foghatta az miéinket [KemI. 319]. 1710: a bal lábam dagadni kezdé

kimondhatatlan fájdalomokat s kinokot érzettem [CsH 351]. 1714: (A) nagy es kimondhatatlan veres, ek-telen kinzas mia most sem ép [Berekszó H; Szer. Foltá Togjer (70) j b vall.]. 1736 u.: Ott voltam én is a temetésen, kimondhatatlan téli időben [MetTrCs 479]. 1751: Vándor luon . Feleségemre támadván megh verte taglotta, verit ki ontotta . és ki mondhatatlan káromkodással engemetis illetvén keresett [Balázstelke KK; IB. Matthias Hoch (50) lib. vall.].

II. hsz elmondhatatlanul; de nespus; unsagbar. 1667: édes kedves Komám uram, az asszony ő nagysága én általam is kéreti Kegyelmedet . hogy az ő nagysága kimondhatatlan bokros keserűség(t) ne újtottan-újítaná [TML IV, 150–1 Bánfi Ágnes Teleki Mihályhoz]. 1700: (Az Isten) szép áldásit az hertelen esőkkel kezdette el venni, el annyira, hogy ha csudálatosson rajtunk nem könyörül, nem egjebet, hanem ki mondhatatlan szomorú éhséget kel várnunk [UszLt IX. 77. 11 gub.]. 1711: mind ezek felet keserveseknek Latczik Ur(am) minékünk az kimondhatatlan Szernyü Postalkodas . . . ugy anyra hogy minden nap hol hatt s hol nolcz Lovaink larnak ki Postara Com(m)endans Ur(am) eő Nsga Parancsolatjara [Born. XXXIX/50 Csikszereda városa Kászoni János főkirálybíróhoz]. 1741: a kimondhatatlan nagy vámmal^a a méltóságos urak, városok, malmok gátjain épen elnyomoritottak [Gysz; SzO VII, 414. — Tutajvámmal]. 1753: minden féle gabona kimondhatatlan szegény volt kivált képpen az Zab olljan szegény volt hogy egy részt ugj njöttem mint a kendert [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1763: temérdeki és ki mondhatatlan sok költségi voltak [Mv; Told. 33/26].

kimondhatatlanul I. elmondhatatlanul; de nespus; unsagbar. 1714: Bajori Ferencz Uram Nyisztor Miklost . . . gombolyégbán kötötztetvén meg verette kénosztatta igen rutul s ki mondhatatlanul [Berekszó H; Szer. Marian Danila (26) j b vall.]. 1784: osztán ugyan ki mondhatatlanul mindenfélenek bestelenitet [Kőrispatak Hsz; Pj].

2. módfelett, szerfölött; peste másurá; über alle Maßen, übermäßig. 1693/1737: minden jóvának a szépit, és

jóvát eő Ngá(na)k hadta . . . Ládával kis suba, Gyöngyel és Szoknya Gyöngyel varrották . . . mindenek kimondhatatlanul voltanak [Szilágycseh; Törzs. Rácz Mihály Vr(am) házas Társa Nzts Szegedi Kataássszony (70) vall.].

kimondható I. mn megnevezhető; exprimabil; nennbar. 1710 k.: Azt is állították, hogy én a kománai berekben harminc lovassal lestem a fejedelmet, levé magát, feleségét, leányát, Naláczit, Székely Lászlót levágassam. Úr Isten, te Isten vagy, nem ember, azért nem nyílt meg a föld alattok, az ördögtől is szeméremmel kimondható monstrum alatt [BÖN. 675].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare substantivală; substantivisch gebraucht. Szk: csak az Isten ~ja Isten a kimondhatója; numai Dumnezeu știe; Gott weiß. 1855: én most személyesen nem Tisztelhetem mivel oly iszonyu görtsel kinlodom gyomromba tsak az Isten ki mondhatója [Csapó KK; DobLev. V/1397].

kimondott I. pronunțat; verkündet, ausgesprochen. 1574: Gerendi mihaly az p(ro)hibita mellett nem vythatt semmyt hané(m) az my Elobbi ky mondott Teoruininkett mostannis in prestenno (t) Vigore hattuk [Fejér m.; KemLev.]. 1786: (Aki) rendelésen erőszakot akarna tenni, semmi dolgaiban elő meneteles ne legyen, sőt minden dolgaiban vegye észre az Istennek, az özvegyek el Nyomattatásokrol költ Decrétumában ki mondott kemény Tsapásait [Szökefva KK; Kp II. 21 Havadi Máthé János végr.]. 1793: Zabolai Hadnagy Familiának ősi Nemessége meg-mutatása iránt az Erdélyi Nagy Fejedelemség Királyi Törvényes Tábláján Maros-Vásárhelyt . . . tött és ki mondott Ítélet [Mv; a Zabolai Hadnagy familia táblai productios pere (Mt)]. 1812: égy kaszálo Rétnek egy negyednek eltartása iránt indult Perben . . . ki mondatt Ítélet [Kövend TA; Borb.]. 1834: A Felső Sinfalvi Közőnség nagyobb Részének mint panaszo Felperesnek ki mondott Válaszlo Határozás [Asz; Borb. I]. — L. még RSzF 258.

2. kiejtett; rostit; ausgesprochen. 1831: az általom ki mondott szavaim [Dés; DLt 332].

kimos I. a spála; auswaschen. 1598: bemenek Menihartni tahag az Borbely mossa az Verbeöl ky [UszT 13/31]. 1631: megh ugia(n) rusnia volt az ingaly s az uize(n) mostak volt ki [Mv; MvLt 290. 254b]. 1812: öszve veszvén a Groffné a Groffal fél karjáról az inget lehasogatta . a Groffné el lopván az én kezemben adta, hogy titkon varnám meg. Ez meg esvén kiis mostam és a Groff elis viselte [Héderfája KK; IB. nemes János Ersebeth Takáts Joseffné (28) gr. I. Bethlen Sámuel tisztnéje vall.].

2. le/megmos; a spála; abwaschen/spülen. 1756: Némethi István Uram részegsége miatt belé esett a Sárba fél verekedvén a Sárból, megint vissza jöve hozzám, 's ki mosá kezeit a Sárból [Kv; Mk IX Vall. 33].

3. ~sa magát ki/le mosakodik; a se spála; sich abwaschen. 1823–1830: Nagy András . . . Tanuló korában megbetegedvén olyan beteg lett, hogy magáról semmit sem tudott, minden gondja alája ment egyszer az esze helyrejövén, elmászott valamí vízhez, ott kimosta magát [FogE 149].

4. mosással kitisztít; a curăja prin spălat; durch Waschen reinigen. 1737: Kama Antalné Aszonjom Labat Egyebel nem orvoslottak, hanem tiszta Eget borral meg mostak az után Apro soval jo vastagon be hintettek Annak utánna ismet Eget borral kimostak az Utan töröt borssal jo vastagon be hintettek [Somlyó Cs; ApLt 2 Lestyán János Apor Péternéhez].

5. megmos; a spăla; waschen. 1788: I. sákb(an) 4. véka tisztább Buza, de valamennyire üszögös, jó lesz ki mosni [Szentmargita SzD; Ks 67. 47. 27].

6. (folyóvíz) elmos/visz; a spăla/săpa/roade; fort/wegwaschen/schwemmen. 1746: Mint hogj a' Küküllő régi járását meg szaggatta, és helyell helyell el is hatta, az igaz határát az utrumba forgó helynek ki mosta [Ádamos KK; JHb XIX/6]. 1771: (A patak) mindenkor Nagy, és Sok követet ki mosván Nyárba mindég hántak, s hordották a kinek kellett, Pinczékét, Kutokot építettek belőlle [Dombó KK; JHb XX/26. 4]. 1781: a' Záport ex fundamento ő Csinálta . 2 tőveket belőlle a' viz meg is mozdított, nem lévén elig hosszúak, a' viz a' gyűkerit ki mosta [Mihálcfa AF; Eszt-Mk.].

7. kb. vmiből vmit mosással kiválaszt; a separa prin spălare; aus etw. durch Spülen aus/abscheiden. 1650: David Weymbergis panaszkodik egy Legeniére Ebel Iánosra . nagy gianossaga vagy on rea hogy az Kreczet ki mosta, miuel hogy olyan forma asólek Aranyat laktak volna nalla, es giureoketis Eontógetett volna [Kv; ÖCJk].

8. vall megtisztít; a purifica, a mintui; reinigen. 1710 k.: (Krisztus) a keresztfának szörnyű, irtóztató, gyalázatos halálára adá magát . a maga vérével minden fertelmességéből, tisztátalanságából kimosá^a [BIm. 1038. — ^aA bűnös emberiséget].

kimosás 1. spălare, spălat; Auswaschen. 1797: 11 Darab gunyan(a)k ki mosásaert Hung. fl. 1 Dr. 8 [Szász; IB III. CXLV/22].

2. mosással való különválasztás; separare prin spălare; Absonderung durch Waschen. 1567: vrunk öfelsege adott vala Nekwnk az almasy banya aranyat (igy!) . ezt hogy betewők . első cemmentbe lön gradussa k(arat) 21 1/2. Masod be tetelben . fellieb ment vala Joual 23nal annak az cemmentin es kimosasan haborotunkuala meg Ifiw Vachy Peterrel [Nsz; MKsz 1896. 355].

kimosat a da (ceva) la spălat; auswaschen lassen. 1762: ezen dologrol eléggé nem doceal az A(ctri)x is, hogy más kendő, és nem azon párna haj lett volna melyet ki mosatot [Torda; TJKT V. 89].

kimosdik 1. lemosakodik; a se spăla; sich abwaschen. 1846: a vén fekete himlő helyes fejr nép . a mikor magát ki festi bé vakollja hasonló az Isten Angyalához a mikor ki mosdik tsufabb az ördögnél [Illyefva Hsz; HSzjP].

2. átv kb. kimászik vmiből; a se descotorosi/debarasa de ceva; einer Sache entgegen. 1619: Monda arra . énnekem most semmi gondom nincsen az erdélyi fejedelemmel, sem Erdéllyel, ők lássák, mit mivelnek, én abból teljességgel kimosdottam [BTN² 177]. 1663: vagy ő nagyságok tanácsomat beveszik és követik, avagy bizony kimosdom minden dolgokból, mert hogy más cse-

lekedjék rosszúl s engem kárhoztassanak mindenek, azt bizony nem cselekszem [TML II, 552 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: Ne gyűjtse kegyelmetek a vért a maga, hazája s maradéki veszedelmére. Én protestálok Isten s ország előtt és kimosdom belőlle [BÖn. 897].

3. 1718: hallottaé az Tanu az említett Asszony(na)k szájából . hogy azon Jozságbán Semmi Sem maradtott kezínél, egészen ki mosdott volna belőlle ? [Msz; Ks K. 83 vk].

kimosott megmosott; spălat; gewaschen. 1778: Mindenek felett szükséges a' forró nyavallyában Levőknek az bőv ital . . . Lehet egy szelet hajas közkenyeret, vagy két kalánnyi Zabot, árpát, vagy jól kimosott zab vagy árpa kását egy ejtel vízbe meg főzni két három szem asszu szilvával [MvÁLt Mátyus, ConsSan. gub.].

kimozdít 1. (helyéből) elmozdít; a urni/mişca (din locul unde se află); (von der Stelle) rücken. 1782: Hallották Illyés György Uramtól beszélni hogy Biro Sigmond Uram Dítsekedett azzal ő kglmének hogy ezen Utrizált helyen ő kglme mozdította ki a Határkövet és tette oda a hol most találtatt [Kide K; EHA]. 1792: A . . . Zugo Gerendáit latta . . . helyekből ki mozdítva [Szászkerked K; LLt Csáky-per 224. L. 25] | A Gerendákat, ha gonosz emberek meg nem bontották volna, s helyekből ki nem hánták, mozdítják vala több fáival edjűtt, azon zugot a Viz meg nem mozdította volna [uo. i.h. vk].

2. kb. kiindít vhonnan vkit; a scoate pe cineva de undeva; jn von irgendeiner Stelle rücken. 1662: ifjú Csáki István uram ő kegyelme . az szegény kisasszony testét Szatmárt az várban maradni nem szenvedhetvén, ki kelle szegényt mozditanunk onnat és ide kelle hoznunk Medgyesre [TML II, 330 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

3. kb. el/kiköltöztet; a evacua; delogieren. 1823-1830: Amint az apám beszélte, az apja . . . fehervári diák lett volna, s mikor a kollégiumot onnan Károly császár parancsolatjára kimozdították, hogy a török ellen való erősségnek, várnak építsék, a bujdosó kollégiumbeliekkel nem ment Vásárhelyre, hanem hazatelepített [FogE 58]. 1851: a Jozságból^a — az Jövő Szengyörgy (!) napkor ki menyének — vagy árandába vegyék ki — mert ha árandát nem akarnak fizetni az jövő Szengyörgy napkor minden ki fogás nélkül ki fogja mozdítani (!) [DobLev. V/1316. — ^aEgerszegen (MT) lévő].

4. kb. kimozdulásra bír; a determina pe cineva să iasă de undeva; jn zum Wegrücken bewegen. 1823-1830: Ide^a beérkezvén . . . még estvig megjárhattuk volna a várost, de az úrfi sehova is a szállásról kimozdítani idejében nem lehetett [FogE 178. — ^aAz ausztriai Theresienstadtba].

kimozdítás 1. elmozdítás/távolítás; îndepărtare; Entfernen. 1824: ajánltatik Fori Commisarius aanak az érdekllett Czövekk(ne)k a Köveknk helyeikről ki-mozdítása [Torda; TLt Közig. ir. 252].

2. kb. el/kiköltöztetés; evacuare; Delogierung. 1823-1830: a kollégium 1716-ban bujdosott ki Fehervárból . . . a kollégium kimozdítás több esztendőben folyt [FogE 60].

3. átv megmozgatás; punere în mișcare; (in) Bewegung(setzen). 1849 u.: Bethlen János későre érkezett arra, hogy a székely gyűlés^a összehívását meg gátolja, de ő és mások mindent el követtek, hogy a székelyek tömegestől ki mozditása meg ne történjék, de fájdalom! siker nélkül [EM XLIX, 548 Zeyk Károly kezével. — ^aAz agyagfalvi székely gyűlés (1849)].

kimozdittatik elmozdittatik; a fi mișcat din loc; fort/weggerückt/bewegt werden. 1828: az el fogatott . azal menti magát hogy ő paputsot akarván vásárolni, égy párt kezébe vett, s' a' mint nézegette . a' nagy tojongsásba odébb taszított vagy helyéből ki mozdított akaratja ellen [H; JF 36 Prot. 1.].

kimozdul 1. elmozdul; a se mișca din loc; sich verschieben. 1625: Az plebania haznal, az hatulso hazba(n), az Ajto mellicke heliebol ki mozdult volt, Vgi Annira hogi az Ajtaiat be nem Vohattak [Kv; Szám. 16/XXX. 28]. 1852: (A palló) 4 vékony oszlopokon nyugvó fenyő gerenda karfája régi, de még jó, csak oszlopai mozdultak ki helyükből [Km; KmUlev. 2].

2. mozdul; a se mișca; sich bewegen. 1630: őfelségét felettebb kéri és inti az vezér, hogyha azféle practica találna őfelségét, senki tanácsára az Erdély fejedelemségéből ki nem mozduljon [BTN^a 435]. 1662: Győri Jakab meghagyá: hogy . mikor pedig löni kezd, ők is, mentül sürűbben lehet, löjenek, de helyükből ő híre nélkül ki ne mozduljanak [SKr 177].

3. kiindul; a porni; ausrücken. 1657: midőn híre érkezett volna felőle, maga ki sem mozdulván onnan csak az tájékon lévő vármegyékbeliekkel, marus- és aranyasszékekbeli székelyekkel . . . Désnél harcoltak meg és verték meg is az Homonnai hadát [KemÖn. 31]. 1723: végeztetett, hogy téli quartélyából 1a Juny ki mozduljon a lovas Militia Bozára, Libáncsra, és a' Vas Kapuhoz szálljon [Ks 18. XCIII gub.]. 1772: 19-na Maii hitelen kimozdula a Bethlen huszáregimentje et quidem oly orderrel, hogy Déstől Szigetig csak egy statioja legyen [RettE 275]. 1801: Feleségem már tsak haza várom, addig nem mozdulok ki Hazannan [Kv; SLt 17 Lázár István P. Horváth Ferenchez].

4. kimoccan; a pleca de acasă; von der Stelle rücken/sich rühren. 1767: az után a hazbol ki nem mozdultom, s nemis tudok semmit hanem láttom hogy Kocsis Gyurinnok verres az orra [Betlensztmklós KK; BK. Kun Eva Gombocz Miháj Felesége (42) vall.]. 1800: en a hazbol ki is sem (igy!) mozdultam, mert volt mit dolgozam felejtetem vizitálni, hogy kik vannak a faluban [Borsa K; IB. Petyko Rozsa vall.]. 1844: ha az Isten haza viszen tám az idén ki nem mozdulak többé [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

5. kimegy; a ieși/pleca (de undeva); (hin)ausgehen. 1596: Ertyk ew kegmek Warosul Biro Vramnak beoseges yelentessebeol michoda felelmes ideőben iúttatol Iste(n) bennewnket, hogy my keges Vránk ew fege orzagabol ki mozdulwa(n) az pogan ellensegh ellen mas feleol wyab ellensegh az Tatar keozelgetne [Kv; TanJk 1/1. 288]. 1749: Mostani Qvartelyombul addiglan ki mozdulni, miglen epittetik, tartozamé vagy Sem [Hsz; ApLt 1 Ant. Kálnoki kezével]. 1787: (A) Czigányok a' melly helységhez conscribaltattak, azoknak nem lévén szabad akar Aranyászatra, akár egyéb mesterségeknek üzésére

hír nélkül a' Házak Nrusa alól ki mozdulni, kötelesek a' Notariusok ezeknek midőn magokot jelentik Pasust adni [Torockó; TLev. 3/2. 4a].

kimozdulás 1. ki/megindulás; pornire (in marș); Auszug/rücken. 1741: az több Militiat Dislocaltuk; azan Compagnia(na)k pedig de die in diem ki mozdulását várván, nem Dislocalhattuk, hanem mái napigis indisposite vagyan Dobra videken [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.].

2. kimenés/menetel; plecarea; Ausgang. 1672: Uram, nem tréfa telék ebből az Kegyelmed kimozdulásából [TML VI, 367–8 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kimozdulhat ki/megindulhat; a putea ieși/pleca; ausgehen können. 1666: ez az hitvány nyavalya engemet ágyban nyomott és ha Isten rajtam nem könyörül, bizony azt sem tudom, mikor mozdulhatok ki innét [TML III, 633 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kimozdulható kimozdulni képes; capabil să iasă (de undeva); fähig auszugehen. 1783: Praefectus Dési Sigmond ur ő kglme . . . az Malmokban most recenter az vámosokot meg nevelte . . . és midőn az olyan Lovatlan helyből ki nem mozdulható Özvegyek és más nyomorult Szegények meg vásárolhatnak egy vagy két véka Gabonát, siro szemmel kelletik nézniek, melly nagy héjjanoságot tésznek benne a' szörnyű nagy vámlásokkal [Torockó; Thor. XX/4].

kimozgat kimozdít; a mișca/deplasa; fort/wegrücken/bewegen. 1768: a Silipenn aloll láttatik állóványosnak lenni a viz, de ez a miatt vagyon, hogy a keresztül, s meg által járó Szekerek ki mozgottván helyből a kovóket, göbje maradtott a helynek [Abafája MT; Told. 17a Huszár lev.]. 1827: (A kertet) Némelykor a viz ki ütvén annyira el szokta Iszapolni 's mosni hogy a körülette lévő kerteket-is^a hejekből ki szokta mozgatni [Cege SzD; WassLt Conscr. 8. — ^aErtsd: kerítéseket].

kimúlándó elhalálozó; kimúló; care urmează să moară; versterbend, (da)hinscheidend. 1841: megfogadtuk idevaló huszár Sárosi Györgyöt mint kovács mesterembert minden ezután az úrban kimúlándó atyáinkfiainak koporsószeget verni a maga tulajdon vasából, annyit, amennyit a koporsót csináló személyek kívánnak [Taploca Cs; RSzF 293].

kimúlás elhalálozás; deces, moarte, încetare din viață; Ableben. 1560: ha penig Mester vramnak lenne e vilagbol eleb valo ky mulassa hat Gergel vram lenne Azzoniomnak felessegenek gyermekeken es Jozaganak oltalma es gond visseleioe [Fog.; SLt S. 10]. 1626: En Baricz Balasne Anna: Jo Egessegeben leuen es io ezemen gondolkodua, ez világhnak allapotja felolj es kimulasom felolj miert az venseghnek ideies (!) uelem uagion Tezek Jlljen Testamentomot [Kászonjakabfva; BCs]. 1672: En Kaszoni Kata sulyos es fajdalmas betegsegh ala vettetuen s hogy az dologh ki mulasom utan homaljban ne lenne, teszek illjen Testamentomot [Angyalos Hsz; BLev.]. 1720: boldog emlekezetű Fő Curatorunk I. Püspök Soós Ferentz uram boldog kimulása [Kv; SRE 134].

Szk: vkinek az/ez életből/világból ~ a. 1590: az Atiannak az világból kj mulasának vtan(n)a zamot en neke(m) ne(m) attak sem penzreol sem ewzst marharol [UszT]. 1658: az Ember(n)ek elete igen bizontala(n), azt sem tudhattya holott es mikor leszen ki Mulasa ez Vilagbul [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1676/1681: nem akarom hogy ez életből való ki mulasom utan e vilagon valami emlekezetes jo hirt ne hagyjak [Vh; VhU 206 Thökölly Imre ad. lev.].

kiműlik 1. elhalálozik; a deceda/muri, a înceta din via-ja; verscheiden. 1847: a' szegény Doctorné szinte fogytig ép elmével, kimúlt [Kv; Pk 7].

Szk: ~ az/ez (alsó)világból. 1570: Bánffy Menyhart Magnalkywl Ez wylagbwł ky Mwłth wolna [Bh; Eszt-Mk Mogyoró cs.]. 1589/XVII. sz. eleje: Mikoron penigh uagy az Mesterek keözwł vagi háza nepe keözwł valaki ez also vilagbol ki mulik, es annak megh hirdetet temetere eleö nem jeouend valamely mester, huszon eöt penszt vegienek raita, ha elegendö okát nem adhattia [Kv; KömCART. 24]. 1602: ha en mostan ez uilagbol ki mulom [Berekeresztúr MT; BálLt 93]. 1649: Februarius 4 napjan regel ... mult ki az öregh Herman Matthias sogor az Vilagbol [Kv; ACJk 87a] * ~ az/ez árnyékvilágból. 1633: tudom azt, hogi ... mindennek egiszer az arnyek vilagbol kj kel müljn [Kv; RDL I. 101]. 1639/1650: Henzler Eottues Gergelnek, egy Eottues legeny fia, ez arnyek vilagbol ki mulua(n) ... az keserues Attyafiak, adanak az Kolczyos Mester kezeben ket forintot, hogy keozéollyek az Eottues legenyekkelis [Kv; ÖCJk]. 1653: (Bethlen Gábor) azután csak 24 órát élt, és szép csendes halállal kimúlt az árnyék-világból [ETA I, 142 NSz] * ~ az élők közül. 1720: Tiszt Tudós ... Püspök Sos Ferencz Vram ö kglme ... az élők között ki mulván ... Tiszt. Tudós Batzoni Mathe Vram(na)k ... a Praedikatori tisztnek s hivatal(na)k ezen Colosvari Rf Ecclesiabann hivatal adatik [SRE 135] * ~ az Urban. 1685: Üdvözült Atyám Ur(am)na I(ste)n sok szenvedésit meg elégelvén reggelre virradolag ött ora tájb(an), szep csendesen az Urb(an) ki mulek [PatN 45].

2. a lélek ~ belöle a lélek elszáll belöle; a-i ieşi cuiva suftetul; die Seele verfliegt. 1662: valamíg a lélek belöle ki nem múlt, magában is nagy buzgó foháskodásokkal, mind csak azt a Jézus Krisztust hívta, kiáltotta volna lelkének szent kezeibe való vételére [SKr 305].

kimúlt elhalálozott; decedat, ráprosat; verschieden/storben. 1704: szegény Bethlen Miklós, amikor ... az ország előtt törvénnel agraváltatik vala, felemelt kézzel a Jesus Christus ítélőszéki eleibe apellálja vala, aholott ma compareált szegény kimúlt úr is [WIN I, 279].

Szk: boldogul ~. 1737: adott az ur Isten égi Fiu magzatot, kit is kereszteltettem az előtt csak harmad nappal boldogul ki mult néhai T. és b. emlékeztetü nagj Attyának T. Bonyhai Simon Györgj Ura(m)n(a)k nevére Györginek [ArJk 42] * Istenben (boldogul) ~. 1676: Alvinczi Péter ... néhai első Feleségemtől, Istenben boldogul ki mult Szőlősi Erősbettől való leánkám(na)k, Erősnak, naturalis Tutora [Borberek AF; Incz. IV. 23a]. 1758: Ezen Istenben kimúlt feleségemnek azeölt mintegy három esztendővel igen súlyos fulladozó nya-

valyája volt [RettE 71] * az Urban ~. 1687 k.: az Urb(an) ki mult Atyánkfia Uzoni Balás [Gyalakuta MT; MMatr. 136].

kimúlt vkinek elhunyt; moartea/decesul cuiva; js Verscheiden. 1561: Istennek el wegezet akarattyabol ha valamely mesternek tortenik ez wilagbol ky multa Es az felesége az myet myeltetni akaria. Egy egez eztendeig es három napig mweltethesse [Kv; ÖCART.]. 1849: Szerzett Nőmnek Korbuly Anikónak ki multával hagyom 's rendelem hogy^a [Km; Végr. Tamás Bogdán végr. — ^aKöv. a végakarát].

kimunkál kidolgoz; a elabora; be/ausarbeiten. 1769: A kik ezen fel tett kérdést Jol ki tanállyák és ki Munkállyák 150 forintos Arany Numismát vésznek ajándékba eo Feleségétől [UszLt XIII. 97].

kimunkálás kidolgozás; elaborare; Be/Ausarbeitung. 1792: követeink mind azok(na)k ki munkálására valamelyeket ... Hazánk Boldogságának elő mozdítására Szükségesnek látnak köteleztetnek [Zilah; Borb. II].

kimunkálkodtatik kidolgoztatik; a fi elaborat; ausgearbeitet werden. 1792: Követeink ... Szorgalmatosan azon igyekezzenek, hogy az fellyebb említett Punctumok Hazánk Törvényne út mutatása szerént, és a közönséges jora tzélozva határozottassanak meg, és munkalkodtassanak ki [Zilah; Borb. II követi ut.].

kimunkálódás kieszközlés; obtinere; Erwirkung. 1759: adta(na)k völt az Dési határbann, a Nagy Rétenn, Szent Benedek Falu ellenébenn egy darab Rétet ... csak hogy a Nemes Város akkori igjes bajos dolgainak nevezetesen az Hidnak s Vámnak fel állításábann ... tett ö Excellentiája commissiojától Gratiájától, és annak az hol illik ki munkálódásábann reménlett Kegyelmes assistentiájától viseltetnenek [Dés; Ks 28. V].

kimunkálód(ik) 1. kidolgoz; a elabora; ausarbeiten. 1792: Egyet értvén követeink a több követekkel a Művek(ne)k Cselédek(ne)k és Napszámosok(na)k az azok(na)k Szer felett való árron mián Regulatiojokrol, azoknak orvaslások modját és erejét ki munkalodni (így!) [Zilah; Borb. II. követi ut.].

2. átv kivisz vmit; a realiza ceva; durchführen. 1764: Az én magam világi elő menetelem pedig a Menyei Urtoł leven bizonnnyal tudom, hogy ha ő sz: Felsegenek szent akaratyá tartya, bátor vér szerént való Atyamfiai légylenek is ellenségim, hatalmas leszen ki munkalodni [Közeplak K; BfR].

3. kieszközöl; a obtine; erwirken. 1712: Ez előtt való Esztendőkbenn veszedelmes, kétséges kimenetelű fogságban lévén Testvér Atyámfia, Josika Imreh Uram öb kglme ... kellett fel mennem az Felseges Bécsi Udvarhoz Az hollottis szabadulását ki munkálodván ... adosságokba magamat kételenittem ejteni [JHb XLVIII Jósika István kezével]. 1785: Minek okáért azt kellenék (:tsekély itéletem szerént:) ki munkalodni, ott a hol illik hogy ... elegyes commissiot nyerhessünk a hitelesebb nemzetek között [Szászváros; BK. Bara Ferenc lev.]. 1792: Az rabnak kezességben való el bocsátását nem másként lehet ki munkalodni, hanem ugy ha Csoklya a'

maga Szovatyossát Topánfalvára viszi, és ottan az a' N Petri szovatyos recognoscallya, hogy ő adta Csoklyának, már e' szerint Szabadulni kelletik mingyárt [Kv; Somb. I].

kimunkáltat megműveltet; a dispune să lucreze; bebauen lassen. 1774: mostani Tisztarto Antal Mihály Uram . a Béres Ekékel egy őt köblös Majorság Földöt Szántot . . Ugyan Praefectus Botskoi Uramis . . egy véka Török Buzával vettetett bé maga Számára Majorság Földeket, melly Földeket az Josszágbeli Jobbágok által munkáltattak, mivellették ki [Mocs K; KS Conscr. 33].

kimustrál 1. kislejtez/szuperál; a reforma; ausmustern. 1762: a menkö Ütete kanca helyet mást fogatam a Ménesből, az melyet meg az Groffné ki mustrált volt hámban jární [Gyeke K; Ks Biró János lev.]. 1763: (A) Kanczának az egyik órán igen erősen foj a kehe . . . a kanca szép s jo de én bizany ki mustrálnám [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. 1799: A Szárca Lovat az hámbol ki mustrálván, melyet eő Nga az VHUyadi Conventnek assignált [H; Ks 108 Vegyes ir. 47].

2. kirak/tesz vkit; a scoate pe cineva (dintr-un post), a destitui; ausbooten. XVIII. sz. eleje: A kerek körmű a lónál job nincsen, á félékét á melly kovats meg nyilaz ki kel mustralni a Cihből [JHb 17/10 lótarási ut.]. 1777: Nemes János urat is consiliariusságból és provincialis főcommissariusságból kimustrálá 2000 forint pensióval a gubernumból [RettE 379].

kimustrált 1. mn 1. kislejtezett/szuperált; reformat; ausgemustert. 1763/1786: (A pusztá szessziókat) Kun István Vrnk attá által valamely hant vetett ki mustrált Lovak(na)k árrában, azokis benne vakok volta(na)k [Romlot Sz; BetLt 5]. 1770: Ki mustrált Lo nro I [Királyhalmá NK; Ks 23. XXII]. 1774: Csutak Uram Tisztartóságában négy meg nehezült járombul ki mustrált Béres ökröt . . . Hatvan két vonás forintokban adat el [Mocs K; KS Conscr. 54]. 1797: A Portusrol vétetett egy ki mustrált hajo Rft. 65 Xr. 5 [Déva; Ks 96]. 1813: egy szivárványos kúthoz valo ki fúrott, de az használsból már ki mustrált Cserefa cső [Koronka MT; Told. 18].

2. kirakott/tett; destituit, scos din post; ausbootet. 1774: Úgy mondják, hogy a felesége összeszűrte volna a levét egy Szentes nevű Bánffianus kimustrált láposi tisztartóval [RettE 341].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare substantivală; substantivartig gebraucht: kimustrált/selejtezett állat; animal reformat; ausgemustertes/geschiedenes Tier. 1790: a' Vén Kantzák közzül mostis vannak hitványok, a' ki mustralakból tsak 3mat adhatot el Bako Vram [Sztreza-Kercsesora F; TL. Vessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez].

kimutat 1. megmutogat; a arăta; zeigen. 1553: Negy Jambor Embertys fogyanak Az ket Embertys az ky Elewt Az hatart ki Mutata es El ata volt^a [Sólyomkö K; KCs. — ^aA szóban forgó rétet]. 1568: Andreas Colosy gasparus Colosy pariformiter fassi sunt hogy az meg az föld Celyat ok ky mutattak, adig vagyon az föld [Kv; TJK III/1. 190]. 1576: az cyk falwyak ky mwtattak

az Jobbagyfalwy Erdeőnek az hatarat [Jobbagyfa MT; EHA]. 1614: Mivel hogi Istennek el vegezet Akarattia volt, hogy az fazakas mihaly elseo feleséget az eleok keozzul, ky vegie, es az melj fiaczkaia attol meg maradt annak az eő portioiat . . az Varosnak Constitutionia szerent mi Elottunk ki adna, kj mutatna es Inuentariumba Iratna [Kv; RDL I. 95]. 1627: ott eokett ereos hittel meg esketeok, hogy az Toth Mihaly retinek hatarat igazan ki iariak; Annakokaert eok az . . . Leorinczfalvi hites emberekkel edgiwt el iarak es az mint ra emelekezhettek, kys mutatak [Lőrincfva MT; Told. 21]. 1702: (A torockóiak) ha hol ön, ezüst, Arany, vagy Ertz bányákat tudnak, ki mutassák [Thor. XIX/9]. 1741: hütők után a Sz: Marghitai vényebb emberek . . ki mutatták a mostani ország uttyát [Retteg SzD; Ks 14. XXXVIII. 11].

2. kb. kijelöl; a stabili/fixa; bestimmen, festsetzen. 1569: Törüenzerent talaltuk biro vram es Kyrál biro vra(m), hogy ezten napig az hazbol ky agyak Rezeket azoknak a kyk keuanyak . . Barbel Janos ezt apelalta hogy az haszhely Reszt . . el nem agya hane(m) azt keánya hogy ky mütassak es meg tartya [Kv; TJK III/1. 255] | akkor az harom falunak gylwese vala az feketegn, Menek ky bernald balassal keozzyek, az Toth ferencz Rezet akkor Mutatak ky [Marossztkirály MT; Vlt 7/692]. 1586: Megh erettek varosul Byro Vram Zaüaból mynemeő keserwes Niawalia keowetkeznek az varosra, az Seminariumnak meg Epitessebeöl^a, feokeppen Innet hogy az varos feöldet kewannak penzen eőreőkeosul az Seminariumnak helyhezettyny es ky Mutathny [Kv; TanJk V/3. 277b. — ^aA jezsuita főiskola]. 1677: Tartozzanak porgolát kertel el rekeztetni az marhák meatussatol a tilalmast, ot es anyira, a hova, holott es menyire az Csa(na)di udvarbiro es esküttek ki mutatják esztendönknent [Csanád AF; JHb XXVI/42]. 1747: (Szegedi Gábor) ki mēvén ad faciem Territorii et foeneti Lapadiensis ki mutatá és transponálá edgj örökös kaszálo rettyit Dobolyi István Vram(na)k [Ne; DobLev. I/227].

3. megmutat; a arăta; zeigen. 1718: Mindezeket^a külön külön név szerent mi előttünk ki mutatván úgy ada Boér Gáborné Imecs Erzsébet asszony édes leányának Székel Erzsébet asszonymnak [Kilyén Hsz; SzO VII. 235. — ^aA menyasszonyi kelengye darabjait]. 1758: a fisor és Léány kik akkor a Csordát őrzettek . . magok mutatták ki a Tehenet [Doboka; TL]. 1847: kiis mutatta nekem és másoknak is a hátát testét, nagyon elvult kinozva [K; KLev.].

Sz: ~ja foga fejerét. 1657: Huszár Péter s többek is kimutatták fogok fejerét, fejedelemhez való sziveket kiadák az választ, hogy drabontokká magokat nem teszik, s gyalog nem szállanak [KemÖn. 197]. 1789: ugyan nagy szégyennek tartom azt hogy kerestettek Ferentz otsémet mindenfelé ezzel foguk Fejerit ki mutatták [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. I. Bethlen Sámuelhez].

4. kb. kiad; a da; ausgeben. 1589: Az en zam adasom után . . . marad az en zam adasomtól Saffarsagomtól az Varosnak illien marhai kit kez uagiok mingiarast kezemteol ky mutatni [Kv; Szám. 4/X. 87]. 1757: Ha a Virágosiak közül valaki Vagy Czimborá, vagy Béres, a Czimboraság hire 's akarattya ellen a Vizet Cziculjásra verné, azt az személyt tartoznak ki mutatni . . ha penig

nem adják ki a Damnificátort, az Egész Czimboraság fizeszenek Tizenkét M. Forintot [Torockó; Bosla].

5. mutat; a aráta; zeigen. 1561: mindeneketh nygy Rízre Jntizzenek, es azokra Nilath hannyanak Es ki ki mind azon maragyon megh, Walamelyeth az nil ky mw-tath awagy hoz nekiek, zaz forinth köthel alath [M. frata K; SLt sub lit. V. nro 28]. 1760: (A lakodalom alkalmával) midőn a násznagyt csak azon lenne, hogy amely leányzót ez s ez ... eljegyzett, adják ki, elsőbben ki mutattak valami alávaló, együgyű személyt s még néha kecskét is [RettE 98].

Sz: Isten szerencsését ~ja (leánynak) Isten szerencsét mutat (a férjhezmenetelre). 1780: míg az Ur Isten három kedves Leányimnak Szerentsejeket ki mutattya, és hajadon állapotban lésznek ... [Mv; Told. 27].

6. ~ja magát. a. előbukkan/tűnik; a apărea; auftauchen, erscheinen. 1662: a mieink elunván a lesben való várakozásokat, onnan kiindulnának, kimutatván magokat [SKr 413]. 1704: Amint általúzik a kurucok rácoakat, lovas németeket a vizen Hója felé, kimutatják magokat a lesben való gyalog németek, és mihelyt a kurucok meglátják, hátat adnak azoknak [Kv; KvE 287 SzF]. — b. megmutatkozik; a se aráta; sich zeigen. 1662: (Barcsai Ákos) benne jól levágatván az pártolkodás-szerzőben is felakasztatván, a többi magokat a hűségre megtérteknek mutatják vala lenni, noha nemsokára ismét a valóság magát másképpen mutatta vala ki [SKr 638]. 1765: Nem excusalya az Incust az reszesség, mert a rosz természet reszességben szokta magát ki mutatni [Torda; TJKT V. 265]. — c. mutatkozik; a se face văzut; sich sehen lassen. 1657: (A törökök) nem hogy kimutatni merészlették volna magokat, de az erdőkön orozkodva szállankoztak haza [KemOn. 182]. — d. kitűnik/válik, excellál; a se remarca/evidenția, a excela; sich auszeichnen, hervorragen. 1823–1830: A domidoctusok között volt egy Fogarasi János nevű malommester fia. Ez sebes eszű és beszédű volt, leginkább kimutatta magát [FogE 289].

7. kb. a szem/világ elé tár; a manifesta; bezeigen. 1711: eő Kgle hitét, köteleességét és házasságbeli szövetségét félben hagyván, városakat, Vármegyeket feljárván erkölcselen életét mindenütt kimutatván, rosz hirit, nevit mindenütt hagyván ... az Olt Víz(e) a Tábori Tisztektől bé vettetett, a táborból ki verettetett [Dés; Jk 359b–60].

8. nyilvánvalóvá tesz; a demonstra; offenbaren. 1655: (Az aranyak) nyilván tudom, nem igaz kamoran költék voltak, mert ki mutaták az Circumstantiak [Kv; CartTr II. 889 Mich. Csepreghi (53) vall.]. 1662: Barcsai Ákos ... a maga méltósága keresése mellett régtől fogva való practikalódását valóban kimutatta [SKr 476]. 1710 k.: A fejedelem minden hazugságnak helyt ad, melyet eléggé kimutatott az elmúlt esztendei tragoedia [BOn. 694].

9. feltűntet; a indica/aráta; anführen/geben. 1595: Vöttem fü szerszamot és meg töretem, és abból költetem, a' mi pedig meg marat ezkorj gazdalkodasomtól, volt ismeg az töb vendegek szükségere, Naprol napra, az mint az Registrom kj múttattya [Kv; Szám. 6/XVIIa. 176 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1635: (Feleségének) hatta Testamentumba az Lakatos György Vram mellett valo Hasz reszt ... az mint az Testamentum leuel ki mutattya [Kv; RDL I. 23]. 1805: ezen ... ide rekesztett

Contractus elég világosan ki mutattya a' Groff Kornis Jussan minémű ingatlan Jokat vásárlott Nagyságod [Mv; Ks 92].

kimutatandó 1. kijelölendő; care urmează să fie stabilit; festzusetzend/zu bestimmend. 1677: Erdejét, fűvét, cseréjét, tövissét ... az pascuatoria ki mutatando földnek ... a kis kerekiek ... ne usálhassák [Csanád AF; JHb XXVI/42]. 1851: a' gátot minden évben ... az erdőből kimutatando vesszőből vágatva és szálítva megborítatni renováltatni tartozom [Sáromerberke MT; TSb 31]. 1865: Kedves unokám Antos Istvánnak hagyom piacz sori ... házamat és négy rud végrendelem végrehajtói által ki mutatandó szénafüvet [Kv; Végr.].

2. kinyilvánítandó; care urmează să fie manifestat; zu bezeugend. 1636: Még az Adamnak el esetet-is; (:ugy elmélkedem,;) az Istennek ditsősege, irgalmassága, es az emberi nemzethez ki mutatando nagy kegyelmessége, kevanta [ÓGr Aj. 3 Rákoczy György aláírással].

kimutatás 1. (meg)mutogatás; arătare; (nacheinander) Zeigen. 1637: el menék ... az alább megh irt határokból leuő földeknek, reteknek, és erdeőknek hű szerint ualo el igazittására, es mind ket reszre ki mutatasara [Gyerómonostor K; KCSl 138]. 1653: (A) mi execution-akat az declaralt harom eőregh emberek(nek) hűeők vtan valo ki mutatasokból ... veghen viuen, irtuk megh Nagd(na)k az mi igaz hűtünk szerent [Makfva MT; DLev. 5]. 1814: (Amikor) egy régi fa épületű Kamara Szék Szegeleténél intéztem volna ki a' metát, oda jött Pávai Samuelne Aszszonyom, mint régi volt szomszéd lakos ... az ő Kegyelme Szavának mi engedvén, utositása, és ki mutatása után vettük fel a metát [Dés; Ks 79. 29. 797]. 1842: a nevezett Commetaneusokat a' Kakasdi Határon lévő minden Erdeik kimutatására, azok mekkoraságainak kimérésére, mineműségének ... meg intézésére bé eskettük [Msz; DE 2.].

2. kijelölés; stabilire, fixare; Festsetzung, Bestimmung. 1633: (A) czerelt Jobbagioknak neuczet es szam szerint ki mutatasokra es kezben adasokra ... expediatuau ... mi az dologban procedaltunk [KCs IV/19 Nic. Ersek Uj Varj kezével]. 1677: Az Enyedi Kastélyban a' Nemességnék, kiknek az előt-is Kamorájok volt, ha el-vétetet, restitultassék, a' kinek nem volt-is, adattassanak helyek; mellyeknek ki-mutatására, es intézésére, a Fejér Vármegyei Fő és Vice Tisztek, a' Fejérvári Cápitanockal edgyüt mennyenek ki [AC 140]. 1738: A Porond kertek(nek) mint hogj in Confusione volt tavajis a dolog, ujjabb szemre való vételére, kerttyeknek ki mutatására, a kik(nek) föld kell, hirdettesse meg Hadnagi atyánkfia, hogj mennyenek ki, hólnap dél után, és a kert osztattassék fel [Dés; Jk 494a]. 1755: Porkoláb András János Uram ezen kaszáló rétnék ki járására és ki mutatására hivatatt vala bennünket [Balavásár KK; Ks 17/LXXXI. 20].

3. felmutatás; arătare, prezentare; Vor/Aufzeigung. 1712: az meg irt jobbágy meztelen fegyver ki mutatasoval (!) Repellála mellyet latván vice Ispán Uram is ... Certificaltatá en velem meg irt Aszszonyokot eő kgl-meket, az Repellans Jobbagyok által Doboka Vármegye Felső Processusaba leg elsőben Celebralandó Partialis szek(re) [Dob.; RLt].

4. situatje; Ausweis. 1838: Fel kell jegyezni, hogy ... minden évben az Ekkőlal mennyi garasos segedelem adatott bé hogy visitatio alkalmával ez is egy Summás ki mutatásba bé iratta<t>hassék [Nagykapus K; RAK 15]. 1842: írásoson adjanak egy hiteles papi ki mutatást ... arról, hogy a le folyt katonai egés.: év alatt, Ekklesiájokban kik házasodtak és kik haltak meg [uo.; RAK 18]. 1847: Aluvo Krajzárók Kimutatása 1846/47 Katonai Év Második Feleről [Mv; MvLev.].

kimutathat 1. megmutogathat; a putea arăta; zeigen können. 1749: Sessiók felesen vadnak, melyeket itt specificalni nem tudok, ki mēvén Uttzánként többekkel edgyütt, reménlem ki mutathatnok [Mezőcsán TA; DobLev. 1/236. 22 Mány Silip (56) jb vall.]. 1757: Bíró Berke ... határa és metája ... terjedett a' mostis meg tettző Küküllő vize régi observált Cursussa szerint való alveussáig, mely alveusis a' nevezett Bereknek ... oldalán, arra tova le lattzó két vastagabb Nyárfák felé tettzőképpen meg láttzik, és ki mutathattuk [Balkács KK; BK]. 1766: Zakarias Kovátsnak mejik lehetett azonn meg kérdett gyümölsős bongoros helye ... nevezet szerint ki nem mutathattuk [Szásznyíres SzD; Ks 33 Szásznyíres II. 16]. 1767: (E) helynek széllyeit mostanis é szerint kimutothattuk [Sárd AF; EHA].

2. kijelölhet; a putea stabili; festsetzen/bestimmen können. 1642: Veleo Jstuan ... sok sulias gongiaj, es busulási miat Leanianak az Aniaj Tertiumot kj nem mutathatta [Kv; RDL I. 128].

kimutató felsoroló/tüntető; care indică/arată; angebend/führend. 1809: Kis Ferentz és György ellen hamis Levelek készítéséért indított büntető pere Ő Felsége eleibe hatván ... Kis Ferentzet két esztendei, Kis Györgyöt egy Esztendei Kővár Vidéki Tömlöttben Vason töltenedő rabságra oly formán ítélte: hogy ők Fogságok ideje alatt, az ezen Vidék(en) tartando közönséges gyűlések alkalmatosságán nyakokban függesztett s gonosz tselekedeteket írásb(an) ki mutató Táblával, mások(na)k példa adására állván nem tsak, hanem meg Adessori hivatolktól is örökre meg fosztattanak [UszLt ComGub. 1550].

kimutatódik 1. kijelölődik; a fi stabilit; festgesetzt/bestimmt werden. 1612: a' kinek az Berekszaj Lúkaz reszen küüül valamj része volna az hazban örökségben, varosúknak törue nye szerent mutatogyek kj [Kv; PLPr 23]. 1642: igaziczak aequaliter el minden örökszegetek, ki mutatodvan ultro citro(ue) azokból az eo iusok [Nagymergyő K; JHbK XVIII/20]. 1676: ez Aszszony(na)k tertiuma elsőbenis mostani Arkosi Istvá(n) vr(am) Fiaczkája részére, maga dualitassara nézve mutatodgyék kj [Kv; RDL I. 155a].

2. kitűnik/világlik; a reieși; hervorgehen/leuchten, erhellen. 1631: De hogy annal nagio b igassagha az en feleségemnek ki mutatoggyik, az fellüül megh irt dolgokat is azert akartam be iratni [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 4 Sükösd György végr.]. 1757: Ebb(en) mutatodik pedig ki keresztyénsége s atyafiságos szeretete Tit. Sombori János Uram(na)k, hogy Kis Esküllön ad által egy házat ... a' mig tēzik Sombori Sigmund Vr(am) háza népével együtt rajta lakhatik [Kisesküllő K; Somb. I]. 1809: vartuk azon Felséges Királyi Kegyelmet hogy az

Adozás terhe alol kivétetünk ... de ohajtatt reménységünkben meg fogyatkaztunk, melynek ... oka az, hogy Ő Felségének Szentséges akarata abban függ, hogy az Erdélyi Quantum apadást ne szenvedgyen, amelynek bizonyas jele tsak abban ki mutatodatt, hogy ... a kik Egyhazi Nemes Armalistak az Ado alol ki vetettek is [Asz; Borb. II].

kimutatott 1. megmutatott; arătat; gezeigt. 1808: a'

Paltinu Bortosz nevű helyről ki mutatott Bertzen, vagyis Hegy élin, nem mehetvén el, el kellett hajlanunk délfele az ottan lévő ösvényen [Toplica MT/Mv; Born. XVD].

2. kijelölt; stabilit; festgesetzt, bestimmt. 1836: azonn ki mutatott helyet volta képpen meg vizsgálván ... ház... körül valo Jarhatással fel mértük ... és egy kis szorosság az szomszédok által tett fel adás mellett tsak ugyan fel adhatonak lenni ítéltük és egy kis hurubátska epithetésére el térhetőnek [Dés; DLT 556].

3. megjelölt; insemnat, marcat; bezeichnen. 1714: abstineályon Kgltek ezután, azon határnak maga részire valo venticatiojától ... tartván magát a reambulatio kor ki mutatott magok jussának határáig [KvLt I/211 a gub. Nsz-ből]. 1766: az Óldalán az kertit Thórdai László Uram az ki mutatót metán kívül tette volna ... ugy annyira hogy nagyobb heljen az Falu utzáját bé kertelte, el foglalta [Csapó KK; Berz. 17 Fasc. XIII].

kimutattat megmutogattat; a pune să arate; zeigen lassen. 1727: kevés jovocsakájából rájok nézendő portiojokot ki akarván mutattatni [Kv; Pk 6]. 1818: ezen sumában a' fenn assignalt Széna Rétet a' Commetaneusokkal ki jártatván és mutattatván el foglalta, és jeleül egy fán álló csóvát tétetett [Ne; DobLev. V/1021].

kimutattatik kijelöltetik; a fi stabilit; festgesetzt/bestimmt werden. 1640: (A határ) egessen az Fogaras hauassaigh terminaltatni és mutattatott ki [UF I, 706]. 1681: Az mint a' hites Birak referallyak, Noha Boldogfalva felől vala hatara, hit utan törvényessen rectificaltatott, es mutattatott ki arra rendeltetett, Deputatusok es Convocaltatott személyek által ... Kendeffi Miklos Vr(am) egi darab földöket az rectificat(i)o utann is hatalmasul usuallya [Hátszeg H; VhU 151]. 1772: ki-mutattaték a' ... Konyha Kő Falán hátul-lévő rész Jozság, rajta lévő minden épületekkel egygyütt, a' Sajtó Árnyék-nak hátulsó Csepegéseig [Mv; DLev. 5. XVII. 4]. 1818: a mostani vágás alatt lévő Táblában fel járo uton alol lévő szegletetske erdő adattassék által, ugy mindazonáltal hogy az a helybéli Ispány által mutattassék ki a Bácsiak-nak, és ... horgyák is el onnan ne hogy ezen fogás alatt az egész Télen erdőlljék az erdőt [Kv; KmULev. 3. — ²A várossal tőszomszédos Kisbács lakosainak].

kimutogat 1. megmutogat; a arăta rînd pe rînd; wiederholt zeigen. 1642: az Pusztá telekek után valo Feöldeket es Retekeket, ez ide ala megh irt Eoregh emberek hitek szerent mi nekünk oculata revisionkba ki mutogottanak (így!) [Nagymergyő K; JHbK XVIII/20]. 1643: kivana ... hagi azon haz heliekett; azon hiteőkre kiis mutogassak; Es ki menu(e)n az ki mutogatasara, legh elsőbennis az Lukacz Toth haza helie felet mutatak [Pókafva AF; JHb XXV/30]. 1715: Kis András ... ki jöve ide

Köblőre es en egy kupa bort tölték neki hogy velem az mezőre ki jöve es azon ház hely után valo földeket ki mutogató [M.köblős SzD; RLt Süket Ignát (50) vall.]. 1742: Kífor Iliának . . ki mutogatta ki marháit hogi kik, mellyek azok? [KSz; TL 42 vk].

2. kiderít; a clarifica; klären, aufhellen. 1678: oszt az Zagori Tarnoczi resz Portiot legitime apprehendalván, sok esztendeig birtam, osztan mint es hogy kötelőzöt bele, es tudalatos utakon modokon (: mellyeket suo loco, et tempore az üdö, es az igassag mind ki mutogat :) fogot Törvenyb(e) es vött Contractusra Kende Janos [Törzs. Osdolai Kun István a fej-hez].

kimutogatás I. megmutogatás; arátare; (wiederholtes) Zeigen. 1727: (Kimentek a) szántó földek(ne)k, Kaszáló Rétek(ne)k, szőlő hegyek(ne)k, és Erdők(ne)k igazán valo ki mutogatásokra, és járasakra [Vajdasztiván MT; JHb IX/7. — Tomai László kijegyzése]. 1799: Ki menvén az Estimált Nyilaknak ki mutogatása végett, De a mutogatás elein meg jelent Atyafiak, Gazdák, a' Nyilokhoz nem állattak, hanem onnan . . vissza kelletvén jöni, és Communitast kellett Gyűjteni [Torocók; TLev. 5].

2. kijelölés; stabilire; Festsetzung, Bestimmung. 1800: Januariusnak 2dik. Napján ki mentünk hogy fertály nyilakat^a lémitalyunk . . Ismét ezen Fertályaknak ki mutogatására ki mentünk [uo.; i.h. — "Erdőnyilakat].

kimutogattatik megmutogattatik; a fi arátat rind pe rind; wiederholt gezeigt werden. 1642: az megh irt pusztatelek után, az mely örökszegek vadnak . . kj mutogattattanak az öregb emberekteol [Nagymeregő K; JHbK XVIII/20].

kin I. chin, suferinjā; Qual. 1584: Chyszar Ianos vallia . . a' kohnianal engemet megh keoteottenek vala es sok kennal zabadulhatek megh beleölle [Kv; TJK IV/1. 285]. 1588: En meg hallottam vala hadadban az fogsagban az en fiam nagy kinnyat vgj kenzeretette(m) meg eskenny hogy nem banthom az Sombori Jobagiat [Zsákfa Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. 1638: Ezis halam az Aszonitol hogi Inkab kenokat szenuedek eretted testemben hogi nem mint most le fekegiunk [Mv; MvLt 291. 143a]. 1673: szolítá Isten ő felsége Ki itt Fogarasha szegény Szentpáliné asszonyomat, ki midőn 18 esztendeig hallatlan isszonyú kénokat érzett volna testében, Istennek ő felségének lelkét megadá [AMN 152]. 1729: Kinnjáb(án) szörnjen kiáltot jajgatot, és el huddozta magát [Sövényfa KK; TSb 51]. 1791: le húzatta, és négyet ollyat vágott rá, hogy szintűgy keringett fatsargott, a földenn kinnyába [Méra K; RKA]. 1818: kénokban nyeritettek^a [K; KLev. — "A lovak].

Szk: ~ okon megy által. 1710 k.: Csak az Isten tudja azt, hogy ő micsoda kinokon, és én micsoda lelki-testi kísérteteken, keserűségeken mentem által a hat esztendő alatt [BÖn. 716]. 1776: Bizom az én I(ste)nemben hogy . . az köszvenjem távozni, az Agjam miattam nyugodni fog . . mivel 15. eszten dőtől fogva elég keserves kinokon menek által [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev] * görcsös ~. 1861: halt meg Barátosi Rozsi természetes fia Imre 8 hetős korába görcsös kinokba [Dés; RHAK 130] * iszonyú/rettenetes ~ ban gyöttrődik/vagyon. 1661: az asszony, Szentpáliné asszonyom, rettenetes kinban

gyöttrődik az köszvény miatt; az szekér elrázta [TML II, 132 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. 1722: Csudálatos betegség grassal az Havas alatt lévő két három Faluban, ugymint Netoton leg inkább Kezei lábai az ember(ne)k öszve sugorod(na)k tart 1 s ket óráig, meg bolondul bele, iszonyu kinokban vagyon [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból] * keserves ~ okat szenved. 1662: az én uram Jézus Krisztusom, aki keserves kinokat szenvedett a magas keresztfának oltárán az én bűneimért, ő jöjjön el [SKr 305] * rettenetes ~ t lát. 1658: édes nénem-asszony valóban nyomorultúl vagyon az köszvény miatt, mind az két lábában, térdiben, kezében vagyon, az mely miatt rettenetes kint lát [TML I, 237–8 Bornemíza Kata Teleki Mihályhoz].

Sz. 1674: Úgy látom, ebnek eb barátja; az ki ördögnek szolgál, kinnal fizet [TML VI, 579 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1710: mert aki ördögnek szolgál, kinnal fizetnek annak [CsH 458].

2. szitk tűz ~jára való; ar trebui aruncat în focul iadului; einem soll die Qual des Feuers zuteil werden. 1736: Minden szitkozódások az férfiaknak . . ez volt^a . . Az aszszonyoknak pengig ez volt Aha hamis életű, tűzre való, tűz kénjára való [MetTr 415. — "Köv. a fels.]. 3. kínzás; tortúra, maltratare; Peinigung, Quälerei. 1710: hirtelen a ház alá ázott puskapor fellobbana, és mind azt a palotát, mind a mellette való épületeket szörnű rofogással felhányá és elrontá két német köntösben lévő franciákat találának, kik megvallák, hogy ő dolgok, és azokat szörnű kinnal megölték másoknak retentő példajokra [CsH 462].

4. (lelki) gyötrelm/szenvedés; supliciu, suferință morală; Seelenqual/pein. 1582: Mikor szilagi Mihalt eozone szerzek az feleségeul . . akkor azt lattam hog az felesége Mindenben kedwet kereste meg sem talalta kedwet semiből hanem szitta Mind Anniarol oly szitkokal ky azzony allathoz nem illett beztie lelek kuruanak meg az fogatis ugan szizorgatta (!) ropogtatta Mind estue hualu ez uolt az eo kinnia az szegien azzonak [Kv; TJK IV/1. 60b Anna Petri Kochis cons. vall.]. 1747: azt hallam hogy monda Bako Ferentz Biro Annának halgas mert mind éltig csak kin voltál rajtunk [Aranyosrákos TA; Borb. II Fodor Sigmond Felesege Fülep Judit vall.]. 1853: mű itt é nyomoru világon, a' fájdalom kinnaitol emésztve-bajolunk az élet terheivel [Kv; Pk 7].

5. kellemetlen helyzet; situajie neplăcută; unangenehme Lage. 1619: Itt oly rettenetes eső lőn harmadnapig, kit emberi emlékezet soha nem tud . . ki miatt sok szántalan házok leromlottak Addig sirék s rívék, hogy az erdélyi ház ledűl, hogy ezen esőben két helyen leszakada, az szomszédság réam támadván, hogy az úban dűle, el nem járhattak tőle . . Ilyen nagy kinom vagyon nekem csak az ház miatt is [BTN² 304–5].

6. (nagy) ~ nal kinosan, gyöttrődve; chinuit, (făcut) cu multă trudă; qual/leidvoll. 1661: Bizony édes, szerelmes Feleségem, gyakrabban írnék, de vajmi nehéz táborban gyakran írni; Isten tudja, ezt is minemű kinnal irtam [TML II, 106–7 Teleki Mihály Vér Judithoz]. 1806: 4 rendet irtam, és egy darab Caputat nagy kinnal elnyektem [Dés; KMN 167].

kinn tbsz kinaiai; chinezi, chineji; die Chinesen. 1710: mindenütt, nemcsak a több keresztény országokban, hanem még Indiában, Chinában is hasonló család

politiával élnek, hol azt tétetik, hogy a chinák bálványát Confútius nevű tisztelik, másfelől a pápista religiót terjesztik, csak azért, hogy a két közön a chináktól tiszteltesse, és kincset kaphassanak [CsH 388–9].

kinaezüst alpaca argintat; Chinasilber. 1873: Egy pár áldozó kanna tárcával, china ezüst fr. 14 [Bács K; RkAk 253]. 1877: China ezüst és réz 2 áttört kosár [Ks 87 Kornis oszt. inv.].

kinafolyadék vmilyen gyógyszer; un fel de medicament; Art Arzneimittel. XIX. sz. köz.: a Kis Katinak China folyadék [Torda/Torockó; Bosla].

kinagyol (nagyjából) kialakít; a degroša; roh bearbeiten/hauen. 1679: Kerekhez valo uj küllő fa, csak ki nagyolva nro 166 | Udvari öreghez szannak valo bikk ffák, csak ki nagyolva Par 6. | Talpnak valo fa, csak ki nagyolva no 12 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 90, 96]. 1681: Kerek agy, csak ki nagyolva [Vh; VhU 568]. 1815: 6. Bükfa Deszka ki nagyolva [Nyárádsztbenedek MT; Told. 50]. 1823: az építéshez kívántató fákat ki nagyolva, sinorra faragva adja keze alá [Dés; DLt].

kinagyolt (durván) kialakított; degrošat; (roh) bearbeitet/hauen. 1679: Hamoron ki nagyolt, hoszu tábla vas nro 1. Vas hámorban ki nagyolt temérdek rud vas [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 72]. 1837: Ki nagyolt 84 darab fentő [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

kinahorog 1862: 1 Kina horog 5 Loth haltsont varo tő [Kv; LLt].

kinai I. mn chinez; chinesisch. **Szk:** ~ csésze. 1837: Egy fedeles Chinai nagy Csésze [Szentbenedek SzD; Ks 88] * ~ *fekete disznó*. 1860–1861: Disznó minden faluban sok van, az úgynevezett szerviai fejjér, chinai feketé, szalontai veres kajla fülű gyakoribb [Benkő, MszIsm. 11] * ~ *festésű almárium*. 1802: ... A' Nappali Szobában Egy Chinai festésű nagy almárium, a tetején két gombokkal, vagy vásákkal; és ahhoz illő kosárral [Mv; TGsz 52] * ~ *festésű asztalka*. 1802: A' Cabinétban Egy Chinai festésű kis asztalka [Mv; i.h.] * ~ *festett fázék*. 1823–1830: elmentünk az úgynevezett japóniai palotába¹ itt is előbb a porcelán gyűjteményeket néztük meg, nevezetességek ebben a gyűjteményben valami kinai eltört forma festett fázék [FogE 182–3. Drezdában 1796-ban] * ~ *findzsa*. 1873: 6. veres virágu Chinai findzsia tálastol [Szentbenedek SzD; Ks 88 Osz. 37] * ~ *forma findzsa*. 1846: Chinai forma aranyozott Findzsia tálastol darab 12 [SLt 17] * ~ *kaszten*. 1805: Egy nagy Chinai, feketénn Aranyosonn Lakirozott Kaszten [Mv; TGsz 52]. 1853: Egy nagy Chinai feketén aranyosan lakirozott kaszten [Mv; TSb 4] * ~ *modra festett tálcuska*. 1801: Hat Chinai modra festett Sima aranyos Szélű ép Tálotskák [LLt 106/1] * ~ *modra lakirozott asztal*. 1805: Egy kis Chinai modra feketénn Aranyosonn lakirozott asztal, Canapé eleibe való [Mv; TGsz 52]. 1853: Egy Chinai modra feketén aranyosan lakirozott (!) asztal, kanapé elébe [Mv; TSb 4] * ~ *porcelán*. 1823–1830: Az azután való boltban voltak kinai, a harmadikban japóniai porcelánok [FogE 182].

1846: Egy régi modi kávés übrük forma Chinai porcelán aranyozott fűles | Egy nád méznek valo aranyozott Chinai porcelán [SLt 17] * ~ *porcelán edény*. 1837: Chinai és egyéb féle portzellán edények [Völcs SzD; Bet-Lt 1 Darus József (51) ns vall.] * ~ *porcelán flakon*. 1846: egy régi Chinai porcellán zöld s kék festékkel Sinezett fületlen flakon dugostol [SLt 17] * ~ *porcelán tálcuska*. 1846: Két egy forma gazdagon aranyozott Chinai porcellán tálcuska [SLt 17] * ~ *porcelán tányér*. 1848: Tarka Chinai porcellán tányér [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] * ~ *teásibrik*. 1837: Egy kis Chinai Theás Ibrik [Szentbenedek SzD; Ks 88 Osz. 37] * ~ *váza*. 1837: Egy nagy Fedeles Chinai váza aranyozott | Egy Chinai nagy váza fedeles | Két nagy aranyozott Chinai váza [Szentbenedek SzD; Ks 8. 27. 37].

II. fn kinai ember; chinez; Chinese. 1710 k.: Még a sült pogányok, kinaiak Istene vagy prófétája is, Confucius erre tanította őket: ne kövesd azt mással, amit te nem akarnál szenvedni mástól [BÖn. 476–7].

kinál I. (megvétel/cseré céljából) megkínál vkit vmi-vel; a offeri cuiva ceva; jm etw. anbieten/vorsetzen. 1570: Gazda Georgy ... vallya, hogy Ew My kor ely akarna adny hazat, kenaltha volt Eleosser Nacz Jakabot vele De az Dragallotta az Arron mynt hatta volt [Kv; TJK III/2. 124]. 1597: Grúz Marthon ... wallia enge-metis kenalt velle hogy megh vegie(m) az tehenet de en ne(m) akaram megh venny mert megh monda hogy ala eset volt az ganerol s megh zakat volt [Kv; TJK VI/1. 7]. 1604: Ele hozata ... az Zöniegöt es az Ezwt kupat ... nagi matene kinala vele hogy wögiem meg mert eladó marhak mindenik, Zekel görgis azonkepe(n) kinala vele hogj wögiem meg [Uzst 18/167 Ambrus gergely Korondy pp vall.]. 1632: ot volt mikor kenalta Ueres Martant az zöleövel Zabo Istua(n) hogi veg megh sogar az szeö-leöt s neked adom, ... el kel adno(m) ugj mond [Mv; MvLt 290. 69b]. 1738: lévén nekünk új Torda Varossab(an) egy darab östől maradtól pusztá jóságunk, melljet mi már egy nehany esztendeje hogy el adová töltünk, és mi azzal a Városon sok betsületes embert kinaltunk, hogy töltünk meg vásárollyák [Torda; TJKt I. 169]. 1748: A mely napon eladák ... az nap kinalák a Jósággal, 's annyira megis szorították Kispál Gyorgy Uramot, hogy tovább nemis várakozának h(ane)m eladák [Uzon Hsz; Kp I Eva Kispál Martini Dánér rel. vidua (70) vall.].

2. kérlel/unszol vkit, hogy fogadjon el vmit; a ruga pe cineva să accepte ceva; jm erbitten, um etw. anzunehmen. 1586: az fogsagnak eleotteis componalni Akart az felperesekel es keppen az lelki esmeret furdalwan kenalta az Actorokat sat(is)factional karokrol [Kv; TJK IV/1. 560]. 1589: Im egy mirgett adott Ipo Gergely hogy ki vigiem Veliczkre, engemet is kinal vala vele [Uzst]. 1597: Gellien Imrehne Kalachsewto Kata azzony vallia ... Nenem hoza egi arany gywreot eleombe. kiwel kenal wala hogi el wegic(m) Globicz Mihali kwlte volna, de hogi el nem akaram venny az mellicembe az ingemen be hagyta, en fogam es el hagyam az gywrewt [Kv; TJK VI/1. 59–61].

Szk: *cseccsel* ~. 1638: enis masnap mentem oda s kinalta(m) *czeczel* a Giermeket [Mv; MvLt 291. 121b] * *pénzzel* ~. 1604: mostis kenalo(m) az penzel az Zek eleot [Uzst 18/69].

3. étel/ital fogyasztására biztat; a indemna sã se servescã; (Speise, Getränk) anbieten/vorsetzen. 1638: akkor vaczoranis elege kinalak, de ugjan nem euek, sem iuek hanem talan csak ketszer ha martot az etekben [Mv; MvLt 291. 148b]. 1717: Jo Enivalokot es jnavolat magha oda vite az Aszszonj ugi kinalta [Tarcsafva U; Pf.]. 1736: Mikor az étket nagy muzsika-szóval béhozták, az mikor elrakták, mindnyájan felállottanak, és az pap az asztalt feláldotta, azután az fő-gazda az vendégeket kénálni kezdte [MetTr 383]. 1810: az ide valo Emberek ... vittek ... egy egy kis pálinkát magok számokra, s abbol kénálták a' Vintzellért is, Azért, hogy ne bánynyék kegyetlenül velek [Petele MT; Born. G. XIV. 1 Molduán Gávril (54) vall.].

Szk: *étel* ~. 1593: Anna Azzoni, zaz Balintne vallia ... az Inast lattam hogi betegeskedet, etelellis kenaltam, de nem veotte [Kv; Tjk V/1. 438] * *ital* ~. 1603: Buday Mihaly Deak vallia Benedek ... nem akart Innay mondwán hogi egetet bort Jwth ... Annak vthanha esmet itallal kenalta [Kv; Tjk VI/1. 667].

4. ajánl/javasol vkinek vmit; a recomanda cuiva ceva; jm etw. empfehlen. 1568: Kakas Andrást három zorys kenaltak, hogy ha nem teccik apellalya az vraymra, de Egzer sem apellalta, hane(m) meg elegendeth az törüenyel [Kv; Tjk III/1. 186 Antonius Vacey és Laur(enti)us Filstich vall.]. 1573: kenallia volt gal vince hogi zamot vetnenek Mind Barom feleol Es Marha feleol [Kv; Tjk III/3. 122]. 1600: kenalta wolt, hogy eskeggiek megh hogi eöwe az a Juh, de ne(m) akarta [UszT 15/204]. 1629: my kinaltuk aual hogi magunk megh segítjük chak ne hirhesichye az dolgot [Kv; TanJk II/1. 48]. 1684: (Egy földet) az Falubeliek közönségesse(n) vetettek volt Lipcei ur(amna)k Zalogb(a) ... ő kglme kénalta az falut hogj váltcsák ki de ki ne(m) váltották [Borbánd AF; Incz. V. 59a]. 1738: el Loptak az szalanat és ketten Felosztattak engemet is kinaltak hogy Legyek rezses benne én pedig nem akartam [H; BK sub nro 1011]. 1768: a Mlgs Baro Kapitány Ur kinalta a Csorda pásztorokat maga marháival, hogy azokat is mind másokét szokott rendes fizetésért őriznék, de ezek Soha Sem váltolták fel [Nagyajta Hsz; JHb XIII/29].

Szk: *békességgel* ~ *vkit*. 1670: az A ez előtt keves napokkal békességgel kénalta, és concordalni akart velle [Kv; Tjk VIII/11. 22]. 1747: (Az alperes) ezen gonosz tselekedetit meg valóságosította azzalis, hogy a' kár vallott Szemellyeket békességgel kénalta [Torda; Tjkt III. 188] * *hitivel* ~ *vkit*. 1602: Zarka Thamasne porozlone Ersebet azzony ... hallotta zabo mihalitol hogi hitiuel kenalta farkas mihalt az Toronyban hogi akar chak hat forintot Aggion ne halion ehel [Kv; Tjk VI/1. 615] * *igazzal* ~ *vkit*. 1572: Nam en k.ket igazzal kinaltam hogi im zolok en magam eo Nwal, wramual, es mikor onnan megh térek kyz wagiok fel mennewnk es megh latnunk teoruin zerint ha kke az feold auagy eo Ne [Vécs MT; BesztLt 3685 Joh.Cheffey provisor Arcis Wecchy a beszt-i bíróhoz és esküdt polgárokhoz] * *nyommal* ~. 1650: eo kesebben ne(m) tudgia hogi kenaltak az nyommal az Andrasfaluiak az szent Ersebetiekett [UszT 51a]. — A nyomkövetésre l. AC 108, 231.

5. *kinálva* ~ kérve kér vmire; a ruga cu insistentjá; (um) etw. flehentlich bitten. 1806: az Falusiak is ide Udvarhelyré bé hozván a Szalonát el adás végett s mivel a piazton el nem kelhetett, azzal engemetis ... ké-

nálva kénáltak, hogy vegyük meg [UszLt ComGub. 1753u.].

6. leányt feleségül ajánl vkinek; a recomanda o fatã cuiva ca sojie; Mädchen zur Gattin/Frau empfehlen. 1657: vendéglett egy barátom, Dembinski nevű főember ... Ez lengyelnek lévén egy szép mostohaleánya kénált véle, vegyem el feleségül [KemÖn. 83].

7. kecsegtet, csábít; a ademeni; locken, reizen. 1584: Rosa Ambürus deakne ... vallia, Egy estwe mikoron ... az leiany a teheneket fey wala a paytaba oda mene fwrkeor Miklos, es zemmel latam hogi kezebe fogta wala az Eowet ... vgian sokaig kinala vgy vele, a leianys giakorta panazolkodot hogi niughatatlan teolle Mind zeoleobe, s mindenwot kezebe fogia az Eowet ugy kénallia s ugy lar vtanna [Kv; Tjk IV/1. 225]. 1736: Nem árulták akkor^a a leányokat csecsek mutogatásával ... nem bocsátották úgy zsbvásárra az csecseket szemtelenül, mint az mostani asszonyok és leányok, hogy csaknem egészen, többire félig nyakok csecsek meztelenül úgy áll, mintha épen az férfiakot kénálnák csecsekkel [MetTr 342. — ^aA fej-i kor vége táján]. 1745: Egy katoná az feleségem után kezdé Szaladni kurváza s kénala mijivel az feleségem Sikoltani kezdé [Nagysármás K; Ks 5. X. 6 Molduvány Szimjuon (40) jb vall.].

8. *fejedelemséggel* ~ fejedelemséget felajánl; a oferi cuiva scaunul domnesc; Fürstentum anbieten. 1661: Petki uramat^a, fejedelemséggel kinalja Ali pasa [TML II, 186 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithoz. — ^aPetki Istvánt].

9. vmiért vmennyi pénzt ígér vkinek; a oferi o anumită sumă de bani pentru ceva; jm für etw. eine bestimmte Summe versprechen. 1584: sogorom el akarnaya adni az házát ... ezer forintaly kenallia Zeólc Marton [Kv; Tjk IV/1. 292].

10. ~ *ja magát* ajánlja magát, ajánlkozik; a se oferi; sich empfehlen. 1570: Erthyk eo k. hogi Zuky Istwan kenallia Magath az hatar dombnak megh vytassara, Mely hatar dombot Body Gaspar Iteole Mester hanyatolt volt fely [Kv; TanJk V/3. 9b]. 1600: Thwry Caspar deak mostan Coloswarat lakozo vallja Az Azonitol ezt eo magatol hallotta hogi mondotta Zeochy Istwannak vegy el engemet megh ered illyen emberrel mint en ... kenalta magat hogi vegye el es velle megh eryl s elegh ember eo [Kv; Tjk VI/1. 402]. 1678: Hallottadj Diosi Janos uramtól ... hogi a ... Druzca al(ia)s Porfyros Janos eo kglminek kinallia wala magat hogi cziak valczia megh eo kglme örökös jobbágia liszen [Szentpéter^a; RLt I. — ^aKésőbb: Füzessztpéter SzD].

kinálás 1. kinalgatás; ímbiere, oferire, servire; Anbietung. 1629: mesert isznak, engemis kenala harmad kenalasra iuam [Kv; Tjk VII/3. 106]. 1657: (A) sok szép szók, kénálások, köszönetések, az bor és muzsika, s az jó ízgató, az ördög azt cselekedettete vélem, hogi elsőben arra bírának, hogi az bort megköstöljam [KemÖn. 229]. 1704: a vendégek, nemigen vártanak kinalást, hanem mind gazdástul jóllaktanak wala [WIN I, 196].

2. *jog megkinálás*; ofertã; Anbietung. 1623: leöt Certificalsnak kenalasnak es protestationak rendit modgiat ... megh irtam [Dés; BálLt 39]. 1677: Száz forintig valo zálagnak állapottya igazodgyék in Sede inferiori: Abban Appellatio ne admittaltassék; a kinalás pedig a' szerint légyen; hogi elsőben solito more Szolga Bi-

ro által meg-kináltatván a' summával, ha fel nem venné, mindgyárt a' következendő Széken in facie Sedis depónállya a' zálagot [AC 195]. 1697: el menvén ... Pakots Marton . . . hazához . . . elő általa Mihalcz Miklos Uramot Citala(m) Melly Kenalas es Citatio en altallam igr menvén vegben irtam meg Nagysagtok(na)k kegyel-metek(ne)k fide mediante nevem es petsetem alat ki ad- van(n) [A.volál Hsz; Borb. I]. 1848: Melly törvényes Megintés, Kinálás, és Közlés módja 's rendje, az azokra tett feleletekkel együtt mindenkben a' megirtak szerént vitetvén általunk, 's előttünk véghez [Fejér m.; DobLev. V/1291].

3. megvételre felajánlás; ofertá; Angebot. 1739: a Ns Tanats eleibén jüvén a Pársok, a széna fű Székely Mi-hály Ur(amna)k vissza íteltetett . . . accedálván azis hogy a Vásárlas alkalmatosságával kinalas sem interve-niált [Torda; TJKT I. 157].

4. rábeszélés; indemn, induplecare; Überredung, Zured. 1710 k.: egy kuracél páncél, sisak, karvasát tudom . . . azt, asszonyom, küldje ide kegyelmed, azt is ajándékon, úgy segéljen Isten, el nem veszem; nem is vette sok unszólásra, kinálásra is, hanem az árát a feleségemnek megküldötte [BÖn. 692].

kinálatlan kinálás nélkül; färrä sä fie poftit; ohne Anbietung. 1657: néha lengyelek szemtelenkedvén, kénálatlan is asztalhoz ültek [KemÖn. 84].

kinálgat étkezésre biztatgat; a tot ímbia, a invita/pofti insistent; nőtigen. 1868: a fürge gazdasszony . . . kinálgat, ösztönöz^a [Orbán, SzfLeir. I, 161. — ^aEvésre].

kinálgatás tessékelgetés: poftire/invitare insistentä; Nötigung. 1736: sokszor addig kénálgodtak, hogy bizony nem mosdom, uram kegyelmed előtt, s addig volt az kénálgatás sokszor és az feljül ülés felett az kénálgatás, hogy az éték is elhült [MetTr 324].

kinálgodik 1. kinálgatózik; a se ímbia; sich antragen. 1662: tíz tallér lévén nála, hogy azokat nékiek adná, őket azzal megajándékozna, nagyon kinálgodik vala [SKr 178]. 1761: Mlgs L. B. Josika Daniel Urffi elő Nagisága offerálta Mlgs L. B. Josika Imreh Urnak az első nyíl vonást de Imreh Vr nem akara vonni, és sokáig kinálgodván ő Ngok B. Dániel Urffi ő Nga azt mondá nekem: Vonjonjon Krakka Vram nekem Nyilat [Branyicska H; JHb XXXV/46. 15].

2. tessékelget, tessékelgetőzik; a se pofti/invita (unul pe altul); wiederholt nőtigen. 1667: sem egyik sem másik tanács úr ne kinálgodjék, hanem legyen jelen az consultioba, különben végső romlásnál én egyebet nem várhatok [TML IV, 49 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. 1736: sokszor addig kénálgodtak hogy az éték is elhült [MetTr 324. — A teljesebb szöve. kinálgatás al.].

3. ajánlkozik; a se offeri; sich empfehlen. 1771: mikor a katonaság itten exercerozt . . . a Fűkötősné Léánya utánna vetette magát kinálgodik a hálásra, de nekik bizony nem kell a Bakkantosok ringyok [Dés; DLT 321. 34b-5 Nob. Eva Szántó Georgii Hancz cons. (37) vall.].

4. megvételre ajánlgat; a offeri spre cumpărare; (zum Kauf) anbieten. 1772: ollyon állapotban volt a' Novizans A: elő Excellentiája Malma, hogy mellette közel levő Fogadoval edgyütt ötven forint Taxáért kénálgodtanak

vélle [Kük.; JHb LXVII/234]. 1806: házról házra járnak, szalonnájjakkal kinálgodnak hitelbe is jo szivvel oda adgyák [Szu; UszLt ComGub. 1753a].

kinálgató kinálgató; care face ofertă în repetate rânduri; etw. öfter/wiederholt antragend. 1798: Ezzel^a is tsak úgy bántak -mint a Magyar Lexiconnal kinálgató Ráth Mátyással [MNy XLVI, 156 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából. — ^aEgy munka tervezett kinyomtatásának dugába dőlésére von.].

kinálgatik 1. ajánlkozik; a se offeri; sich empfehlen/erbieten. 1817: Egy Molnár kinálgatik, a' mint látom bésületes Ember . . . ha Nagyságodnak tetzeni fog s a' Malom Mesteris akarja, meg kellenék fogadni [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. 1831: (A) tavaji Mészárosok Gujássá Czako János urnál meg jelenvén Kotsisnak kinálgatott [Dés; DLT 332. 17].

2. ajánlgatja magát; a-şi offeri serviciile de mai multe ori; sich öfter anbieten/empfehlen. 1705: Graven kinálgatók, hogy fogadják fel véle száz aranyban, hogy segítség ad 8vum Septembris elérkezik [WIN I, 517].

kinálgat megkinálgat vkit vmivel; a offeri cuiva ceva prin cineva; jm etw. anbieten lassen. 1573: Orsolia feozes (!) Janosne vallia chisar Agostonne pinkeoszt cleot ket hettel meg kesitette volt az Egetbort Melyre Eoneky fl. 5. adot volt Mihál deak, Aztis twgia hogi kenalta es kenaltatta myhal deakot vele hogi ely vige Teole, De az nem akarta ely vinny [Kv; TJK III/3. 162]. 1590: Chyakany Balasne, Egy zent Abrani Jobagio(m)nak Kws Istwannak . . . wzette Be Negy Eokret, Az kerez-turffalwy hatarbol, meollyet teorwenre kezésre keret-t(em) ky Ne(m) atta, Bechywwel Saczialis kenaltatta(m) vgia(n) Ne(m) atta [UszT]. 1656: Borsaj Istuanal nallia leuen az szalagos leuel . . . kinaltata mi altalunk az szalagos leuellel Mohaj Andrasne Azoniomot . . . hogy ha meg agja az felleb megirt Szallagos Jozagokirt az felleb meg irt pinzt kezehez agja az szalagos leuelet [Légen K; Borb. I]. 1739: Balla Andras Vra(m) ő kegelme Kegyel-medet . . . kenaltattya egy tsumo penzel, azaz a' fen meg irt szölőnek örökárával [Várfva TA; EMLt Barla lev.]. 1778: modo legitimo, pénzel kenáltotta, az A. az Iket . . . de az Ik, nem léválták, kénáltattya mostis in figura Judici [Szentiván Hsz; BLev.]. 1832: (A) rész Jozzágat . . . tovább idegen kéznél . . . nem hagyhatván, ezennel a' Tkts Urat ezen kezünkben lévő kisebb Zállag Summával oly formán kinálgatják hogy ha az Ur több Zállag summáról fog hitelesen mutatni az investitúrákkal edgyütt a' Deterioratioknak le vonások mellett készek immediate le fizetni [Fejér m.; DobLev. V/1183].

kinálgatás megkinálgatás; ofertă (făcută prin cineva); Anbietung. 1714: Szebenből egy Asztalos legény jött, elsőb(en) pedig mind az Kövendi Ur(am) nevével volt ide valo jövetele meg kénálgatván az elsőb B: Mestereket következtvén az kenaltatas Kovendi Ur(am)ra mikor meg kenalták becsülettel vévén aszt izente hogy el varja de a kénálgatás közb(en) mitől viseltetven Szabo György Ur(am) az Legént el nem késértette hanem magának hatta melly dolgaért esett volna büntetesb(en) in fl: 4 [Kv; ACJK 80]. 1794: Melly dolog és Kinálgatás^a általam mindenkben a fenn meg irtt modokon menvén vég-

ben meg irtam én is az igaz Hitem szerént [Msz; MbK XII. 200. — ^aZálogösszeggel]. 1833: Melj kénáltatásnak módja, és rendi, hogy mindenkebe . . . ezek szerént vitétet légyenn végben . . . arról ezennel hivatalos igaz hitem szerinti, s tulajdon al írással, és Szokot petsétem le-tételével is meg erősítve bizonyosságot tészek Sinfal-ván^a [Borb. I Fogarasi Huszti István nemes személy, fa-lu hites jegyzőjének kezével. — ^aTA].

kínáltatik megkínáltatik vmivel; a i se offeri (cuiva) ceva; etw. jm angeboten wird. 1662: Az városbéli egyik prédikátornak, Kovácsnai Péternek is Weér György és Fogthúy János hadnagyok küldtek volt, magok tudhat-ták, mire nézve, hét aranyat. De az megizenvén: semmi érdeme s köze olyan pénzhez nem volna, noha három úttal is vele kínáltatnék, de semmiképpen el nem vette vala [SKr 509–10].

kínáló levél kb. ajánlat; ofertá; Angebot, Offerte. 1833: Sinfalvi Pétki János kénáltato Levele az Atyafia-hoz^a [Asz; Borb. I. — ^aEgy fél hold földet kínál megvé-telre].

kincs 1. átv is comoară; Schatz. 1582: Pulacher Istvan vram vallia, Az nyilwan vagion hogy az Azzonnak vadla-sara Az veres Lukachot meg fogatta Az feiedele(m), myel hog kinctet talalt volna [Kv; TJK IV/1. 47]. 1585: Minden Boeryvel, lowagywal, gyalogywal . . . minden marhayawal, kenchewel Rosnora^a zalott [Gyf; Báthory, ErdLev. 254 az Erdélyi hármastanács Báthory István-hoz. — ^aRozsnyó Br]. 1677: Ha ki el-ásot régi kécset talál, maga határán, harmad részét Fiscus Tárházába tartozzék administralni [AC 137 hivatkozással az 1570. évi egy-i art.-ra]. 1767: Bartos Andras kertiben is láttam hogj astanak a praenotalt szemelleyk azon hoszsu furu-val azt mondván azért furdossák ott az helyet hogy azt hallatták régen Pincze volt ott es abban . . . Sok kintset találának [Abosfva KK; Ks Mich. Jakob (36) cantor eccl. cat. vall.]. 1824: sirunk és kesergünk utánna mint leg drágább kintsünk után Minden világi Boldogsá-gom csak füst és pára, soha többé az én Nemzetsejgembé több Dobolyi Sándor, oljan amilyen ő volt . . . nem lesz [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 1b id. Dobolyi Sig-mond panasza fia halálakor. 1833: ha az Embernek minden fölgyc edgyütt vann, nem kell a határt dolog ide-jén, edgyik fölgyeről a másikig bé futkosni, s így az üdött, mely a gazdaskodásban meg betsülhetetlen kints ok nélkül vesztegetni [IB. Ajtai György Kolozs megyei szb nyil.].

Szk: ~et gyűjt. 1594: Plebanos Vram eo kgme Muto-gatta Zwkseget Kerwen eo kgme Subsidiomot f 100 ami koron az Vristen megh Aldana az Plebania Jeo-wedelmet, Nem gywtene kinctet hane(m) a' városnak refundalni Akarna io kedwel az zaz flot [Kv; TanJk I/1. 248]. 1653: Bethlen Gábor magának hatalmas nagy kincset gyűjté [ETA I. 141 NSz].

Sz: az egészségnél drágább ~ nincsen. 1794: Nagysád semmit is el nem mulasson maga Egységének meg szerzése aránt mert annál drágáb Kents nintsen [Kv; IB. Sándor István lev.]. * minden ~ért a világnak nem ad-ná. 1770: Szilvási Ádám egyszer elmondá, hogy ha olyan felesége volna, mint az enyim, minden kincsiért e világnak nem adná [RettE 237].

2. ~em drágaságom; odorul meu, comoara mea; mein Schatz. 1776: vigasztaló választat el várván vagyok szivem Anikóm koporsom zártájik Kincsem Lelkem Anikóm holtig tisztelő szerető szolgája Lázár János m.k. [GyL gr. Lázár János lev. Nsz-ből]. 1824: most bizony kintsem még annyi sincsen éppen kezem között hogy a most mingyárt el készülendő Kriptát Kőmiveseknek ki fizessem [Nagylak AF; DobLev. V/1084. 1]. XIX.sz.m.f: Édes kincsem gyöngyalak Jaj be rég nem láttalak Bár csak egyszer látnálak Mingyer (!) megcsokolnálak^a [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. — ^aTáncszó].

◇ **Hn. 1687:** az Veres János kincsb(en) (sz) [Bádok K; BHn 23]. 1737: A Kints veremb(en) (sz) [DamOs K; KHn 43]. 1891: Kincsverem [uo.; KHn 46].

kincsásó-könyv kb. kincsásási tanácsokat tartalmazó könyv; cartea căutătorilor de comori; Schatzgräber-Buch (Ratschläge für Schatzgraben enthaltend). 1582: Anna Darochi Balinthne vallia . . . hallotta teolle hogy volt egy Kinch Áso keonywe [Kv; TJK IV/1. 108. — Ku-thas Jacob ugyanezt a könyvet „Eordeóngoós keonyw”-nek vallja].

kincses 1. gazdag; bogat; reich. Szk: ~ Kolozsvár. 1710 k.: abban az időben Kolosvár volt az erdélyi főem-porium, erdélyi Bécs, kincses Kolosvár nevet viselt [BÖn. 489] * ~ város. 1614: De ha Báthori Gábormak országa elpusztult, ő maga pusztította el . . . Szebent is, az országnak fő kincses városát is nem más, hanem ő maga pusztította el [BTN^a 73].

2. szn-i és hn-i előfordulásban közelebből meg nem határozható jel-sel; in nume de persoane și de locuri fără sens precizat; in PN und ON mit näher nicht feststellba-rer Bedeutung. Szn. 1554: Kynches Anthal [Kv; Szám. I/IV. 26]. 1573: Kinchcs Georgy [Kv; TJK III/3. 202]. 1584: Kenchios Imreh Thasnadi [Dés; DLt 214 Temes-vári János kezével]. 1594: Benedictus Kenchjes [Bagos Sz; UC 78/7. 37] | Kenchjes Lőrincz. Kenchjes Benedek. Kenchjes Balas [uo.; UC 113/5. 14–5]. 1599: Kenczies Balas [Kv; Szám. 8/XIII. 67 Szabo András sp kezével]. 1614: Kenczies Janos ppix [Bözöd U; BethU 178]. 1625: Kinczies Janos [UszT 90]. 1693: Kintsés Tamás fia: Gyрко, Andras [Petele MT; Born. G. XII. 1]. 1769/1778: St. Kintsés jun. jb [Bagos Sz; BfN Vegyes DDD/4].

Hn. 1548/1755: fontem scaturientem Kencses kut nuncupatum [Incsel K]. 1569: az kys veolgyet, kit mos-tan hallom hogy kynchies veolgynek hynak . . . en myndeltig kys veolgynek hallotta(m) [Harcó MT; VLt 7/692 Mich. Zasz de Hoczo vall.]. | kynchies domb tery [Mezőbánd MT; i.h.]. 1636: az Kencsesben (sz) [uo.]. 1639: az Kinczies veölgyieön [Bálintfva MT]. 1679: a Kentses labja (sz) [Nagylak AF]. 1681: Kincses szőlő mellyis minémű pusztas légie(n) az Inventariumbol meg tetzik [Mezőbánd MT]. 1684: az Kencsesben (sző) [Gyf]. 1692: az Kintsés Vápa [Sinfva TA]. 1694: az ken-cses Pataknal [Szentmihály U]. 1699: Kincses Kerti [Ve-resmart TA] | Kincses assasnal (sz) [Csőb U]. 1738: Kén-tsés Gödör oldalán (sz) [Bözödújfalú U]. 1740: Kincses Árokban (k) [Inaktelke K]. 1750: Kentses Torkában (sz) [Backamadaras MT]. 1751: a Kentses Tetőn (irt) [uo.]. 1754: Kincses kút tere [Csomafája K; BHn 61]. 1756: Kencses Gödör (sz) [Verebes Cs]. 1760: a Kencses gödö-

re menő helyben (sz) [Tusnád Cs]. 1768: Kéntséség (sz) [Szentkirály Cs]. 1769/1839: Kintsás [Mezőbánd MT]. 1775: Kincses Kövön (k) [Méra K; KHn 242]. 1784: Kincses Vápába (sz) [Szásznyires SzD]. 1793: Kéntsés Verem [Bodok Hsz; BLt 6]. 1801: Kints Hegyin (sz) [Kendilóna SzD]. 1820: Kincses Lomb [Nyén Hsz]. 1835: Kintsés alatt (sz) [Gyf]. 1842: Kincses ágy (sz) [Csöb U]. 1864: Kincses Godör [Alfalu Cs; GyHn 21]. Kincses ágy Régen ezen helyen a nép kincset keresett s vélt elrejtve [Csöb U; Pesty, MgHnt LVII, 102b]. 1869: Kintsés kutbeli szántó föld [Csomafája K; BHn 63]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

kincskeresés căutare de comori; Schatzsuchen. 1811: A' mü Pátriárkánk illy' kintset mutatott, Mikor szőlőjében holtig dőlgöztatott, Fiait például szóló mivelésre Oktatta 's az által a' kints keresésre [ÁRÉ 102–3].

kincskereső căutător de comori; Schatzsucher. 1864: (Van ott) egy Kincses Gödör nevezű (!) hely ottan kincs keresők áskálván a' gödör jelenleg is meg van [Alfalu Cs; GyHn 21].

kincstár államkincstár; vistierie, trezorerie; Schatzamt, Ärar. Szk: királyi ~. 1847: A királyi kincstárnak földesúri jogát tárgyzáolag követett-é el Varga Kata valami büntényt [VKp 207].

kincstári 1. állami, államkincstári; apartinind statului/vistieriei; ärarisch, Kammer-. 1846: királyi kincstári elnökségi parancs [VKp 141].

Szk: ~ illeték. 1875: Vevő Tamás Ferencz köteles úgy az ezen vásártól esett kincstári illetéket, és békebelezési költséget sajátjából fizetni [Madéfvá Cs; Mt] * ~ uradalom. 1847: Varga Katalin . a kincstári uradalommal az úrbéri szolgálat aránt fennforgó pereket költség nélkül sikeresen elé nem mozdíthatja, mivel mind az utazásokra, mind a szószóló uraknak fizetni kell [VKp 224].

2. ~ tanácsos királyi tanácsos; consilier regal; königlicher Rat. 1847: Kincstári tanácsos és a királyi közügyek főigazgatója pálosi méltóságos Donát Sándor úr [VKp 206].

kincstárnok kincstáros; vistier, vistiernic; Schatzmeister. 1843: néhai királyi kincstárnok, gróf Haller Gábor [VKp 128].

kincstárnokság (állam)kincstári hivatal; vistierie; Kammeramt. 1820: A' nagyon tisztelt Fels: Kintstárnokság méltosztatott parantsolni^a [Kolozs; SLt évr. — ^aKöv. a nyil.].

kincstartó 1. kincstárnok; vistier, vistiernic; Schatzmeister. 1542: Kys Pethert, Pether wayda kencztharthonak egy zolgayathes . mind fogwa wytthe Moldwaba [Fog.; LevT I, 18–9 Seruitor Dempsedj] Majláth Istvánéhoz. — "Csak így!". 1586: az louas legint Martont kwldj Biro Vram Varadra az Bwdaj Kinchi Tarto leuelet viszi Sibrik vramnak [Kv; Szám. 3/XXIV. 55]. 1736: Az főgenerális után volt az ország főcancelláriusa, azután az ország kincstartója, és az Statusok Praesidense [MetTr 411].

A kincstartó a fejedelemben az állami pénzügyek intézője, amolyan pénzügyminiszteri szerepet betöltő magas tisztségviselő, Fráter György. a „kincstartó barát” meg éppen az erdélyi diplomácia vezető egyénisége volt.

Szk: ~ barát. 1562: 1552 esztendőben . . . Azon a nyáron Lippát megvevék a törökök, de azonhelyt Baptista és Frater György kincstartó barát esmét kiverék a törököt belőlle. Honnan megvevén a várat, Ulimán bégét kincstartó barát nagy békével elbocsátá | 1556 esztendőben Petruit Péter béhozá Podoliából a János király fiát mind annyával az Isabella aszszonynyal egyetemben, a kit Frater György a kincstartó barát baráti álnoksággal kibeszéllett vala [ETA I, 15, 17 BS] * ~ úr. 1550: my elewnkbeh hywa kynch tartho wrwunk poroncholatyawaly Iztrydy myhaly, pokay lazloth, Es sombory lazloth wgy mynth kez byrath [Mányik SzD; BfR VI. 192/23].

2. ~ tanács kb. államkincstári bizottmány; comisla vistieriei; Kammerkommission. 1847: A tanú^a megnyervén a felséges kincstartótanácstól az aprósó-árulást, még azt is el kívánta tőle tiltani, azt parancsolván, hogyha még vagy egyszer aprósót fog vinni Pojénba árulás végett, azt mind széjjelszóratja [VKp 188. — ^aKolbási Tamás (58) bucsumi növendékek tanítója].

kincstartóság kincstartói hivatal; vistierie; Kammeramt. Szk: királyi ~. 1847: (A) kinyomozás a kinyomozó biztosok által a méltóságos főispány úrnak úgy, mint a királyi igazgatósági elnökségnek is bényújtatott, és innen a felséges királyi kincstartósághoz felküldetett [VKp 181].

kincstelen vagyontalan; fără avere; vermögens/besitzlos. Sz: 1702–1764: Senki nem irigkedik az kentstelen emberre [Torockó; MNy IV, 233].

kincső vmennyi vagyonú; cu o anumită avere; etw. Vermögen besitzend. 1662: egy Csiaffer basa nevű, nagy sok kincső, régi öreg ember lévén azon budai vezérségben, kit ők . . . megfójtatni s kincse pedig császár számára foglaltatni parancsoltatott vala [SKr 164].

kiné alk kicsoda, kinek a felesége; a cui soție este; wessen Frau ist sie. 1840 k.: Egy asszonyt láttam én: Pompás kalap a fején. Kértem, hogy ő kiné? Hát csak egy szakácsné [EM XIX, 515 Vajda Anna emlékkönyve].

kinevez 1. megnevez; a numi/denumi; nennen. 1573: Aztalos Leorinch, Lakatos peter Molnar Marthon azt valliak hofi mykor Zabo lenart Egybe haborodot volt Barbel Ianosal halotak hofi zytkozodik volt Zabo lenart Illien Zowai Hazwd esseh kwrwafiawl valaky azt Mongia hofi It ez feold varose volna . . . De hofi vgyan Newen ky Newezte volna Barbel Ianost Nem halotak [Kv; TJK III/3. 300a]. 1699: sokszor impediatom, busittatom; de hogy en az Att olyan specifice ki neveztem volna es directe nominanter eo kmet szidalmazta(m) volna azt tagado(m) [Dés; Jk 296b]. 1766: az Méhes káros Emberektől hallattam hofi az popa Todor fiaira fogtanak a kalácsos szava után de az kálácsost sem neveztek ki [Liget MT; Szentkgy Hirszka Juon (42) jb vall.]. 1792: azt is nevezze ki, ki hol, ki szomszedságab(an) bir ezekből? [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1793: Já-

nosi Uram még nékem egy embert is ki nem nevezett [Torda; Borb. II Kolosvári N. István lev.]. 1800: Kelen-tze^a és Kód^b nevezetű Faluk között nevezze ki a Ta-nu szép renddel a' feljebb meg nevezett két darab jrtá-sotskák(nak) is helyeit [BfR IV 58/21 vk. — ^{a-b}Sz]. 1809: Pataki István ujjabban is sístáltatik, 's meg intetik hogy a közlött terhelő pontokra maga feleletét adja bé 's bizonyoságit is nevezze ki [Szu; UszLt ComGub. 1753u].

2. felfed; a dezvålui, a face cunoscut; aufdecken | ki-ad; a extráda; ausliefern. 1584: Forma iuramenti Exac-tor(um) Rationu(m) Colosuarian(sium). Az eóreók min-denható Isten titeket vgy seghillien hogy ami-nemeo Tractatusok it leznek az Zam Adok feleol, es aminemeo voxok Iuditumok tamadnak, azrol eggik az mastokat kj nem Newezjtek [Kv; Szám. 3/XIV 1].

3. bevall; a márturisi; (ein)gestehen. 1806: A vádlott akkor mindeneiket ki nevezet hogy ők tselekedték^a [Kv; KLev. 10. — ^aA tolvajlást].

4. kijelöl; a insemna/marca/indica; bezeichnen | meg-jelöl; a desemna; bestimmen. 1727: a biro valakit kine-vez és el nem megyen még is azon szert meg kell szol-gálni [HSzJP]. 1792: a Hideg völgy Torkabéli Kaszálot Szóts Sándor Ur és Medgyesfalvi Juven szomszéd-ságokban kineveztük és idei Termésit meg íteltettük [Ms; MbK XII. 87]. 1804: fel mertük az Erdőt ki nevez-tük meddig Szabo, medig Berzentei, és meddig Hor-váth rész [Csapó KK; Berz. 17b]. 1860: ezen Galgoi^a Jo-szágomba örökösömnek Péchy Klárát rendelem és ne-vezem ki [Kv; Végr. — ^aSzD].

5. a numi; ernennen. 1791: méltóztatván ő Felsege az Erdélyi Királyi Táblánál, Kegyelmedet^a Rendkívül valo Tábla Fiának 300 Forint Esztendei Fizetess mellett, Ke-gyelmesen ki-nevezni [BLT II/12. — ^aBéldi Lászlót]. 1809: Az Concurrentionalis Cassara nézve meg kívánta-to, és haladék nélkül véghez vitetendő Conscriptora ki rendeltettem vala de az Katonaság mellől meg nem le-hetvén mozdulnom más subjectumot ezen Munkának végben vitelére ... méltóztatasson ki nevezni [Szkr; Usz-Lt ComGub. 1612]. 1844: a Szózatok bé Szedésre már ki nevezve volt bizottmány ezen két hivatalokra is a vá-lasztási Szózatokat még ma bé vévén, jelentésit a holnap-i ülésre tegye meg [UszLt XI. 85/1. 105].

6. kb. megállapít; a stabili/constata; feststellen. 1808: Itélet. Valamint a' praetendens Novizata Felpere-seknek, ugy a' Novizáns praetendens Alpereseznekis No-vum mellett tett Allegatioit, és exhibealt Documen-tumait meg olvasván ezen Divisionale Forum ugy nevezte ki a' Novizans Alperes által tett Allegatiokbol, és Productumokbol, hogy egész erővel azon ügykezett a Novizáns, miképpen reformálthathassa ezen Divisiona-le Forum előbbeni Itéletét [Asz; Borb. II]. 1828: a Felpere-sek az Alperes Özvegyet nem mint Testamentaria Öz-vegyet idéztették, hanem a dolog valósága ellen mint simplex Dotalista Özvegyet certifikáltatták, ki nem ne-vezve, sem azt hogy hová certifikáltatták, melynél fogva a per folyta helyet nem tanálhat [Ne; DobLev. V/1129. 1b].

kinevezendő 1. megnevezendő; care va fi indicat; an-zugebend. 1798: Intő, Idéző, Egyben-hivo, Bizonyossá-tűv, El és bé-tilto Eskető pecsét G. Teleki Samuel Ur ő Excja nevére; melynek ereje mellett Nemes Marus

Székben lakozo mind két Nemen lévő betsülletes Szemé-lyek 24 forint büntetés alatt a' ki nevezendő helyen és Napon meg-jelenni köteleztetnek [DLev. 5]. 1800/1801: Intő, Idéző, Egybehivato, Bizonyossá tévő, El, és meg tilto Eskető Petsét, Mlgos Groff Kendeffi Elekné Mlgos Bethlen Kristina Aszszony eő Nga nevére, mely-re ezen Nemes Maros Székben lako mind két rendben lé-vő betsülletes személlyek, a nékie ki nevezendő helyen, és napon, megh jelenni köteleztettnek [Erdősz-tgyörgy MT; WH].

2. kijelölendő; care urmează să fie desemnat; zu be-stimmend. 1812: (Az) esketes ellen ha kifogást tennének az allperesek, azoknok a rövid idő miatt esett authenti-calotlon voltakért, kéri a Fellperes Ur a végre ki ne-vezendő Birák Urak által lejendő authenticáltatásokat [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16]. 1833: (A pálinka-főző arendátor) az általa kinevezendő bisztoossal annyi szilvát az emberektől a' mennyit csak lehet elis tronfolni köteles lészen [Kv; JHb].

kinevezés 1. kijelölés; desemnare; Bestimmung. 1865: (A hagyományozott vagyont) kezelje az, kit végrende-letem végrehajtói e végre kineveznek, ennek történhető halála esetében pedig az, kit ezen kezelő maga helyett végrendeletileg ki nevez ... melynél fogva felkérem az ily módon ki nevezendő kezelőt, hogy mindjárt ki neve-zése után végrendeletileg utodjáról gondoskodjék [Kv; Végr. 4].

2. numire; Ernennung. 1849: 'A Szolga Biro ki neve-zésekor ebben a dologban hogy le hamisította Papun-kat, és Protoculumunkat [Mezőbergenye MT; MRLt. — Tomai László kijegyzése].

kinevezett 1. mn 1. megnevezett; indicat, numit; ge-nannt, angegeben. 1740: az Vtrumban ki nevezett Fer-honabeli földből Kováts Péter adogatott másoknakis [Szásznyires SzD; Ks 17/LXXXIV. 13]. 1758: a Biro fe-leselede magával a kinevezett helyről el hajták az Exponens Urak marháit [Szentkatolna Hsz; HSzJP Sza-lai György (65) gy. kat. vall.]. 1766: En nem tudom hogj eő kegyelme, vagy Fiai lopták volna el az ut-rumban ki nevezett Emberek(ne)k Méheit [Liget MT; SzentGy Paulus Kora iun. (70) jb vall.]. 1785: az ki ne-veztem Erdőből egy tereh Villa fát hozott [Agárd MT; Told. 10]. 1794: Hujest Ursz 6 Hardokat vévén ... a hardokat el vette a fenn ki nevezett Sugya 9,9, májrások-an [Váleybrád H; Ks 75. VIII/72]. 1826: egy pusztá bel-ső örökség a fennebbieken ki nevezett Triumfans Fel peresnek fia Horváth János Ur által biratik [Kop-pánd AF; DobLev. V/111. 3. I]. 1849: többen is lehettek a' kinevezett gyilkosok között, de én többet nem tudok [Héjjasfva NK; CsZ].

2. ki/megjelölt; insemnat; bestimmt/zeichnet. 1794: a Maras Ujváron készült Sóó akna számára Szükséges és az I. Thasauriatus által ki nevezett Szeretura nevezetű Helly [Marosújvár AF; EHA]. 1795: Strenuus Rácz Máté O Sinkai Limitaneus Katona Elekesi por-tziocskáját el adta ki nevezett és szomszédolt apper-tinentiaíval egygyütt ... Szántó Sándor Urnak [Asszonynépe AF; DobLev. IV/747. 1]. 1820: Az ezen kérdésbe ki nevezett Személlyek pedig tsak nem mind olyanak, kiknek Szavakan építeni nem lehet [Aranyos-rákos TA; JHb 48 Pálfi Moses székbíró nyil.].

3. numit; ernannt. 1834: tartozott volna minden három Holnapban be adni készen a' Szám adását, — még pedig Udvari Régius lévén ki nevezve, a' régius documentumait is tartozott volna a' Szám adása mellé be adni, mind addig az ideig a' míg a' ki nevezett régiust hivatalától el mozdítottam [Somb. II]. 1850: Szentiváni József m. k. Hűtő Ülnök 's e tárgyban^a ki nevezett Elégtevő Biztos [DobLev. V/1286. — ^aAz exekúcióban].

II. fn a megnevezett személy; numitul, numita; Genannt(r). 1775: ettzakának idején midőn Lenyugottának, meg várta az kinevezett hogy az irt Strásák el alugyanak [Jára MT; DobLev. III/515. 7b]. 1804: az Instructiot szorol szora fel Olvasván meg értettük s ő általa a ki Nevezetteket Certificáltuk [Remete AF; Born. XVI].

kinevezhet 1. megnevezhet; a putea numi/aminti; nennen können. 1823: (Mást nem) nevezhetek ki tsak Csernátóni Samuel Uramot [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827 Roska Mitruj (50) szolga ember vall.].

2. megmondhat; a putea spune; sagen können. 1768: (Ádás Jákobnak) Gabonája felesen maradt, úgy hogy a' Faluban senkinek több nem volt, de mennyi nem nevezhetem ki [Vályebrád H; Ks 81. 57/17 Bratyila Petru (65) jb vall.].

kineveződik kijelölődik/jelöltetik; a fi desernat; berufen/designiert werden. 1863: Szonoknak kineveződik Főjérdi Pap T. Gurzo Ferenc Alap Igéje lejénd Máté XXIII. vers: 23 [Gyalu K; RAK 78].

kineveztet kijelöltet; a face să fie desernat; designieren lassen. 1847: csalogatta magához Testveremet ... hihető tám azon indokból hogy majd Tutorának fogja magát ki nevezettni [Dés; DLt 896].

kineveztetendő megneveztetendő; care va fi desernat; zu (er)nennend. 1806: a felsőrákosi barompásztorságot a következő 1807-dik esztendőre válláló és alább kineveztetendő pástori emberek ... az irt falusi közönség ökö-, tehén-, ménes-, meddő- és borjúcordáik pástoriását <felfogadák> [F. rákos U; RSzF 195].

kineveztetés kb. kijelöltetés/küldetés; misiune, insärcinare; Designierung. 1844: Grof Vass Ádám Ur megtalála és egyszersmind kére bennünket ara; hogy Szent Egyeden^a Fekvő rész örökös Jóságából 20000 az:az: Husz ezer váltó Rhforint értékeig írának össze, és becsültetnők meg ... Mely illetén kineveztetésünk, és meg találtatásunk következtében ... munkálkodásaink folytatottuk e következőkben [WassLt. — ^aSzD].

kineveztetik 1. megneveztetik; a fi numit/pomenit; genannt werden. 1710 k.: Nagy hidegségnek példájul írom: egy száz, másfélszáz jobbággal és húsz-huszonöt ezer forinttal bíró főember ehhez a templomhoz adott egy aranyat bosszúságra csik a maradékok szájában, ha ki nem neveztetnek, mert más emberséges emberekre gyanakodnak méltatlan^a [BÖn. 889–90. — ^aKöv. az adakozók megnevezése]. 1792: a Zugonál lévő Szántó Foldetske mint hogy meg ugaraltatott volt név szerint kineveztetvén vissza adatatt a Melgos Urnak [Msz; MbK XII. 87].

2. kijelöltetik; a fi desernat; designiert werden. 1804: (A) más fél Sessiók ... addigis míg az erre meg hivando és ki rendelendő Birák által a helynek szinén kinek kinek része ki neveztetik közre használtassanak [Marosszitimre AF; DobLev. IV/874. 9b]. 1814. Tkts Kis László, és Posoni Áronn Urak ki neveztetnek edgyikünk Koronka Laszlo által intézett patak Arka iránt tett projectumnak helyes vagy Helytelen voltának s állapattyának még vizsgálására [Asz; Borb. II]. 1820: Szili Ioseff ... a gyermekek Curátorának oly moddal neveztetett ki, hogy ügyeljen arra, mely szerint az asszony, és gyermekek számára ki szakasztott Joszág el ne idegenítettessék [Ne; DobLev. V/1039].

3. a fi numit; ernannt werden. 1794: (A) Commisszio Tagjainak választattak és ki nevezettek ezek a' kik itten következnek [Kv; SRE 315]. 1800: Ezen Utrumok szerint a' Törvényesen végbe viendő esketésre Regiusoknak ki nevezetnek Adorján Gábor és Sipos Josef Jurasor Vraimék [Ne; DobLev IV/837. 2a]. 1823: Alább irtak kik a' Fennebbi Esketésnek Törvényes Authenticatiojára ki nevezettünk ... el mentünk Radnótfáján Nemes Ötves Szabo Mihály eö Kegyelme Házához [TLt Praes. ir. 65/1827].

kinéz 1. kipillant/tekint; a se uita/a privi afară; (hin-)ausblicken/schauen. 1572: valya aztis lakatos Peter hogy eo egykor hazanak Tablayan Nez volt ky [Kv; TJK III/3. 29]. 1574: Annos Botta gasparne, Azt vallia hogy ... azkor latta hogy Breda kywl az kezewel very volt az Zakanne kapwyat ... Latta Zakannetis az ablakon Nez volt ky [Kv; i.h. 407]. 1592: Ilona Peterdy Balasne vallia, Bakay ferenczet pedig zinte az en Ablakom Alat wtthe le Kutty Marton, halwa(n) elseobe saigasokat, chupa Meztelen swtette Nezek vala kj Ablakomon [Kv; TJK V/1. 253]. 1629: mikor Enyedj Mihalyek oda menue(n) az aiton Zeorgettenek, ki neze az hatulso haz aitaian Zeoczi Ferenczne [Kv; TJK VII/3. 116]. 1630: en igen betegh valak csak az ablakon nezek ki [Mv; MvLt 290. 228b]. 1644: Az mikor az ket fél kezoet az zerden zay esek en az ablako(n) nezeok vala kj [Mv; i.h. 291. 438b]. 1760 k.: kocsi zergest halvan nezek ki az ablakomon [Kézdisztellek Hsz; HSzJP]. 1802: midőn a nevezett Triffnek felesége ki nézett volna, észre vette, hogy nem jo féle emberek, és töstént bé zárta az ajtot [Remete TA; TLt Köz. ir. 1029].

2. kinn körülnéz; a se uita/a privi de jur imprejur (afară); draußen (her)umschauen. 1745: Fő Biro Ur mondá néz ki miért cselekszenek oly helyetlen dolgokat [Kiscég K; Ks 5. X. 6].

3. kilátszik; a se vedea (total sau parțial) de sub ceva; sichtbar/zu sehen sein. 1587: Sophia Varga Jacabne vallia, Ezt pesti Janostol hallotta(m) ... ha lo leot volna az planch hat ky tuttam volna beleolle werny de oly volt hogy az Rezis vgian ky Nezet Beleolle [Kv; TJK IV/1. 614].

4. feltételez, gondol vkiről vmit; a presupune/gîndi ceva despre cineva; annehmen, voraussetzen, jm etw. zumuten/ansinnen. 1836: Kérem ne szomorítson engemet a Tekintetes Ur ... a ki sokkal több szent tüzet néztem ki az Úrból, hogy sem ezi^a tselekedné hogy szent érzéssel ne buzogna az Isten Anyasz: egy házához [Bözöd U; Pf Árkosi Mihály un. esp. lev. — ^aHogy visszatásítja a kurátorrá választást].

5. kiszemel/választ; a alege; auswählen. 1811: E' földet mikor a' Teremtő formálta, Szőlőnek ki nézte és jónak találta [ArE 46]. 1814: az köz Erdőlésre nézve ki néztünk egy darabb Erdőt [Dés; EHA].

6. kikeres/olvas (vhonnan vmit); a căuta și a găsi (ceva în . . .); herauslesen. 1592: Eppel Peternek Safar polgarnak zamadása Minden fele zewkseges kolteset ket regestumabol ky Neezwen vettwe(n) tt f 1411/51 [Kv; Szám. 5/XI. 10]. 1779/1785: tudok egy nagy szöllőtis mellyet magam is a Matrixbol néztem ki [Torda; DobLev. III/596. 89]. XVIII.sz.v.: Kákován az allod(íális) szöllő tavaj 120. az előtt cir(citer) 130 vedret termet, a' mint a' Gyöngyösi Ratiojabol ki néztük [GyL N. Solymosi Kontz József lev.]. 1855: amint látom s két betses leveliből olvasomis akarunk egyre megy ki magamis szorol szora vgy gondoltam 's néztemis volt ki [Búzásbesenyő KK; DobLev. V/392].

7. vki/vmi vmilyen állapotban van/vmilyennek tünik; a arăta/părea într-un fel; scheinen. 1797: A' mostani állapottához képest ezen Csűres Kert magára az épületre való nézt Fél viseltesen néz ki, a' fedele pedig új-jat árul el [Szentgothárd SzD; WassLt Conscr. 347]. 1841: istállója rozsz(szul) néz ki [Km; KmULev. 3]. 1842: Farkas Sándor még fen járagat Barra orvasolja nagygon rozsul néz ki [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

8. kb. meglát; a vedea; ersehen. 1662: Mind a következő posterításokra nézve azért, s mind a kívül való keresztyén nemzetek is hogy valósággal érthessék nagy romlásunkat, és abból a reájok következendő gonoszokat mint egy tükörből kinézvén, eltávoztathassák, igen méltónak ítéltethetik írásban foglaltatni és napfényre bocsáttatni [SKr 74].

9. megnéz/vizsgál; a examina; anschauen, untersuchen. 1805: a Víznek mostoni folyamottját, és régibb folyamottja helyét vgy nem külömben a régi Gátot is ki járván, ki intézvén, és ki nézvén, azok iránt vélekedésünket tsak ennyiben adhattuk, hogy az Ujj Gát nints, és nem is lesz Károka a bé panaszlottak(na)k, sőt inkább hasznokra lenne, mivel a Viz . . . a Gáton alol lévő Fölgyeiket annyira el nem mosná [Rusor H; Ks 92].

kinézeget ki-kinéz; a se uita afară în repetate rânduri; öfters hinausschauen. 1593: Anna azzoni Merai Tamane vallia Tudom hogi Lwkach, az Niari Marton Jnassa sokzor ment be es ki Jeot onnet az Niari Martonne zallasarol Eztis lattam hogi Niari Martonne ki nezegete, ket fele neze, ha valaki jaro keleo volna [Kv; TJK V/1. 331].

kinézés 1. megnézés/tekintés; uitatul/privitul afară; Betrachtung/sichtigung. 1791: (A) Nyilak ki tsinálása után . . . azon nyilazásokat, helyről helyre meg vizsgál-tuk; sőt a Proportioknak egyenesebb kinézésére nézve, olly hegyekre is állottunk honnan (ha hibáztanak volna): a történhető hibákat meg esmérhetnök [Szászsztlázló TA; JHbK XXVI/10].

2. elképzelés; inchipuire, idee; Vorstellung. 1823: a' volt talám a' kinézése a' mind masokkalis szokot tenni, hogy én azon Motskolodásáért reajok találok útni meg sertéttetésemért, hogy mindjárt Tisztekre nyargaljon hogy rajtam huzonak valamit számára [K; KLev. 10]. 1828: Hogy mitsoda okbol és ki nézésből tselekedte én bizonyoson nem tudhatom [Dés; DLt 87/1829]. 1834:

Tellyes szabadsága lészen az Arendator Urnak az altal vett Jozzagokhoz tartozo allodialis szánto földeket, ugy kaszálokat a maga tulajdon ki nézése szerént változtatva szántani, miveltenni [SL].

3. kilátás; perspectivă, șansă; Aussicht. 1867: Albert ismét szép házasságot jo ki nézéssel és idejibe kíván tenni [Uzon Hsz; Kp V 413 Kispál Károly Kispál Lajosnéhoz].

4. előre megfontolás; chibzuială; Überlegung. 1848: Ezen két nyil készítésébe, ki nézés volt a következendő osztályokra is, hogy még most leg először is a Telkeket a menyibe lehet ne darabollyuk el [Görgény MT; Born F. VIIc].

5. nézet, vélemény; părere, opinie; Ansicht. 1809: (A kérelemnek) a' Felséges Királyi Udvarhoz és Ő felségéhez is . . . fel kelletet hatni, az honnan ohajtvá vártuk azon Felséges Királyi Kegyelmet hogy az Adozás terhe alol ki vétetünk de ohajtott reménységünkben meg fogyatkaztunk, melynek tsekély ki nézésünk szerént, oka az, hogy Ő Felségének Szentséges akarattya abban függ, hogy az Erdélyi Quantum apadást ne szenvedgyen [Asz; Borb. II].

6. aspect, înfățișare; Aussehen. 1855: A Grof Ur holta után nagyon csuf színbe volt képe rutul nézett ki, fel is volt puffadva a fel bontás után a puffadása elmúlt, és az ábrázata kinézéseis jobb szint váltott [Gezse AF; DE 5].

kinézésű 1. vmilyen megjelenésű; cu aspect/înfațișare; von . . . Aussehen. 1800: Rétséi Elek . . . veres ki-nézésű kék nagy szemű [DLt nyomt. kl. — A ki párhuza-mos német szövegében: rothen Angesichts]. 1809: Bat-tus Lup ösztövr ábrázatu, de egésséges ki-nézésű [UzslT ComGub. 1677 ua.]. 1848: megindultunk dajka dolgában, és kaptunk is egy jo kinézésű egésséges fiatal hubistánét, két mejjűt [Kv; Pk 7]. 1869: azon tojásból lessz kakas mely hullámos vagy háporkás kinézésű hegyesebb felén [Mk Balog Simon „székely zsellér” gr. Mí-kó Imréhez].

2. csalfa ~ kb. csalaftinta/ravaszdi nézésű; cu privirea vicleană; von schlaum Blick. 1821: Budinsky János tsalfa ki-nézésű [DLt nyomt. kl].

kinézett kiszemelt; ales, destinat; (aus)ersehen. 1809-1815: a Szajka Pataka mellett az ugy nevezett Czigány kutan fejül . . . ház helynek kinézett köz hely [Dés; EHA]. 1833: alázatos Jelentesek a ben(n) irt Biztosok-nak a Köz haszonra ki nézett ki Cserélt és el intezett Tégl-la vető helyről [Dés; DLt 904/1831].

kinézhet 1. vhonnan kipillanthat/tekinthet; a se putea uita afară, a putea privi afară de undeva; hinausblicken können. 1585: Nagy Peter vallia, Olaios Georgy megh az eo eleobby hazaba(n) vala, kerdem eotet, Mit chinál-sz Georgy Vram, felele Im Az Ablakon Nezek ky, Mert ta-lan teobzeor ky Nem Nezhetek, Mert el Attam ezt a' ha-zat hozzw Martonnak [Kv; TJK IV/1. 411]. 1823-1830: A postakocsin . . . a középső ülésben ültem, mert ott ki is nézhettem, s könnyebben is kiszállhattam [FogE 255].

2. megnézhet/tekinthet; a se putea uita, a putea vedea; anschauen können. 1662: csak a várnak megkém-lése állíttathatik vala ebben is, hogy . . . az hadaknak nagy része . . . minden útkeresés nélkül . . . által a he-

gyeken csak keresztüljöttek volna, úgy, hogy a város alatt levő szőlőhegyek tetejére érkezvén, azoknak tetejéről mind várat, várást többől kinézhetnék [SKr 569].

3. a putea arăta; aussehen können. 1879: Űgy epekedem én az után, hogy lássalak már pillangós házisapkával fejedén, bojtos, zsinóros köpenyegben, mint egy gyermek. Nehogy azt véld, hogy nem eszeltem én ki már magamnak, hogyan nézhetsz ki! [PLev. 58 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kinéző vmerre nyíló; care dă în/spre .; auf/nach etw. hinaus gehend. 1732: A föld pincze . . melynek a veteményes kert felé ki néző torka, gömbölyeg fakból botozatt formán ki rott [Szászsztyakab SzD; TSb 51].

kininpor praf de chinină; Chininpulver. 1729: A Leánykám éppen el fogy az mindennapi csudálatos febrisben, annak Mája és Lépe fáj eszt a Doctorok ne(m) tudják orvosolni . . . Az ilyen hideglelésnek neme, bőjtellel és Imádsággal; ne(m) chinini (!) porokkal es essentiakkal üztethetik ki [KJ. Rétyi Péter lev.].

kinipistya kenderföld, cínepiste; Hanfeld. 1773: A Kendi Völgy a Vadutznál lévő Kinipistyával egészen (sz) [M.köblös SzD; EHA].

kinlódás kin, szenvedés; chin, suferință; Qual. 1686: 23. Juny reggel negy s öt ora közt holt meg utánna^a az tölle el maratt szep csecs szopo Samuel Fia, az verben valo sok kinlodasi után [PatN 47b. — ^aA naplóíró feleségének halála után]. 1705: amaz erős havasalföldi bort iván, mindnyájan igen megrészegeedtünk, amely mia én egész éjszaka igen rosszul voltam, és sok kinlódásokon mentem által egész éjszaka az erős bor mia [WIN I, 512].

kinlódik 1. gyötrődik, szenved: a se chinui, a suferi; sich quälen, leiden. 1582: Margith Zeoch Imrehne vallia Mikor halo felben volna valtig kenlodot [Kv; TJK IV/1. 101]. 1603: az Vitezlő Kozaruari Gergely Vrunk nagy betegsigbe(n) es halalos agiaba(n) kinlodua(n), minket kire ezen^a [Dob.; SLt AB. 7 Vizaknaj Ieremias buzai prédikátor kezével. — ^aKöv. a végrendelkezésre von. kérelem]. 1633: Mikor az Azony Zabo Andrasne ezt a fiat Zabo Janost e Vilaghra zulée (!) en uoltam mellete hogy kinlodot, az Vra Zabo Andrass hozza nem nyul uala [Cege SzD; WassLt Vargha Eörzebet Cappani Ferencz rel. (65) jb vall.]. 1644: az Nagi Ianos felesagetül hallottam . . . hagi mondotta, ezt hagi immar eolték volna megh az Urat iob let volna hagi sem el sem hal, hanem cziaik ugi kinlodik [Mv; MvLt 291. 416a]. 1716: job volna hagi az kutyák ennék megh mint sem ugi kénlodik | az szája be sem állat, csak jajgatot, fetrenget es kénlodat [Nagyida K; Told. 22]. 1751: vi-gyen étetött Miron Péternek Kolozsvárra, és agya bé néki hogy ne kinlogyék többet az Tömlöczben [Gyeke K; Ks]. 1810: szegény Kis Antim mind kinlodik, néha néha jobban latzatik lenni, s megint rosszabbul léssen [Buza SzD; JHb Jósika János lev.].

2. sínylődik, tengődik; a lincezi/tínji; schmachten, vegetieren. 1828: aproság marháink kívált száraz időkben . . . éppen tsak kinlodnak, nem páscuálnak [Klementelke MT; Told. 31]. 1848: Régóta tapaszta-

tuk, hogy a' dajkának kevés a' teje, a' gyermek étkes, és sokszor nem kap annyit, mennyi neki kellene . . . szóval kinlódik [Kv; Pk 7]. 1851: Az Ispótyában, a Betegek közzül Némelyek, a sebeihez meg kívántato tépések nem léte miánn kinlodnak [Dés; DLt 406].

3. bajlódik, vesződik; a se necăji/trudi; sich (ab)mühen/plagen. 1777: az Exponens Testvéreit hivta ide munka tételre, de akkor nem jöttek, s tsak edgyedül kénlodott cir. 20. Esztendőktől fogva [Dupapiatra H; GyK]. 1829: Istennek hálá egy ökröt vettem már a' rudban van s a' tehenekkel edgyütt kinladunk [Asszonynépe AF; DobLev. V/1154 Zabolai Pál Kőkösi Dobolyi Sigmundhoz]. 1831: Jakabfi János eő Kegyelme nékem Aposom volt, eleget kénlodtunk eő Kegyelmevel, meg lévén elmjébe háborodva [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis id. Tordai János (53) vall.]. 1841: A' lakom Házamnál már régtől olta kinlodok egy otska pajtával [Dés; DLt 81].

kinlódó átv kb. vajúdó; care s-a tărăgănat; (sich) hienzehend. 1896: Mióta hazajöttünk, dülőre vittem egy rég kinlódó dolgot. Ti. a Kemény Zsigmond Társaságot életre keltjük [PLev. 179 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kinlódott szenvedő; care suferă de o boală, suferind; leidend. 1835: a brandtol kinlodott Fejér Ferencznét maga vitette Kolosvárra, 's meggyogyitatta [Zsibó Sz; WLt].

kinn, künn 1. vmin kívül; afară; außerhalb. A. a házon kívül, a szabadban; afară (din casă), în aer liber; außerhalb des Hauses, im Freien. a. kinn. 1569: Mikor vachoraltunk volna vachy Peter, Monda ennekem, zerető Janos vr(am) es Jo sogorom, kyne Meny az hazbol, ne Jary kyn, hogy ne lassanak, Mert Meg eskwttnék [Nsz; MKsz 1896. 371]. 1590: egy eczaka kin halunk vala apammal zep hold vilagh vala [UszT]. 1597: Mohy Györgyne Annos Asszony . . . vallya ha kin iart az Daika oda intette [Kv; TJK V/1. 135]. 1609 k.: Kolosi Miklos Deak megh Eskeouin Az mikor az Borbeli Janoson ualo seb eset en azkor kin Eoleok (!) az hazam eleot [Dés; DLt 311]. 1632: latta(m) kin az ucza(n) az legenyeket [Mv; MvLt 290. 67]. — b. künn. 1570: Karaznay Janos ezt vallya, hogy egy nap esthwe mykor az zeoleobel Jeo wolt haza . . . az haz eleot kywn al volt Jsthwan vayda [Kv; TJK III/2. 58]. 1585: Borbely Marton vallia latam hogy eg' . . . tazitanak ky az varga Laszlo kapüia(n) meg Neze kargiat it keón [Kv; TJK IV/1. 519]. 1590: Teglas Adam vallia az Chete Matene húga mond, hogy ot kun az eb igen niallia az moslekoth mondnak otben, had niallia [Kv; TJK V/1. 48]. 1597: Anna Sewwegh Bertane zolgaloia wallia az vra eomaga kewn az kapü keozet halt | Fewsews Andras wallia estwe kese(n) az haz alat kewn ewlewnk wala teob tarsaimmal eggyewt [Kv; TJK VI/1. 72, 100]. 1610: Eoluessy Gergely deakne Balogh Orsolia Azony . . . ezt referallia . . . egiszer Margit azony, Budaj Mihaly deakne künn hazam eleot az malom feleol nagy Zontiolodwa Jeowe eleo [Dés; DLt 321]. 1651: Kovaczi Giorgi Fassus . . . ki mene Czeriek Pal, Moses is ki utanna, s oztan ott kun mint kezdodot nem tudom [Zoltán Hsz; HSzJP]. 1657: Dobos Georgi minden czelediuél kün az eletien az haza faranal kün vala-

nak [Szentmárton MT; Berz. 12. 92/127]. 1761: ö Nga ki ment a házból, lehet hogy künn beszéllet lesz valamelyik cselédével, azt én nem tudom [Branyicska H; JHb XXXV/46. 13].

B. a településen v. várfalon kívül, a határban; in afara localităţii/zidurilor cetăţii, in hotar; außerhalb der Ansiedlung/Stadtmauer, in der Flur. **a. kinn.** 1582: Zakmary ferencz . vallia . En valem eleob Zeoleo Eorizeo Tarsa chikos Gergelnek . Az varosba ment es ot Jywt seotetbe leot az zeoleobe . Egikor kyn.vala chizar peterneis^a [Kv; TJK IV/1. 65. — ^aEz és a köv. adalék a kyn-béli y kettős hangértéke (i, ü) miatt a b. alá is tarthatik]. 1600: Noha ennek eleote valo eodeokben gyakorlatassággal az Sokadalmok itt ben az varosban celebraltattanak; de myerthogy az mostany nyawalias eodeo, es keoleomb keoleomb fele nemzetségeknék keoleoleunk valo lete mostan nem zenwedhety Tettcet eo kgmeknek egez varosul hogy ott kyn^a az hostatban celebraltassek [Kv; TanJk V/1. 360. — ^aA várfalakon kívül]. 1734: igen el késet a Dezmálás, igen károsnak tapasztalván(n) sok Deesi lakosok(na)k Borok(na)k lejendo ki rekedések Azert tetetaz ujjabb(an) Concludalni hogy az kik(ne)k illyen okkal kinn maradt voltna Aknai Borok^a ez utannis szabadosan be hozhassák [Dés; Jk 451a. — ^aA tőszomszédos Désaknán sajtolt boruk]. — **b. künn.** 1570: (Feleki) János kenez Thyltotta volt megh Balinth Thywadart, hogy Ne hajtana Jwhait Az Tharlora, hwl megh az gabonanak wgyimint felen kywn volt [Kv; TJK III/2. 9–10]. 1589: Ebben az eztendeoben kazaltatta(m) en magam enny zenat. Az itt valo hatarba(n) ot kün a' Zena fwbe 26 Eol [Kv; Szám. 4/XI. 46]. 1600: Az zena feo dolgarol vgy zolottanak eo kgmek hogy valamégh . az zena keon lezen se az Menes Paztornak se egyebeknek barmott es menes lowakat ne legyen zabad barmat (igy!) oda bochyatany [Kv; TanJk I/1. 366]. 1604: Mikor et temetők simo martont, ot kwn az mezön az dyofanal En wgi Emlékezem rea hogy akor az loys ot kwn wall [UszT 18/125 Török Balint nagj kedey Lofw Ember vall.]. 1702: meg mutatván mind Lakos mind idegen Hentes az Marhát Labán és elevenen a Huslato Mestereknek és vgy vágiák meg ne kün hanem benn a varoson [Dés; DLt]. 1733: én kün nem voltam mikor az Avarat meg gyujtották [Árapatak Hsz; BLt 7 Bota Ráduly (40) jb vall.]. 1757: Mű sém benn, itt Csik Borsovában á Falu szeriben, sem pedig kün ennek határán s erdőkön Néhai . . Sándor Péter Ur(na)k egyebb Jussat nem tudgyuk [Sándor conscr.].

C. az országon kívül, külföldön; in afara granielor jării, in străinătate; außerhalb des Landes, im Ausland. **a. kinn.** 1657: én Erdélyben indulék, Csáki uram kinnmarada [KemÖn. 124]. 1705: Kinn csak a poltura jár mindenfelé, és minthogy odaki is az a rossz pénz jár, ebből az országból mind kitakarodik a jó pénz és csak a rézpénzzel maradunk [WIN I. 469]. — **b. künn.** 1710: (Bánházi Pál fia) István vitéz emberré vált, Dragul ezeres-kapitány vicéje lőtt, itt künn bujdosásban halt meg tavaly [SzZs 284]. 1823–1830: amely passzust Bécsben kaptnok volt, azt az úrfi nekem által nem adhatta, mert az úrfinak sem volt más passzusa. Az úrfi pedig még künn maradt, azért a gőttingai univerzitástól vettem passzust [FogE 253].

D. szokásos helyén kívül; in afara locului obișnuit; außerhalb des üblichen Platzes. **a. kinn.** 1629: ezerszer

megh eskenne(m) hogy meg a Nadraga szijais hogy kin vala aztis özue takargata s el duga [Mv; MvLt 290. 184b]. 1776: (A bika) a Tehenre fel szökött es az Csöge hatra álván Semmit sem tehetett az Tehennek Söt aztis láttam hogy többire az Csöge kin henderget [Nyárádszlászló MT; Sár.]. — **b. künn.** 1568: Sophia Rta Simonis Kotang iur(ata) fassa e(st) . az Ciganoth vg Ranta be az twzhelról az kayantay ember hogy mynde(n) zeme-re(m) teste kwn vala [Kv; TJK III/1. 195]. 1582: Bereczk Dienes . vallia latta Az g'ermeket hog temethny vizik volt, eoze Lapult volt a' feye, Agia vele(ie)is kwn volt [Kv; TJK IV/1. 16]. 1736: Keztyűjök az nagyobb rendű asszonyoknak selyemből szőtt czifraság volt . az keztyűből az végső ujjá iziig az kezek ujjai kün voltak [MetTr 342]. 1767: az egész Szent Mártoni szőlő Hegy metztetlen, fedetlen künn maradván, vgy telet [Kóród KK; Ks 19/L. 8].

Szk: ~-henn. 1754: Kün ben most is ezen Familia együt valo Ioszágot birnak . és egi Telekről Portioznak [Halmágy H; Ks 101]. 1799/1802: Ugy hallotam Illyes Andrastol, hogy a' Dosa Adám jussát kün benn meg vette volt Barátosi Ur itten Makfalván^a [DLev. 6. — ^aMT].

Sz: ~ a farka a dolognak kiderült/tudódott a dolog. 1618: Mondta Szölfikárnak^a a pasa^b . Én ugyan meg esküdtem neki^c, hogy azmgé másunnét elébb még nem tudják, addig meg nem mondom senkinek, de immár hogy értem, ennyére hogy künn a farka a dolognak, és nem éntőlem, hanem mástól tudódott ki, most is neked mondom, nem neki. [BTN² 151. — ^aTörök tolmács. ^bGörcsi Mehemet pasa fővezér. ^cKamuthi Farkasnak, Erdély portai főkövetének] * fűle-farka ~ van vminek. 1671: Az Béli uram írásának file farka kinn van; Kegyelmeddel való szemben létemig patiens leszek mindazáltal. Ó kegyelme levele (minthogy böcsületet nem érdemlett) bizony más helyre vitethetett; egyébiránt nem volt conservatióra méltó [TML V, 543 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. vki keze ügyében/rendelkezésére; a fi la dispoziția cuiva; unter js Hand, zu js Verfügung. 1576: wagon walamy kozorwra walo wyselt wyragok walamy gyongys wagon raytha, Ezeket hatta(m) kyn Annoknak kozorwra [Szamosfva Kv; JHbK XVIII/7. 14]. 1592: Legh Elseobenis igr chelekedgiel hogy ez eghesz Jndexet olwasd altal eppen, Az altal olwasasban, ameny lewelet talaz Egy bizonios dologrol, egy kichin papyrosra Jegezd ky az Numeroiat pro memoria ezen Jndex megh mutattia, az ky Jegezet Numeros lewel mellik Ladara zolgal, vegie ky beleolle . . es Amelly lewel iob lezen tarcha kywn az zwksegre [Kv; DiösyInd. 14]. 1676: Kisanának jutotbol egy sebesi pokroc kün hagyatott [Kv; RDL I. 155a]. 1781: egy tisztességes Abroszom sem maradván kün, kéntelenitettem egy pár Abroszt pénzen venni a Totoktol [Mezőkövesd MT; Kp III. 206 Újfalvi János sógornőjéhez].

3. (vmely összeg v. vmi) még a fizetésre, beszolgáltatásra kötelezett(nél van); (a fi) neincasat; Ausstand (Summe oder eine andere Sache, die beim Ablieferungs-pflichtige ist). 1595: Amynemw Restanciak megh kin vadnak, kerik eo kegmeok warosul Biro Vramot, hogi eo kegielme ha teorweny eleibe kelnek minden haladek nélkül eo kegielme wegie eleo az directorokkal [Kv; TanJk I/1. 261]. 1637/1639: Az my az Veres Tamas Vram be

uarando adossaginak allapatyat Illetj egy Reszett Lutther Christoph vram) be is szette, es megh nagj resze küün vagon [Kv; RDL I. 111]. 1647: die 7 Januarii Az kinnél az böcsületes szabó-czéh^a pénze künn maradtott restantiára, így következnek^b [Mv; EM XVIII, 404. — ^aA mv-i szabó céhé. ^bKöv. a fels.]. 1734/1770 k.: Ezen Száz Forint . két Esztendőre való Interesse némely embereknél küün vagon [Kékes SzD; SzConscr. 86].

Szk: ~ *heverő*. 1801: e folytában lévő Katonai Esztendőnek második angariájáról küün heverő Taxakrol szollo Laistrom [Kv; DLt]. 1809: Hivataloson tudositott vala engemet, a Ttes Tiszttség, hogy további rendelésig az még hátra lévő, s küün heverő restantiát a' Lustrált Személyeken egy általjában ne hajtassam [Lengyelfva U; UszLt ComGub. 1734]. 1813: a Czéhnek küün heverő Capitalissait a bé jött interes pénzél edgyütt . . . találom a mint Csengeri István maga számadásába fel tette [Kv; FésCJk 82] * ~ *lévő*. 1705: Executor Uraitmek Számok meg fogyatkozván, ő kglk mellé rendeltettek a' T. Consistoriumtól. N.Csepreghy T.Samuel, és Vemitzei Sándor Deák Uraimék; hogy . . . a' még kinn lévő Ratiokat bé vegjek [Kv; SRE 92]. 1721: Az restantiaba(n) küün lévő egy véka malénak az arraval Liquidaltik den 34 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV. 1]. 1852: Pannaszoltam bizonyos az embereknél küün levő adossá gaimért [Nagylak AF; DobLev. V/1352].

4. ki; afará; hinaus. 1579: ertettek eo kegmek az p naztis ky Az dyzno barom myat essik Azert vezgetek hogy biro vram kiáltassa megh hogy az dyzno barmot matul fogwa harmad napigh ky haytassa Az varosrol, vagy olaba rekezzé, Mert ha ky kwn bochyattia az czyganoknak zabadsagot aggio(n) biro vram hogy . . . Agio(n) verek [Kv; TanJk V/3. 195b]. 1675: nem kezdünk mindjárt az fizetéshez, akarván érteni Kegyelmedtől, kiket akar kihagyni s kimarasztani az vitézlő rend közül az kik az fizetésből kinn maradnak . . . Kegyelmedet kérjük, ne nehezeltse . urunk ő nagysága előtt tovább is egészen való megfizetésekért hasznosan fáradozni [TML VII, 116 Vesselőnyi Pál, Kende Gábor és Kubinyi László Teleki Mihályhoz].

Vö. a *kint* címszóval.

kinnálló kívül álló labdajátékos; jucător care stă în afara cercului la un anumit joc cu mingea; draußen stehender Ballspieler. 1838–1845: Beálló, beállósdi, lap-tajáték ilyenformán: a társaság kört mér ki nyílt téren, ebbe egy vagy többen beállanak, a többi künn maradva, rendre lap-tával a bennlevőkre ütnek, ha érnek valakit, a bennelevőkön a sor a künnállókra hajtani [MNyTK 107. 13].

kinnebb kijebbb; mai afará; weiter draußen. 1625: fel kóthetj Biro Georgy az Gatat ista Conditione hogj az Gatat ugj kosse hogj az uiz az Gat miat nyluan valo kart ne tegie(n). Ha pedig az aruiz kwnneb vetne hogj sem mint ekkediglen migh puztaiaba(n) allot az Malo(m); uigienek kett eskwt embert annak megh latasara [UszT 176]. 1761: (A palotában) a' k' falból kevéssel kinnebb álló Korona formájú czifra tetejű, majd egy ölni szélyességű, és jó magosságú . . . Köntös tarto két csinos Almáriumok [Szászvezsöd NK; JHbK LXVIII/1. 203].

Szk: ~ *kinnebb* egyre kijebbb. 1827: holmi hitvány Szalmás Kunyhokot . . . építettett — azok körül csm-

boitot hitván Kerteket, alattomba mind csak kinnebb kinnebb lopogatta a Falu derék uttzájára [Körtvélyfája MT; LLt].

kinnfelejt kifelejt/hagy; a uita/lása undeva afará; auslassen, draußen vergessen. 1758: S egyszer kihozván Kolozsvárról az úrfiakat oly reménységben voltam, hogy mikor beviszik, engemet is bevisznek. S hát mikor az az idő eljő, csak elhülők bele, hogy engemet künn felejtene [RettE 62].

kinnfelejtetik kifelejtetik/hagyatik; a fi omis (de pe ceva); aus/weggelassen werden. 1762: Gr. Bánffy Dénes is kinnfelejtett az aulicus consiliáriusságból [RettE 143].

kinnjárás a szabadban járás; mersul la cîmp/pășune; Gehen im Freien. 1722: Az Bodoni kanczakis ig(en) rosszszak hitvának . . . ezekben az Meleg időkben bár nappal ki hajtatták (!) volna, bizony ha most nappal ki ne(m) hajtya, ha nem tudom micsoda szénát adnais de csak el vész. többet használ lágj, és csendes időben a künn járás [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

kinnjáró eléjáró (használatban lévő); care este în folosință; im Gebrauch (befindlich). 1597: mely summa minden templum eolteozetek es kew n (!) iaro ezewst zermak es marhák kiwwl theot mindenestől . . . f 1812 // 58 [Kv; Szám. 7/X. 20 Joh. Jacobinus sp kezével]. 1599: az ezeost, es egieb keón iaro marhak keoweol marad kezpenzeol az egyhazfiaknak heoseges kezeknel f 1580/20 [Kv; Szám. 8/XV. 23].

Szk: ~ *költőpénz*. 1657: Az ország számára legált repositumot collocálák Szamosújvárbán az fejedelemszöny számára aranyakat ötvenezeret, tallért ötvenezereket, jóféle új ötpénzes garasokat ötvenezer forintokat, az kinnjáró aranyakon egyéb kinnjáró költőpénzen és tallérokön kívül [KemÖn. 95–6].

kinnlakás a szülőföldön kívüli lakás; ședere/locuire în afara pămîntului natal; Wohnen/Aufenthalt außerhalb des Mutterlandes. 1854: Családom székely eredetű volt, bárha a hosszas kinnlakás után a székelyföldön lévő birtokomon kívül más összeköttetésem nem maradtott származásom helyével [ÚjFE 7].

kinnlakó a városon kívül élő/lakó; (persoană) care locuiește în afara orașului; außerhalb der Stadt lebend/wohnend. 1677: A' Városokban lako Nemesség szemlében hadban menni ne tartozzék; de ha külső jóságot és örökséget birna, arról Soldost állatni tartozik; és mivel az hon maradás . . . nagy könnyebbség, az ollyanok felényi értékről és jószágról tartozzanak Soldost adni, mint a' künn lako Nemesség [AC 95]. 1710: Minden helyeken penig a földnépítől erős hit alatt a fegyvert kikeresék, elszedék, mint a pakulárok egy-egy bottal jártanak s járnak ma is a kin lako nemes emberek [CsH 367. — 1705-re von. feljegyzés].

kinnlét külföldi tartózkodás; ședere în străinătate; ausländischer Aufenthalt. 1618: Mikor elindultam házamtól, hoztam vélem házamtól el útiköltségbe fl 35 forintot. Adott volt urunk nekem még Fogarasban kinnlét-

temre 100 forintot [BTN² 81]. 1664: Velem ott kin létemben tractált dolgokban, hogy ily hamar sok akadékok miatt nem procedálhattam, sem nekem vétkül ne tulajdonítsa . . . sem lehetetlenséget azon dologban ne higyjen [TML III, 72–3 Teleki Mihály gr. Csáky Istvánhoz].

kinnlétel 1657: szinte akkor érkezvén hír töröknek kinn létele felől [KemÖn. 118].

A homályos fog. miatt a tágabb szövegkörnyezetben sem értelmezhető címszó talán a törökiség kiállítására, felvonulására vonatkoztatható.

kinntől kintről, kívülről; din afarā; von draußen. 1803: a Léanyom künnöt bé szaladat [Aranyosrákos TA; Borb.].

kinntől kiálló; iešit in afarā; hervorstehend. 1706: Fecer lilium arany reszkető tő kinek az tetejen vajjon egy öregkűn ülő gyémánt, körülete negy kisebb három szegletű hegyes gyemantak [LLt Fasc. 108].

kinntól I. *mn* 1. nem helybeli, idegen; strāin (de localitate), nelocalnic; ortsfremd, fremd. 1570 k.: <Ezt is adā>k nekünk előnkben, hogy vadnak olly <legények> közöttök, kik gonosz üdön az meste<rrrel ta>rtatják magokat, az jó üdön pedig ki<mennek> az falukra, sőt művelnek az künnvaló <mester>eknek [Dés; DFaz. 9].

2. határbeli, külsőségbeli; din hotar; in der Flur/auf dem Feld befindlich. 1606: az Atyanktol maradt, Zanto feold es Zena ret mind penzen veot zalagos es eoreok Arron ueot. mind ben es kwn ualo feold hely [UszT 20/185]. 1690: szamos kűn es ben valo fundusoczka [Csiksztmárton MT; Berz. I. 20/15]. 1718: ha még ez utániss, akár ben, akár kin valo alkalmatosság osztatlannak találtatik, azonokatis Szép Atyafisagason és igazságoson osszák három egyenes részekre [M.nádas K; RLt]. 1732: a réghi Falu helylén vadnak és kin valo öröksegek es irtovanyok vadnak es biratnak utannok [Nagyida K; EHA]. 1767: György Pap Uram . . . Henter Mihályne Veres Maria Aszszony itten Kökösbenn lévő benn és kűn valo Jussát . . . meg vásárolta [Kökös Hsz; Kp IV. 246]. 1822: az kűn valo Szántó és Kaszálo helyjekeket igassagason fel osztanak [Lisznyó Hsz; BLt II. 11].

Szk: künn-bennvaló juss. 1759: Néhai Bartok Mihályne Csomos Margit Aszszony . . . edes Annyok maga szabad jó akaratyából kezekbe hagjá Albisba minden kűn ben valo jussait [DobLev. I/292 5b. — ^aHsz].

3. külső; extern; auswärtig, außen-. 1662: És noha azon régeni gyűlésben a pártiumbéli itt kinn való Erdélyhez tartozó három vármegyébéli . . . várakra, kastélyokra hogy a fejedelem úgy viselne gondot, török kézbe ne esnének az is elrendeltetett vala [SKr 646–7].

II. fn 1. kinn levő/tartózkodó személy; persoană care se află afară; sich draußen aufhaltende Person. 1630: elegge szitkozodtanak hittak ki bajra cöket . . . latam azt hogy mind az három ki ugrek az kapun, valthigh öklel-dezenek be az ablakon s ez it kin valok fel veuck [Mv; MvLt 290. 215b].

2. külsőség(beli birtok); teren/pământ extravilan; außerhalb der Siedlung/in der Flur befindliches Gut. 1600: az fellyel megh newezett eöreksegek falún es kyn

valoknak mindeneknek akar my newel neüeztessenek az hason felet keüano(m) megh magamnak [UszT 15/83]. 1607: mind ben es kűn ualot . . . köte . . . Varga Thamasnak maraduarol maraduara [Szentmihály U; Pf]. 1690: csak szinten a ben valo örökseget adta . . . kűn valokat tellyessel semmit nem adott [Makfva MT; DLev. 3. XXXI A. 25]. 1803: advan nehaj nagy Mojses János Szabo Miháljnénak egy kitsid ben valot, meljet mostanis Szabo András vram bir egy kitsid kűn valoval együt [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis Tordai Samuel (77) vall.]. 1820 u.: ugy egyeztünk volt . . . hogy az Sükesd Gaborné Ioszágatt minden kűn valójával együtt fen hadgyák az ben valott fen hadták az kűn valott felbontaták az kett Lejan [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

kinos 1. gyötrő, kinzó; chinuitor; quälend, peinigend. 1662: ötet a várbéliek előtt akármint kezdenék is kénozni és akármí kénos halállal is megölni, de arra nézve s öérette soha meg ne adnák [SKr 571]. 1732: a kinos köszvény csak hamar Labaimba allott, és . . . ugy annyira el kinzott, s naponkint öregbitvén sulyát annyira vagyok hogy semmi tagomat nem bírom [Ks 99 Petki Dávid lev.]. 1734: esmét adott az Ur Isten egy Léányt Magához vette az Ur Isten ezen szelid Bárányt heted napig tartó kinos nyavalyája után [ArJk 41]. 1755: Kinos Tüzes, mérges Orbáncz nyavalyáb(an) esvén, két rendben orvosságért adt(am) purgatiokkal egyben Rf I xr 07 [TL. Teleki Adam költségnaplója 28b]. 1763: (A vádlott) Hites Ferjének oly ételt intoxicalo szerszámokból készített . . . hogy ha I(ste)ni dispositio által férje maga élete s' etelere nem vigyázatt volna, az által kellett volna kénos halált szenvedni [Torda; TJkT V. 177].

2. kényelmetlen; neplácut, penibil; unangenehm. 1881: Most rátérek az én kinos karácsonyi történetemre. Nem az a hibája annak, fiatalember, amit te látsz. Hanem az, hogy rossz! [PLev. 86 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kinosabban in chinuri grele/groaznice; peinvoller/li-cher. 1705: Ma az úr, gubernátor uram igen kinoson volt az arenában és kolyikában, úgyhogy egyszer-egyszer nem volt kinosabban, annyira, hogy csaknem extremitasban volt [WIN I, 527]. 1710: A cigány elijedvén olyan nagy úri embertől, reszketvén a keze, nem tudá el-ütni a fejét . . . Mondják azt is, hogy Csáky László kiköszörültette volna a kardnak élit, hogy kinosabban haljon meg az úr^a, de az nem bizonyos [CsH 122. — ^aBánfi Dienes 1674-ben].

kinosan gyötrő kínok közt; in chinuri groaznice; peinvoller. 1705: Ma az úr, gubernátor uram igen kinoson volt az arenában és kolyikában [WIN I, 527]. 1855: ha ő valaha akármí okból dicő nyomdokaikról lelépne és nevét beszennyeznék, vérezzék el kinosan mint aljas gonosztevő [ÜJfE 295 Wesselényi Miklós nyil. fiáról].

kinoz 1. a chinui; quälen, peinigen. 1570: Barbara vxor Stephani Pechy . . . fassa est . . . latta hogy egy gyermeketh Igen erőssen werni kezdetteth . . . mondottak hogy majd egy egész oratol fogwa kinzottak volna oth az gyermeket [Kv; TJk III/2. 41]. 1584: Ieowe a korchomarov Az Apam, Az Ania(m) hon nem leteben,

Es engemet Az Agyba vete, es ot kenzozt fertelmeskedet vele(m)^a [Kv; TJK IV/1. 305. — ^aLeány nyil.]. 1739: mind a Tisztek mind a köz németek, verik kötözéssel kinozzák az Embereket a nagy hoba kiteszik a kalodát, abba belé verik az embereket Csak vétek nélkült [Harasztos TA; Ks 99 Orbán Elek lev.]. 1750: magától ... Kotsis Ferencztől sokszor hallottam azt, hogy gyermek-ségétől fogva örökre az lovak mellett kinzották az Horváth Urak és a mián is kell ugymond neki meg halni [A.ilosva SzD; SLt 25. W. 20 Sam. Tobi (55) zs vall.]. 1752: hallottam hogj a Praefectus ... meg verte volna Csirts Togyert azért, hogy a feleségét kénosztá volna [Gardánfa Sz; BK]. 1753: Tisztarto Uramat ... egj néhányan be vevék huszták hurczalták Kenoszták s, le vonták az földre az haját marekal szedi vala le az fejről ugj meg szagattak az sok hurczalasb(an) [Marossztygyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. 1772: Micsoda életű ember az fejebbis kérdett Falus Biro mást valakit hassanlo Vésélert vert é? Kénzött é? [Kővár vid.; TL vk]. 1851: Maftyej az ökröket csapdossa kinazza, kergeti [Bet-Lt 3].

Szk: halálra ~ vkit. 1736: Providus Sütő Thoma et Marián Providus Kerekes Pavelt potentiose invadáltak hozzája kapdosván s verni akarván ha mások meg nem oltalmazták volna, a minémű készüllettel aggrédialták, talám halálrais kinozták volna [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVI]. 1757: Pakular Vaszil derekasan meg vala verve, egészen őszve volt romolva, abrázotyát, fejét meg festete volt vérevel, egj szoval halálra kinozta volt [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 14].

2. vallató kinzásnak vet alá; a schingiu/tortura; der Folterung unterwerfen. 1595: 12. Aprilis hogy zekel Peltert kinzak az Toromban, Attam 2 zaal Istranghra d 3 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 126 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1648: apparenter mint ha megh akarnek vallatni ieszszek megh legyen keszen az Czigan ahoz valo eszkeözökkel, es rettencek kerdezzek tala(m) feltebe(n) megh jelenti, de ne(m) kel azert mint illie(n) esztelent kenozni [Kv; TJK VIII/4. 272].

3. (betegség) kint okoz: (despre boli) a produce chinuri/suferinje: (Krankheit) Qualen verursachen. 1669: Több nyavalyái között az rettenetes főfájás kinozza [TML IV, 414 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1843: Török Ilona ... egy évig kinozván őt a hideg — egy dongai olánne ajánlá, hogy meg gyógyítja harmadnapra [Nagykapus K; RAK 11].

4. sanyargat; a împila/oprima; peinigien, abtöten, martern. 1668: az Váradí vitézek minden meg határozásnelkül akarjak az Szegenyseget Sanczoltatni, kenozni, már lopvais ki csapnak az szegenyssegre [KJ. Székely Moyses a fej-hez Drinápolyból]. 1765: Borbádon lakos Sárdi Szabó Samuka nevezetu Executor Commisarius ... felettébb abutált kötelességivel, mert pogány módon kötözvén, sattözvén minden uton modon kénözvén a szegenységet, és Birákot halat, vaját, bárányt, szép drága edényeket adtanak [Vajasad AF; Eszt-Mk Vall. 202].

5. gyötör; a obseda/fráminta; quälen. 1853: szüntelen az a belső érzés kinzot, hogy soha a jo Batyamot eletbe nem fogom látni [Uzon Hsz; Kp V. 393 Kispál György Kispál Lajoshoz].

6. 1847: almám egy része még szedetlen, a' mit szed-tünkis, csak kinoztuk [Kv; Pk 7].

7. nyaggat, zargat; a bate la cap, a sîci pe cineva; jn belemmern, quälen, benzen. 1823–1830: Bemenvén az öcsém Marosvásárhelyre, addig kinozza az apámat, míg nyolc Rh. forintot veszen fel neki kölcsön nadrágposztó vásárra [FogE 278]. 1834: A Februariusi Praebendajettis (!) kinoznak mind a béresek mind a falusiak [F.zsuk K; SLt évr. Deák Ferenc P. Horváth Ferenchez].

kinózás (vallató) kinzás; torturare, torturá; Tortur. 1705: Azt kérdették, hogy miért mondotta Márton deáknak hogy azt az ... commendans uram német szolgáját a kurucokhoz vigyék ... azmelyet kinózás alatt mondott ki Márton deák itten [WIN I, 374–5].

kinozhat vallató kinzásnak vethet alá; a putea tortura/schingiui; Tortur unterwerfen können. 1592: Sigmond^a derek lewele Hogy mikeppen az Nemes Espan, a' latrot mindenwt az eo processioiaban meg itilheti ... Azonkeppen Coloswaris ... effele latrokat a' kik az eo hatarokban latorsagot czielekednenek, bwntethessak ... kenozhassak Ameli varosba penigh megh talaltatik, tartozzek az a' varos megh bwntetni, kenzani, Chygazni [Kv; DiósyInd. 33. — ^aKirály].

kinózó 1. kinzó

kinoztat 1. kinzásnak vettet alá; a supune pe cineva la torturá; Tortur unterwerfen lassen. 1704: Ugyan ma kinoztattak embereket a tanásháznál [WIN I, 105]. 1711: (Gróf Csáky Istvánné) felette keményen bánt a jobbágyaival saccoltatta, kinoztatta őket [CsH 473]. 1714: Bajori Ferencz Uram Nyisztor Miklost ... gombolyéban kötöztetvén meg verette kénosztatta [Berekszó H; Szer. Marian Danila (27) jb vall.]. 1735: (A jobbágyot) a Cs. György falvi^a falus Biro házánál kalodában verette s kinoztatta [BSz; TKI. — ^aCsicsogyörgyfalvi (SzD)].

2. meggyötörtet; a pune să fie chinuit; peinigien/quälen/martern lassen. 1671: Az gyermek ló rettenetes lator, semmit sem szelidül, az földhöz veri retteneteslen verette s maga eleget kinoztatom [TML V, 610 Gyulafi László Teleki Mihályhoz].

kinoztathat kinzásnak alávetethet; a putea fi supus la torturá/schingiui; Tortur unterwerfen lassen können. 1736: az A. az Inctát p(ro)sequállya mint Feleségét divortialtatvan, annak utánna kívanhattya hogy megtorturáztassék az Incta; mert ugyanis, Senkiis a maga testét nem kinoztathattya, a mint a sz: Evangelium tanittya, a Férfi egy test a maga Felesegevel [Dés; Jk 192].

kinoztatik gyötörtetik; a fi torturat/schingiuit; gepeinig/martert werden. 1662: ez nép sem Istennel, sem emberrel nem gondolván, mindenütt való egyházakat fel-dülnak, praedálnak az emberek, mint a barmok megölettenek, sok keresztyének megmondhatatlan sok-féle kinzásokkal vesztegettetnek vala, mert némelyek nyársra kötöztetvén, úgy süttettek, némelyeknek kezei-lábai elvágattatván, kinoztattak [SKR 362].

kinő 1. (növekedtében) kibújik; a ieși (afară din ...); herauswachsen. 1781: Meg mutatom hogy a süveged te-tejin a' hajad ki nő s a' zekédből a' könyökök [Komolló Hsz; HSzjP].

2. kiütözik; a crește; herausschlagen/kommen. 1808: egy kis anya-jegye lentze formálog nőtt-ki [DLT 654 nyomt. kl].

3. kihever; a se reface; verschmerzen/winden. 1774: el mult Kedden igen kemény Jég eső volt itten . mégis az Isten úgy adta hogy az Vetések(ne)k az közepin . ment el az Sűrűje, az hol az ősz árpát meg rontotta valamennyire s az Tavasz Buzatis, de azt tartom hogy mind ki nővik [Záh TA; Kf Nagy Sámuel lev.].

4. átv kiemelkedik; a se ridica; hervorragen, sich erheben. 1896: A Társaságot^a majd én fogom vezetni, s minden arravaló székel pennaforogató embert beráncigálunk a Társaságba. Ti, kik innen nőttetek ki, érzéseitek, származástok szerint, diszül bele valók vagytok [PLEv. 179 Petelei István Jakab Ödönhöz. — ^aA Kemény Zsigmond Társaságot].

kinövé 1. (ki)sarjadzás; rásápire; Gesproß. 1835: minnek utánna az egész buza termést szorgalmatosan meg vizsgálta volna, az irt buzában, rész szerént a Zoldjében való étetés miatt, a Növé hátra maradásával, rész szerént, az egész ki növé után, a Marhák által esett kárt özveszen betsülték 5 ~ ött kalangya buzára [Gombás AF/Ne; DobLev. V/1227].

2. púp; cocoasă; Buckel. 1806: Zsombori Joseff, kintin inkább mintsem középszerű termetű . egy alkalmasint észre vehető ki-növéssel (: Czipo hátú:) [DLT 514 nyomt. kl].

kinrusz ? korom; funingine; Ruß. 1789: Egy Hordo Kinrusz 35 font Rf 5 xr 36 . Egy Kis Désába mintegy fél fontnyi Kinrusz | Fuligo, vulgo Kinrusz 4 font Rf 1 xr 12 [Mv; ConscrAp. 6, 38]. 1815 k.: Fél Font Kinrusz [CsS]. 1816: Schuviksz, s Hámtakarítani valo Kinrusz 1 Rfr 44 xr [Mezőmadaras MT; Born. XVb].

kinszenvedés szörnyű kin/gyötrelem; chin, suferință grea; Qual, Marter. 1657: Uram . Szent Fiadnak kinszenvedésének érdemét semmissé tehetik-é? [KemIr. 333]. 1714: Meg aranyozott ezüst Pohár Krisztus Vrnk Kinszenvedésit repraesentalo három figurakkal ékesített [AH]. 1725. csináltatván becsületes Papista emberek egy kökeresztet, mellyen is volt köből kifaragva az Cxtus urunk kin szenvedese, kepe [HSzjP]. 1741: Csiszér Adám uram reménkedék én nékem, hogy bostáttassák ell eő Nagyságok még az Kristus kinszenvedéséért kére egy néhány re'ndbe' [Ks 15. LXIII. 2. Moyses Lukács de Sárpatok (33) ns vall.]. 1750 k.: az Krisztus kén szenvedéséért kérjük az Urot hogy tegyen az Ur más tiszteteket [TK1 Az igenpataki jb-ok panaszlevele].

kint, künt vmin kívül; afară (din încăpere/casă/oraş etc.); draußen. 1821: mind ezen építések benn a' faluban a Curia körül, künt a' Mezőn a' szántó földekben, és a' Szőlő hegyekben mind jó állapotban mentenek által . Groff Teleki Pálra [Celná AF; Ks 79. 20]. 1823-1830: mentem haza Marosvásárhelyre, sokat szenvedtem . egy kis kurta deáki mentébe s vásott köpönyegbe, egész éjszakánként többnyire kint hálván [FogE 109]. 1855: A gräfenbergi leány mindig künt a vadászaton vékony lehende gunyában [ÚjFE 293]. — Vö. a kinn címszóval.

kinfafarkú ' 1757: Egi pár: az egyik Csonka szillyes, á más fako, és kintafarku nagy 8 esztendőök^a [Berz. 3. 1/9. — ^aÖkrök].

kinfálódik jajveszékkel, siránkozik; a se văita/văicări; jammern. 1768: hallam is mingyárt hogy tsattana az Boka Mitru Feje . . . s hallám mingyárt az Boka Mitru Feleséget kintalodni hogy az Ferje meg holt | hallattam hogy . Boka Mitru nevezetű Jobbágynak felesége kintalodot [Kiskaján SzD; BK. Biltz Kremsun (52) ns vall.].

kintorna vmilyen zenészerszám; un fel de instrument muzical; irgendein Musikinstrument. 1636: Az régi Pogányokat tudgyuk, hogy az friss vendégségekben, s-kazdag lakodalmokban, az hegedű, lant, és egyéb kintorna mellett, az o Isteniknek, és nagy hírű nevű, hazájok, s nemzetek felől jól érdemlett Vri eleiknek ditséretes viselt dolgaikat éneklették légyen [ÖGr 8]. 1714: Musicához valo 1. Virgima (!) nevű Instrumentam hozza valo requisitumokkal, futraljb(an) fl. Hung. 40. 2. Clavicordium, hozza való requisitumokkal egjütt 25. — Egy ovit Lánt futraljb(an) fl. Hung. 7. 4. Egi Kintorna figurakkal ékesített, futraljb(an) fl. Hung. 8 [AH 57].

A TESZ-nek 1. 'egy fajta pengető hangszer'; 2. 'verklí, sípláda' jel-ére adalékaink nem szolgáltatnak kétségtelen hitelt bizonyítékot. A 2., ujabkori jel. természetesen számba sem jöhet.

kinvallott elgyötört/kinzott; chinuit; gequält. 1667: Adja Isten, a szegény kinvallott gyermekének Kegyelmed és asszonyom ángyom reménysége felett használhasson^a, Istentől (ki erőt ad az orvosságnak), mindenek lehetségesek lévén [TML IV, 31 Fleischer András Teleki Mihályhoz. — ^aAz orvosság].

kinzás 1. torturare, schingiuire; Quälerei, Folterei. 1571: ele zamlalhatatlan nyomorgatassok fogsagok kalodazások teomlechezesek kynzasok chepektetessék foztassok miat kykben attiockfiays holtanak meg Immar telliesegel el puztultanak [SzO III, 329 „Zekelyseg-bely fewnépeknek es lofeyeknek” foly. az ogy-hez]. 1591: 29 Juny Az mely 2 leginth neggye waganak azok kinzassara es keoteozessere veottem keotelet, es gyepleket f — d 10 [Kv; Szám. 5/X. 23]. 1594: 12 Januar(y) Az hohernak Istrangra zeoue(n)dekre Gerttiara Mondro peter kenzasara attam f —/43 . Az hoheroknak Miuel hogi az Mondro peter testeth, fogokkal fogh-dostak, es Negge vaktak attam Neginek f 4 [Kv; i.h. 6/VI. 4]. 1607: Megh emendaltak eő kegmek az Tanacz Vraim az Biro Vram Polgar Vraimall egjetemben p(ro)nünciált terueniet Elseben Mert az Egi megh Sente(n)tjazztatot leani keüwl czjak edgik bizonsagis semmi bizoniost megh cziak sortis (!) Nem bizonitot, Az is penigh Vnüs Testis nullus Testis, kjualkeppe(n) kinzas es Vallatas keozbe(n) Valo Mondasa [Mv; MvLt 290. 7a]. 1628 u.: Az Leanzonak penigh kenzas alat valo vad-lasa nem lehet elegeges. Mert vadlasaul magatis megh gyalazta, noha felelemtől uolt [SzJk 32]. 1714: Bajori Ferencz . parancsolt az maga keze alatt levő katonaknak, hogj vigjék be . . . Nyisztor Miklost . az maga házához és ott kezeit hatra kötözven üstöket az labai nagj vjjaira kötözven gombolyégbán, ki mondhatatlanul meg verette, az Tűzben taszigáltatta, annyira, hogj . . . Nyisztor Miklost nyers Berbécs bórben takargatták.

melly nagy és ki mondhatatlan veres, ektelen kinzás mia most sem ép [Berekszó H; Szer. Foltá Togier (70) jb vall.]. 1765: ezek a rend kívül valo Executorok kegyetlen kinzasokotis vittek vegbe Biráinkon, meg kötözték őket, szakállukot, vjjokot, üstökőköt furulyukba szegeztek, s puska port tettek deszkára, és meg gyujtották a puska port s vgy vettették fel a Biráinknak ábrázattyokot [Kisened AF; Eszt-Mk Vall. 280–1].

2. sanyargatás; ímpilare, oprimare; Abtötung. 1571: ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes ereoltettek es kynzasok nagy sok kylemb, kilemb es giakron raitok valo eles zedesek ... kyket elezamlalny es fel iratny nem geozunk [SzO II, 329–30 a székelny nemzet foly. az egy-hez]. 1765: midőn itt valának rajtunk; az efféle pogány kinzások ... panaszlottunkis, akkori Regius Perceptor Kornis Gábor Uramnak [Karkó AF; Eszt-Mk Vall. 227].

kinzát kinoztat; a supune la tortură/schingiuri; quäl-peinigen lassen. 1710 k.: Olcsvai Mihály fejevári hadnagyot Sebenbe hívatatá vélünk a generális, és mind megfogatá ... meddig kinzatta, raboskodtatta és osztán mint bocsájtotta magok tudják [BÖN. 945].

kinzó 1. chinuitor, schingiutor; quälend, peinigend. 1710: A német ármáda ... Kolosvárra érkezék ... quartélyban eloszták a regimenteket s rettenetes hallatlan kinzó executióval nyomorgatták a szegénységet [CsH 365]. 1879: Egy asszonyt rajzolok, aki a mindenünnen rá háromló gyanúsítások terhe alatt ... elbukik ... hogy bosszút álljon mindenben — az egész őt gyötörő, kinozó világon — sár lesz [PLev. 42 Petelei István Jakab Ödönhoz].

2. kinzásra való; pentru torturare/schingiure; zur Quälerei benützt. 1681: Kinzo Bástya Vagyo(n) itt: ... Kisded vas horog, fa nyeléstől Nro 1 Közép szerű Csiga kötél Nro 1 Régi, igen viseltes, temerdek kender kötel Jo kanot, kilencz csomo, Circit(er) libr. 60 Vékony csiga kötél Nro 1 [Vh; VhU 511–2].

kinzószerszám instrument de tortură; Folterwerkzeug/instrument. 1765: (Dujardin József) ágya fenékén találtak két hóhérpallást, amellet sok különb-különbféle kinzó-szerszámokat [RettE 187. — "A kinzásokról és kegyetlenkedésekről i.h. részletes beszámoló].

kinzott elgyötört, megkinzott; chinuit; gequält/foltert. 1724: azt beszélte Pekri Ur(am), ha viz(s)za ad(d)ják Feleségét, kinzottabb Asz(szo)ny nem lesz mint ő [M.királyfa KK; BK. Farkas Mihály (40) jb vall.].

kinyal nyalással kiszed; a linge, a goli lingind; auslecken. 1584: egy leankamnak a' zemenek Niaualiaia león, Es Nagy Rutsagot zeört es egieb rutsagot Nialtanak vontanak ky zemebeol | Baniay Ianos deak vallia, Rettegen valem a' sokadalomba, Ez Rettegy Istwa(n) deak poztot veon teolle(m) leowe oda Zabo Thamasis vasarlany sok szo essek keozteok ... vegre monda Istwa(n) deak, holot etot sokzor Ne(m) Istwan deaknak hane(m) Bak Istwannakis Newezne, bizony vgmond mikor helie es moggya volna meg Bakoznalak, de iol tudom hogy meg zardanad (!) Gattiatad mert neked zoka-

sod az, Zabo Tamas monda Te penigh ky Nialnad beleolle [Kv; Tjk IV/1. 247, 306].

kinyargal nyargalvást kijő/megy; a iesi în galop; hin/herausreiten. 1657: Egy idő múlva tehát ő^a lovára ülven, az udvarra bényargalt ... csak hallatik az puskaroppanás, melyen én is asztaltól kiugorván, míg kijuték, addig az kinyargala kapun [KemÖn. 164. — "Cserényi György]. 1674: Sikárlóbol^a egy faluból az rebellis katonák ki nyargala(na)k előnk(b)e [PatN 10b. — "Szt]. 1730: hallám a puskának roppanasát, melyre ki menék, és akkor nyargal vala Szombati Ur(am) fel Sz: György fél^e ... lattam ezen löves utan azt is hogy Szombati Mihály Ur(am) azon Káposztas mező szellyen lévő kertből nyargala ki [Pusztakalán H; Born. XL. 104 Maria providi Tar Lazar jb consors (40) vall.].

kinyargaltat kinyargal/vágtat; a iesi în galop; hin/herausreiten. 1705: megparancsolák, hogy a hátramaradt rész is négy órákor meginduljon ... Kik is osztán szekerek után kinyargaltatván húzták-vonták nyavalyásokat [WIN I, 427].

kinyelvel nyelveléssel/szóval kiüz; a alunga cu vorbe; durch Schimpfen verjagen. 1823–1830: A Kantábol^a járt be egy fogatlan vén barát a színódusra ... Ez sünnöten disputált, mégpedig régmódiilag syllogistice de a szájos Fogarasi János ... oly sértőleg s mocskosan bánt vele, hogy a szegény barát megszegyenlven magát, elment, és soha többet szem eleibe nem került. Ezt a hallgatók közül sokan is contravertálták azt mondván, hogy nem tudtak neki megfelelni, hanem csak kinyelvelték onnan [FogE 289. — "Kanta, eredetileg önálló rk lakosságú település, de aztán Kvh-be olvadt bele].

kinyelveskedik elpletykál vkinek vmit; a trăncăni cuiva ceva; jm etw. ausplappern/schwätzen. 1669: (Szentpáliné) úgy értette volna, hogy leányom azért nem ment volna Kaphoz, hogy hűgommal Rédeiné asszonyommal egy oláh asszony boszorkánt tartanának, mivel is curosoltatnának, úgy hogy meghaljon az fejedelemasszony és azután az fejedelem ötet venné. Tegnapig, nem reménlik, hogy tudtára lett volna asszonyunknak, vagy urunknak^a, de félnek attól, hogy csak kinyelveskedik [TML IV, 430 Bánfi Zsigmond Teleki Mihályhoz. — "Értsd: a fej-nek és a fejedelemasszonyoknak].

kinyer 1. megszerez; a obține; erwerben, beschaffen. 1734 k./1770 k.: Minthogy a' Rfta Ekla harang nélkül nem lehetett ... Grof Uram ő Nga addig igyekezett, míg ... a' nagyobbik harangot az Unitaria Statusnak kezéből ki-nyerte [Vajdakamarás K; SzConscr. 145]. 1747: ha ... valami uton modon az Kapusiaktól a Practensio-b(an) valo Részt ki nyernék ... egyenlőkeppen osztásék fel [Mezőbodon TA; JHb XI/31. 2]. 1793: (A) Grof Ur ő Nga egy fain damascérozott fegyverét én egykor nagy nehezen ki nyertem volt ő Ngától hogy véle járjak [Koronka MT; Told.]. 1796: Kedves őtsem Uram, töllem kívánnya meg tudni, hogy néhai B. Intzedi Samuel, a' Csokásiano Intzedi jussom, mi Joszágot nyere ki Magyar országon [Kv; Incz. XI. 22a]. 1800/1802: a' pokai Just ki nyerték a' Dósa Ádám Ur kezéből [Makíva

MT; DLev. 6 Trans. 462]. 1825: azon Telket kel-medtől Itélet mellett ki nyerték [Msz; BalLev.].

2. kiszerez; a scoate; herauschaffen. 1676/1681: Porkolab ur(am) à Praesidiariusokat à kapuból maga szükségére ki ne külgye; se télbe maga dolgara (:kertelni, erdőre): ne fordicza ha nem ha valami el mul-hatatlan szükségnek kényszereteseből Praefectus vramtol nyerné ki, de külömb(en) semmikeppe(n) ne [Vh; VhU 665]. 1791: Nsgod egy Hermányi Daniel nevű fiát az Orosz Regimentből, ki most Szebenbe quartélyoz, mel-toztatnak a katonaságból közbenvetése által kiszabaditani, és ő addig nem nyughatik míg a fiát ki nem nyeri [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

3. visszaszerez; a lua înapoi; zurückwerben. 1735: mikor . . . az heljben tanaltatot marhája bé vitetet . . . sok kérésével nyerte ki az mgos ur(am)tól [Dezmér K; JHbK XLII/27]. 1757: az egész Sztrétyai Határt . . . Sztangvil (!) Generalis el foglalta volt és . . . Foltiné Aszszony eo Nga sok fárattással nyervén ki az említett G(ene)rális kezéből, én Mánga Josa az Atyám-mal szállottuk meg elsőben [Sztrétye H; BK ad nro 144].

4. megnyer; a cîştiga; jn für sich einnehmen. 1826: Az ezen patak minden kártételeinek is oculatiojokra az ezen Mlgos VKirály Bíró Urat melleje kirendelte-tett más Commissarius Urakkal együtt kinyerte volt a' Tekintetes Tisztisegtől az most is ez eránt panaszo Kele-mentelki Possessoratus és Communitas [Msz; GyL].

5. elér, kiviv; a obține/cuceri; erreichen, erstreiten. 1789: az egyedül való malomhoz értő mester ember, olly conditio alatt, hogy ha meg indíthatja^a, esztendeig való haszna óvé légyen, a Mlgos Groff arendátor urtol kinyer-vén, azt . . . megis indította, és jo hasznót vett belőle [Abosfva KK; GyL. Toth Ferentz (45) árendátor vall. — ^aA malmot]. 1854: Gróf Teleky Sámuel főkorlártnok, a tudományok nagy pártolója, kegyéből kinyerém, hogy a cancelláriai hat órai rendes szolgálatot kettőre apaszt-ván az egyetemen^a tudományokat hallgathassak [ÚjFE 156–7. — ^aA bécsi egyetemen].

6. ~i magát megszabadul; a scăpa; frei werden, sich von einer Sache losmachen. 1823–1830: Ez a Máthé László csakugyan kinyerte magát a katonaságból olyan feltétel alatt, hogy az Aranyosszék katonáinak prokurá-tora leszen [FogE 85].

kinyerés 1. megszerzés; obținere; Erwerbung. 1790: Endrédi Josef midőn a' Testimonium ki nyerésé-b(en) nem boldogulhatott volna, magát arra határozá hogy az ország Törvényei szerént a' nélküli a Reforma-ta Vallásra által jöjjön [Kv; SRE 866].

2. elnyerés; dobîndire; Gewinnung. 1782: Házasodá-sának idejére jutván engemet ezen Fattyu Todor (:ki Nanással voltam:) küldött . . . Bocska Gligorhoz en-gedelmet kérni azon személ'yel lehet őszve kelésre és vélek együtt lakhatásnak ki-nyerésére [Sólyomkő K; Eszt-Mk]. 1815: a' Körösi István Koslárdi^a portiojának általam leendő ki perlése véget az osztályos vérekkal inealt Contractus 4ik pontya azt tartván, hogy edgyik vér atya finak is a' ki nyérés esetében azon Koslárdi por-tioból competalo részét különösen az egész nélkül ki bo-tsáttani ne tartozzam [Marosbél AF; DobLev. V/972. — ^aKoslárd (AF) határában levő]. 1817: a G. Comman-dotol a F.K. Guberniumhoz a mí pénzünk iránt való vá-

losz még le nem jött, már Szinte desperaltam hogy annak ki nyerését soha meg nem érem [Szászszombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap kezével].

3. kikérés; cerere; Erbitten | kikapás; primire; Her-ausbekommen. 1801: Miképen certificaltattuk az O.Bu-dai Inclytus Possessoratust . . . ocularis revisio és méta-lis reambulatio, végett ki kérendő Ttes Comissarius Urak ki Nyerése dolgában az a sub B. lévő Certificatoria relatoriából nyilván vagyón [K; JHb LXVII/4. 8].

kinyerettetik megszereztetik; a fi obținut; erworben werden. 1796/1802: Ilentzfalvi portiojából a' Deakia-num Bonum hosszas per által ki nyerettétvén 's elis vé-tettetvén Rész Jozzága nagyon meg tsonkult [Ilencfva MT; DLev. 6. XXXV. 4].

kinyerhet 1. megszerezhet; a putea obține; erwerben können. 1764: tartozzék Dobolyi Joseff Uram, az egész Henke részt kinyerhetvén 600 ~ Hatszáz Mforintokat, a' remittens Bíró Haereseknek lefizetni [DobLev. II/357. 1b]. 1804: Gal Péter nekem maga mondotta hogy a melly Ioszágot a Felesege Moses Mária Jussán keresnek Moses György és Danieltől, atal adták felit Szeki István Urnak, mint plenipotentiariussoknak, hogy ha ki nyer-hetik fele legyen Szeki Istvan Uré [Szenterzsébet U; Borb. II Szakács Ádám (59) armalis ns vall.].

2. kikaphat; a putea primi; (heraus)bekommen kön-nen. 1800: Szorgalmatos voltam, hogy a' Felsőes Mon-tanisticus Thesauráriátusrol a' Resolutiot kikaphassam és el-küldhessem, de ki nem nyerhetvén nem lévén még expediálva, continentiaját csak vgyan láttam [TLev. 5/17 Köpetzi Nagy Iosef lev. Nsz-ből].

3. elérhet, kivivhat; a putea realiza/obține; erreichen können. 1854: Én az eszve fel mentem Fosztához és be-szélttem is vele az érdekelt haz iránt, hanem a' mit kinyer-hettem igen kevés [Nc; DobLev. V/1377 Gyarmathi So-ma Dobolyi Bálinthoz].

kinyerhetés elnyerhetés; obținere; Gewinnung, Er-reichung. 1792: Néhai Fejedelmekintől Privilegiáltatott Városunk különös Regalis mellett Deputatussaink által kelletik . . . ezen mostani Ország Gyűlésére a végett bé nyujtádo Könyörgő Levelünket bé nyujtani és annak kinyerhetését szorgalmatos igyekezettel munkalodni . . . követeink esmerjék szoross kötelességeknék [Zilah; Borb. II egy-i követek ut.].

kinyert 1. megszerzett; obținut; erworben. 1789: Ha valamelyik Félől valaki hosszas perlekedés után ollyan örökösön vásárolt Ioszagot, Földet, vagy akár-mi Birodalmot ki nyerne . . . meg osztván a ki nyert Bi-rodalomért Törvényesen ítelt Summát a másik Fél rectificálni tartozzék [Kük.; Kp II. 25]. 1793: Adámo-s és másut is törvényes uton ki nyert Mikola jusson ál-lo portioink között . . . szükségesebbnek tanáltuk azon Malonbéli részünköt el adóvá tenni [Küküllővár KK; JHb XIX/37].

2. kiszerezett; scos; verschaffen. 1824: a Déési Uttzák flaszterezésire ki nyert Sz. Ujvári várbéli Balog János ne-vű Rab [Dés; DLt].

kinyes 1. le/megnyes; a tăia crengile, a curăța de crăci/crengi; (ab)stutzen/ästen. 1772: láttam . . . valami hat

szal igen szép valagatott épületre valo tsere fakot le vagva végik ki nyesve | hat Szep szál épületre valo tsere-fakot le vagtanak . . a fakot szépen min (!) végig ki is nyesték [Ádamos KK; JHb XIX/58]. 1785: határunkon a ketskék(ne)k . szabados járási miatt az ujj jövések meg évődtek és úgy el tseplyesedtek^a hogy e keves vagy semmi nevedekést nem ígérték azokat ki nyestük és erős őrizet s tilalom alatt tartjuk [Torockó; TLev. 4/11. 1b. — ^aAz erdők].

2. kivág; a táia; aus/abholzen, ausschneiden. 1837: huszár katona Wizi Mihály helye szélyében az ép, eleven bükkből két kasarak kinyesve találtattak amelyben semmiféle fennálló fa nem találtatik [Jenőfva Cs; RSzF 120].

kinyesel leágaz/nyeseget; a táia crengile rind pe rind; nach und nach abästen. 1798: én osztán a vágáshoz hozzá fogtam, 's mint egy őt, vagy hat szál olyan vastagságu Csereftalát fát majd mind a Derekam Le vágtam, melyeket is, midőn ki nyeselni akartam . . az Erdő Pásztora eo Nagyságának oda érkezett [Ádamos KK; JHb XIX/59].

kinyílás 1723: az raboskodó Aszszonyok urok s másokis kik már a Taploczai utra indultak völt vissza fordultak az töretlen ut(na)k fel nem vehetése miatt de erreis Nemasági ur(am) Csak szidalommal illette eődött az után pedig Csak hamar érkezett az ut kinyílása, a jobbágyokis fel mentek Nemasági urammal [Hodák MT; VGy. Prekup Gligore (34) j b vall.].

kinyilatkozás nyilvánvalóvá létel/válás; invederare; Augenscheinlichkeit, Greifbarkeit. 1710 k.: bűneinek Isten és emberek előtt az ítélet napján való kinyilatkozása és annak irtóztató szégyenlése, mint bukált Ádám a fák között. 1. Mó. 3 [BÖn. 466].

kinyilatkozhatja magát nyilatkozhatik; a se putea pronunța; sich äußern/können. 1823–1830: Én pedig mondám, hogy nekem igen jól esett ez az alkalmatosság, mert egyenesebben s rövidebben nyilatkozhattam ki magamat. Az öreg doktor csakugyan azt mondá: hogyha a leány anyja akarja, maga sem bánja [FogE 291].

kinyilatkozik 1. kiderül/tudódik; a se clarifica/afla; sich herausstellen/zeigen/aufklären. 1596: az mint hallottam, kegték eleőtt igen kj nyilatkozott volt, ki leot legien feő oka, ez en gyalazatomnak es kichin egessegem megh romlasanak [Kv; Szám. 6/XXIX. 172 Bachi Tamás sp kezével]. 1632: hogi ot ki nyilatkozott dolgok^a haza ment Berkeszi Mihali az varrojat mind el vagdalta volt a feleségének [Mv; MvLt 290. 82a. — ^aAz asszonyok és szeretőjének dolga]. 1724: En Brassován Christoph magam és Testvér Bátyám Brassován Nicula képeben . . alkuván meg . Czegei Vass Daniel Urammal hogy sem én sem Bátyám Uram . . azon Kalácsoson, sem az lovat el lopo tolvajon ha szinte ki nyilatkozunk is ki löt legien ez után nem pretendálunk [Vízszilvás SzD; WassLt]. 1763: ha esketnének utánna sok excessusai nyilatkoznának ki Mányika Iuonnak s tudják hogy meg lakolna érte [Gálfva KK; Mk V.R. VII/1. 51 Antal Mihály (34) j b vall.]. 1790: A Possessionaria Portio áll egy Antiqua Sessiobol . Cum omnib(us) appertinentiis, melyek mind régtől fogva adhaeráltak

. sőt azokis a mellyek még ezután is ki nyilatkoznának, hogy az meg nevezett Sessio után tartoztanak [Örményszékes AF; DobLev. III/672]. 1805: minden fele Discretiok el töröltetnek ennek altol hagoi hogy ki nyilatkozzanak szükséges hogy minden szomszédas két verőben edgy hites legyen a ki arra vigyázzon a kiis a kiket ezen pontnak altol hagait fel ad 12 for büntetessenek [Torockó; TLev. 7/12].

2. nyilvánosságra/napfényre jut/kerül vmi; a ieși la iveală; zum Vorschein kommen. 1677: Ha valamely árultatásnak vétkevel vádoltatott . személy compareálni nem akarván, az Országból ki akarna menni, és az Ország . szélében deprehendáltatnék, avagy oly levelei, tractai nyilatkoznának-ki, kikből manifesta suspitio láttatnék el-menetele felől, szabadoson meg-arestalt-hassék [AC 41].

3. az idő ~ kitavasodik, tavaszra fordul az idő; a se desprimăvara, a se face primăvară; es wird Frühling, frühlingen. 1583: Vegeztek eo kgmek ezis hogy . Amikor . . az wdeo^a ky Nilatkozik . amy az ot valo Epwletet Nezy, eo kgmeknek gongioiok lezen [Kv; TanJk V/3. 270b. — ^aA határozat febr. 20-án kelt]. 1662: Az idő már kinyilatkozván, az Tisza jege is elmenvén, nagy áradás vala [SKR 138]. 1770: Itten még^a az idő ki nem nyilatkozott, a vizes földben nem lehet szántani [Esztyény SzD; Told. 29. — ^aApr. 1-én].

kinyilatkozott napfényre került; iešit la iveală; zum Vorschein gekommen. 1662: Tömösvári passával való ökegyelme conclusiója nem volt titokban . de más tovább ülhettett volna ideig odaengedett székünkben, talán hamarabb elvötte volna ökegyelme jutalmát elfogott levelekből kinyilatkozott practicájának [SKR 466 II. Rákóczi György vädja a vele szemben fej-mé választott Barcsai Ákos ellen].

kinyilatkoztat 1. kijelent/nyilvánít; a declara; offenbaren, erklären | kifejezésre juttat; a exprima ceva; zum Ausdruck bringen. 1666: Gróf Tökölyi uram ö kegyelme . írja Isten csudálatos dolgot nyilatkoztatott volna ki, olyat, melyet pennára nem bízhatott [TML III, 563–4 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1804: a Néhai tisztelt Aszszony halála előtt valo Esztendőben mitsoda szokkal nyilatkoztatta ki Anyai indulatját az igazsághoz, és gyermekeihez valo szeretetében [Fejér m.; DobLev. IV/875. 2b vk]. 1828: mű a' Tavaszi gondolatunkat melyet . még akkor ki nyilatkoztatunk volt most ezt meg változtatva mű ezen Földünket egészen által adgyuk és szántuk a' Fiu Testvérünknek [Marosszék király MT; Pf]. 1830: fizetni valonak 100 ~ Száz Conventios Rhforintok maradtanak; de ezeknek kész pénzbe valo letétekre is elégtelen, 's tehetetlen voltakot nyilatkoztaták volna ki, menének ilyen Cónplánázióra s egyezésre [Szentbenedek AF; DobLev. V/1162].

2. napfényre hoz; a scoate la iveală; zum Vorschein bringen. 1710: a császár confessáriusát . titkon arra vevé, hogy mikor a császárt meggyóntatná, a megszenteltetett ostyát méreggel kenné meg, s úgy étetné meg a császárt. De az Isten kinyilatkoztatá a nagy gonoszsgát [CsH 94]. 1831: talám most nem sokára ki nyilatkoztatya az Ur Isten a tolvajt [Dés; DLt 332. 21].

3. (titkot) kibeszél; a divulga (un secret); (Geheimnis) ausreden. 1582: Semmy Tytkot Innet az Thanaczbol

Ideonek eleotte ky Nem Nyilatkoztatok [Kv; TanJk V/3. 257a. A százferfiak esküjéből].

4. elárul, felfed; a dezvalui; aufdecken, verraten. 1768: tudom, hogy minek utánna fel támbáskodott akkor betegségéből Adás Jákob, 'a Felesége Lunkoján Rebeka meg verte miért nyilatkoztatta ki az Attyafiainak a' pénz létit [Vályebrád H; Ks 81. 57/17 Adás Ádám (45) jb vall.].

5. ~ja magát nyilatkozik; a se declara/pronunța; sich äußern. 1811: (Özv. Balás Istvánné Dobolyi Mária) ezeket mondá: Én az Urakat azért kívántam magam eleibe hivattatni, hogy az Urak előtt magam nyilatkoztassam ki [Borosbenedek AF; DobLev. IV/941. 1a]. 1813: Baratosi Joseff mi modan Nyilatkoztatta ki magát a Feő Czéh Mester ellen? [Dés; DLt 56. 3 vk]. 1818: (A) Sogor ur(am) a többi között egyszer ugy nyilatkoztatta ki magát, hogy jobb lett volna . . . békét hagyni az egy mással valo Perlekedésnek [Szentbenedek AF; DobLev. V/1013 Mohai Lőrinc Bartók Ádámhoz].

◇ Szk: Isten az időt ~ja Isten tavaszra fordítja az időt; Dumnezeuul face să vină primăvara; Gott wendet/kehrt das Wetter dem Frühling zu. 1594: Ammideore penigh az Isten az wdeot megh melegit es ki nyilatkoztatia, ha valami ok akadali nem obgtal, eo kegmek nem akariak touab halogattni, hanem megh akariak eppite-ni^a [Kv; TanJk. I/1. 232. — "A kaputornyot]. 1769: A Szántásba nem boldogulhatunk, mert az üdö el főgott ha Isten ki nyilatkoztatya az üdöt azon leszünk, hogy szánthassunk [Esztény SzD; Told. 5a] * Isten ~ja a tavaszt 'ua; idem' 1745: Isten ö Sz.Felsége ki nyilatkoztatván a Tavasztis . . . vetettem . . . a Lukáts Vonul földéb(e) Iricze búzát [M.köblös SzD; RLt DiarOec. 33].

kinyilatkoztatás 1. nyilatkozat; declaratie; Äußerung, Erklärang. 1789: a K. Gubernium 1788ban Februariusnak 4kén . . . tett ki nyilatkoztatása szerént hibául tulajdonitja [T; Thor. XX/10]. 1799: a' fennebb előadott két Punctumoknak elfogadztatások vagy el nem fogadztatások felölli . . . eő Nagyságok részéről világos kinyilatkoztatást kíván Groff Korda Anna [Magyarország TA; JHbK LX/6. 21]. 1815: Az Altzinai^a Község Leveléből sajnoson tapasztalni kéntelenítettünk azt: hogy annak abban le tett Kinyilatkoztatása . . . az Igazságnak meg nem felel [F.gezés AF; Told. 30. — ^aSzb]. 1816: Az Exponens Község el fejtkezvén . . . magok ki nyilatkoztatásakról . . . az erő hatalammal el foglalt heljnek Törventelen birtokáról sem le nem mondattanak sem az érant Törvényes keresetet nem indittatnak [Asz; Borb. II].

2. kb. kinyilvánítás; destăinuire, manifestare, exprimare; Bezeugung, Offenbarung. 1672: az Venditornak Feleséghe ambigalt az szőlő árának ki nyilatkoztatásába(n) . . . azt mondotta volna az szőlő árát senki ne(m) hanc(m) csak Isten tudja [Kv; TJk VIII/11. 215].

kinyilatkoztatik 1. nyilvánítatik; a fi declarat; geäußert werden. 1593: Amj az ideghen Bor be hozat illethy Akik Nyilwa(n) ky tudattattanak, Azokat mingiarast teorwenjre hyak Es Akik per Attest(ati)onem illien Zabadsagh teoreóknek ky Nilatkoztatnak Azokatis zemely Valogatatsnelkw teorwennelkw Ne hagygyak [Kv; TanJk I/1. 227]. 1792 u.: melyik(ne)k marad a' Ioszágn nem érthette, tsak az fen(n) irt esztendök-

ben és napokban nyilatkoztatott ki bizonyos tudománnyá [Hr 2/46].

2. nyilvánvalóvá tétetik; a fi făcut învedereat; offenbar gemacht werden. 1636: (Isten) ditsősege és tisztessege ez egész világon szerén szerte mindeneknek ki hirdettessek . . . Nem mint ha hamisból igazzá tétetnék, távol legye(n), mert az a tökéletes igazhoz, sőt merő igazsághoz nem kívántatik, hanem hogy az ő magán valo igazsága mindenek előtt ki nyilatkoztassék, és meg is mértessék [ÓGr Aj. 5].

kinyilatkoztató szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ hit mellett; hites/esküvéssel megerősített nyilatkozattal; cu declarație făcută sub jurământ; durch Eid bestätigte/befestigte Äußerung. 1819/1831: Feljegyzése Azon ősi, és Szerzemény Leveleknek . . . a melyek a' F.K. Fő I.Tanátsnak . . . két rendbéli Rendelése nyomán Fodor Pál által lett ki nyilatkoztató Hit mellett rövideden fel jegyeztettek e' következőkben [Aranyosrákos TA; Borb. II].

kinyilatkoztatott 1. vki nyilatkozatában említett/ki-fejtett; declarat; geäußert. 1828: a Fő Notarius Ur által ki nyilatkoztatott dolgot értékre adtam [Dés; DLt 87/1829].

2. 1828: M.Kövesdi Ujjfalvi Elek Ur, mint Édes Atyának előttünk magát ki nyilatkoztatott Személyesse [Mv; DobLev. V/1146].

kinyilaz (közföldet) nyilazással feloszt; a parcela pămînturile aflate în folosință obștească; (Gemeinboden) durch Pfeilziehung aufteilen. 1764: Ezen helyet a hegy fele ki kell nyilazni [Újszékely U; WassLt]. 1802: a' melly kaszállot . . . a' Falusi Colonosok . . . egymás között Esztendőnként örökké ki nyilazta(na)k Házalatak szerént [Felőr SzD; Torma]. 1805: Ezen Erge nagy tos helyt az én értemre-is Dioszegi tovának hivatottat, mi okból én nem tudom, azt sem tudom hogy a' Nevezett Ergét a' Város mi okan nyilazta ki, s osztotta ki [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt. Keresztes András (26) ns vall.].

kinyilazás nyilazásos felosztás; parcelarea pămînturilor aflate în folosință obștească; Aufteilung durch Pfeilziehung. 1777: Mely ezen Erdőnek ilyenén modon lett ki nyilazása után által jöttünk a' falu felett valo Erdőkre [Magura TA; Ks 89]. 1791: mentünk a Kis Fenesi^a határon még osztandó Erdőknek ki nyilazásokra [Szászszőlőslőz TA; JHbK. XXVI/10. — ^aTA].

kinyilaztatás nyilazásos felosztás; parcelarea pămînturilor; Aufteilung durch Pfeilziehung. 1782: ezen Kis-sebb fű nevzetű Helységb(en) lévő erdők(ne)k is Antiqua Sessio után lett felet osztása, s kinyilaztatásától fogva . . . Palatkai Susánna Aszszony birta [Abosfva KK; Told. 3].

kinyilaztatik kb. oszló nyilba/osztozásra kijelöltetik; a fi parcellat; für Pfeilziehung/Aufteilung durch Pfeilziehung bezeichnet/bestimmt werden. 1762: Az allyasabb Ingo lók pedig az Inventariumbol ki Nyilaztatván, a Joszá-gokban a végre delegalando Divisorok által excindaltasának és Assignaltassanak [Búzásbocsárd AF; MK].

kinyílik 1. a se deschide; sich öffnen. 1840: az ajtó pedig úgy nyílt ki hogy tsak az ujjával elig meg nyomította [Kvh; HSzjP Kerekes László porkoláb vall.].

2. a da spre; nach/auf etw. gehen. 1680: nyílik ki ezen describalt házból egy bellet ajtó [A.porumbák F; Ált Inv. 6]. 1811: egy Fájín kis Budátis csináltotam a házomból Nyílik ki az ajtója egy kis folyoso forma és annak az végiben jo Budám [Konkolyfa SzD; Ks gr. Kornis Anna Kornis Gáspárhoz]. 1830: Ezen kis Szobából . ajtó nyílik ki a gangra [Kv; Somb. II].

3. az idő ~ kitavasodik, tavaszra/kikeletre fordul az idő; a se desprimăvara, a se face primăvară; es wird Frühling, frühling. 1614: (A) szeoloket mikor az vdeo kj nilik az huteős szeoleő mereokkal meg kel bechultetnj [Kv; RDL I. 95]. 1851: A' tavaszi szántás alá tartozó földeket . köteles Máthé György — mihelyt az idő anyira ki nyílik, gazdailag jól meg szántani [A.esküllő K; RLt O. 4]. — L. még SKr 216, 249.

kinyíló 1. kifelé nyíló; care se deschide; nach außen gehend. 1636: Vagyon rayta harom Uy epp, luegh Ablak szepek Annak tizen kett ki nylo vas sarkakon allo ramaj, tablai vas veszeőszek, szegezősek [Siménfva U; JHb Inv.]. 1730: kis gyalog kertecske . . . az istalo felől talaltatik egy kinyíló Level kapucskaja [Szemerja Hsz; HSzjP]. 1802 k.: A kapu felől valo szoba Bolthajtásos . két kinyíló ablakkal mellyek közül az Uttza A felől valo duplás evegü Salugatteres [Dés; RLt]. 1852: A konyha külső Ajtóját meg vasaltam ujonnan a kinyíló Ablakfiglikkel együt 14 Rf [Kv; SLt Vegyes perir. Geng Ádám lak. m. szám.].

2. vmerre nyíló; care se deschide într-o anumită direcție; auf irgendeine Richtung gehend. 1697: Ezen házbol vagyon egy kis kamaráb(a) ki nyílo bérlet fenyő Deszkból álló vassorkakon függő kised ajtotska [O.brettje H; Born. XXIXa. 2 néhai Bodoni Balázs conscr.]. 1732: Ezen folyosóra a Nagy-házból ki-nyílo Ajton mennek-ki [Szentjyakab SzD; Told. 11/67]. 1768: ezen . . . házból vagyon más hasanlo képpen két vas Sorkokon álló záros az Udvarházon fejlő Lévo Gyümölcsösben ki nyílo ajtó [O.kocsárd KK; Ks 74/55].

kinyílt 1. virágba borult; in florit; hat/ist aufgeblüht, aufgebrochen. 1658/1741: Fejér várral együtt veszél Collégium Ki oly ékes valál mint ki nyílt Liliom [EM XXXVI, 145 Köröspataki B.János, hist.]. 1678: minden bizonynyal pünkösdi napján az kinyílt pünkösdi rózsákat szagolhatják [TML VIII, 113 Teleki Mihály Nalácz Istvánhoz].

2. nyílt, őszinte; deschis, sincer; offen, aufrichtig. 1836: mindenk látták, hogy tsak a Test volt erőtelen, de a Lelke, esze, elméje ép volt, és azon ki nyílt Szívből költ Testamentum az Alperes Özvegiet annyira Karakterizálja, hogy illyen Testamentummal kevés özvegyek di-sekedhetnek [Ne; DobLev. V/1213. 1a].

3. fogékony; receptiv; receptiv, empfänglich. 1780: bennünket el tiltattak darab vasaink fel mívelésitől, holott az Articulus utasítása szerentis de a' kivüli ki nyílt értelemmel ki nem itéli meg, hogy a' mit törvényesen futattunk, ha mód lett volna szabad volt felis mívelünk, de akadály miatt maradtak meg darab vasaink, és azért a' szabadság el nem vétethetik [Torockó; TLev. 9/17].

4. átv nyitott; deschis; offen, geöffnet. 1665: az ilyen dologban ha mi hallgatnánk is, sok kinyílt szemek vizáznak reá [TML III, 388 a fej. Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ füllel éberen. 1667: Kegyelmedben megnyugodt elmével lévén, tovább is azon dolgok directióját Kegyelmed dispositioja által akarjuk folytatni; kétségünk nem lévén a felől is, hogy . a dolgok viselésében méltóságunkra kinyílt fülekkel és szemekkel nem vizázna [TML VII, 538 a fej. ua-hoz] * ~ szemmel 'ua' 1667: Az én dolgom mire hajol . kérem, gyakran tudósítson s legyen kinyílt szemmel azalatt is, míg én oda járok [TML IV, 210 Bánfi Dénes ua-hoz].

kinyílt szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: az idő ~val kikeletkor, tavasz érkezével/jöttével; la sosirea primăverii; in Frühling. 1841: az érdekelt utztát ne engednék annyira el gebbedni 's minthogy pedig azon uttza — azutanis roszt állapotba volt — hor-dattattam az Telkemről azan helyre földet, — 's tsak a' miatt sáros az hely, — mivel az fagyra hordattattam, — de az idő ki nyíltával hasznos lesz [Dés; DLt 391] * a tavasz ~val 'ua.; idem'. 1837: a Tktes Exps Ur a Tavasz kinyíltával ki jött Kolosvárról [Völcs SzD; BetLt 1 Durus József (51) ns vall.].

kinyilvánít kijelent; a declara; erklären. 1854: Másfél évig hallgatám itt a világi történetet, földrajzot, statisztikát, számtant, bölcsészetet és boncztant. A bécsi egyetem iránti elismeréssel kell itt kinyilvánítanom, hogy másfél év alatt többet tanulhaték itt, mint otthon 15 évek alatt [Újfe 157].

kinyilvánkoztatás szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion; maga ~a nyilatkozat; declaratie; Äußerung, Erklärung. 1840: az Nemes Collégium az két rendbéli Betsü Levelek mellett Törvény uttyán kíványa azon Buzabéli Levelekbe foglalt Buza kárnak megnyiséget és mértéket el határozni Tekintetes Juris Professor Farnas Károly Urnak közelebről tett maga ki nyilvánkoztatása szerént [Ne; DobLev. V/1231. 1a].

kinyilvánosíttatik kinyilváníttatik; a fi manifestat; geäußert/offenbart werden. 1796: azon Privilegium hogy a' Tatárok által el égettetett, és el pusztított légyen, az ezen most producalt Restauratióból, és Renovált Privilegiumból világosan ki tettek, és sok Bárok 's Nemesek által is ki nyilvánosíttott [Mv; TLev. 5/16 Transm. 78 tábl.].

kinyírat ? levágot; a sacrificia; abscheren lassen. 1664: Az Katona Mihály uram juhái igen kezdtek volt hullni, ki is nyíratá őket, de az mienkben még eddig egy sem betegedett [TML III, 11 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

kinyit 1. a deschide; öffnen. 1599: Tudom azt hogy mikor Nagy Iános ky nita az kapút még az harcz eleött el mennek úla Makraj Peter és Poliak Marton [UstT 13/106 Catherina consors nobilis Imre Veres de Ders vall.]. 1633: az Assoniom az kapu kis ajtaját ki nitotta, es az fel haz hatulso ajtajatis megh nitotta, es ugi bocsa-totta be ot az legent [Mv; MvLt 290. 120a]. 1650: en nitam ki az Porgolat kaput nekie [Cente SzD; BLt]. 1754:

Ezzel parancsolá . . . ő Nga hogj csak nyissuk ki ä Ládakat, s mü ki njitánk égj néhánjat [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. 1760: az Merk Luka házában hallék valami Zerétét, és bufogástis, és arra oda futamodám s mikor a Pitvar ajtot ki nyitám, Kotsis Péter ki szalada onnan mellettem nagy véresen [Köröd KK; Ks 17. XXXI]. 1772: Ezen egész Epület . . . annyira a Földbe le süjedett, hogy Ajtait alig lehet ki nyitani [Kozmás Cs; BethKt Mikes conscr.]. 1792: a kaput kinyitá a Bíró [Szentkatolna Hsz; HSzjP]. 1808: szegény Katsot meg látogattam, meg háboradt szegény, örökké bészárva üll, alig tudtam az Ajtot ki nyitatatni véle, s azután hogy ki nyitatta sok ideig szot nem tutam belőlle ki venni [F.detrehem TA; Ks 65. 44. II Kemény Ignác lev.].

Sz. 1879: Dinomdánomra, paradéra, lármás, messze látszó dolgokra kinyitja mind a száz zsebét, de irodalmi célnál — akármiféle azt — behúzódik a hajlékába, s bezárkózik, mint egy csiga [PLev. 61 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. megnyit, szabaddá tesz; a deschide/elibera; freimachen, eröffnen. 1677: Utakat, melyek bé-vágattattak, senkinek ki-nyitni nem szabados [AC 273]. 1744: az utrumb(an) meg nevezet helyet . . . ő Nsga juhaival nyitottak, és irtottak ki [Szentmargita SzD; Ks 17. LXXXIV. 27]. 1814: Sinfalvi közönség Falus Birája Szabo Márton Falu képében és nevében . . . , kezében lévő fajta felemelésével Repellált ezt mondván cum protestatione: . . . Repellálok ide senki bé ne lépjek, mivel most nagy karunkal esnék meg, az Árok kinyittatása, mivel a Török buzát még a közönség megnepszedte, ha pedig meg szedi a közönség ezenn Helyet, készek leszünk az Arkot kinnyitani, s a Patakat abban venni a bé Birokkal edgyütt [Asz; Borb. II].

3. kifed; a dezveli/descoperi; aufdecken, freilegen. 1784: Somlyó Csehi Szöllő Hegyen lévő szőlőjőkbe fogadtam Vintzellérnek, Somlyó Mező Várossában Lakó Tulokdi János Ő klmét . . . tartozik ő klme, az őszszel vetni Palánt Szöllött is Maga, kellett koránt, ki-nyitni, vagy nyitattni, meg metzeni, karózni, homlitani, köttetni, háromszor mindenütt meg kapálni, szüreten jelen lenni, és illendőképen el fedni [Somlyó Sz; IB].

◇ Szk: az Ūristen az időt ~ja Isten az időt kikeletre/tavasza fordítja; Dumnezeul face să vină primăvara; der Herrgott wendet/kehrt das Wetter dem Frühling zu. 1619: Az türkezek bizony még az uj morhákkal el nem érkeztek az télnek szörnyűsége miatt Immár hiszem az Ūristen az üdöt annyira kinyitotta szorgalmatos gondom Jeszen mind a megszerzésére, s mind küldésére [BTN² 248].

kinyitás 1. deschidere; Öffnung, Aufmachung. 1675: minden reggel es <est>ue alkalmas időben Varunk kapuinak ki nyitassa, es be tetele haladásokkal es könyörgessel vitessék vegben [Fog.; UF II 674 A. Bornemisza mpr]. 1787: Tapasztaltam el mult őszszel hogy egyszer . . . az irtt Frajja eő Nagyságának az Lisztes Kamora Lakotjának ki nyításában peszterkedett [Backamadaras MT; CsS].

2. megnyitás, szabaddá tétel; deschidere, eliberare; Freimachung/legung. 1621: Az mester hazaba(n) az kwrteoten es Zayatlan kemenczehez veottwnk Egi vy Eóregh kwrteot p(ro) d. 50 Annak be Czinalasatol, es az Zayanak ki njtasatol . . . attu(n)k d. 35 [Kv; Szám.

15b/IV. 29]. 1671: Utak bé-vágattatásatol; Annak kinyitása s' rajta valo járók kelők ellen^a [CCI. — ^aUtána utalás a von. törvényekre]. 1814: az Executionak Törvényesenn léjendő végbenn vitelere . . . semmire sem mehettünk . . . meg tértünk a Patak Ároknak intézett Helynek ki nyitására [Asz; Borb. II Kövendi Létai Peter hűtes assz. kezével].

3. megindítás/nyitás; deschidere; Erschließung. 1713: Felette nagy abusos szokott practizáltatni némely possessoroktól és sós helyeknek lakosától a tilalmas és fattyú-só aknáknak kinyitásban, colálásában és az onnan eladott sóval való kereskedésben [SzO VII, 194 gubi nyílt rend. Usz-hez].

4. kifelés; dezvelire, descoperire; Aufdeckung, Freilegung. 1683 k.: Wagon az Parochiahhoz egy Szöllő Mellynek ki nyitasaval metczesevel, Karozasaval . . . es egyszeri kapallasaval az Samsoniak Tartoznak^a [Samson Sz; SzVjk 166. — ^aA papnak]. 1853: ifb Wida György . . . 5 ött pengő renens forint fizetés mellett a Külső Közép utcai kertemben lévő Szőlőmnek most a' kinyitástól kezdve egészen az el temetésével járo mindenémű művét köteles légyen becsületesen és kívánta módon meg tenni [Kv; RLt O. 4 Rettégi Imre kezével].

5. átv kitarás; destăinuire; Aufschliebung. 1660: hogy . . . egyező tetszésből tractálhassunk hazánk megmaradására való minden dolgokról, szabados vokssal és magok sziveknek bátorságos kinyitásával [KemIr. 339].

kinyitó (ki)nyításra szolgáló, nyitó; cu care se deschide; AufschlieB/sperr-. 1656: Ezen haznak 2 ablaka, mindenik harom tablabol allo, vas forditos ki nito karikaival jok [Fog.; UF II, 163]. 1756: Ezen Ház . . . két Ablakjai lévén . . . belső Rámáján két két Vas Sarkokon fordulo, kisded Vas Karikákkal ki Nyito, és Vas Horgokkal be záro, kisded Üveg karikákkal On közé foglalva rakot Ablak Táblátskái vadnak [Branyicska H; JHb LXX/2. 18–9]. 1772: (Az ablak) Rámái Hársfából két kisebb, és két nagyobb Táblákra vadnak külömbezettve, két két vas sarkotskákkal, és Forditojával edgyütt, és ki nyitó karikaival [BethKt Mikes conscr.]. 1830: Egy vas nyüget kinyito vas költs [DLt 499 nyomt. kl].

kinyitogat ki-kinyit; a deschide în repetate rînduri; wiederholt öffnen. 1849: Krizsán Mária szobájának kulcsával az én szállásom szobaaajtáját kinyitogatta és a hitelezők részére biztosítékul az ottan letéve volt szobámbani podgyászait kilopta [Kv; Végr. Vall. 5 Kelemen Benjámín vall.].

kinyitó-karikás nyitó fogantyús; cu mîner de deschidere; mit Aufsperrgriff. 1656: Az uczara szolgáló két ablaka, vas veszszeős, forditos, ki nyito karikas [UF II, 172].

kinyitós fogantyús; cu mîner; mit Griff. 1656: Ezen haz falan vagon 4 tablakbol allo vas sarkon panton forgo, forditos ki nitos vas karikas üvegh ablak [Fog.; UF II, 138].

kinyitott 1. nyitott; deschis; geöffnet. 1657: Másodnap udvárnál az palotának kinyitott ablakán nézvén kijűve hátam megé Cseffei László, ki is ítélőmester vala [KemÖn. 170].

Szk: ~ szemmel éberen. 1663: Mennynek, földnek hatalmas Ura az ki ... az éneám törő gonoszakaróimnak és az engem gyűlölő ellenségimnek kinyitott szemmel néző és sebesen futó lábbal veszedelemre igyekező gonosz cselekedetek között kegyelmesen megtartottál [Kv; KvE 187 LJ].

2. fedetlen, be nem fedett; descoperit; unbedeckt. 1842: A' Kis Kaszárnya Istállója mellett ki nyitott Sántz^a [Dés; EHA. — ^aValószínűleg az ún. Pinéri patak árkára von.].

3. kifedett; dezvelit, descoperit; aufgedeckt, freigelegt. 1681: Mint hogi eze(n) szőlők igen el sovanjodtak kellene Uy ért földel mindenik tövet meghuritani vagi földelni mikor már ez^a jól megh ért, az ki nyitott szőlő tökere egi egi jo kosarral, vagi teknőczkével töltenek, es az utan ugi kapállyák be [Vh; VhU 586. — ^aA szövegben az előzőekben leírt módon előkészített föld].

kinyittat 1. a dispune să deschidă; öffnen lassen. 1723: ez előtt egy néhány héttel a Gábor Mátyás hijjanak az ajtaját be rugá Nemasági ur(am) zarolva lévén, a többitis mind ki nyittatá [Hodák MT; VGy. Prekup Onyica (40) j b vall.]. 1812: a' Groff megyen a Groffné Ládájához, meg emelítvén nehézneq találja, legottan az itt dolgozo Vásárhelyi Lakatost béhivatván a' ládát kinyittatja [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersébeth (44) grófi mosóné vall.].

2. megnyittat; a dispune să deschidă; eröffnen lassen. 1835: Falus Biro Nagy György az egész Sz(en)t Imbrei közönsiget egyben gyűjtött volna ... a Tamási András Jozsaga mellet kijáro uttatt ... takarodás kedvért kinyitadni mely ut kinyitatasért folyamodott Vala az irt közönség instantzia mellett [Szentimre MT; Bal-az Lev.]. 1844: Kerületi Király Biró atyánkfia a' Járási Dulloval, és a' Mérnökkel, a' kérelemben ki jelelt helyen kívántato Ujj Ut vonalt nyittassák ki [Usz; UszLt XI. 85/1. 87].

3. kifedet/fedetett; a pune să dezvelescă; freilegen lassen. 1784: (A vincellér) Somlyó Csehi Szöllő Hegyen ... tartozik az ősszel vett Palánt Szöllött is Maga, kellete koránt, ki-nyitni, vagy nyittatni, meg metzeni, kapózni, homlítani, kötötni, háromszor ... meg kapálni, szüreten jelen lenni, és illendőképén el fedni [Somlyó Sz; IB].

kinyittatás megnyittatás, deschidere; Eröffnung. 1814: a pataknak valo helylen Árok kinyittatása, a ki nyittás meg akadályoztatása miatt származatt károknak költségeknak fardatságoknak Exequaltatása parantsoltatik | annak utánna a patak árkának delinialtatott, oculaltatott Helynek ki nyittatását, s a pataknak abban valo belé vételit meg nem engedtetéséből származatt, tetemes károknak, költségeknak fardatságoknak Executiojára nem tsak keredzettünk bé, hanem a bé metelt probaltukis [Asz; Borb. II].

kinyittatik 1. a se deschide; aufgeschlossen/gemacht werden. 1662: a kapu is kinyittatván, ottan a nép kimeneni, sietni nagyon kényszerítették vala [SKr 617]. 1756: a Veteményes kertben bé szolgáló Ajto ... belől egy nagy fa zár, mellyis Fogas fa kolcsal nyittatik ki [Branyicska H; JHb LXX/2. 29–30]. 1810: (Egy) régi hitván nagy kapu mely inkább csak kerített gyanánt szolgál, ottan ot-

tan ha ki nyittatik, midőn szekérrel szükség a' kertbe járni [Doboka; Ks 76 Conscr. 21].

2. megnyittatik; a fi deschis; eröffnen werden. 1662: Ali passa azért a Vaskaputól megindulván, a fejedelemtől a passus Máramarosra, az Emberfő nevű havasi utak kinyittatni parancsoltattak vala [SKr 654].

kinyittattat kinyittat; a pune să deschidă; aufmachen/sperrén lassen. 1806: szegény Katsot meg látogattam, meg háboradatt szegény, örökké bé zárva üll, alig tudtam az Ajtot ki nyittatni velle [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11 Kemény Ignác lev.].

kinyom 1. kitaszgál; a împinge/îmbrînci (rînd pe rînd) afară; her/hinausstoßen. 1601: Borbely Martonne Magdalna azzony ewel teobbti^a az darabantok vgy zolnak vala egy masnak, Ne tars majd ky Niomunk az azzony emberekben mert oda Jeowenek es ky Niomnak egy nehany azzoniokat [Kv; TJK VI/1. 531. — ^aElőbbi vallomását]. 1762: a Kérdésben forgó Háznál jelenis voltam, hogy oda jöve potentiosé Kaffai János, s ott igen rutul embertelenkedett, a midónis ki akarván ötet a Házbol nyomni azon Háznak Ajtajátis lerontotta, s külömbb külömb féle szitkokkal, teremtetékkal káromkodott [Geges MT; IB. St. Nemes (34) j b vall.]. | Molnár János ... lako Házához Kaffai János jöve bé potentiosé mi reánk engemet Disznó teremtetével meg szida, s pofonis tsapa, osztán a Házbol ki nyomók s aztot reánk bérontá, akkoris rutul káromla [uo.: IB. G. Nemes (19) j b vall.].

2. kikerget/üldöz; a alunga/izgoni; her/hinausjagen. 1690: az ellenség Szeben tájárul elnyomult és Udvar helyszéken által végre 24 Octobris nyomta ki az Badensis^a Thököly uramat a Boza passuson által^b [IIAMN 327. — ^aA bádeni ögróf. ^bA Bodza-szoroson]. 1782: az Uram eő Naga Jobbágyai és Sellérei Super veniálván azon kaszállobol ki nyomták a ... Groff Ur kaszassit s magok le kaszálták [Mocs K; JHbK LIII]. 1792: az Exponens Aszony Férjével ... és dolgossaiaval az szöllőben lévén, ki ment reá dorongokkal, vasvillákkal s' fegyveresen, erőszakoson ki nyomván a' szöllőből, s' halállal fenyegetvén ... ? [Fejér m.; DobLev. IV/691 vk]. 1798: Dinga Maftyej ... innen Nyikuláj Ignátot ki nyomta, s maga hasznára fordította^a [Nagykristolc SzD; JHb Bornemissa Anna Mária lev. — ^aA földet].

3. kiduzzaszt; a face să se umfle și să se reverse; (auf-)stauen. 1714: az ... Maros Vásárhelyi Ujj Malomnak Gáttya ... csak közép áradásnak idejen is a maros vizét ki njomja, az Vamos hid körül valo közönséges hires neves Ország uttyát el bontya vízzel meg tölti [Berz. 13 II/33]. 1746: elég káratat téssen a' viz, mert a' Gátt, ki nyomja midőn meg árad a' Küküllő és Szántó ugi kaszáll helyeket ell Lep, és bé tölt, azomba mikor az felső kinyomja tudniillik a' Gátt a' vizet, az alsó is ki veti [Ádamos KK; JHb XIX/8] | midőn meg árad a' Küküllő a' Gátt ki nyomja a' vizett, és Sok káratat téssen a' Dom-baiaknak [Dicsősztmárton; i.h.].

4. kiszorít, táj kiduvaszt; a stoarce/presa; her/hinausdrücken/quetschen, auspressen. 1629: Makaj Istua(n) szida az aszont, monda neki, lonczos esse lilek kurua te Bandj Ferenczne ... megh latod hogi ha az varos feöldere kaplak, a hasadra allok es az szarodat az torkodon niomo(m) ki [Mv; MvLt 290. 177].

5. kb. kifeszít; a scoate cu forja; aufzwängen. 1640: az ablaknak dugojatt be' tasztította az leaniom be dugta az ablakott, azon dugott ki nomta az Inctus, ismet be haitotta az ablakon [HSzj *ablak-dugó* al.].

6. kimélyít; a adinci; austiefen/höhlen. 1582: Az eleo weolgybely kütnak meg tiztítasatol es hogy az árkat wyobban ki nyomtak attam két Embernek d. 24 [Kv; Szám. 3/V. 19 Lederer Mihály sp kezével].

7. (határt) kijár/jelöl; a insemna/marca (hotarul); ab/vermarken. 1715: azon oda telepedett lakosokis körüllette nagj darab helljeket irtogatván a Kurucz Világ után ki mentenek a Gjogjiak oda a Mogosra, és az magok helljeket, amazoknak irtásoktol ki mutagatták és ki njomták njilok szerént melljek voltanak övék (:melljeket énis mostt ott mind ki tudnék mutagatni:) [Lupsa TA: WH. Girsza Flora (56) vall.]. 1727: Teczet az Törvénynek, hógy azok az hét öreg emberek . . . nyomják ki az rétnék határát 's egy járom pálczával bal kézel az rét há-tára szelibül az menyre el hajthatnak az réthez tartázó helyly légyen [Benedik AF; WH]. 1746: Midőn volnánk

M. Bodonban^a mind hárman vevők a Mlgs Prossessor Urak ő Exjok ő Ngk parantsolatlyát hogy a Mező Bodoni mostan Nyomás(an) levő Határt in primis járnok meg, és meg járván nyomnok ki [JHb XI/29. 3. — ^aTA]. 1767: (A tanúk) kézbeadással minnyájon magokat arra obligálák hogy valamikor az Exponens Aszszony eo Nganak teczeni fog, azon két földnek metait, és végeit ki nyomják, a melyre áldomást is ivának [Vajdasztiván MT; JHb IX/49]. 1781: ő Nga az Allodialis szölője mellet lévő Malaistye nevű Részt . . . az előtt régebben maga számára ki nyomta volt . . . de a Falusiak ki vetették [F.nádasd H; JHb XXXII/32].

8. kinyomtat; a tipări; drucken. 1881: Az első ívet kinyomták. Sárga vélinpapirosra nyomatom [PLEv. 88 Petelei István Jakab Ödönhoz].

kinyomakodik elő/kinyomul; a se înghesui pentru a ieși afară; hin/herausdringen. 1658: Ha az ellenség ki-kinyomakodik, meg hallhatjuk mennyi [RákCsLev. 561 II. Rákóczi György anyjához Váradról].

kinyomás 1. kipréselés/sajtolás; presare, stoarcere; Auspressung/quetschung. 1795: 4. sing vászonért az aszuszölő kinyomására 28 xr [Déva; Ks 95].

2. (határ) kijárás/jelölés; insemnare, marcare (de hotar); Ab/Vermarkung. 1767: ki vívén azon helynek szí-nére Nagylakon Commoralo hat korosabb és öregebb személlyeket^a. . . az nevezett Törökbuza földnek alsó véginek határát . . . nyomozák, és nyomák ki mely Metatorok(na)k ki nyomásokat mindenütt egy ekének barazdajával meg jegyeztünk (!), és a' szomszidak földkeitől meg különböztetvén el szakasztattunk | Mely ki határozás és földnek ki nyomása, hogy általunk, és előttünk mindenekben, a' fellyebb meg irt mondon ment légyen végben, arról adjuk miis ezen bizonyság Le-velünket [Nagylak AF; DobLev II/374, II/376. 1b. — ^aKöv. a nevek fels.].

kinyomat 1. kitapostat; a pune să strivească; hin/her-austreten lassen | kipréseltet/sajtoltat; a pune să preseze/stoarcă, a stoarcere (her)auspressen/quetschen lassen. 1717: Bizonyos relatiobol, Experientiabol tapasztaltatott olyan fraudulentia is hogy az szölőt jól ki nem nyo-

mottyák a sákból, hane(m) rendkívül mustason had-gyák a Trébelyt, melyre nézve némellyek(ne)k csak nem anyi sajtolt mustya esik, mint a Nyomo kádrul [Sárd KK; UtI].

2. kinyomtatatt, nyomtatásban megjelentet; a tipări, a da la tipar; drucken lassen. 1896: A Kemény Zsigmond Társaság nagygyűlésén . . . felolvastuk Longfel-low szép versét, a Moritur salutamust. Szász Béla úr küldte nekünk, s mi a felolvasásunkról való nyomtatott értesítőjébe, mint mindent, amit ott olvastak, kinyomatuk [PLEv. 183 Petelei István Gyulai Pálhoz].

kinyomatik nyomtatásban megjelenik; a fi tipărit; ge-druckt werden. 1653: De immár mostan ismét a mint lá-tom, a calvinista rend abban^a is újítást fog szerezni, mely újítás napról napra itt közzöttök terjedni és hallatni kez-detett; melyek ki is nyomattak már, és 23 articulusnak látom [ETA I, 27 NSz. — ^aA kálvinizmuson belül az an-gol puritánizmus hatására jelentkező egyházszervezeti és dogmatikai törekvésekre, újításokra von.]

kinyomattat kinyomat, nyomtatásban megjelentet; a da la tipar; drucken lassen. 1797: Levelemet Lentz elvit-te . . . az Svecus Újságokba kinyomattatta, hogy ha ta-lálkoznék vagy egy Svecus Tudos, ki velem Correspon-dealni szeretné^a . . . ha Északig bé nyulhatnék iro ke-zimmal | Illyen álmodozásokkal is kell az embernek életibe nebelegni [MNy XXV, 262 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából. — ^aA finnugor nyelv-hasonlítás kérdésében].

kinyomhatott kinyomtathatott; care poate fi tipărit, care se poate tipări; druckbar. 1854: A jóllétnek látszó percz csak pihenő pont, de nem nyugalom helye volt. Vértetükkel állanak azok a történet kinyomott és ki nem nyomhatott lapjain! [Újfe 3].

kinyomott 1. kipréselt; stors, presat; ausgepreßt. 1778: A kiknek a' Torkok fáj . . . kívül szorgalma-ton kötézzék száraz meleg ruhával, vagy téjbe meg fő-zött s' Leviből jól kinyomott borza virággal, melyet gyakran ujjítani, s' ujjabban meg melegíteni kelletik [MVÁLt Mátyus, ConsSan. gub.].

2. kinyomtatott; tipărit; gedruckt. 1854: Vértetük-kei állanak azok a történet kinyomott és ki nem nyom-hatott lapjain! [Újfe 3]. 1872: A mai napon küldött na-gyan tisztelt levelét kaptuk, a' melybe lássuk azt, hogy a czédalába ki nyomatt Pálfi Mihály helyett mást, az az Benczédi Firtos Istvánt neveztek ki, azt igen hejesen tet-ték [Csehérdíva U; Pf].

kinyomoz 1. kivizsgál; a cerceta/examina; untersu-chen. 1762: Kelletvén pedig az hol írot Levelek nem tanáltatnának intra Humanam memoriam esett dolgo-kott Inquisitioval ki nyomozni [Búzásbocsárd AF; Mk]. 1827: Egerbegyi helybéli Lovas Katona Fejurgán Tyi-fornak . . . meg verettetési Targyában Kegyelmed-nék ezen(nel) köteleseggé tetetik, hogy . . . az onnat ki rendelendő Katona Tisztel a fen forgo dólgot ujjabban körülállásoson nyomozzák ki [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1110]. 1840: ezen esetet szorosan és körül-ményesen ki nyomozni, 's eredményéről ezen Tisztséget vé-lekedésesen tudósítani el ne mulassa [Kv; KLev.].

2. fel/kikutat; a depista; ausforschen. 1782/1799: Közönségesen eleitől fogva úgy tudom Városunk írásaiból, melyeket a' Tábla sem contravertal, sőt régi Historicusokból is ki lehet nyomozni hogy mint Zalakna, Abrudbánya, és Offenbánya, ez^a is Bányász Városnak irattatik [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 329–30. — ^aErtsd: Torockó]. 1784: akkor mikor Várad Moses Ur a Falusiakat ki vitte ezen helynek ki járására, akkor könnyű lett volna a más két követés^a ki nyomozni, és ki keresni [Bánpataka H; JHb XXXI/51. 12. — ^aHatárkövet]. 1820: ezen Szántó Mihály két Fiai neveket, úgy a' Maradjkók neveiket is vagy a' Papok által a' Keresztelő Könyvekből, vagy Contributionalis Tabellákból, és még a' Biroság vagy Hitesség viselése Jegyzéseiből az ezeket tractalo Tisztviselők maradványai által gyakran ki lehet nyomozni [Mv; Borb. II Mátyás Sámuel prókátor aláírásával].

3. kihatárol; a hotárnici/delimita; begrenzen, marken. 1753: ki nyomozván edgy darab helyet kertelesre, Ugy az kapukat és Csűr Helyet ki mutatván [Marosillye H; Born. XXXIX. 50 Hodor József nyil.]. 1767: Ezen szomszédokat így töllek meg tudván, kenszerítők őket hogy hitek s vallások után a kerek erdőben bé rugo végeit is azon két földeknek nyomozná ki [Vajdasztván MT; JHb IX/49]. 1771: Régi Métaik ezen Rétnek a mellyeket moston Kigyelmek előtt ki jártunk és ki nyamaztunk, ki járásunk és ki nyamazásunk után, eő Natsága ekéjivel mindenüt nyamunk után ki barázdaltak [Búrjánosóbuda K; JHbK XLIX]. 1776: Az Mélgos Groff Exponens Ur Aszszony Láb Földgyének az Tanu nyomozza ki, és világossítsa meg a Szabo Máté Kuttya felől való végének Határát [Kük.; JHb XIX/18 vk].

4. kb. feloszt; a împărți; aufteilen. 1753: Az vj vete-ményes kertett remenlem Exlltok tetsze szerint intéztettem es elaboraltattam, táblára hasogattattam, ágyakra ki nyomoztam, fakkal körül ültettettem [Marosillye H; Born. XXXIX. 50 Hodor József lev.].

kinyomozás 1. ki/megvizsgálás; cercetare, examinare; Untersuchung. 1787 k.: Nemes Thorda Vármegye Tiszt-ségének rendeléséből investigator Commisariusok vá-rattatnak a So akna mellett való német tiszteknek a Ne-mességet sérdeklő beszédgyek ki nyomozására [BfN Szegedi József gr. Bánffy Györgyhöz]. 1809: investigál-tatván hogy az . Ns Felső Fejér Vármegyében Felső Rákoson keresztül hajtott marhák közül egygy ragado nyaváljában meg doglótt é vagy nem? és azon által haj-tott marhák nem hagyának é magok után valami raga-do nyaválját: az ezen tárgy ki nyomozásáról bé adott je-lentést ide zárva küldjük hivatalosan [Bardóc U; UszLt ComGub. 1633]. 1814: Tkts Kis László, és Posoni Áronn Urak ki nevezetnek edgyikünk Koronka Laszlo által intézett patak Arka iránt tett projectumnak helyes vagy Helytelen voltának s állapattyának meg vizsgálá-sára s delineatiojanak ki nyomozására [Asz; Borb. II]. 1840: az előtt való napon (:a kaszárnya kertjében tör-ént tűz lehető ki nyomozására:) a Katonai Biztos jelen-tében meg is tétetett az Oculatio [Dés; DLt 277 id. Fer-entzi Károly kezével].

2. vizsgálati jegyzőkönyv; proces-verbal de constata-re; Untersuchungsprotokoll. 1837: Küldöm alázatos Tisztelettel ide mellékelve a' Pántzélcehi Járásbeli Jég-

verés és Iszaplás aránt véghez vitt Kinyomozást [Pálcél-ceh SzD; RLt ifj. Szénási József kezével]. 1843: Mely vallomását Tanácsos Ferenczi Josefnek Fő Orátor Roth Pál ezen ki nyomozás 6ik lapján tett vallomásában me-rőben igazságtalannak állítja [Dés; DLt 1480].

3. kihatárolás; hotárnicire, delimitare; Ab/Vermarkung. 1771: Régi Métaik . ezen Rétnek a mellye-ket moston Kigyelmek előtt ki jártunk és ki nyamaz-tunk, ki járásunk és ki nyamazásunk után eő Natsá-ga ekéjivel mindenüt nyamunk után ki barázdaltak [Búrjánosóbuda K; JHbK XLIX].

kinyomozási vizsgálati; de cercetare/anchetare; Un-tersuchungs-. 1843: A biztosság a kinyomozási tárgyak-ról előlegesen még több felvilágosodást is kívánván sze-rezni, szükségesnek találta az uradalmi servitorokat szeliden kikérdezni [VKp 70]. 1846: véllem közlött azon terhelő pontokra, miszerint ki nyomozási munkálkodá-sok rendin ki világított volna, hogy én Vasárnap Dél után . . . mészáros Legény Virág Lászlót . . . artzul úgy meg-ütöttem volna, hogy ortzaja meg repedvén a' vér folyini kezdett, — bátor vagyok alázatos feleletemet tisztelettel ezekbe meg tenni [Dés; DLt 530/1847. 30].

kinyomozat vizsgálat; cercetare, anchetă; Unters-uchung. 1850: Gyogyszer Árus Ttes Roth Pál Ur(na)k, Karos Josi nevezetű nagyobb Béresse meg veretése tárgyában . el kezdett ki nyomozatrol készült Jegyző Könyv [Dés; DLt 1320].

kinyomozhat 1. kivizsgálhat; a putea examina; unter-suchen können. 1783: a mennyire a Jozzagok(na)k mi-néműségeket, Comoditásokat ki Nyomozhattak . négy egyenlő Részekre Szaggattuk fel az alább meg irt mod szerent [Mv; Ks 23. XXIIb].

2. felkutathat; a putea depista; durch/erforschen können. 1784: ha a Tit. Fő Biro Várad Moses Ur Regiusai, a Falusiakkal ide le ezen helyre jöttek vol-na, könnyen ki nyomozhatták volna a Metalis kőveket [Bánpataka H; JHb XXXI. 51. 10].

3. megtudhat; a putea afla; erfahren können. 1749: künn is a Határon a Ház után Szántó földek és Kaszáló Rétek vadnak, de ki bírja 's mint bírja nem tudhatom, ha ki mehetné az Határra reménlem ki nyomozhatnám [Torda; DobLev. I/236]. 1797: a Búrjános O.Budai . Jozzagoknak Conscriptioját de Anno 1794 Kezemhez vettem . avegre, hogy holmi határokat, es jozzá-gokat meljeket hirtelen másoktól ki nem nyomozhatok, abbol ki keressem [Kv; JHb VI/23].

kinyomozó szk-ban; in constructi; in Wortkonstruk-tionen: ~ *bizottmány vizsgálóbizottság; comisie de cercetare/anchetare; Untersuchungskommission.* 1847: (Szöllősi József) személyesen a legfelsőbb helyre felmen-vén, onnan . a bucsumi, kerpenyesi és abrudfalvi há-rom közönségek részére kinyomozó bizottmány aránti rendelést eszközölt [VKp 166]. 1849: felhivom a' tisztelt kinyomozó bizottmányt, vegye kérdőre Krizsán Máriát, hogy . . . honnan mi jövedelme volt [Kv; Végr. 6] * ~ *biztos vizsgálóbiztos; anchetator, judecător de instruc-ție; Untersuchungskommissar.* 1847: (A) kinyomozás^a a kinyomozó biztosok által a méltóságos főispány úrnak úgy, mint királyi igazgatósági elnökségnek is benyújta-

tott [VKp 181. — ^aVarga Katalin elfogatása ügyében] * ~ *biztosság* vizsgálobizottság; comisie de cercetare/anchetare; Untersuchungskommission. 1842: a' Kinyomozo Biztosság . . a' dolog világosságra hozhatására nézve szükségesnek látta mindenk előtt fel tenni ez alábbi Kérdő pontokat [Dés; DLt 1452a]. 1856: Ujjból Tisztelettel kívántam folyamodni a' Méltóságos Cs: Kir: Fő Biztos urhoz hogy . . . nyerjek meg az hely számára Maros Koppádon egy ki nyomozo Biztosságot ki a hely színén ügyemet vizsgálja meg [Koppánd AF; DobLev. V/1403].

kinyomozott 1. kb. megvizsgált; examinát, cercetat; untersucht. 1791: ā Conscriptióból ki nyomozott Malmoknak állopotya, már a' Tavally végben vitt osztályi intézésünk szerint el igazodott [Szászsztlászló TA; JHbK XXVI/10].

2. kijárt/kijelölt; insemnat, marcat; begehen, abge-markt. 1784: Josika Daniel Ur eő Nsga Nogyer nevezetű kaszáloja . . az Aranyi határhoz tartozik az mostani Falusiak által ki nyomozott metáig, és a regi osztálykor fel ásatott kövekig [F.nádasd H; JHb XXXI/51. 7].

kinyomoztat 1. kivizsgáltat; a pune să cerceteze; untersuchen lassen. 1835: Süljei adozok Sütő Juvonnak, és Szelesán Vasziliának ujjabbik Kérelem Levele, meljben magokat Földös Vrak Zudor Elek kegyetlenkedései alol sijtőleg meg mentetni esedezik: az maga eredeti valóságában vissza várás mellett, a Nemes VMegyének . . olj parantsolattal közöltetik, hogy meg halgatóan a bé panaszoltatott Zudor Eleketis, az abban elő számlált panaszoknak valóságát merőbe nyomoztassa ki [DobLev V/1208 a gub. Kv-ról]. 1850: Méloztat a' T Kerületi All Biztos ur mindeneket ki nyomoztatni . . hogy mibe igazom van, abba én is nyerhessek elég tételt és orvosoltatást [Nagylak AF; DobLev. V/1282 Dobolyi Bálint kerv.].

2. (kijártatással) kijelöltet; a pune să delimitaze/fixeze; vermarken lassen. 1815: Fel gyűjtetvén a' Falusi lakos Embereket, egy Néhány Számbol álló örög nemes, és paraszt Emberekkal, Hitelesen ki nyomoztatta a' Controversiában fogó Hellyet a' nevezett praefectus ujjabbanis maga Személyesen háromszor intette meg protestatioja mellett Hersány Juvont az irant, hogy ereszsztét vinné el az Udvar Földgyéről [Orsova MT; Born. G. XV 13 Blos Gora (50) vall.].

kinyomoztatás kinyomozás; depistare; Erforschung/mitt(e)lung. 1802: némely esmereten . . de Kurta uju Fekettén prémezett Kosókjoknak nézve Szaltsovaiaknak . . lenni gyanittatott Gonyosztévők ki nyomoztatásokra nézve hathatos Rendelését meg tenni méltóztások [Torda; TLt Köz. ir. 1029 András József püspöki uradalom prefektusának kérése a várm-i tisztséghez].

kinyomoztathat kideríthet; a putea elucida; aufhe-len lassen können. 1791: hogy tehát az igazságot annál egyenesebben ki nyomoztathatnok . . elő vétetett az 1750ben költ Conscriptio [Szászsztlászló TA; JHbK XXVI/10].

kinyomoztatik kivizsgálatik; a fi cercetat/examinat; untersucht werden. 1805: Bethleni Leopold nevezetű

kotzkás sido városunkon vásárok, és más alkalmatosságokkalis kotzkás Játékával kiket tsalt légyen meg nyomoztassék ki [Dés; DLt]. 1809: a' midőn a nevezett károk^a meg történnek, azok hevenyébe két hiteles Regiusok által ki nyomoztatván, az arol valo munkájok késedelem nélkül küldetessenek bé [UzslT ComGub. 1677 gub. — ^aÁrviz, jég és tűz okozta károk].

kinyomtat 1. kinyomat, nyomtatásban megjelentet; a da la tipar, a tipări; drucken lassen. 1613: Eo felsege^a az Orzagal ellene valo vetsegwnkerett, feleolleonk az mine-meó Articulusat iratott es Czinaltatott volt, melliett vgian kys niomtattak volt, azokott eo felsege cassaltassa es ki vonassa [KJ. — ^aBáthori Gábor]. 1621: Bjro Vram hagasabol puspeok Vram es az Varsoczi Janos lector Vramek Oratiojt mellicet Cancellariusne temetesekor declamaltanak 25. Exemplarnak az bezuletes Tanacz zamara ki nyomtatua(n)^a veottem Janos Deaktol papyrossat meliben be keoteottek f — /40 [Kv; Szám. 15b/IX. 195. — ^aE nyomtatványra nézve l. Tóth Kálmán: Kelemen Eml 601–2].

2. (gabonát) kitapostat; a cālca (cereale); (Getreide) austreten lassen. 1823–1830: Az ház be van belől zárva, hanem ha ki akarják nyitni, a kürtőjén hágnak vagy ereszkednek ki s be. Ide gyűjtik takarmányaikat, s ott a lovakkal kinyomtatják vagy tapadtatják, azután szemül vizsik be a gabonát házkokhoz [FogE 265].

kinyomtatás kinyomtatás, megjelentetés; tipárire; Drucklegung. 1621: Biro vra(m) es Tanach paranchiolattiabol veotte(m) Zabo Thamastol az Azzoniunk eo Flge keonyuenek^a ki nyomtatására Papyrossat keotest . . p(ro) f 2 d 75 [Kv; Szám. 15b/XI. 301. — ^aErre a máig egyetlen példányban sem ismeretes kiadványra nézve l. Tóth Kálmán: KelemenEml. 602; RMNy II. 329]. 1671: a' pecsétes irott Articulusokban hogy edgy exemplart tarcsanak magoknál Itillő Mester Atyánkfiak, és midőn az Articulusoknak ki nyomtatása el-végeződik, vitessék Itillő Mester Atyánkfiak kezében . . ha mi fogyasztós esik a' nyomtatásban, azt corrigallyák, az után bocsattassanak ki a' nyomtatott Articulusok, végeztük [CC 49]. 1835: Énekes könyvünk ujjbóli ki nyomtatását, példányainak egészleni el fogyása tette szükségessé [Nagykapus K; RAK püsp. kl kiv.].

kinyomtathat kinyomathat; a putea tipări; drucken lassen können. 1704: azt sem írta, hogy őfelségének azt megmutassák, hanem ha a békességet aszerint tractálják és Angliába s Hollandiába küldvén, ki is nyomtathatják [WIN I, 162].

kinyomtathatás kinyomathatás, megjelentethetés; posibilitate de tipárire; die Möglichkeit des Druckes. 1798: Körösi kinyomtathatása, elmúlt, Füstbe ment, kidisputáltak belőlle, már en is letettem eszemet rola [MNy XLVI. 155-6 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

kinyomtatott nyomtatott, nyomtatásban megjelent; tipárit; gedruckt. 1653: Egy Albert nevű peregrinussal beszéltem . . de másnak kinyomtatott könyvét olvastam, ugymint a Nicolaus Radzivil könyvét, ki ott^a volt 1576-k esztendőben [ETA I, 119–20 NSz. — ^aKonstan-

tinápolyban]. 1736: Voltanak az megholtak dicséretiről való kinyomatott versek is chartákon felfüggesztve [MetTr 407–8].

kinyomtatatt kinyomattat, nyomtatásban megjelent; a da la tipar, a tipári; drucken lassen. 1661: Őt heti leszen már, miolta csak itt Bécsben vagyok, azolta bizony nyugodalmom nem volt. Három rendbeli propositiót adtam már be, kettőt ő felségének, egyet az titoktanácsnak, az melyek olyak, úgy tetszik bizony, ki merném nyomtatattatni [TML II, 56 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1824: Ezen hónap végével a számadásokat ki kell nyomtatattatnam [Kv; EM XVII, 173 Csáky Rozália lev.].

kinyomtatattás kinyomatás; tipárire; Druck. 1759: Az Isten anyaszentegyházának nagy tápláló dajkája vala^a szegény, felette igen gyönyörködött a könyvek kinyomtatattásában s az könyvekben [RettE 85. — ^aGr. Teleki Józsefné gr. Bethlen Kata (1700–1758) a maga korában a magyar könyvkiadás nagy pártolója].

kinyomtatattott kinyomatott, nyomtatásban megjelentetett; tipárit; gedruckt. 1687 k.: az Urba(n) ki mult Atyánkfa . . . Uzoni Balás hadta Tes(tamen)tumb(an) a Gyalakuti Ecclesiahoz A 1661 esztendőben Váradon az öreg formába(n) ki nyomtatattott Bibliát az Urnak ditsőségére és az Eccla(na)k épületire [Gyalakuta MT; MMatr. 136].

kinyomtatattik kinyomatik, nyomtatásban megjelenik; a fi tipárit; gedruckt werden. 1772: 1733 esztendőben a szegény Verestói^a uram Vitéz György úr felett tett ilyforma oratiót, melyben sok szép inventiók vannak . . . olvashatja akárki, minthogy kinyomtatattott [RettE 280–1. — ^aVerestói György id. (1698–1765) a kv-i ref. koll. filozófia-teológia- és történelem-tanára, majd erdélyi ref. püspök, korának híres egyházi szónoka].

kinyomul 1. (haddal) kivonul vmerre; a ieși unde va (cu oștire) în formație de mars; (mit Heer) irgendwohin (hin)ausziehen. 1660: Semmit sem érthetünk, mi az ő nagysága szándéka; feles cseléddel lévén, ha kinyomulnak, hova tegyük őket, s magunk is mit legyünk cselekedendők? [TML I, 528 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1705: És önekik^a olyan orderek ment, hogy Tordától forduljanak és Gyalu felé kinyomuljanak [WIN I, 595. — ^aA labancoknak]. 1710: Azalatt egy erdőből csak kinyomula^a Marleoburg herceg az angliai ármárával [CsH 373. — ^a1706-ban].

2. kiárad/ömlik; a se revârsa, a ieși din albie; übertreten. 1723: Azon gát miatt fel nyomjaé a Nagy Szamos a Sz: Benedeki Malom alá a Kis Szamos vizét, mikor a nagy Szamos(na)k áradása vagyon? . . . az ő Excllja Szántóföldeire, vagy Rétyeire nyomulté vagy áradotté ki a Nagy Szamos miatt a Kis Szamos? [BSz; Ks 25. IV. 5 vk]. 1746: az ujj malomnak gáttya sokszor kinyomta^a vizet és a' rétet ell fogta az alsó gátnál hamarébb ki nyomul a' viz [Dicsősztmárton; JHb XIX/8].

kinyomulhat kiáradhat; a se putea revârsa; übertreten können. 1749: az K(orod) Sz: Mártoni Malomnak Gáttya ugy fel van vetve, s kötve hogy az miatt . . . nem

Nyomulhat ki az Küküllő Vize [Zágor KK; Ks 15. LXXVII. 4].

kinyő (kendert/lent) kinyű/tép; a smulge (cinepa/inul); (Hanf/Flachs) raufen, rupfen. 1759: A feleségek pediglen két két darabot fonnak külön külön, és szőnek magok ki nyővén, és csinálván az Uraság számára vetett kendert [Lázárfva Cs; BLt 9]. 1763: lenn maggal bé is vervén, midőn a' Lent ki nyöttem volna, hirt tévén . . . Mányika luonnak hogy a' Dézmát végye ki belőlle, a' Lenemnek felétt egészszen tizen négy kalangya Lene-met vette el [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 37–8 Berkár Vonya (70) jv vall.]. 1776: kik mentek reá ezen pallagra, s kik nyötték ki rolla a' lent s meg ért volte, vagy pedig éretlen nyötték ki . . . ? [Bereck Hsz; HSzjP vk]. 1781: az Exponens Mlgoz Grof Aszszony eő Nga lenyének nemely resze nyövetlen volt, de a több Possessoroke ki volt nyőve [Mezőszopor K; MkG 36. 3/2 Gyírotán Illie (60) zs vall.]. 1814: a Szénafüben volt vetve kender, melyetis a Budatelki emberek nyöttek ki [Buza SzD; LLt Csákyper 131. L. 38]. 1827: a pásztor a kenderembe a tsordát ne eresze a míg ki nem nyővik [Étfva Hsz; HSzjP].

kinyög átv, biz, tréf kikinlódik vmit; a spune anevoie/cu greu ceva; etw. hervorstöhen. 1899: ha Geiger olyankor adhatja a koncertet, hogy az összeesne az Erdélyi Irodalmi Társaság felolvasó napjával, volna hajlandóságom arra, hogy befutnék Kolozsvárra s akkor felolvasnék . . . Nekem ugyan nincs egy sorom sincs, de akkorra kinyögnék valamit [PLEv. 200–1 Petelei István Gyalui Farkashoz].

kinyötet (kendert/lent) kinyüttet/nyüvet; a pune să smulgă (cinepa/inul); (Hanf/Flachs) raufen lassen. 1757: eő Ngának Gyekei Jobbáji Tisztartója ezen Rétnak a Gyeke felől valo részet felszaggattatta s Lent vetetett beléje a Lenit kinyötötte [Gyeke K; Ks 4. VII. 6]. 1769: potencia mediante ki Nyötötte a Virágos kendert resz szerint eltapottatta és gazoltatta [M.köblös SzD; Becskij]. 1843: ezen földnek egyik végében vetet kendernek a' virágossát Szatmári Sándor Ur ki nőtette [Karatna Hsz; HSzjP Karatnai Libertinus Fülöp Dániel Hitvesse Konát Mária (48) vall.].

kinyötetés kinyüttetés/nyüvetés; smuls; Raufen. 1820: Kender . . . 53 Kalongya ki nyötetéskor . . . a' ki tiltatásakor csak 40. kalongyára maradt [Déva; Ks 105].

kinyötetik kinyüttetik/nyüvetik; a fi smuls; gerauft werden. 1781: minek utánna a Kender ki nyötetett volna, azután borozdoltatot meg [Buza SzD; LLt Csákyper 181. L. 3].

kinyövés (len)kinyűvés/tépés; smulsul inului; Flachs-raufen. 1791: A Lenn a ki nyövés előtt a Sok essőzés Mián el dőlván, szála haszonvehetetlené lett 40 kal(an)gy(a) [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.].

kinyövet (kendert/lent) kinyüttet/nyüvet; a pune să samulgă (cinepa/inul); (Hanf/Flachs) raufen lassen. 1822 k.: Az egész országba a' Kendert az emberekkel nyövetik ki [K; KLev.].

kinyugodja magát 1. kipiheni magát; a se odihni (pînă în trece oboseala); sich ausruhen. 1806: midon magamat kinyugottam volna, fel köttem azon ülő helljemről [Dés; DLt 250/1808]. 1823–1830: Nagyfaluban jól kinyugodván magunkat, Ippon, Dédán, Margitán, Székelyhídon, Létán, Szentmiklóson keresztül mentünk Debrecenbe [FogE 164].

2. (föld) megpihen; (despre pămînt) a se odihni; (Erde) ruhen. 1799: Azon vicinált Földet . . a több ezen Földel barázdában lévő Földekkel edgyütt; természetlenségek miat, az udvar miveltetéseket félben hagyta, és az Udvari Ökröknek tette legelőjévé, idő múlva, meg gyepesedvén, és ki nyugodván magát, újra fel szagatotta [Déva; Ks 113 Vegyes ir.].

kinyújt 1. a întinde înspre ; (hinaus)strecken. 1662: mikor a Júdából érkezett próféta fenyegetőznék, az oltártól (ott áldozván tudniillik) nyújtotta ki kezét az ellen, s onnan parancsolja vala megfogatni őket [SKr 706].

2. átv is odanyújt; a întinde (cuiva ceva); hinreichen. 1776: Groff Kornis Anna Ki nyujta az ajton egy czedulát, ki írása volt nem esmértem [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.]. 1783: az Aszszony ő Nsga arra kérte osztán, bár tsak a' kezét nyújtsa ki^a hadd kövesse meg, és békélyenek öszve, de nem tselekedte [Perecsen Sz; IB. Elisabetha Kassa cons. nob. Georgii Sombori (25) vall. — ^aA haragvó férj].

Szk: (az Isten) ~ja hatalmas karját (az Isten) oltalmába vesz. 1664: Íme, az Úr öfelsége alkalmas üdöben, úgymint anno 1664 esztendőben die 24 Januarii, csütörtök nap kinyújtván öfelsége hatalmas karját az mi megszabadulásunkra: császártól öfelségétől azelőtt harmadnappal jöven egy főcommissarius több fő németekkel együtt, az városban levő commendans, Hector nevű sok számú tisztekkel [Kv; KvE 188 LJ].

3. kiegyenesít; a îndrepta/întinde; gerad(e)richten. 1585: Anna Lowas Thamasne, Ersebet Zegedi Georne, Mikor látok Az Danch Leorinch betegh gyermeket . . chak a' kariat hogy ki Niútotta es labatis, seót a' Derekat is lattak valamý giengen [Kv; TJK IV/1. 496]. 1612/1613: Nagi Orsolia . . egykor ki niuita az labat, hat nagiot dagadot, igen failallia vala [Szászszombor SzD; KJ].

4. (halottat) kinyújtóztat/terít; a întinde, a aşeza pe catafalc; ausstrecken/recken. 1736 u.: Akkor is ott voltam mikor somlyai házánál megholt^a; csak fejér csipkés bulya vászon ingben lábravalóban nyujtották ki, mivel átok alatt úgy hagyta volt, úgy is tették koporsóban, de azon éjszaka hogy megholt, s kinyujtoztatták, szörnyű hideg idő lévén egészen megfagyott a teste [MetTrCs 479. — ^aMikes Kelemen (mh. 1686)].

5. kiölt/lógat; a scoate; heraus/vorstecken. 1705: amikor a nyár legmelegebb és rekkenőbb szokott lenni, akkor nem kaphatának vizet a marsusben huszonnégy óráig, úgyhogy a muskotélyosok lefeküdtenek a földre és a nyelveket kinyújtották, mint a marhák, és a földön úgy kerestek hívséget magoknak [WIN I, 621]. 1826: (A tehén) torka méreggel meg volt telve, 's nyelve szájából hoszan és egyenesen kinyujtva találtatott, a melljek a torok gyék nyavallja üsmertető jelei [F. rákos U; Falujk 144 Barrabás Áron not. kezével].

6. kidug; a scoate (prin . . .); her/hinausstecken. 1657: Látván azért, hogy már benn volnának, kezdének

fejér lepedőket kinyújtani, jelentvén magok megadását, de már késő vala [KemÖn. 217].

7. kb. megnyújt; a lungi; länger machen, verlängern. 1805: a Házat egészen meg fedettette és a Tornáztat is . egy kisség ki nyujtotta [Csekelaka AF; KCsl 16].

8. kikovácsol; a întinde bătînd cu ciocanul; aus-schmieden. 1779: A Lapas eke Vassat, meg élessitettem kédszer (!) xr 3. És a' hoszszu Vasnak az éllit, Uibol ki nyjottam xr. 6 [Szászváros; BK. Kováts Mátyás kov. kezével]. — A jel-re I. Frecskay 176, 498, 613.

kinyújtás 1. megnyújtás; lungire; Verlängerung. 1625: Ueottem szakal Janostol Egi Torozkai vasat f 1 d 50 melj vasat niuttatta(m) meg Feieruarj lakatos Janossal, chinalt belolle 3 kemencheben valo vasat melj vasakat be chinaltak az kemenczekben, az ki niutasatol adtam d 20 [Kv; Szám. 16/XXX. 24].

2. kiterjesztés; întindere, extindere; Ausbreitung. 1774: Hogy ezenn előszámlált személyek a' magok rétyyek(ne)k ki nyujtásával mennyire valo fát irtottak és pusztítottak ki . . . betsüllettük le tett hitünk szerint [O.léta TA; JHbB 275].

kinyújtatik kiszélesíttetik; a fi lărgit; breiter gemacht werden. 1844: fa zárú ajtó nyílik a' hátulso házba — melly most ki nyujtatott és éppen bé vájogolt állapotba találtatott [Mv; TSb 37].

kinyújtó szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: vas ~ nagy verő ráverő-kalapács; baros; Vorschlag)hammer/schläger. 1703: Vagyon azon háromban egy vas verető vagy vas kinyújtó nagy verő nyeléstől, mellynek a nyelin vagyon öt vas karika [CsVh 117–8].

kinyújtóztat (halottat) kiterít; a întinde; ausstrecken | felravataloz; a aşeza pe catafalc; aufbahren. 1653: szép csendes halállal kimult az árnyék-világból^a 1629-n die 26 novembris. Engemet szinte akkor küldtek vala hozzája valami dolog végett — de hát immár kinyújtóztaták az audentia-házba [ETA I, 142 NSz. — ^aBethlen Gábor fej.]. 1736: Az koporsót belől vagy bársonnyal vagy materiával vonták bé magát az halottat rendszerént materia köntösben nyujtoztatták ki, vagy bőrs kapczás nadragban vagy csak materia vagy szép gyolcs kapczában [MetTr 401]. 1820: ő Nagyságának halálakor én ott lévén, én vettem le az ágyból, én mosattattam meg, és nyujtoztattam ki [Várfa TA; JHb 48 Biró Zsigmond (40) hűtes assz. vall.].

kinyújtóztatás (fel)ravatalozás; aşezare pe catafalc; Aufbahrung. 1780: gr. Bánffy Dénes úr Mikor megholt — azt mondják — nem találtak többet három máriánál az erszényében^a. Kinyújtóztatása is igen csekély volt, egy lepedőt tettek reá [RettE 410. — ^aÉletében könnyelműen költekező, pazarló volt]. 1854: Rendelem, hogy ki nyujtoztatásom, es el takarittatásom mint szégyény embere, a lehető leg egyszerűbb legyen [Kv; Végr.].

kinyújtóztatott felravatalozott; aşezat pe catafalc; aufgebahrt. 1704: Lázár György uram több főrendekkel együtt az megholt úrfiacskának kinyújtóztatott testét éjszaka virrasztotta volna [WIN I, 109].

kinyúl(ik) 1. felnyúlik; a se întinde; hinaufreichen. 1699: Ezen háznak Folyó es Mester gerendáj, és Szarvazatty Cserefákból padlása fenyő deszkákból valo, fa kéménnyje nyulván ki rajta [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1732: (A háznak) két teglából, négy szegre ki rakott kéménny nyulik ki a fedelin, teteib(en) van három csokros plehes gomb [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIe]. 1750: Vagyon az falu derekában fából csinált templom, az hanglábocská a templom fedeléből nyúlik ki [Jára MT; ETF 107. 21]. 1840: A papiros malom . Fel nyulik ezen emelet alól a Hollanderhez egy tölgyfa szivárvány, amely 2 darabokból áll az also darabjából egy fa tsap nyulik ki pipa nélkül — a szivárványnak also végén egy vaskarika vagyon [Km; KmUlev.].

2. elnyúlik; a se întinde; sich erstrecken. 1662: az kastélyhoz^a közelítvén, a svéd seregek a vár külső kapujáig rendben állítottak vala el, ki nagy messzére két sorjában, az falun kívül is kinyulván a seregeknek utolja, és igen nagy trombitálást, dobolást tesznek vala [SKr 268. — ^aLichtenstein hercegeéhez].

3. (föld) kirüg; (despre pământ) a se întinde (pînă la .); (Feld) hinausreichen. 1723: azon ház helyecskéből régentén el Szakadott vagy quo modo el foglaltatott volna azon darabocská Czikkely, melly, az Faluból ki járo utzán alól az hid felé az hidig ki nyul? [Dob.; RLt vk]. 1759: (A föld) Ki nyul tekeresen a Tolvajok uttyára [KP]. 1824: azon portiotkskaval, mely ki nyulik a' Telek uttyára [Etéd U; NkF]. 1835: A M: Déli Temető Heljre nézve Feleségem azzal vádoltatván el hogy onan lévő Lábja igen ki nyulva a Temetőből bé foglalt volna ez ugyan magába el enyészhet^a [M.déliő TA; DobLev. V/1209. — ^aKöv. az indoklás].

kinyúló I. mn 1. felnyúló; care se înalță/întinde în sus; hinaufreichend, (sich) hinausstreckend. 1699: Vagion ezen ház(na)k szép bokaly mazu cifra kerek tűzelő kemenczéje, ennek kúrteje a kőfal között ki nyulo kemenybe szolgál [Szentdemeter U; LLt Inv. 17]. 1732: a le irt házban vagyon edgy sütő Kementze, mellyen hosszan nyul paraszt kájából rakott Cserepes, a Kúrtője a ház fedelivel edj iránt ki nyulo Kéményb(en) bocsátta a füstöt [Erdőszengyel MT/Szászszjakab SzD; TSb 51]. 1774: az padlásra ki nyuló kő kéményetske [Pókafva AF; Kath.]. 1789: Egy vas Lábokon álló Vas pléh hordozható Fűtő hosszan ki nyulo vas kúrtőjivel edgyütt Rf 7 [Mv; ConscrAp. 23]. 1810: Az Udvarház ... megszeletlen Sövényből áll, ezen kívül ki nyulo rozsz sövényből font kéménnyével díszeskedik [Pacal Sz; Ks 76 Conscr. 350–1].

2. átnyúló; care se întinde dincolo de ceva; hinüberreichend. 1819: egy Kőből rakatt Gémes Kut a Majoros udvarára ki nyulo csatornájával alatta lévő itato vállujavall és fa abrantsu merítő vedrivel edgyütt [Baca SzD; TSb 6].

3. kiálló; care iese mult în afară; hervorstehend. 1756: Vagyon a Béres ház . Tserefa Talpakra Sasok köze fenyő, és Cserefa avatag rako fából fel rakva . hosszan az ház előtt vagion kötéses Cserefa keskeny Tornácza, mely tserefa talpákb(a) bé vésetvén felső koszorú Gerendája az házbol ki nyulo Gerendák végeit erősítik [Branyicska H; JHb LXX/2. 12].

4. kimagasló/magasodó; proeminent; hervor/ausragend. 1746/1831: az negyedik kereszt vágattott gyeptis

völgyben két gödör közt ki nyulo bértzetskének közepin [Csöb U; Told. 38].

5. kirügő; care se întinde (pînă la ...); hinausreichend/springend. 1766: a . . Losárdi Bértzre ki nyuló ormós éiben [Doboka; Mk III. XXX]. 1798: Ezen erdő . a' Sigmond részére jutott rész erdeig kinyulo irtott hely, mely kaszálhatóvá tétetett Töviss kertel edgyütt az öregek által [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 23a]. 1848: a nagy orotvanyokhoz ki nyulo él [Bodola Hsz; EHA].

6. kiterjedő, elnyúló; care se întinde/extinde; (sich) ausdehnend/breitend. 1747: a . . Toldalagi Mihályné Aszszonj Lo Tilalmassán felljül és az Ilje Pojánján alól ki nyuló fark erdőtske [Nagyida K; EHA]. 1822: A' Csüres kert, és az Udvarház megett ki nyulo nagy gyümölsős [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1057. 8a]. 1834: Kús Somosban a ki nyulo pallag vicinussa kívül az Erdő seje | Két Arok között a ki nyulo parlag [Tarcasfva U; EHA].

7. kiemelkedő; care se întinde; hervorragend/reichend. 1803: kerek fertályosni ezüst Pohár, melynek pohara üreges talpához kívülről egészen aranyos és kerületére nézve arany virágokkal ékesítettett, arany tsipkés talpa üreges szára és a' pohara között egy tsillagzatos forma tsőtörtős holyag, melynek felső végiben jár belé a' pohárnak fenekéből ki-nyulo ezüst strofja [Széplak KK; UnVjk 218].

8. kiáradó/sugárzó; care iradiază; ausströmend/strahlend. 1765: Némelyek embereket láttak az egen, kiknek fegyver volt kezekben, némelyek tiszta lévén az ég, a holdból kinyuló világosságot láttak . . . melynek két vége lassan-lassan egybekerült, azután kevés ideig mint egy abroncs úgy látszott, mely elenyészése után vált egy kis felhővé Isten tudja mi következik reánk! [RettE 191].

II. fn kiterjedő/elnyúló földdarab; bucată de pământ care se extinde/întinde; (sich) ausdehnendes/breitendes Feldstück. Hn. 1799: Kőljeb a Kinyulo lábjan (sz) [Kilyén Hsz; EHA].

kinyúlólag (vmedig) terjedőleg; întinzîndu-se (pînă undeva); (bis irgendwohin) sich erstreckend. 1845: Az ugy nevezett Nagy rét . . . fekszik . . . Almástól kezdve egészen a középlaki határig kinyulolag a legszebb egyenes sima helyen [Nagyalmás K; EHA].

kinyúz (állatot) megnyúz; a jupui (un animal); (Tier) abschinden/balgen. 1773: Mihály Márton ökre . a Czaka Gáspár Udvarán esvén el a sikság miatt Lába ki menvén főb(e) útötte és ki nyuzta [M.léta TA; JHb II. 3]. 1777: (A marhát) ki nyuzták és Mészárszekre adták [H; Ks 114 Vegyes ir.]. előnkben jöve Kászani Janás Uram s potentiose a két leg jobb Berbetsünket el veve s ki nyuza [O.léta TA; JHbK II/21]. 1797: a' Szélistsei papnak két csztendős Tulkát ki-nyuzta [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. 1803: a' Remeteiek . . . Fejszét kaptak, hagi ökreinket főbe üssék, s' ki nyuzzák [Toplica MT; Born. Xvc. 1. 112 Buzilla Silip (40) col. vall.]. 1820 k.: azt adgyak fel a' fel peresek, hogy az All peres 3 ketskeit el Lopta és azok közül egyet ki is Nyuzot s a' Börit el adta a' Timárnak [H; JF 36 Prot 1–2].

kinyúzás megnyúzás; jupuire, jupuit; Abschinden. 1805: Dumitru Mosik . . . biztatta az ötsét . . . hogy a

hitét tegye le de az iffju midőn a' kezét a keresztre kellett volna tenni habozni kezdvén vonogatta magát ... az iffju ki vallotta hogy azon bárányt ő és Dumitru Mosik ketten nyuzták ki ... Noha hibás az iffju ... annyiba hogy a' báránynak ki nyuzásába ő is részes volt ... nem akarván hamissan eskünni a' bünt ki vallotta [Petrilla H; JF 36].

kinyúzat megnyúzat; a pune să jupuiască; (ab)schinden lassen. 1589: en hallottam, hogy lopot marhákat nyuznak és lakobnak vizik ő Ejszaka ki nyuzattya [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. 1742: Kapotsi Mihállj nevű betsülletes embernek ... két Tehenit elhajtották Tanás parantsolattyából, edgyiket elbetsülték in et pro flor. 6 a másikat ki nyuzattak a város piaczn [Mv; Told. 15/23]. 1766: egj Vén Tehenet ... ki njuzatott és az Husát a' Falusiak(ak) Aratásra ki osztotta ... egj meg szakatt ökret meg njuzatott [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV 18].

kinyúzott megnyúzott; jupuit; (ab)geschunden. 1756: Meszár Székek ... tartoznak egy ki nyuzott ökörtől 5. font, tehentől 4. font hust, és mindenik(ne)k nyelvét ugy beleit az Udvarba be adni [Déva; Ks 94. 24. 3].

kiocsúdik átv is felocsúdik, magához tér; a se dezmetici; (langsam) zu sich kommen. 1844: szegény Intzédiné meghala ... az első hir mindenikünkre, de kivált Anyámra nézve nagy benyomást tőn, 's a' szokott rázkodáson keresztül kelle esnie, de ebből kiutsudva meggyőződött arról, hogy ennek előbb utobb megtörténnie kellett, csendes és hideg vérrrel kell vennie a' dolgot [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.]. 1854: nemzetünk régi álmából kiocsudva, férfias öntudatra ébredett [BLt 12 kv-i nyomt. kl] | vastag hypochondriát kaptam s csakis az Eichorn lelkes felrázására lehettem képes kiucsudni [Újfe 103].

kiokád 1. ki/visszahány; a vomita/voma/vársa; (her-)ausbrechen. 1710 k.: Actont Hans Ádám nevű corrupált inasa által megéteté^a serben de kiokádta mindjárt, és Hans futott Szász Jánoshoz, ki is egy darabig a maga ágya alatt azután egy boltban igen sokáig tartotta, kiszöktetni sem merte [BÖn. 948. — "Szász János].

2. átv, becsm kiöklendez (gyalázkodva, rútolkodva kimond); a spune ceva de ocară (la adresa cuiva); (lästernd) aussprechen. 1662: Mely ő igyekeztüket nyilvánvaló szóval is kiokádák, mondván: jobb, hogy az elpusztult Magyarországot vadak és akármínemű fene bestiák lakják, hogysen az igaz isteni szolgálat szabados legyen benne. Ezeknek^a igazgatására kellene-é bízni a mi édes hazánkat!? [SKr 112. — "A rk papoknak].

kiokádás ki/visszaöklendezés; vomitare; Erbrechen. 1710 k.: Gróf Seau ... a státusok közé bé is jött és erősz propositiót, protestatiót tett, hogy a dohányért és a verébfejekért vont pénzt adják vissza a szegénységnek, mert az felmegyen 80,000 forintra, de bizony semmit sem használt. Késő is volt azt az erszény-kutyát az elnyelt haj kiokádására kényszeríteni [BÖn. 902].

kiokádtat kiöklendeztet; a face să vomize; erbrechen lassen. 1710 k.: Okádtass ki, én Istenem, engemet evvel a

lelki, testi Leviathánnal, hadd látnám magamat és házamat bárcsak úgy a szárazon, amint régen Jónást a cethal kiokádá^a [Blm. 1019. — "Utalás a bibliai Jónás próféta történetére].

kiokuláltatja magát ? kivizsgálhatja magát; a se presenta la examen medical; sich untersuchen lassen. 1801: előbszér is írom azt hogy nem mehettem oda mivel szegény kiokuláltatván magát igen rószul volt [Kv; Kp II. 59 gr. Haller László Máthé Jánosné Újfalvi Krisztinához].

kiold kibont/oldoz; a dezlega/desface; aufbinden. 1693: az én be kötöt sakomat ki oldotta es a' benne levő portekaimat kirazogatta ... azok között egy nehany Gombolyagb(an) levő Fonalaimit hatalmasul el vevén [Dés; Jk]. 1730: Azt sem láttam hogy azon Selyem keszenőt ki oldotta volna a Varró Aszszony [Torda; MvR-KLev.]. 1756: midőn ezen Casus történt, vizsgálván a' Ládákat, láttam hogy a' Zatskok indisposité voltak ki oldva, fel hánva, és a' láda koltsának a' tolla is a' Ládába maradt [Kv; Mk IX Vall. 56].

kioldoz 1. kibont/old; a desface; auslösen, losknüpfen. 1693: az be kötöt sákban(an) levő portekaimat ... ki oldozta, kioldozván pediglen szellyel razogatta [Dés; Jk]. 1736: Az urak lovai akármí szőrűek voltak, de ha az lovok farkai fejérek voltak, azt berzsényen szépen veresen megfestették, gyakrabban azt, mikor istállóban voltak, felkötötték, mint most némelyek az hajokat, zacsokban tartották, mikor az úr valahová ment, kivált paripán, azt kioldozták, hogy az ló farka szép fodrosan álljon [MetTr 363].

2. szétbont/terít; a desface; zerlegen. 1573: Orsolia Kis zeoch Imrehne Azt vallia hogy ... odozza ky az poztot Melliet meg hoztak volt neky [Kv; Tjk III/3. 118].

kiolt 1. átv is elolt; a stinge; löschen. 1729: Bodola Gyorné ... azt mondá hogy a tüzet ki ototta, az Birot Polgárt oda hivatván Bartok Kelemen Ura(m) kerde hogy miért otottam ki, s monda ... azért hogy ne égjen [Feldoboly Hsz; DobLev. I/149] | Bartok Kelemen Uram engemet Bodola Györne Aszszonyomni híván a Tüzet kioltá Bodoláné Aszszonyom ... s azt mondá, ott abba Házba a hol most Bodoláné Aszszonyom Lakik többbe nem főz [uo.; i.h. Bacso Pál (40) pp vall.]. 1794: Popa Miskáné Fiai ujra beléje köteleztek Markotsán Juonba György ujra rutul meg tépte Juána a kezében lévő Gyertyát tsak hamar ki oltotta, hogy a tépelődésre annál jobb modjok lehessen [Déva; Ks].

Szk: a szerelem tüzeit ~ja. 1823–1830: Éltünk is Isten kegyelmességéből mind eddigelé meglehető állapotban, míg már a vénség s beteges állapot a szerelem tüzeit lassan-lassan kioltotta s csak a baráti szeretetet hagyta [FogE 303].

2. a világból ~ vkit megöl vkit; a ucide pe cineva; töten. 1793: cselédei kezdettenek lármázni, káromkodni, 's azt mondták hogy ha békét nem hagynak, valakit a világból ki öltenak [Koronka MT; Told.]. 1841: iszonyu káromlások között fenyegetődött — hogy kiolt a világból engem [Dés; DLT 218].

kioltás elpusztítás; nimicire, distrugere; Zerstörung, Vernichtung. 1678: Higgye el Kglđ, vallásunk kioltására igyekeznek némelyek [TML VIII, 113 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz].

kiolvad kb. kifakul; a se spālāci/decolora; bleich werden. 1679/1741: Nagylaki Berek Ezekről^a irt maculatum originalem Görgenyi Pappirassan levén írva alig érhettem (!)^b, hogy minden Írásom ki nem olvadtott belőlle, többi között az Nagylaki Berek ... es egyebb egy nehanj szokbol allo Circum Scriptioji, az Görgenyi Papyrosrol el koptak ugy hogy elig láttzik egy ket sor benne [Nagylak AF; DöbLev. I/27a. — ^aA megelőzőkben felsorolt földekről. ^bBetűkihagyással érhettem h. ?].

kiolvas 1. ki/leszámol; a depune numărînd; hin/abzählen. 1589 k.: hozad ele te magad az penzt és ... azok oluasak kj az en Onokamnak Sophyanak hagyot f 108 [Szu; UszT]. 1753: ő Nga mi előttünk Gáspár Sigmond Urn(a)k az tizenhét magyar Forintokat ki olvaszá és ő kgme is léválá [Aranyoslóna TA; JHb XVI/24]. 1763: a pénzt eő Nga ... énnékem jó folyó ezüst pénzül ki olvasta [Koronka MT; Told. 33/27]. 1786: ekkor Tatar Laszlo Uramis az penzt ki olvasa [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1795: Minekutánna a Fenn irt 500 ~ öt száz Mftokat szép folyo arany, és ezüst pénzül ki olvastá volna ... a most irt malombeli részét általl adá [Ádámos KK; JHb XIX/51].

2. megszámlol, rég, nyj megolvas; a număra; zählen. 1598: Az bechyeek el menenek velünk oda az hul en neke(m) buzam vala fel haghának megh latak az búzat, Jóua hagiak, hogy Jo búza megh bechillek, egy egy forinton hagiak eóted fel kalongyaiara, monda(m) hogy eő kgmek valamely nap akariak kj oluasó(m) [UszT 13/38]. 1706: láttam hogy 77 őregh Juhait ell hajtatta mint hogi az én kapumon olvasták ki ökök [Fehéregyháza NK; KvAkKt Mss 261]. 1730: (A) pénzeket ... házzammal exacte ki olvastam [Kv; Szám. 56/XIX. 28]. 1774: Széna elég termet attanak is el minden Sokadalman Portioként tudom ugyan hogy most az Aldoza Sokadalamban 300. kötést ki olvastak, melynek kotesit egy egy Garasan adták [Mocs K; KS Conscr. Jos. Os-váth de Zetelaka^a (31) cantor r.cat. vall. — ^aU].

3. felolvas; a citi (cu voce tare); her/vorlesen. 1823–1830: Azt kérdi továbbá az az előttem esmeretlen, hogy hát tudom-é, ki lakik Hosszúfalván? Hogyne tudnám, hiszen mikor a deákokat ünnepekre kirendelik, mindenkor a nevét kiolvassák [FogE 171].

4. elolvas; a citi; (durch/aus)lesen. 1811: Ki lehet olvasni a' régi Írókból, Hogy Szent László járt ez helyen [ÁrE 62].

kiolvastat kiszámoltat; a pune să numere în fața cuiva; abzählen lassen. 1614/1616: Mikor penig Jeghet rakattam, hogy az Jegh vermet meg töltették jeggel és szepen be czjnalnak, úgyan az Jegh veremtől az Aknara hittam az Birakat, és az Jegh rakasert esztendőnkent rendelt szaz kö soot ki oluastattam nekik és el vittek^a [Kv; RDL I. 100 Michael Kapussi de Zeek^b ns kezével. — ^aA koloziak. — ^bSzéken (SzD) akkor még művelték a sóbányát].

kiolvastt 1. fel/megolvastt, táj kiengesztel; a topi/dezhceta; (auf)schmelzen. 1680: az hidegis megh vett volna

az el mult telen ha eő klme fát nem küldött volna két ízbenis . az hazamb(an) ugy megh fagyott az Viz hogy forrovizzel is nehezen olvastottam ki [Étfva Hsz; KaLt Apor István iratai].

2. vajat ~ kisüt; a topi; aus/zerlassen, ausbraten. 1674: Az örög Kadban leuő vayat Herpaline Asz(szonyom) Ki olvástotta [Utl]. 1843: a Grofné ő nsága a vajakrol tegyen valami rendelést, mert egy részit a' szakácsné ki olvástotta [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

3. a topi; ausbraten. 1851: a' zsirt ki kel frisibe olvastani ... elébb le kel szürni ha meg főt, és mikor meg szállot akkor kel az állandó edénybe szírní (!) mert ha sa-l<a>kos meg avasodik [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

kiolvastás topire; Ausbraten. 1844: A' Nyarádtői Libákot a' jövő héten haza hozatom; de nem tudom hogy lesz e jo moddali ki olvastása, mert ezek a' tátos főző-nék nem igen tudnak jo moddal hozzája, 's félék hogy elromlik [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

kiolvastat a pune să topească; ausbraten lassen. 1852: a' zsirt ha ki olvastattad jegyezzétek meg melyik a' hájból, és melyik a kövérségből valo [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

kiolvastatik ércce olvastatik; a fi extras metalul (dintr-un minereu) prin topire; zu Erz geschmolzen werden. 1809: Nagyon jövevénynek kell pedig annak az Embernek lenni a' Bányászsgot illető dolgokb(an) a' ki nem tudja azt hogi mindenféle Erczek(ne)k, u.m. Arany-(na)k, Ezüstnek Vaszak, a' Bányákbol valo ki-hordattások után, mig azok a' magok Nemékbe ki olvastatnak, 's tökelletesen ki miveltenek hany rendbéli kézen fordulnak meg, és hany rendbéli Munkás nem kivantatik azokra [Torockó; TLev. 9/43].

kiolvastott topit; ausgebraten/gelassen. 1826: Quie-taltatik Budatelly Tisztem ... három és fél kupa ki olvastott bélzsirol [Kv; Born. F IIe].

kiomlás 1. kifolyás/ömlés; vársare; Ausgießen/fluß. 1600: (Az alperes) ream ieő feizeiwel erossen wert hozzam werem ki omlassaert feien iozaga(n) wago(n) [UszT 15/75]. 1672: el is hidgye Nagyságod, hogy vérem ki omlásával, életem elfogyásával is kész vagyok és lesznek vékony tehetségem szerint méltóságát nevelni és birodalmát terjesztenem [TML VI, 96 Teleki Mihály a fej-hez]. 1794: Vére ki omlását Burgye Vonutznak magán, köntösén, vagy a földön láttac [Letka SzD; TSb 32].

2. kiáradás/öntés, kicsapás/ütés; revársare; Austritt, Überströmung. 1814: A Patak ki Omlása és elterjedése miatt esett tetemes károknak meg betsültetéséről valo Relatio [Asz; Borb. II Kövendi Létai Péter hűtes assz. kezével].

kiomlik, **kiomol** 1. leomlik; a se prăbuși/dărîma; einstürzen/fallen. 1621: Basilius Patakfalui kamara(ia)-ban az kemenczenek Eggik oldala, es az eley ki omlot vala [Kv; Szám. 15b/IV. 28]. 1625: az Teomleocz alatt nagj

darab helien az keofal ky omlot vala, es azt be Rakat-ta(m) [Kv; i.h. 16/XXX. 23].

2. kiömlik; a se vásra; (her/hin)ausfließen/strömen. 1597: Zabo Balas vallia . az kút mellett wala egi chiatorna azonniss chiak az az viz folt ki az vczara aki az kútból ki omlot az meregetesél [Kv; TJK VI/1. 79]. 1710: a méz kiomlott a földre, a részeg ember eltántorodik a mézben s egészen bele keveredik, onnan kijöven, amint a tonnákbnál a puskaapor kiomlott, abban is eltántorodik s belé keveredik [CsH 118].

3. kiborul; a se vásra; her/hinausstürzen. 1592: Orsolia, Bodor Mihaline vallia latam hoki zakanne az Tot Istuanne zeolejeben az eleo ruhaiaitt meg rakta zeoleouel, es Tot Istuanne haborgani kezdé velle Ezembe az eleo ruhaiahoz niula Tot Istuanne, es az zeoleo ki omia beleolle [Kv; TJK V/1. 305].

4. kimállik; a se desface/dezagrega; auswittern. 1726: a' pitvar ajtó mellyéke romlott, egészsze(n) ujjitást kíván. A pitvarnak kő falai, omló s romló félben vannak, fedél nélkül lőven, a' sok esső miá, ki omlott s ki hullott a köpora, csak a' kövek emineálnak a' falából [Ne; DobLev. I/124].

5. kihull/esik; a cădea; her/hinausfallen. 1710 k.: érkezék szent-miklósi szabadosom egy nagy fasciculus levéllel; kapám haraggal . felszakasztám, nem nézven a titulusát, és az asztalra vetém. Kiomlék egy falka inclusa belőle . ki Telekinek, Bethlen Farkasnak, ki fejedelemnek, ki fejedelemasszonynak szól, mind felszakasztva [BÖn. 714].

6. kiárad/önt, kicsap/üt; a se revásra; übertreten/schwemmen. 1772: a' Viz a' Dombai Rétre, és még Adámosban a' Falubannis ki omlik [Ádámos KK; JHb LXVII/302]. 1782: sok helyeken az Somp árkan fellyül az iszap úgy meg töltötte az árkot, hogy ha ki nem tisztattatjuk vizet adván hamarab az rétek fele ki omlik [Déva; Ks 94. 24. 4]. 1842: a fűrés malom csatorna alatt . merőbe patak modra omlik ki a' viz [Kv; KmUlev. 2 László János mérnök kezével].

7. kizúdul; a curge afară; her/hinausströmen. 1774: Radnán felül egy havasban régtől fogva elhagyatott bány volt Ezen bánya teli volt egynehány száz esztendőtlől fogva mineras vízzel, mely egyszer s mind kiomolván a Nagyszamosba folyt [RettE 333].

8. kifröccsen; a țîșni; ausspritzen. 1748: az orra porczogója bé törven vére mingiárt ki omlott [Tarcasfva U; Pf].

9. a veríték ~ kiver rajta a veríték; a se umple/acoperi de sudoare; in Schweiß baden. 1592: Konkoli Janos . vallia. Mikor le vagtak az testet ott voltam vgian ki omlot az orcaia az veres veritek, hoki az Apia keozel ment hozza^a [Kv; TJK V/1. 214. — ^aAz apa kegyetlenkedése okozta a fiú halálát].

10. kisebesedik; a se face (tot o) rană; wund werden. 1704: Az asszonyt is ma lelte el egyszer az harmadnap hideg, és az belső hévség mia mind kiomlott szája és orra, aki mia igen nagy fájdalmakat lát [WIN I, 69].

11. kb. kifordul; a ieși; herauskommen/quellen. 1573: Beolcz Janos Es Thorday Imre . Azt valliak ez Balint porozlo, Mond kelemennek Ihol Biro vram pecety Byro vram(m) hywat Mond Annak Eregy Bestie lelek kwrwafy Mert ezen vgy vaglak gy omol az Beled [Kv; TJK III/3. 278]. 1593: Peterdi Jstuan, Jaraj, Ziluassi Jstuan iobbagia vallia . . . Monda az Monostori legini,

menni el bestie lelek kurua azzoni eleollem mert ezennel vgi vagom az hasadba az feizet, hoki ki omol az beled [Kv; TJK V/1. 412]. 1635: eszes lelek fia, ugy megh vagdallia (!), hoki ki omol az beled [Koronka MT/Mv; MvLt 291. 36b].

12. kiözönlik/tódul; a năvăli, a se revásra; hin/herausdrängen. 1633: lata(m) . . hoki falabo Janos hazatol sokan omlanak kj mind ferfia, leani es aszoni ember, es Csiszar Istua(n) egiszer hozajok vaga de eggiketis nem talala vagni [Mv; MvLt 290. 135a]. 1657: ottan mindjárt az egész ármáda kiomla az sáncból, és reám fordula . . kikkel derekas ellenkezést tarték [KemÖn. 234]. 1704: nem tudom, mitől viseltetvén s micsoda ome-ne lévén benne a commendánsnak, szabadon bocsátván ki mindenféle cselédet, ugyan fehér volt a Híd-kapu elei, úgy omlott ki a főhercseléd [Kv; KvE 293–4 SzF]. 1764: Csepregi Vra(amna)k az édes Attya mikor ki ment Papolni abba(n) a' Templomban szintugy omlott ki a' Városi nép a praedicatioja halgatására [Kv; KvRLT IV. 11 Anna Erdődi rel.vid. St. Szász (80) vall.]. 1823–1830: azon 12000 lakosból álló nemigen nagy várost^a olybá lehet képzelní, mint egy nagy kollégiumot, ahol majd minden háznál tanítók és tanulók laknak, és óraútskor a házokból omlanak ki, vagy mennek be [FogE 236. — ^aGöttingát].

13. átv rázúdul; a cădea asupra cuiva; über jn hereinbrechen/kommen. 1661: Bizony, édes Uram . . látom az Istennek nagy haragját másokra is kiomolni, azért elhiszem azt, hogy én sem vagyok ezeknél igazabb Isten előtt, mint az kiket Isten az ellenség kezében adott [TML II, 145 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

kiomolhat kicsaphat/üthet; a se putea revásra; übertreten/können. 1772: a' Kükölli . . . oly könnyen ki nem omolhat; s nemis szokott ki omlani | a' Mikes Malomtól fogva le eddig a' Kükölli árka szélesebb, Martyai alkalcsanobbak, folyása egjenesebb . . . mellyekre nézve inkább ki terjed és omolhat árradáskor [Ádámos KK; JHb XX/27. 14, LXVII/298].

kiomolható esetleg kiomló; care ar putea (eventual) curge; (eventuell) ausgießend. 1677: munkálkodjunk egy szívvel-lélekkel, Kegyelmed ügye lévén, a mi ügyünk, mint szintén miénk, ne kárhoztathassék senkitől Kegyelmed és efféle akadályok miatt kiomolható vérek nemzetünknek ne kiáltson fel Kegyelmed ellen [TML VII, 543 Vesselenyi Pál Teleki Mihályhoz].

kiónozás ónnal való beöntés; cositorire; Verzinnung. 1796: Vétetett ezen ablakoknak ki onozásokra 20 font Ón fontya 14 xr [Déva; Ks 95].

kiont 1. (vizet) kiáraszt, táj kiduvaszt; a face să iasă din albie; ausströmen. 1723: a Sövényfalvi territoriumra jövő árvizet inkább az Adámosi gát ontja ki mint a Sövényfalvi [Királyfva KK; MbK 162].

2. kiárad/önt, kicsap/üt (medréből); a se revásra, a ieși din albie; übertreten/schwemmen. 1763: midőn árjai vadnak a Marosnak ki ont [Udvarfva MT; Told. 44/18].

3. **vérét** ~ja vérét áldozza; a-și vásra singele (pentru cineva/ceva); sein/ihr Blut vergießen. 1662: Több és nagyobb haszon is láttatván forogni mind az egész magyar nemzetségre, s mind a szegény házára nézve, a palatinus

őnagsága életében, mintsem az haza mellett méltóságos vért kiontván, úgy fordulhatna, az hazával együtt magának is derekas veszedelembé kellene jutni [SKr 489]. 1704: a vérit is nem száná kiontani [WIN I, 201]. 1710: nagyságod, kinek Isten sok szép fegyvert adott kezében, és a tatár rabságából kiszabadítván, erdélyi fejedelemségre emelte, tartozik Isten dicsősége mellett a vérit is kiontani [CsH 106]. — L. még CsH 231, 368; TML VI, 241.

4. *vér/vkinek véret* ~ (ja) a. véresre ver, vkit vérbe/vérébe kever/köpül, *rég, táj* vérbe göbül/gübül; a umple de singe pe cineva; bis aufs Blut schlagen/verhauen. 1600: oda ieöwe az Alperesnek diznaia az en makkomra mi kor wztem volna ream ieöt feizeiwel erossen wert hozzam, awal nem elegendwen az elewelis wagni kezdet, hizem hogy megh akart eölni, ottegyen weremet ki ontotta, az feöldre leis eiet [UszT 15/75]. 1609 k.: engemet megh uagot Viremet ki ontotta artatlanul [Dés; DLt 311]. 1626: az Beldj vram Tizartaia az Zentegyhaz vziaia fele foga az molnár ot twareodik uala, ruton zidkozodik uala, az lelelek, esse lelek kurua ki ontottad az veremet teys Beldj vrom Jobbagia uagy enys az uagiók, de ma megh ezem egy darabot az husodban, megh ööllek [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. 1675: onnét az J: náhlamnál eléb el menvén . . . engemet meg lesett, hatalmasul reá(m) támadott, nálla lévő fegyverrel főb(e) ütött, vert, taglott, véreket ki ontotta [Kv; Tjk VIII/11. 356]. 1773: Szotyori Uram . . . mondotta . . . akár kit kaptak ott jertek öllýetek Verjétek ontsátok ki a Véreket ha mindjárt Ezüst Gombos Ur volnais [Felgyógy AF; WH]. 1796: Lörintzi Joseff . . . részegen . . . Sellerinek fiait kegyetlenül verni kinozni taglani, és Lovával tapodni nem irtozott nem iszonyodot anyira hogy veritis ontván egészen verben küpülte [Dob.; RLt]. 1814: minden ok nélkült hatalmasképpen a' Szegény Embernek Vért ki ontottad, a' ki mostis . . . minden reménységen kiül halálos Sebeiben fettreng [Görgénysztimre MT; Born. G. IX. 6]. — b. harcban vért/életet elvesz; a vársa sínge; im Kampf das Leben nehmen, das Blut vergießen. XVIII. sz.: Hej, a töröknek soha barátja nem voltam, Vérit kiontani mindenkor kész voltam, Szegény magyar mellett kardomat kihúztam, Szegény hazám mellett diadalmat vítam [Barabás, SzO 391 rabének]. 1710: Teleki Mihály szüntelen jártatta Scheffenberg generált, hogy veresse fel a Gyulaffi táborát. Nehezen veheté rá magát a generális, nem akarván annyi ártatlan vért kiontani, de midőn látná, hogy magának az erdélyi politikának van arra kedve, Veterani generált bizonyos számú hadakkal expedálja [CsH 188].

5. *(embernek/állatnak) belét* ~ ja (embernek/állatnak vágással) belét kiomlasztja/ömleszt; a face să(-i) iasă mațele/a vársa mațele (unui om/animal); die Eingeweide (durch Schneiden) herausstürzen/fallen lassen. 1766: azon Legény . . . egy Kezében lévő hoszszu Vas villával ugy vert hozzánk, hogy ha ért volna a belünkötis ki ontotta volna [Alparét SzD; JHbB A. 32]. 1783: Szabad vagiók én veled hogj néked a Beledet ki oncsom [Udvarfva MT; Told. 44/54]. 1798: Egy esztendő áránynak az nagy kan belít kiontván, hogy kárba ne menyen meg ötlettem a Cselédek számára [H; Ks 108 Vegyes ir. 51]. 1814: Blága Stéfán azt mondta el fogot Blága Tomának, hogy hát te olyan élhetetlen vagy hogy aval a fejszével Nem tudtad vagy kettőnek a belít ki Ontani [Sóakna MT; Born. G. IX. 6 Zuga Mátyéj (50) vall.].

1826: azzal fenyegetett az Annya Muszkáta, hogy . . . ki ontya a' Bélemet [M.légen K; KLev.]. — A jel-re l. a SzamSz értelmezését.

6. *átv* rázúdít; a revärsa; überschütten/häufen. 1658: Ez esztendőben pediglen az Úr öfelsége nagy haragját reánk kiontván, az kegyetlen pogány ellenséget kihozván országunkra [Kv; KvE 176 LJ].

kiontás szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion; *vére* ~ a vére/élete feláldozása; jertfirea vietji; Blutvergießen. 1658: a fejedelemséget nem engedi senkinek, mert ő a töröknek kedvét akarja keresni, és az országot is meg akarja oltalmazni, és vére kiontásával is megoltalmazza, Jenőt is a töröknek nem adja [ETA I, 166 NSz]. 1672: az miben lehetne, nemzetemnek, vallásomnak vérem kiontásával is szolgálnék [TML VI, 194 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. 1710: szemlátomást rontának ki az ország kezéből a pápisták mind a magok régi szabadságát, törvényt, mind a császártól adatott Diplomát, melyet vérek kiontásával kellett volna inkább oltalmazni [CsH 307] * *vkinek vére* ~ a. vkinek vérbe keverése/köpülése; batere a cuiva pină la sínge; js Blutvergießen. 1699: a Cziz hegye alatt levő teren . . . Jobbagyostol szolgastol . . . rea jót az J es lovarol az At le huzta, torkon ragadva(n), fojtogatta, agyban, főben verte, vért kiontotta . . . meg kivanom . . . lovarol való lehuzásáért, fojtogatásáért, agyba(n) főben való vereséért, vere kiontásáért in poena minoris Potentiae . . . convinctaltessek [Dés; Jk 292a]. — b. vkinek élete kioltása; uciderea/omorirea cuiva; Ausblasen js Lebenslicht, js Tötung. 1659: némely ott kinn Kegyelmetek között levő emberin(k) . . . hamissan reám mért, fejedelmem s hazám árútatásának méltatlan mocskolásával nem általottok gyalázni, vagy azzal véremnek ártatlanul való kiontására . . . igyekezni [TML I, 438 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kiontat szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion; *vkinek véret* ~ ja kivégeztet vkit; a face să fie vărsat síngele cuiva; hinrichten lassen. 1710: A fejedelemasszony megértvén, hogy a fejedelem subscribálta volna a sentenciát . . . bemegyén a fejedelem házában s tréde esvén, nagy búsulatában azt mondja: „Átkozott ember, ne ontasd ki az ártatlan vért!” [CsH 122].

kiontatik a fi vársat; vergossen werden. 1662: Hogy szálljon reátok minden igaz vér, melly kiontatott e földön az igaz Ábel véretől fogva mind a Zachariásnak, Barachiás fiának véreit, kit megölettök a templum és az oltár közt [SKr 710].

kiontattat szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion; *vkinek véret* ~ ja vkit vérbe kevertet/köpültet; a face să fie bătut pină la sínge; js Blut vergießen lassen. 1748: az ő Excellenciaja ártatlan puskasi ellen, tolvaj kiáltása által ő kglme Sátora körül lévő; és tavulyab való kereskedő több Györögököt insurgáltotta, ellenek nogatta rutul meg verette, Sebhette nemelyeknek véreket, kiontotta és ontototta . . . megis kötözte, és kötöztötte [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

kiontattatik szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion; *vkinek vére* ~ vki vérbe kevertetik/köpültet

tit; a fi bātut pīnā la sīnge; js Blut vergossen werden. 1766: Mikkēppen, hol, és mikor verettetett legjen meg az J által Tordán lako Libertinus Nagy al(ia)s Berbéts István eőkegjelme, s mely nagy mértékben ontattatott ki az J. által vére az exhibealt Citatoriából bővebben ki tētzik . azt kívánom, hogy vér bírság poenáján convin-caltassék [Torda; TJKt V. 303].

kiontott vársat; vergossen. 1710 k.: Károlyi István-nak Jábrocckzinak, főembernek magok házokban kiontott vérek elvesze [BÖN. 898].

kiorot l. kiirt

kiorsózik kioldalog/somfordál, kioson/sündörög; a iesi pe furis/neobserveate, a se strecura afară; her/hinaus-schleichen. 1803: evel tsak hirtelen ki orszozott az az ide-geny Legény [Berz. 3. f. 5. B. 1].

kioszlik, kioszol szétszlik/rajzik; a se împărătia; auseinandergehen, sich auflösen. 1657: mivel már az ellen-ség jó távol maradt volt, mint olyan nagy hévségben annyi utat tévén . én is azért megtelepedvén, de zsák-mányra az hadakat kioszolni nem engedvén, valami zöld ágakat támogatták fel, kinek árnyékában mind enni, mind pedig fáradtságom után pihenni akarok vala [Kem-Ön. 245]. 1689/1780: osztánon a' több Jóságokban osz-lottanak ki dézmálni [MkG]. 1710: Kemény János hadaiban is felesen tábori szokás szerint zsákmányra ki-oszlottanak vala, nem gondolkozván senki arról, még aznap harcolni kellene [CsH 53. — Az 1662. jan. 22-i vesztes nagyszöllősi csata napján].

kioszt 1. a distribui; austeilen. 1573: Teis osztottal ky az Marhaba melinek arrat be kely zedned [Kv; TJK III/3. 122]. 1585: Az Lakatos Tamas boraynak az Seprwyet attam(m) cchyaplar Adamnak, merth eő osztotta ky mun-kayaert Neki attam(m) [Kv; Szám. 3/XII. 82]. 1621: Ez harmadnap alatt hordottak Djmbrijger Janostol Tizen negy Veder Zaladsert mélliet vgian magok osztottanak ki [Kv; i.h. 15b/IX. 52]. 1622: Az Templomhoz ualo Penzt ki osztottak mely teszen f. 39 [Pujon SzD; SzJk 6]. 1774: Aszt tudgyuk hogy három Esztendőktől fogva maga Praefectus Uram szokta ki osztani a Czédulákat sokadalmak alkalmatosságával, de Tisztarto Uraimék Ratioiban ingrediált legyené azon Czédulaktul gyült pénz vagy se eszt magok Tisztarto Uraimék fogják tudni [Mocs K; KS Conscr. 98]. 1848: hoztak gunya néműt aztot ide haza ki osztottam az önkénteseknek [Lemhény Hsz; HSzjP].

2. vmit (adományként) szétszot; a împărți ceva (ca dar); etw. (als Gabe) verteilen. 1592: az ki az Büzaban az odorbaliba meg marad, ozzak ki az szegenyeknek [UszT]. 1606: Husuet napiara osztottam ki az szegeniek ladaiaiból az Ispotalybeli szegeniek(ne)k Eggik azzon-nak attam egy hituan also Inget . . . Egy kuldus ferfi gier-meknek, attam egy hituan Inget^a [Kv; Szám. 12a/I. 49. — ^aFolyt. a részl.]. 1661: (Az) eőt forintot az Ispotály Biro kezébe kell adni, osza ki az Ispotalybeli szegények-nek [Mv; MbK]. 1835: egy szem Gabonát sem adnak el az Udvarból, hanem azt mind ki osszszák a szűkölködő Embereknek a' nélkül hogy azért valami usurára hajta-nák ököt | ugy is kezdték a sok elengedés miatt tartani

mintha muszáj volna, hogy ő Nga ki ossza nékiek a' maga gabonáját [Zsibó Sz; WLt].

3. (egymás között) feloszt; a împărți (între ei); (unter sich) aufteilen. 1709: Az Ecclesiákban sok helyeken az Ecclesiák jövedelmecskéjét, ugimint, borát, búzáját és egyszer s mászor gyült pénz kölcségét rész szerént egy-más közt régen ki osztottanak, és mostan is osztogat-tyák az Ecclesiák kárara [REkLt Cons. jk I. 30]. 1776: egy harmincz vederbűl allo bort nem nyeresegre, se(m) pedig Kortsmalkodasra, hanem magunk Hajos Legé-nyei(n)k(ne)k Könyebb Szokás szerént excontentala-sokra nézve vásárlottunk . és az Hajos Birohoz altal vitettven az be petsetelt hordot, az mely Bort ugyan tsak ki osztvan az Hajos Biro Közöttünk [Déva; Ks 76. VIIIc].

4. (megmunkálás/tartás céljából) kiad; a repartiza (pentru prelucrare/creștere); (zwecks Bearbeitung) ausgeben. 1590: ez J . Bodoni Balas megh szantotta ez feőldbelj reszönket melyben eő neki az falú oztassa vtan semmj igassaga nem volth, merth eő neky az eő resze ki vagio(n) osztúa az eő tizessewel eggyt azon felliel megh newezett tilalmasbol [UszT]. 1609: Keőrősfői bíró hozzot Dezma kendernt kalangiatt 13 . . . Az meli kendernt kiostottunk meg chinalni hostak be benne kalongiat Nro 9 keue 20 [Gyalu K; Sennyei 46/11]. 1711: Mikor azon marhákat tartani ki oszták, én is el menék hogi el hajcsak bennnek [Szárhegy Cs; WLt Gr. Erős (66) ppix vall.]. 1753: meg tekintvén Instantia-jokat s kéreseket a szegénység jövendő beli emolu-mentumára Azon Galacz nevű Helységet két Táb-lákra szakasztván az Also részét vagy Táblát ki osztat-tuk [Elekes AF; DobLev. I/256. 1a]. 1772: akár kende-réből, akár szőszszéből mikor a' Jobb(ágy) és Zsellér aszonyokra ki osztattak, hol egy, hol legfellyebb két fontat a' meg fontatásra, azzal tartoznak [Bálványosváralja SzD; Ks 101 Conscr. 82]. 1824: a' kendernt Weressegyhá-zán meg etseltetvén, és gerebeltetvén ki osztotta fo-nás végett [Veresegyháza AF; Told. 30].

5. **uszorára** ~ uszorára/kamatra kiad/kölcsönöz; a da (bani) cu camătă; auf Wucher (aus)leihen. 1846: Kedves Léányom Usoras Contractussaimnak azon részét, melyek nékem Osztály szerént jutot (igy!), tegey hasanlolag az Össi közmassában, a' miket pedig én osz-tottam ki Usorára aztatt tartsa magának [Kv; Végr.].

6. (osztályos) örökségrészt birtokba (ki)ad; a da în posesiune partea moștenită; (aufgeteiltes) Erbteil in Besitz geben. 1606: Vagion illjen dolgunk mw nekünk Tarchafaluj Palfi Istua(n)nak es Palfy Ferenchnek az Zek megh latasara, mjert hogi jm(m)ar el oztotúntk, Az oztozaskor megh kiuanom hogi miért en Palfi Istuan ti-zen negi eztendőtvl fogúa hazas ember uoltam, Palfi fe-rench eőchem pedigh neőtelen legenj uolt, felesegemrejs ki oszuk abbul az rez eőreksigból ualo reszet, az melljet nallam leteben penzen uotúntk [UszT 20/183]. 1634: Szabo Mathe el küldé münköt hogi az Cziobot Istua(n) es az Vitos Istua(n) Jozagabol ozzuk ky Tima Giorgjnek es Tima Matinak az eők reze aniaiy Jozagot (igy!) mü el menenk . . . ky oztok mindenüt Tima Giörgjnek es T M(ate)nak az aniaiy rez iozagiból, mindenüt az eő igas-sagokat [Kásonújfalú; BLt 3 Vitos Bálint (50) ns vall.]. 1794: midőn a Tiszt Vrak az Nyilakat ki osztottak, ek-or T Szanto Sándor ur 's az több Sárdi és Borberekí ré-szen levő possessorok magokat károsoknak látván nyil-

jakhoz nem is nyultak, sőt ki ki maga embereinek meg is hagyta hogy azon nyilhasz mig masod rendbeli esketést nem vitetnek veghez, ne is nyuljanak [M.bagó AF; Dob-Lev. IV/734. 8b].

7. nyilakra ~ (földterületet) nyilvános osztással feloszt; a împărți (un teren) în parcele; (Feldstück) durch Pfeilziehung aufteilen. 1805: Az Utrizált kaszálo az Ergehez tartozott egy része olyan tos hely volt, hogy az Marha meg uszta . . . a' melly ergét, a' viz belöle ki szaradván, a' Város nyilakra kiis osztat [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt Déési Páll György (33) vall.].

8. (hadat) el/feloszt; a împărți (oștireă); (Heer) aufteilen. 1653: Básta Fejérvár felé ment, hadait kiosztá, de nem lön sokáig [ETA I, 58 NSz].

9. kiad/hirdet; a da; bekanntmachen/geben. 1823-1830: Ekkor osztották ki a jövő esztendői praemiumra való materiákat is. Ekkor a professzorok a fakultások szerént való süvegben, vagyis inkább sapkában és palástban megjelennek az univerzitás templomában^a [FogE 239. — ^aGöttingában 1796-1797-ben].

10. (úrvacsorát) oszt; a împărțișă/cuminecă; (Abend-mahl) reichen, (Kommunion) erteilen. 1798: Nékünk vagyon egy kitsiny Poharatskánk, a' nellyből a' Pap a' Bort szokta a' Sakramentomok(na)k administratioja- kor ki osztani; de tellyesselge nem tudhatjuk, oné? ezüst é? . . . vagy pedig Compositio; mert nagyon fekete színű [M.bikal K; RAK 30]. 1863: Az uri Sz. vacsorát mindenütt la mártii kell ki osztani, egy felől az egyfor-maságért, más felől, hogy a bűn bánat hetiből, a husha-gyo ked ki kerülődjék [Gyalu K; RAK 78].

kiosztandó szétosztandó dolog; teren/lucru care ur-mează să fie împărțit; zu ver/aufzuteilende Sache. 1847: (Az erdőből) a Közönségnek némüleg Tüzelése fedezé-sére meg hagyott kevés részetskéjével, szerfelett vissza- élnek^a, mivel azt nem a köz Nép száma mennyiségihez alkalmazva Szabályozzák . . . a szükséges kiosztandok- kal is olj rendetlenül bánnak hogy némely Házak után, két három Nyilat is adnak, más hová alig edgyet vagy fel- lēt [Torockó; TLev. 10/9. — ^aA bírák].

kiosztás 1. osztás; distribuire; Austeilung. 1587: 22 Juny Elseo ky osztasban Jutot az zwzckbol. Az varosz za-mara keobeol Bwza 30 . . . 13 Juty Masod oztaskoron Jutot volna esmeg 30 cb [Kv; Szám. 3/XXXIII. I].

2. szétosztás; împărțire; Verteilung. 1793: Diosadbol az ki osztás végett küldött pálíkat egy Hordo Borral viszsza küldötte az Vajda mivel Semmiképpen az Embe- rek fel nem vészik [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

3. kirovás; impunere; Auferlegung, Belegung. 1846: A béállott Katonai éven keresztül — az ezen megyében szállásoló lovas katonaság számára ki szolgáltatni kellett élő részletekről, úgy a' mészáros gyertya és Istál-lobeli vesztések potlászása kívántato pénz özvegről — az azo mennyiséghz arányozott kiosztás vagy rovatal meg készítettén . . . sietünk azt további kezeles, s a' kel- lő felszedetés végett ezennel beadni [K; KLev.].

4. (föld) elosztás; împărțire; (Boden/Feldstück) Ver- teilung. 1587: Az ky hatarozot Ret penigh, Nyl zamra ozollion, Amint az Zena Ret ky osztasban Az varossy keossege regeol fogva elt, sok eoreokeos feolde senkinek Ne lehesse(n) . . . Mert felekis Nem mas hatar, hanc(m)

vgyan Colosvary hatar, Meltonak itilik Azert hogy fele- kiek Ne ellyenek teob zabadsaggal Nagiob hazon vetel- lel, es kileomben, Amint Az Colosvary keossegh elt [Kv; TanJk I/1. 53-4]. 1629: Szanto föld kaszalo ret ki osztas es ki fogasbannis semmi valasztas es küleombsegh nem volt, hanc(m) indifferent az hol ki akarta foghni ot foghta kj [Kv; TanJk 54]. 1844: Nemes Déés várossa N^a Réteni közös helyeinek fel mérésre és ki osztására most esztendeje költ egyezés szerént fel mérven . . . a' Fábián Dombja alatti földetskét [Dés; EHA. — ^aOlv.: Nagy].

kiosztat 1. a pune/dispune să se împartă/distribuie ceva; verteilen lassen. 1654: minde(n) Urak es Feören- dek közéott eleiteől fogva valo be vett szokás az hogy igr szüret eleött ki ki joszágara Saytott Turót es penzt must fejb(en) ki osztasson [Bükkös AF; KemLev. 1425]. 1677: Látván az szegény jobbágyok(na)k ügye fo- gyott, alapattyakat, Szegénységeket, kölczön osztattam ki nékik hogy el ne bujdossanak buzat Cub sax no 7. Jobbágy Szeren kívül minden veka buzára egy egy napi kapálást, vagy aratást igrtek [Uti].

2. (megmunkálásra v. más célból) kiadat; a dispune ca ceva să fie repartizat (pentru prelucrare); (zwecks Bearbeitung) ausgeben lassen. 1595: Sas lakabot kült- tem az Cedulaual 65: Varos kopiaiert: Mellyeket Biro W. kj osztotta velem Azonyunk ö fge eleiben hogy me- nenek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 314 ifj. Heltai Gáspár sp ke- zével]. 1722: Lenünkis még Tavalyi vagjon felesen, Bal- ku Ur(am) ö kglme itt létiben az fontatást emlegeti vala, azért én mind ki osztatom fonnyák meg [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1760: a' kendert ki kell osztani, és mentől szebben, és vékonyabb(an) lehet meg kell fontatni [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

3. örökrészt kivéteti; a cere să i se dea partea cuveni- tă din moștenire; seinen/ihren Erbteil (her)ausnehmen lassen. 1596: enneke(m) Nem akarnanak Rezett adny Benne, azertt az en Rezemeth kj kewano(m) osztatnj az weteol^a az kikvel birtatnj akaria zabad legyen w es welle [UstZ 11/101. — ^aOlv. üvétől; értsd: övétől].

kiosztatik 1. (adományként) szétosztatik; a fi împărțit (ca dar); (als Gabe) verteilt werden. 1859: Tamás Zsofia özvegy Czako Jánosné végrendeletében meg neve- zett felkelhető javai . . . az egyház biztosai által el árve- retzetvén, tőkésítették . . . s kamata évenként az egy- ház felügyelete alatti egyház szegényei közt egyenlően osztassék ki [Kv; Végr.]. 1863: halálomkor husz forint osztasson ki közöttök^a, a többi az alapítványhoz csato- lasson [Kv; Végr. — ^aA szegények között].

2. (földterület) felosztatik/kiosztódik; (despre tere- nur) a fi împărțit; (Feldstück) ver/aufgeteilt werden. 1777/1780: vagyon . . . Allodialis Szánto Földetske, mely a Praebendásoknak szokott ki osztatni [Alparét SzD; JHbK LII/3. 96]. 1805: a' Nevezett kaszállott, az Ergének feléig bé kaszált . . . a' mult Nyáron a' meddig az Erge tartatott, és nyilat ki osztatott az embereknek ki ki az Maga nyilját le kaszálván [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt Harko András (44) ns vall.].

3. ki/oda adatik; a fi împărțit/distribuit; aus/hinge- geben werden. 1823-1830: Szent György-napkor ülik meg^a a király születése napját. Ekkor osztatnak ki a fel- tett materiákra írott munkákra kitett jutalmak. 1796- ban az három fakultásokból három ifjak nyerék el a ju-

talmat [FogE 239. — ^a1796 tájt a göttingai egyetemen]. 1841: a' Candidátusok nevei le iratván s rendre minden Czéh Tagjának Votizatio végett ki osztatván ... leg több votumokat nyertek^a [Kv; ACSzám. 136-7. — ^aKöv. a fels.].

4. kirendeltetik; a fi repartizat; (hin)ausbeordert werden. 1827: a' remező Legények örökkéig a' Tizenkét öregebb Mesterek között azon rendel az öregség, vagyis a' Czébeállaskori rend szerént következnek, osztassanak ki [Kv; ACJk 21].

kiosztatott ki/szétosztott; împărjit, distribuit; aufgeteilt. 1761/1808: Ezenn Curiahoz tudgyuk hogy szolgátnak Usorásak, de ezek Titt. Darvai Sándor Uramtól ki osztattott Gabonáért usoráztak [Szind TA; Berz. 3. 2. A. 1].

kiosztattat kiosztat; a pune/dispute să se împarta/distribuie ceva; aus/verteilen lassen. 1654: ha modotok vagy(n) benne osztassatok mind penzt, Saytot, turot must fejb(en) jóságokt(an) ideje(n), ha hogy pedig ne(m) osztathattok, hogy sem mint mas ideghe(n) nemes emberektől szedgyék fel, én inkább magham osztattatok ki közikb(en) elegendendő keöltséghet must fejb(en) [Bükkös AF; KemLev. 1425 Kemény Jánosné Kállay Susanna aláírásával].

kioszthat a putea împărji/distribui; aus/verteilen können. 1793: Diosadból az ki osztás végett küldött pálinkát egy Hordo Borral viszá küldötte az Vajda mivel Semmiképpen az Emberek fel nem vészik próbálta Székely Josef is ot létib(en) hogy ki osztthassa de rá nem metett [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

kiosztó szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: prebenda-~ ablak járandóság-osztó ablak; fereastră la care se distribuie rațiile; Fenster/Schalter an dem die Bezüge verteilt werden. 1694: Az Pincze Ajtó keozepin egy Praebenda kiosztó ablak annakis Ajtócskaja Vas Sarkos pantos, retezze reteze feje [Kövár Szt; JHb Inv.].

kiosztódik kiadatik/osztatik; a fi împărjit/distribuit; ver/ausgeteilt werden. 1839: Vagyon a' Mlgos Uraságának valami régi majorság Szölleje, mely a' régiségtől meg-avult és el pusztult — ezen Purga is kiosztódott Dézmára [Kémer Sz; MkG].

kiosztogat 1. szétosztogat; a împărji rînd pe rînd; nach und nach verteilen. 1711: Tudom hogy akkor elein mikor az urak eö nagak ezen háboruságnak az elein Szebenben bé mentek, lévén ... két Száz véka buzája rostálatlan, mellyet Szabo Mihály ur(am) az Jobbágyoknak, s másoknakis kölcsön ki osztogatott [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Szabo István (52) jb vall.]. 1789: Nehai Magyarosi Beniamin Ur Jobbágyainak három Vasas szekereit is ki osztogatta arra nézve hogy maga ne tartson béreseket [Asszonynépe AF; DobLev. III/657. 4b].

2. (megmunkálásra) kiadogat; a repartiza (pentru prelucrare) rînd pe rînd; (zur Bearbeitung) nach und nach ausgeben. 1749: A Virágos kendernek jóvából osztogattam ki fonni az jobbágy Asszonyok(na)k [Kiskend KK; Ks 70 Szám. 51]. XVIII. sz. köz.: maga rész

helljét maga Jobbágyinak és Sellérinek osztagattya ki [Karácsonfva AF; Told. 28]. 1794: az érdők az Colonosok(na)k ki lévén osztogatva, el voltak élve úgy hogy még vesszőt sem mindenütt lehet kapni [Mezőmadaras MT; BKG Jac. Kosztin (33) col. vall.].

3. kiadogat/szolgált; a distribui; erteilen. 1817: Contrásnak hogy ide visába^a meg tétetett az Exponens eö kegyelme ... a' maga idejébe mindenkor meg jelent, és soós vizet nekünk ki osztogatván, úgy Kötelendre a' falujába viszá utazott | hogy pedig a' Soós kut néha néha bélett légyen zárva, akkor midőn Soós vizet ki osztogatni az Exponens tartozott volna, azis igaz [KLev. — ^aVisa K].

4. (szállásra) eloszt/helyez; a repartiza/plasa (în locuințe); (aufs Quartier) verteilen/unterbringen. 1705: (A kurucok) Béménvén ... Kolozsra, Ajtonra, Györgyfalvára éa több Torda és Kolozsvár közt lévő falukra, amely beteges németeket kiosztogattanak vala ki^a quár-télyra, azokat mind levágták nyavalyásokat [WIN I. 647. — ^aA közlésben is így!].

kiosztogatás împărjire, distribuire; (wiederholte) Auf/Verteilung. 1589: Az zegenyeknek penzül ky osztogattagra^a | Keöuetkezyk Az Heth Boroknak ky osztogattassa^b Rend zerint ... Also fylen egy Altalag bor volt merve az Akoual 52 veder zalott ky Belole 3 veder es 5 weder Seprö Marat 44 weder Atta egytlet (p)ro 4 d. Arolt f. 14 d. 8 ... Azzon faluan Aroltak f. 13 d. 76 [Kv; Szám. 4/IX. 25, 4/XII. 4-5. — ^aKöv. a nevek és az adott összeg fels. ^bKikorcsmárlás céljából]. 1593: Az zegenieknek zwr ki osztogattassa penszel egietembe^a [Kv; i.h. 5/XX. 128. — ^aKöv. a nevek fels.]. 1711: esküszöm az egy elő Istenre ... Hogg az en Egy haz fiui hivatalomb(an) tellyes tehetsége(m) szerént jo Lelki ismerettel igykeze(m) el járni ... alaminsa fel szedésb(en) és annak ki osztogatásab(an) jo lelki ismérettel járok [Kv; SRE 118].

kiosztogatott 1. kikölcsönözgetett; care a fost dat cu împrumut rînd pe rînd; nach und nach verliehen. 1639: az Jarmos Eökreok(ne)k harmat az kereskedeo Ifiu legyenj szolganak Keczelej Gergelj Deaknak aiandekoztak, Ez uegre hogj az Nehaj Gyulaj Ferencz Deak vramnak kj osztogatot Restantiaianak be szedeseben annal iob keduel forgolodgyek [Kv; RDL I. 116].

2. szétosztott; împărjit, distribuit; ausgeteilt. 1811: Felsőes királyné Maria Ludovica 1808ik esztendőben Posonban tartatott koronáztatása alkalmatosságával ki osztogatott egy nagyobb és két kisebb ezüst, egy nagyobb és egy kisebb arany emlékeztető Pénzek in suma 5 Darabokban [SztLt 85/337].

kiosztott 1. împărjit; aufgeteilt. 1757: a' D(omi)nalis Falukra ki osztott urbarialis mor arát be szedni éppen ne halaszsa Udvari Biro Uram, mert régen fel itták [Déva; Ks 92. I. 23]. 1831: Az Öri^a Határ szél mellett a Béla hegy alatt vagyon a' ns Városnak Házalat szerént kiosztott nyilla [Dés; DLt 904. — ^aA tőzsomszédos falu: Alör].

Szk: kölcsön fejében ~. 1594: Az Kraznai Maior hazban vagion buza cub. 29. Vagion ott keölchieön feieben ki osztot buza cub. 112 [Somlyó Sz. UC 78/7.4] * *uzsorrára ~.* 1846: Buzdi és ahoz tartozo Jóságaimban levő

Embereknek, vgy idegenybélieknek is Usorára ki osztott én általam Gabona és pénz menyiségek a Contractusakból ki tertzik [Kv; Végr.].

2. vkire (kötelességül) ráosztott/rótt; repartizat cuiva (ca obligatie); (als Pflicht) jm auferlegt/getragen. 1787: a Falukra ki osztott Utakon lévő Hidakra, 's utakra való vigyázás is egy nevezetes kötelességek leszen a' Falusi Notariusok(na)k, ezek a' Falus Birákkal minden Héten egyszer a Határon az Utakat Hidakat, meg visitállyák, és azokat instantanë reparaltassak [Torockó; TLev. 3/2. 2].

kiosztozik örökségből részét kiveszi; a-și lua partea de moștenire; aus dem Erbe seinen/ihren Teil nehmen. 1781: Holló Simon .. még az atya idejében kiosztozott, külön is szállott [Tapolca Cs; RSzF 230].

kiosztoztat örökségből vki részét kiadja; a-i da cuiva partea de moștenire; aus dem Erbe js Teil ausgeben. 1818: Csikjenőfalvi gyalog katona Gegő István ökegyelmének cortraversiája származván az édesattyával ... sok rendben kérte az attyától az részecskéjét mind a felkelhetőkben s mind pedig a jószágból. De még eddig néki nem adta ki .. Azért azt kívánnya, hogy őtöt osztoztatná ki az attyától mindennemű javaikból [Jenőfva Cs; RSzF 243].

kiöklel szarvval felhasít; a spinteca cu coarnele; mit den Hörnern aufschlitzen/spalten. 1722: Az Utrumba Specificált Bikát Soha nem tudom hogy embert, marhát s egyebet meg Sebhettet volna, annál inkább hogj az Sos Iános kantzájának az hasát ki öklelte volna tsak pusztá kézzel fa nélkül is ki hajtották mégh az gyermekek is, de Senkihez nem öklödözöt [Bogát TA; TL. Kovács Mihály (33) zs vall.].

kiöl vhonnan kipusztít/irt, megöl; a extermina/omori; ertöten, ausröten. 1852: a' Nagy Laki közönség adott bé egy panaszt, hogy én az magam helyemre, egy házat építtettem 's még építeni kívánok, a' hol az Forradalom előttis voltanak .. edgyikből .. egy szegény magyart öltek ki [Nagyak AF; DobLev V/1358 Dobolyi Bálint nyil.].

kiöltözik átöltözik; a schimba un port cu altul; sich umziehen. 1676: Mart. 30 öltöztem ki a' Németh köntösből Papi granat köntösbe(e) [PatN 13a].

kiöltöztet felöltöztet/ruház; a îmbrăca (pe cineva) din cap pină-n picioare; ankleiden. 1780: Cserei Uram ... a Feleségit Uri modra ki öltöztette drága köntösökkel [Bethlen SzD; BK. St. Ersek (46) jb vall.]. 1849: Kelemen adott nekem tiz ezüst ftot hogy a' menyetskét öltöztessék ki, erre varni adtam egy polgárnő leányához Schvarcz Rebekához [Kv; Végr. 60].

kiömlendő kiáradandó/csapandó; care se revarsă; übertretend, über die Ufer tretend. 1843: ezen kaszállot ... nem fogja é eliszapolni az árokból ki ömlendő viz [A.jára TA; BLt 12 Jos. Bunda (66) figulus col. vall.].

kiömlés kiáradás; revársare; Austritt, Überströmung. 1843: Hogy a nevezett árok eddig tépést, vagy szagga-

tást okozott volna, azt nem tudom — de hogy ezután ezen árok szélesbedésével, s a viz kiömlésével nagy kárt fog okozni .. s ezen kaszállot ezután félvén a viz ömlése veszedelmétől nem igen lehet használni [A.jára TA; BLt 12 Jos. Bunda (66) figulus col. vall.].

kiömlik 1. kifolyik/csordul; a se vârsa; (her/hin) auslaufen/fließen. 1736 u.: Nemes János olyan akkor-hozott üveg bort köszöne el az atyámrá . Baló Tamás lévén társa az italban az atyámnak . ő szegény nem tudván a rendit, hogy kell innya belőle a bor kiömlik az asztalra [MetTrCs 451].

2. kiárad/zúdul; a se revârsa; überströmen, ausfluten. 1796: mihellyest a Küküllő Vize tsak középszerű modon is meg árad ki ömlik ezen Határok béli széna Rétekre, és egyébb Terrenumokra [Ádámos KK; JHb XIX/56].

kiönt 1. (folyadékot) el/odaönt, odatölt; a vârsa (un lichid) din ceva; (Flüssigkeit) zugießen. 1580: Az Zemet Biraknak vezettek eo kegmek hogy .. vczanke(n)t el iaryak az varast es kiálchyak megh hogy se trebelt se egieb bwdöss vndoksagot ky ne eosse(n) senki, se kapozta lewet s az barbelyok Az lwgot se az zochyek Az chyawat [Kv; TanJk V/3. 226b]. 1584: Luch Gergeline vallia, Tartok egy leankat .. Mondek a leankanak hogy Melliezze(n) eg Ludat holnapra Az leany mikor meg melleztette volna ki mene hogy a Rut mellieztet vizet ki Eösse | Diossy Mathias vallia Ez Zeles Miklosnetol ket penz arra vayat es ket penz arra Sos teyet hozatank, Az lewes kenyeret meg chinaltatam .. de mingiarast Nagy hertelensegel el Enyezek az vaia es fely, Es otta(n) Sawoya változek el chodalkozank raita, es otta(n) a diznonak eotteok ky | Eppel Chrestelne vallia, Egi tehenem vala, es vgian Alkalmoson giwteottem vala vaynak valot, es mikoron keopwllenem leowe hozza(m) Zelesne twzert, Es el Mene | Twzel, es az en vayam es tehenemnek minde(n) hazna el vesze azontul mihelt el Mene, es ky kelletek eottenem [Kv; TJk IV/1. 246, 250–1]. 1639: innia kezdem^a, igen daraboson kezdé az számrá jönni, ugia(n) sürü vala, en az szambol ki pöktem, az Czuporbolis ki eöntem [Mv; MvLt 291. 191a. — ^a A bort]. 1801: baszom teremtetét, tsak ked ne haragudjék Martzi bá, nem bánom a többi haragudjék s azzal a kantso bort, mely a kezébe volt a földre ki önti Turos Martzi eleibe [Szucsák K; RKAk]. — L. még UF II, 161.

Szk: ~eni való elönteni való, ihatatlan (bor). 1843: moslék bornak se lehet nevezni ki önteni való nagyon rossz és egészségtelen [Dés; DLt 664].

2. kiürít; a goli; entleeren. 1657: akkori időben én nem szégyenlettem, mint mostani némely csak közember gyermekéből álló inasok is, mikor helyben voltunk, házseprés, tűzrakás, és mivel gyalog árnyékszéket hordoztak véle, annak kiöntését, tisztítását; haragudtam, veszekedtem egy Pap András nevű inastársomra, ki .. midőn ki kellett öntenünk, ottan-ottan elokádtá magát [KemÖn. 41].

3. kitölt; a turna (din ceva), a deserta; ausgießen. 1843: (A) kisereglett emberek .. tiltakoztak a fennforogó hely bététele ellen Mákáve Mojszi mondotta, miután a vetés abbanhagyatott, hogy a zsákban lévő erdőmagot öntenék ki; de az emberek ezt nem helyeselvén, a mag nem öntetett el [VKp 76].

4. kiborít/szór; a deserta/împrăstia (răsturnînd); ausschütten. 1591: Nagi Palne . vallia. Tudom hogyi hazamnal volt Susanna, es egi ruhaba keotue volt vgi mjnt huz forintia, kys eonteotte eginehanzor az aztalra [Kv; TJK V/1. 179]. 1756: hallám hogy nagy zendülés lett volna, mintha valami sok pénzt, vagy aranyat öntöttek volna ki a' földre [Kv; Mk IX Vall. 61].

5. *vérét ~i vérét/életét áldozza; a se jertfi (pentru ceva), a-și vărsa sângele pentru cineva/ceva; sein/ihr Blut/Leben (auf)opfern. 1660: fejünk fen allaig (!), tellyes tehezgünkkel, minden utakot el követni keszek vagiunk es Verünkis ki öntenj ne(m) főszvenyellyük [UszLt 29 fej.].*

6. kiárad; a se revărsa; übertreten/strömen. 1761: sohult az viz az rétekre az után ki nem öntött [Déva; Ks 94. 24. 4]. 1772: ezen 1772dik esztendőben nevezetesen edy versen volt nagy ki áradása a Kis Küküllő vizének, de annak gáttától valo fel tojulás miatt, ki nem öntett, és kárt nem okozott [JHB LXVII/2. 372–3]. 1814: mikor árjában is volt a viz ki nem öntött [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. 1843: akkorára nőt a' Nyárad és Maros hogy ezen rendbéli ember akkorának nem érte 3ad napja hogy ki öntett, de még az idénakkora nem volt, mint a' millyen mostis pedég szállott [Nyárádtó MT; SLt évr. Szász Ferencz P. Horváth Ferenchez].

7. *~i magát kiömlik; a se revărsa, a curge; (her/hin)-ausfließen/rinnen. 1662: A napnyugot felől való nagy hegyekből pedig a szőlőhegyeken által csökön a föld alatt igen szép bő forrásvizet vitetett volt be, melly elsőben a konyhaudvarban, a megírt tornyok ellenében öntötte ki szép bőséggel magát, onnét pedig a templom oldala mellett elővivén, az város belső piacra deriválódott [SKR 96].*

8. kiáraszt; a face să iasă din albie/reverse; ausströmen. 1732: A Nemes Curia szép ligetes helyen fekszik, csak hogy essős idő(en) a mellette le folyo patak ki vetven a Csűrös kertbenis ki önti a vizet [Nagyida K; Told. 11/70].

9. (vízáradattal) elűz, kikerget; a alunga/goni (prin inundare); (durch Wasserstrom) ver/austreiben. 1672: Itt, Uram csuda hírek kezdettenek vala ugyan bizonyoson folyni . Kamenicz keresztén kénél sok praesidium őrzése alatt. Ma 14 napja megszállották. Lövések nem igen vadnak egyik részről is. Ezek az sáncz vetésben, viz elvétel, vagy az városra való vetésben, hogy azzal kiöntések őket, foglalatosok [TML VI, 262 Baló László Teleki Mihályhoz].

10. (vmilyen érzést/indulatot) kifejezésre juttat; a exprima (un sentiment, o pornire); (irgendein Gefühl/irgendeine Erregung) zum Ausdruck bringen. 1665: Bő írásomról megbocsásson Kegyelmed Kegyelmed köbölében akarám kiönteni az én sok méltatlan búsulásonomat, a kikkelt illettem [TML III, 492 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. 1786: azon Regia Decisio mely lett az Thoroczkai Lakosoknak keserves panaszszakra melyet az Mlgos Uraság ellen sok versben ki öntetnek vala Thoroczkon az Communitasnak Publicaltatvan^a Jur-assorak által [Torockó; TLev. 4/13. 52. — ^aKöv. a nevek fels.].

Szk: *~i mérgét. 1662: hogy mérgeket ily titkolás nélkül öntik ki . minékünk is félre kell minden respectusokat tennünk [TML II, 393 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1771: Ez igen szép szín alatt akarja a maga*

mérgét kiönteni [RettE 250]. 1801: ugy tetszik rajtam ki öntvén eszelős mérgét, többeket sért [Kv; BFN gr. Kemény Sámuel lev.] * *~i panaszát. 1672: éjszakákon az álmatlanság emészt meg, nem alhatom s majd az sincs, kinek panaszom kiöntsem és az kinek tanácsával segítem magam ily derék dolgokban [TML VI, 369 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].*

11. *átv, gúny kiterget: a etala/expune; ausbreiten, bloßlegen. 1670: Vitnédi uram minden bölcsességét kiöntötte levelében. Némely írásiban bár ő kegyelme megvonta volna pennája orrát, az szentelt vitéséget bár ne forgatná kivált az hunyadi dologban. Elég csudás levelek [TML V, 82 Naláczy István Teleki Mihályhoz].*

12. *(Isten) ~i a maga lelkét Isten szétárasztja lelkét; Dumnezeul își revărsa sufletul; Gott breitet seine Seele aus. 1710 k.: az Isten . sokképen és sokformán és elvégre a maga fia által szólott, és kiöntötte a maga lelkét . minden testre; mert e nélkül az eset^a után a soha sem látott, sem látható Istent ki ismerte volna meg? Senki sem [BÖn. 429. — ^aÉrtsd: Ádámnak és Évának bűnbé-esése].*

13. *a tűz ~i dühösségét a tűz kitombolja magát; focul face ravagii; das Feuer tobt sich aus. 1811: A' Tűz fellobbana, Falun végig mene Nem vala oly' erő, mely álljon ellene, Mig nem ki öntötte el-szánt dühösségét, 'S mérges rontásának önként veté végét [ArE 40].*

kiöntés 1. kiürítés; golire; Entleerung. 1657: akkori időben én nem szégyenlettem, mint mostani némely csak közember gyermekéből álló inasok is, mikor helyben voltunk, házseprés, tűzrakás, és mivel gyalog árnyékszéket hordoztak véle, annak kiöntését, tisztítását [Kem-Ön. 41].

2. kiáradás; revársare; Übertritt/strömung. 1806: a' Czigányok is laktanak azon Küküllő két folyomjai között lévő követses helyen, de a' Küküllő vize rájuk lett gyakor ki öntései mián azon helyen lakások nem lehetett, onnan más helyre teleptettek [Erdősztygyörgy MT; WH].

3. 1710 k.: Ennyi gonosz között inkább akartam a magnak önként való kiöntésével megmenekedni az ördög és testem sok kísértetétől, mintsem minden fertelmességre, paráznságra kiáradni [BÖn. 507].

kiöntet kitöltet/ürittet; a pune să golească/deșerteze ceva; ausgießen lassen. 1600: mikor búzat akartak el vinnj az Bikafaluiak, Vduarhely Azzon nepek, egy nehania el hagiatta ki cöttette sakokbul, ezt mo(n)dotta hogy nem engedjük mert ezt a' falunak engedték [UszT 15/28 Catherina relictă quondam Demetri Fen (?) jő vall.].

kiöntetés kb. árvíz által való kiszorítás/elűzetés; alungare prin inundare; Vertreibung/drängung durch Überschwemmung. 1662: Az hadaknak vezér ellen való indittatások, maradék tábornak az vár alá beszállittatása, onnan való kiöntetések [SKR 186].

kiöntetik előntetik; a fi vărsat/aruncat; ausgesossen werden. 1765: Öntetett ki meg romlat borból Csinált bor Eczet Semmire kellő lévén Vr. 02 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.].

kiönttetet elöntet; a pune să arunce; ausgießen lassen. 1772: Nyir vizet ne(m) vétett(em), mert ... minden esztendőben eddig vétett(em), mindenkor csak ki öntöttet(em), nem vettük semmi hasznát [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

kiönttetetik vizáradat által elűzetik; a fi alungat prin inundare; durch Wassertstrom vertrieben werden. 1662: die 26 Octobris a Csigér vize mellé viaszszállván míg a rettenetes árvíz szállana, a mezőségek alkalmatosságára nézve is ugyanazon helyben hagyattak vala, hogy a cselédek is a vár alól kiönttetetvén, olly helyre kényszerítették vala szállani a városnak gyömolcsös fás és veteményes kertje közé, hogy azok a jenei lakosoknak sok károkkal volnának [SKr 189–90].

kiönthet 1. kiáradhat; a se putea revărsa; austreten können. 1662: (A Körös szigetét) a körösszéli földdel körös-környül erősen megtöltetvén, hogy a Körös árja oda ki ne önthetne [SKr 187].

2. ~i magát kiáradhat; a se putea revărsa; austreten können. 1772: Nem de nem okaé ennek az, hogy ő Excellentiája Malmától fogva le egy darabig; hegyek között, és horgasonn menvén a' Víz; össze szorul, s magát ki nem öntheti? [Kük.; JHb XX/27. 7 vk] | a' Mikes Malomtól fogva eddig a' Küköllőnek árka szélesebb, Martya alacsonyabb teresebb, folyamattja egjenesebb ... mely szerint inkább ki terjed, s árradáskor könnyebben ki öntheti magát [Ádamos KK; JHb LXVII/2. 316 Andonia Gligor (50) jb vall.].

3. (érzést/indulatot) kifejezésre juttathat; a putea exprima (un sentiment, o pornire); (Gefühl/Aufregung) zum Ausdruck bringen können. 1677: Bizony Uram annyi az injuriám mindennap, hogyha találnék valahol ehhez hasonló jószágot mindjárt elcsérélném. Követem Kegyelmedet panaszmórl, de ugyan könnyebb, ha confidens uramnak kebelébe önthetem ki [TML VII, 364 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

kiöntődik 1. kiömlik; a se vărsa; (her/hin)ausfließen. 1662: Melly pincén^a a toronyról alázuhogó víz által-menvén, a kert felső részének közepin öntődött vala ki arra faragott kövekből szép kerekdeden rakatott . jó nagy széles tágasságú és jó mélységű válúba, annak közepin egy nagy réz csövön, mellynek tetején emberi státuakép lévén, annak orrán, száján, köldökén és minden lyukas felein öntődven ki az víz nagy bőséggel, míg ezen vízfogó válú megtelnék^a [SKr 263. — ^aA morvaországi Ainsgron (Eisgrub) Lichtenstein hercegi várkastélyának leírásából]. — L. még SKr 96, 647.

2. elömlik; a se vărsa; sich über etw. ergießen. 1768: Dánn Iuonnak a Burján Vonuly lovának szája meg rántásával bora ki öntődven azonnal Dan Iuon botyával ütni verni kezdé [Katoná K; Born. XL. 81 Petyán Lupp (34) zs vall.].

3. kiárad; a se revărsa; übertreten, über die Ufer treten. 1578: Panazolkodás nagy vagion az vyz dolga felől, hogy az nagy gat myat lenne sok arya az vyznek, kertek-be es egieb karos helyekre hogy ky ettodik (!) az vyz melnek okat ertyk eo kegmek az gatnak my voltat lenny [Kv; TanJk V/3. 173b].

kiöntött kiáradt, revársat; über die Ufer getreten. 1846: a' mult évben több versen ki öntött nagy víz áradás [Dés; DLt 423].

kiöntöz ki/elönt; a vărsa/arunca; ver/ausgießen/schütten. 1783 k.: (A torockóiak) meg semis engedték Szt Mihály-nap^a után hogy kortsomáinkan fen akadt borainkat el árulják, fenyegetödvén azzal, hogy borainkat ki öntözik [Torockó; TLev. — ^aSzept. 29].

kiösvényezett ösvényekkel taglalt; strábátut de poteci; durch Pfade/Stege aufgeteilt. 1811: Az Árokalyi Udvar felett lévő, Ánglus Kert formára ki ösvényezett Erdő leírása. Ki ösvényeztetett 1801ben Áprilisben [ÁrÉ 5].

kiösvényeztetik ösvényekkel feltaglaltatik; a fi strábátut de poteci; durch Pfade/Stege aufgeteilt werden. 1811: Ki ösvényeztetett 1801ben Áprilisben [ÁrÉ 5].

kiötlük ki/szétárad; a se revărsa; überströmen/treten. 1577: Hogy meg lattak az Jfju Zamosfaluj Gyerőfi Gaspar gattyat, Hogy az viznek Zaya Ott Torlot meg es Akadot meg, Es az viz az Colosuaj földre vgy ötlöt ky zellel, vgy Jöt fellyeb fellyeb az mayorokra molnokra [Kv; KvLt VII/34].

kipácoltatik (kender ecslővel) finomítottatik; a se face mai fin (firul de cinepă prin pieptănat); (Hanf mit Pinsel) verfeinert werden. 1807: Kender . . ki héheltetvén, és páztoltattván a jobbatska szála lett 42 fontt [Dédacs H; Ks 98].

kipádimentumoz ki/megpadol; a pardosi; (aus)dielen, ausbohlen. 1807: vagyon edgy Sütő Ház Téglával ki pávimentomozva [Szentmargita SzD; Ks 76/56 Conscri. 6]. 1849: A nagy vendég fogado két vendég szobákkal ki pavimentumozva [Somkerék SzD; Ks 73/55].

kipádimentumozás kipadolás, padlózás; pardosire; Ausdielung. 1841: az oskola ház ki pádimentumozásáért^a [Mezőbergenye MT; MvRLt. — Tomai László kijegyzése. — ^aKöv. a szám.].

kipádimentumoztatik kipadoltatik; a fi pardosit; (aus)gedielt werden. 1870/1875: A papi ház ki padimentomoztatott [Szucsák K; RKAk 105]. 1875 k.: Az első kis szoba 1872c padimentomoztatott ki deszkával, a többi mostis földes [uo.; Rak 106].

kipadol ' ' 1842: Ezen gabonás elein van, minden oszlopok nélkül egy tornáczotska, mely néhány interimaliter oda tett déczkával van ki padolva, ezen tornáczra, egy három léptsőből álló gradicsotskán van a' feljárás a' gabonásba [Oprakercsóra F; TSb 51].

A címszó tulajdonképpeni jel-e 'ki/megpadol. (ki)pádimentumoz', de itt — aligha szabatosan — pusztán a tornácska földjére padlóként ideiglenesen letett deszkaszálakról van szó.

kipadolás kideszkázás; podire; Ausbohlen. XIX. sz. e. f.: Az alsó szabad zsilip, és kerék zsilipnek feneketi ki padolására odrossal együtt kívántatik 5 fertáj tutaj [Marosbogát TA/Kv; GyK kv-i építőmester malomszám].

kipadoltatás kideszkázás/padolás; podire; Ausdielen/bohlen. 1829: Az Uszo Oskolának ujba lett megásására, és kipadoltatására a' napszamosok, és mester Emberek fizetésével együtt ment 1453 Ref. 40 xr. [BLt 12 kv-i dolgozház nyomt. szám.]

kipallérozás 1. kikészítés; preparare; Präparierung. 1756: A két Vad kecske szárvak(na)k ki pallérozására xr. 7 [TL. Teleki Adám költségnaplója 79b].

2. kiművelés; cultivare, educare; Ausbildung. 1811: A' Czigánynak . Van esze De hibádzik annak ki pallérozása ha taníttatnék, mindent meg-tanulna [ÁrÉ 36–7].

kipallérozott 1. ki/megmunkált; preluarat; bearbeitet. 1714: Harom szegeletre ki pallérozott Prysmá [AH 36].

2. kiművelt; cultivat, cult; ausgebildet. 1820: egy olyan világot látott, és ennél fogva ki pallérozott emberhez mint az Exp(onen)s Vr, nem illő ki fejezésekkel élni, mint a millyeneket instructiojába bé hozott [BSz; SLt évr.]. 1845: (Az) illyentén kemény meg kinzások, nem tsak a' mai ki pallérozott világ szellemével, sőt a fenn álló hazai törvényekkel is merőben ellenkeznek [Dés; DLt 586. 27].

kipanaszolja magát kipanaszkodja magát; a-și descărca/ușura sufletul; sich ausklagen. 1823–1830: Az apám . minden tiszteknél kipanaszolta magát, azoknak szabómesterségével házoknál hetekig is dolgozott | sokaknak levelemben kipanaszoltam volt magamat, hogy az igéreteken megcsalattattam [FogE 87, 214].

kiparafornizáltatás kelengyeadás, kistafirozás/staffirungozás; inzestrare; Ausstaffierung. 1843: a' Tekintetes Úrnak és Asszonyának néhai szülei végső rendelkezet meg tévén, azon végső Testamentum, minden pontjaira nézve oly' formán Complementizáltatott, hogy . . a' fiu Rosalia Testvérenek fizessen 1500 ~ ezer ötszáz válto Rftot . . és azok mellett illendő ki parafornizáltatás rendeltetvén, erre nézt edgyezének 1000 ~ ezer válto forintba [Uzon Hsz; Kp V. 379].

kiparancsol 1. parancsot ad ki, rendelkezik; a ordona; Befehl erteilen, verordnen. 1710: a Pestis miatt parantsallyuk igen serio, hogy ez után suhultis sokadalmok ne celebráltassanak a Tisztek magok vármegjib(en) igen szorgalmatosan vigyázanak rá, és keményen ki parancsollyanak, ezen Patensünket mindenüt publicálván [KvLt I/198 a gub. Nsz-ből].

2. ráparancsol; a porunci/ordona (cuiva); (an)befehlen. 1704: Ma parancsolt ki a generál a Maroson innét valókra, hogy mindeneket béhozzák, hanem csak a télre való szükségekre hagyjanak élést, már bizony mind kardra hányatja őket [WIN I, 272]. 1710 k.: a pátenis meglévén már Beldinél, ki akarta parancsolni a székekre, hogy ez ekkor itt, amaz ekkor imitt compareáljon mustrára [BÖn. 677].

3. kiküld/rendel vkit/vmit vhová; a ordona să iasă (la lucru); her/hinausbestellen. 1825: Interimalis Fő Hadnagy . . elégedendő számú rabokat parantsolt ki a' Köveknek, s Fákna, senkinek nem praedicáló helyre helyheztesse tekintetéből [Torda; TLt Közig. ir. 252]. 1846: a Telen egy tsötörtök napon nyoltz szanat paran-

tsolt volt ki az érdeklelt Bán mező nevű erdőre fáert [Kv; AggmLt].

4. megkövetel; a pretinde/cere; verlangen. 1849: ki kellett telni az 55 számnak² a mit az olá Tábor ki parantsolt [Héjasfva NK; CsZ. — ²Juhból].

5. (Isten) kirendel vkinek vmit; (Dumnezeul) dă cuiva ceva; (Gott) jm etw. entsenden/zuteil werden lassen. 1758: Gazdaságom s gazdagságom nem nagy, mert generose szerettem élni — amidőn kitölt. Eddig, áldások az Úrnak szent neve érette, őfelsége kipanancsolta ételemet-italomat érdemem felett [RettE 79].

kiparancsolt 1. elrendelt; cerut prin ordin/poruncă, ordonat; verordnet. 1769: Meg in anno 1766 ő Felsege által hosszason ki parancsolt kemény büntetését a Molduvából és oláh országról tilalmas utakon ki szökő embereket duggatok(na)k Kgk között ki hirdettük vala [UszLt XIII/97]. 1803: itten Nagyeneden, a Néhai Szántó Sándor Ur piatz Sori házánál, a ki parantsolt inventatiot el kezdvén a mik a pársok által elé adattattak, következnak ily rend³ [DobLev. IV/858.1a. — ³Köv. a részl.]. 1849: mely tisztelt Kormány Biztos Ur Rendelete nyomán Kert hogy a kipanancsolt kinyomozásra szállának ki [Héjasfva NK; CsZ].

2. kirendelt; delegat; hinfefohlen. 1785: Mindazonáltal a hűtősség a maga opinióját megtészi e szerént: mind a veteményező hely, mind pedig a kenderáztató tónak egy része a törvényesen elnyert malomhoz tartoznak. Melyről az oculatióra Burkhard főhadnagy úrtól kiporonsolt hűtősök fide mediante testificálunk [Árkos Hsz; RSzF 161–2]. 1809: az Udvarhely és Szombatfalva között levő Hidhoz ki parantsolt Áts Embereket Kaditsfalváról, és Udvarhelyről . . Erős hittel meghiteltettük hogy a Parantsolatba ki nevezett Czüveket Gerendákat . . piatzí árrán betsüljék meg [Szu; UszLt ComGub. 1552–3]. 1818: én eléggé imponáltam a' Dsugáknak, hogy mind restantiarusok légyenek a' kipanantsolt 100. Colonusok [Vályebrád H; Ks 111 Veges ir.].

kiparancsoltatik elrendeltetik; a fi cerut/stabilit prin ordin, a fi ordonat; verordnet werden. 1809: Minthogy Keglmek . . az idei Termésről valo Tudositásokat bé nem küldötték . . Meg hagjatiak Keglime(te)k(ne)k hogy aszt azzal a' Pontossággal mint á milyennel ki parantsolatott haladék nélkül bé küldeni kötelességeknek esmerjék s el ne mulassák [UszLt ComGub. 1582 gub.].

kipárkányoz párkánnyal ellát; a prevedea cu pervazi; mit Gesims versehen. 1840: Alkudtam ide valo Asztalos Kallai Mihállyal hogy meg kívánom . ebédlő hazunkat bé gerendázni azután ki párkányozni, és alól fe-lyül bé padimentomozni becsületesen [M.köblös SzD; RLt Rettégi Sámuel jk 40].

kipaskvillizál gúnyiratban kifiguráz/gúnyol; a ridiculiza în pamflet; in Spottschrift verulken/bespotten. 1739: véle sokszor paráználkodtanak; és kiis Pasquillizálták [Dés; Jk]. 1781: Egyéb újság nem esett, hanem a gubernátort, Brukenhalt, becsutenül kipaquillizálták magyar versekkel, melyben elészámilálják, melyik úrtól mennyit csalt a főtisztsegekért [RettE 415]. — L. még i.h. 323, 366.

kipattan 1. kb. kivetemedik; a plesni, a se sparge; sich (ver)werfen/verziehen. 1816: Cserefa fenékü derék Hor-do Egyik vegin az Ontorája ki van pattanva [Koronka MT; Told. 47].

2. átv kirobban; a izbucni; ausbrechen. 1678: Nem tudom, ki informálta Kgltdt, hogy az én feleségem éjszaka indult volna, mikor ide Szebenbe jött, de nem jól találta a barátom írni, mert reggel nyolcz órakor indult adok az Istennek hálát, hogy akkor behoztam, mert az sok suttogás micsoda rút dologra pattana ki, most nem tudom mit csinálnék szegénynyel odaki [TML VIII, 47 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

kipazarol elpazarol; a risipi; verschwenden/geuden. 1657: Felvinczi Márton fogarasi udvarbíró . míg én megjöttem az kevés idő alatt egy általgból kipazarlotta, kiben volt tizezer forint [KemOn. 137].

kipecsétel 1. lepecsétel, pecsétet tesz vmire; a štampila; (ab)stempeln. 1571: my orzagwl tw k: egyetembe Judica vosarnaphoz^a wegeztwk wala negywen napra mynth az my meg holth kegyelmes wrunk, temeteseth es az gywlestis, de mykor chyaky^c wram ky ada, az articulokokath, hath . egy hettel tewe towab az az palmarumhoz, irta es zamlallya az negywen napoth, en Bimzony mykorra ezembe wehetem, vgyan az wrak elwth sokath feddem^d welle, de hogy Jmmar sok articulosth ky pecytelth wala, nem masolhata megh [BesztLt 42 Paulus Banfi lossonchy de mogyoro a beszt-i tanácshoz. — ^aHüsvét előtt a második vasárnap; ez évben: ápr. 1. ^bJános Zsigmond e levél keltének évében, márc. 14. halt meg. ^cCsáky Mihály, az elhunyt fej. nevelője, majd — e levél írásakor is — erdélyi kancellár, és így a feji-nalgyobb kancellária levelezésének intézője. ^dOlv.: feddém, értsd: feddöztem].

2. hivatalos pecséttel kizár vkit a maga házából; a exclude pe cineva din locuini sa pe baza unui act oficial; durch amtlichen Stempel jn aus dem eigenen Haus ausschließen. 1584: Nagy suhaitwa monta Daroczy Janos es feleségeis halalok eleót a' fiok Daroczy Peter feleöl, Mondwa(n) Im az hitwa(n) eszez, mayd ky veszt minden Marhambol, Azt sem tudom mely oraban rea(m) leon-nek es ky pchotelnek hazambol [Kv; Tjk IV/1. 229 Maradek Peter vall.]. 1754: hogi pediglen az Exponens Aszszont és férjét kik záratták ki és pecsételték ki, s követezendő képpen oldal Kamaráját, és Záros Ládáját vagi heljeit kik és kik által petsételték; én arról semmit sem tudok mondani [Gernyeszeg MT; TGsz 33].

kipellengérez pellengérré/szegyenpadra állít; a Țintui/pune pe cineva la stîlpul infamiei; anprangern, an den Pranger stellen | (megbecstelenítő büntetésként) vmely település területéről kiséprűz/kiűz; a alunga/goni/mătrăși pe cineva dintr-o localitate (drept pedeapsă); (als entehrende Strafe) aus dem Gebiet irgendeiner Ansiedlung hinausjagen. 1568: Apolina c(on)sors Fran(cis)czi Zakacz fassa e(st) actrix item dixit, quod, az the anyadat vgyan oth perengeztek ky [Kv; Tjk III/1. 184]. 1586: Hamissan valo kuldulaset ki perengeresztek^a mind vrastol [Kv; Tjk IV/1. 559. — ^aFeierlabu Katust és férjét, Franciscust]. 1589: attam az Czyganoknak ilonat hogy ky prengereztek f. — d. 60. Az porozloknak attam f. — d. 50 [Kv; Szám. 4/VI. 48 Andr. Stenzely sp

kezével]. 1599: Egy Haydu Balinth Neueo zolgaia Christoph Vramnak kezdy Rut iktelen zokkal zidalmaznj zegeny Vramath, monduan . . . Nem vagy vitez Ember, hanem kurua vagy, Az Attyadis Arulo volt, the magadis Arulo vagy, Az Anyadatis ky pelengereztyk [Dés; Eszt-Mk]. 1630: halgas az Istenert, mert hallode mint szid Borsos Tamas Ura(m) pelengerezet kuruanak monda az paztorne is hogi am jarjek, tudom en nekem nem mondja mert engem nem pellengereztek ki [Mv; MvLt 290. 226b]. 1638: 26 Maii . a zsidó valláson^a valókat sokat megfogtak . Júliusban lött ország gyűlése Dén-sen és az Krisztus felől való examinálás ugyanott Dén-sen egy Thoroczka János nevű, Thoroczka Máté fiát, az ki Kolozsvárat az magyar renden püspök volt, megkövezték az Krisztus ellen való káromkodásért, az feleségét is kiperengerezék az városról, fejedelem avagy ország végezéséből [Kv; KvE 171–2 SB. — ^aÉrtsd: a szombatosokat. Az unitárius vallásbeli egyenetlenkedést felszámoló és a szombatosok elleni kíméletlen határozatokat hozó ún. dési complanatio-ra nézve l. EtLex. 447 és az ott id.ir.].

A régiségben a súlyos erkölcsi vétségek (lopás, paráznalkodás, véres verkedés, hatóságok gyalázása stb.) büntetése enyhébb fokon nyilvános helyen való kalitkába zárás, hagymakoszorúval való sétáltatás, néme-lyütt ugyancsak nyilvános helyen felállított faszamárra, falóra v. szegyenpadra ültetés, súlyosabb esetekben e mellett a városból való kiséprűzés ill. kivesszőzés volt a büntetés. Mindenik büntetésmozzanat esetében a cigányok és porozlók feladata volt az ítélet végrehajtása. Ezért mint kijegyzéseinkből is látható — az ítéletvégrehajtóknak esetenként meghatározott járandóságban volt részüik. A kipellengérezésre és a hozzákapcsolódó büntetésekre nézve l. JNs 549, 803; NrLex. II. 59, IV. 226–7 és az ott id. ir-szót. L. még a Tárban a *faló* és a *pellenger* címszót.

kipellengérezett kiséprűzött/vesszőzött; alungat (de undeva); mit (einem) Besen/Rutenschlägen verjagt. 1570: Jstwan wayda megh azt Mongya neky hogy Te hawzwh Bestie kwrra, Mynt Ille gyalwrol^a ky perengerezet Lothyo Bestie kwrra [Kv; Tjk III/2. 59. — ^aGyalu K].

kipellengéreztet kiséprűztet/vesszőztet: a dispune să fie alungat (de undeva); mit Besen/Rutenschlägen verjagen lassen. 1585: Az tanach A' deliberatio zeren Az varosbol ky perengerezett^a, Myerthogy a' paraznasagot nylyua(n) megh vallotta [Kv; Tjk IV/1. 454. — ^aA meg-esett leányt.]. 1633: Falabu Janosnet Nagi Szabo Mihaline Azzonio(m) az Varosbol ki perengerezett^a uala, miuel tollas Kataual eggiwt Falabu Janosne egy Aranius inget loptak el eő keglmenek [Mv; MvLt 290. 136b].

kipellengéreztetés kiséprűztetés/vesszőztetés; alunga-re; Verjagen durch Besen/Rutenschläge. 1689: Causa Székiens(is), Bocskai János . . . Felesegetől Nagy Ilonatul divortiumot kíván mint Szék várossából solemniter ki pellengéreztetett nyilván valo kurvatul. Deliberatum. Nyilván lévén Nagy Ilonának Szék várossából parázna-ságáért valo solemnis ki pelengéreztetése. a' Sz: Szék Bocskai Jánost, Feleségétől Nagy Ilonatul, mint megh csapattatott nyilván(n) valo kurvatul divortiallya et ad secunda vota transmittallya a paráznát penig vinculallya [SzJk 241].

kipellengéreztetett kiséprűztetett/vesszőztetett; care a fost alungat; mit Besen/durch Rutenschläge verjagt. 1689: Bocskai János . . . Felesegetől Nagy Ilonatul divortiumot kíván mint Szék várossából solemniter ki pellengéreztetett nyilván valo kurvatul [SzJk 241].

kiperel 1. (birtokot vki kezéből) perrel kinyer; a cistiga prin proces; ausklagen. 1606: Danjel Peter vramis, latorsaganak neüeu! Akarúan kj perleni kezebeöl, Abban lett volt hyre Galfi Istua(n)ne Janosy Ersebet Aszo(n)nak [UszT 20/267]. 1641: (Egy örökséget) Karolyne aszoniom oda engede Pettki Farkas Uramnak hogy Eó keglme perellie ki [Csicsó Cs; BálLt 41]. 1801: Midön . . . néhai Bako Mária a Belsöt N. Balog Sándor Uramtól ki perlette a meg adott summával meg ment volte ezen . . . földek(ne)k Zalogja a Vagy pedig még ki váltattlanul vadnaké azt nem tudhattuk [Szentimre MT; BálLev.]. 1811: a réhai Szántó Sándor Ur által néhai Mészáros Nagy Mártontul . . . Zállogositott őt hold földeket a venditor testvére Nagy János, ki perelvén . . . a Zállog summát én mint a fel peres Szó Szolloya . . . bé fizettem, a földek ki bósattattak [Nagylak AF; DobLev. IV/936 Veress Pál kezével].

2. (betegséget) kiüz; a alunga/indepărta (o boală); (Krankheit) austreiben. 1892: Szép dolog, hogy irtál, de szebb, hogy irok neked én. Perelte nagyon a bőromet a betegség. Kipereltük kézen-közön, s ime, szeretettel köszöntlek a leveledre [PLev. 158 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kiperelhet (birtokot vki kezéből) perrel kinyerhet; a putea obține prin proces (o proprietate); (Besitz/Gut) durch Prozeß gewinnen können. 1823: akár mely színű titulus alatt el idegenített Javaimat, Jussaimat a' maga számára ki kereshesse, szerezhesse, perelhesse, és váltagathassa [Mocsolya Sz; SL]. 1838: meg edgyezvén . . . Dobai Sigmund Úrral az iránt hogy . . . szomszédi Jussát nekem tellyesleg cedállyá ugy hogy én azt a Tekintetes Úr Neve alatt pleno lure ki perelhessem az azt meg vett Kereskedőtől a' Tekintetes Úrtól valo plenipotentiam ereje mellett [M.orbó AF; DobLev. V/1179].

kipereltetés kiperelés, per útján való kinyerés; obține prin proces; Ausklagen (Erlangung/Gewinnung durch Prozeß). 1804: Hogy ha valamelyik osztozo fél a nékie jutott osztályos Jokból vagy Zállagból léjendő ki váltás, vagy más uton lejendő ki pereltetés által a más osztozo felek felett meg terheltekné, tehát azon esetben tartozzanak a más felek annak kárát hasonló ingatlan Jokban rebonificálni [Szentimre TA; DobLev. IV/874. 5b–6a].

kipereltetett kiperelt, per útján megnyert; obținut prin proces; ausgeklagt, durch Prozeß gewonnen. 1807: a Csokási Kata jusson ki pereltetett portio ál egy nagy Praediumból [Kv; Incz. XII. 3b].

kipereltetik (birtok) vkitől perrel kinyeretik; a fi obținut prin proces (o proprietate); ausgeklagt werden, (Gut/Besitz) von jm durch Prozeß gewonnen werden. 1818: a Biro rész ki pereltetett, atyafi kéznél vagyon, a kiis kész minden időben ki elégíteni az atyafiakat [Szentenedek AF; DobLev. V/1014 Mohai Lőrincz Dobai Sigmundhoz].

kipergelődik kiég/sül; a se usca/pirli/páli; versengen. 1797: A Lovak Istennek hála jól vad(na)k hanem már ezután Szénát adunk Nékiek Mivel az Fű el fogyott tegnapról fogva ebe a Szarazsagba a hol Sarjazni kellett

volnais mind ki sült ki pergelődött [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

kiperlés per útján való elnyerés; obținere prin proces; Gewinnung durch Prozeß. 1796: Kedves Ötszem Uram, töllem kívánnya meg tudni, hogy néhai B. Intzedi Samuel, a' Csokásiano Intzedi jusson, mi Jozságot nyere ki . . . és annak ki perlésére ki mit költött [Kv; Incz. XI. 22a]. 1815: a' Körösi István Koslárdi portiojának általam lejendő ki perlése véget az osztályos vérekké inalt Contractus 4k pontya azt tartván, hogy edgyik vér atya finak is a' ki nyeres esetében azon Koslárdi portióból competalo részét . . . ki bósattani ne tartozzom [Béld AF; DobLev. V/972].

kiperlett kiperelt, per útján elnyert; obținut prin proces; durch Prozeß gewonnen. 1815: Nyilvánosság lévén az, hogy a' per mind költséget mind munkát, s fáradságot, igen sokat véssen fel; ha a' Jo Isten ügyünknek egy szerentsés véget fog parantsolni, nem léznek a' részesek idegenek . . . hogy azon ki perlett massát mind öszve négy esztendeig az én magános birodalmamba hadják [Béld AF; DobLev. V/979.1b].

kipihenés megpihenés; odihná totalá; Ruhen. 1826: el halálozván Nehai Férjem . . . özvegyi ki pihenést várok vala 14 Esztendei szakadatlan éjjeli és nappali fáradozásaim után [Ne; DobLev. V/1114. 2b].

kipihení magát megpihen; a se odihni (pînă îi trece oboseala); sich ausruhen. 1812: Azonnal én bé menvén a' Groff Ur eő nsga Hálo Házába edj idő vártatva, hogy magát kipihente a Gróff, magába térvén azt mondotta nekem^a [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall. — ^aKöv. a nyil.].

kipiktúrozott kifestett/pingált; pictat; ausgemalt. 1825: A' Castélyben lévő Házak fényesek, ki pictúrozottak voltanak — el annyira — hogy még a' Császár eő Felsége is el-lakhatott volna benne [Szentdemeter U; Told.].

kipillant kinéz/tekint; a arunca o privire afară; hinausblicken. 1808: ő Kegyelmek egy kisség a' suttonból igen mérészen pillantanak ki, és ketsegtető reménységre széles száját tátnak [Kemény, CollMss Tomus XXX. Varia XII].

kipingál 1. kb. odapingál; a scrie (anevoie); hinmalen. 1807: valaki meg-fogta a kezét, és in circa hat hét betűig alkalmasint vitte a' Tractusokat, u.m. Gyarma de mikor a' végét ti kellett volna ki-pingálni az i fen akadt [Dés; DLt 81].

2. tréf kb. kicifrit/teremtetté; a apărea figura desena-tă a cuiva în ziar; ausschmücken. 1896: Szép legény vagy német! Látom, kipingált Kimmach a Vas. Ujságba [PLev. 183 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kipirongat megszerényítéssel távozásra készít/kényszerít vkit; a obliga pe cineva să plece de undeva de rușine; her/hinausrühen/schelten. 1629: hya vala oda Aszonymat Waradine hazához hogy pirongatnak ki onnat az Inctat [Kv; Tjk VII/3. 112]. 1631: az tauaszall jött

hozzam Kouacz al(ia)s Meszaros Janos, az Böruey Istua(n) nagioibik fiauall, es Börueinetis oda hiuata, es bort hozata neky uegre hegedössökis vala, de en kj pirongata(m) ökett az hazboll, es onnet el menenek eök tugiak houa [Mv; MvLt 290.47b]. 1636: Az mikor ezt az fogoly Zabo Janost, Istvan Uram ki praedikalla, es ki pirongata az Templumbol, en mellette ulok vala Istvan Uramnak [Mv; i.h. 291.66b]. 1765: szavaimért Kornis Gábor uram meg haraguván fel szökék a másik asztaltól, s engem ki pirongata a házból [Kisenedy AF; Eszt-Mk Vall. 290]. 1814: Dobai Mihály Uram ... Enyedi Andrást és Balog Istvánt is sok izben le tsufolta, le gazolta; s a' Czéh előtt Gaz embernek modotta; söt Commissarius Szent Iványi Mihály Uratis ki pirongatta az Házbol, a' ki szegyelletiből el is ment [Dés; DLt 56.4].

kipironkodik szégyenszemre kilopódzik/somfordál; a iesi pe furiş de undeva de ruşine; schimpflicherwise hin/herausschleichen. 1614: Báthori Zsigmond .. tractára fogá az dolgot Bástával^a, hogy szerezzén Gratiát német császártól s adja meg neki Opoliát^b s Básta kezébe adja Erdélyt; Básta ezeket mind megcselekedé, és így Báthori Zsigmond újólág^c kipironkodék Opoliába s Básta Györgynek adá az országot [BTN^d 52. — ^a1602-ben. ^bOpolia v Opulia: Opeln hercegség latinositott neve. ^cAz állhatatlan fej. ezúttal másodszer, véglegesen elhagyta az országot].

kipittyedt lefityedt; lāsāt in jos; (herab)gehangen. 1840: Darabant Thodor kipittyedt ajaku [DLt 1046 nyomt. kl].

kipkeni szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: ~ *gyolcs* (külföldi) gyolcsfajta; un fel de pînză (adus din străinătate); (ausländische) Leinwand/Linnenart. 1687 k.: Egy vegh Indiai Gyolcstol f — // 09. Egy vegh Hajtot Gjolcstol f — // 06. Egy Bál Hoszu vegü kipkeni Gyolcstol f 9 // 00. Egy Bál kurta Gyolcstol f 2 // 25 [MvRK-Lev. Vect. 15–6].

kiplaníroz (talajt) elegyenget; a nivela (solul); applanieren, ebnen. 1794: a' veteményes, és gyümölsos kertnek nagyobb Része haszantalan hely volt, úgy hogy még a' Szántásra is alkalmatlan volt, annak okáért egy néhány Metzenszaifereket^a hozatván azokkal Szépen ki planérozattá az Exp(onens) M. Gróf Ur . tudom továbbá azt is, hogy most három Esztendeje ujra kilentz Svábokat hozatván, kik is ismét az mostani formájára azon kert ki planérozták [Mezőmadaras MT; BKG St. Szép (28) lib. vall. — ^aAz Abaúj-Torna megyei Macenzéfről való munkásokat].

kiplaníroztat (talajt) elegyengettet; a pune pe cineva sá niveleze (solul); applanieren lassen. 1794: A gyümölsos Kertnek, hogy nagyobb Része haszantalan hely volt az igaz, mellyet az Grof egy néhány Svabokkal ki planéroztatott ... más izben esmét hozatott hat Svábokat, a kertnek planérozására [Mezőmadaras MT; BKG Petrus Farkas (32) ns vall.].

kiplaníroztatás (talaj) elegyengetés; nivelare (a solu-lui); Applanierung, Ebnung. 1794: A Veteményes, és gyümölsos kertnek igaz hogy egy része haszan vehetet-

len tsuf hely volt, melly helynek ki planéroztatására hozatott eő Nagysága 12 Svábokat [Mezőmadaras MT; BKG Kosztin Szavuj (40) prov. vall.].

kiplanizál kitervel; a plānui; planen. 1818: régen ki van planizalva ā következőendő folyása a dolognak [Szentbenedek AF; DobLev. V/1013 Mohai Lőrincz Bertók Ádámhoz].

kipofokosodik felpuffad; a se buhái; anschwellen. 1880: Látlak előre, amint a képed kipofokosodik, megveresedik ... nyakadat elfedi az álladról lefityegő toka [PLev. 77 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kiponcolozott *div* poncolt (poncolással díszített); cize-lat cu poansonul; punziert. 1824: a' Remek lészen egy ki Pontzolozot Kávés Ibrik [Kv; ÖCJk].

kiporló porladozó, málladozó; sfärímicios; brüchig, modern. 1856: Az Udvarház fundamentuma engedékeny, kiporló, 's alapos kijavítást kíván [Mezőbánd MT; TSb 39].

kiporondoztatik kikavicsoztatik; a fi presărat cu pietriş; beschottert/gekieselt werden. 1825: ez az uttza úgy ki van már porondoztatva követses Porondal — hogy itt a' Strása kövekre semmi szükség nintsen a' végre — hogy az Ajtok előtt lévő keskeny Flaszter azok által oltalmaztassék [Torda; TLt Közj. ir. 252].

kipótlás 1. pótlás; completare; Ersatz, Ergänzung. 1715: In Anno 1702 Az Exactoria adott az Fortalitium Epítésének ki potlására fl. 600 // 00 [Kv; KvLt 1/213]. 1726: Zemlényi Pál Ur(am) . bizonyos szükség-he kipótlása véget kenszerítették itt az N Enyedi határan ... egy darab földet ... magoktól in perpetuum abalienalni örökösön el adni [Ne; DobLev. I/126]. 1736: Minthogy a Jozagot Dobolyi Istvan v(ram) Vána Vaszilt öröksegivel [Ne; i.h. I/165]/ 1790: mind a' Tiszt. Papoknak és Professorok(na)k mind pedig más Salaristák(na)k a' közelebb el mult egy néhány Esztendőkbéli szűk termés miatt, buzabéli fizetések igen feles számmal restantiáb(an) volna ... az idei termésből is igen kevés Dézma takarodván be igen kevés reménység lehetne a' restantiák . ki potolások iránt [Kv; SRE 268]. 1799/1802: A' Szabad Székelyek á(lt)al tsináltatott irtásból, minthogy a' Sessiók szama szerint Competentia-jokon feljűl tsináltak vala irtóványt; szakasztatott az EszGyörgyi Refor. Pap, és Mester hijjános Canonica portioja ki potlására Hat köből, a Pap, Négy köből pedig a Mester számára [Erdősztyörgy MT; MMatr. 146].

2. jóvátétel; compensatie; Gutmachung, Vergütung, Entschädigung. 1677: Noha elhiszem, nagy helyes okok rekesztének el engem Fogarasban attól, hogy a Kegyel-med nagy kiváltképpen való jó akaratját tartozásom szerént szemben ne köszönhessem meg, mindazonáltal még is nem lehet kicsiddég nem búsulnom rajta; azért ez kis írásomat elégtennek tartván annak az hibának ki-

pótlására, kérem bizodalmasan Kegyelmedet, tudósiton engem ezekről! [TML VII, 348–9 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz. — ^aKöv. a részl.].

kipótlódik 1. pótoltatik; a fi completat; ergänzt/ersetzt werden. 1664: Balogh Laszlo Vr(am) majorsagh szöleje osztassek ket fele az allyassa fele jutván Veres Laszlone Asz(szonyomna)k potlogyek azzal ki mellyet ekkedighlen eö kglme birt Mosane es Katonai Attyafiak engedelméből [Mv; MbK]. 1717: fel visgalván menyi szamu szanto földet birt^a eddig, es ha öt köből, es ket veka ferőjere ki ne(m) telik, potlodgyek ki annyira, az Kuti Mihály haza után valo szanto földekből [Kük.; DobLev. I/108. — ^aRozér Demeter nevű jb Kissároson (KK)]. 1789: hogy a Szöllök el ne darabolodjanak, mégis osztályok igazságosan mehessen, ugy edgyezenek a Convididens Urak, hogy . . . azon hijánosság most potlodik ki [Kük.; Kp II 25/115]. 1795: az első nyilbann egy bárányos Juhval több esvén mint a masodikbann; annak kellett ki potlodni [Adámos KK; JHb XIX/50]. 1796: azon rész más távul valo helyekenn potlodott ki [DLev. 3.XXXV.4].

2. kiegyenlítődik; a se compensa; ausgeglichen werden. 1788: Instáljuk . . . a' Ttts Officiolatus, bõlts itélletek szerint találjanak olly utat 's modot azon restantiankn(a)k ki potolására hogy se mik^a, Se a' Szegény köznép ne aggravalassu(n)k ki fizetésével, hanem azon Summa Falu pénziből . . . hadd pótlódjék ki [Nagyalmás K; Somb. II. — ^aA folyamodó falusbírák].

kipótol 1. (hiányt, különbözetet, mulasztást) pótol; a completa; ersetzen, ergänzen. 1699: mind az Postának sietése miat mind egy kedves Professor Baráttjának nálala léte az levél irástol el rekesztette, igiri ebb(en) eset hejjanosságot prima occasione ki potolni [TL. Fogarassy Sámuel gr. Teleki Pálhoz]. 1727/1777: ezen ház hely mind földére nézve kissebb volt a' másiknál . . . ennek hijánosságát potlák ki Gálfalvi János uram így: hogy a' feljebb nevezett Udvar ház helybol . . . mérete viszsza három rud földet [Vaja MT; DobLev. III/505. 4b]. 1749: az Allodiaturák öszve elegyedtenek, mikor fel osztották, a hunn Samarjai rész vagyon, más is bir ott, de ugyan tsak másunnan ki potolták, ugy hogy a' Samarjai rész tsonkulás nélkül meg vagyon, a' széna füvel egész integritásban [Mezőcsán TA; DobLev. I/236. 23a]. 1756: láttam Németi János Uramat erősen búsulni és bosszszonkodván mondani előttünk: bár tsak adná elé az eb a' Lelke azon pénzt, valami úton módon . . . ha pediglen hijja volna is a' pénznek, tsak ki pótolnók [Kv; Mk IX Vall. 181]. 1770: Ebben az Esztendőben Fonot nem attanak, a mikor pedig történt, hogy attanakis, egy egy fontnál többet nem attak, és ha Pozdorjás volt, s a fontot nem ütötte mikor be vették, nem kívánták hogy ki Potoljuk [F.várca Sz; BK]. 1843: ezennel küldök 500 ft. Pengő Pénzben, a többbit . . . ki potlam [Görgény MT; SLt évr. Matskási Ferenc lev.].

2. vmit vmennyire kiegészít/felkerekít; a întregi/completa; ergänzen, aufrunden. 1729: most mihent uy Ceh gyülesünk lesz az öt forintot nyolczra ki potollya [Kv; ACJk 142]. 1747: ha a' Farkas Marton édes Annya és testvér Attyafia . . . meg esküsz(ne)k azon hogy tudták, hogy az J. az pistaly tsöt meg toldotta, tehat Farkas Marton eo kglme az már exolvált 11 mariasokat potol-

lya ki Dolinger Vra(mna)k 16. mariasra [Torda; TJkT III. 160].

3. (kárt) megtérít; a despágubi; (Schaden) (rück)vergüten, jm Schadenersatz leisten/geben. 1689: megh bõstülteven bõtsú szertu valo arrat tartozok ki potolni [Gálfa MT; Pf]. 1763: ha penig valaki kart tenne az erdőben, meg limitaltatvan Exponens ö kegyelmek a' kárt, annak betsüje szertu masut a' falu tartozik ki potolni azon kárt annyi hasznu 's valoru erdővel vagi fával [Torockó/Gyertyános TA; Bosla]. 1807: Ha az Marhák kezek alatt el döglének, Vagy Ugy meg romlananak hogy an(n)yi pénzt a men(n)yi a . . . Báro Ur nékiek azokra adat, el nem lehetne adni, tehát azt ki potolni tartozanak [Vingárd AF; Incz.].

4. kárpótol; a compensa; entschädigen. 1729: az Fel Csiki hejába valo fáratcságunkot ez ide valo vadászat ki potlotta, mivel most harmadnapi vadászatunkba ejtetünk három szárvast két vad disznót, s edgy özet éjtettük (így!) [ApLt I gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához Lázárfalváról (Cs)].

5. kiigazít/javit; a repara/drege; ausbessern. 1784: A mi pedig a Kohok és Verők épületéhez s igazitasához valo fakat illeti, minthogy ezek eventualis szükségek, ezektől nem tiltatnak el hogy eféle szükségekre akár mikor is a Birákok hírekkel fakat váglassanak, minthogy ezeket nagy öreg fákból szokták ki potolni, hanem a mi vetéseket és rétek mellett valo kerteléséket illeti . . . hogy fát arra váglassanak meg nem engedtetik [Torockó; TLev. 10/4]. 1839: Tanátsos Mo'sa László Úr, mint az 'Ser Ház uj Hüttőjének el készítésére ki rendelt Biztos, el vitt az Ser Házhoz, — hogy ottan az Hüttónél meg kívántato melioratiokat tégyem meg fizetésért . . . e mellett a Hüttő felett el romlott kő fal felső részét potoljam ki [Dés; DLt 1200].

◇ Szk: bosszuját ~ja vkin bosszuját kitölti vkin; a se rázbuna împotriva cuiva; seine Rache an jm auslassen. 1812: 'Sofi Jungfer mondotta nékem, hogy öszve vesz-e a Groffné a Groffal kisizalad a festett Házbol és a Grofon bosszuját a kis Contesznek nyaka kitekerésében akarta kipotolni [Héderfája KK; IB. Jánosi Ersebeth Takáts Joseffné (28) ns gr. I. Bethlen Sámuel tisztneje vall.] * indulatát ~ja vkin haragját kitölti vkin; a-si vársa furia/minia; seine Wut/seinen Zorn an jm auslassen. 1781: az actor ökegyelme engemet fiával együtt megtámadván, rútul szidott, tolvajozott, mely szitokért eleget protestáltam, hogy ne cselekedjék; de mégis nem cessáltak mindaddig, míg magok indulatjokat rajtam ki nem pótlák, és meg is akarván engemet verni [Árkos Hsz; RSzF 271].

kipótolhat 1. pótolhat; a putea completa; ersetzen/ergänzen können. 1663: Egyébaránt, kegyelmes Uram, hópénzeket talán kipótolhatná ember az korcsomából, noha oda is pénzen kell venni az bort [TML II, 470 Teleki Mihály a fej-hez]. 1830: ezután azt a' jóságodat a' mit edig el mulattál, ki potolhatad [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. teljesíthet; a putea îndeplini; erfüllen können. 1788: A Török buza . . . talám egy forintra ittis fel hág ezután, ha a Törökbuzát így el adhatnok; a Pálínkát ne fel Suferin (!) aranyon adhatnok ugy reménleném hogy ki potolhatnám a Nsgod parantsolatját^a [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — ^aTi. hogy szedjen össze 1000 forintot].

3. (hátralékot) kiegyenlíthet; a putea achita/lichida (restanțele); (Restanz) be/ausgleichen können. 1789: mi mind ketten Portio pénzelt Restansok léven mikor el égénk az el mult esztendőben, mind rovásaink mind könyvünk s quiaetantiáink el égetnek ... Méltotassék oly utat 's módot bölts itéleti szerint fel találni, hogy vagy tellyességgel való el engedéssel, vagy más Rovásra való fel Rovattatással a' Communitáson fel szédhessük, mivel mi magunk erejéből sohas ki nem potolhattuk [Sztána K; Somb. I].

◇ **Szk:** (eddig) sanyarú életét ~ja (eddig) sanyarú életéért kárpótolhatja magát; a se putea compensa pentru viaja sa amară (de pină acum); für sein (bisheriges) Leben sich entschädigen können. 1773: Pénze is maradtott alkalmasint tíz-tizenkétezer forintja, úgyhogy a szegény hógom, ha esze léssen maga dolgai folytatására, úri módon élélhet s az eddig urával töltött sanyarú életét kipótolhatja, csak az Istent félje s magát megbecsülje [RettE 298].

kipótolhatatlan pótolhatatlan; irreparabil; unersetzlich. 1832: A' mennyivel nagyobb kints a' jó Barátnál egy hiv Feleség, egy gondos Édes Anya, annál érezhetőbb fájdalom, annál kipótolhatatlanabb veszteségünk, midőn attól megfosztatunk [Nagylak AF; DobLev. V/1185 Dobolyi Zsigmondné Szántó Rozália nyomt. gyászjel.].

kipótoltat pótoltat; a pune/obliga să completeze ceva; ersetzen/ergänzen lassen. 1731: A ki peng az gialog szerekek között harangozás után menne az Gátnak kötésére aszt a Tizedes az mellette lévő Senator Pallerral és az ott dolgozó Tizedbeliekkel s Parancsolatnakis egj egj nap számra való pengig meg büntetni és az nap számotis vélek ki potoltatni [Dés; Jk 411b]. 1782: az a szokás jött volt bé hogy ha két hétig nem szolgáltatni azt ki nem potoltatták ... de meg parantsaltam a Birónak hogy tsak egy napi Jobbágy szert el ne engedjen hanem mindent 2 héti szolgálatra ki hajtsa [Szu; Ks 94 Vegyes ir.]. 1792: Minthogy tisztességesen nem emaritaltattam Bundát Mentét nem csináltattam Jozságot Marhát nem adtának kívánom tisztességes Emaritatomat annyivalis inkább ki potoltatni hogy azokat férjem Suppléálta [Ne; DobLev. IV/700].

kipótolthatatik 1. vmennyire kiegészíthet; a putea fi întregit/completat până la ...; bis zu einem bestimmten Maße ergänzt/ersetzt werden können. 1792: Borbéli fizetését ... Professor Méhes Györgynek ki potolja ... nem külömben a' So is annyira a' mennyi szokott járnai a' több Professoroknak úgy mint 5. Mására a Communis Fundusbol ki potoltathatik [Kv; SRE 286].

2. **szükség** ~ vmely szükséglet fedeztet; a putea fi acoperit unele necesități; irgendein Bedürfnis/Bedarf gedeckt werden können. 1828: az egész közönség a' Metalurgia folytatásába Esztendőt által a' Tarisnyából el s nagyabbára Diszno hussal, és tsak egészsége oltalmazására elegyit ételibe szarvas Marha húst ... mely szerént hát nintsen szüksége annyi Marha húsra, mint a' mennyinek bőriből a' közönséges szükség ki potoltathatik [Torockó; TLev. 13/3].

kipótoltatik 1. pótoltatik; a fi completat; ersetzt/ergänzt werden. 1737: Én bizony Ngos Uram olj igaz hü-

séggel s indulattal viseltem Ngodhoz, hogy soha ez iránt lelkem ismeretül nem vádoltatom ... mihelyt Istent annyira meg erőssít minyárt személy szerént magam Udvarlok Ngodnak; hogy pedig a mi most tölem ki nem telhetett, avagy csak valami Öcsém Uram által potoltatnék ki, Ngod Udvarlására alázatossággal küldeni magamis kívántam [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Adámhoz]. 1780: A mi pedig az Irtoványokat illeti, azokis kinek kinek birtokában a mennyiben lehet maradnak, és másutt hasonló Nagyságu és qualitàsu helyel ki potoltatnak [BSz; JHbK LVI/25.25]. 1784: az mint ki tétzik, bányász Lovaink lo szerb(en) hajtának a Verőb(en) az futatas, vagy tsinálás rendre mégyen kinek kinek bizonyos orája ki léven határozva, ki ha maga rendelt orajan jelen nints, köve Vasa vagy szene egy(e) nem gyűjtetett s nem dolgozhatik ezen rendet örökesen el vesztí soha neki ki nem potoltatik, tsak azért, hogy uraság dolgab(an) volt [Torockó; TLev. 4/9. 14b]. 1839: Bálint Öcsém is Testvér Hungunknak légyen kedvező, annyira hogy a' mit ujjból csináltatna, azoknak csináltatása árra, az ezüst többségiben potoltassék ki [Nagylak AF; DobLev. V/1225].

2. vmi vmennyire kiegészítettik/felkerekítettik; a fi întregit/completat până la ...; etw. ergänzt/aufgerundet werden. 1809: A' Kántor a ki már előre a biznyság tételtől amoveáltatott Patakira^a nézve, valja ugyan hogy nem nevezte ki s piatzon vásárlott szalonát, de azt meg üsméri hogy oda haza hat mását a Thordaiaknak által adott, a Csizmadia színben lévőbőlis, a mi idegen szalonának tanálatott, azzal tiz Mására ki potoltatott [Szu; UszLt ComGub. 1753u. — ^aA szalonna-kivitelén ért Pataki Istvánra]. 1823: az 1816dik esztendőben meg határozta vala a' Társaság, hogi a kovácsoknak, az adig volt egj vasért való 3xr fizetések mellett, minden művből való egy vas discretio el töröltessék, mivel az által tsak alkalmatosság szolgáltatodik a vas lopásra, hanem a vas helyett potoltassék ki fizetések 6 xrra [Torockó; TLev. 9/47]. 1827: Néhai édes Atyámtól nékem utjára adott Láda ezüst menyen a' Leányom részibe ... de ugy hogy Leányomnak részin felyül adassék Nyolcz fontbol lévő Toálett v. Vetkező, melyre szedessék össze az én Szülőimtől kapott vetkezőm, s az potoltassék ki 8 fontra [Szentbenedek SzD; Ks 14.XLVIIb gr. Teleki Anna végr.].

kipotyog kikotyog; a divulga; ausplappern/schwatzen. 1672: Már holnap elválik, mint replicálnak. Némelyek az székely uraim közül ki is potyogtak ma forralt dolgokban [TML VI, 358 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kiposzdul kirajzik; a roi; ausschwärmen. 1710 k.: Egyszer valami lézengő zsákmányos hatvan tatár érkezik a faluba, szintén akkor, mikor az én tisztartóm a vállán egy pokrócba takarva hoz egy kosár méhet; a tatár ráncigálni kezdi a pokrócot ... talán nem is tudta a méhet ott lenni. A tisztartó méhet, pokrócot odahajít a tatár nyakába vagy ölibe; kipozdul a méh, nemcsak azt az egy, hanem a többi tatárt, magokat, lovakat, marni kezdik [BÖn. 735].

kipödrött kipödrített/pödört; rásucit; gewichst. 1846: Nagy István ... szőke kipödrött bajszu, hosszukó sápadt ábrázatu [DLt 1200 kv-i nyomt. kl].

kipők *átv is* kipőp; a scuipa, a da ceva afară din gură scui-pînd; ausspucken. 1639: innia kezdem, igen daraboson kezd az számra jönni, ugia(n) sűrű vala, en az szambol ki pöktem, az Cziporbolis ki eöntem [Mv; MvLt 291.191a]. 1644: en edes szerelmes Atiamfia kerlek regel adigh az hazadbol ki ne meni hanem elsőben egjel, es az mikor ki megj fenő magot három szemet uegi az szadban es ast ragiad, azt ki pökuen megh mast uegi az szadban es aztis ragiad, ebeden foghagimast egjel, pestis ellen edes Atiamfia illien oruossagot chinali^a [LLt Gyulafi László feleségéhez, Balási Erzsébethez. — ^aKöv. a részl.]. 1778: A kiknek a' Torkok fáj etzettel, meg-elegyített és kevés soval, s' mézzel meg elegyített melegske vízzel gyakran öblögetni a' szájokat, és a' Torkokat, ki pökven osztán a vizet, sokat használ [MvÁLT Mátyus, ConsSan. gub.]. — L. még BÖn. 515.

Sz. 1777: Podár Vaszilia minden teste állása s szemlye és még tsak minden mozdulása is ugy hasonlít Néhai Filep Antal Uramhoz mintha éppen szájából pökte volna ki [Szásznyíres SzD; Ks 30.28 St. Tisorba ludimagister vall.].

kipørsedezik kiütésekkel eltelik; a i se acoperi tot corpul de erupție; voller Ausschläge werden. 1666: (A gyermeknek) annyira fakadozott ki minden testecskeje, hogy könnyű megesmerni, nem más nyavalyája, de az sűrő himlő nagyon rajta és az oly sok, hogy majd az testen alig találhatik oly helyecske, az ki ki nem pørsődezett volna [TML III, 635 Csuti Benedek Teleki Mihályhoz].

kiprédikál a szószékről (kiméletlenül) kipellengérez/megró vkit; a mostra pe cineva în cadrul prediciei; auspredigen. 1636: Az mikor ezt az fogoly Zabo Janost, Istvan Urám ki praedikalla, es ki pirongata az Templumbol, en mellette ulok vala Istvan Uramnak [Mv; MvLt 291. 66b]. 1672: Kegyelmed levelét, Uram, böcsülettel vettem, melyben két dolgot kíván Kegyelmed, kire eddig választ nem tettem. Egyik, Topheus uram mint praedicalta ki az partiumbelieket [TML VI, 191 Székely László Teleki Mihályhoz]. 1705: Ma reggel prédikált Zilahi uram, Mózes I.15:13. Ennek alkalmatosságával az urakat igen kiprédikálá, hogy micsoda hamis információkat adtanak be az egészben célzott az gubernátorra, hogy az ő dolga volna [WIN I, 547–8. — ^aMózes I. könyve az Ószövetségben]. — L. még i. h. 79, 254.

kiprédikáltat a szószékből megrótat vkit; a cere preotului să mustre pe cineva în cadrul prediciei; in auspredigen lassen. 1635: kurua az Annya had hallia, bizony az pappal is ki predikaltato(m), azzalis ne(m) elegendem hane(m) torvennyel hivato(m) megh lattya [Mv; MvLt 291. 56a].

kiprémez beszeg, szegélyez; a tiv; einsäumen. 1792: visel barna szín Békest, veresel ki prémazve (!) [DLt nyomt. kl].

kipronunciál kihirdet; a pronunța; bekanntmachen, verkünden. 1567: ezen megh irth zentenciankat es wegesünket előttek fej pronunciatuk [Vizakna AF; TT 1881. 191]. 1618: Be hiuatuan pedig mind az ket fel peres ... ki pronunczialok az teoruint, <me>li teóruini pro-

nuncialasan mind az ket fel megh allanak [Vajdasztván MT; RDL I. 12].

kiprotokolál jegyzőkönyvez, jegyzőkönyvbé bevezet; a înregistra; protokollieren. 1818: a Kereszteltrekkre nézve Fel kell tenni. A proto(culum) vagy Matriculanak pagináját, hogy hanyadik lapon van ki protocolalva? [Méra K; Rak 21].

kipublikáltatik kihirdettetik; a fi anunțat; verkündet/bekanntgemacht werden. 1662: Az méltóságos fejedelemszöny Gyulai Ferencnek Váradá az fejedelem megérkezését, lengyelekkel való békességét ... nagy örömmel megírta vala. Melly hir Váradon vármegyegyűlésben kipublicáltatván ... az emberek szívében nagy örömet szerzett vala [SKr 384].

kipublikáltattatik kihirdettetik; a fi adus la cunoștință; bekanntgemacht werden. 1842: ki publicáltatott Juliánna Rátz és Thuroczy Balás arrestánsoknak hogy Czugház arrestomba vitessenek [Kvh; HSzjP].

kipuhatol 1. fel/kiderít, kinyomoz; a depista; er/ausforschen, ermitteln. 1787: A sákok fel bontásatis ki puhatoltuk Benedek vra(m)m, s a folti embereken sült, megis vallották töstént, de azt nagyon erősítik hittél hogy ők a sákokbol egy fontskát se vettek ki [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1809: A Cselédeket számba vévén sőt birtokokot is ki puhatolván, ha valamelyik birtokához illő szolgálatot eddig el titkolta volna is azt ott a helyes szolgálatra szorítsa [Hsz; Mk RN. IX/109-hez].

2. megtud; a afla; erfahren. 1796: én magamis Kérem Ötsém Uramat György ötsémet, mint mostani Litteratur conservatorat nogassa egy részről, magamis más részről unszolni fogom, hogy a' Leveleket minél hamarabb regisztráljak (!), mert reménlem sokat fogunk ki puhatolni [Kv; Incz. XI.23a Jósintzi Sándor lev.].

kipuhatolás fel/kiderítés, kinyomozás; depistare; Erforschung, Ausmitt(e)lung. 1758: a' Teleki Familia in Causa Ladislao (!) Keménia (!) s Mikolaianab(an) val dolgok(na)k ki puhatolásában költöttem Rf 12 xr 30 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 169b]. 1764 k.: A falu appromittállya igyekezetit a kártévőknek ki puhatolására és mihent manifestáltathattják kézbe adására hogy a károsok consolaltathassanak [H; Ks 62/3]. 1843: miután a' panaszo veje Beke Mózes Fazakas által requiráltattak (!) voltunk ... a' meg történt verekedés környül állásos ki puhatolására — az ide alább bé irt Tanukat ... előnkbe állittatva ... az általunk eleikbe tett kérdésekre 'e következőleg vallottak^a [Dés; DLt 586. 1–2. — ^aKöv. a vall.].

kipuhatolhat kideríthet/nyomozhat; a putea depista; erforschen/ermitteln können. 1796: Nadudvartis^a nyertünk valamit, de ezt ki bírja, kinél van árendába, máig sem puhatolhattam ki [Kv; Incz. XI. 22a Josintzi Sándor lev. — ^aHajdu m.].

kipuskázik kifröcsköl; a țigși; ausspritzen. 1780: minden erek ugy teli voltak vérrel, hogy szintén puskázat a' vér el belőle [Km; KLev.].

kipusztít 1. letarol, kiirt; a tăia; verheeren, ausrotten. 1767: eő Nga makos erdejéből Dupe Ripa nevezetű helyben ki szárazították, s pusztították az Kétzesty familiája ... 5 szekér szénára valo helyt [Galgó Sz; JHbK LVI/1. 7]. 1774: Hogy ezenn előszámlált személlyek a' magok rétyek(ne)k ki nyujtásával mennyire valo fát írtottak és pusztítottak ki ... betsüllettük le tett hitünk szerint [O.léta TA; JHbB 275].

2. elpusztít, tönkretesz; a distrüge; vernichten, zugrunderichten. 1840: Kertemet le huzták benne lévő veteményeket, végképpen ki pusztították egy áltájában mindent le Tolvajkodtak [Dés; DLt 935]. 1842: A 'Sibotól Solymos felé menő út mellékét több izbe bé ültettük válogatott oltványokkal és körül kerteltettük de mind hasztalan ezt mindég ki pusztittyák [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.].

3. vkit vmijéből kiforgat; a despuia pe cineva de ceva; jn um etw. bringen. 1583: Eothweos Mihaly vallia . . . Hallottam ezt(is) Zaiabol az Azzonnak, Im vgmond az en vram Mivel illet mindenkor, ki akar Marhambol puztitany [Kv; Tjk IV/1. 116-7]. 1842: ifju legény Vincze Márton, özvegy Török Katát tartos szerelmők ideje alatt külömbféle szinek alatt minden pénziből ki pusztította [Nagykapus K; RAK 21]. 1847: Férfem ... enge-met, — minden szüleimről maradtott vagyonkáimból ki-pusztított [Dés; DLt 1200]. 1852: pénz Interestekre sintis szükségem használni kívánom pénzemet, én nem vagyok Fejedelem sem oly Capitálista kinek pénz Interestre légyen szükségem ki vagyok mindenemből pusztitva [Nagylak AF; DobLev. V/1375].

4. kiüldöz/zaklat; a alunga; vertreiben, belästigen. 1748: Hát azt hallottaé a Tanu ... , hogy Molnár János azt mondotta volna, hogy vagy meg hal, vagy pedig ki fogja pusztítani Argyélan Joszivot Déváról ... ? [Déva; Ks 112 Vegyes ir. vk]. 1763: előre meg mondotta: addig nem nyugszik tudniillik mig Marus székből ki nem pusztit [Nsz; Told. 33/22]. 1845: A Léányod le kurvázásaért mások hallattára miért fenyegetted Madarasi Adá-mét? — hogy rövid időn ki pusztitod az utzából és nem fog ottan korcsomárolni megmutatod [Dés; DLt 502 vk].

5. vkit mindenéből ~ kiél; a lua de la cineva tot ce are; (her)ausessen. 1717: Ez üdön zab, Arpa nem térémvén buzánkot kezdetti (!) abrakolni, az masirozo Militia, ahol zabot talál is két lóra, egy vékát el huz, és az éget bo-rért kérgetik, kényszergetik az szegénységét, melj ezen Rácz Militia ha nem réfrénáltatik éppen mindeniből az szegénységet ki pusztitja [INyR; Csz, Gysz, Ksz pana-sza].

6. ~ja magát vmijét/mindenét eltékozza; a risipi ceva/tot ce are; alles vergeuden/schwenden. 1757: lakott a Fia György véle addig még jobbanis észre vette, hogy az Attya mindeniből ki pusztította magát akkor külön ment osztán az Attyától [Gálfa KK; Ks 66. 44. 17c]. 1764: Pazérlo jo Etsém Szeredai István Vr(am), minden-ből magát ki pusztitván, minden igasság, és Törvény el-en azon kevés Ditsó Sz. Mártoni Portionkra tette kezét [Kük; Ks 22. XXIa]. 1782: Praefectus Uram Sako Mi-hályt intette nyughatatlanságarol ilyen szokkal, Te Sa-ko Mihály mit rugodzol a te kegyes Földes Urad el-len, bizol vagyanodhoz de azzal a' Sok alá s fel járással ki pusztitod magadot mindenből, ugy hogy még botsko-rod Sem lészen, mig ugy jársz mint a Cseh országi Jobba-

gyok, a' kik Földes Uraik ellen addig rugodosztanak, hogy szalma nadrágra jutottak [Torockósztygyörgy TA; Thor. XX/2 Vanya Gergely tt nyil].

kipusztíthat kiirthat; a putea stírpi; ausrotten können. 1831: csak az eke mivelése által, a kigyo hagymát, földi borzát, ürmöt, s más több effele növényeket ki nem pusztíthatyuk [Dés; DLt 143].

kipusztított kiirtat/vágat; a pune pe cineva să defrișe-ze/lăsuiească; ausroden lassen. 1840: A Damo Rétye ... hajdan meg lehető jo állapotú szálas erdő volt de a' Néhai Tekintetes Ur a' Fákat gyökerestől ki pusztított-ván szánto földé akarta formálni [Udvarfva MT; EHA].

kipusztítottat 1. kivágatik; a fi tăiat; ausgerodet wer-den. 1812: Fülep Uraimek Erdejek 45 46 Esztendőig mind Zálagon más kezén bitangelodván a határ fák mind ki pusztítottak [Aranyosrákos TA; Borb.].

2. kivész; a dispărea; aussterben. 1781: mikoron ... azon helyből^a (: kitől Isten őrije őket :) Reformata Sz Hitünk Apostoli vallasunk ki pusztitának, és azoknak nem használhatnánk^b a' volt tzelunk hogy ilyen eset-ben, nem Hellyhez hanem Reformata Szent Hitünkön s igaz Apostoli vallásunkon valoknak a' hol leg Szüksége-sebb leszsz használjon holtunk után is ezen mi adomá-nyunk és ebből jött s jövendő Haszon [M.Mart. 294 özv. gr. Rédei Zsigmondné br. Vesselényi Kata nyil. — ^aEr-dősztygyörgyről. ^bA tett pénzbeli alapítvánnyal].

kipusztítottat kifosztatott/semmit; sārācit com-plet; ausgeplündert/um etw. geprellt werden. 1802: 12ma Augustus 1801 Seges Var Székben Szados (!) ne-vezetű ugjan tűz mian mindenekből ki pusztított Falu-nak fel segellésre Hataroztatot üdő a Ima 8tobris 1801 Marcus végéig 1802 [Enlaka U; Borb. II Galfalvi Pál esp. kezével].

kipusztul 1. elpusztul; a se nimici/distrüge; zunichte werden, zugrunde gehen. 1810: Ezen darab régi major-ság Szöllő ... meg van ez is pusztulva ... nagyon ki vagynak a' tőkék pusztulva belőlle [Ks 76 Conscr. 397].

2. (jószágából/vagyonából) kifogy; a rămīne fārā bu-nuri/avere; (Gut, Vermögen) ausgehen. 1712: Böer Sa-muel Uram és Feleséghe Nzts Bároczi Christina Asz-szony ... jelentis, hogy az mostani közelebb el múlt ha-borusághos üdők(en) mind(en) marhájokból nagio-b-bára ki pusztultanak volna, ugj hogy oeconomiajoknak folytatására nem sufficiálnának [Hari AF; DobLev. 1/75]. 1718: kértémis, hogy könnyebitse őket ne puszt-ulyanak ki marhájokból [Cikmántor KK; Told. 21]. 1756: neki eleitől fogva nem a' volt a' szándéka, hogy ökör helyib(en) ökröt szerezzen az szegénység, hanem hogy mindenekből pusztulja(na)k ki [Galac BN; WLt Nagy Sigmund (54) jb. vall.]. 1793: No te roszt kurva ugyan jól viseltet magadot, mert már mindenéből ki pusztultál [Koronka MT; Told.]. 1835: Kolcsár János ... marhájából egészen ki pusztult volt [Zsibó Sz; WLt].

3. (szégyenszemre) elbújdosik/vándorol vhonnan; a pleca în pribegie; (mit Schanden) flüchten/auswandern. 1756: essék meg rajtam a' Nms V(á)r(me)giének könyö-rülő Szive és tanáljon fel olyan p(rop)ria Cautiot, utat modot, hogy ... ne jussak éppen Végső romlásra es

pusztulásra, és a, Nms V(á)r(me)gjéből ne kellessék ki pusztulnom, s gyermekeimmel együtt keserves köldulasra jutnom [M.köblös SzD; RLt].

4. el/kitakarodik; a pleca de unde, a se căra; sich fortmachen/scheren. 1782: Thorotzkoi Jobbágyink számlálhatatlan Ketskéket tartanak, a melyek a Nagy fákban is ugyan de kivált azokban melyeket egyszer le vágnak Tüzelésre azoknak a helyin mások nőnének, Meg betsülhetetlen kárt tésznek . . . azért hogy a ketskék ki pusztulynak azon helyről haladék nélkül aláza-ton Instállyuk [Torockó; TLev. 4/6].

kipusztult 1. elpusztult; defrisat; zugrunde gegangen. 1855: az alsó hegyen tuli része csak nem ki pusztult erdő hely [Újfalú K; EHA].

2. *marhájából* ~ marhájából kifogyott; care a rămas fără animale; (Viehbestand) zu Ende gegangen. 1828: a marhájukból ki püszült vagy pedig más felől a Birtokos szorgalmatossága által megmarhásodott Colonusok [Cége SzD; WassLt Jk 36].

kirabol kifoszt; a jefui/práda/devasta; ausplündern. 1850: Maros Koppándiak is egy atyánk Testvériről rejánk szállott udvarunkat, ki Rabolták, őszbe Törték [Nagyak AF; DobLev. V/1282]. 1851: én nagy szükségel küszködő el nyomaradt beteg özvegy aszszony vagyok, ki vagyak rabalva [Ö-Torda; DobLev. V/1321].

kirabolt kifosztott; jefuit, pradat, devastat; ausgeraubt/plündert. 1854: Sorsosaim nagyobb részével magam is, kirabolt s elpusztított falusi lakomból kiszorítva, éltém megszokott rendszeréből kizaklatva, éltém alkotmányán Kolozsvárra menekültem [ÚjFE 4].

kirág 1. lerág; a roade/mínca; abnagen/fressen. 1625: enneke(m) aban az denotalt helyben Kalongiaiaban zina(m) uolt, mellet az marhak el hantak, es az mit giotek, meg is öttek benne, uoltanak oltouaniokis ugy mint eöttuenig ualo, meliekben az marhak az mit fel ertek, ki ragtak es teordeltek [UszT 64a]. 1776: talaltam száz tizen három sertést ezen sertéseket a Vetzeli katonák . . . tartották egy alkalban Semmi eledelt nékie (!) nem adtának ugy hogy a sertések az éhség mián felette nagy sivoltásokkal és gurrogásokkal voltanak azon akolnak kertyeit ki rágta [Vulcsesd H; Ks 81.58/2 Brati Juon (50) jb vall.].

2. lyukat rág vmire: a gāuri rozind; annagen/fressen. 1748: a' pitvar ajtotis erőssen bé tsinaltuk, de tsak akkor vöttük észre hogy bé rontottak^a, s a liszes sákunkatis ki rágta [Torda; TJKT III. 241. — ^aA disznók].

3. kimar/sebesít; a roade; aufbeissen, wund werden. 1716: asztaltolis egnehányszor ki kellett menni vizellelni, az szemérem testben lévő nyavalyája miatt; sött az szemérem testinek az lyukát az vizelleti erőssen ki ette, es rága volt [Nagyida K; Told. 22].

4. kb. kirohaszt; a putrezi; ausfaulen. 1584: Anna Eotweos Thamasne vallia, hallottam ezt zaiabol zabo Catonan, Akj vgmond engem bozorkannak mond, Az Iste(n) Ne Menche hanem kj ragia az Nyelwet zaiabol [Kv; TJK IV/1. 219].

kiragad 1. kiránt/tép; a smulge; herausreißen. 1592: Gruz Marton . . . vallia: Az zekeres leginiek mikor az

korchoman zertelenkednenek . . . zolita megh az Ceh Mester eoket, hogi laknakak bekeuel, ne zerzenenek haborusagot . . . egi czatlo kupa vala az kezembe, azt ki ragadak kezembeol, es latam hogi az Ceh mestert megh fogtak vala az legeniek, es ammint zerettek zinte vgi vertek: Az chatlo kupa vgian pozdoriazott zellel, vgi vertek velle [Kv; TJK V/1. 247]. 1596: vtanna(m) ieóúe nagj Peter, Jeótebe kj ragada az eggik rakonchat, s hogi az eóket el teritem uala eleimbe alla, s monda ally el, merth ugj hagitlak hogi zernyw halált Holz [UszT 11/34]. 1698: Zalogjáért küldven a' Város Szolgait Hadnagy Ura(m) a' zalogott kezekből ki ragadta; sött azon Zaloglasnak executiojat turbalta fenyegetteis a' Varos szolgaját [Dés; Jk 268b]. 1782: a lötsőt ragadáki hogi meg verjen szernyű Isten elen tett káromkodással [Szörce Hsz; HSzJP Király Janos (36) col. vall.]. 1791: Akkor hozzám rugaszkodék, agyarkodék, és az melly páltza kezembe vala kiragadá töllem, attá, teremtettem, káromkodások, szitkozódások között és elsőb ököllel arczul tsapdosa [Méra K; RKA]. 1843: kezéből egy fain zatskot ki ragadtam [Bágyon TA; KLev.].

2. előránt/húz; a scoate brusc; hervorziehen. 1634: Kerekes Ianos . . . ki ragadva(n) cziakankaját, monda: Ez az en Atymfia, megh lattia ki bant engem [Mv; Mv-Lt 291. 2b]. 1802: Koka György Ngod Kotsissa . . . kőpenyege aloll ki ragadtott egy Csákány forma nagy Kalapátsot Főben, Abrázatban addig verte mig a' földre le agyolta [Mv; Born. XXXIX. 53]. 1822: János egy kést a Botskor tekeresiből ki ragada, és döfődni kezdte a strásákhöz [Peselnék Hsz; HSzJP Varga Josef (70) col. vall.].

3. lekap/tép; a smulge jos; herunterreißen. 1653: a hajduk . . . böcstelenül bántak vala vellek^a; szidalmazván, a süveget kiragadták a német fejéből és belé fűttak, és a földhöz puffantották [ETA I, 61 NSz. — ^aA németekkel].

4. kihúz/ránt; a scoate (repede); (her)ausziehen/reißen. 1573: farkas pal . . . vallia hogi Mykoron Meggieshez keozel lwtotak volna az Tho gaton altal Mennenek latta hogi hayladozni kezdet az koczy Es azomba Be deolt az Thoba . . . ha Beke Gergely Neky Nem zeoket volna az vyznek es ky Nem ragatta volna germekyt Bele holtak volna [Kv; TJK III/3. 270].

5. kiment; a salva/scăpa; retten. 1678: mindhogi pedig Apor István uram még itthon is Hiven szolgált az mi kegyelmes urunknak, arra a tekintetre nézve ragadták ki a bátyját a veszedelemből [TML VIII, 194 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. 1795: a' NgtoK kegyes rendeleteit meg becsülni nem tudó, 's a' maga és Maradéka nyilván való kárával gondolni nem akaró Társaság most minden órán abba a' veszedelembé fog viszsza esni, a' mellyből ötet az ő siralmas kérésére a' NgtoK Atyai gondoskodása kiragadta vala [Torockó; TLev. 9/29]. — L. még Blm. 987.

6. átv magához ragad, magának megszerez; a acapara, a-si însuşi totul pentru sine; an sich reißen, für sich erwerben. 1758: A mostohaapám minden jószágot ki akart kezünkéből venni, hanem erőszakoson a' ródit^a, apahidit^b s köblösinek^c egy részét kiragadók a kezéből s négyen Rettegiekül felosztottuk [RettE 64. — ^{a-b}K. SzD].

7. vhonnan/vkitől erőszakkal elszakít; a despărţi cu forţa de cineva; irgendwoher/jm durch Gewalt ent/wegreißen. 1767: Gr. Bánffy Dienes . . . 13 csztendős leányát

... a püspök Bajtay Antal militare brachium által édesanyja öléből kiragadták hallatlan például s elvivén magával Bethlen Miklós úr, pápistává akarják tenni erővel [RettE 211-2].

kiragadhat kimenthet; a putea salva; retten können. 1788: midön ... Arany nevű faluban érkezém ... látam közelíteni az parasztságnak nagy kiáltással jövő So-kaságát, kiktől meg rémulván, azonnal vissza tértem; hogy Rápolti Udvaromból edgyetlen égi fíjacskámot a tűzből ki ragadhatnám [Baranyicska H; JHb XXXI.26].

kiragadozhat kikapdoshat; a putea scoate la repezeală; wiederholt/öfters hastig herausraffen können. 1662: olly árvíz jött vala azon éjszaka, hogy ... a cselédek ki hönalyig s övig erő vízben kényszerítettének a sátorokat felszedni, és sok egyet-másokat hogy hirtelen az árvíz előtt ki nem ragadozhattak volna, horgokkal, vasvillák-kal kikeresgélni [SKr 187].

kiragadtatik vhonnan/vkitől erőszakkal elszakittatik; a fi despărțit cu forța de cineva; von irgendwoher/jm durch Gewalt entrissen werden. 1662: az asszonyi állat az ő férjének öléből kiragadtatik vala és az ő szerelmes hitvesének szeme előtt erőszakot szenved vala s megöletik vala [SKr 103].

kirajzol 1. ki/megfest, ábrázol; a picta; malen, darstellen. 1676: ez ájto szőmöldekeny felyűl Bathoriak czime-rek menyezete parkanyos czífrás, az elementumok, plan-etak, arсок es scientiak vadnak raytok ki rayzolva [Fog.; UF II, 731]. 1714: Fedeles Cseh-Országi üveg, melljen idvozult Herczeg Czimere titulussal egjütt és kü-lömb külömb fele figurakkal egjütt ki vagjon rajszolva [AH 10]. 1789: Az Néhai Vladár Adám Familiája Czi-mere Sellyem Materiára ki rajzolva, aranyos gombos egybetűrő Rámájával Pf I [Mv; Conscrip. 5].

2. kirak; a expune; auslegen, besetzen. 1636: Ez uir-agos kert vagyon negy reszben szakasztva Az maso-dik Tablalt, az Capitan ur(am)^a czimere es Titulussa neue szep uiragokkal Deak beötükre ki rayszolua ekesiti [Siménfva U; JHb Inv. — "Joannes Glukonski de Ben-kuits német kapitány].

3. kb. meghúz; a trasa; ziehen. 1803: az el hasított Szöllőnek egyik tövektől a másikig az az végig mesgýit vagy barázdáját ki rajzoltak volna [Kv; Pk 3].

kirak 1. kipakol/tesz; a scoate; auspacken. 1573: Or-solia veg Bartosne hogy eo puskarnet zolgalta latta hogy Negy Eot aranyas kupat parta Eowet aran gwreoket rak-ot ky puskar Ladaiból [Kv; Tjk III/3. 170]. 1574: Maradek peter vallia hogy Ez elymwl Eozzel leot volt eo hozza zabo Sebastian varadol Az ladat meg Nytia es ky rakia Az ezwt mywet Beleole [Kv; i.h. 311]. 1585: Bwdy Tamas vra(m) vallia, Erre lutek oda hogy a lakatosok Mongiak vala hogy semmy All kolch Nem leot volna a lada mellet, Az penzt Immar ky raktak vala beleolle [Kv; Tjk IV/1. 490]. 1605: En ott valem mikor Zeoczj Georgyne kj raka az Zakacsne ladajabul valami borsa saphranja kezencő giolchia, sinora es pozto zele vala [UszT 20/134 Haelena Consors Agil(is) Ioan(n)is Pap In Vduarhely vall.j. 1629: mikor az szegeny Eötueös Gergely megh hala, ugja(n) my kisireok haza az hazához

s lata(m) hogy kiraka az ladabol egjet massat [Mv; MvLt 290. 182a]. 1756: ki raktanak belölek sok Férři es Asz-szony embernek való köntöseket, és ő Nga száraszt-gattatta [Kv; TGSz 51].

2. kirakodik vmivel; a descărca ceva; etw. ausladen. 1676/XVIII. sz. eleje: Akár a' Dési só Cellérek, akár más egyéb Sóval kereskedők ha a' Birák meg engedik hogy ki rakják itt a' portuson sojokat, tartozzanak száz sóból egj forintal, a' Templom szükségseire [SzVJk 207-8].

3. (mások szeme elé) rak/helyez; a așeza (la vedere), a expune; auslegen/stellen. 1573: Margit Kalliy peterne, Azi vallia hogy otth volt az Menegzeobe mykor Aztalos leorinch ely atta Mwstoha leaniat Keomies gérineke, de eo Nem latta hogy semyt Azkor ky rakot volna annak Reszebe sem hogy valamysel kenalta volna [Kv; Tjk III/3. 193]. 1637: mikor el adak azt az Czegledi Katat Fazakas Gaspárnak, akkor raktak vala ki egjet mas fe-fer ruhat, de nem tudom, hog az uczara ki keötöttek volna [Mv; MvLt 291.93b]. 1680: ezen hazok(na)k abla-kaiban ki rakva melegre lapos Üvegekb(en) külön külön fele füvek(ne)k, es viragok(na)k vizei in vitis no 40 [A.porumbák F; Ált Inv. 12]. 1720: lattam az szolgáló-ból lött Toth Jeremiasne, szep tisztességesen keszült Agyon valo eszközöket rakott ki az Agyra, magamis szkofiummal Varatt ingeket látta(m), hogy Viselte [Ne; DobLev. I. 96].

4. kihajít/hány; a arunca afară; (hin/her)auswerfen/schmeißen. 1771: Stikler Antal mindenkor a Ganáját az Ucczára rakja ki [Dés; DLt 321. 12a Barbara Tokai rel. vidva Joannis quondam Kövendi (45) vall.].

5. kirámol/tesz; a scoate afară (lucurile din); ausräumen/legen/setzen. 1573: Erzebet Kis Ianosne Azt vallia hogy Emlekezyk rea mykor sala Balint meg veotte volt az hazat Eottwes lérinch Annyatwl Aztis latta hogy ky rakta volt az haz eleybe Marhaiat mely allot Mint egi hetig otth [Kv; Tjk III/3. 260].

6. kiakolbólít/hány vkit (a házból); a scoate/a da afară pe cineva (din casă); (aus dem Haus) ausschiffen/sateln. 1573: Zeky pal ... azt Monta hogy ha bekesege-lakyk holtig es ott Maradhat, De ha Bekewel Nem lak-ky ky rakya onnat egy oraba sem akar vele lakny [Kv; Tjk III/3. 102]. 1600: az Alperes Valamjre ualo gondo-lattiabul jeöwe Kadiczfalu(n) ... az hazba meljbe en lakom wala engemet naszal vitt uala abba az hazba az az en edes Vram, Es az Alperes abba az hazba ram zalla, engem vgian igy mo(n)dhato(m) hogy az hazbúl ki raka [UszT 15/127]. 1634: arra emlekezem hogy egyszer az Atyam ki rakta vala Foldvarinet az hazból [Mv; MvLt 291. 16b]. 1739: Csizmadia Nagi János lát-ván a' Levátáb(an) specifiált személyeknek gonosz Conversatiojokat, Házából ki-rakta, elküldötte; de a' Felesége Kaszó Kata Asz(szo)ny ... vissza hordotta, vissza bocsátotta, vélek Consentiált, ivutt, vendéges-kedett [Dés; Jk 315b Andreas Böszörményi jur. not. ke-zével].

Sz. 1663 u.: mint szorulanak az némely igaz állhatato-ságok miá szenvedő atyámfiai Bányá tájára nem so-kára kirakák szüröket [SzO VI, 284 Hátjegyzet Bánffi Dienesnek egy 1663-ban Medgyesen kelt levelén].

7. (ékkövel/gyönggyel) díszít/ékit, rég kihány; a împodobi/ornamenta/decora (cu pietre prețioase/perle); (mit Edelsteinen/Perlen) zieren/schmücken. 1733/1813: Az veress bársony szoknyát hagyom ahoz valo vállal

együtt, ezenkívül pedig 26. rendből álló nagy szemű jo féle veress Klárist, és így az szoknyából kívánom, hogy tsinállyanak oltárra való antipendiumot, melynekis az közepit az meg írt Kalárisall rakják ki, az vállon lévő tsipkével tsinállyanak ornamentumot [Kv; SLt XLII. 6. 30]. 1807: Egy Fűsű rubintal 's gyémántal ki-rakva | Egy arany Medaillon jofele gyöngyel ki rakva, a' melly füg egy fatytyu gyöngyökből fűzött sinoran [DLt 378 nyomt. kl]. 1813: Egy tántzolo fejer Krep Köntös, veres metzett bársonnyal ki rakva [Szászvevsszód NK; Told. 47]. 1823: Egy pár ezüst aranyozot trombita kövekkel ki rakva veres sejem bojtos sinorral [Szentbenedek SzD; Ks 38.V Clenodia fam.].

8. berakással díszít/ékesít; a încrusta, a împodobi/decora cu ornamente înfite în masa acestui; durch Einlage schmücken/zieren. 1760: Edgy Pár Tersényi Stucz mellyis gyöngj házzal ki vagyon rakva [Mv; TGsz]. 1789: Egy arany Gyűrű Topáz nevű kövekkel rosa formára ki rakva valens Rf 4 xr 30 [Mv; ConscrAp. 2]. 1793: Fegyverek 1. egy vont lyuku s tsonos agyu Stutz 2. egy más vont lyuku, ágya végig tsonal viragoston ki rakva régi modi szerszammal [TL Conscr.]. 1846: Egy Tubákos fejer csont pixis, melyen egy pillangó vagyon mozaikkal kirakva [SLt 17].

9. intarziával díszít; a ornamenta/decora cu intarzie; durch/mit Intarsia schmücken/zieren. 1805: Egy nagy boltos ágy fa veres Tisza fábol igen szépen ki rakva Oszlopokkal Aranyozott Waseval; négy aranyozott Medve lábann áll [Mv; TGsz 52].

10. burkol; a îmbrăca/acoperi; bedecken/legen. 1850: vagyon egy jo bolthajtásra épített kriptá, feji meg földölve, és bé rástozva, — ennek a fronttya merőbe faragot kövel van ki rakva hiba nélkül [Gyéressztkirály TA; DE 5].

11. felépít/rak; a ridica/construi; aufbauen. 1732: a Sertes hizo Lábos oll, külön lábakon rakófaból ki rakva ál a patakhoz közel [Nagyida K; Told. 11/70]. 1748: a kamarátis az után rakták ki boronából, s, padlák meg [Torda; Borb.]. 1756: vagyon jó Sendelly fedél alatt nagy szép farámában francziáson foglalt üveg táblákkal ki rakva az Üveg ház [Ks 92. I. 32 dévai kúrialeir.]. 1797: Egy Sendellyes fedél alatt boronából rakott Sajtó Szin benne lévő kő kádú Sajtoval, és ugyan ezen fedél alatt egy gabanas, mellynek még tsak falai vagynak boronákkal ki rakva, egyébként készületlen [M.igen AF; Dob-Lev. IV/777] | ezen épület vagyon tserafa talpakra gombolju búkfákból ki rakva [Körispatak U; Pf]. 1844: Van a' Csűr fenyő boronákból ki rakva [Abafája MT; TSB 11].

12. (fel/meg)rak; a construi/clădi; aufbauen/führen. 1699: Vagyon ezen ház(na)k egi Zöld mazu felig fűjtös Tüzelő kemenczeje, az allya téglából agyagból van ki rakva [Szentdemeter U; LLt Inv. 25]. 1702: Vagyon egy zöld mazu kályhákból kerekdeden rakatott kemencze: ezen kemenczének tűzhelye, köből s téglából elegendesleg vagyon ki rakva [O.brettje H; Born. XXIX.4]. 1742: A Kémény jó erőss Fundamentuman Téglából vagyon ki rakva [Pókafva AF; JHb XXV/58. — Tomai László ki-gyézése].

13. ki/megbélel; a căptuși/acoperi; verschlagen/kleiden. 1720: Vagyon keskeny Halastó, körös környűl Palizata forma Toldgi fakkal van az oldala ki rakva [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12]. 1727: Ezen Veteményes

Kertnek a' Közepiben egy hitván szalmás vetemény tar-tó föld pincze vagion, mellynek a' Napkelett felől valo oldala Kőből vagyon kirakva, a' több része penig tölgy fábol vagion ki rakva [Csákgörbő SzD; JHbK XXVI/13]. 1776: Vlász Ignát a' Földes Aszszonyom elő Nsaga udvarában kutat ásott az köveket melyekkel a' Kutat ki rakták mindazokat hordották a' Néhai Groff Lázár Gábor Ur előnsaga udvarából [Mihálcfa AF; MvRK-Lev.]. 1797: ezen pinczének oldalán lévő köfalai füve-nyes Sárral vannak ki rakva [Körispatak U; Pf]. 1810: egy Földbe ásott pintze . . . oldala lapossan faragott vastag cserefákból van ki rakva [Pacal Sz; Ks 76 Conscr. 386]. 1850: a pintze gátornak az oldala fával vagyon ki rakva [Gyéressztkirály TA; DE 5].

14. ki/megpadol/pádimentumoz; a pardosi; (aus-)dielen/bohlen. 1765: En Gróf Petki Anna Gróf Kornis Antalné Szegődtem meg az Jesuiták Pallérával Günter Ferencz Urammal hogy ő kegyelme az én házaimat el készíti a két . . . Stukaturás házat felyül is az hiuban szépen téglával ki rakja [Kv; Ks 11.XLVI.44]. 1842: A' papiros malom Ezen vető szoba egészen lapos kövekkel van ki rakva [Km; KmULev. 2]. 1849: a' Templom^a allya ki rakva téglákkal, mennyezete folylo gerendákra virágosan festett détzakkal bé rakva | Az áltánnak allya Téglákkal ki rakva, padlázattya stakaturás — igen szép nagy ablakkal [Szentbenedek SzD; Ks 73/55. — ^aA várkastély kápolnája].

15. kikövez; a pava; (aus/be)pflastern. 1823–1830: Még szerencse az, hogy a házok előtt az ösvények nem kovácskövel^a, mint az utca közepe, hanem lapos kövekkel vagynak kirakva^a, mert így is, amint egy professzor-tól fogva a másikig nyargal az ember, a vékony talpú papucsát úgy veri a kövekhez, hogy ugyan sajog az ember lába talpa belé [FogE 236. — ^aItt és alább alkalmasint a forrás gondozójának átírásával kovácskó h. ^aGöttingá-ban].

kirakás 1. felrakás; construire, clădire; An/Auf-schichtung. 1825: (A) fálnak a fundamentumban lett kirakakásáért (!) a Pallér bérrel együtt tégyen Rf 83 xf 45 [Dés; DLt 3].

2. (saját házából való) kiakolbólítás/hányás; scoate-re/alungare (din locuință proprie); (aus eigenem Haus) Ausschiffung. 1600: engemet naszal vitt uala abba az hazba az az en edes Vram, Es az Alperes abba az hazba ram zalla . . . kertem azonniss hogy Akar chák Zent georgy napigh hadgyo(n) vezetgelege, benne az hazba, De . . . sem(m)iképpen ne(m) patialta ott lakasomat, el menek ketelensegebeől, mas ember hata meget niomorgok mikor im(m)ar az Alperes igi ki rakasa miatt masutt lette(m) volna, bochatotta(m) wala zolgamot nemy nemy marhaimert hogy el hosza az hazbul [UszT 15/127].

3. ki/megbélelés; căptușire; Bekleidung, Verschalung. 1750: Videmann Mihálynak az Secessus ki raká-sáért HFlor 7 d 44 [Ks 70. VIII. 19]. 1762: a mi fabéli rés-zünköt vitette Krajnik Uram pinczéje faból való ki ra-kására [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1776: vala-mennyi kö kívántatott azon Kutnak ki rakására, mind . . . elő nsága udvarából hordottuk [Mihálcfa AF; MvRK-Lev.]. 1810: A Forrás körül valo apparatus t.i. en-nek kirakása, köble, mellette lévő hitvány válluval 30 vf [Doboka; Ks 76 Conscr. 55].

kirakat 1. rakat; a dispune să fie aşezat/pus; verlegen lassen. 1769: (A faluk) az utakat meg egyenesítették; a nagy köveket az ut szelleyeire ki rakassák, és annak utánna apro Kovetsel vagj porondal meg szineltessek [UzslT XIII/97].

Szk: *ölbe* ~ *ölbe* rakat. 1799 k.: ha hoszu ölbe hozzák egy ölet három szekeren ha kurtába egyet két szekeren ... szokták hozatni ki rendezni itten ölbe ki rakatni^a [Kv; AggmLt C. 114. — ^aFát].

2. kiakolbólított/hányat vkit (a házból); a dispune să fie scos/dat afară (din casă); (aus dem Haus) jn ausschiffen/booten lassen. 1634: Tudom hogi vagion Immar ket ezte deje hogi benke Andrasne bele ment volt abban az örökségben valakj tanacsabol de Cornis ferenczne azonio(m) ki rakatta belölle [Recsenyéd U; TSB 21]. 1699: maga hon nem létiben Egrestöröl maga tulajdon Háza-bol Felesgit ki rakatta [Bögöz U; BálLt 1].

3. körül/megrakat; a dispune să fie aşezat (ceva) de jur împrejur; umlegen lassen. 1752: Az haranglábnak zsendelyezését nagy részében megújítván és az alsó részének is két oldalát téglával kirakátván stb. költöttem azokra fl. hung. 208 den. 12 [Kv; ETF 107.13].

4. ki/megbéleltet; a pune să căptuşească; ausmauern lassen. 1760: Mosa László Uram . . . kövel egy kutat ki rakatott [Árpástó SzD; BK]. 1773: most a Nyáran bātarkadat Pintzt átadni, s Bolthajtásasan köből ki rakatni [Mezőerked K; LLt]. 1797: A kutnak a mélysége 3 német öl de még bizonyos és jó forrás nem találtott . . . az én értelmem szerént jobbnak állítom tavabbis asni minsem anyi munkát haszaltan ugy ki rakatni [Szilágy- cseh; IB. Fogarasi István lev.].

5. kiköveztet; a dispune să paveze; (be)pflastern lassen. 1782: a' regi Rátz jusson lévő udvarház helyen Báro Josika Daniel Ur eő nga Sokat munkálotatott s költött is hogy meg egyengette s kövekkal az oldalosob részt ki rokatta [Nagyrapólt H; JHb XXXI. 21.4]. 1817: az Udvaris ki kel rakatni kovats kövel [Kv; IB. gr. Korda Anna lev.].

kirakatik 1. (házból) kiakolbólítottik/hányatik; a fi scos/dat afară (din casă); (aus dem Haus) ausgeschiff/ gebootet werden. 1728: Meszáros Bernát intra octavum keressen szállást magának, és az Fejervari Sigmond Hazatol elmennyen, külömb(en) ha akkor el nem menne az meg irt Hazbúl t.i. onnet ahol most vagion ki rakatik belölle [Dés; Jk 375a].

2. rakatik, tétetik; a fi pus/făcut; ausgelegt werden. 1736: (Az) Ablakok . . . közül az edgyik merő évegből valo, azaz Nagy Tábla evegből rakatott ki [Várhegy MT; CU].

3. kipadoltatik/pádimentumoztatik; a fi pardosit; (aus)gedielt/bohlt werden. 1803: Sikátorja és Piattza a' Templom(na)k téglából rakatott ki [Nyomát MT; Un-VJk 287].

kirakatlan béleletlen; necăptuşit; nicht beschalt/bekleidet. 1810: A Curia közepén egy Mettzenzeifferrel kősziklából kivágatott kirakatlan kut, mellysége pedig öt öl — Talpát ezen Üregségnek sokszorozván mélységével kijön ezen két mekkoráságból hét és fél köb, vagyis, Cubik öl [Doboka; Ks 76 Conscri. 44].

kirakatott ki/megbélelt; căptuşit; bekleidet. 1820 k.: vagyon egy kövel kirakatott, Tölgyfával Gargyázott jo

kút [Dés; RLt]. 1824: Az Udvaron vagyon egy köből jo moddal s Fenyő Fából ki rakatott gárdinás Gemes kut [Mezőbodon TA; Ks 89].

kirakattat kirakat/rakodtat; a pune pe cineva să descarc ceva; entladen lassen. 1676/XVIII. sz. eleje: akar Dési akar Sibói Cellérek légjenek közöttük, ha a' Szamos Parton sótt rakattatnak ki, minden száz sóból tartozza(na)k dr:24. pénznel a' Templom szükségére [SzVJk 207].

kirakattatás kiakolbólítás; scoatere, alungare; Ausschiffung. 1777: a Falunak és az Ecclesiának köz akaratyából esett ottan Lakot Molduván Szávuľnak a Telekre valo ki rakattotása [Mezőpagocsa MT; BK. More-san Lepadát (60) zs vall.].

kirakattatik 1. rakatik; a fi pus/făcut; ausgelegt werden. 1774: (Az) ablakak Onban foglaltatati jo és ép üveg karikákból ki rakattatak [T; CU].

2. ki/megbéleltetik; a fi căptuşit; bekleidet werden. 1875: a papi ház pincze grádicsa felé gátor emeltessék, mely zsendellyel fedessék be s oldalai kövel kirakattassanak [M.bikal K; Rak 320].

3. kitétetik; a fi pus afară; ausgesetzt werden. 1662: Azon kastélynak^a mindkét felől négyszegben ugyan tágos olly épületek valának, ahová a kertből minden sok szép virágokat . . . fákat korcsolyákon bevontatván, szép rendben berakhatnának . . . mig kikeleten ismét az ő szokott helyekre a kertben ki kellene rakattatniok [SKr 259–60. — ^aA Lichtenstein hercegének].

kirakattatott felrakott/megépített; ridicat, construit; aufgebaut. 1761: Ágasokra mezőségi módra, szalma fedél alá építettett, belől kapu formára tizen hat oszlopokkal meg erősítettett, eszterha allyáig faragott bikfa rakó fákkal kirakattatott . . . viseltes Csűr fekszik [Szászveszszód NK; JHbK LXVIII/1. 214].

kirakodás árukirakás; debarcare/descărcare a mărfurilor; Warenent/ausladung, Löschung. 1587: Mazodzor kiuanuik aztis Nagodtül (!) hog az portust ug jpitesse meg Ngod hog az hajosoknak az kj rakodasban karok velunk egietemben ne essek [GyK. — A dési cellérek végzése Gyulafi Lászlóval].

kirakodik árut kirak; a expune marfa; Ware aus/entladen. 1572: Ilona Teorek Myklosne Aztis latta hogy Egy vasar Napyan ky rakodot volt ez Katalin Azonba ely leottek az vasarbirak es zalagat veottek [Kv; TJK III/3.18]. 1575: az Aros vram Zoksor (!) Teottek panazt az leoweny (!) es Idegen Aros Nepek feleol ky (!) Mihielen Iwnak Akar my Ideoben Boltot Nitnak es ky rakodnak, Mykkepen Manisan Erre kery eo k. biro vramat hogy Mindiarast pecheteletesse Be boltjokat es Neh engedye Arulniok [Kv; TanJk V/3. 128b]. 1704: Ugyan ma az ittváló áros emberek kirakodtanak sokadalom formájára [WIN I, 223].

kirakogat kirakosgat/teszeget; a scoate (şi a pune undeva) rînd pe rînd; nach und nach ausräumen/(her/hin)auslegen. 1693: hírem s akaratom (!) ellen azok sákb(an) kötöt portekacskaimat ki oldotta, és kirakogatta,

azok kozzül némely részeit mint edgy nehany gombo-lyagh Fonalamat maga hatalmaival el vötte [Dés; Jk].

kirakott 1. kitett/helyezett; pus (afarä); (her/hin)ausgestellt/gesetzt. 1680: talaltunk az haz fala mellett szarodásra ki rakot Szilfa kerek(ne)k valo fentökök [A.po-rumbák F; ÁLt Inv. 23].

2. (ékkövel, gyönggyel) díszített/ékitett; incrustat, impodobit (cu pietre preioase/perle); (mit Edelman/Perle) geschmückt/ziert/besetzt. 1714: Hebenus fábul hosszsza Páltza, meg aranjozott ezüst gomball, közöpen és a' Vegén hasonloképpen meg aranjozott ezüst bagio-gal környöl vett, és 25 Török Rubin s 20. Türkis kövekkel ki rakott fl. Hung. 10 | Egy par Iró Tablatskajn(a)k való futraly Tekenjös békával ki rakott fl. Hung. 20 | Castor Kalap rosa formára tsinalt, két arany rubintal ki rakott | Kelh formára tsinalt, meg aranjozott ezüst kup-pa, mellyn(e)k a' födele 5. Viragokkal s annyi apro gyöngyekkel fölljül ki rakott, 29. latott nyom fl. Hung 36 [AH 6, 12, 18, 28]. 1795: oda jártomb(an) lattom egy föle gyöngyből ki rakat pártatis [Ákosfva MT; Told. 23]. 1812: a Groff . . . ekivül adott edj jo föle gyöngyökkel kirakott ösi pártát [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.]. 1823: Egy skatolyába egy nagy aranyozott ezüst, emaliozott és kövekkel kirakott gyöngyös drága korona, kereszt nélkül [Szentbenedek SzD; Ks 38.V Clenodia fam.].

3. berakással díszített; incrustat; mit Einlage geschmückt/ziert. 1714: Egy Par kised Pisztoly elephant tsontal ki rakott fl. Hung. 2 // 40 | Par kised Stucz dio fa agia elephant tsont Viragokkal fogatekja ki rakott fl. Hung. 20 [AH 14,26]. 1736: Némelyek ki gyöngyházal, ki czifra csonttal kirakott tölcseres karabélyt is visel-tenek, de azt az szolga hordozta [MetTr 371].

4. kicifrázott; impodobit; ziert. 1714: Harom da-rabbul allo, Vörös Anglia Posztobul való Ló szerszám 100. Lotig való ezüst Skofium boglarokkal ki rakott f. Hung. 100 | Alab való ezüstből Török Bozdogan, a' Markolattja és a' Nyelének felső része ezüstös Virágok-kal ki rakott fl. Hung 9 [AH 4,6]. 1805: Egy Spanyol Flinta ezüst virágokkal ki-rakott, Spanyol ággyal Szer-számmal [Mv; TGSz 52]. 1823: Két ezüst falra való lusz-ter, aranyozott levelekkel ki rakott szárával edgyütt [Szentbenedek SzD; Ks 38.V Clenodia fam.].

5. berakásos, intarziás; cu intarzie; mit Einlage/Intarsia. 1714: Körtvely fábul való s seketerre festett Kis al-mariom haltsontal kívül kirakott 9 fiokotskakkal fl. Hung. 5 [AH 54]. 1748: Diofából való virágoson kirakott, egy köves asztal [Ks 8. XXVIII. 5]. 1756: Az Ur há-zában . . . Virágos Czifra ki rakott köntös tartó almá-rium bé zárva kettő [Déva; Ks 92. I. 32]. 1768: Diofából ki rakott köntös tartó Almárium Más Fiokos Uri Alma-rium [Mezősztyörgy K; Ks 23. XXIIb]. 1801: Két kis-ded Diofából ki rakott asztalkák [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 1]. 1819: egy régi romladozott három subla-daju diofával kirakatt kaszten [Baca SzD; TSb 6].

6. (fel/meg)rakott; ridicat, făcut, construit; aufge-führt/gesetzt. 1692: 3 Ház . . . sütő haznak hivatik vagyon ebben egy öreg teglabol ki rakot sütő kemence [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1715: Csűrös Kert . . . Közepin Jo szarvazás Uj Supozás alatt, talpakon Sasok-ban rakó fából ki rakot Jó hosszu tágos egy felöl való Fiokos Csűr vagyon [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1732:

ezen ház(an) be nyilo ajton belől vagyon a kő kemeny-hez ragasztot teglabol ki rakot boltotska [Tanacs K; Told. 11/70]. 1774: egy köből ki rakatt meg rongyosa-datt sendelly fedelű Sütő ház és konyha [T; CU]. 1797: vagyon fa lábakon kívül és belől ki rakott kő valutskán fel emelve tüzelő kementze [Körispatak U; Pf]. 1817: Vagyon egy vastag Deszkából ki rakot Gabonás [Kö-ved NK/Mv; Kp V. 319].

7. ki/megbélelt; cáptusit; verschalt/kleidet. 1637: Az varnak piacza keöuel meghrakott padimentomon. Az piacz keözepin pedigh egy negy labon allo zendelyes szín alatt egy keöuel kj rakott kut, melyen kett vasas veder ala jaro lanczaual rez csygaiaual egygywt [Fog; UF I, 411]. 1732: (A) Pincze torka, boltozott formára szaru-zott, bórna fából ki rakott oldalú [Dál K; Told. 11/67] | ezen csüres kertben . . . vagyon edj az földbe ástott, rako fával ki rakott s szarvazatt, Szalmával fedett jég verem | a kert mellett vagyon edj jó, cserefából ki rakott jó Sen-delj fedél alatt lévő, torkos föld pincze [Kóród KK; Ks 12. I] | A föld pintze, az egész ház alatt hosszsza és ke-resztül, Csere talpakban vésett, sassok köziben, Csere deszkából ki rakott [Szászsztyjakab SzD; TSb 51]. 1747: tanáltatott az Udvar közepin, egy kerekén köből ki ra-kott Csigás kut [Királyhaima NK; Ks 23. XXIIb]. 1799: köből ki rakot kút Cserefából készült gárdával jó álla-potban [Nyújtód Hsz; HG]. 1813: Künn az Udvaron egy cserefa Blánokkal ki rakott Kút [Koronka MT; Told. 18].

8. hidlásból/hidlással ~ kb. hidlásdeszkával padolt; pardosit cu duşumele; mit Belagbrettern bedielt. 1770: a' több Hidakat . . . mi falusiakul, s Jobbágyakul több más hidlásakkal kirakot uttal edgyütt . . . tsinaltunk eleitől fogva, s tsinalunk mostis | ezen mi helysegünk-nek határán feles számbol állo hidakat, de Kivált hidlás-bol ki rakatt utakat sokat tsinalunk mi falusiakul [Alpa-rét SzD; JHbK XL/8].

király 1. rege; König. 1552: (Zylay Fferench) eztys kiunnnya . . . hogh Kiralnak ligw'nk hyttesek, es hogh az minth we irattya az hyth leueleth, my az leuele re kezv'nk irrassath es pechetw'nketh vessw'k [Torda; LevT I, 94 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferench Batori Andrass erdélyi vajdához]. 1557: ez el mwlt na-pokba eg yobaguk (!) ment wolt K: eleybe walamy mar-haya wezet wolt el demeteryben (!) az el mwlt özel wyte wolt oda az kyal ö felsyge yobagahoz [Somkerék SzD; BesztLt 32 Erdely myklos somkereky zolnok warmegey ysphan a beszt-i birohöz és a száz emberhez]. 1562: bez-therce tharthomanyarol, be hoztak az thaborra walo elesth kyth kyal y felss(eg)e kewanth ó twilók [BesztLt 72]. 1570: Jlona Zas Gergneh . . . vallya, hogy Ez eleot Mynth ket Eztendewel mykor kyal ez varasban volt Ew hazanal zallot volt kardos Myklos [Kv; Tjk III/2. 38]. 1583: beseney Tot Janos Veres Darabont . . . azt feleli . . . tugia hog mykor lengeli orzagba ment tot marton es lengen kyal ó felsege meg nemesite kover boldisarne es Janko Ferencz Jobagiok volt [Maksa Hsz; HSzJP]. 1587 u.: lengeli kiraltol Erdely voidasagaban ez Alperes es az Attianak leüelet szerzettem az Ennen keölczegemen [UszT]. 1617: Tudom Pap Jstwant, az meni Jdeot En Emлитеk, hogj Becz Pal Jobbagia Volt . . . meg az mikor Jstwa(n) Kyralt be Viuek Lengiel Orzagbha(n) akkoris Becz Jmreh Vramal Vala [BLT 3 Pal Gergelj de Zent

Marto(n)^a (60) pp vall. — ^aCs]. 1639: Kerey Albert az Lengel Kiralt Bathori Istuant szolgálta mind adig valamedig Batori Istuan az Lengel Kiraly, az muszkakkal hadakozott [Vajdasztiván MT; Borb. II]. 1785: ezen Helységnek az régi időben Ditsőségesen uralkadtatt Első Lajos királytól adatatt Privilegialissa vagy Contractussa kéretessék elő [Torockó; TLev. 6/1. 16a Transm.].

Szk: ~ *adója*. 1761: ha Baro Josika Imre Ur a Jozságnak Conservatiojára, vagy Militia fel állítására, vagy a Király Adajáb(an) vagy az Ehségnek el tavoztatásáért Pénzt, Gabonát vagy egyebet expendálna tartsanak ~ különösen Deponálni [Branyicska H; JHb XLV] * ~ *aranya*. 1774: Király Arannya Duplas Király Arany [Szászkerked K; LLt Fasc. 110] * ~ *dolga*. 1747: Ha eo Kglme szolgai hivatallyáb(an) foglalatoskodott akkor valami privátumb(an), azt eo Kglme jól tselekedte, de ezt semmiképpen el nem kellett volna mulatni, mert ez nem leg(iti)ma excusatio, sem nem a' Király dolga, sem ne(m) a' Ne(me)s Hazae, sem nem árviz, sem nem betegség sem ezekhez hasonló [Torda; TJKT III. 132] * ~ *embere*. 1570: Ez fellwl megye nevezett kett wallo Nemes zemelek es wgyan ezen dologban kyal Embereys woltanak [Dob.; JHbK XIII. 23]. 1585: eo Nga kgmesen engedne megh Azt hogy Se kwlezo, Nemes vagy Nemtelen zemely se penigh vgia(n) ez varosy Ember, Semminemeó Attestatoriaual Ne kenzethetne vallasnak okayert semminemeó Kiraly vagy Vayda embere eleybe ez varosy keosseget [Kv; TanJk I/1. 16] * ~ *földje* fej-i/kincstári föld. 1565: Mykor az peres feold az kett fel keozet meg igazodik, az az valamelyk fele lezen, vgyan akkor ky techyk, hogy ha feyerwary Ambrus az w feolden, awagy az kyal feolden fogta az Malom aroky embert ha az kyal feolden fogta meg az kyal Jobbagyat . . . Bochassak az kyal Tablayara [Kv; BesztLt 42]. 1580: forro kalara Azzoni nehaj vjtezleo Illiesy Kozmane Nagi beoleoni, meg eskwt es azt wallia . . . Az kis pal gal georgy eoreoksege feleol azt tuggia hogj mindeltig kiraly feolde vala [H-SzjP] * ~ *igazsága* királyi jog. 1584: witezleo Zelemeri Petert es . . . két Giermeóket, Janost es Barbara leani-zoth . . . welkerbeh^a, es hatarabah leueó Rez Jozagokbah, bele wittwk, Bele Iktattwk es mind az ket nemreh Birniok hattuk mind az Benneh leueó Kiraly Igassagual eggiwth [M.fráta K; BálLt 80. — ^aMezővelkér TA] * ~ *képe* király személyese/képviselője, királyi megbízott. 1593: Nagy Jmre . . . ket zelindekert wizen, kit kassarul az kiral kepe kwld wrunknak [Kv; Szám. 5/XXI. 112]. 1625: érkezven Fejervarrol, az Kassan valo Kyal kepe zolgaja, Lugassy Janos . . . attam etelt, italt [Kv; Szám. 16/XXXIV. 12]. 1657: akkori kassai német generál, királyképe [KemÖn. 25] * *királya csinál* király választ. 1619: most az egész magyar nemzetség egy magyar fejedelmet^a, az én uramat királyá csinálván oly örökös frigyert akár az hatalmas császárral kötni, ki soha nem volt [BTN² 329. — ^aBethlen Gábort] * *királya választatik*. 1562: Ezután csak hamaridóvel, János vajda Magyarországnak mind az egész országtól király választaték az ő fogadások szerént, és szent Imre napján megkoronáztaték Fejervárat^t [ETA I, 12 BS. — ^aSzapolyai Jánost 1526. nov. 10-én a székesfehérvári országgyűlés választotta királyá és másnap meg is koronázták] * ~ *nak tesz*. 1705: A svéd király is most békél-

lik a muszkával, és a saxóval, úgy hisszük, hogy megosztják a királyságot, annyiban hogy Leszczyński, akit a svéd tölt királynak, adnak annak is vagy egy ducatus [WIN I, 545] * ~ *nak választ*. 1619: Magyarország nem atyjától-ósitól maradt az austriaca familiának, hanem Magyarország szabados ország, az azkit akar királynak választani, azzal szabad [BTN² 355]. 1657: az országnak gyűlése lévén Besztercebányán, Bethlen Gábort királynak választották [KemÖn. 34]. * ~ *ok királya*. 1710 k.: Ó igazságnak Istene! Királyok királya, bírának bírāja! Te tudod az én dolgomat és megnyomorittatásomat egészen [BIm. 1017] * ~ *porciója* királyi adó. 1782: Weres Márton Uramnak . . . vagyon . . . égy fedél alatt két Sellér háza, mellyekb(en) két Sellér lakik, kik a' király porcióját fizetik, és a' Város közönséges terhit is viselik [Torda; KW] * ~ *táblája* királyi tábla (legfelsőfokú ítélőszék). 1565: Ha ez Nyolcz Nemes zemelyeknek vgy lattatik teorweny zerint, hogy feyerwary Ambrus az w feolden fogta meg az kyal Jobbagyat, Es zerszell, Awagy teorwennnek menetywel le nem zalithattyk keozotteok, tehát bochassak az war megye teorwenyere. De ha az kyal feolden fogta meg az kyal Jobbagyat, es az Nyolch zemely le nem zalithattia keozotteok az pert, Bochassak az kyal Tablayara [Kv; BesztLt 42]. 1569: hytta wola Buday Margyt azzony Nehay Nagy Palne es Kerestelj Balas az Ew attyokfiyat Buday Gergelt az kyal Tablayara es az Ew Rezek Jozagot kywantak Buday Gergeltew [Diós K; JHbK XLIV/13] * ~ *t emel*. 1662: Elszakad Izrael Salamon szeme hunyása után mindjárt a Dávid házától és Júdátul, királyt emelnek magoknak, úgymint ezt a Jeroboámot [SKr 705] * ~ *t választ (magának)*. 1620: ha más királt választnak magoknak Ferdinandus küvül, küldjenek bizvást főkövetet az hatalmas császár Portájára tractálni örökös frigyert [BTN² 401] * *János ~ fia talléra* János Zsigmond tallérérme. 1584: en soha balasfy gergelnek Ianos kyal fya tallerat nem latam [Kv; TJK IV/1. 300b Igyartho georg wallasa]. 1596: egy Arany Lysimachus es egy Janos kyal fya tallera [Kv; RDL I. 65] * *koronás* ~. 1620: az török . . . kezd fegyvert is fogni . . . kiváltképpen hoghya Bethlen Gábor kezd koronás királyá lenni [BTN² 399]. 1697: A mi Győzedel(me)s Romai Császár Koronas Kiraly Kglis Urunk eo Fel(sé)ge [UszT XIX. 76. 26 gub.]. 1702: mű sem Felséges és Kegyelmes Császáruk sem Koronás Királyunk Guberniuma sem . . . földes Vraink ellen tudtunkra nem vétettünk [Torockó; TLev. 4/3] * *Lajos ~ veszedelme* a mohácsi vész (1526). 1584: En az Layos kyal veszedelmeteol fogva mind ith vgran Lak-tam [Ugra KK; JHb XX/45]. — L. még SKr 75.

Sz: *jobb Isten ~ nál*. 1672: ezek nemcsak Kegyelmedet, hanem mind az fejedelmet s mindnyájunkat elvesztenének, ha lehetne; de jobb Isten királynál [TML VI, 378 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *meghalt Mátyás ~ (s elkelt/telt az igazság)*. XVI. sz. v.: meg holt matia (!) kiraly s el költ az Igassagh^a [Dés; DLt 83. — ^aRájegyzés egy 1506. évi oklevél hátán]. 1720–1728: Megholt Mátyás Király eltölt az igazságh [Bathó Mihály énekeskönyve (Kocziány László, Ószi harmat után. Bukarest, é.n. 57)]. 1785: A magyarnak pedig e máj világ-b(an) egy poltrára hitele sincsen . . . Meg holt Mátyás király! [BK. Bara Ferenc lev. Szászvárosról. — A szó-lásra L. Sze 52–4 és az ott id. ir.] * *minémű a ~, olyan a nép*. 1662: És titkon cselekedtek, úgymond, az Izrael fiai

hamis dolgokat az ő Jehova Istenek előtt és építettek magoknak magasságbéli oltárokat minden városokban, mind várakban, mind kerített városokban. Qualis rex, talis grex: minémük voltak a királyok, olyan a nép [SKr 705] * *a napfény úgy világol a ~nak, mint a pórnak. 1710 k.: A napfény úgy világol a királynak, mint a pórnak; a setétben gyertya nélkül mindenik egyaránt vak [BÖn. 509] * sem Istent sem ~t nem ismer, mikor 1791: Sem Istent, sem Királyt nem ismer a' Commissarius mikor meg haragszik [Bács K; RKA].*

2. királynő; reginā; Königin. 1759: Bezzeg fölé is elmondhatni, amit spanyol királyról^a mondtak vala akkor, amikor igen nagy tengeri erővel indult volt Elisabetha angliai király ellen s minékutána nagy szegénnyel és minden hadainak s hajóinak elveszésével tért volna vissza s azelőtt azt is mondotta volna azon Erzsébet királyról^b [RettE 95. — ^aII. Fülöp; hajóhada, az Armada invincibilis 1588-ban szenvedett döntő vereséget az angoloktól. ^bKöv. a latin nyelvű szöveg]. 1780: Meghala a mi felséges és valóban kegyelmes asszonyunk és királyunk Mária Terézia ... Igen keresztény lelkű, istenfő adakozó király vala [i.h. 411].

3. *vall. nép* Jézus Krisztus; Isus Cristos; Jesus Christus. 1751: Mert születet új Királytok Ez léssen néktek a jele Vagyon álaatos helye A barmok Istálójában | Talám Isten ... Az Új Királyt nekünk adja Vigyünk neki ajándékot | Imé egy Báránkát adok Az új Királynak mutatok Költsétek jo egésséggel | Király parantsolatodra Itt vagyunk hivatalodra | mégyünk és ötet serényen keressük Néked is király ezentűl meg jelentyűk [Hétfalu Br; EM LI, 123–5 betű. játék].

Szk: *lelki* ~. 1662: Bizonyára annyira ment már az állapot hogy ha Isten a zabolát szájunkban hirtelen meg nem rántja vala, azon valánk hogy az ajtókon zörgető Krisztust ne csak ne bocsátanók be, hanem mi képpen vethetnők is ki ez édes lelki királyunkat, amennyire bejött volt is, közölünk s nyakunkról, megvettünk az ő rendelést s törvényit [SKr 715].

4. kb. kényúr; despot; Zwingherr. 1668: látni való dolog, Kapi kíván nem ispánjának, hanem királyának lenni Hunyad vármegyének [TML IV, 339 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1883: Ha Kolozsvárról megszököm egypár holnapra, király vagyok itthon. Házaeckám van, kertem, állataim. Hízok, vénülök, s te, Jakab Ödön! nem tudom betűben kifejezni, hogy milyen keveset adok a világra [PLev. 109 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. gypemester, (cigány)pecér, sintér; hingher; Abdeker, Schinder. 1586: Lovas Thamas kiraly megien Kochiardiara Negi lovon Negied magauval, vgian az fele kiraliokkal, Galfj Vramnak, sok keresere es Jrasara [Kv; Szám. 3/XXIV. 65]. 1599: Az cloakat az scolaban mind alsot felseot hogi az wleo zekeket es padlasit meg chynaltatuk ... fizetunk ... f — 25. Hogi Demeter kiraly onnet az rütsagot el tiztitotta fizettunk f — d 18 [Kv; i.h. 8/XVI. 31]. 1600: Demeter kirali hogi az Trombitas hazat tiztitotta, fizettwnk fl — d 50 [Kv; i.h. 9/IX. 25]. 1704: A kutyák, mivel igen megsaporodtak ... maga meglövöldözteti, csak a királyokkal hordassa ki a város [Kv; KvE 288 SzF]. 1742: ő kglme meg haraguván ... á Hidelvi királlyal főbe üttette, és ki vonatta a szolgálatra való lovat [Kv; AggmLt C. 12].

Szk: *bestelen* ~ gypemester, sintér. 1723: (Georgius Bara de Semeria) Vr napján reggel maga Piaczi Házánál

való kis Bólyába ... magát fel akasztva találattik veres Köntössébe kiis a' Bestelen Kiraly szekeren ki vitetvén szekér által el temettetett Selye nélkül a' Farkas uttza végén levő Akasztó fához [Kv; TJK XV/4. 52]. 1737: A bestelen királynak 8. rendbeli dögök ki hozasaert fizetett Den. 48 [Mny XXXV, 262] * *éjjeli/éjszakai* ~. 1710 k.: (Bécsben) Szállásunk volt a Dunakapuhoz nem messze levő Aranyos Szarvasnál, mely is az éjszakai királyhadának minden éjjel ott való szállása miatt, valóban nagy, de rossz büzzel vala [BÖn. 570]. 1768: A herczeg az éjjeli királynak sajnálván egy márást adni, az excrementumokat a lengyelekkel hordókban hordatja ki [HalmágyiNr. 349]. — L. még Csefkő: Mny XLIII, 208–9 * *tisztító* ~ → *veremtisztító* ~ * *veremtisztító* ~. 1586: 2 die Decemb: Galfi vram kerette lewele altal Biro vramat hogi valamj verem Tisztito kiralt kwldion eo kegme az kochiardi hazahöz Eoreg Cziebret es ahoz valo szerszamat Vram Jzenetire vette(m) — 32. attam volt neki akkor ket forintot ... az egik f(or)intia meg zolgaht az egy ft. vgian oda maradat melliet biro Vram meg engede ez tisztito kiralynak es hagia eo kegme hogi fel iriam az keoltseg keoze teze(n) f. 1 [Kv; Szám. 3/XXIV.40].

6. hasonlóak közül elsőnek/vezetőnek, ill. hangadó-nak választott személy; persoaná care dă tonul; Tonangebber/Führer/Erste(r) unter gleichen. 1703: Az Eleven Erdőbenis kin votunk ettunk, ittunk, Kemeny Janko volt kiralyunk [Ne; EMLt Alvinczi Mihály lev.].

Szk: ~t *emel*. 1768: tū mért nem hattok békét neki, melyre monda Ferencz János, láde mű Királyt emelénk [Szentelek Cs; BLt 7].

7. *pünkösdi király* (pünköszt táján választott, egy napos diákkirály); căpetenie aleasă din rindul elevilor in preajma Rusaliilor; Pfingstkönig (zu Pfingsten gewählter, eintägiger Schülerkönig). 1762/1845: Gyöngyvirág nyílaskor pünkösdt előtt pünkösdi királyt tesznek az enyedi kollégiumban ... Az utolsó királytétel esék Ao 1719 s lón királlyá az ifjú Teleki József [NeDem. II, 159. — A teljesebb szöveget és az ide is von. jegyzetet l. alább a 8. jel. al.].

8. *pünkösdi* ~ pünkösdt táján választott, egy napos diákkirály; căpetenie aleasă din rindul elevilor in preajma Rusaliilor; zu Pfingsten gewählter, eintägiger Schülerkönig. 1762/1845: Gyöngyvirág nyílaskor pünkösdt előtt pünkösdi királyt tesznek az enyedi kollégiumban és azt a felső Holt Marosba kikísérik. Minthogy a királyságot valami gazdag úri vállálja, az ott nagy konyhát vett: kivonat oda vagy két negyvenest s többet is, és a kollégiumot jól tartja, sőt sokakat meg is bolondít. Az utolsó királytétel esék Ao 1719 s lón királlyá az ifjú Teleki József a nagy Teleki Józsefnek a fia. Kikísértük őt nagy sokasággal és benn a berekben sok szép deák orációk s versek elmondása után hosszú asztalhoz ültünk

a professzorok is úgy ittak, hogy csudálkoztam rajta ... A berekből kiindult a király a lovasaival, utána pedig a professzorok két kocsija [NeDem. II, 157. — ^aBethlen Gábor alapította Bethlen-Kollégiumban. ^bA Maros mellett fekvő holt folyóág berkes része; a XVII. sz. v.-tól máig élő helynév (l. EM XXXVIII, 228, ETF 58. 19)].

A középkor óta Európa-szerte, különböző tréfás mozzanatokkal tarkított, a fenti kijelzés tanúsága szerint a negyvenedi diákság körében is divott alakoskodó személyre, ill. szokásra nézve I. Csefkő: Mny XLIII, 209; NrLex. IV, 288–9 és az ott id. ir.

9. *vall* szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktionen: három ~ ok napja vízkereszt (jan. 6); Epiphania; bobotează; Epiphaniast, Dreikönige. 1710 k.: Ihol nem messze vagyon vízkereszt, vagy a három bölcsek vagy királyok napja. A római atyafiak nem tudom hol vették, de azt mondják, hogy egyiket Gáspárnak, a másikat Menyhártnak, a harmadikat Boldizsárnak hívták [BÖn. 704–5] * *Szent István ~ nap/napja* ziaua regelui Sfintul Ștefan; Tag des Königs Sankt Stephan. 1560: szent Istvan kiral nap wthan walo masod wasarnap [K; SLt S. 4]. 1582: 27 Decembr(is) Zent Istwan kiraly napyan fizetolt wolt az tawaly Biro V. zekereseknek es postaknak melyert most fizettem f 10/12 [Kv; Szám. 3/V. 33 Lederer Mihály sp kezével]. 1584: Ioannes Baptista Sfintul Ștefan, Zent Istwan kiraly Napba . . . Azt a ladat ez való segillette Razma(n) Pálnak bevinny [Kv; TjK IV/1. 320]. 1779: A Periodusnak tegnap volt utolsó napja már Szent István Király napig a' Tekintetes Tábla Törvényes dolgok fojtatására nem Conflual [Kv; SLt XL Mart. Ágoston Suki Jánoshoz]. 1800: Sz. István Király napkor mult Esztendeje [Dés; DLt] * (*Szent István ~ nap sokadalom* iarmarocul/bilciul din ziaua regelui Sfintul Ștefan; Jahmarkt am Tag des Königs Sankt Stephan. 1689: Kővétkendő István király napi Desi sokadalomigh az sellerek(ne)k is kik az portio(ban) vagy egyeb szedő vedőben contributalt az Desi Borok(na)k arulatasa megh engedtetik [Dés; Jk]. 1732: Szent István királynap Sokadalomkor [Dés; Jk] * *Szent László ~ nap/napja* ziaua regelui Sfintul Ladislaus; Tag des Königs Sankt Ladislaus. 1637: 27 Junii, úgymint Szent László király napján vitték Kolozsvár mellett Gyulafehérvárról egy nagy harangot, ötven ökör volt előtte, melyet Rákóczi György fejedelem adott a debrecenieknék egynehány számú meddő teheneknek [Kv; KvE 170 SB]. 1725: Haller Janos Ur(ama)t sz: Laszlo kirallj nap előtt valo napon akarja introducaltatni [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez].

10. méhkirálynő; regină, matcă; Bienenkönigin/mutter. 1662: Úgymint amely igazgatást a felséges Isten a teremtesbéli és természetbéli dolgokban is mintegy kiábrázolt és előnkbe rajzolt . . . A méhecskéknék kaptárjokban egy bizonyos anyjok és mintegy királyuk vagyon, ki mind teste állapotjával, s mind az ő tornyos friss hajlékával a lép között a többi közönséges méhektől megkülönböztetik [SKr 70].

◇ *Szn: 1453: ladislaus keral* [Kv; TT 1882.526]. 1483: Benedictus Kyrál [Szentmargita SzD; BfO II, 243]. 1554: kyraly balynt [Kv; Szám. 1/IV.34]. 1570: kyrál balintne [Kv; TjK III/2. 58]. 1572: Kantha Gergeol es Kyraly Caspar Zent Kyralyak^a [KP. — ^aK]. 1573: Magdolna Kiral Matene [Kv; TjK III/3.282]. 1586: Kiraly Ianos [Kv; TjK IV/1. 561]. 1596: Kiralj Demeter [Kv; Szám. 6/XXIX. 142 Bachi Tamas sp kezével]. 1599: Kiraly Ferenc [Uszt 15/196]. 1602: Kyralj miklos Kaszon vyfolui Nobili(s) [BCs] | Király Antal (szab.) [Szentlélek Cs; SzO V, 231] | Király Mihály darabont [Bélaftva Hsz; i.h. 185] | Király Miklós (jb). Király János (jb) [Páké Hsz; i.h. 194] | Király Márton (jb) [Papolc Hsz; i.h. 200]. 1614: Kyraly Antal (lib.) [Szentlélek Cs; BethU 436] | Király Jakab es Kirali Mihali zabad zekeljek [Bikftva Hsz; i.h. 234]. 1619: Király Mihály ns [Dés; DLt 341]. 1637: Király Mihalyne Anna Z. György Ló főne (50) [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. 1638: Kirali Ist-

ván [Kovácsna Hsz; HSzjP]. 1711: Király János [Zovány Sz; SzVJk 54]. 1713: Király István [Koronka MT; Told. 26]. 1730: Király György Fohnagy [Nagyselyk NK; JHb XXIII/47]. 1750: Király Ferentz Uram [Etéd U; NkF]. 1768: Király Pista (34) jb [Katona K; Born. VI. 6]. 1776: Sigismundus Király [Zágon Hsz; HSzjP]. 1790: Király István [Gyalu K; RAK 177]. 1808: Fazakasok: Király István (63). Király Joseff (29) [Dés; DLt 940]. 1827: Király György [Backamadaras MT; Born. T. Ig].

◇ *Hn. 1453: keral wczá* [Kv; TT 1882. 744]. 1570: Kyrál wchaba [Kv; TjK III/2.33]. 1575: Kiral Retiben (k) [Kv; TanJk V/3. 125b]. 1582: kiraly retyre [Kv; Szám. 3/V.44 Lederer Mihály sp kezével]. 1588: Kyralj Retin [Kv; i.h. 4/I. 60]. 1603 k.: Kiralj Simo tanoroka [A.sóftva U]. 1621: Also Kiraly vczaba(n) [Kv; RDL I. 115]. 1643/1770 k.: Király Vápája [Csicsókeresztúr SzD] | Király Szigethe [Sajókeresztúr SzD]. 1673/1682: Kiraly erdeje [Keszü K; SLt Q. 12]. 1676: Vagyon az Kiralyban egy Darab Szena Reth [Backamadaras MT; Told. 8] | az Kirally kuttya(n) alol az oldalba(n) [Beresztelke MT]. 1687: Király Hegyben (szó) [Szászrégen MT]. 1697: Kiralj Kuttynal (k) [Illyefva Hsz]. 1704: Király Hegy [Sárpatak MT; MNyTK 132.65]. 1713: Király (e) [Ród K]. 1715: A Királyban (e) [uo.]. 1717: az király hegy(en) (szó) [M.régen MT] | az király Pojánában (sz) [Bethlen SzD; Múzbeth.]. | Az Király Pojánában (sz) [Szeszárna SzD; i.h.]. 1749: A Kirally Uttyánál [Kisesküllő K; BHN 73]. 1753: Király kuttynál (sz) [M.dése SzD]. 1757: Király Révinél (sz) [Görgénysztimre MT]. 1762: az Király rétiben [Torda; TjKt V.100]. 1768: a Király Rhét (k) [Gyalu K] | A Király Irotványába [Bálványosváralja SzD]. 1774: a Király Rétye [Kolozs]. 1780 k.: a' Király Utzában [Dés]. 1799: Kiralj szigetben [Lövéte U]. 1820: a' Király árkára alkalmas fa hidat tsinálni [Dés]. 1821 k.: Az Kádúkkín az Király kuton feljül [Dés]. 1833: Szamos vízen . . . Király hidja [Szüv]. 1836: Nagy Kirally rét nevü fiscalis kaszallo rét [Torda]. 1847: Király erdeje (e) [Méra K]. 1848: A Hago ugy nevezett Király árki hidnál [Dés]. 1864: Király völgy (sz.k) [M.lóna K]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Ha. 1557: kyrálnak [Apanagyfalu SzD; BesztLt 70]. 1571: kyraltwl [Kv; TanJk V/3. 33a]. 1579: kyraltol [Kv; Szám. 1/XVIII. 24]. 1582: kiralynak [Kv; i.h. 3/V.9 Lederer Mihály sp kezével] | kirall [Kv; i.h. 3/VIII. 38] | kiralioktol. kiraltol [Kv; TanJk V/3. 267a]. 1583: kiraly. királnak [Kv; i.h. 271b–2a]. 1590: kiralt [Uszt]. 1592: kiraly. kiral. kiraliok [Kv; DiósyInd. 25, 51, 58].

királyarany aurul regelui; Königsgold. 1774: Király Arannya. Duplas Király Arany [Szászkerked K; LLt Fasc. 110].

királybíró 1. kb. kv-i városi társbíró; judecător municipal (din Cluj); Klausenburger Stadtrichter. 1560: Tyztel byro vram es kyraly byro uram [Kv; SLt ST. 6]. 1570: Mostis keryk varosul eo keget biro vramat hogi eo k. kiral biro vramal Mennyen ala az fedyedelemhez Es az varosnak mynden zwksegyerth kéneregien es Terekedyek az fedyedelemmel | Ez fel peresnek keresetire Byro es Kyrál biro vram Jllien Thérwenth Teottek^a [Kv; TanJk V/3. 13b, TjK III/2. 49. — ^aKöv. a részl.]. 1586 k.:

mikor Jmmar az megholt Janos kyalry Tordan volna Fodor Jstwanis ky Akor Biro wolt által ment Tordara az ő kiraly Biraiaual Eppel petterrel es Jgiarto Benedekkel [Kv; Tjk IV/1. 566b]. 1605: az varos kapu kolchay allyanak az feo es kiralybiro Vram kezeinel [Kv; TanJk I/1. 495]. 1608: My Zeöch alias Schemel Gaspar Colosuuri kiraly Biro, es Thorday Jmreh Deak Colosuarmegienek hwteös Notariussa, ugian Colosuarrat lakok, vgimint Arbiterek ez ide ala megh irt dologban, Adgiuk emlekezetre mindeneknek az kiknek illik^a [Kv; RDL I. 85. — ^aKöv. a részl.]. 1660: Mw Feiervári Benedek Colosvári feő Biro es Linczegh Janos Kiraly Biro, hwteös Polgartarsainkal es az egesz Centum Paterekkel edgjütt varosul recognoscalluk^a [Kv; KvLt I/176. — ^aKöv. a részl.]. 1742: a Király Bironak es az Ispánnakis mindenkor 16/16 véka buzát, a Szemét Bironak két vékát adnak [Kv; AggmLt C. 12].

A XIII. századi nagy tatárjárásban elpusztult es elnéptelenedett Kv hamarosan olyan nagy arányban szászokkal települt újra, hogy velük szemben a magyarság — hosszas egyenetlenkedés, pártolkodás után — csak az 1458-ban létrejött unióban tudta magának az egyenjogúságot kiharcolni. A megkötött egyezség értelmében a város (fő)bíráját es bírótársát, a királybíró éventeként váltakozva egyik évben egyik, másik évben a másik nációból választotta az 50 magyar es 50 szász tagból álló nagyobb városi tanács ügy, hogy ha szász nemzetiségű főbíróat választottak, a magyar nációból kellett királybíróat választani, a következő évi választáskor viszont magyar főbíró es szász királybíró kezebe került a városvezetés (Csánki V. 313). A választást minden évben karácsony másodnapján, azaz dec. 26-án ejtették meg.

Szk: ~vá választ. 1637: 11 Octobris. Holt meg az öreg Szörös Mátyás uram, az ki 40 esztendeig volt az tanácsban; végtere megveték az ő keménysegiért, hogy sem királybíróvá, sem pedig divisorrá nem választák [Kv; KvE 171 SB] * első ~. 1637: 26 Decembris. Választák elsőbben főbírónak magyar natiön Rózsás István uramot ... Királybírónak ismét Szócs Gáspárt (első királybírónak), alias Beysch, szász natiön valót; igen kemény, haragos ember volt mindenik [Kv; i.h.].

2. a szász (kiváltságos) város főbírája; judecator superior într-un oraș săseș (privilegiat); Oberrichter einer privilegierten/bevorrechteten sächsischen Stadt. 1564: Ez leuel Adassek az bezstrechey (!) polgar mesternek es kyalry bironak nekem Jo zomzed vraminnak [Vingárt AF; BesztLt 38 Zerecien Christina az nehay Pathocy Ferenczyneh lev.]. 1567: Mw Haller Peter Zebeny es Wyzaknay Kiraly Biro, es Iffyw Antal zebeny eskwt polgar Adgiuk emlekezetre^a [Vizakna; TT 1881. 189. — ^aKöv. a részl.]. 1568: Ez leuel adassek Seges wari kiraly Bironak, Es Zek bironak Nekwnk tiztelendő vramnak (!) [Egeres K; BesztLt 50 Mich. Fazokas Judex Primarius In egeres a sv-i királybíróhoz]. 1594: 21 die Noüemb(ris) ... Az zebeny kiraly Biro volt az oloz kewetnek vendege [Kv; Szám. 6/VIII. 102 Casp. Semel sp kezével]. 1666: Nagy(ka)k es Kik(ne)k szeretettel szolgal az Szasz-Sebesi Kiraly es Szék-biro Johannes Schnel et Stephan(us) Simonius mp. [GyK 14/22]. 1671: A' Szász Natio-es ez hazának edgik becsülletes tagja lévén, Király-Birákat es egyéb minden Tiszteket választthassanak magoknak, csak szintén a' Szebeni Király-Bironak Confirmatioja álván az ő Nága authoritássában, mivel az Comes Universitatis Saxonicae [CC 10]. 1677: A' Szebeni Király Biro, tanquam Comes Universitatis Saxonicae, sőt a' több Király Birák-is a' Szász gyalogokkal edgyüt a' Hadban tartozzanak el-menni két két Polgár emberekkel edgyük két a' Fejedeleme mellett legyenek [AC 95-6]. 1724: elég nagy lármánk vala mert ... hirtelen

égés lön, szaladot minden felé az ország az itt való Kiralj biro az házáig mind futot mert éppen az rezi-ben volt a tűz ... el hiszem volt ott kénscs, az kit nem akart ott hadni [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből]. — L. még BÖn. 948, 955; TML III, 587, IV, 233, 438, 537, 540, 542, 551, VI, 10, 65, 110, VII, 5; WIN I, 201, 205, 478, 517, 546.

3. a szász es a székel székek főtisztviselője; inalt demnitar in scaunele săsești și secuiești; Oberbeamte(r) der sächsischen und Szekler Stühle. 1566: Az zekel kiraly Birak az kiraly Birosagrol valo zolgaykat az ew felesge fyeztesen walo zolgak nekwl allassak eleo az orszag zazloia ala [SzO II, 182 egy-i végzés]. 1592: Miklos falw Nagy Palnak es az teob ott valo lo feieknek megh Jzente volt kiralj biro hogi az utat megh czinalliak [UszTf]. 1594: Hozzak minekunk Nagd parancholatiatt ... hogi ... intenök wket, hogi Maroszekbe(n) az kiralj birak Es eskutt assessorok eleibe(n) menie(n) az Nagd parancholattia kelesenek vtanna valo köuettkezendő szekre [WLT]. 1621: Nemzetes hiuwnk Kornis Ferencz Vduarhely szeki kiraly birannak ... ertuen az vduarhelyi uarunk(na)k megh építésere ualo io inclinationioiat ... azon uarunkott ... neki inscribaltuk [Törzs. fej.]. 1667: egienesen executio tetelre el indulank, melliet eszekb(e) veven Dali Miklos es Nagi Istvan, mindgiarast az Kirali Birotol Tilalomra törvent kerenek es szokot jussát az Kirali Bira(na)k megh advan első szekre el Tilt(na)k [Asz; Borb. I]. 1668: Egi lopot louat vitete el az mű Kiralj bironk az Miklos fűst hazabol [Kászonújfal; CsÁLt F. 27. 1/30 Kaycza Tamas Kaszon Uyfalui (30) pp vall.]. 1677: a' Székelység nem utolsó tagja lévén ez hazának, ő Nága Kapitányokat, Király-Birákat, Generalisokat, magok nemzetéből állokat, es köztök lakokat adgyon elejekben; ... a' Király-Biráknak pedig választások specificce csak ugyan ő kegyelmek székeinek szabadságán állyon [AC 26. — ^aT. Rákóczi György]. 1697: Hallotta(m) mikor meg verte volt az ura Peter Deakné, aszt mondotta hogy bannya Király Biro vramhoz nem ment hogi el valaszsa az vrától, s el is választotta volna bizony Király Bíró uram [Kotormány Cs; CsJk 5-6 néhai János Benedek relictája (37) pp vall.]. 1763: egy jó kantzája ... egy Lova ... el tévelyednek es az Menesi Falus Biro fel-fogja őket 's magánál tartya egy két nap, varván ha Ura találkozik, de nem találkozáván, kételenitetik törvény szerént ide hozni Rosnyai Uramnak mint Király bírónak [Udvarfva MT; Told. 44/15]. 1796: Málnási Paraszt Biro voltam es nekem adta ki a tek. Király Biro Ur porontsolattyát [Málnás Hsz; HSz]P Köcze Joseff (30) vall.]. 1869: Ha te folyamodni akarsz^a, még be veszik a folyamodásod ... — küldvén a folyamodásoddal a kereszt leveledet, apai engedelyedet (: ez utobbinak alatta kell, hogy legyen az előjáróság a dullo : v. a király bíró neve :) [Pf Pálffy Károly lev. Kv-ról. — ^aKatonai felvételi ügyben]. — L. még AC 111; FogE 133, 138; KemÖn. 133; RSzF 216, 291, 299; SKr 88; SzO II, 329, III, 336, VII, 120; UF I, 323; WIN I, 73, 242, 246, 572.

Szk: ~nak választ. 1606: Mikes Benedeket hogy meghallák, hogy Kálnaki Jánost királybironak választották Sepsiben, Orbaiban is annak választák es erős hittel megesketé az szék királybíróaságra [Csernáton Hsz; DanielO 9] * ~ patkópénze királybíró kiszállási díja. 1792: Az Exponens Asszszonynak Rosnyai Ur ellen p(rae)tensioi^a ezek ... Király Biro patko pénze Dr. 24

[Mezőbánd MT; MbK XII. 85. — ^aExekúciós költségjegyzékben] * ~ *pecsétjével* királybíró hivatalos írásának erejével. 1610: Mi annak az Demeter Janosnak edes leani vagiunk, Demeter Anna és Demeter Sophia, Demeter Jakabtól az All perestől megkértük, az mi Edes Attianktól reánk maradt Eőreókseget Jozagot hazat, melj Eoreoksege Jozag kezében vagio(n), az ál peresnek meg ne(m) atta nekwnk. Ezert hittuk ele Kirali biro vram peczetuel az Kirali birak elejbe az Circalas rendib(en) [Pálfa U; UszT 39]. 1625: Tilalmat teott volt Az feol peoreos ez El mwlt 1622 Eztendeoben ezerth kellett volt Tilalmat teonwnk kyalry Byro Vraink peczetywtl [i.h. 138] * ~ *t választ.* 1650: egj nihany uttal Sogorommal Reday Urammal, requiraltak, hogy eő kgmeknek engedneők meg, . . . , hogj magok között választanak kiraly birot [Fiátfva U; i.h. 8/64. 75a] * *kerületi* ~. 1844: Kerületi Király Bíró atyánkfia a' Járási Dulloval, és a' Mérnökkel, a' kérelemben ki jelelt helyen kívántato Ujj Ut vonalt nyitassák ki [Usz; UszLtn XI. 85/1. 87].

királybírói székely széki főtisztviselői; de inált demnitar/funccionar superior din jñuturile secuiești; vom Oberbeamten der Szekler Stühle. 1823: Kiraly Biroi hatalam [Aranyosrákos TA; Borb.].

királybíróné székely királybíró felesége; sojia inaltului demnitar din jñuturile secuiești; Frau des Szekler Königsrichters. 1697: Hallottam magatol Peter Deaknétól aszt mondotta, uagy haragszik Király Bironé Aszszonyo(m) uagy nem de jól nyugútt Kiraly Biro uram Somlyon az ő uetette Agyban [Kotormány Cs; CsJk 5–6 néhai Janos Benedek relictája Borbára (37) pp vall.].

királybíróság 1. kv-i városi társbírói tisztség; funcția de judecător municipal; Amt/Würde des Klausenburger Stadtrichters. 1602: elseoben zolottanak eo kgmek az kiralybírószágán allapattyarol, Nem akarwan semmyt vytany, hanem az regy io rendtartast kel keowetny, mikor az Vristen valamelyet az Tanachbol halal altal kyor ahyt mingyarast az vthanna valo succedat, mely io rendtartast zeoksegh mostannis keowetny [Kv; TanJk 1/1. 411].

Szk: ~ *ától abszolváttatik*. 1660: karácsonyt is Isten előhözván, királybíróságomtól is abszolváttam^a, elbűcsűzván az hazának szokása szerint [Kv; KvE 185 LJ. — ^aKv-t karácsony másodnapján volt a köv. évi főbíró, királybíró- és tanácsag-választás (L. erre a királybíró 1. al. a jegyzetét)] * ~ *nak tisztere választatik*. 1660: Anno 1660 esztendőben ismét választattam az királybírószág-nak tisztre [Kv; KvE 179 LJ].

2. szász (kiváltságos) városi főbírói tisztség; funcția de judecător superior într-un oraș sășesc (privilegiat); Amt/Würde des privilegierten/bevorrechteten sächsischen Oberstadtrichters. 1704: most küldték fel Bécsbe a polgármester recommendatióját is a királybírószágra | Ugyan leérkezett a polgármester confirmatioja is őfelségétől a királybírószágra, kire már csak készül erősen [WIN I, 76, 187].

3. székely széki királybírói hivatal; funcție de înalt demnitar din jñuturile secuiești; Amt des Königsrichters der Szekler Stühle. 1566: Az zekel kiraly Birak az kiraly Birosagrol valo zolgaykat az ew felsege fizetessen

walo zolgak nekwi allassak eleo az orzag zazloia ala [SzO II, 182 egy-i végzés].

Szk: ~ *ra megesket vkit*. 1606: Mikes Benedeket hogy meghallák, hogy Kálnaki Jánost királybíronak választották Sepsiben, Orbaiban is annak választák és erős hitel megesketé az széki királybírószágra [Csernáton Hsz; DanielO 9].

4. vki városi társbíróágának v. székely széki királybíróágának szolgálati ideje/időtartama; perioada îndeplinirii funcției de judecător municipal sau de înalt demnitar în scaunele secuiești; Zeitdauer des Dienstes eines Stadtrichters od. eines Königsrichters der Szekler Stühle. 1570: Vichey Antal azt vallya hogy az ew kyalbyrozagaban Filstich Leorincz^a vra(m) Mellet, Mykor Kalmar Janos Thorozkay Gergelien adossagat Theorwen zereny ely Erthe Es Theorwen zereny valo Napot hattak az meghelegitesnek. Nem elegitette meg Thorozkay Gergel Kalmar Janost Adossagorol [Kv; TJK III/2. 144b]. — ^aŐ volt a főbíró. 1591: Regestrum Baratt Pitter feő Byro Sagaban (!) es Bwday Tamas Kyalry Byro Sagaba (!) Kolttettem En Hozw Jannos ez Zerent^a [Kv; Szám. 5/I cl. — ^aKöv. a számadási feljegyzések] | tudom hogy az teorweny megheletle wala Mihaly Kowaczy kiraly birosagaba(n) Zaz lazlonak azt a feoldet [UszT]. 1600: Zabo Andras Colosvari safar polgar Az Commissarius vrakrol valo keoltsege Regestuma, Szechzy Jstwan vram fw Birosagaban Stenczel Andras vram kiraly birosagaban [Kv; Szám. 9/III Szabó András sp kezével]. 1625: Paul Vendrich vram Feő Birosagaban, es Bonczidaj Gergelj Vr(am) Kirali Birosagaban [Kv; i.h. 16/XXXIV. 1]. 1685: ezen Makffalvi Mihály Déákne Gáspár Anna Azzony ellen, hogy korcsomálott, Botos Péter ur(am) király bírószág(ab)an executiora ki hozta volt, s kétt Eökrét el hajtátá, az edgyikett . . . el hajtátá a' király biro az maga házához [Makfva MT; DLev. 5].

királyfalvi a Királyfalva (KK) tn -i képzős szárm.; derivat al toponimului Királyfalva/Crăești format cu sufixul -i; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Királyfalva. 1. Királyfalván/Királyfalva határában levő; din Királyfalva; in der Feldmark/Flur von Királyfalva befindlich. 1662: Melly levél királyfalvi kastélyában költ [SKr 487]. 1743: Fekete Istvánné Aszszonyom Sövényfalvi Malma nagy praejudiciumára és kárára vagyon . . . Mlgs Groff Aszszony Malmának sőt ha az Kükölliő Vize maga szokott alveussából az Aszszony eo Nga Malmán alol más felé, ugy mint az Királyfalvi Hegy alá nem szakasztatt volna nagyobb kárt causálna az Aszszony eo Nga Malmának [Sövényfa KK; JHb XIX/5]. 1770: a Ttes Ne(me)s Vár megye Táblájától exmittált Commissarius urak, az ide valo Királyfalvi Malmot meg nézték [Királyfalva KK; JHb LXVII/2 104].

2. Királyfalvához tartozó; care aparține de Királyfalva; zu Királyfalva gehörend. 1672: az kyaljfalui hataron az teren ualo szenajat mind el uitte uala az uiz [Ádamos KK; JHbK XXI/16]. 1772: nem a Királyfalvi Határra építettett Malma okozná az eő Exllja Malma két utolso kerekének Lassuságát, hanem az eő Exllja Malmának regisége, meg rokkánása [Kük.; JHb LXVII/2. 387].

3. Királyfalván termett; din/de Királyfalva; in Királyfalva erzeugt. XVIII. sz. v.: Végre kívánt a Grofné

300 veder Királyfalvi Bort maga italára [GyL. N. Soly-mosi Kontz József lev.].

4. vn- v. előnévként, ill. származási helyre utaló jelzőként; ca nume de familie sau ca atribut care se referă la locul de naștere; als Familienname od. Prädikat bzw. auf den Abstammungs/Herkunftsort hinweisendes Attribut. 1593: Egy Aranyas kupa melliet Kiral biro wramtu weottunk, melliet kiralj faluinak attunk az menniekezeo lakodalmakor [Kv; Szám. 5/XXI. 77].

Szn: 1586: Kiralj foluj Janos deak [Kv; Szám. 3/XXIV 60]. 1616: Kiraljfalui Andras [Ne; Kath.]. 1629: Kiraly falui Janos Deak [Kv; Tjk VII/3. 139] | Kyralfalwy Peter Deak [Kál MT; VK].

5. Királyfalvára vonatkozó, Királyfalvát illető; care se referă la Királyfalva; bezüglich Királyfalva, Királyfalva betreffend. 1658: Hogy Kegyelmed elment, édes Öcsém uram, azután hánytam fel az leveleimet. Megtáltam az királyfalvi levelet, melyet oda is küldtem Kegyelmednek [TML I, 123 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

királyfia 1. Szn. 1588: Kiralfia Radak Lazlo [Dés; DLt 222].

Hn. 1662: Csonka- és Királyfia-bástyák [SKr 595].

2. *király fia Kis Miklós beszédje* lári-fári, mesebeszéd; treanca-fleanca; larifari, papperlapapp. 1802: Király fia, Kis Miklós beszédgye: mese, rege; szófia beszéd [MagyVir. 161].

Király fia Kis Miklós mese- és balladához neve először 1578-ban Bornemisza Péter Ördögi kíséretnek című művében fordul elő, de aztán mesékben, balladákban elég gyakran szerepel [NrlEx. III, 200].

királyfiú királyfi; fiu de crai/rege, crăişor; Königssohn. 1896: A program egy évre ez: szeptember 2-ik vasárnapon székely felolvasás lesz . . . Október végén Rudolf trónörökösről beszélünk, 15 esztendeje lévén annak, hogy a magyar királyfiú először Marosvásárhelyre érkezett Teleki Samu gróffal [PLev. 184 Petelei István Jakab Ödönhöz]. — L. még i.h. 185.

királyhalmi a Királyhalma (NK) tn -i képzős szárm.; derivat al toponimului Királyhalma/Crihalma format cu sufixul -i; mit dem Ableitungssuffix -i gebildet Form des ON Királyhalma. 1. *mn* Királyhalmán lakó/működő; din Királyhalma; in Királyhalma wohnend/tätig. 1640: Mikul Mikurdik p.h. Regen budosot el nem tudgiak hova. Petki Jstvannak edgy Kiraljhalmi jobbagia sellerül lakik mostan benne, az telen mondgiak ide joveitelit [UF I, 710]. 1692: mikor mak termet rajta a Király halmi possessor a Nád pataka bércziit mindenkor teledő sertések számára hatta [Kucsulata F; Ks 67. 46. 21] | mely serteseket harmad ideje a Királyhalmi Tisztarto bé hajtott . . . az harhám allyából hajtatta bé [Ugra NK; i.h.].

II. *fn* Királyhalma lakosa; locuitor din Királyhalma; Einwohner von Királyhalma, Királyhalmaer. 1726: Haller János ő Ngā adott kölcsönben(en) az Királyhalmiak(na)k 600 Aranyokat [Voldorf NK; Ks 67. 46. 24a]. 1767: Asztis tudják hogy azon Utrizált Rétnek Sarjuját Fuventibe vették meg Királly halmiak is [Királyhalma NK; i.h. 24c].

királyi 1. regesc; königlich. 1575: Mikoron à Peter király meg latta volna, hogy à királyi birodalo(m) az An-

dorias es Leuente kezébe volna, Illára véué á dolgot, soc Németeckel és Olaszokkal, Bets ország felé [HeltKr 34b]. 1657: Ezek után tractatura menven az dolog, megbékélt Bethlen Gábor császárral, de az királyi titulushnak cédálni, az koronát restituálni kellett [KemÖn. 35]. 1662: Báthori István . . . 1576-ban a lengyel királyságra közönséges gyűlésben választatván . . . négyezer jó válogatott magyarsággal el is ment vala, úgyhogy mintegy tíz esztendő alatt nagy dicsérettel viselven azon királyi tisztit, azon magyarság is életeig mellette maradtott vala . . . nagy hűséggel [SKr 80]. 1710: A római császár fia, Josefus ebben az esztendőben^a megházasodik a hannover herceg leányával, Vilhelmina Amáliával, és nagy királyi pompával celebráltaték lakadalma Bécsben [CsH 310. — ^a1699-ben]. 1771: (Egri János) öfelségének instantiat adván be egy alkalmatossággal valami bajban, hogy inkább könyörületességre hajthassa a királyi szívet, így subscribálta: Johannes Egri, decem filiorum pater^a [RettE 256. — ^aTi. tíz fia volt]. 1774: De gr. Kornis Mihály úr, aki most bécsi consiliarius . . . azt mondotta öfelségének, hogy ha egész királyi authoritását általadta Brukenenthalnak, nem szükség Bécsben Erdélynek canceláriát tartani [i.h. 335].

2. a király címében/megszólításában, rá való utalásban szereplő jelzőként; ca atribut în titulatura regelui și în adresa care el; als Attribut im Königstitel/in der Anrede od. im Hinweis auf ihn. 1600: az Chyaszari es Kiralyi szent Felsegnek thanachy adaia [Hr 1/5]. 1755: Bartos Kelemen az eleib(en) adatott Formula szerint, előre kötelezte magát, hogy más Tartománybéli Académiákon nem tanul, hanem a^a mellyek békességet tartanak a^a mostan Uralkodo Felseges Királyi Méltósággal [Ne; BLEv.]. 1763: Minden tartalék nélkül a^a Királyi szentséges Felsegnek szoros Edictumi ellen huntzfutozott [Nsz; Told. 33/22]. 1764: Migos L Baro Magyar Gyerő Monostori Groff Kemény László Ur a Felseges Regnás Királyi Majestas Belso Titkos Tanács Hive, Arany kolcos komornyikja [Kv; TGsz 35]. 1765: Meg halálozván in A 1765 Nagj érdemü Tisz. T. Püspök Verestói György Uram . . . réam szálla a^a Püspöki nagj tereh . . . Solemniter bé eskettettém a^a hivatalra Confirmaltatám Diplomaticé a^a Királyi Felsegtől 1766-ban [ArJk 55–6]. 1796: A^a Királyi Felsegnek . . . mindenkor vagyon hatalma Privilegialis Levelet adni [Mv; TLev. 5/16 Transm. 81 tábl.].

3. a királyt megillető, a királyhoz tartozó; regal; königlich. 1710 k.: Egy gallus prédikátor . . . ismerkedtetett osztán sok emberekkel meg. Kivitt Hamptoncourt királyi lakóhelybe és Windsorba [BÖn. 586]. 1823–1830: mentünk a királyi udvarba^a, mely pompásobbnak látszik kívülről, mint a bécsi | Az a Lichtemberg igen kedves embere volt az anglus királynak, Fériákon gyakran elment Londonba a királyhoz, ott a királyi rezidenciába szállott [FogE 176, 238. — ^aPrágában]. 1847: Ezen^a királyi palota előtt van egy négyszög piacz előfásorokkal [Méhes 5. — ^aA prágai].

Szk: ~ *korona. a.* a király koronája. 1653: a koronát aláhozák Bethlen fejedelemnek Melyet önnön maga a fejébe tett és a palástot magára vette és a pálczát kezébe vette s ezt mondotta: „Immár légyen hálá Istennek! ezt kerestem, meglettem és nem mondhatom, hogy a magyar királyi korona fejemben nem volt” [ETA I, 123 NSz]. — *b.* királyság. 1662: a vallásnak a dolga az

országunk minden rendei között magok és fiscus királyi koronához tartozó minden jószágokban . . . magyar vi-tézeknek . . . legyen szabados, bántás és sérelem nélkül való^a [SKr 121. — ^aAz 1621-ben Bethlen Gábor és II. Ferdinánd kötötte nikolsburgi béke 6. pontja (Kihagyással)] * ~ *pálca* jogar. 1847: A teremő a föld minden más lakosaiban hozzám valamely tiszteletet öntett, én ember vagyok, e többet térszen, mintha azt mondanám: én király vagyok. Mert a korona és a királyi pálca porrá lesznek, de én örökké élek [VKp 163 Varga Katalin kezével] * ~ *szék* a. trónus. 1710 k.: Egykor álmomban szót hallék Nem ládd-é? Mit? . . . A Jézus Krisztust, nézd hol ül. Fordítam a szememet balkéz felé, hát ott ül egy majd egy ölnyi szélességű királyi székben, a fejében majd három fertály singnyi magas aranykorona [BIm. 1027]. — b. királyi hatalom. 1653: 1606 esztendőben mindazok a dolgok, a kit ide fel említetttem benne a Bocskai dolgaiban . . . és az a mi a két császár között való békességet illeti végbeviteték és elvégezteték Bocskaitól: letévéen Kassán királyi székét adá magát a nyugodalomnak és a gyönyörűségnek s vigadozásnak [ETA I, 101 NSz]. 1662: Második tulajdona a jó magistrátusnak az igazság. Igazsággal erősítették meg a királyi szék [SKr 69].

4. a királyi családjához tartozó; care face parte din familia regală; zur Familie des Königs gehörend. 1697: Az királyi archidux és archiducissák táncz voltak l(e)gh-szeb(b)ek [AIN 148].

5. a király/a korona tulajdonát képező; regal, regesc (care apartine unui rege); das Eigentum des Königs/der Krone bildend. 1632: sok hadviselő emberek nevekettenek sok helyeken, azért valahun falu földé vagy királyi föld találattik ott illendő árán hely adassék nekik [Udvarfva MT; Barabás, SzO 366]. 1803: A' Gyit-raiak nagjobbára tsak a' Királyi Füresz malmok építetésektől fogva kezdetek inkább inkább Tapplitza felé bellyebb harapozni [Gyszm; Born. XVc. 1/18 Jacobus Pyetkár alias Kús (83) civis vall.]. 1816: a Tordai Királyi Só akná mellett Hutmani hivatalt visel [Torda; Kv-AkKt 363].

6. a királytól származó, általa kiadott/bocsátott; regal, emis de rege; vom König ausgegeben/erlassen. 1662: hogy az német nemzetség is az országba behoztatott, az is a királyi diplomának értelme és [655-béli 19. articulus^a ellen lótt volna [SKr 678. — ^aA pozsonyi egy cikkelye]. 1748: az Ex(po)nens ő kegyelme, azon Királyi Parantsalat mellett Citáltattya az Urat, Máto! fogva Számlálva 8ad Napra [DobLev. IV/798. 1b]. 1765: A Szólga Birák ő Kgymek . . . nem értvén . . . az Jobb-ayok Szólgálatnya iránt kiadott Királyi Determinatiot, olly formán vitték véghez az publicatiót, hogy a Paraszt-ság az ő földes Ura ellen fel támodni, és azzal ellenkezni nagy Lábat vett legyen [Kóród KK; Ks 18. CI. 7]. 1786: Senkit se tudak nemis hallhattam az Thoroczka Lakosak közül . . . hogy az Felseges Királyi Végzesnek hirtetése után ellene mondatott volna az Uraság Szólgálatnyak [Torockó; TLev. 4/13. 17]. 1792: A' királyi kegyelmes Engedeleme is, a' hol Száz, kepe fizető Gazdák találattanak, magános Ekklát formálni szabaddá tette [Mv; MMatr. 452]. 1805: eő Kigyelmekeket a' Királyi Mandatum erejénél fogva ki Citáltuk [Szamosfva K; BLt 9]. 1819: a mikor is egyik a Fiscalis Cancellisták közzül egy magos poltzra fel álván a Királyi Adomány

Levellet fel olvasta a Kővári Nemesség . . . contradic-alni kezdett [Nagysomkút Szt; Ks 67. 47. 28]. — L. még Dragomir, Ist. Desr. II, 156; Halmágyi, Nlr. 654; RettE 307; SKr 96.

Szk: ~ *függő pecsét*. 1792: (A város) az emberi emlé-kezetet fellyül haladott időktől fogva az Hid Vám Sze-désnek usussában volt, mely usust hogy Helységünk va-lamely Privilegiumon fundálhatott Archivumunk-ban tsak magokra heverő Királyi függő Petsétek kön-nyen hihetőve térsnek [Zilah; Borb. II] * ~ *juss*. 1662: Az öreg fejedelemisszonyok a Mezőség szívéen, Gör-gény útjában levő Örményes nevű jó oláh falu . . . hogy az jó tágas mezejü és jó határu . . . falu volna, minden ki-rályi jussal conferáltatott [SKr 199] * ~ *kegyelem* a. ki-rályi jóindulat, kegyesség. 1784: Mü Felseges Második Josef, Romái Tsászárnak Magyar Ország Királyának, Austriai Ertzherczegnek, és Erdély Nagy Fejedelmének Királyi Guberniuma, ezen Levelünket látó, olvasó . . . Eő Felsege hiveinek kívánván minden jokat, azon ke-gyelmes Fejedelmünk Császári és Királyi Kegyelmet ajánlyuk ! [Borb. II nyomt. gub-i kl Nsz-ből]. — b. kirá-lyi kegy, kiváltság. 1780 u.: Az 1771ben költ Királyi Rescriptumban, a' Boldog emlékezetű Koronás Király-ne Maria Theresia Aszszonyunk rollunkis Torotzkai Verös Kovátsi Mesterséget folytatokrol . . . Kegyesen emlékezni Méltotzatott, és mind a' Királyi VajdaHu-nyadiakat mind minket az igaz Bányászok közze számlálván azon Királyi kegyelemben mint más igaz Bányá-szokat részesíteni parantsalt [Torockó; TLev. 14/2] * ~ *kegyesség*. 1760: Ditsóségesen országlo Felseges Aszszonyunk maga kedves első szüölöttye Felseges Jose-phus Benedictus Ertz Hertzeg közelítő Lakadalmi So-lemnitásának vigasztalását, nem tsak minden örökös or-szágaira, hanem ezeknek Tömlötzeire, és deliquenseire is önként valo Királyi Kegjességéből terjeszteni kíván-ván, az actu detentioban lévő Rabok el botsáttása iránt melly kegjelmessen méltotzatott parantsolni Királyi Levelének ide zárt mossa meg mutatya [DLT 321 gub.] * *császári és ~ tallér*. 1774: Császári és Királyi Tallérok duplások [Szászkerd K; LLt Fasc. 110].

7. királytól származó kiváltságokkal felruházott; care se bucură de privilegii acordate de rege; mit den vom König herrührenden Privilegien versehen/bekleidet. Szk: ~ (*kulcsos*) város szabad királyi város. 1723: Királyi kolcsos, és Mező Varasok [Kv; Mv-i lak. céh lev.]. 1725: N(eme)j Szathmár Vár(me)gyeb(en) Nagy Bánya Királyi városában [KSz; TKI]. 1740: constál vi-lágosan a Kolosvári betsületes Szigyártoktól eő Kgl-mektől ezen Provinciában Hat Királyi Városok(an) lé-vő Szigyártó Céhektől, és a Szebeni Magistratustól ext-ráhált hiteles testimonialisokból, hogy a Cseres szijnak vágatása, arultatása, sem a Varga, sem Thimar Mester emberek(ne)k nem competal [Torda; TJKt I. 188]. 1817: az Háromszéki jószág nevezetesen az Uzoni, nemtsak hogy in loco sokadalmas, és vásáros hely és más több aprobb commercialis helyekkel szomszédos, ha-nem éppen Brasso királyi várossal, három országok Com(m)ercialis városával is [Kros Hsz/Mv; Kp V 318] * ~ *szabad város*. 1635: Miuelhogy mikor elseo-ben, az varasban, az Czismasia mesterseg es czismasiai-ak be szarmoztanak, ez Varosnak Biray Tanaczi az Varga Czehben rendeltek eoket, az Országban leweo teob Kiralyi szabad varosok peldaja szerent [Kv; KvLt

Céhir. I. 15 városi tanácsi hat.] XIX. sz. eleje: Több mint 21 esztendeje, miolta az asztalos Czéhba, s Királyi Szabad Kolo'svár Varossa Polgárai közzé bévétet-tem [ACLev.] * *szabad (és) ~ (kerített) város*. 1638: Szabad királyi kerítet és Mező Városok [Dés; Jk]. 1758: Idősbik Himesch Péter Nemes Szabad Királyi Brasso városa Senátora [Barcaság; BRÁLt Stenner VI. 7. — Binder Pál megjegyzése]. 1768: Itten Kolosvár szabad Királyi városában [Ks 74/56 Conscr. 160]. 1822: eddig elé Mesterségét MVásárhely Szabad Királyi Várossába folytatott, Flaszterező, és Létzség tsináló Ujj Paraszt Rádúj Joseff [Körtvélyfája MT; LLt 1/12].

8. a királytól kiküldött/rendelt; regal, trimis de rege; vom König entsandt/beigeordnet. Szk: ~ *biztos*. 1814: Klobusitzki Magyar országból mint Királyi Biztos bé küldetett Erdélybe hogy a Pestis iránt inquiráljon, mely Brassoba még a mult esztendőbe ki ütötte volt magát [Dés; KMN 378]. 1819 k.: Szaboszlai Ferentz Investigator Commissarius . tettezése szerént, Malitiose Notáz és Donál, az a' kinek magának sints Donatioja, sem Armalissa, és a' kit Infamiter ki tsapott Hivatalából Királyi Biztos Groff Bethlen Imhre Ur Eö Excellentiája [Császari SzD; WassL] * ~ *komisszió*. 1785: A királyi Com(m)issionnak eddig semmi jo gyümöltse nem láttatik [BK. Bara Ferenc lev. Szászvárosról].

9. a királytól elrendelt; care a fost ordonat de rege; vom König verordnet. 1789: Sztánában lakozo Szöke Jánosnak a' Felséges Királyi Vecturazas alkalmatossá-gyával N. Enyeden tul lévő Gorbai Fogadonal meg döglött egy ökrét meg betsulván meg ért volna 32 Vonás forintokat [Sztána K; Somb. I].

10. a királynak/az államnak járó; care trebuie plătit regelui/statului; dem König/Staat gebührend/zukom-mend. Szk: ~ *adó*. 1778: mind életünk táplálása, mind ruházotunk meg szerzése, mind a Királyi adonak fizeté-se egyedül tsak a' Falu közönséges erdejének Fabéli hasznából tölt ki [Bányabükk TA; BLt 11]. 1786: az réa-ja esett Taxát az Szegénység mián nem mindenik fi-zetheti meg az maga rendes idejében, mivel igen Nyomo-ruságban el egy nemelly, es olly nagy Szegénységgel hogy az Királyi adot se fizetheti könnyön ambár Execu-tional szedik [Torockó; TLev. 4/13. 29]. 1807: sok Hely-ségekbén tapasztaltatott, hogy a' Falusi Birák, a' Kirá-lyi adót, nagyobb részint hosszu rovások mellett, mely-re maga rendiceiben minden adó-fizetőnek adoja fel-va-gyon rova, szokták fel-szedni [TLt Közig. ir. 1045 nyomt. gub-i körrend. 6668]. 1850: a királyi adó . a Ns Város robotaság alatt lévő szolgálira — személyen-ként 18 xrokra határozottat [Dés; DLt 550] * ~ *áren-da* a kincstárnak fizendő dézmaállomány. 1772: A' mi a királyi Arendátis illeti a' Várolylai arenda mind ösze tsak 15 forintokra exurgál [Bálványosvár-al-ja SzD; Ks 101 Conscr. 82]. 1843: Királyi Arenda 's más közbe jöhető Rovatal terhe . . . a' Haszonbérlet ideje alatt a' Haszonbérlet feneclik [Nagyak AF; DobLev. V/1248]. — A valószínű jel-re l. az *árenda* 2., *árendafizetés* 2. és az *árendapénz* 2. al. * ~ *kontribúció*. 1786: ha el tiltatnanak^a az Banyasszagtól az rendes Királyi Contributiot sem volna miből megfizesse (igy!) [Toroc-kó; TLev. 4/13.28. — ^aA torockóiak] * ~ *porció*. 1786: Thoroczkon a Vas miveles fundamentuma az Lakosak-nak, mert az Nap szamos Embereketis az Verös kö-vátsak tartják, és ha azakat az Vass mivelestől . . . el til-

tanak s el fognák, itten lehetetlen volna meg élni, az Fel-séges Királyi Portiot fizetni [uo.; i.h. 20].

11. ~ *könyv* a királyi v. fejedelmi birtokadományo-zásokat iktató/nyilvántartó kéziratos jegyzőkönyv; li-ber regius; registru de evidență pentru donații regale; die königlichen od. fürstlichen Guttschenkungen regi-strierender/in Evidenz führender, handschriftlicher Band. 1595: Az Tanachi bochatot ala feieruarra Vrunkhoz az faluk Donatioja meg iratasaert, es el hoza-saert attam az Donatio meg irasaert f 24 Az ki-raly keoniwben hogi hamareb be iriak attam az Deak-nak egy tallert [Kv; Szám. 6/XVI. 7].

12. a királyt/az államot szolgáló, állami; regal, de stat; königlich. 1780 u.: Az 1771ben . . költ Királyi Rescriptumban a' Boldog emlékezetű Koronás Király-ne Maria Theresia Aszszonyunk rollunkis . . . Kegyesen emlékezni Méltoztatott, és mind a' Királyi Vajda-Hu-nyadiakat mind minket az igaz Bányászok közzé szám-lálván azon Királyi kegyelemben részesíteni paran-tsalt [Torockó; TLev. 14/2]. 1797: Fogarasi Gyorgy a Zalat(nai) Refor(mata) Nemes Ekklesia Notariussa és Zalak(nai) Királyi Fő Szén Mérető [Told. 76]. 1818: a' Tehén-Himlő bé oltásról . . . szükségesnek találta a' Kir. Guber. a' Hazai Fő Biztosságnak azt a' Rendelést adni: Hogy minden Királyi Perceptorokhoz oly Ren-de-lést tégyen, hogy csak a' Himlő oltásban fáradozo Physi-cusoknak napi Bereket . . ki fizetni el ne mulassák [RLt gub-i rend. Kv-ról]. 1843: Mikor a bucsom-pojé-nyi és sászai kerületből való lakosok nagy számmal ki-mentek azon helyre, hol a királyi erdőgornyikok erdő-magot valának vetendő, magam is jelen voltam [VKp 82].

Szk: ~ *szolgálat*. 1769: most Királyi szolgálat-ban, és indulog vagyok Radna vidékire [Mv; Told. 19/45]. 1781: együtt szolgálta a királyi szolgálatot a . . . Lincára? [Komolló Hsz; HSzjP]. 1806: Királyi szol-gálatban azaz háboruban valo menetelre ki vettetvén, ottan szükség nem lévén rája vissza bortsáttatott [A.cser-náton Hsz; i.h.].

13. királyi/állami igazgatás alatt levő (hivatal/intéz-mény); (serviciu/instituție) regal, care este sub indruma-re regală; unter königlicher/staatlicher Verwaltung steh-ehend (Amt, Institution). Szk: ~ *adminisztráció*. 1803: Instálunk alázatosan a Méltóságos Királyi Administra-tionak^a meltoztassék nekünk egy hiteles és Authenticum Instrumat (!) es Bizonyítást arról adni hogy a Kebele-beli Banyászok milyen immunitasba vagynak a Várme-gyei Terhektől [Torockó; TLev. 15/9. — ^aVh-i bánya-igazgatásnak] * ~ *fiskus* állami kincstári hivatal. 1748: Mindenekben mind édes Teleki Familiám mind magam részéről a Királyi Fiscusnak assistentiaját a' Kegyelmes Decretumoknak tenorak szerint méltán és bizvást expe-talhatom [TK1 gr. Teleki Ádám nyil.]. 1794: az Királyi Fiscus altól admonealtottam a véget, hogy valami privi-legiumakat Exelentiatok előtt producálnék [Thor. XX/12 br. Thoroczka József kezével]. 1843: A Királyi Fis-cus hány darab Nádas tokat bir a Kötelendi határon? [K; SLt Vegyes perir. vk.] a Királyi Fiscus idevalo Köt-e-lendi három darab tos helyén teremni szokott gazas apro nád [Kötelend K; i.h.]. — L. még Erdő III, 28; VKp 87, 93, 175 * ~ *(fő)igazgató tanács* főkörmány-szék, gubernium. 1802: Bátorokdunk vala a Felséges Királyi Igazgato Tanátszhoz folyamodni az iránt, hogy

... erdeink meg kiméllése iránt hathatos rendelést tenni méltóztassék [Torockó; TLev. 10/8]. 1815: A' Nagy Enyedi Fő Fő oskolánkban Tanulását végzett, Magát a' Papi Sz. Hivatalra el-szánt, és külső országi, név szerént a' Göttingai vagy Heydelbergai Acemiákra menni szándékozo Kőrösi Sándornak Bizonyosság Leveleit^a ... mutattya bé Fő Consistoriumunk a Mlgs Királyi Fő Igazgato Tanátsnak [Kv; NyIrK XII, 139. — "Értsd: a Kőrösi Csoma Sándoréit] * ~ *főkormánysszék gubernium*. 1814: 'Sombori Sigmund mind a Felső, mind a Felsőes Királyi Fő Kormány Szék által pazérlónak vesztegetőnek hirdettétvén, ennek ellenére megis minden Jóságait el vesztegette [Mv; Somb. II tábl.]. 1840: a Flgs Királyi Fő Kormány Székhez téendő ajánlás mellett eszközölthetik ki sükerezen az érintett kívánság [Dés; DLt 981] * ~ *gubernium*. 1763: minden Leveleit, Contractussait elő Ngának a' Mlgs Királyi Gubernium hamisnak ítélte [Koronka MT; Told. 33/31]. 1814: mint-hogy a Certificans Urak a Törvénnyel nem meg edgyezőleg ágáltak, 's ágálnak a Nemes Uradalom jussa ellen a Felsőes Királyi Guberniumhoz recurraltam [Déva; Ks 117 Vegyes ir.] * ~ *ispánság*. 1843: a királyi ispánság a servitoroknak nem írásban, hanem szóval rendelkezik [Varga Katalin] azt felelé, hogy mutasson a királyi ispánság rendelést, minél fogva el lennének a faluk tiltva a kerítések csinálásától s a magok szükségökre leendő favágástól [VKp 71, 97] * ~ *kassza*. 1791: parantsolattik hogy a' Regius Perceptorok a' magok Kerületeken kívül lévő Protopopaktól a' Sydoxialis (!) Taxarol készült Laistromot el-kérni, szorgalmatosan bé-szedni, és a' Királyi Cassába adminisztrálni el-ne mulassák [Kv; TanJk 23] * ~ *kincstár*. 1847: a tulajdon kezével tett vallomása szerint is már előre értesítve volt, miként ezen három helységbeli lakosoknak a királyi kincstár ellen úrbéri keresetök van függőben [VKp 296] * ~ *sótisztiség*. 1822: a' Deés Aknai Királyi Sós Tisztiségűtől a' Sáros Berkessia^a Apro Sós Disztraktionak meg hagyatott az' [L. S. Pataki Mihály és Katona Sigmund aprószerűl biztos jel. — ^aA Sárosmagyarberkeszen (Szt) levő. Kőv. a részl.] * ~ *szék legfelső bíróság*. 1776: Groff Lázár János Urffi ő Nga nem hogy meg másolta volna a' Kis Aszszony Groff Kornis Anna ő Ngáról való Szándékát, de sőt füleim hallattára mondotta: hogy ezen Mlgs Kis Aszszont el nem hadgya, később inkább azért a' Királyi, és Romai Szék eleibeis menni [Egrestő KK; Gyl. Jos. Szalai (45) vall.] * ~ *tábla legfelső törvényszék*. 1738: Galfalvi Nagy Ferencz Felsőes Urunk Erdélyi Törvényes Királyi Tablájának hűtes Iro Déákja, és Notáriussa [SLt 14. A. 50]. 1756: Az utolbzsori Mlgős Királyi Tábla Sententiájáért f. 12 [Császári SzD; Wass-Lt]. 1807: mind a Forum, mind az also Szék által in merito cessalt Zállagos Processus ezen Törvényes Királyi Tábla által meg állittatik [Mv; DobLev. IV/908. 1b] * ~ *tárház királyi kincstár*. 1770: fejét vették amaz fővezérnek kinek a királyi vagy császári tárházból három óráig szabadságot adott volt a császár, hogy valami tettszik kihordasson maga számára, csak ne corumpáltassék idegen pénz által [RettE 218]. 1786: ha ... el tiltatnanak^a az Banyaszagtól az rendes Királyi Contributiót sem volna miből megfizesse (igy!) és így az Felsőes Királyi Tar ház tsonkulna [Torockó; TLev. 4/13. 28. — ^aA torockóiak] * ~ *udvar királyi udvari hivatal*. 1829: ha a' Fel Peresek Esketésemet^a ki nem vették volna és a

Horváth Jánossan folyt perben a Flgs Királyi Udvarhoz fel nem küldötték volna magok mentségekre, az reám Szállított Reportatiomat rég ki folytattam volna [Ne; DobLev. V/1155. — ^aÉrtsd: az esketésről szóló jk-et].

14. ~ *út országot; sosea; Landstraße*. Hn. 1815: a Királyi után tul [Szamosfva K; EHA].

15. *vall*. 1636: Az egek beszélik az Istennek ditsőséget. Az nappal az nappalnak szöll beszédet, és az északa az északának jelent tudományt, mint az Királyi Propheta^a ékessen énekl. Psal. 19. I. 2 [ÖGr Aj. 5-6. — ^aDávid király a Zsoltárok könyvének hivatkozott helyén]. 1710 k.: Ó igazságnak Istene! Királyok királya, bíráknak bírāja! te tudod az én dolgomat ... én nyomoru féreg a te mennyei, királyi, bírói ítélőszéked eleibe appellálok az én peremet [BIm. 1017].

16. pompás, pazar, nagyszerű; spléndid, minunat; herrlich, prunkvoll, großartig. 1662: Az kastélynak^a ... napkelet felett való oldalában ... fenn is nagy pompás királyi rendházak [SKr 262. — ^aCsehországban a Lichtenstein hercegeknek]. XVIII. sz. eleje: az mely Lonak a füle meget egy tenyernyivel hajlik meg a nyaka, es Szellyessen a Szügyiből exurgál a nyaka Királyi Lovak (igy!) [JHb 17/10 lótarási ut.]. 1725: Az Tokai altalig borokkal meg érkeztenek ketteje királyi az harmadik alab valo [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Kv-ról].

Szk: ~ *módon*. 1711: a muszka szertelen nagy armádat készitvén egyenesen Livóniában megyen, és ott Riga nevű erős várost ostrommal megveszi. Ott volt egy igen szép termetű német asszony, annak szerelmire felgerjedtén, magának feleségül elveszi, és királyi módon felöltözteti egész Livóniát maga számára elfoglalja [CsH 466].

királyi öl 1. régi hosszmerék; unite de măsură pentru lungime folosită pe vremuri, stinjen; altes Längenmaß, Klafter. 1756: Valahol öl, és Fertály iratik, ott nem közonséges, hanem királyi öllet kelletik érteni, és annak negy részekre osztott Fertályait [Branyicska H; JHb LXX/2. 11]. 1770: (Az erdő) Szélessége fellyül ... tézen Száz királyi ölt [Nagyesküllő K; BHn 79]. 1779: Az avas nevezetű tilalmas tölgyes Erdő hossza 460. Szélessége 251. Királyi öl [Nagysajó BN; EHA]. 1796: le mérvén 470 Királyi öl ... az Ezen Erdődnek végiben [Kóród KK; Ks 67.47.27].

2. egy királyi öles mérőrud; präjinä stinjenescă; Meßstab von einem königlichen Klafter. 1772: meg mérvén mindenütt a' Küküllő foljo vizének part szélit ... és lett a' Királj ölnék rendes mértékjével Ulnar 625 [Ádamos KK; JHb LXII. 198] | a' Decretumban fel tett királyi öllel magunk mértük az Utrumban fel tett Malmoknak distantiaját [Sövényfva KK; i.h. 186]. 1779: azon Rét a közepin Széles bolykós Léven s fetske farku két részben méretődött királyi öllel az also végin keresztül 1. öl, fellyebb a közepin 32. Hossza 51 [Msz; Sár.]. 1780: A Darab erdő megmértetvén Királyi öllel találtattott a' felső Büttje Ven.Reg. 98 az also Büttje Ven. 128 [Harasztkerék MT; Told. 80 Conscr. 13]. 1816: vagyon egy Megye erdeje, mely királyi öllel mérettetvén ... hossza ... a' 4ik Hompok között 45 7/8 Királyi Öl [Nyárádsztlászló MT; ÜnVJk 65].

Az ÉrtSz a TESz-szel együtt az öl nagyságát kb.19 m-ben határozta meg, de hogy ez a mérték meghatározás vonatkoztatható-e a királyi öl-re is, az csak fenntartással állitható. A címszövegi hosszmerék nagyságának pontos meghatározására a szerk. még Bogdán István részletekbe menő fejtegetése [Bogdán; MMért. Mut.] ismeretében sem vállalkozhatik.

Szk: ~ igaz öl hiteles királyi öl. 1781: égi kis puszta Jóság . . . égi Királyi igaz öllel még méretvén, a Lábja keresztül ötödfél (öl)nek teteje keresztül nyolczadfél öl-(ne)k . . . találtatott [Vaja MT; Ks 66. 44. 17f].

3. whány királyi ölnyi; de . . . prājini stīnjenēsti; von einigen königlichen Klaftern (lang). 1756: appropriált . . . Pujutz Mihálytól azon részen lévő sessiobol két királyi öl hosszúsága, és egy öl, s, más fél fertaly szélességű helyet [Bos H; JHb LXX/2. 63]. 1772: vagon 17. Tölgy Sasfákban 15. Királyi öl hosszúsága, és 3. sing magassága egy egy rend sendelly fedél alatt Nyárfá Boronákban rakott Borona kert [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. 1772: Mivel hogy az utrizalt két Malomnak közte lévő distantianak mérésére nem voltunk mi applicaltatva, hanem a' Sövényfalviak, azért ök tudják hogy hány királyi öl legyen [Dombó KK; JHb LXVII. 195]. 1781: az Exponensek földéhez . . . Farkas Pál fölyge felől egy királyi ölnel valamivel többet jártanak s három gödrökkel meg gödrözvén az Exponensekéhez [Nyáradkarácsonfva MT; Told. 76]. 1786: az Nagy laki Patzalai részre tartozó Curia hosszúsága szakasztott ki 31 és fél Királyi öltre, szélességére pedig 19 . . . Kir. öltre [Nagylak AF; DobLev. III/607. 11] | el foglaltak . . . Szanto Földiből negy vagy hat Királyi öltöt [Jedd MT; LLt]. 1831: az Ekkálval való hurtzolóadás elkerülése tekintetéből . . . megengedi, hogy a' patak árkanak a fél királyi öl szélességű hely vétessék el telke alsó szélénél hosszan [Nagyernye MT; EHA].

Szk: szimplex ~ egyszerű királyi ölnyi. 1818: kitsin Curialis találtatott az edgyik Bütüjének Szélessége 8 1/6 Nyoltz Simplex Királyi öleknak [Sztána K; CU].

királyi ölnyi whány királyi öl hosszúsága; de . . . prājini stīnjenēsti; in der Länge von einigen königlichen Klaftern. 1736: ezen N(eme)s Telek extendalodik az körül való völgyig Száz tizen öt Királyi ölnyi hosszúsága külső vagy mező felől való végén [Várhegy MT; CU XIII/1. 87]. 1752: rüg a' Határa azon patakra, mely bē szakad, sőt még folyamattyának bē szakadásán alól mint egy két Királyi ölnyivel alább esik [Sásvári MT; EHA].

királyi rúd whány királyi ölnyi; de . . . prājini stīnjenēsti; von einigen königlichen Klaftern. 1780: ezen meg vett szőlők(ne)k Lazája triangularis, Napkeletről és Napnyugotrol 12 Királyi rúd, északról pedig hét rúd hosszúsága [Zilah; Borb. II].

királykörtvély pere domnești; Königsbirne. 1792: Igenpatakáról Kolosvára jött két méj kosárban Torsátlan Királyi körtve [Kv; TKI nyugta gr. Teleki Mária aláírásával].

Szk: udvarhelyi ~. XIX. sz. eleje: Udvar helyi királyi körtövel amely elején erik Nro. 6 [Keménytelke TA; IB].

királykörtvélyfa pár domnesc; Königsbirnenbaum. 1732: gyümölcs hozó fák szeries szerént ezek: . . . három ujavári körtvélyfa, öt téli körtvélyfa . . . három királyi körtvélyfa, öt Lörincz Kovács körtvélyfa [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.].

királyliszt finomliszt; fainá albă; feines Mehl. 1859: 25 lb kiraj Liszt 3 f. 25 lb. Másad Liszt 2 f. [Kv; Újf. 1].

királyné 1. regină, soție de rege; Königin (Frau des Königs). 1657: azzal biztattak minket, hogy lengyel segítség is júni fog . . . de még mostan az nem érkezhetik mert meghalván lengyel királyné, az ki császárral egy vala, és ki cooperált az dologban abban kellett hadni [KemÖn. 211–2]. 1697: Ma holt meg az királyné^a [AIN 149. — ^aA lengyel királyné]. 1705: a prusiai királyné, mely a Brandenburgusé volt, meghalván, magának a svéd király hűgát desponsálta volna [WIN I, 382].

2. királynő; regină; Königin. 1740 u.: Conscribaltata az orszagat az kiraljne minden vagyonsagaval szemelj szerint [Torockó; MNy IV, 234]. 1773: Mondják, hogy szép része Lengyelországnak az, melyet a mieink bírnak, a föld népével is jól megegyeznek, sőt a muszka pátról sokan jönnek által a királyné részére, mivel a muszka sokféle erőszakot teszen rajtok [RettE 316].

Szk: koronás ~. 1757: mű . . . Felsőges aszszonyu(n)k koronás királynénk Erdelyi Mtgs Kirallji Táblájának hites jro Deákai, és Urbáriusi [Ks 36.V.24]. 1780 u.: a' Boldog emlékezetű Koronás Kirallyne Maria Theresia Aszszonyunk [Torockó; TLev. 14/2].

3. Angol ~ ilyen nevű étterem Pesten; Regina Angliei, numele unui restaurant din Budapesta; Englische Königin. Name eines Restaurants in Pest. 1846: Délben az Angol királynénál ebédeltam [SszgyÁlt Apór lev. Kemény Zsigmond naplója].

4. ~ szénája kincstári (uradalmi) széna; finul statului; ärarisches/herrschaftliches Heu. 1749: a' Királyné Szénáját . . . pénzemmel vettem nem loptam, mivel itt való Falusiak láttára fénjes nappal hoztam el [Ohába AF; Told. 3].

◇ **Hn.** 1726: az Királyné Kuttyánal (k) [Vajdasztiván MT; EHA]. 1741/1754: a Kirajné Kútjától le járó földek [uo.; EHA].

királynéasszony 1. királyné; regină, soție de rege; Frau Königin. 1557: felséges Azzzonyonknak, Jsabella azzonnak, Magyarorzzagnak Thoth orzagnak horwath orzagnak kyalne Azzzonyanak nekewnk kegyelmes azzzonyonknak [Szentmártonmacskás K; SLt ST. 5]. 1558: Ha penygh kyalne azzon bekesegre kezereythene (!) Byro wramoth, Semmyre ne felelyen Az Waros hyrelnel kywl (!), Jzennyne megh az warosnak [Kv; TanJk V/1. 47]. 1562: Némelyek választák a királyné asszonyanak kívánsága szerént a Kasimir lengyel királynak másik fiát a királyságra a László herceget [ETA I, 10 BS]. 1577: Alard Miklosne Bogaty Anna Menth Kyalne Aszonhoz Nierte meg Kyalne Aszontul az barrabasy resznek felet ugy mynth ver, merth Kendy Antalneal Egy uolth [Alparét SzD; Ks]. 1652: Vagon ezen Szamoson Tatamer Christophnak Hev Szamoson lakonak egy alol czapo lizteorleó malom kit Isabella Kiralyné Asszony leueleuel birnak sub dato 1548 in Arce Gyalu emanaltatott [Hidegzsamos K; GyU 114].

Szk: ~ idején. 1568: Anna szakany Jmrene fassa e(st), hogy Kyalne azony^a Jdeien, Ez vallot az vra kwite feyer vara [Kv; Tjk III/1. 236. — ^aIsabella királyné].

2. királynő; regină; Königin. 1764: Liber Baro Boros Jenői Korda György ur eő Exlja Felsőges Császár, és Királyné Aszonymk belső Titkos Tanacsossa, Udvari arany kolcsos Komornyikja [Kv; JHb IV/10]. 1772: Midőn a királyné asszony öfelségét acceptálta^a gödöllői kastélyában, 20 különb-különbféle készületű, hat-hat

lovú hintókkal ... ment elébe [RettE 263. — ^aA dúsgazdag Grossalkovics Antal gr. Mária Terézia bizalmas híve, a Magyar Kamara elnöke].

◇ **Hn. 1657:** királynéasszony forrása^a [KemÖn. 65 — ^aKisfalud (AF) körny.].

királynéság királynői méltóság; rangul de reginā; Würde der Königin. **Szk:** ~*ra tesz.* 1740: Ebben^a töttek Maria Tresiat királynésaghra [Torockó; MNY IV, 233. — ^aTi. esztendőben].

királyos 1637/1639: vagyon az Első ablaktól foguant az bolt aitoig egy louas Bechj karpit ... Item az kemencze megett az aitonál egy tarka Bechj karpit, Item az Aitotól fogua az második ablakig kett Darabban Egy fele Királyos Veres Poztos Bechj karpit [Kv; RDL I. 111].

Némi valószínűséggel *királyos-veres* szk-tal és 'biborszin' jel-sel számolhatni.

királyöltözet pompás lóöltözék; harnaşament splendid; herrliches Pferdezeug/geschirr. 1665: Lándorfejérvárról írja nekem Baló uram, az török császár micsoda ajándékot küld az római császárnak ő felségének ... Őt főlovak, egyik szerszámostól böcsültetett tizenötezer tallérra az ötödik arannyal, szerszámával, tisztességes királyöltözettel [TML III, 440 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. — Vö. a *királyos* címszóhoz írt jegyzetel.

királyság 1. királyi méltóság; rangul de rege; königliche Würde. 1562: 1527 esztendőben Ferdinandus egy néhány uraktól béhozaték Magyarországra a királyságra János király ellen [ETA I, 12 BS]. 1619: Monda arra: Bizony, jó uram, sok ember súhajtja, hogy csak adna az Isten oly észt az erdélyi fejedelemnek, hogy most indulna. Bizony övé lenne az magyar királyság [BTN² 308]. 1656: Jöllehet hogy rebesgették, hogy urunkat^a Lengyelországra hívják királyságra, de azt senki nyilván nem tudta [ETA I, 161 NSz. — ^aII. Rákóczi Györgyöt]. 1710: Ferdinándus a just in armis tartotta Julius Caesar módjára, nem bocsátá törvényre a praetensiót, hanem fegyverrel kapá el a királyságot [CsH 65]. 1823–1830: midőn Augustus a lengyel királyságért pápista lett ... kötelezte magát s maradékait, hogy a lutheránusoknak semmi vallásbeli dolgokba nem fog elegendni [FogE 196].

Szk: ~*ra behoz.* 1710: A parlamentum penig az országgal együtt feltámad a király ellen, és a leányát, Máriát Vilhalmussal együtt hozzák be királyságra^a, Jacobus mind feleségestől s fiastól elszalad Franciában [CsH 218. — ^aAngliába]. * ~*ra behozatik.* 1710: Mária Sigmondnak, a brandeburgumi hercegnek, ki annakutána római császár is lón, feleségül adatik és jure uxorio magyarországi királyságra behozatik [CsH 61. — ^aNagy Lajos leánya]. * ~*ra (el)hi.* 1619: Görcsi Mehmet pasa megbeszéllette az német követnek hogy az magyarországiak mint hiák s az csehek is az erdélyi fejedelmet^a az királyságra | Mert ez immár bizonyos, hogy azerdélyi fejedelmet^b elhihták az magyarországi és csehországi királságra [BTN² 320, 358. — ^aBethlen Gábort]. * ~*ra (el)választ.* 1562: Némelyek választák a királyné asszonyának kívánsága szerént a Kasimir len-

gyel királynak másik fiát a királyságra a László herceget [ETA I, 10 BS]. 1590: az mi bodogh Emlekezetw fejedelmeket Istuan kiralt^a mikor Lengely kiralsagra valaztak talaltuk volt megh keonieorgesseonk által eo nagysagat [UszT. — ^aBáthory Istvánt]. 1620: Popaz Ogli Mehmet aga hozá hírlül, hogy elválasztották urunkot^a az magyarországi királyságra [BTN² 406. — ^aBethlen Gábort]. * ~*ra emelhet.* 1619: Ugyan valóban mondá azt, hogy Én azért most is azt akarnám és akarom is, hogy az uradat vagy magyar vagy lengyel királyságra emelhetném, és az öccsét erdélyi fejedelemségre [BTN² 193]. * ~*ra emeltetik.* 1710: Ebben az esztendőben az impériumbeli Augusta városában az electorok választásából I. Josefus magyar király római királyságra emelteték nagy pompával [CsH 237]. * ~*ra felkiált.* 1620: Mivel hogy az szent Isten az mű kegyelmes urunkat Betlen Gábort az királyságra választotta és az országok is felkiáltották az királyságra: bíró uram hagyásából lövettünk örömhírt [Mv; EM XXI, 535]. * ~*ra jut-hat.* 1614: (Báthory Gábor) nem hogy az ő akaratja szerént és igyekezeti szerént lengyel vagy magyar királyságra jutathott volna hanem végre az szegény Erdély országának is szörnyen meg kellé jniatta romlani, és úgy kelle elveszni ő magának is [BTN² 58]. * ~*ra koronáztat.* 1710: Meghalván Sigmond, Albert választatik magyar királyságra, ki is ... feleségit terhiben hagyván, meghala. Ez a királyné fiát szülvén, kit Posthumus Lászlónak hinak, a fiát a magyarokkal királyságra koronáztatja [CsH 62]. * ~*ra koronáztatik.* 1710: Adjuga mene férjhez a litvániai hercegehez, Jagellóhoz, ki is pogány lévén, ugyanakkor a keresztény hitre térvén, lengyel királyságra koronáztatik [CsH 61]. * ~*ra megy.* 1653: 1576 Menyen lengyel királyságra Báthori István, és a bátyja Báthori Kristóf választatik erdélyi vajdaságra helyette [ETA I, 35 NSz]. * ~*ra promoveáltatik.* 1710: azután lengyel királyságra promoveáltatik^a [CsH 160. — ^aSubicki János]. * ~*ra választatik.* 1662: Báthori István 1576-ban a lengyel királyságra közönséges gyűlésben választatván ... öccsét, Báthori Kristófot az ország^a igazgatására hagyta [SKr 80. — ^aErdély]. * ~*ra visz.* 1639: Tudom azt hogy ... ment uolt el Kerey Albert, Bathori Jstuannal az mikor Lengel Kiralsagra uittek uolt [Vajdasztiván MT; Borb. I Szabo alias Fekete Janos felesége Cherenyi Kata aszony (69) ns vall.]. * ~*ra vitetik.* 1657: Báthori István vajda lengyel királyságra vitetvén succedált az bátyja, Kristóf mindazáltal Istvántól függött s kormányoztatott [KemÖn. 20]. * *beül a ~ba.* 1705: Egy része Spanyolországnak rebellálván, Dux Anjounak, ki is beült volt a királyságba, ki kellett menni, és Carolust beültették a székebe, azt beszélék [WIN I, 539]. * *koronás ~.* 1620 k.: az Nyílus vize jő az Napnyugati Indiákról, azkit az mi historicusink presbiter Johannes, azaz János pap országának hinak. Azmely birodalom most is 48 koronás királyságból áll [BTN² 412]. * *pretendál a ~hoz* igényt tart a királyságra/királyi trónra. 1710: Hunyadi Mátyás holta után midőn Maximiliánus Friderik császár jussán praetendálna a magyar királysághoz ... nagy haddal jött vala be Magyarországra pusztítani [CsH 63].

2. királyi uralom; stápinire/domnie regală; königliche Herrschaft. 1685: Micsuda Mostahaja, volt Pedigh a Nemet Nemzet Eleitül fogua, a magjor Nemzetnek es micsuda Romlasi s csorbai esték a Magjor Biradalom-

nak, Királysága alatt [Törzs. Barcsai Ábrahám kezével]. 1705: (Leopoldus) pünkösdi havának ötödik napján . . . élete idejének 65, császárságának 47, magyar királyságának 50, cseh királyságának 43. esztendejében istene-sen elvált és aludt [WIN I, 462].

3. királyi birodalom; regat; Königreich. 1657: egyfelől Máté vajda nem barátja^a, másfelől az fejedelem avagy fia, harmadfelől az kozákság, negyedfelől az lengyel királyság mind idegenek lévén hozzája, igen meggyengült állapotja kezdene lenni [KemÖn. 298. — ^aAlkalmassint I. Rákóczi Györgyre von.]. 1705: A svéd király is most békélik a muszkaval és a saxóval, úgy hisszük, hogy megosztják a királyságot [WIN I, 545]. 1823–1830: Az hidnál, ahol valaha a Gatterthor volt, vagynak két nagy köoszlopok. Egyik a lengyelországi királyságot, másik a saxoniai hercegséget ábrázolja [FogE 187].

4. pünkösdi királyság; domnia celui care a fost ales căpetenie în preajma Rusaliilor; kurze königliche Herrschaft zu Pfingsten. 1762: Gyöngyvirág nyíláskor pünkösöd előtt pünkösdi királyt tesznek az enyedi kollégiumban és azt a felső Holt Marosban kikísérik. Minthogy a királyságot valami gazdag úrfi vállalja, az ott nagy konyhát vett [NeDem. II, 157. — L. a király 8 jel. alatti jegyzet].

5. pünkösdi ~ a. rövid ideig tartó uralkodás; domnie de scurtă durată; kurze Herrschaft. 1710: Pekri szokása szerint hazug hírral eltölti az egész országot, hogy a németeket mind levágatta Kocsárdnál . . . Be is jöve Rákóczi^a és Marusvásárhelyre gyűlést hirdetvén, ott nagy pompával a pünköszi királyságra, erdélyi fejedelemségre installálta magát^b, megesküvén a kün való ország lakosainak, az ország is Rákóczinak [CsH 382–3. — ^aII. Rákóczi Ferenc. 1707. ápr. 4-én]. — ^bkérészéletű/röpke dicsőség; glorie de scurtă durată; kurze Herrlichkeit. 1742: Thoroczka János még semmit sem parancsol, én inkább hiszem Pünköszi királyság leszen, mind addig semmit sem parancsol, az mig az Instructioja el nem jó Udvartol [ApL2 2 Apor Péter feleségéhez].

Sz. 1806: Az uniformisokrol írhatom hogy Gubernialiter contramándálva lévén az Insurrectio a' Csako viselésnek vége, és már vége a' Kapitányságnak, a' Hadnagyságoknak, a' ki rukkolasoknak, és a' Comendiroztattatásoknak, vége vagyon mind ezeknek, mint a' Pünkösdi Királyságnak [Mv; Ks 94 Thuróczy Károly lev.].

királyságkeresés trónkövetelés; pretinderea tronului; Thronbewerbung. 1710: Más armádát is készítetté a császár, és a bavarus ellen Baváriában küldé a bavarus elszalada Franciában, azavta oda is vagyon. Ez lön jutalma a császár ellen való rebelliónak s a királyságkeresésnek [CsH 359–60. — 1705-re von. feljegyzés].

királyságvadászás királyságkergetés; goană după tron; Jagd nach dem Königtum. 1710: (A) magyarok, mint annakelőtte, Erdélyből semmi succursust nem várhatnának, mert II. Rákóczi György magát Erdélyországga együtt lengyelországi királyságvadászással elvesztette vala [CsH 70. — 1665-re von. feljegyzés].

királyszerk királyi székhely, főváros; reședință, capitală; königliche Residenz, Hauptstadt. 1655: Lengyelországot a svéczia elfoglalá, királyá elfuta és Németor-

szágra menvén, a lengyel koronát elvivé . . . a svéczia minden városit és királyszerkét elfoglalá [ETA I. 160 NSz].

királyszerk bíborszín; purpuriu, porfiriu; purpurn, purpurfarben. 1660: Harom kis uankosok. edgy király szerk [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. 1686: Szoknyák szama: 1. Edgy viola szerk sima bársony szoknya

2. Masodik király szerk bársony virágos; negy rend eleges szeles csipke rajta^a [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel. — ^aFolyt. a fels.].

Szk: ~ *atlatz*. 1628: Egy darab király szerk Atlatz . . . Egy darab haj szerk Atlatz [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44.5] * ~ *atlatcsoknya*. 1633: egy Királyszerk Virágos atlatz szoknia [Ks Vessellini Kata kel.] * ~ *bársonymente*. 1766: Egi Király szerk hozzu Simma bársony mente [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96] * ~ *bársonyszoknya*. 1767: égi Király, vagyis Lazur Szerk^a Bársony Szoknya [Sállyi KK; Ks 21. XVIII. 78. — ^aIgy vagyagosan] * ~ *kamuka derekaly-hej*. 1668: Ket Király szerk török kamuka derekaly hej [Mk Kapi György lelt. 3] * ~ *kamuka-szoknya*. 1668: hagyok egy Király szerk Kamuka szoknyat [Komlód K; BLt]. 1709: egy király szerk kamuka szoknya Egy Bibor Palast [Kv; Pk 6] * ~ *kreditor-szoknya*. 1790: Egy király szerk Creditor Szoknya [A.jára TA; BLt 12] * ~ *mente*. 1739: Király szerk hoszszu mente [Szászkerd K; LLt Fasc. 96] * ~ *paplan*. 1727: Egy tarka aranyas király szerk Paplan zöld kamuka kerületi [Marossztygyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsanna kel.]. 1797: Király szerk tafata közepü Karton szélü Paplan [M.köblös SzD; BLt] * ~ *selyem bíborszínü himzőselyem*. 1734: Fejéres Király Szerk Selyemmel varatt fejéres czérnaval visnyai Gyoles két Lepedő [Born. XXXVIII. 3 Kornis Krisztina lelt.]. 1763: Vékony Gyolts Lepedő Király szerk Selyemmel, és Zöldejl varrott [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.] * ~ *selyemkeszkenő*. 1810: Egy Király szerk Sejem keszkenő [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 24] * ~ *szoknya*. 1758: Egy vont ezüst Király szerk Szoknya [Nsz; TSb 21] * ~ *tafota*. 1625: Vrunck eo felge tafotakat paranchyolua(n) ala küldenunk vetettünk velen-czej Jo keoz veres tafotat . . . f 33 . . . veres keoz tafotat . . . f. 22/13 1/3 Eöregbhik wiczey Peter adot király szerk dupla tafotat . . . f 50/32 [Kv; Szám. 16/XXVII. 12] * ~ *tafota-előruha*. 1657: Vagion egy király szerk habos tafota keskenj aranj csipkes Eleo ruha [Mihályfva NK; JHb XXII/42] * ~ *teveször*. 1839: 1/2 Loth királyszerk Teveször [Körtvélyfája MT; LLt].

királyszerk szőlőfajta; soi/varietate de viță de vie; Traubenart. 1585: zeoleómbe . . . most mind feyer zeoleó király zeoleo wagon . . . es Ninch veres Romonya zeoleom [Kv; TJk IV/1. 391]. 1788: éppen a szőlőt vesztegette meg a ho harmat az édesebb természetűek u:m: kövér, király, s asszony szőlő egészen oda vagyon [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

királytétel pünkösdi királyválasztás; alegerea căpeteniei (din rândul elevilor) în preajma rusaliilor; Königswahl zu Pfingsten. 1762: Gyöngyvirág nyíláskor pünkösöd előtt pünkösdi királyt tesznek az enyedi kollégiumban és azt a felső Holt Marosban kikísérik Az utolsó királytétel esék A(nn)o 1719 s lön királlyá az ifjú Teleki

József Kikisértük öt nagy sokasággal és benn a berekben sok szép deák orációk s versek elmondása után hosszú asztalhoz ültünk. A berekből kiindult a király a lovasaival s kengyelfutóival utána pedig a professzorok két kocsija [NeDem. II. 157]. — L. a király 8. jel. alatti jegyzetét.

királyválasztás alegere de rege; Königswahl. 1619: Mondám arra: Nagyságos uram, azmi az csehek királyválasztását nézi, ha ideje volna, bizony nagy panaszm volna arról [BTN² 366]. 1657: Lengyelországban Vladislausnak halála után az ország interregnumban vala, és onnan az fejedelmet izgatják vala, hogy az királyválasztásra rendelő gyűlésre is embereit expedálná, s competálna az királyságot, úgy lévén szokások az lengyeleknek [KemÖn. 295].

Szk: szabad ~. 1705: Azt is mondják, hogy nem akarnak a kurucok recedálni az erdélyi fejedelemségtől és a szabad királyválasztástól, mostani József király holta után [WIN I, 380].

kiráncikálja magát kirántja/ráncigálja magát; a se smuci; sich hin/herauszerren. 1802: én tartoztatni akarván, magát kezemből ki rántzikálta [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

kirándít kihúz/ránt; a smulge/smuci; (her)ausziehen/reißen. 1620: egymással vonakodtak, mondotta az vezér Mark Antoninak, hogy: Bizony felakasztatlak, mert sok mód nélkül való dolgaid vadnak. Ezenközben csak kirándították és vittén vitték s úgy akaszták fel az nagy híres-nemes embert [BTN² 395]. 1697: Hallottam hogy az Csizmadia Inassát Tutonya Péti Janos mester részen az szekér aloll az Űstőkinél fogva randimester ki, ugy verte meg erőss kegyetlenül [Somosd MT; SLt AK. 32 Gal György (30) ns vall.].

kirándul el/kilátogat vhová; a face o vizită (la); be/aufsuchen. 1657: az hátrébb említett gyűlés Meggyesen meglőn; de imé az sáfránybűzt megérezvén Csáki uram, nemcsak nem merészlett menni azon gyűlésre, de Erdélyben is nem mert maradni; hanem kirándult Magyarországbán, és ezután soha többé máig bé nem jött [KemÖn. 123]. 1785: en holnap után indulak Zilajra, onnét ki randulak Váradra [Szentbenedek SzD; Ks 21 XV. 33 gr. Kornis Zsigmond gr. Kornis Istvánhoz]. 1788: Ide kirándultam még a' mult Héten 's tsendeszen töltöttem itt attól fogva napjaimat I(ste)nem Jóvoltából 's Ngs kegyességéből [TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez Kercsesoráról (F)]. 1843: Varga Katalint személyére nézve esmérem. . . többszer kirándult a körüllevő kerületekbe is [VKp 96].

kirándulás excursio; Ausflug. 1853: Egy kirándulás Potsdamba került reszemre 3 tal. 10 [KCSl 3 Berlini úti-feljegyzés]. 1879: Mind halogatjuk egy napról a másra a Madarasra való kirándulást [PLev. 57 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kirándulhat el/kilátogathat; a putea face o vizită; be/aufsuchen können. 1778: Igen nagy vigasztalásomra lenne Edes szivem ha ki rándulhatna hozzám és kedves Gyermekinkhez [TSb 13 Bethlen Szuzsanna lev. Sáromberkéről (MT)].

kirángat 1. kiráncigál; a smuci, a trage afară (smucind); her/hinauszerren/reißen. 1572: Ilona Hegedus Janosne zolgaloia azt vallia hogi Istwan vayda fia keretzyk volt hogi be Erezene Mert megh hal hidegel Mert Mynd kapcaya Eowe oda Marat keomyes gergne hazanal Az dolmanyatis aligh rangatta ky kezekbeol kyk onnan ky wztek [Kv; TJK III/3. 7]. 1588: Monda Pascha vayda az vtzara ky vonanak rangatanak. . . vgy hordoztak az vczan mezitelen [Zsákfvá Sz; WLi]. 1765: meg fogák Pétert s kirángoták gunyájával s üstekinél fogva az Malomházbol [Záh TA; Mk V. VII/19 Ginga Pásk (54) jb vall.]. 1819: láttyák. . . a' Kretsun Josziv felesége a' gornyikot megtámadván a Czondrát kezéből rángattya ki [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

2. kihúzgál; a smulge; herausziehen. 1688: az eő Fel-sege Vitézi. . . keretennek támaszit kirangattak; három kapuinak Deszkait leszedték el égették [Kv; Utl].

3. ~ja magát kiráncigálja/szabadítja magát; a se smulge; sich herausreißen/befreien. 1759: ki rángatván magokot a kezünkbeol verni kezdének hozzánk [Hosszútelke AF; Kath.]. 1762: énis Merk Lukát meg fogván el huzám rólla hogi bé vigiem a' házamb(a), de kezemből magát ki rángatván, el Szalasztám [Kóród KK; Ks 17 XXXI]. 1802: haza akarván menni Lajos, a' Sütő ötöt tartoztatni kívánta, tsak ugyan ki rángatván magát keziből a' Sütőnek, kiment [Mv; Born. XXXIX. 53 Susanna Venus cons. Jacobi Schreiber cauponis (19) vall.].

kiránt 1. (kést/feegyvert) előránt/kivon; a scoate cu re-peziune (cuțitul/arma); (Messer/Gewehr) hervorziehen/holen. 1568: Ezt lattam hogy Roman gabor az azont torkon Ragatta vala. . . es az zablat ky Ranta, s monda neste lelek ne(m) tudod te my zandokba vagok hozad [Kv; TJK III/1. 193 Michael Daudid feleki (K) vall.]. 1574: Barany Pal, Zaz Andras, têmeswary Andras azt valliak Lattak hogi Adam Eoweh Megwl Zeker-cet ky Rantotta es fely hwzta. . . Balas Eleb erte Es meg Ragatta kezebe a Zekeret [Kv; TJK III/3. 345b]. 1606: megh njta szolta(n) Pal az aitol, Dienes Georgi be eoklele az szabliaual, Pal egy chakannal uerni kezdé hozza, az chakan nyele el teorek, Pal az szabliat ra(n)ta ki s ugy vagdala Dienes Georgiet [UszT 20/112 Mattheus Antal pp Dallian(us) vall.]. 1631: Börveyne. . . az kes-sit kj ranta, es ugy uere altal az vra czizmaiat egy nehani heljen, az labatis megh sertette [Mv; MvLt 290.46a]. 1760: azon a Török meg haragudván késit ki rántotta ugi döföt hozzá hogi ha ki nem ugrot volna előle roszul járt volna [Mezőrűcs TA; Ks]. 1783: látom hogi Fülöp Todor ki ránttya a Bicskát a Gyűszűiből s a keziben tartogolta [Udvarfva MT; Told. 44/54]. 1819: azzal ujra néki kerekedvén a' fejszét is ki igyekezett rántani [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

2. kirángat; a trage afară (smucind); her/hinauszerren. 1632: Űst giarto Istua(n) az maga aita(n) al uala. . . azon megh fogak ki rantak az ajton, it kin valóban bizony meg uerek [Mv; MvLt 290. 87a]. 1644: Hiúata oda zep zoual Zwch birtane Mindgiarast w maga megh ragada de en kj ranta(m) az zokniamat kezebeol [Mv; i.h. 291. 423a]. 1792: Bardocz Adám Űr monda, mongja meg Kegyed az Urának az menykő teremtetének, jöjjön ide most, énis itt vagiok fegyverkezzünk, ki rántanám a más ember barázdájából, meg mutatnám hogi mit keressen a' más ember Jőszágán [Szentbenedek

AF; DobLev. IV/692. 4a Székely Antal (52) judex curialis vall.]. 1797: Szilágyi Mihály ... belém kötőlőzven mejbe ragada ... s ott jol meg dőngölt öklezet onnét kirántván meg tépett meg pipazatt [Harcó MT; Berz. 3. N. 21].

3. ~ *ja magát* kirángatja/szabadítja magát; a se smuci; sich hin/herausreißen/befreien. 1570: Zígarto Balintne Anna, azt valya ... hogy eccher ... kwlte volt az wra Zalmaert az Zeoch Demeter Mayoraba, Es Zeoch Demeter ... hogy megh Latya eothet megh fogia es az kebelebe akar volt Nywlly, Es eo ky Rantotta Magat kezebevl [Kv; TJK III/2. 83]. 1573: zabo Ianos az Scholanak portaitat meg halatta es Ianos deak az portan kywl Mellette al volt Meg fogya Rwhaiat Zabo Ianosnak es vily volt haza Azomba chiak ky Rantya Magat kezebevl vyzza futamyl Ragad egy keowet fely es vgy haytia homlokba Ia. deakot [Kv; TJK III/3. 275]. 1631: az mint fogom vala zilaginak az karjat ki ranta magat kezéből [Mv; MvLt 290.258a]. 1842: az Emberek kezéből ki rántatta magát [Dés; DLt 1516].

4. hirtelen előhúz; a scoate brusc/repede; schnell hervorziehen. 1585: Sophia zilwassy Thamas felesége Vallia Borbely Peter ky ranta egy lewelet Az holna Alol, S monda, Ihol az en kgmes vra(m) lewele [Kv; TJK IV/1. 529]. 1740: Juhos Anna ... egy csomo pénszt ki rántott a Sebéből [Kük.; Mk IX Vall.]. 1756: ki ránta egy vég batiszt Németi István az mentéje alól, 's mutatá, hogy most vette [Kv; Mk IX Vall. 89].

5. kihúz; a smulge; herausziehen. 1682: Becski Istvan ur(am) ki vont fegyverel mene az ura(m) lovaira az egykinek ki ránta az czovekit s el riasztá [M.köblös SzD; RLt 1]. 1803: Portsalmi László Ur a' Dadai János Uram Gyepűjéből egy karot ki rántván verni kergetni kezdette, míg a' sertések ki haladtak a' Gyepűn [Dés; DLt 82/1810].

Sz. 1710: a németek közül is nyolcvanöt megsebese-dék nem lett volna csuda, ha egy lábíg ott vesztenek volna ... ha Pekri jó hadi generál lett volna, de az Isten a sok istentelen gonoszágért, praedálásért, ott sem segíti meg őket, s már a szájokban levő falatot is kirántá a fogok közül [CsH 382. — 1707-re von. feljegyzés].

6. kicsikar; a extorca, a stoarce cu sila; von jm etw. ertrotzen/erpressen. 1710: mivel a hadi operációban pénzre vala szüksége, a császári tárház penig üres vala, tudván, hogy a jesuiták keze alatt a Domus Professában számtalan kincs hever, rájok küldé s ötmillió pénzt csakhamar kiránta tőlök, és avval a pénzzel tizenkétezer emberből álló armádát készíttete [CsH 359. — 1705-re von. feljegyzés].

7. eltöröl; a anula; abschaffen, aufheben. 1668: Im az Balog Máthé uram jószágírul irt articulus kiránták. Ha azért ő nagyságát megtalálja, csak tegyen halasztást, de újabb ígéretet ne tegyen [TML IV, 389 Teleki Mihály Nalácsi Istvánhoz].

kiránthat kihúzhat; a putea smulge; hervorziehen können. 1585: Biro Mihály ... vallia ... Ky Menek hazam eleibe, mert chak harmad haz vala az dolog ... az Aszonyhoz wthe az Iffiw, es a Gereznaiaba akada a' chakany Es vgy erkezek oda takach Kelemen, es vgy wthe Agyon, azon wdeo keozbe hogy a chakant a' Gereznabol a' legen meeg ky Nem ranthatta vala [Kv; TJK IV/1. 475-6].

kiráz 1. kihullat/szór; a vārsa; herausschütten. 1606: osuat Janos az sakbul az kortuelt akarja volt ki raznj, Jmreh Lukacze ne(m) hadgia volt [UszT 20/203 Joannes Zel de Kis Kede Seruitor Georgy Janosi vall.] | az keörtuelt ... osuat Janos razta volt eleőzer eggik sakbul kj [i.h. 20/204 Catherina consors Stephani Nagj zs vall.]. 1617: foga a zatyrot Seres Istua(n) ki raza az hust az zekre, de Ismet vgia(n) Seres Istua(n) az zatiórba raka [Mv; MvLt 290.25a].

2. (jóságból/tisztségből) kiebrudal; a scoate, a da afară (dintr-o proprietate/funcție); (Gut/Amt) auskegeln/booten. 1710: Ez^a decretum hozott vala a császartól, hogy minden fiscális jóságookról, dézmákról, árendákról, kiket a donatáriusok birtanak, productió legyen ... Hozzá is fogának Fejérváratt, ki is ráznak vala sok donatáriust a jóságokból, ha a Rákóczi irruptiója ne következék [CsH 321. — ^aGróf Seau].

3. ~ *a fejedelemségből* kirepít vkit a fejedelemségből; a înlătura (pe cineva) de la domnie; jn aus dem Fürstentum her/hinauswerfen/schmeißen. 1618: voltunk 10 úttal szembe Görcsi Mehmet pasával de soha csak egy szembeletünkön sem mulata el, hogy fenyegetés módra elő nem hozta volna azt, hogy Rákóczi Zsigmond is németes volt, s ő mint rázta volt ki az fejedelemségből [BTN^c 109].

4. ~ *vkit a hideg* hidegrázást kap, kileli a hideg; a-l scutura frigurile pe cineva; vom Fieber geschüttelt werden, Schüttelfrost haben. 1806: Vasárnap volt, egy darabig jáztodtam de azután lebetegedtem ... ki rázot az hideg azután forroságom volt [Dés; KMN 317]. 1808: a Dajkát újra erőssen ki rázta a hideg, még egy Dajkánk is anyitt nem betegeskedett, mint ez [Buza SzD; JHb Jósika János lev.].

5. ~ *za magát vmiből* tisztázza magát vmilyen gyanúsítás/vád alól; a se dezvinováti; sich gegen eine Verdächtigung/Beschuldigung rechtfertigen. 1678: az gyűlést^a bizony magam sollicitálnám s oda elküldeném mentségeimet s bizony úgy hiszem, sokbúl ki is rázná magát Kglđ [TML VIII, 48-9 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz. — ^aAz ogy-t].

kirázat szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: belit ~ *ja* (szekérrel) agyonrázatja magát; a se lăsa hurducat/scuturat tare (de căruță); sich (vom Wagen) zerschütteln lassen. 1823-1830: Ezen Welhota nevű falun túl csakhamar értünk a völgyek közé, ahol erdős-köves helyek vagynak ha itt az ember belit kiráztatni vagy nyakát kitőretni nem akarja, szálljon le a szekérről s gyalogoljon [FogE 179].

kirázogat 1. kihullat/szór; a vārsa; herausschütten. 1693: az én be kötöt sakomat ki oldotta es a' benne levő portekaimat kirázogatta, ki rázogatvan azok között el nehany Gombolyagb(an) levő Fonalaimat hatalmasul el vevén [Dés; Jk].

2. *gúny* kiebrudal; a alunga; ausbooten/kegeln. 1614: 1604 esztendőben ősszel támada Bocskai István az hajdúkkal az németekre, ki nagy csodálatos győzelemmel jára, és mind addig, hogy ugyan kirázogatá^a azért Erdélyből s Magyarországból az németeket [BTN^c 55].

kireked 1. *átv is* kirekesztődik/szorul vhonnan/vmiből; a rămîne pe dinafară; ausgeschlossen werden.

1661: Érttem, mit irsz hogyha asszonyunk Husztra talál menni, kirekednél, ott el nem férnétek [TML II, 119 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithhoz]. 1681: Lazár Janosne udeo előtt az az hét holnapra Gyermekeket hozot melly miat paraznasag(na)k suspitiojaba(n) vayo(n). Deliberatum. Az birak tizenötöd nap alatt igazítsak dolgokat, egyeb arant az Gyülekezetből ki rekednek [SzJk 161]. 1710 k.: superveniált Kolosvár felől a Rákóczi hada, kirekede, az atyámnak szörnyű bosszúságára és szomorúságára [BÖn. 563]. 1732/1777: mi oka, hogy most azon Czigányok birodalmából ki rekedtenek ... Néhai Sárosi György idősb Uram maradeki? [Msz; DobLev. III/505. 7a vkj].

2. kifogy (idővon.); a se termina/incheia, a lua sfiřit; zu Ende/ausgehen, keine Zeit übrigbleiben. Szk: ~ *eből az esztendőből*. 1667: már ebből az esztendőből kirekedtünk, de lehetetlen, az vezér ezt az telet Candiaba töltse [TML IV, 181 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] * ~ *az időből*. 1727: Mint hogj az időből ki rekedtünk most végezünk hogj az melly Antiqua Sessiocon ember nem lakik az olyan pusztá Antiqua Sessio ut(n) valo kaszáló nyillakat most el vévén és ... adassék oly szegény Városunk lakosának, ki az Ne(m)es Város minden, fele Terheit Supportállya [Dés; Jk 363a]. 1732: az üdöböl az mint látjuk majd ki rekedünk [Kv; Pk 3].

kirekedés kinn/kivülmaradás/rekedés; rămînere în afara (a ceva); Ausbleiben/schließung. 1734: mint hogj ez mostani folyó 1734 esztendőb(en) igen el késet a Dez-málás, igen káros(na)k tapaszalván(n) sok Deesi lakosok(na)k Borok(na)k azon Conclum szerint lejendo ki rekedések Azert tetczet ujjabb(an) Concludalni, hogj az kik(ne)k illyen okkal kinn maradtot volna Aknai Borok^a ez utannis szabadoson be hozhassák [Dés; Jk 451a. — ^a A városiaknak a tőszomszédos Désakna szőlőhegyein termett boruk].

kirekeszt 1. (vmilyen helyiségből) kizár; a încuia ușă (unei încăperi) lășind pe cineva afară; (aus irgendeinem Raum) aussperren. 1606: be ieowe Albert, Dienes Georgiet ky rekezték, azon az aiot dergetni kezdeh Dienes Georgy s mondanah hogy bochassuk be mert be teori az aiot [UszT 20/111]. 1632: az első urat ... ez az Aszony hitetlenül hatta volt el ... euuel az Giörgi Deak-kal valo Paraznasagokat nem lattam, hanem az szolgálóitoktól hallottam ... hogi oket ki rekeztik az házból es ómagok ketten halnak oda be [Mv; MvLt 290. 95a]. 1722: Tudom aztis, s lattam szemeimmel, hogy egy alkalmatossággal, estve késén, vacsora után, ki rekeszték az házból ... s eleget keredék be, hogy be menyen, de az nem ereszték [Mikefva KK; BfN X. 2/113 Maria Vajda providi Michaelis Molnar cons. (32) vall.].

2. vmit el/körülkerít/zár; a înconjura/împrejmui/îngrădi; etw. umschließen. 1747: (A méta) innen a mező szélén egyenesen vissza tervén, minden szántó, és kaszáló földeket kirekesztvén nyúlik a Kis és Nagy Bükkös között valo életkére [Nagyida K; EHA]. 1755: egy Diszno Oil, mely is az udvartol kivagyon rekesztve Sövenből font Gyalog kertvel [HSzj disznó-ól al.].

3. vkit örökségéből/tulajdonából/vminek jogos használatából kizár; a exclude pe cineva din succesiune/proprietate; jn aus dem Erbe/der Erbschaft/dem Eigentum/dem rechtmäßigen Gebrauch ausschließen. 1584: Pe-

theok Imreh vallia De mikor meg holt volna Daroczy Ianos Az fia Daroczy Peter succedala, Es azt vallia vala hogy semmié Ne(m) leót volna Az Attianak, hane(m) mind Eowe volna Melj okon az hugayt ky rekesztény wgiekezet Az Atthiay Iokbol [Kv; Tjk IV/1. 229]. 1677: A' Lo kötő helyek dolgából maradgyon-meg eddig valo usus, mely az vólt, hogy az olyan helyeken a' hadban szolgáló szabad emberek szoktak lovakat tartani; ugy mindazonáltal hogy a' szegínységet-is ne rekeszték-ki a' Falu közönséges határának élésétől [AC 241]. 1747: némelj Falu földet Ecclesia Földének nevezték, és Ecclesia földének változtatván szinelvén, ez utonnis a Possessorokot belőlők ki rekesztettek [Kük.; Ks 17. LXXXII. 8]. 1817: Demény György Ur .. a maga javait Szabad kényneből kívánnya el idegeníteni és engemet s Testvéreimet vagy Maradekinkat azoknak jövendőbéli birhatásoktól ki rekesztetni, holott .. azak egyenesen Minket illetnek [Ne; DobLev. V/1009].

4. kiközösít/zár vkit vmből; a exclude/elimina pe cineva de undeva; jn ächten/aus einer Sache ausschließen. 1602: Balogh Georgh Colosy ... vallia hogy eotet Berzete Mihaly hitta buza hordany Coloson es az en zekere-men nyolcuan kilench kalongyat hordottam be ennekem azt mondotta Berzete hogy harman egy tarsasagban vadnak Berzete mihaltis minth rekesztettek ky s minth nem, nem tudom [Kv; Tjk VI/1. 613]. 1605: No-ha ennek eleotte valo Eodeobennis ... az en fiamnak Amadi Balintnak sokszor valo eztekelessebeol es haborgatassabol tootom volth Testamentumot ... leanimoth ki rekeztuen beleolle ... az eleobbi megh irth Testamentumot telljessegele ereotlenne hagyom [JHbK XXIV/16]. 1614: minden varosokban es ereossegekben akj houa zeret mennj, az Nemes Emberek feleség(es)teol giermeketől, marhastol be boczatassanak, es zalastis adgianak nekik, es azok az varosbeliek, magokkal egiarant oltalmazzak es semmifele ellenségek ki se adgiak, es ha bekessegre menne az dologh, abbul azokat se rekezzek kj [Ks 87 egy-i végzés]. 1761: Domokos Istvan Urat is, a fiak onnan^a ki akarjak rekesztetni hogy tzeljokat hamarabb el érhessek, és e szerint mindennemű mobile és imobilieket nalunk nélkül fel osszsanak [Hsz; BLev. — ^a Az osztóztató biztosok közül]. 1853: ha valamelyik fél e vég akaratomán meg nem nyugodna, azt az apai dualitasomból átak alatt ki rekesztem [Kv; Végr.].

5. átv vmi kizár vmit; a exclude; etw. ausgeschlossen werden. 1782/1799: ó Nagyságokkal illyeten modon tett meg edgyezésünk ki nem rekesztette azt, hogy ide hátrábbis valamint eddig a' külsők szabadoson be hozhattak hogy be ne hozhassanak, a' mint hogy a' Contractusunkis ugy tartya, a' mellyet a' tisztelt Urakkal inealtunk [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 370].

6. (vmilyen tisztségből) eltávolít; a îndepărta/scoate (dintr-o funcție); (aus dem Amt) entfernen. 1657: az kik elszaladhatának, császár pártjára futának, s azután is ellenségink lőnek, Szunyogot az kővári kapitánságból kirekeszték, Gyulafi Sámuel, ki veji vala az gubernátor-nak, collocálák helyében [KemÖn. 114].

7. vall kisémmiz/tilt; a exclude/înlătura; jn um etw. prellen, ausschließen, verweisen. 1758: Hiszem is, hogy ő szent felsége ... a kegyelmébe vévén, az örökké tartó boldogságból, több szegény megtérő bűnösökkel együtt, ki nem rekeszt és nékem is részt ad a mennyeknek országában [RettE 81].

8. ~i magát kizárja magamagát vmiből; a renunčia la ceva; sich selbst ausschließen. 1677: ki-rekesztetnek azok-is, kik magokat ki-rekesztették a' Nemessi szabadságból, és valamely végezéseknek, vagy kötelezéseknek alkalmatosságával Nemessi szabadságokat lekötötték, kik ellen a' magok kötelezése szerint procedálhatnak [AC 84].

Szk: *mindenből ~i magát* minden örökségéről lemond. 1586: Dobray Peteőr Az eöstől es attyoktól maradot minden Joszagot Eöreökseget, Aranyat, Ezws-tótt, es pinzt, Egyebetjs minden Ingo Marhat az Eöchej-nek Engede mindenekbeol magát kj rekesztve(n) es kez-zett ky Vewén [Lesnek H; IB VI. 225/16].

9. vkit házából/jószágából kitesz; a da afară pe cineva din propria sa locuință/avere; jn aus dem eigenen Haus/Gut (her)aussetzen/ausbooten. 1584: Zasz Balint vallia az Azzonnak Bodogh Azzony Napigh volt za-bad a' hazban lakny, de hogy az el mult ky Akarta Kós Istwan vetny, Es az Azzony igr zollot: titlak vgymond mind Addig amegh vra(m) megh leó hogy az hazbol enge(m) ky Ne Rekesz [Kv; TJK IV/1. 318]. 1591: Miert hogy penigh engemet teorweny nelkwl rekesztet ky ez eoreoksegbul minde(n) haznauval megh kivano(m) valami beli marhaia volt az en masik ania(m)nak [UszT]. 1593: Zilagi orsolia vallia: Nem tudom semmi gonossagat sem faitalansagat Caspar kouachnak Jstuan kouachneual, hanem azt tudom hogy Jstuan kouach ky wzte, es ki rekesztette mind giermekesteol az feleseget hazabol [Kv; TJK V/1.379]. 1629: az eöröksegek egy darabjat el beöczülloettek vala az Uarbely hazbolis ki rekesztette vala Szabo Danit az mas felesége adossa-gaert [Mv; MvLt 290. 174b]. 1790: nem a' lesz vala a' Törvenyes ut es mod, hogi a' Nemes Captalan engemet Contractusam mellet valo Jószágambol ki rekeszszem, es azt tsak Simpliciter a' nekem való minden hírtétel nél-kult es Consensusom ellen másnak általadgia [Radnót KK; DobLev. III/678]. 1816: leg Törvényesebben lenne az ezen Praediumhaz tartazo igrz vereket ki keresni, azak között Törvényes osztajt tenni annal fogva a belölle meltatlanul részesülteket ki rekesztetni, igr kinek, kinek igazga ki szakasztatnek [Kövend TA; Borb. II].

10. kitessék; a da afară; a invita/pofti pe cineva (să iasă) afară; (hinaus)bugsieren, höflich hinausschaffen. 1618: mikor az salutatio után legelőször az derék tracta-tusnak kell vala lenni, akkor mindnyájunkat kirekeszté-nek, csak egy sem volt bennünk se tolmács, se senki [BTN 146].

11. (vhonnan) kitilt; a interzice (cuiva) să mai intre (unde); verweisen, aus einer Sache ausweisen. 1671: sok helyeken eddig abutaltanak a Viót Tisztek, sokszor a' magok Erdejéből a szegénység marhájit ki-rekeszt-vén, más idegen marhákat fogadtak a' Fiscus marhai közzé; Végeztük azért hogy ha hol ilyen idegen marhákat találtnak, azon Székeknek Tisztei szabadossan el-vehessék az ilyen idegen marhákat magok számokra [CC 51]. 1767: Soha eddig az ideig ezen falu, s Possessoratus nem rekesztette ki a Tulkokat, az ökör Tilalmas-bol | Soha nekünk ez a Szokásunk nem volt, hogy az ök-rök tilalmassából ki rekesztettük volna a tulkokat, adig mig ... Horváth Gergely Uram tavaly s az iden nem kez-dette tiltogotni [Burjánosóbuda K; JHbK LVI/5. 14–5].

12. (mesterség gyakorlásától) eltilt; a interzice cuiva (exercitarea meseriei); (Ausübung eines Berufs/Hand-

werks) verboten. 1783: Minthogy királybíró uram is azt írja, hogy Tamást nem lehet kirekesztetni a mészáros-sá-gból, s a falunak is tetszik az ő mészáros-sága, megítélte-tett, hogy ezután is Szent György-napig fele az időnek Veres József, a más fele pedig Mészáros Tamásé legyen [Árkos Hsz; RSzF 291].

13. kiszorít; a lua locul, a da la o parte; verdrängen. 1832: nem-is lehetnek Hazafiak ezen Nemes Városban, tsak Kereskedés kedvéért be szállott Jövevények az ilyenek ki rekesztették a' valóságos Hazafit a Város Pri-villegiált Nemes Tagját [Dés; DLt 693].

14. elvág/zár; a tăia; durchschneiden, verschließen. 1657: valahány seregeket az Ipoly vizén általindíték, mintha hátul akarnám venni, s az vár útjától kirekeszte-ném őket [KemÖn. 249].

15. mellőz, figyelmen kívül hagy vmit; a ignora/negli-ja; außer acht lassen, beiseite lassen. 1567: az meg Jrth Reez Jozagonkat ... az my keppen eo atta vgy valtwyk meg mynden fele Bechywth ky rekeztwen [Gyf; Ks]. 1651: egy uice lspanit es egy vice szolga birot melleje uiuen Marothy Jst(uan) vagi maradijja ezen leuelnek erejeuel az megh irt szalagos feoldeket minden teóruinbelj reme-dyomokat ki rekeztuen el foglalhasson (!) es foglaltat-hasson (!) [Diód K; JHbK XVI/25]. 1793: a' ki ezen egyezésünket akár mitsoda szin alatt meg-szegné, azon a' meg-álló fél a fenn irt Vinculumot tóstént tsak egy Szolga Biro erejével is ... Minden Törvényes Menedé-ket ki rekesztvén, meg vehesse, és vétethesse [A.jára TA; Borb.]. 1806: (Az erdőpásztor) titkos praevaricatioba nem elegyedik, sőt ha effélét akárkiben észre vészen, minden tekintet ki rekesztve, tóstént bé jelenti, meg fog-ja, zálogolja [Erdőszengyel MT; TSB 43].

kirekesztendő kitiltandó; cei căroră urmează să li se interzică accesul unde; zu verweisen/auszuweisen. 1853: nemelylek ez utánra magokat az erdőkből vagy egészenen vagy leg alább jobb részbe ki rekesztendőeknek remélve most egészenen arra támaszkodva pusztítani akarják [Pálfa U; Pf Illyés Mihály jegyző kezével].

kirekesztés 1. (vhonnan való) kitétel; scoaterea/înde-părtarea cuiva (de unde); (aus irgendwoher) Aus-setzung/bootung. 1848: Házi portékáimnak nagy része a Temetéskor példa nélkült való moddal meg lopattak, most az Házbol lett ki rekesztes által még nagyobb mér-tékben el lopattak meg félegesítettetek [Koppánd AF; DobLev. V/1274].

2. kirekesztődés, kívülrekedés; ráminere (forjtá) în afara (a ceva); Ausschließung/sperrung. 1662: Az vá-rospan nagy zendüléssel valának, de kijőni semmikép-pen nem merészlének, mindaddig is, míg a mieink elun-ván a lesben való várakozásokat, onnan kiindulának, kimutatván magokat, a gyulaiaik zászlóstul a kertek vé-géig kijőttek, de, hihető, kirekesztéstől félvén, kiebb menni utánok nem merészlettek vala, álgýúval hozzájok csak vagy kétszer lőttek vala [SKr 413].

3. kizárás; excludere; Ausschließung. 1661: ha pe-diglen császár öfelsége az mi kirekesztésünkkel megbé-kellenék, vagy pedig fegyverrel is nem akarna oltalmaz-ni ... és igr az utolsó szükségűtől kényszerítettvén fegy-verhez kell nyúlunk, és ha az hazában nem marad-hatnánk, törekedjék ökegyelme azon, hogy az öfelsége birodalmában lehessen befogadtatásunk és bántódás

2. el/tiltított; pus sub interdictie; ausge/verwiesen. 1710: Remonstrálja, minemü istentelen s a keresztény világtól egynehányszor átok alatt kirekesztett tudományt tanítanak tudniillik hogy egymásnak adott hitet megszeghetik, külsőképpen, ha kénserítik, csak bátran megesküdjenek, de belől az elméjekben mást gondoljanak [CsH 387].

3. kivételként említett/megjelölt; mentionat ca exceptie; als Ausnahme erwähnt/bezeichnet. 1681: Az mindenféle büntetésért való bírság (: az két, oda fel ki rekesztett okon kívül mindazaltal :) mégyen tiszt uram kezében [CsVh 99].

kirekeszthet kizárhat; a putea exclude; ausschließen können. 1588: Immar eo kgrmek varosul el vntak az sok feo Nemes zemelieknek panazolkodasat az varosa valo zidalmokat, Azonkeppen Varosbely Attiankfaynak az keomyweseknek tudatlansaga miat Nagy karwallasokat ... vgy Annysra hogy teob Reze zerent Nem Allando Amit chinalnak Melybeol vilagoson lazczik ... hogy Nem elegendendo mesterek Es Nem Erdemelnék semmikeppen oly lewelet hogy Ideghen lo tudos mestereket ky rekezhessenek es az Tudos mesterek be Ne Ieohessenek megh Ne telepedhessenek [Kv; TanJk 1/1. 60–1].

kirekesztő 1. kizáró; de excludere; ausschließend, Ausschluss-. 1818: Azon esetben, ha más valaki meg tudna aztot bizonyítani hogy ő már ennek előtte ezen N. Fejedelemségbe vagy a Partiumba ehez hasonló, és essentijára nézve attól semmit sem különböző Machinát talált volna fel és készített volna, ezen másokat kirekesztő privilegium azonnal erőteljesnek meg és ugy vétessék mindha nemis adatot volna [Kv; DLt 456]. 1824: Mivel Ns Décs Várossa közönsége ezen Várost, minden Regale beneficiumaival edgyütt pleno jure bírja, és a Ser főzés, és árultathatás jussait ez ideigis másokat ki rekesztő jussal használta; ezen jussában involálni ... telyességgel meg nem engedi; azért ezennel inteti az Urat ... bé hozott Serét akárhová el vitetni, tétetni [Dés; DLt 206].

2. kizárólagos; exclusiv; ausschließl. 1839: Tudja-e a Tanu abban az exponensnek ki rekesztő békességes birtokát, vagy sem? [Fejér m.; DobLev. V/1223.4 vk. — ^aA vk-ben jelzett földben]. 1847: mérészt^a mind a királyi kincstár kirekesztő birtokában levő erdőkből fávágásra engedelmet adni, mind arra ingerelni, hogy az erdőültetvényeket tépjék ki [VKp 296. — ^aA lázítással vádolt Varga Katalin].

kirekesztőleg kizárólagosan; exclusiv; ausschließl. 1839: Tudam hogy ezen meg szomszédolt allodialis fölgyét az exponens aszszony^a ki rekesztőleg — békességesen birta [Szentbenedek AF; DobLev. V/1223. 4 Nemtelen Szakás Vaszilia (54) vall. — ^aÖzv. Bartok Adámné Dobolyi Klára]. 1854: Rendelem, hogy minden névvel nevezendő ingo és ingatlan vagyonom ... légyenek ... kirekesztőleg Feleségemé Dálnoki Benkő Juliannájé [Kv; Végr.].

kirendel 1. (hivatalos minőségben) kiküld; a delega (oficial); (amtlich) entsenden. 1783: mind a két pars hibázott, felit fizessék meg a pástorok per estimationem,

felit peng szvenveje el az Udvar, itiltetett. Estimatorokot peng kirendelte ezeket a gazdák törvénye^a [Árkos Hsz; RSzF 215. — ^aKöv. a fels.]. 1795: a Dombai^a köz helyek osztályára, a Tktes Vármegye kebeléből érdemes Co(mmi)ssarius Urak vagynak ki rendelve [Ádamos KK; Jkb XX/18. — ^aA Dombó (KK) határában levő]. 1800: mint értetem Sebes lofuttaba ide Detsbe lett meg érkezésivel a Tiszt ezen uton engemetis ki rendelt volt, hogy fognok el a kerdezt Személyt, de Szerentsemre hon nem voltam [Décse SzD; Ks 92 Vegyes ir.]. 1845: Alább irattak Ip Helysége Hüttes bírái adjuk ezen betsű Levelünket arról: hogy . ki rendelvén bennünket Rendes Al Ispány Tekintetes Kabos Joseff Ur, hogy az Méltóságos Biro László Ur Erdejét betsűlnük meg — El mentünk és fel számláltuk a fíjatalakat [Ipp Sz; Végr. Vall.].

2. (vmilyen munkára) kiharancsol; a ordona (cuiva) sá iasá (la lucru); (zu igrandeiner Arbeit) hinausbe-fehlen. 1826: A temetésen jelen levő kalandosok közül a kiket a' dékány testvivőnek sors szerint kirendel és ennek nem engedelmeskedik, büntetése d. 24 [Kv; EM XI, 375 A külközép-utcai Kalandos-társaság art.]. 1844: a Méltóságos Udvar porontsoltatlyából ellentállásra vagyon ki rendelve [Százaspatak Hsz; Berz. 17]. 1852: A Városgazda Köteles . a város dolgai igazítására keze alá adott napszámosokat, ugy nevezett város dolgásokat a' szükséghez megkivántató menyiségben igazságosan ki rendelni, azokra felügyelni, semmi szín és ürügy alatt egyiket a' másiknál inkább nem terhelni [Dés; DLt 180].

3. harcra kivezényel; a da ordin sá iasá la luptă; (zum Kampf) ausrücken lassen. 1705: Kos Mihály megparancsolván, hogy csak készen várják az ellenséget, úgy amint már kirendelte vala őket, maga elejébe nyargalván egynehányadmagával, egymásra ismerének^a [WIN I, 654. — ^aA két, távolból egymást ellenségnek vélő labanc csapat].

4. (szolgálatra) beoszt; a pune (de serviciu); (zum Dienst) einteilen. 1781: a' tizedesek magok tizedejkből a' mint a rend tanálja minden reggel azon nap estvéjire kiálló Nyoltz Strásákat ki rendelyék jó reggel, hogy ott hon tanálják s hírré tehessék hitelesen [Torockó; TLev. 2/5].

5. előállít; a ordona sá se prezinte undeva; vorführen. 1791: parantsol Natságod hogy 20 szekereket a Bükk aol ki rendelvén az magok erejeken bort vigyenek [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1805: Anyinoszai Dán Dobre panasolja hogy ez előtt 3. esztendő(k)el egy oda valo szegény özvegy Aszszonynak a lovát postaságra ki rendelvén egy Limitaneus Tiszt alá, a' lova az utba el döglött — és ő máig is kárba van [H; JF 36].

6. (parancsal) kijelöl; a desemna (prin ordin); (durch Befehl) bestimmen/zeichnen. 1592: Az utan az törveni utan ki menik rea ki rendelnek az Vraim ennekem ket holdot benne, akkor Alard Mathe ugian megis hagia hog' meg mongiak nek hog' az kisebb (!) eskottek ozlása le zallot Capitan Vram előtt [UszT. — ^aTi. a földosztása]. 1719: kellettett a Tisztekre ... bizni, kikis a praemittalando qvártélyok Designatorival minkeleltte a Militia bé szállana, ki rendellyék mostani állapotához illendő qvártélyát [Ks 83 gub.]. 1811: Egybe-gyülekezővén nemes Szárhegy falvának hütös bírái és esküttjei, ez okon, hogy közönségesen az esztenáknak

szükséges léendő havasokat kirendeljük [Szarhegy CS; RSzF 184].

kirendelendő 1. (hivatalos minőségben) kiküldendő; care urmează să fie delegat (oficial); wer (amtlich) zu entsenden ist. 1797: meg kívánom, hogy ... arra kirendelendő Biztosság által in integrum restituáltassam, megfordítván minden káromot [M.igen AF; DobLev. IV/780. 1]. 1804: (A) más fél Sessiok ... addigis míg az erre meg hivando és ki rendelendő Birák által a helynek színin kinek kinek része ki nevezetik közre használtassanak [Marosszitimre AF; i.h. IV/874. 9b]. 1819: (A mézárások) proba marhát vásárollyanak, s a próbára való Marhát haza érkezésével a Magistratus által ki rendelendő biztosság előtt vágatassanak bé, s a próbára levagott Marhának husa Melegen ne fontoltassék meg [Kv; MészCLEv.].

2. kijelölendő; care urmează să fie desemnat; zu bezeichnend/stimmend. 1794/1795: a' Papok(na)k közhíresei es Predikatioi igen sületlenek sok helyeken ... Mellyre nezve hogy a' Gen. Sz. Synodus arra ki rendelendő erdemes Atyafiak által ut mutatást készitven a' Gyengébb Lelki Tanitok(na)k es a' szükségesebb Mate-riakra Predikatiokat es olyan könyörgéseket iratni mellyek erthetők és buzgóságosok lennének [M.bikal K; RAK 14]. 1832: Ezenn beállott Fársangi napokban szándékunk lévén ... bálakat tartani ... az ki rendelendő Bal Commissáriusok között Magisztrátualis Assessor Tekintetes Keresztes Farkas és Dadai Sándor Ura-kat kirendelni Ujjabban instáljuk [Dés; DLt 84].

kirendelés 1. (hivatalos) kiküldés; delegare (oficială); (amtliche) Entsendung. 1831 u.: kérésem ... a köz erő ki rendelése iránt a Fíges K. Guberniumnak ajáltatott [K; Somb. II].

2. elrendelés; ordonanjă; Verordnung. 1835: a fiscalis actio ellenemi ki rendelése meg határozottatott, meljnek kezdetit a leg tisztább s nyuguttab lélekkel várom [Kv; WLt Kelemen Benjámin nyil.].

kirendelődik kipanarsoltatik/rendeltetik; a fi ordonat (cuiva) să iasă (la lucru); beigeordnet werden. 1840 k.: A Disposition ki rendelődnek a fa vágók [Görgény MT; Born. G. XXIVb Csiki Sámuel lev.].

kirendelt 1. (hivatalos minőségben) kiküldött; care a fost delegat (oficial); (amtlich) entsandt/hinausbestellt. 1769: valamely helységben a Marha dógi ki ütné magát ... tartoznak az Birák és Esküttek az illyenekre ki rendelt Commissariusnak ... jelentést tenni [UszLt XIII. 97]. 1780: mindenik Verős Kovács tiz fontos jó ép kasza vasakat, és két sing Vasat egy kaszavas számba, az arra ki rendelt Vas Dázmásnak, minden mivéből annak kezdetitől fogva proportionate ki adni tartozzék [Torockó; TLv. 6b]. 1808: Mi Kövendi Nagy Péter, Gál Mojses, és Tanka Mojses mind hárman Nemes Aranyos Széknek hités Assessorai, és az aláb következendő Osztálynak vegben vitelére ... kirendelt Divisor Commissariusok ... el mentünk a Székely Márton ő Kegyelme lako Házához ... előttünk mind két Felek magok Praetensiojokot, és Reflexiojokat fel adták [Asz; Borb. II].

2. (vmilyen munkára) kipanarsolt; scos prin poruncă (la lucru); (zu irgendeiner Arbeit) beigeordnet/hin-

ausbestellt. 1791: a Kólosvárra ki rendelt szekér (: mig dézma hajtani az Erdő hatságon jártom :) elé állatt, s itt az Udvarba találtom [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1847: Varga Katalin ... meg nem engedte, hogy az oda kirendelt emberek az erdőzeti magokat elűtessék [VKp 249].

3. elrendelt; care a fost stabilit prin ordin; verordnet. 1824: az általam bé küldött Akták hozzám viszzá küldettek, azon szoross meghagyással, hogy ... a' Tiszt-ségtől ki-rendelt Investiga(tio)t a' leg-sietőbb módon be-vegeztessém [Gyérnessztkirály TA; TLt Praes. ir. 65/827-hez gr. Torotzkai Pál kezével].

4. meghatározott; fixat/stabilit prin ordin; bestimmt, festgelegt. 1769: Parancsollyuk kegyk(ne)k, hogy a ki-rendelt Naturalékot olly készen tarcsák, hogy ... a melly nap parantsoltatik leg ottan Csikba indithas-sák [UszLt XIII. 97]. 1864: Minden igavonó marhával biro gazda azon esetben, ha a kirendelt időre ekéjével vagy szekerével ... ekkai vagy papi dologra ki nem áll, Egy frt 20 xrral büntetődik [M.bikal K; RAK 251].

5. (örsege) kiállni parancsolt; pus (de pază); (auf Wache) zu stehen befohlen. 1781 a' tizedesek ... minden reggel azon nap estvéjire ki álló Nyóltz Strásákat ki rendelyek jó reggel hogy othon tanálják s hírré tehessék hitelesen, ne hogy azzal mentse magát a' ki rendelt Strá-sa, neki hirt nem tett a' tizedes [Torockó; TLv. 2/5].

6. kijelölt; desemnat; bestimmt/zeichnet. 1769: a ki rendelt Faluk a kirendelt Utakat ... tartoznak reparal-ni [UszLt XIII. 97]. 1843: Mészáros János ... mestersé-gét illő uton nem gyakorolta maga Kezire Kontárkadott ... utasittatik a Czehtol Kirendelt Mester társunk mű-helyében mesterségbeli gyakorlása ki mutatasára [Kv; ACProt. II].

kirendeltet 1. (hivatalos minőségben) kiküldet; a delega (oficial); (amtlich) entsenden lassen. 1802: egy él erdő Nevű és Mind a két falutol^a magáénak lenni praetendált köz helynek Meg vizsgálására, s a Métális differentianak el igazittására Biztos Urakat kérnek ki rendeltettni [Kv; JHb LXVII/4. 10. — ^aBurjánosó- és -új-buda K].

2. (vmely munka elvégzésére) elküldet, meneszt; a trimate undeva (pentru efectuarea unei munci); (zur Erledigung/Verrichtung irgendeiner Arbeit) hinschicken/gehen lassen. 1817 k.: Az ökreket ki rendeltettem Sárpatakra a' kórok (!)^a után, 's holnap estvére oda is érkez-nek [Héderfája KK; IB. Veress István tl lev. — ^aTollvét-ség karók h.].

kirendeltetés (hivatalos) kiküldetés; delegatie (oficială); (amtliche) Entsendung/Beordnung. 1830: (Az) Exequutor Ur ... Fel olvastatta velem elsöbenis A Tkts V Király Biro Nagy Dániel Ur által, ezen Exequu-tiora lett ki rendeltetésit [Msz; DobLev. V/1158. 1]. 1844: Törvényes ki rendeltetésünk mellett ... Medeseri Tkts Ferentzi Lajos Ur által lett megtalálásunkra meg jelentünk Gagyba [Gagy U; Pf].

kirendeltetett I. mn 1. (hivatalos minőségben) kiküldet-tett; delegat (oficial); (amtlich) entsandt/beigeordnet. 1798: Néhai Tkts Bartók Sándor Ur ingó és Ingatlan Vagyonjainak inventatiojára és ... azok(na)k négy Gyermekai között való el osztattatására is ... ki rendel-tetett Regiusok lévén, Ezen két rendbeli munkának tör-

vényesen ki szabotott árrát effective ki fizetve ... perciálutuk [M. igen AF; DobLev. IV/801]. 1826: En Gyalakuti Grof Lázár István ezennel solemni cum protestatione declaralom a' kirendeltetett Tekintetes Oculatoria Commissio előtt a' következendőket [Msz; GyL].

2. vmilyen feladat/munka elvégzésére kipanarsoltatott/menesztett; trimis undeva (pentru efectuarea unei munci); (zur Verrichtung irgendeiner Aufgabe/Arbeit) beigeordnet/hinausbestellt. 1748: az midönis ... az vásári Strására ki rendeltetett eő Excellenciaja Puskasi, azon potentiariusoknak el fogottotásokra, és az Seremeseknek el szabadítására Concursaltattak volna, a magok kötölösségek szerent; ő kglme ... (a) Görögököt insurgáltotta, ellenek nogatta [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. 1823: Néhai édes Anyánknak Sirját a Kalandazo Társaság által ki rendeltetett Sir árok ki hánták [Dés; DLt].

3. kijelöltetett; desemnat; bestimmt/bezeichnet. 1808/1809: a tegnapi napon ki rendeltetett, és most ujjabban is ki nevezett Bizonyosságok erős hittel meg eskettetvén, kérdeztettek a fen inserált Pontokra [UszLt ComGub. 1753u.].

4. meghatározotatott; stabilit, fixat; festgelegt, bestimmt. 1810: Ha most olyanság halok meg koporsob(a) tévén ketzer 24 oraíg fedetlen tartsanak, akkor bé szegezvén a' koporsot fekete bakatsin boritékot mennél szélesebb(en) és hosszabb(an) tégyenek a' koporsomra és egynéhány szeggel akaszszák meg hogy míg a kertembe(a) a' töllem ki rendeltetett Sirhoz visznek le ne essék [Héderfája KK; IB].

II. *fn* (vhova) kiküldött személy; delegat; Delegierte(r). 1802: A Tul irt resolutio resuscitalatik, vigoráltatik, és a ki rendeltettek ujjabban is exmittáltattnak, Nemes Kolos Vármegye Generalis Székéből ki adta Szarvadi Farkas Fő Notarius [Kv; JHb LXVII/4.9].

kirendeltetik 1. (hivatalos minőségben) kiküldetik; a fi delegat (oficial); (amtlich) entsandt/hinausbestellt werden. 1809: Az Concurrentionalis Cassara nézve meg kívántato, és haladék nélkül véghez vitetendő Conscriptora ki rendeltetett vala de az Katonaság mellől meg nem lehetvén mozdulnon más subjectumot ezen Munkának végben vitelére ... méltotasson ki nevezni [Szkr; UszLt ComGub. 16/2]. 1811: Ezen Pontok szerint Inquirálni ki rendeltetettnek Szolga Biro Sigmond Farkas, és Lesznai Sándor Hites Assessor Vraimék [JHb F 5. 3/3 vallató-pecsét záradéka]. 1849: kérte a Kérelmes hogy a törvényes borozda ki jártatására nézve Biztosok rendeltessenek ki [Sz; Borb. II Simó Pál városi jegyző kezével].

2. (vmilyen munkára) menesztetik/kipanarsoltatik; a fi trimis undeva (pentru efectuarea unei munci); (zur irgendeiner Arbeit) (ab)geschickt/beigeordnet werden. 1875: ki egyházi közmunkára kirendeltetvén, a szabott munkát hanyagság vagy makacsságból nem teljesíténé, az azon időben folyó ígás vagy tenyeres napszám árrában marasztaltassék el ... az egyház közpénztára javára [Damos K; RAK 199].

3. elrendeltetik; a fi ordonat/decretat; verordnet werden. 1828: Maros Csesztvei Tkts Miske Joseff Ur, Tiszteletes Orbán Mátyás Uramat most ... Sz Mihályfalvi ... Papot, a maga házába meg vervén, ezen cselekedetiért ... újra az executio ki rendeltetik, és tentaltatik is

[Fejér m.; DobLev. V/1133.1a]. 1850: A meg nem jelenésre fel hozott mentségei esperes aafiának annyiba tekintetbe vétetődnek, hogy ez uttal ellene az köz-kereset ki nem rendeltetik [Nagykapus K; RAK 3].

4. (örségbe) kiállítatik/kiállni parancsoltatik; a fi pus (de pază); (Wache) zu stehen hinausbestellt werden. 1781: (A) Strásálásnak terhe alól senki immunis ne legyen az egész Városon, se szabadasok, sem mások kik az Udvarokhoz tartaznak, a' Czigányokis ki állani rendre a' mint ki rendeltetnek kételenek lésznek [Torockósztyörgy TA; TLev. 2/5]. 1846: a' jo záros mészárszékéből el oroztatott pénz meg fizetése senki máson nem fenekülhet, mint azon örökön, kik azon éjjelre a' ns Város piattzán és uttzáin ki rendeltetve valának [Dés; DLt 810].

5. kijelöltetik; a fi desemnat; bezeichnet/bestimmt werden. 1794: jobb lenne ha bizonyos számu Deakok rendeltetnének ki arra a' végre, a' kik személyesen köteleznék el magokat arra hogy mindennap fogyatkozás nélkül el fognak járni a' Templomokb(a) [Kv; SRE 294-5]. 1822: tartván attól a Biro hogy el vészik a Legént a kisorsítottól, én is másokkal együtt ki rendeltettem volt a Torjai Templomig kisírónek [Peselné Hsz; HSzjP Füzi Datzó Ferentz (43) col. vall.].

kirendez elrendez; a pune în ordine, a aranja; ordnen. 1799 k.: ha hoszu ölbe hozzák egy ötlet három szekeren ha kurtába egyet két szekeren ... szokták hozatni ki rendezni itten ölbe ki rakatni^a [Kv; AggmLt C. 114. — ^aFát].

kireparál megjavít; a repara; ausbessern. 1814: A Nagy Fogadóba a Pilliárdháznak egy egész új Ablak A Pilliártnak ... Ablakjai (!) az ótska üveg (!) ki vettem, és ... ki réperáltam [Déva; Ks 110 Vegyes ir. Vinkler György üveges kezével]. 1843: Két hámat kireparáltam, a Szügyibe három Sléfet bé vartam [Kv; Újf. I Nemessányi András szíjgyártó kezével].

kirepül 1. ellillan; a o şterge, a dispărea; sich verflüchtigen, entweichen. 1679: Kapi uram is Dévából hop hírével akarván kirepülni, dolga kitudódván, eddig mint új ügy tartatott, ezután mint rab ügy tartatik [TML VII, 437 Teleki Mihály Ispán Ferenchez].

2. kb. meggondolatlanul kibocsáttatik; a fi emis fără chibzuială; unbedacht her/hinausgelassen/entlassen werden. 1676: Az bányai passusról látom, Uram, mint ír-nak Kegyelmednek. Bizony hamar kirepült s hamar foganatja is lett [TML VII, 177 Székely László Teleki Mihályhoz].

kireszel megreszel; a pili; (be)feilen. 1635/1650: Zilahi Pal Vra(m) Inassais Darotzi Ferkeo, ebben az dologban reszes volt, miuel hogy az Sarga rezbeol valo Giürwt eo eontótte, ki reszelte [Kv; ÖCjk]. XVIII. sz. v.: Jagernek atsót (!) kireszeltem belől 12^a [Szászváros; BK. Desi Ferentz kezével. — ^aÉrtsd: dénár v. krajcár].

kirfikli "?" 1804: Edgy fejer Batiz Férsing Balha szín Tafota Kirfiklistől (!) edgyutt [M. köblös SzD; RLt Mohai Farkas hozomány-elismervénye].

kiri kikönyörög/kikunyerál; a se milogi pină la obijnerea a ceva; erflehen/beten, ausbetteln. 1722: ki ad-

ta(m) kevés pénzetskémét dolog feiben, az által folj az oeconomia(m) amaz szükségemben szépecskén adta(m) el Gabonácskát, abbol teremtettem vala pénzetskét, de aszt ki rivá az szegénj oláh töllem [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

kirielejzumos szitk kb. istenátkozta/verte; afurisit, blestemat; gottverdammt/verflucht. 1590: Halla(m) az lewest mente(m) vala fel az Templomba(n) Hogy az Pri-bek hazanal megiek vala, szidgia vala az keresztéseket ā kirie Elejsomos bestie kwrwak kwrwaaniatok [Szu; UszT].

kiriogat kiriasztgat; a alunga, a da afarā; (hin)aus-scheuchen. 1722: Senkit is a maga házából ki riogattott volna Soha nem hallottam [Bélaíva Hsz; HSzjP Fekete Pál (40) pp vall.].

kiritkáz 1788: Egy pár duplás Patyolat Tászli, hozzá valo belső gallérral, ki ritkázva, chez valo varrott udvari gallér [Mv; Tsb 47].

Az 'aszúroz' és a 'vagdalással díszít' jel-re egyaránt gondolhatni.

kirivall ? kikönyörög; a se milogi pinā la obținerea a ceva; ausbeten, erflehen. 1667: Kegyelmed levelét vettem, melyben mit írjon Kegyelmed Zólyomi uram felől, bizony megmondtam vala, hogy más szándékok van, mikor az kezes-leveleket kirivallá, de Kegyelmetek nem nyughaték [TML IV,63 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

kirlán egy év körüli növendék-bárány; cirlan; einjäh-riges Lamm. 1723: Tudok két kirlánt, egy juhott dezmnát Lukánál [Hodák MT; VGy. Prekup Iuón (26) vall.]. 1734: Tudgya-é az Tanu . . . hogy . . . Kornis István . . . eő Nagának . . . Gyekei Greble Pavel nevű Jobbágy Majorja (: Báltsta :) . . . valakinek az ur eő Naga nyáj Juhai közül, Juhakot, berbeteseket, kirlánokot, s Bára-nyokot el adot vagy cserélt volna? [Dob.; KaLt vk]. 1736: Esztendőš Kirlán nro 16 Anya szopo bárány nro 7 Esztendőš Czáp nro 17 [Mikéíva KK; CU XIII/1. 175]. 1748: Adámossan^a Jutot Juhok Szürke öreg Juh 16

Fejér Kirlán 6 Fekete Kirlán 4 Szürke öreg Berbécš 1 [Ks 23. XXIIb. — ^aKK]. 1757: egy fejér Kerlány fekete Kerlány [Szászkerked K; LLt]. 1782: Fejér nagy Juh . . . Fejér Kirlán fekete Kirlán . . . Fejér nagy Berbécš [Mezősámsond MT; Berz. 5. 42. S. 84]. 1784: Egy Berbécš, egy Juh . . . és egy Kirlány [Rücs TA; Ks 21.XV. 22]. 1797: Czirgis André Jobbágy . . . Fejős Juh 7. Kirlány 3 [Háporton AF; CU IX/2. 87a]. 1810: Fejér nyöstény Kirlán Hét fekete Kirlány [Csapó KK; LLt]. 1811: egy kirlánnyát a' Farkasok meg ették [Uzdizsptér K; Tsb 34 Kotsis János lev.]. 1814: négy Juhat s négy kirlánnyát . . . el hajtotta [Buza SzD; LLt Csáky-per 131.L.38]. 1849: Hallottam hogy maradtak valami Kirlányok a mézárósnál [Héjjasíva NK; CsZ].

Szk: bak ~ egy év körüli ürő. 1836: Négy bak Kirlán [M.péterlaka MT; TGsz 18] * *nöstény* ~ egy év körüli növendékjuh. 1719: Nöstény kirlán 79 [Gyeke K; Ks 83]. 1734: Pakulár Juon edj Sámsondi Magjar Legény-nek is adott két fekete nyöstény kirlánokot [Mezőpago-csa MT; Ks]. 1781: Fekete nyöstény Kirlán 10. Fejér nyöstény Kirlán 29 [Koronka MT; Told. 10]. 1810: Fé-

jer Nyöstény kirlán [Csapó KK; LLt]. 1839: Fejér nyös-tén kirlán [Mezőkapus TA; Berz. 20].

L. még a *berbécškirlán* összetételt.

kirlánberbécš egy év körüli növendékkos; cirlan; ein-jähriger Widder. 1719: Kirlán Berbécš 20 Nöstény kirlán 79 [Gyeke K; Ks 83]. 1759: Kirlán Berbécš [Vajdaka-marás K; Mk]. 1759/1779: Kirlán Berbécš [Pusztakama-rás K; Mk]. 1765: Öreg Fejér Berbécš 2 . . . Fejér Kirlán Berbécš 1 [Mezőcsán TA; Ks 26. X]. 1794: Fekete Kirlán Berbécš [Koronka MT; Told. 12/104]. 1810: Fejér Kirlán Berbécš Kilecz Egy fekete Kirlán berbécš [Csapó KK; LLt]. 1838/1839: Egy fekete kirlán berbécš [M.péterlaka MT; TGsz 18]. 1842: Fejér kirlán berbécš Fekete kirlán berbécš [Uzdizsptér K; TGsz 33].

kirlánberke egy év körüli növendék berkejuh; cirlan cu lină creață și scurtă; einjäh-riges, kurzhaariges Schaf. 1766: Fejér Berke Juh Nro 1 Kirlán Berke Nro 2. Fejér kirlán nro 2. Fekete kirlán nro 4 [Szentbenedek SzD; Ks 26.X].

kirlánbőr növendékbárány-bőr; piele de cirlan; Schaffell von einjäh-rigem Schaf. 1723: Csávátlan fejér kirlán bőr nro 1 Csávált juh bőr no 8. Csávált kirlán bőr no 1 [Görgény MT; Born.]. 1772: által adta(m) . . . Fekete Kirlán bőrt 2 [Koronka MT; Told. 5a]. 1776: fel menven ezen Sor épületnek hijjában találtunk Kirlán bőr Csitko bőr [Mezőméhes TA; WassLt]. 1780: küldök negyven hét darab Berke juh es kirlán Bőroket [Kömlöd K; KCsl]. 1827: A Bőreket számba vettük, és ugy találók, hogy a Tkes aszszonynak Juh bőre 10 — Kirlány bőr 3 — marada itt. A Tkes Rettegi Mihály Uré közül 2 Juh bőr, és 2 kirlán bőr [A.esküllő K; RLt O. 1 Imreh István lev.].

kirláncáp növendék-kecskebak; ied/jap de un an; ein-jähriger Ziegenbock. 1735: Idei Kirlán Czap [Szász-kerked K; LLt].

kirlán-gidó növendékkecske; iadă/capra de un an; einjäh-riges Kitzlein. 1839: Fejér nyöstén kirlán 4 . . . Fejér berbécš kirlán 3 Kirlán Gido nyöstén 2 [Mező-kapus TA; Berz. 20].

kirlángyapjú növendék-bárány gyapjú; lină de cirlan; Lammfell von einjäh-rigem Lamm. 1797: 7 fekete Kirlány Gyapju [Náznáníva MT; Berz. 4. 22. N. 22]. 1831: 2 Fejér Kirlán gyapjuk [Körtvélyfája MT; LLt]. 1838: Vász-on- és Gyapju nemek. Két vászon jo s egy lengeték ab-raszok 22 fejér Kirlán 3. fejér Berbécš 2. fekete Ber-bécš, 11. fekete Kirlán gyapjak [M.bogáta SzD; BetLt 2].

kirlán-kecske növendék nöstény-kecske; capra de un an; einjäh-rige Ziege. 1735: Idei Kirlán Czap Idei Kirlán Ketske [Szászkerked K; LLt].

kirlán-nöstény egy év körüli nösténybárány; mioară de un an; einjäh-riges Lamm-Weibchen. 1778: adtam ál-tal . . . Fejős Juhót nro 2 Fejér Kirlán (!) nöstént 2 [Agárd MT; Told.]. 1842: Fejér nöstény mior . . . Fekete kirlán berbécš . . . Fejér kirlán nöstény [Uzdizsptér K; TGsz 33].

kiró fizetnivalót kiszab/vet; a impune; verhängen, bemessen (was zu zahlen ist). 1847: Vádoltatik továbbá valló hogy a múlt 1844 évben bécsi útjából Bucumba jövet a három közönségre oly rendelés mellett rótt ki 400 ezüst rénes forintokat, hogy aki illetőségét be nem fizetné, az olyat a szolgálati terhek hordozása alá fogja állítani | csupán most a legközelebb múlt nyáron itthoni élelmem pótlására róttam ki füstönként 2 váltó garast [VKp 172 Varga Katalin szelíd vallatása a nagyenyedi börtönben].

kirográfum 1. vki keze írása; scripul cuiva; js Handschrift. 1629: az Inctanak Kirer (?) Anna Aszonnak exceptioja megh al s ki bohyattatik bizonsagha allegatioja szerent; Miuelhogy az leuel nem maga chirographuma, az ki ellen nem expicialhatna, hane(m) mas irta noha neuet inseraltak [Kv; TJK VII/3. 160].

2. vki sajátkezü írása/irata; chirograf; js eigene Handschrift. 1618: chirographumot vöttem Kamuti uram^a előtt Eötves Mihálytól, mennyi az keneső maradéka [BTN² 121. — ^aKamuti Farkas e tájt Erdély portai főköveté].

kirohan 1. rohanva kifut; a fugi afară; hinausrennen. 1568: Laur(enti)us Zekel . . . lassus est latta o kegyelme hogy ozzoe eleg'edttek es az bornemiza Janos is koztok forog uuolth Janos sarral vag miuel Meg haigygaltha uuolt, Es az vizzontak meg hagitotta az bornemizane fiat az kissebbiket az syrua be futoth es vg rohantanak oztan ky [Kv; TJK III/1. 143]. 1629: Szy Istua(n) tala(n) mosolygotis az menieczkere kit Bocz Miklos latua(n) . . . ugi rohantanak oza(n) ki s ugi uerterek megh [Mv; MvLt 290.184]. 1784: előnkbe ki rohantanak a Varadi Moses Ur két Udvari Birája . . . mint egy ötvened magokkal, botokkal, vasvillákkal [Arany H; JHb XXXI. 51. 50]. 1800: a' Ködiek ki rohantak, a' Kelenteiekkal öszve háborodtak, hurtzolódottak, verekedtek [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Morár Maftyé (75) vall. Vervölgyi Bányai János kezével]. 1803: a' harangot félre verték, a' menyin tsak lehetett a' Falubol ki rohantak [Toplica MT; Born. XVc. 1/57 Sztóján Jakabutz (32) col. vall.].

2. rohamra indul; a porni la atac; ausfallen/brechen. 1710: Catalóniában pedig Barcellona várost obsideálta vala a francia, kiben a császár öccse, Carolus III., a spanyol király szorult vala. A város segítségire más angliai ármáda szintén jókor érkezék, a király is a városból a vele való hadakkal kirohana a francia sáncára, túl is az ánglusok löni kezdik őket, és nagy veszedelemmel s gyalázzattal elszállának a város alól [CsH 373. — 1706-ravon. feljegyzés].

kiromladozik 1795: kiromladasztanak [Backamadaras MT; CsS. — Sajnos, a kijegyzés ilyen csonka, s a levéltári darab elő nem kerithető; a benne jelentkező azás miatt iktattuk be].

kiromlik kitöredezik; a se rupe rind pe rind; nach und nach (her)ausbrechen. 1715: egy ros sz ajto, ros sz zár-ral, Sarkak helyei ki romolva [Szentlászló TA; JHbK III/5]. 1730: Az urffi egy átalag egetbort küldött ide ell adni, a mely Szégeny ember ide hozta a kereké fentőstől romlot ki a feiből, maga terhe nem volt több negy ve-

der, s ket ejtel [Noszolyi SzD; ApLt 4 Só János deák lev.]. 1757: a Rongy hordó székerbol az utba egy kerek ki romolván vettek egy uj kereket [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. 1792: ezekben a Házokban^a Táblás üveg Ablakok vagynak, és in rotundo calculo Tiz Tábla üveg hibás benne, némellyike egészszen ki romlott [Apahida K; RLt O.2. — ^aÉrtsd: szobákban]. 1851: A kertajtótól az erdő pásztori házig van húsz tábla hasonló korlát, melyből öt vas ki van rothadva, két tábla ki romolva, de deszkája meg van [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

kiromlott kidőlt; prăbușit; umgefallen. 1781: egy ki romlott oldalú Kamarátska [Mánya SzD; Hr].

kiromol 1. kiromlik

kiromcsol kitördel; a rupe (rind pe rind); (her)ausbrechen. 1752: a Jáci határon a Tó felett valo verő fényes Oldalon . . . a melly Gazos földet fel fogtak 's irtogattak Gyümöls fákkal oltogattak Gyümöls oltványit ki vagdalta s rontsolta ki hatalmasul . . . s mi okon? [KR; BK vk] | ezek a Gile Jánosék, ugy mint János és Stefan vagdalták 's rontolták ki az oltványokat is tsak magok hatalmával [Jáz Sz; BK. Ant. Lakatos (42) jb vall.].

kiromt 1. vhonnan kirohan/tör; a năvăli afară; hin/ herausrennen/brechen. 1722: az kancák igen hamissak az Tövis kertenn Csak ki rontanak [Ks Bíró János jb vall.]. 1735: (A tehén) haza jöve mind egy ebéd tájban a' Bornyához de ki rontot azo(n) éttzaka a Pajtából, s bornyostol el ment [Gyeke K; Ks].

2. (kerítést) kidönt; a dobori/răsturna (gardul); (Zaun) umstürzen. 1739: Minthogi . . . szoross parancsolatunk vagion városunk békerítettésére, végeztük, hogi Hadnagj atyánkfia, mentől hamarébb, a' tavalyi mód szerint jól bé keríttesse, csak három kapu helyek hagyattatván . . . valaki hír nélkül bé jőne; vagi a' kertelest valaki által hágná 's ki rontaná, az ollyakat . . . Inspector atyánkfiak, Cum flor. 3:/3. büntessék [Dés; Jk 524]. 1771: A Milgos Királyi Gubernium szoros parancsolattából az eleinteken az egész várost környül kellett venni tövises kertekkel . . . a Lakosok között a réajok esett kertekeket kik nem csináltak és álitották volt fel? annal is inkább a melyeket fel alítottak volt is kik rontották ki kik csinaltanak rést a Tilalom ellen [Dés; DLt 321. 2b vk]. 1803: egy ejczaka az Kerekes Marjan szolgálja 6 ökröt maga eleibe vévén el hajtotta a' Remetei határra, az ide valo határ kertet le huzta, és az oda valo zabokba bélé csapta . . . az it való Határ Pásztorok el késérték míg a kertet ki rontotta [F.köhér MT; Born. G. XIX. 3 Kósza Gavrill az ifjabb (30) vall.].

3. kitör, bezúz; a sparge; einschlagen. 1598: Zaz Andrasne Catalin azzony wallia. Vala mint egy 11. orakor hallam hogi Gereb Marthon ereosse(n) zidogattia vala mint lelkewel mindennel Nagi Mathenet vegre lata(m) hogi az ablakotis az kezewel mind ki ronta Greb Marton, az Azzony wgi kialta tolwait [Kv; TJK V/1. 190]. 1668: hallottam, hogy az szentpáli János Uram akkori Novai^a udvarházafélének, még az ablakának az keresztitis ki rontotta, az uvegh ablakit eöszve rontotta [BfR 57/7 Mich. Egei de Botháza (30) ns vall. — ^aNovolyon (K) levő. ^bK]. 1762: az I Simo Peter Vr(na)k ablakat ki rontvan egy ejteles üveg eget

bort el lopott [Torda; TJkT V.122]. 1821: az utzára nyíló ablakból a Jégesső ki rontott hat karikát és hetet el hasított [Koronka MT; Told.].

4. kilyukaszt; a gäuri; durchlöchern, ein Loch machen. 1774: akkori Tisztartó Zöld Andras Uram igen felesen tartott Marhákat, nem külömben Sertésekis az Uraság Sertesei között, a többi közül egy Süldőt tartott az Udvarban lévő Török Buza kas alatt rekesztb(en) a melyis a Török Buza kas fenekit ki rontotta, a melyből is leg alab 15. Vekányi Török buzát meg emésztett [Mocs K; KS Conscr. 90–1].

5. megrongál/veszteget; a deteriora; beschädigen. 1669: Lattyuk hogi rontották az Uramék Jobbagy veszeit, nem tudgiuk, kik es hova valok [Feketelak SzD; WassLjt]. 1683: feles márhak(na)k egzszeri maszori rend kül valo járások miatt lött karokat vettünk eszszünkb(en), mely többire ugy tetczet mint ha Csorda nyoma lött volna nyomokkal pedigle(n) sok szőlő fakatis rontva(n) ki [Radnót KK; Utl]. 1763: a tsutkát is a Cseledgyi tsak a minapis a nevezet erdőnek rontyák vala holot ha olys fiatalosnak tovit ki rontya vége lesz az erdőnek [Berz. 5.44.S.34].

6. kiránt/tép; a smulge; (hin)/(her)ausreißen. 1805: akkor a mikor meg holt a Néhai Aszszony ö Nga^a mingyarást a Leanya Groff Nemes Josefne Aszszony ö Nga abba a Szempilanattba, az ujjából ki romtott (!) egy gyűrűt [Szamosfva K; BLt 12 Nuszpájmer Katalin (30) grófi fraj vall. — ^aBr. Josika Mária].

7. el-kipusztít; a nimici; vernichten, zerstören. 1564: (A) király^a fejevári monostorból a bálványokat^b mind kjrontotta vala [ETA I, 22 BS. — ^aJános Zsigmond. ^bA reformáció előttről ott maradt szentképeket és szobrokat].

8. a nyavalya ~ vkit kitör a nyavalya vkit; a-l scutura pe cineva (toate) năbădăile; der Schlag trifft einen. 1722: nehai Nimeth Sigmond mi helyt megh holt ... akkor látta(m) két ütest rajta az vak szeme, és feje teteje táján, de kerdeztem akkori szolgálójától, hogy micsoda ütes volna rajta, kiis nekem erre azt felele, hogy az nyavaja rontotta ki, es ugy ütötte az Arnyekszekben az fejet, ugjan ott is holt volna meg [Hossziaszó KK; Szentk. Paulus Pápai (30) ns vall.]. 1724: Mikesné Aszszonyom csak el esett s igen rosszszul van gutta ütése vagy mi lsten tudgya, elig az hogy az olta csak az álmat ohajtya s aluszik is az nyavalya is talán háromszor is ki fogta rontani [Darlac KK; ApLt 2 Haller János Apor Péterhez] | mikor a Leány el akart meni, viszaszalatt mondván, ne hagyjon kglmetek, hogy el vigyenek, reménykedett, a nyavalyais majd ki rontotta szegént [Hidvég MT; BK. Ludvégi Ferentzné (48) ns vall.]. 1818: a Gyermekeket pedig a Nyavalya szinte ki rontotta ijetekben [K; KLev.].

kirótát kiácsoltat/boronáztat (boronafával kibéleltet); a pune pe cineva să căpușească cu birne; auszimmern lassen. 1726: Csináltattam egj igen jo jégvermet ki rotatván uj fenyő bornabol [HSzj kalodáz al.].

kirothad 1. kifekélyesedik/rohad; a se ulcera/cangrena; geschwürig werden, aufaulen. 1643: Akor is mi korugron andras uram megh fogatta es kemynyen megh verette Fodor Janost ugy megh verette valla penigh Hogy mint az öklunk any hus rothadot ki az farabol [Kop-

pánd AF; DobLev. I/13]. 1644: en fel fedem az leplet rola az szegeny aszonrol az Tomporan mint az eökleöm ollian vermet latek s monda hogi, ki rothadat s ki eset az hus onnat, az be vala verve meszel [Mv; MvLt 291. 421a]. 1716: láttam magamis ki rothatt volt az szemérem teste, es az körülle valo tagjais ki sebesedet volt [Nagyida K; Told. 22]. 1755: egy bial ökör az egész nyaron beteg volt az szajais ki rothadot aban döglött meg [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1773: a kit erőssen meg vernek nem a Nyaka hanem a Fara rothad ki [M.léta TA; JHb II.3].

2. el/megrothad; a se putrezi; faul werden, verfaulen. 1638: vagj három sas fat vetet ki Czikor Giörgy oda hatra, hogi az teöltes miat ki rothadot [Mv; MvLt 291. 163b]. 1688: az mikor a' Sass fa ki rothadott, mi külleb addig az czinterem kerítését nem csináltuk, hanem csak az régi helj(en) s kerítéséb(en) tettük fel [Kelemenelke MT; LLt 65. 14]. 1814: a kert pedig felyül fonadékára nézve jó volt de a' töve ki lévő rothadva jukas volt [Aranyosrákos TA; Borb.].

3. elrozsdásodik/rozsdázik; a se rugini; verrosten, rostig werden. 1851: A' kertajtótól az erdő pásztori házig van húsz tábla hasonlo korlát, melyből öt vas ki van rothadva, két tábla ki romolva, de deszkája meg van [Erdősztygyörgy MT; TSb 34].

kirothadott elrothadt; putrezit; verfault, faul geworden. 1763: Ezenn udvarba mennek bé déi felől egy régi hitván s már a földnek színén egészen ki rothadatt, negy tsere fából fel állittatot ... galam bugós Kapun [Hortobágyfva SzB; Born. XXIX. 19 néhai Hortobágyi Gergely György conscr. 12].

kirótt 1. összekovácsolt/rótt; imbinat cu creștături; zusammengezimmert/gefügt. 1732: A föld pincze ... veteményes kert felé ki néző torka, gömbölyeg fakkból botozott formán ki rott [Szászsztyjakab SzD; TSb 51]. 1748: (A) gabonasban vannak ... vastag fenyő deszkából ki rot gabona tarto szakaszok [O.kocsárd KK; Ks 8. XXVI. 5]. 1768: Az Curia(na)k Északi oldalában az Udvar kapuja mellett balrol vagon egy gömbölyeg fenyő fa boronából ki rott, és fel szarvazott közép szerű s.v. Diszno Oll [uo.; Ks 74/55].

2. kiszabott/vetett; impus; bemessen, ausgeworfen. 1847: Nálunk a bucum-cserbui kerületbe a Varga Katalin számára két versen gyűjtöttek pénzt, rovatal útján, minden gazdára egy ezüsthúszast vetvén fel, s az első alkalommal azon kirótt pénzt Szimion Juon á luj Petruka másodszor bucum-száti Dángya Mákávej szedték s gyűjtöttek fel az emberektől [VKp 281]. — L. még VKp 248, 254, 272, 290.

kirovás (pénzbeli) rovás, rovatal; impunere; Bemessung. 1847: Vádoltatik valló^a, hogy egy, a három comunitas által készült esketés költségei fedezésére olyatén kirovást tett, hogy az első classisú colonusok húsz, a második 12, a harmadik 8 ezüstkrajcárokat fizessenek [VKp 173. — ^aVarga Katalin az enyedi börtönben megéjtett vallatás alkalmával].

kirovat (pénzösszeget) kivettelt vkire; a fixa (o sumă) drept contribuție; (Summe) jm bemessen/auferlegen. 1829: A ... három Esztendők alatt egy egy petákat fo-

rint után rovatván ki a Notarius, azt a Birakok fel Szedték [Mezőkölpény MT; TSb Bágyi Márton (35) vall.].

kirovatal kirovás/vetés; impunere; Bemessung. 1843: azt is hallottam, hogy Varga Katalinnak a falusiak közül ki mit akart, mint pénzbeli ajándékot előlegesen is adott, de hogy evégett valami kirovatal történt volna a falusiakra, nem tudom [VKp 73 Dáncs Kagyin (50) gkel. uradalmi erdőgornyik vall.]. — L. még VKp 82.

kirreg kb. krákog; a híri; krächzen, sich räuspern. 1847: náthások vagyunk . egymástól kaptuk el, mert előbb Trézsi kapta el, utánna Biri, Roza, s végül most magam^a meltoztatok prűszkölni, szortyogni, és kiregni, igen változatos szép hangokon [Kv; Pk 7. — ^aPákei Lajos].

kirreget 1749: En kirregettem több Gyermekkel azon Czigánt, de semmit nem vettünk el tőle [Szentbenedek SzD; Ks Drágán Szimion (20) jb vall.].

kirudal kibotoz; a alunga cu măciucă; mit Stock/Stab austreiben. 1789: Lántzra tettük első(én), az után ugy botsátottuk el jól meg verve az házból ki rudaltuk, ki tsaptuk [Dés; DLt]. 1823: Nms Csernátoni Samuel uramot, aki az első Feleségemre, réa ment volt erőszakot akarván tenni rajta, a szolgálám észre vette, és a Házamból ki rudalta [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez Roska Mitruj (50) szolgálóember vall.]. 1843: Mikor a Bottyán Minya Kutyát fel ásták panasolta nekem a Menyem, hogy vén Bottyánné azt mondotta volna, hogy ha Kis Sigáné oda mégven rudolliák ki, mert miattom ássák fel a Kutat [Bágyon TA; KLev. özv. Kis Mártonné (50) vall.].

kirudalt mérőruddal kimért (földterület); (suprafajda de pămînt) mäsurat cu prăjină de mäsurat; mit Meßstab (aus)gemessen (Bodenfläche). XVIII. sz. v.: minekutánna le kaszáltuk volna, az réánk ki rudalt kaszálót eső superveniálván 14. szekér szénát desumált mi rajtunk Krányik Uram [F.lapugy H; Ks 75. VIII. 91. 100].

kirudaz kibotoz; a alunga cu măciucă; mit Stock/Stab austreiben. 1629: Fekete Kato azt mondotta hogy meniel inset mert bizony ki rudazlak inset [Mv; MvLt 290. 173a]. 1643: lattam hogj Barrabas Georgj egy sokadalom napian ki rudazta vala az marhat ide hatra az Udvararol [Kvh; HSzjp G. Kovaczj de Felseő Toria (60) pp vall.].

kirúg 1. rúgással kidönt; a dărima lovind cu piciorul; etw. (durch Fußtritte) ausschlagen/brechen.

Sz. XIX. sz. m. f.: Kicsi nekem ez a ház Majd kirugom a padlást^a [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. — ^aTáncszó].

2. vmit (helyéből) kivet; a scoate ceva din loc; etw. (von der Stelle) (hin)auswerfen/stoßen. 1811: Archimides azt mondotta; hogy néki valaki a' földön kívül égy Punctumot ád, melybe ő a' lábát megvethesse, ő a' földet ki-rugia a sarkából [ÁrÉ 37–8].

3. ~ja magát kirúgtat; a se duce în galop; sprengen. 1585: Dely Miklos Karansebessy . . fassus est Mikor latna Zaharia hogy oda eleo az eo zolgayat

Georeogh Miklost . katonak Akariak megh foztany, vgy Ruga ky keozswlwnk Magat Zaharia [Kv; Tjk IV/1. 527]. 1653: Ezenközben a kurtánság kettőt választának el ő magokban, hogy a mi hadunkhoz jöjjön követésen. És mikor a hegy alá a Polgárok-völgye tájatt jö-nének, a miénkben is kirugá magát négy lovas, és rút-istentelenül levágák a követeket^a [ETA I, 63 NSz. — ^a1601-beli eseményre von. feljegyzés].

4. átv (vmely kötelékből) kikap/tör; a-și face de cap; (aus irgendeinem Verband) (her)ausbrechen. 1891: El-vertem egy csomó pénzt; egy csomó szíves jóindulatot; egy csomó idealizmust . minduntalan kirúgtam a pártkötelékből [PLEv. 156 Petelei István Jakab Ödön-höz].

5. (földterület) vmeddig (ki)terjed; (despre pămînt) a se întinde pînă undeva; (Feldstück) hinausreichen. 1732: A Nagy Bongor mellett az élre rúg ki [Szászsztyakab SzD; EHA]. 1753: Ezen Uttrizált helytül az holottis állunk . huszon hét jo lépésnyire rug ki Határunk-(na)k szele az holottis Conterminalodik Nms Doboka V(árme)gyei Szeki Határral [Szentgyed SzD; WassLt]. 1763: azon Szamos felől való szomszéd Rétet . irtással tették tisztává . . magasabb partjánál maradot egy Tótska, melynek Partjára rugat ki véggel Mlgs Gróff Gyulai Josef Ur ő Nsga . tábla földje [Széplak Sz; Ks 92]. 1776: Ugy hallottuk azt is hogy ezen Szántó föld a Falu felől valo végivel egészen ki rugna a Sz. Peteri utig [Marossztygyörgy MT; Mkg 36. 5/4]. 1797: (A föld) Eszak felől fetske farkulag vagy triánguláris figura mód-ra rug ki a' Tordai Utba [Ajton K; CU]. 1814: ezen Kérdésben forgo Curialis Telekben lévő Fundusok, éppen a' patak folyamattyaig rugtanak ki [Dés; Ks 79. 29. 785]. 1830: a nagy lik fején a hol a hidvégi szálás ki rug az Bő-lőni sántzos utba [Hidvég Hsz; EHA].

kirugás kinyúlás/terjedés; întindere; Ausbreitung. 1814: sok izben hallottam Eő Excellentiájától beszélenni a Kérdett Zilaianum Teleknek egészen a' patakig valo ki rugását [Dés; Ks 79. 29. 789].

kirugaszkodhatik kilátogathat/ugorhatik; a putea face o vizită undeva; besuchen können. 1668: Ha Kegyelmednek egészsége engedi, nem bännök, az Kende Gábor uram írásához képest Kegyelmed kirugaszkodhatnék beszélgetésnek okáért [TML IV, 298 a fej. Teleki Mihályhoz].

kirugaszkodik 1. kiszökken, eléugrik; a îșiși de undeva; (unerwartet) hervor/ausspringen. 1720: ki rugaszkodik az Bur Láczk Fia az Házbol és ugi vti főben az birot hogi mindgiart meg hall [H; UtI]. 1771: égykor jövén fel az Ucczán a háza előtt, a kutyája is roszt lévén réam támadot orozba meg marván lábomat, találám mondani: Ha emberséges ember volna Imbrefi szöts Ferentz nem engedné réam jöni kutyáit, mely szomat meg halván égy-be ki rugozkodék egy kapu Zároval a Felesége a Sajtárral körülettem kezdettek forgodni hogy meg verjenek [Dés; DLt 321. 27a].

2. kirúgtat; a se duce în galop; sprengen. 1657: Seregéből kijüvén az alajbég, párducbörösön, deli katonaszerszámban és öltöztetett jó lován, kérdé: Hol vagyons, s melyik az az úr, ki én helyettem zálag léssen? úgy monda. Én is seregemből kirugaszkodván megfelelők, hogy

én vagyok [KemÖn. 180]. 1722: két Muskateljossal ki rugaskodta(m) hát szinte jö már Banderiumával, szán-nal hordoval Antion Gazda [Fog; KJMiss.].

3. sietve kilátogat/szalad, kiugrik vhová; a face o vizitá (scurtă) unde; jn (eilend) besuchen, irgendwohin hinauslaufen/springen. 1659: Ha Kegyelmed addig be nem talál jóni, talám az nyáron alkalmatosságom levén, én is kirugaszkodom kevés ideig való mulatásomra [TML I, 421 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. — L. még TML III, 624, V, 441, VIII, 543.

4. ~ a világból kiműlik a világból; a înceta din viață; (aus der Welt) hinscheiden/gehen. 1678: Úgy is veszem eszemben, hogy Bethlen Gergely uramnak oda fogták tenni condiitói közé, hogy elé vegye az régi bor italt, kit ha ő kgme nem tartóztat, félek, az székely karó nélkül is ki rugaskodik az világból; nekem pedig még ő kglmével s Borsai Mihály urammal sok dolgom volna ide hátra [TML VIII, 129 Teleki Mihály Nálaczi Istvánhoz].

kirugdos kirugdal; a scoate/a da afară (de unde) lo-vind cu piciorul; (nacheinander) hinauswerfen. 1771: (A katona) be ment Eczaka hozzája a végre hogy véle hál-jon, de félvén a Léány Anuczának haza jöveletől ... nem akart volna engedelmeskedni azért a Katona ki rugdosván a házból, azzal haza ment [Dés; DLt 321. 46b]. 1826: meg verték és a házból ki rugdosták [Dés; DLt 748].

kirúgó kinyúló; care se întinde pînă la ...; hinausrei-chend. 1753: Az Vdvar Fundussa. Vagyon a Falunak Csomafája felől valo felső resziben szép térhelyben ... eő Ntsaga Majorsag labjara ki rugo Tsürös kertekkel edgyütt [Borsa K; JHb III/84]. 1801: A kis völgy ... mégyen ki nap kelet felé ... az akasztófára ki rugó Táblának szomszédságában a' hegyre felmenve az Adá-mosi határig [Sövényfa KK; EHA]. 1806: Senki-is a' Jóságának a' faluból ki-rugo végén kaput semmi szín alatt nem tartson [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115]. 1851: A' Tanorokra ki rugó nagy luczernás kert [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

kiruház 1. felruház/öltöztet; a îmbrăca (pe cineva) cu toate cele trebuincioase; ausstatten, bekleiden. 1780 k.: Ákosfalvi Szilágyi Sándor Hol miket tselekedett, s minémű erköltstelenségbe s egyéb akármí nével neve-zendő gonoszságba elegyítette magát, hol mikor s minémű köntösseit adta kortsomákra s vesztegette el, 's azután mi mondon, és mi forma rongyossággal ment haza s midon újra ki ruházták ismét hogy ment el hazul? [Msz; MbK X. 59 vk].

2. kelengyével kiházásít/kikészít; a dota, a da dotă unei fete; ausstaffieren. 1708: a N(e)mes Szék itilt volt a Divisiokor Csia Mihályné Aszszonyom ruhazattának potlasara húsz zlotokat mivel e' küsseb levén nem volt a jóságbol ugj ki ruhazva mint a Nennyei, azokért az húsz zlotokért hagyja s resignala Simon Peterne Aszszonyom Csia Mihályné Aszsz(onyomna)k egy darab szanto földet zallagkeppe(n) [Lisznyó Hsz; Kp I. 95]. 1744/1767: a Széna Füvek és öt darab Szántó Földek ré-szemben jutottanak ... én bizony nem adom ... mert engemet ki nem ruháztak [Kökös Hsz; Kp IV. 245 Kis-pál Sára válasza]. 1764: Nehai Csapkés Ferenczné Asz-zony ... tön ilyen Dispositiot ... hogy azon 80 forint

summanak hasanfelit ~ 40 forintokat az három Fiak deponálnának az három Leanyok(na)k és annak utánna semmi nével nevezendő bonumokrol praetensiojakat ne tartónának az Fiakhaz, mivel tisztességes öltözzettel a' Fiak a' Leanyokat ki ruháztak [Asz; Borb. I]. 1802: Pa-naszol Gáll Istvánné Gáll Eva Aszony, azt hogy férhez menetelében nem Perefarnizálta és ruházta ki Edes Atja [Páva Hsz; HSzjP].

3. ~za magát fel/kiruházkodik; a se îmbrăca, a-și face haine; Kleider anschaffen. 1758: Enis ugj lattom hogj tisztességesen ki ruháztak magakot az Leanjok mi-vel kereken forgat az Lada koltsa [Aranyosrákos TA; Borb. II].

kiruháztatás kikészítettetés (kelengyével való kiházasi-tatás); dotă, zestre; Ausstaffierung. 1807: azon ki ru-háztatás fel nem éri azon Fel kelhető Jokot valamellyek az Allperesnél maradtanak [Aranyosrákos TA; Borb. II].

kiruháztatik kelengyével kikészítettetik; a fi prevăzut cu zestre; ausstaffiert werden. 1807: A mi pedig a Fel Kel-hetőköt illeti: Arrol azt reflectalja a praetendens Felpe-res; hogy ámbár ha ki Házásittatottis az Felperes es ak-kor ki ruháztatottis tsak ugyan azon ki ruhaztatás fel nem éri azon Fel kelhető Jokot, valamellyek az Allperes-nél maradtanak [Aranyosrákos TA; Borb. II].

kirukkol 1. felvonul; a defila; aufmarschieren. 1806: 10kor a Nemesek ki rukkoltak, a Márkalis széek elkez-dőt [Dés; KMN 158].

2. (háborúban) katonának bevonul; a se înrola (pen-tru a participa la război); (im Krieg) einrücken. 1807: Törvénybe szólítá Gáspár Kristóf a testvérbátyját, Gás-pár Gábort ez okon, hogy amíg a francia háborúban ki volt rukulva Gáspár Kristóf, azon üdők alatt a testvérbátyja, Gáspár Gábor egy fűrészt zalogosított volt, mint pater familiás [Szarhegy Cs; RSzF 241]. 1813: 1813-ba februáriusba mikor ki voltunk rukolva az fran-tziara Disznodrul haza Jötem Szabadsággal [Egerbey TA; Tolvaly lev.].

kirukkolás katonai kivonulás; ieșire la cîmpul de ins-trucție; Ausrückung/marsch. 1806: Gubernaliter con-ramándálva lévén az Insurrectio a' Csako viselésnek vége, és már vége a' Capitányságnak, a' Hadnagyaságok-nak, a' ki rukkolasoknak, és a Comendiroztattatások-nak, vége vagyon mind ezeknek, mint a' Pünkösdi Ki-rályságnak [Mv; Ks 94 Thuróczy Károly lev.].

kirurgus sebész, seborvos; chirurg; Chirurg, Wund-arzt. 1694: Nagyhirű Cyprianus Franequerának kedves doctora, az egész Belgiumnak hozzá foghatatlan chirur-gusa, egy belső hályogtul egészen megvakítottat asszonyt megszabadita [Kv; KvE 233 VBGy]. 1719: a Szemem világa is majd el veszett csak a N.Sinki Chy-rurgus Curalt [KJ. Rétyi Péter lev. Ebesváról]. 1818: a' Himlő oltásban fáradozó Physicusok(na)k 1 Rfr. 5 xb(an) Chirurgusoknak 37 1/2 krokb(an) meg határo-zott napi Bereket pontosan és tökéletesen kifizetni el ne mulassák [RLt gub-i dekrétum más. Kv-ról]. 1824: Az Himlőknek 2 féle nemei uralkodnak már jo darab időtől fogva Nemes városunkban — u.m. Hojjagos és

Veress Himlő a' városiak között meg-himlőzettek-ről soknak nem tudok végire járni, ha bé voltak é oltva, mert tzedulájok sintsen, 's arrol a' Chyrurgasokat sem kérdehetem meg, mert azok . . . távul laknak [Dés; DLt 893 Dr. Soos Márton physicus (főorvos) a városi tanácshoz]. 1826: Himlő oltáskor a Tyrurgus (!) Urak intertentiojokra Rf 3 xr. 27. A Tyrurgus Urakot hordozó Szekernek bér(én) Répartitio szerént xr. 50 [Szk; Borb. I]. 1844: a' Chirurgus azt mondotta hogy ha ez előtt harmad nappal . . . ő eret vághatott volna — meg-élt volna [Abafája MT; TSb 22].

Szk: *kamerális* ~. 1831: Titt Cameralis Chirurgus Vajna Janos Ur ezen Biztosság által Hivatalosan megkerestetik, hogy maga Fassióját tenné meg [Dés; DLt 332. 24].

kis af-ban csak jelzőként; kf-ban és ff-ban áll-ként is; la gradul pozitiv numai ca atribut. la gradul comparativ și superlativ și ca predicat; in der Grundstufe nur als Attribut, in der Mittel- u. Höchststufe auch als Satzaus-sage.

I. mn 1. kicsi; mic; klein. A. af-ban: 1551: eg ewreg Ezwt pohar es keth kis Ezwt pohar [Mezőszengyel MT; MNy LVIII. 492]. 1560: Egy kys labas Ezwt serleg pohar [JHb QQ Temeswary Janos reg.]. 1574: Vagion egy tabit kis keőnteős nestel belet [Gyf; JHbK XXI/12. 3]. 1592: veőtem 4 kis chibret f 0 d. 20 [Kv; Szám. XIV/5. 130 Eppel Péter sp kezével]. 1628: Egj kws Rubjntos arany kereszt [Bodola Hsz; BLt]. 1692: Az leányok háza-ba(n) egy viz veveő kis ustőcske sisakostol, es csebreből [Szárhegy Cs; LLt]. 1708: Az melly Leánykát Zambó Mihalyne Aszszonyo(m) tart arva leányt Katit; annak hajgom (!) egyg vankosotskat hejastól, s egyg kús fél de-rekalt haj nélkül valot [Kv; KvRLt VII.11 Zambó Mi-hály végr.]. 1794: Konyhára Valo Vágo kis Fenyő Táb-látska [Tasnád Sz; CU]. 1842: egy gyermek kiss Buda [Csekelaka AF; KCsl 3].

B. kf-ban: 1560: tyzen keth bokor kapch Keozep zerw es kysseb Aranyasok | Egy Eoregheb darab arany, kettő kysseb [JHb QQ Temeswary Janos reg.]. 1591: im egy czismat kwltm be Kegdet kere(m) mint bizott szo(m)-szed uramat poro(n)czollion az lakatosnak mingiarast patkollia megh igen alaczono(n) me(n)teol kwsseb sarkantiutis utue(n) ra hegies Sarkantiu legie(n) men-teol küsseb is reouidgieb [BesztLt St. Szentgeorgy arcis Bethlen prefectus a beszt-i főbíróhoz]. 1600: Keotttettem az szegyniek Zeoleyhez harmincz eoregh hordokat, ki öregb s ki kisebb [Kv; Szám. 9/XII. 86 Ígyártó Simon isp. m. kezével]. 1652: Egy eoreg két fülű cseber s egy kis-sebb [Görgény MT; Törzs]. 1696: Kisebb veszűsös ab-roosz [Buza SzD; LLt 193.B]. 1720: Ezen boltban egy öreg virginás. más küsseb virginás [Köröspatak Hsz; HSzjP]. 1798: A hátulsó kisebb házban vagyon két kiss paraszt padatskák (így!) [Vályebrád H; Ks 76. IX. 27]. 1816: Egy nagyobb es egy kisebb puska por tarto Szaruk [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina lelt.].

Szk: ~ *ablak*. 1590: (A fogházhoz) Egy Zaart chinal-tattünk, Attünk attol mind az kis ablakra valo chinalt aprolek Zerzamal egiete(m)be f. 2 d. 50 [Kv; Szám. XIV/4. 15]. 1680: készitetet . . . egy nyari deszkás tornacot, melly(ne)k fában foglalt kristályos két kis ablakai is vad(na)k [A.porumbák F; ÁLt Inv. 12]. 1702: ezen oldal

kamarának vagyon egy kis ablakja . . . belől vas Sarko-kon forgo vastag Cserefából Csinált Táblácskája is va-gyon [O.brettye H; Born. XXIX. 4] * ~ *ágy*. 1745: Csipkés fejrő ágy nro 1 Paraszt fejrő ágy Gyermekek- valo kis ágy nro 1 [Marossztkirály MT; Told. 18] * ~ *almárium*. 1681: Aszszony Háza . . . Vagyon ezen házban . . . Falban lévő Kis Almarium [Vh; VhU 337] * ~ *baltácska*. 1801: Vagyon egy kis Baltácska új Nyellel fel készítve [Vargyas U; CsS] * ~ *bárd*. 1737 k.: 1 fentőző kis bárd [Brassó; ApLt 5 Apor Péter lelt.] * ~ *bokály*. 1773: Sárga pléj fedelű Tőtséres száju kis bo-kály [LLt Fasc. 140] * ~ *bolt*. 1573: Vincze Ada(m) Byria . . . Az kis Boltot es Az vdwardat [Kv; Tjk III/3. 198e Georg; Bidner kezével]. 1756: (Az ajtónak) két felé nyilo ajto Táblái vadnak . . . Nyilnak be egy kis Boltban [Branyicska H; JHb LXX/2. 21]. 1820: Sz.Miklos utzai Házánál kicsiny szobába tanáltato kis bolt [Mv; Berz. 21] * ~ *boltocska*. 1737: (A) Kis Boltotskábol . . . bēlletlen . . . fenyő ajto vagion [Csákgörbő SzD; JHbK XXVI/13. 5a, 6] * ~ *bontó* a hajószalomal kiseb-bik hajója. 1847: Mind a Nagy mind a Kis Bonto fára-nak bé taszito, és tarto rudjai jok, erőssék [Dés; DLt 316] * ~ *cseber*. 1828: Mikor kis Csebet, és egy kár-tyát vettem kértem 19 xr ~ krajtzárt [Nagylak AF; DobLev V/1143. 1a] * ~ *csizma*. 1666: Anno 1666 die 20 Maii. Gábor deákné hūgomasszony kezéhez adtam . . . egy kis csizmát [Kv; KvE 201 LJ] * ~ *eklézsia*. 1773: ordináltattam ide Ns. 3 székre a' Szemerjai és Sz.Györgyi küss Ecclesiában [Árkos Hsz; HSzjP] * ~ *fejsze*. 1723: Nemasagi ura(m) egy küs fejszetis vit tölle [Hodák MT; VGy. Prekup Gligore (31) jb vall.] * ~ *fűrő*. 1589: Egy harapo fogho. Egy kis vesső Harom kis furoh [Kv; KvLt Vegyes I/2.38]. 1706: egy öreg bokazo furu, egy öreg csapozo furu Egy küs hosz-szu szaru furu [Köröspatak U; Pf]. 1729: nekemi is adot volt . . . Egy küs furut [Csikfva MT; VK] * ~ *fűrőcska*. 1798: Kisded ötves fogo xr 6. . . Kis furutska xr 1 [Kv; Pk 6] * ~ *házacska*. a. házikó. 1593: Az templombeli kis hazochkanak Lantornat vettünk . . . d 11 [Kv; Szám. XX/5. 122]. 1619: az kws Hazaczkat Georgi An-talne Chjnaltatta uala oda az eőreőksegre fiyaual egjwtt [Tasnád Cs; BLt]. 1740: Vannak ezen ház Vdvarán ső-vényből font, szalma fedelű két paraszt kis házacsák [Algyógy H; Ks 89 Inv. 62]. — b. kisszoba. 1726: A pit-varnak bal kéz felől való ajtaján belől való hitván, geren-dás, rossz padlásu kis házocskának a falai meg erőtle-nedtek [Ne; DobLev. I/124] * ~ *házikó*. 1777: egy küs Házikoban lakván [Msz; Pf]. 1815: Székelly Iosef Ur . . . parantsol A' Hajdunak, hogy a' Kis Házikot gyujtsa fel [Orsova MT; Born. G. XV. 13 Szegedi László (58) ns vall.] * ~ *hid*. 1595: vőttem Ezen Brett fű kus higiahoz, nigy gerenda faczkatt [Kv; Szám. 6/XV. 64]. 1631: az ket hid keőzeőt valo kis hidon altal jőuenk [Mv; MvLt 290. 52] * ~ *hintó*. 1748: Regi Modi öreg Nagy Hinto nro 1 Ujmodi kis Hinto jo és ép nro 1 [Koronka MT; Told. 37/29] * ~ *hordó*. 1625: ket eőregh hordo egy föl-des, egy kis hordo [Uszt 8a]. 1681: Hasabos Kaposzta egy kis hordoval [Hátszeg; VhU 598] * ~ *hordócska*. 1645: egy kis hordoczkais uala [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. 1784: viz hordo kis hordotska [Rücs MT; Ks 21. XV. 22] * ~ *kád*. 1632: Komani Uduarhá . . . Egy Sakoczkaban uagion Hariczka gr. 2. . . . Egy kis kad fe-ligh sonkolios viaznak ualo leppel [UC 14/38]. 1794: Sir-

mezőnn Vagyan Tölgy Fából készült Csapajja Kis Kád [CU] * ~ *kádacska*. 1632: Komanaí Uduarház Pincze Egy kis kadaczka N 1 [UC 14/38] * ~ *kamara*. 1642: (A) haaznak szobait, pinczeit megh latogatuan, kis kamaraiatt ... aestimaltuk az Haazatt Hat Zaz forintban [Kv; RDL I. 128] * ~ *kamarácska*. 1750: az Tornác alatt egy kis Kamarácska [papolic Hsz; Hr]. 1813: Ezen Kis Kamarácskában vagyon egy kicsin paraszt cserép fűtőcske [Korunka MT; Told. 18] * ~ *kanna*. 1683: Egy scatulyab(an) alabastrombol kis kanna [Utl] * ~ *kapa*. 1745: Egy avadég kis kapa nro 1 [Marossztkirály AF; Told. 18] * ~ *kemence*. 1694: egy tapaszos Sütő, edgyczrsminnd paraszt Kalyhakbol fel rakatot tüzelő Kis Kemenczeis [Kővár Szt; JHb Inv.] * ~ *kendő*. 1823: Egy beteghez, particulat hordozo aranyozott ezüst pixis, négy kis kendővel [Szentbenedek SzD; Ks 38. V Clenodia fam.] * ~ *kés*. 1810: Egy fekete tzapával, vagy-is hal borrel bevont, és ezüstel meg-vert Tok ... mellyben vagyon egy kis kés, villa, kalán ezüstből [DLt 368 nyomt.kl] * ~ *késecske*. 1801: Tizen két Pár vékony ezüst nyelű Confecthez valo kiss Késetskék három ágú Vass évő Villákkal [LLt 106/1] * ~ *keszkenő*. 1570: Jiona More Janos leanya, hithy zerent vallya, hogy zabo Janosne varratot egy gathyat vele ... varratot Annelkwis Ingeket kys kezkenoeoket [Kv; Tjk III/2.23]. 1659: tizen hat kús keszkenyő [Cszs; LLt 118. C]. 1729: Egi elegies himmel varott kis keszkenő [Kálnok Hsz; SVJk] * ~ *kollegium*. 1721: a N.Enyedi Kis Collegiumb(an) az ő klgmek mostani lakó Parachialis Házok [Ne; EHA] * ~ *kosár*. 1736: Az Úr Házában Gyermeke(ne)k valo kis kosár 1 Szotyor 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 102] * ~ *korcsolya*. 1828: Bor vető hosszu Korcsia feynyő bornából belé járo kis kortsiaival [Szentdemeter U; Told. 39] * ~ *kő*. 1829: A Kása malom Két Kis Kövel, és hozzá tartozando mind fa, mind vas eszközeivel [Km; KmUlev. 2] * ~ *láda*. 1559: kulonk kegelmed hazahoz Mostan Balas Gerebtol Egu kush ladat [BesztLt 58]. 1757: Kádár Czhe Inventariuma 1757 Van egy nagy Lada zarjaval kolcsaval van abban egy kis lada zarjaval ladakatok [Kv; KádCjk 124a] * ~ *ládacska*. 1629: Az mikor ... azt az Szantaj Janosnet Susanna Aszont el vette vala Borbely Ferencz, en nem latta(m) semmit hogy oda hozta volna (így!) egy kis vankosnal egjebett, s egy kis ladaczkatt [Mv; MvLt 290.158a]. 1693: Az Leany gyermeknek maradot edgy Szekreny den 36. Edgy kús Ladaczka den 12 [Tarcasfva U; Pf] * ~ *lakat*. 1596: Lakatos Balint: chinalt az bwdeosseon valo nagi Lakatnak kolchot ... Esmet ket kis lakatnak kolchot d 20 [Kv; Szám 6/XXIX. 80 Bachi Tamás sp kezével] * ~ *lövőbástyácska*. 1664: az csonka bástya végében csináltott^a egy kis lövő bástyácskát belőle [TML III, 95 Katona Mihály Teleki Mihályhoz. — ^aKővárban (Szt) a német várórség] * ~ *marokvas*. 1582: Kerekes Mihálynak az waras kuchyahoz Az wasazasra keolt egy syn was egy negy penzes Marokwas es két kis marokwas két penzes d. 8 [Kv; Szám. 3/V. 19–20] * ~ *nyárs*. 1570: Katalyn Zeles gergelne, Kathalin nehay farkas leorinczne Erzebet Kazdak Janosne vallyak hogy ... Latthak Nala^a egy kis Nyazon egy Mayost [Kv; Tjk III/2. 114. — ^afeyerdy Balint-nál] * ~ *pince*. 1637/1639: Az Kús pinczeben Jutot Imreoknek egy vres hordo [Kv; RDL I. 111] * ~ *pohár*. 1572: paxaj Ta-

masne Anna ket ewzst kalanat (!) es egy kis poharat latta hogy az Menegzeo eleot egy zederyes zoknyat kwideot neky Eotthues Ianos [Kv; Tjk III/3. 42. — ^aA menyasszonynak, Bonchoknenak]. 1632: im vagio(n) ennekem egy kichin poharom ... de azt az kis pohart ennekem az en szülem Szabo Daidine Azzoniom atta keszembe az en Aniam es Attiam holta utan [Mv; MvLt 290. 108b] * ~ *pojáta*. 1831: ithon a' Házomnál lévő Kis Pojátámnak is egy kis hidlásnak valo tőrlgy fa [Dés; DLt 1159] * ~ *pöröly*. 1692: Egy Kús pöröly vas Karika küsebb [Szárhely Cs; LLt] * ~ *szekerecske*. 1750: Egy kús Szekeretske Nr 2 [Gyalu K; Ks 83] * ~ *szekrény*. 1549/1752: az Kis szekréntis hajgom az én Leányomnak és hogy meg egyet tsináltossanak néki Segesvárat [Szentanna MT; LLt] * ~ *tál*. 1551: Denesffy Katha azzon rezere ... Jwtoz ozlas zerent eg ewreg on tal, eg keozep tal, eg kys thal [Mezőszengyel TA; BfR II. 304/108] * ~ *tálacska*. 1615: Egi kek mazos kws talochka iratos f — d. 25 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével]. 1629: Harom kis talaczka Egik kisses [Kv; i.h. 132]. 1738: egy kús Tálatska egy Fazékotska [M.bikal K; MLev.] * ~ *tálas*. 1763: 1 Kis odal Pohár Szék 4. 50 1 Kis Tálás — 24 [Kv; Tjk XVII/1. 15] * ~ *tárgy*. 1589: Az nagi targi leoueskor veottem egi vegh ... karasiat ... Az kis targi leoueskor veottem hat sing karasiat [Kv; Szám. 4/X. 18] * ~ *téka*. 1852: Egy level tarto Téka Egy Gyöngy Színű Téka Egy kis Téka rajta lévő fontokal ... edgyüt [Dés; DLt 923] * ~ *tekenő*. 1736: Ezen Pitvarbol lépik az ember a' Sütő Házban ... Ide tartoznak köz Czipo nagy dagasztó Tekenő nro 1. ... Posar Liszt vagy ... kovász tarto kis Tekenő nr. 1^a [Pinárd MT; CU XIII/1. 95. — ^aFolyt. a fels.]. 1756: Az Kováts Méhelyben Kis Tekenyű 2 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 14] * ~ *teknőcske*. 1813: Egy kis Tekenőtske [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.] * ~ *töltésecske*. 1733: Töltser 1 más kis töltérske [Marossztkirály AF; i.h. 2] * ~ *véső*. 1589: Egy harapo fogho. Egy kis vesseo Harom kis furoh [Kv; Kv-Lt Vegyes I/2. 38]. 1693: Boriczának Egy Szena hanyo öreg vas villa ... egy kis veső [Ne; DobLev. I/38. 9] * ~ *villa*. 1696: Egy kalán kis villa [LLt] * ~ *zárócska*. 1692: vagyon ... ket szakaszokban allo ... almarium ... vas sarkokon pantokon járo Ajtocskái, az egyiken Bécsi kis zárócskája [Mezőbodon TA; BK Inv. 19]. — Vö. a *kisajtó*, *kisasztal*, *kisharang*, *kisház*, *kising*, *kiskalán*, *kiskapu*, *kispad*, *kissuba* stb. címszóval.

Sz. 1664: kérem csak azon Kegyelmedet, hogy ... az betleni dolgot remediálja úgy, ne minden ember sollicitálja őket rebellióra és hogy egy kis szikrából tűz ne támadjon [TML III, 72 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz].

2. rövid; scurt; kurz. 1653: Egi szalu, Egi öreg h furu, mas annal kisses ... 4dik annal kisses [Ilencfva MT; DLev. 1. IIB. 12]. 1673: Ket vas nyars egik öreg h másik kisses [WassLt Borsai István hagy.].

Szk: ~ *flintácska*. XVIII. sz. v.: Esmet hozat az jáger egy kis flintáskat melnek egy által járo szeget csináltam [Kv; BK. Gyarmati Samuel lakatos kezével] * ~ *karabély*. 1683: Egy kis karabely [Utl] * ~ *kardocska*. 1737 k.: Edgy kis kardocska [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.] * ~ *mordályocska*. 1754: Egy pár rezes kápájú kisedd kis Mordajotska Ket vasas kurta kisedd Strutz [Nsz; Told. 19] * ~ *mordálypuska*. 1611: Egi roz

zamzerj, es egy kws vasos mordalj puska [Kv; RDL I. 88] * ~ *pálca*. 1698: Székely hidi Uramat en osztan ott lattam az haznal . allani egy kis paczaval [Dés; DLT 479] * ~ *pálcácska*. 1714: Avram Csilye Eszt monda en csak Evel az kús palczacskaival vagyok . nem is vala nagy bott hanem csak Edgy kús palczaczka vala kezében [Tamáspatak H; BK sub nro 261 Aramia Koszteszkuly (50) falusi bíró vall.]. 1748: Tasnádiné Aszszonyomot ... egy kis páltzátskával veri vala [F.karácsonfva KK; Told. 5] * ~ *pálcika*. 1755: verni kezdék Lázár Jánost, akinék is csak egy kis palczika vala kezében [Ribice H; Ks 112 Vegyes ir.] * ~ *pálcikó*. 1763: némelyeknél egy kis páltzikó volt [Nagyida K; Told. 9]. 1765: Varga György Egy kis vékony páltzikó lévén a kezében, azal maga előtt hadarászott [Szépkényerúsztmárton SzD: Eszt-Mk Vall. 54]. 1825: találtam Molnár Lászlónét egy küss páltzikóval [Havad MT; CsS].

3. rövid terjedelmű; scurt, de proportiū reducere; von kurzem Umfang/kurzer Größe. 1670: Az feleségem . azon kéreti Kegyelmedet, írjon egy kis czédulát Fordor (!) Istvánnak [TML V, 98]. 1703: véven kezemben reszketegesen pennám, hogy kegyelmed(ne)k küldenem ez kis írásamat [Ne; MvRKLv. Alvinczi Mihály lev.]. 1711: (A) jóságotis bekeségesen birtam . már hogy egy kús Leveletskére s Tatrosi porontsolattýára ki ugorgiám belőlle azt bizony nem tselekszem [Ks 96 Árva Kemény Kata leányához, Gyerőfi Borbálához]. 1768: égj kis minutatis irtam rolla a fel kelhetőknek meg osztásáról [Kissolyos U; Márkos lev.].

4. rövid ideig tartó; care durează puţin, de scurtă durata; kurze Zeit dauernd. 1716: hogy ha égy kús szárazs üdö forduly azokat^a az után meg nem szánhatni [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev. — ^aA földeket]. 1721: Eött Remekes Legen] volt egy mas utan ez kús üdö alat [Kv; ÖCJk]. 1776: engemet kikülde Csizi Hadnagy az Házbol, mondván: egy Kús Különös Beszélgetésünk vagyon [Egrestő KK; GyL. Jos. Székely (28) parochus cath. vall.].

5. apró; micuţ, mititel; winzig. 1576: A lanczon wacion egy kys Arany feogeo kybe wagio(n) negy Rwynt, es egy kys gyemanth, es 7. gyeongy zem kezep zereo [Szamosfva K; JHBK XVIII/7]. 1591: az ewst keozott latek kis feier boglaroczkat [Kv; TJK V/1. 180]. 1625: Egy oh hailadozott gyüreo, vagyon egy kis granat keo benne nyom egy aranyat [Kv; RDL I. 126]. 1647: egy kis rubintoczka aramban foglaluan [Brassó; LLt Fasc. 137]. 1720: ket ezüst gombocska, 4 ezüst karikácska, valami kapocskák Nro 8. ket kis boglárocska [Kv; Pk 6]. 1786: Egy Galamb formára Csinált reszkető tótske i nagyobb rubintal, és három kisebb 13 szem joféle gyöngy [Ns; Ks 74/56]. 1789: Nagyobb és kisebb üveg Dugok [Mv; ConscrAp. 44]. 1824: a' jobb Pofáján egy kis szömörts láttatik [DLT 69 nyomt.kl].

6. alacsony/kis termetű; scund, de statură mică; von kleinem Wuchs. 1573: Iso Ambruzne Azt vallia hogi latot (igy!) hogi egi Magasb es egi kisseb legeny fwtos volt oth [Kv; TJK III/3.190]. 1775: Haszontalan, görbe, sovány kis vénasszony [RettE 358]. 1843: a pupushátú Kis rézmíves [Dés; DLT 1055].

Szn. 1453: Symon kys [Kv; TT 1882. 528]. 1482: Valentino Kws. Georgio Kws. Stephano Kus^a [M.zsuk K; TelO II, 148. — ^aJb-ok]. 1504: Philippus Kys [Dés; i.h. 270]. 1513: Emericus Kys [Dés; DLT 93]. 1531: Michaeli

Kys [Vh; DomH 92]. 1554: Kys tamás jb [Héderfája KK; BfN]. 1567: Kysz Mathe jb [Disznajó MT; BeszLt 54]. 1588: Kysz Thamas [Kv; Szám. 4/III. 55–6]. 1594: Kws Ambrus [Esztyén SzD; RLt O. 5]. 1604: Kws Istuan [Csekefva U; UszT 77c]. 1609: kis mattias [Maksa Hsz; HSzjP]. 1614: Kws Marthon ppix [uo.; UszLt VI/56. 274]. 1619: Kus Janos [Kál MT; Berz. 10.77/13]. 1637: Kis Janos vicze szolga biro [Dés; DLT 397–8]. 1659: Kws Istuan [Gyszm; LLt Fasc. 96]. 1696: Kús Pál [Vízszilvás SzD; WassLt]. 1702: Székely Mihaljné Kús borka [Szentimre MT; BalLev.]. 1713: Kis László [Lele Sz; SzVjk 139]. 1738: Orbán Mihályné Kús Ersok [Adamos KK; Ks 17/LXXXII. 2]. 1739: Kús István [Ménaság Cs]. 1830: Kús Kata özv. [Vista K; RAK 6]. 1866: Szovátai Kús Miklos [Szováta MT; Bereczki József lev.].

7. Állatra von.; referitor la animale; in bezug auf Tiere: kicsi növesű; mic (de statură); von kleinem Wuchs. 1604: Ennekemis ket kws Tehenem wala [UszT 20/319 nagy Balas zent Abranj zabed zekel vall.]. 1619: geszteszörű kús pej ugráló lovat vöttem, költséggel együtt 100 magyar forintot [BTN^a 262]. 1626: marada . 6 vemhező kaczola kett harmad fwe kelő kús kanca, kett negiedfwe kelő giermek lo [Usz; Pf]. 1645: az szent egyhaz szamara hagyta ket paripat egy szepleost, egy kis Barna holdost, hatuan forintban [Erdőszengyel MT; Told. 1a/II]. 1701: Egy kis kek Tehén van aszt hajgom Bodoniné(na)k Sophinak [Polyán TA; JHB XVI/7]. 1711: egy kis kék ökör [Ditrő Cs; WLt St. Pál (40) pp vall.]. 1768: a kisbebb szürke kantzának Esztendős szürke forma kantza Csikkaja volt . a Nagyobnak nem volt Csikkoja [Páké Hsz; SzentkGy Jos. Szörtssei kezével]. 1838: Gy. Sz. Királyi Roska Duka cserelt egy fekete Kantzát Szetseli Máty Gligorral egy Kis Csitkos piros Kantzával 5 f. toldással [Torda; TVLt Közig. ir 970]. 1840: vásároltam volt a Nagyságod sertés nyájából ket kús Süldöskéket [Vécke U; Told. 39].

8. kicsi kiterjedésű; de suprafaţă mică; von kleiner Ausdehnung. 1573: (A karót) a kiss zeölőbe vittem [Kv; TJK III/3. 162 Anna Aszony nehay Simon Hendelen vall.]. 1590 k.: Az kws zena fwet ki az alljaba wacion Azt az teob vraymnakis faratsagokba adtak vala [Szu; UszT]. 1641: Kozla Gergelj bir eggiüttis másuttis egi egi kis kaszáló retczkéket [Goroszló Sz; GyK X. 30/8]. 1667: wacion két kús helljeczike azt szancziuk ki az patakig [Imecsfa Hsz; LLt]. 1676: Kússebb Erdő vagyon [Mezőharasztos K; Told. 8]. 1699: szánto földek ... vicinussa az ország Uttya ab alter(a) egy Kús Cseplyesz [Siklód U; LLt]. 1734: (A) Vén hegyi kisbe szőlőt N.Fekete Mihalj ura(m) első feleségével conquirálta [Torda; TJKT I. 30]. 1798: ezen miveletlen Szőlő a mellette lévő kis erdőskével légyen Sáráé [Dés; DLT 12/1806]. 1841: Ezen meg szomszédosított Allodiális Tábla földemnek azon kisbebb részit örökösön el Cseréltem [M.zsombor K; Somb. II].

Hn. 1326: Kis erdő [Apahida és Zsuk K; Csánki V. 328, 403 átirásban]. 1556: in kws mező [Maksa Hsz]. 1592: az orozhegie(n) alol valo bwk erdon felliel, melliet Kws biknek hinak [Oroszhegy U]. 1600: Kws rettb(e)n egy rett [Hagymásbodon MT]. 1614: kis Auas [Kvh; Borb. I]. 1616: az Kws szena fübe (k) [Szentmárton Cs]. 1697: felső határban kús völgy nevű hejben (k) [Mikháza MT]. 1701: Az Kús mezőbeli szanto foldek [A.cserná-

ton Hsz]. 1741: A kiss Tilalmas erdő [Bánd MT]. 1751: A' Kisebb fő az Váczmány felől [Ákosfva MT]. 1770: Kis Liget (szó) [Somlyó Sz]. 1792: a Kisebb Komandiban (sz) [Derzs U]. 1798: A' Kisebb Nyilakba (k) [Maroskeresztúr MT]. 1799: Kis Orotványba (sz) [Jobbágyfva MT]. 1800: Kús tanorok nevezetű helyben (k) [Kobátfva U]. 1807: a' Kisebb Nyilban (e) [Bazéd MT]. 1810: A' Kisebb Jobbágy Erdő [M.szovát K].

9. sekély; mic, puñin adinc; seicht. 1592/1593: az viz Dees feleol valo fele kisebb vala, Zent Benedek feleol milieb vala [Décse SzD; Ks]. 1779: (A) Sziget ... körül volt véve a Marossal, a Sos hajok Gyogy felől való részín a Marosnak jártak, a Gyalmar felől való része a Marosnak kisebb volt [Gyalmar H; BK ad nro 450 Jákob Adam (70) zs vall.].

10. ~ *kör át* szűk kör; cerc restríns; enger Kreis. 1896: A füzet (fájdalom) amúgy is kis körben terjed [PLev. 184 Petelei István Gyulai Pálhoz].

11. gyermekkorban levő; micuť, de virstä fragedä; in der Kindheit befindlich. 1644: ügjekezzenek ... az kicin neuéletlen fiaczkamot az edes kús Mihokomot menteől becűilletesben neuelni [Nyárádtt MT; Sár. vegr.]. 1674: Anno 1645 esztendőben az pestis gressálván, az első feleségemtől való leányomat, kis Katát kilencszendős korában, az mérges mirigy által, bölcis ítlebítő kiszólítá öfelsége ez árnyékvilágból [Kv; KvE 190 LJ]. 1718: ha meg gyogyulna az kis Sigo Kövesdre küldeném [Ks 96 Apor Péter lev.]. 1722: attá I(ste)n ez vilagra F. Sukon^a az kús Suki Palkot [SLt 17 Suky László feljegyzése. — ^aK]. 1733: A kús Árvácskám ... majt (!) jó egességes [Moha NK; Ks 99]. 1739: az kis Miska fiacskam meg himlőzött veres himlőben [Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1750: kis Ester szép Léányom meg himlőzvé Gyenge korában meg-vakula [ArJk 48]. 1790: A' kis Adam ... olyan keserves sirásra fakad, hogy á ház tseng belé [Kv; TL. Bodoki József prof. lev.].

Szk: ~ *fickócska*. 1753: hat személyek voltak ... az hatodik pengi egy Kis Fitzkotska volt [Nyárádszttbene MT; Told. 28] * ~ *fióka*. 1723: Láttam a Luka Vaszily gyermek ágyat viselő feleségít lánczon Prekul Juonit a kis makni fiokójával ott siránkozni [Hodák MT; VGy. Nándra Urszuly (40) jb vall.]. * ~ *húgocska*. 1598: azonkippen az kis hugoczkamrais legien io gongia kegdnék [BálLt 51 Kowachocz János kezével]. 1748: Minden Fejér gunyabéli részemet hagyom az kis Hugatskámnak Fodor Hedvigának [Aranyosrákos TA; Borb.] * ~ *inas*. 1672: az mostan Görgényből hozot kis Inas(na)k is egy egy Pokrocztot ... adtam [Utl] * ~ *leányzó-gyermek*. 1647: marat volna utánna egy kis leanzo gyermeke Kys Anna neuű, ki mostan fél esztendő [Kv; RDL I. 134. — ^aA férje után] * ~ *úrficska*. 1741: az Leányok hallották is az gyermek Sirását, de akkor Csiszér Uram a kis Urficskának két Dobját elé vette, s verte hogy inkább ne hallassék a Sirás [Meggyesfva MT; Ks 184. LXXXVIII].

12. ~ *korában* vkinek gyermekkorában; in copilăria cuiva; in js Kindheit. 1688: Komsa Drágos, Kis korában bujosot el [F.porumbák F; ÁLt Urb. 24]. 1719: tudom, hogy ezen Istokot egy hugával kús korokban sokáig tartá ... Pocsá János Uram [Hatolyka Hsz; HSzjP Sibrik Michael (50) col. vall.].

13. fiatal, ifjú; tinár; jung. 1568: Magdalena Gabrielis gorg c(on)sors, iur(ata) fassa e(st), Ezt hallotta(m)

hogy az en mustoha leanyom azt monda az en kisebb leanyomnak [Kv; Tjk III/1. 206]. 1606: en kusseb voltam Gergely kouaczna [UszT 20/175]. 1643: az kett kisebb áruaknak Borbaranak es Istoknak az B: Tanaczy akaratyabol az Sogorokat Nyreo Benedeket rendelte volt tutorok(na)k [Kv; RDL I. 131]. 1794: ezen hasonfele rész esztendeig használjon a' kisebb Atyafinak, Aronnak aeducatiojara [Asz; Borb. I].

Szk: ~ *gróf*. 1667: Az főispánság tisztiben az kis gróft^a ő nagysága meghagyja [TML IV, 209 Bánfi Dénes Teleki Mihályhoz. — ^agr. Tökölyi István fiát, Imrét] * ~ *grófné*. XVIII. sz. v.: a' Nagy Grófné és Ngtok közt eddig folyt minden versengéseknek nem más, hanem a' kis Grofné az fő oka [GyL. N.Solymosi Kontz József lev.].

14. Állatra von.; referitor la animale; in bezug auf Tiere. fiatal; tinár; jung. 1741: két kiss nyári süldőst két (!) vetettek bé hizlalni [Mezőbánd MT; LLt 146. B]. 1768: volt ... a' kisebb szürke Kantzával esztendő Kantza Csikkoa és akkor is Vémhöz volt a Kis Kantza [SzentkGy]. 1778: A bornyús Tehén kiss idei bornyával [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. 1796: Nagy Tehény három ... Ideji kis Tehen Borju egy [A.preszaka AF; MkG Conscr.]. 1819: A Venitez udvarán tanáltatik egy Sövénybol font Szalma fedél alatt lévő rüdeg sertés ol melyben esztendő és küsebb Malatzak tanáltatnak Nro 37 [Baca SzD; TSb 6].

Án. 1674: Kis Mocskos^a [EM XLIX, 535. — ^aKutyanév]. 1676: Kis Mucskos^a [i.h. 536. — ^aAgárnév].

15. nemzedékviszonyító jelzőként; ca atribut referitor la generații; als Attribut im Vergleich von Generationen: A. af ifjú; (cel) tinár; jung. 1453: kys lgyarto gerger [Kv; TT 1882. 538]. 1563: Kws Emre Marton [Gysz; LLt Fasc. 133]. 1579: Kws feies mihaly [A.csernátion Hsz; HSzjP]. 1580: kis georgy Simon es Tamasnak az anniok kis pal gal georgy leannia volt [Miklósvár Hsz; i.h.]. 1581: Kysz Monyok Antal [Kv; Szám. 3/IV 17]. 1590: Markus Kus Janos [Szú; UszT]. 1602: Kislaczi Andras [Csekefva Cs; SzO V, 237]. 1640: Nagy es kis Veres Ianos [Kudu SzD; RLt O. 5]. 1654: cőregh Záz Jakab Kus száz Jakab [Feketelak SzD; WassLt Barla János (50) jb vall.]. 1760: Ladislaus Kis-Székel [Dés; Rk-Ak 39].

A nemzedékviszonyító szerepre l. MNy LXIII, 51–64; AÉ 284–304; uo. fölös számú adalék.

Szn. 1606: Kws Pal Balint [Szentiván Hsz; Kp I.19]. 1668: Kis Pál Balintne nagj margit Aszony nehai Kis Pal Balint [Kökös Hsz; BLt]. 1713: Kús-Pál László ur(am) [Szentiván Hsz; Kp I. 97]. 1720: Kúspál Sára Aszszony [Kökös Hsz; Kp I. 124]. 1728: Kús-Gjörgi János Kús Gjörgi Miklos junior [Málnás Hsz; SVJk]. 1797: Katona Istvánné Kis György Máris (40). Kis György Eva hajadon Leány (18) [uo.; Mk II. 8/260 hh.]. 1857: Tunyogi Kis nagy Josef [Kv; ACSzám. 49].

B. kf ifjabb; cel tinár; jünger. 1582: Nagiob Mark Balynt es Kwsseb Keohazy Mark Balynt [Uzon Hsz; Kp I]. 1603: küseb mircze mihaly [Medesér U; UszT 17/49]. 1628: nagiobbik Bereczk Istuan. kisebb Bereczk Istuan [Uzon Hsz; BLt]. 1648: Nagiob Tamasi Janos. Kisseb Tamasi Janos [Siklód U; UszLt IV. 51]. 1675: Nagiob és Kúseb Tiboldi Peter [Körispatak U; Pf]. 1701: nagj Balasi Boldisár, kisebb Balasi Boldisár [Kissolymos U;

BLev.]. 1764: Sz. Királyi Nagyobb Vitos Mihály. Ugyan Sz. Királyi Kisebb Vitos István [Szentkirály Cs; Hr 8/18]. 1790: Márkos Pál Fia kisebb Márkos Péternek. Márkos Mihály Fiá Nagyob Márkos Péternek [Kissolymos U; Márkos lev.]. 1804: Nagy Dosa Mihály. kisebb Dosa Mihály [Makfva MT; DLev. 5].

C. értelmzőként; ca apozízie; als Apposition: ifjabb; cel tinár; jüngr. *XVII. sz. eleje*: Setet Peter kisebb Nujtodi pp [Nyújtód Hsz; HSzJP]. 1633: Keserw Gergely, nagio, ugia(n) Keserw Gergely kisebb lo fw Emberek Barotiak, Miklos var szekiek [BLt 5]. 1672: Forro Petert az kisebbet meg fogak [Kvh; HSzJP Nobilis, Agilis Stephanus Kemendi in Oroszfalu residens (25)]. 1687: Matefi Istvan kisebb Nemes Ember. középső Nemes Matefi Istvan Uram [Kissolymos U; Márkos lev.]. 1690: Bora Andras kisebb [Szemerja Hsz; BLt]. 1703: Kovács Péter Kisebb [Kissolymos U; Márkos lev.]. 1731: Kovacs Mihallj kisebb lofü személyly [Uzon Hsz; Kp I. 132]. 1782: Ambarus Ferencz kisebb [Bethlenfva U; Ks 65/43]. — L. még SzO V, 188, 195, 211–3.

16. kevés; puțin; wenig. 1584: Forma iuramenti Exactor(um) Rationu(m) Colosuarien(sium) . amy kys repositumot az vršten ez varosnak Adot es Adando, azt senkinek Nem Jelentytek [Kv; Szám. 3/XIV. 1]. 1585: dizno hust, es hialt (!); oztan ziwet latott nallok es egy kys hurkat [M.valkó K; KP. Bott István jb vall.]. 1589: egy kws penzeonk vagio(n) [Márfva U; UszT]. 1617: Az peoreós azzony monda hogy akazzatok feól az hagymat . . . Aztis monda az azzony hogy Akazzatok Egi kis kenieretis melle [Mv; MvLt 290. 25b]. 1712: egy kús Turocskat is tartok Uram kgd Szamara [Madéfva Cs; Born. XXXIX. 50 Iffiab Sander Mihály Kászoni János főkirálybíróhoz]. 1792: mihent egy kis hideg ér, Enis mingyárt oda vagyok [Szőkefva KK; BálLt 1]. 1810: Láttam . . . egy Embert, hogy a' Vintzellérnek egy Sült Tyukat, és egy kis palinkát hozott [Adorján MT; Born. G. XIII.1 Fagarasi Kosztántinné Márkos Todoszia (38) vall.]. 1816: Egy tsupor fenekén, egy kis el savanyodott méz [Varsolc Sz; Born. IV 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

17. csekély; puțin; gering, nichtig | jelentéktelen; neinsemmat; unbedeutend. 1554: Chyak ne busitana te k mynde(n) kys dologal [Gáldtő AF; Told. 4]. 1581: kerem keg(ielmed)eth, hogy az naponkint valo geöleöltség neh aradgio(n), keg d haggia meg az nemetyeknek, è kws marconasagh zolgalathon ne vizekedgiene [Noszaly SzD; BesztLt Joannes Chyeffj provisor Albensis. lev.]. 1677: Nekem bizony sem volt sem nincsen Kegyelmed ellen legkisebb nehézségem is [TML VII, 486 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. 1696: rollam kisebb mindaz által kész szolgálárul Valo el nem felelykezese Kgd(ne)k meg szolgálom [Vécs MT; TKI Kemény Simon Teleki Pálhoz]. 1777: (Barthos Kelemennek) eleinte volt itt a Szek előt egy kis baja de azis depuraltatott [Hsz; BLev.]. 1798: mindezekben Méltóságos Groff Toldalagi László Ur ó Nagyságának legg-kisebb befolyása sem volt [Kolozs; Told. 42/24]. 1800: Mig a' Kelentzei Határ Osztály el nem kezdődött, addig semmi leg kisebb versengést sem hallottam a' Kelentzei és Köödi Lakosok között [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21 Fodor Vaszali (67) col. vall. Vervölgyi Bányai János kezével]. 1826: A Gyomor erősítő mixturát egy kis változtatással meg készítettem [Dés; Ks 161 Bod Elek lev.].

Sz. 1632: ennekem most kisebb gondomis nagio banal [Mv; MvLt 290.62b]. 1711: kisebb dolgunkis nagyobb nekünk ennél [Ks 96].

18. becéző/kedveskedő jelzőként; ca atribut alintátor/dezmierdátor; als Koseattribut. 1661: Adja Isten, lássalak jó egészségben hamar üdön, édes szerelmes kis Jutkám [TML II, 115 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithhoz]. 1662: Édes kis mancza Feleségem, tudósits egészség és az gyermekek felől [i.h. 228 ua. ua-hoz]. — L. még TML II, 110, 174–5, 219.

Szn. 1574: ez Keotelwereo Bereczk leánya Kys Anna [Kv; AE 325]. 1615: Timar Verner Georgy vram kivana . . . az eo Arvainak Kús Annanak az Anyaj harmadot Excindalnok [Kv; RDL I. 96b]. 1615/1628: Kis Anna harmadgiara . . . Egi viselt gránat foldozot szokniaból tartozik az Apia forditoni . . . f l d 66 [Kv; i.h. 96c]. 1618: Czige Pettermeteöl . . . Jutott Kws Anna es Tan konak Attyaj dualitásaba(n) [Kv; i.h. 104]. 1627: Ezek az Keues Jok Jutottak az Ket Aruaknak vgi mint Jantsinak es Kis Annanak [Kv; i.h. 135]. 1651: Dioszegy Kis Anna [Kv; PolgK 142]. 1676: Kisanna részére jutott egy öreg derekally [Kv; RDL I. 155a].

A Kisanna névtípusra 1. AE 318–29.

19. gyenge; slab; schwach. 1558 k.: borich Mas fazakath felíwl az fazekra . . . es chinaly az vtan egy kis twzet alaya [Nsz; MKsz 1896. 282]. 1632: Czötörtök nap uala az hogi egy kis verő feni uala, es en is ballage ki az haza(m) eleibe [Mv; MvLt 290. 104a]. 1697: egy kis szél támadott vala [Szamosfva K; Ks 90]. 1708: Májusban . . . volt egy kis dér [Kv; KvE 252 VBGy]. 1715: vífalvi foglalt bor Kis hordo iz van rajta [Ebesfva; UtI]. 1736: Mihelyen az új bor annyira forrott, hogy egy kis csipősege volt, mindjárt új bort ittanak [MetTr 326]. 1851: Sala Farkas is tegnap eret vágottat magán mint ha nyelvét valami kis guttátska legyintette volna meg [Kv; Pk 7].

20. kb. szerény; modest; bescheiden. 1659: Ez mostani alkalmatossággal nem akarám elmulatni, édes Uram, hogy Kegyelmedet ez kis levelemmel meg ne látogatnám [TML I, 457 Pekri Sónia Teleki Mihályhoz]. 1662: számveveo Uraméknak mostani kis collatióra keolteottunk^a [Kv; SzCLEv. — ^aKöv. a fels.]. 1739: én is hibáztam sokakban meg valloim mellyről alázatosan engedelmet Instálok Ngto! méltotassék meg engedni mint legg kisebb szolgálának [Drág K; JF 36 LevK 175 Tolas György lev.]. 1847: Az uradalmi tiszt urakról Varga Katalin azt mondotta, megmutatja, hogy nemsokára kisebbek lesznek [VKP 245]. 1899: A fiú . . . ha tán a számosztálnál egy kis helyet csiphetne, délelőtt dolgozna . . . s rögtön vizsgára jelentkezne [PLev. 203 Petelei István Gyalui Farkashoz].

21. szk-ban; in constructiui; in Wortkonstruktionen: ~ebb hatalmasság kisebb hatalmaskodás; potentia minor; silnicie mică; kleinere Machthandlung. 1833: a' Méltóságos Exponens Aszszony perlette a' Mlgos Major Urat . . . Borozda Járásból eredett, 's kisebb Hatalmasság Titulussa alatt . . . indított Perben [Msz; SLt Vegyes perir.] * ~ebb hatalom 'ua.; idem' 1768 k.: Klmteket Megperelték s meg is nyerték eő Ngysk klmteket, külön külön kisebb hatalom büntetésin, meg veretett Jobbágyaik(n)ak Sérelmek és fájdalom meg fizetésin [DLev. 2/X. B. 21]. 1830: N.Enyeden

Májusnak 13kán Nemes Also Fejér Vármegye T.T. Generális Székén fell vétékik Pere Tekintetes Bartók Ádám Urnak . . Nemes Váro Mihály, Váro János, Bárdutz Joseff, és Csokási István Allperesek ellen Kis-sebb Hatalomért^a [Ne; DobLev. V/1165. — ^aOrga Vonus erdőpásztor megveretése ügyében] * ~ hatalom 'ua. idem' 1591: miért hogi eo is nemes ember enis nemes ember vagiok igh hatalmaskodot raitam valaminek az Kemetek teorüeny engedi mondanom vagi az Kws hatalomnak vagi az nagy hatalomnak terhen annak mondom erette kweon kweon . . az feliwl megh irth raitam teot hatalmaskodasokert [UszT]. 1604: mind az tiz dizonknak be haitosaert kweon kweon az kis hatalomnak terhen vadnak [i.h. 18/59–60].

◇ Hn. A. tn-i összetételekben; in nume de localitaji compuse; in Zusammensetzungen von ON. 1585: Kws galambfalu [Kisgalambfalu U]. 1598: Kws Iloswa. Kws Kayonban Iako Thot Mihál Nemes Ember [F. Ilosva SzD]. 1600: Kws Borosnio [Kisborosnyó Hsz]. 1604: Kws Kedeben [Kiskede U]. 1606: küsfaluban [Kecset-kisfalud U]. 1615: Kús falud [Kisfalud MT]. 1630: Kys Orbaiak [Kisorbó AF]. 1640: kis Bun [BK 5465]. 1647: Kws Saros [M.sáros KK]. 1649: Kis Geörginy [Kisgörgény MT]. 1650: Kús Kend [Egrestő KK]. 1674: Kús Solymos [Kissolymos U]. 1685: Kús Kadaczj Benedek Ferencz [Kadács U]. 1687: Oláh Kús Kapus. Magyar Kús kapusi Portio [M.kiskapus K]. 1714: Kús Denk [Kisdenk H; BK sub nro 261 Raduly Szimuly (80) jb vall.]. 1736: kis Borszo [TL. Lazar Luka de Sóos Mező (70) ns vall.]. 1744: Kis Ernye [Koronka MT]. 1770: Kús Köpetz [Köpec Hsz]. 1784: Kis Rápolton [JHb XXXI/56]. 1796: Kús Odorjány [Kisadorján MT].

B. összetett folyóvíznevekben; in hidronime compuse; in zusammengesetzten Flußnamen. 1588: Ez darab feoldet Kis patakna hyak [Kv; Szám. 4/IV. 3]. 1592/1593: kwszamos [Décs SzD; Ks]. 1641/XVIII. sz. eleje: Kús Olt [Szermerja Hsz]. 1650: Kús Kükkeölleő [Egrestő KK]. 1670: Kys Nyarad [Jobbágyfa MT]. 1698: Kús Maros [Kisfalud MT]. XVIII. sz. eleje: nagy maros. Kús Maros [Mv; Berz 13/I. 16]. 1723: kis Szamos. nagy Szamos [Szentbenedek SzD; Ks 25. IV. 6].

C. Más hn-i összetételekben; in toponime compuse; in zusammengesetzten Flurnamen. 1465/1539: riululm Kys fenyw pathaka dictum [Bh; KHn 5]. 1514: preveniend^a ad quendam montem Kys Januskepe Bercze vocatum [Tóhát BN; TelO II, 329. — ^aÉrtsd: meta]. 1624: Az kws Hiduégében (sz) [Nagymoha NK]. 1645: az Falu vegin az Kús hidnal (sz) [Györgyfa K]. 1698: Kús Somos pataka mellett (k) [Tarcsafva U]. XVIII. sz. eleje: Az Falu mellett az kús Dombon (sz) [Zentelke K; KHn 138]. 1700/XVIII. sz. A Kús Patak mellett (sz) [M. felek U]. 1751: Nagy borosnyo felől a Kús hegyre hagoba (sz) [Egerpatak Hsz]. 1797: Küss Hegyen (sz) [Szentimre Cs]. 1856: a Kis nyarlot ut [Torockósztyörgy]. — L. még BHn 49, 69, 88; KHn 10, 311; RSzF 102–3, 247.

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare substantivală; in substantivartigem Gebrauch; I. kicsi tárgy; object m; kleiner Gegenstand. 1585: Tanaczhy akarattyabol chynaltatta(m) az molnokhoz vy merteket mert az Elebbe-lyek Eöregék valanak kyssebbet czhynaltattu(n)k az lelyt az Regy volt [Kv; Szám. 3/XXII. 75]. 1587: Az varos hazanal Kiraly vchia feleol az Nagi Eorég ablakot be rakattatam kwssebet czinaltatam [Kv; i.h. 3/XXX. 15

Seress István sp kezével]. 1594: Anak Egikitt ittottuk Ezen Hid alla gerendanak Egi kusebbet felui az Hidra [Kv; i.h. 5/XXIV. 23]. 1678/1681: Igaz Vedret, Ejtelet, vékat es fontot tarczon^a mindenütt; panasz ra ne légye(n), hogy nagyubbal vészen bé es kissebbel ad ki hol mit [Vh; VhU 659. — ^aA számtartó]. 1734: Az malom ház héján egy nagy szuszék; egy nagy kas és egy küsseb [Bogát NK; JHbB D/1 gr. Bethlen Farkas lelt.].

2. csekély dolog; lucru neinseminat; geringe Sache. 1736: Mikor harmad napján az új házások az szülei házától el akartanak menni (már azelőtt két cancellista deákkal vagy két nemesemberrel, valami parafernumot adtanak, legkissebbig felíratván, szekérre rakatták) [MetTr 392]. 1781: Se Boér Agnes Aszszony Se Nehaj Ferje Migos Vas Ferencz Ur Semmit leg kissebet is a Kezekhez nem Vettenek azon Mobiliákbul nem participalodtanak [Felőr SzD; BetLt 7 St. Botori (33) zs vall.].

3. alacsony személy; persoană de statură mică/scundă; Person von kleinem Wuchs. 1835: egy Kovács Josef nevű emberét egy szent Péteri vásár alkalmatosságával meg verte, de mi formán — nem tudom, mért én mint kissebb az oda tojult nagyobb emberek miatt nem láthattam [Zsibó Sz; WLT].

4. kicsi növényű állat; animal mic (de statură); Tier von kleinem Wuchs. 1711: En is tartottam két ökröt egy kevésség . . egjik Tudom hogj meg hala, a másikat kissebbekért hallottam hogj el adta volt [Ditró Cs; WLT St. Györgi Déák (36) jb vall.].

5. kicsi kiterjedésű földterület; teren de suprafață mică; Grundfläche von kleiner Ausdehnung. 1758: a' két Sessio után 8 nyílnak kellene lenni 6 öreg nyílnak, 's két kissebnek [Gyeres TA; Born. IX. 43 Paulus Pataki (46) ns assz. vall.]. 1780: a' Nap keletfelől való Szőlő maradjon Katinak, mint hogy pedig a' kissebb, az Annýá-nal vagyon 20 Vonás Forint az azal potlogyek [Kv; KvRLt VII. 26 Öreg Rátkoi Ferenc végr.].

6. a. fiatalabb (személy); persoană mai tinără; der/die Jüngere. 1641/1642: az mikor Feyeruarrá menenek az Nagiobbik leaniom Susanna ki most Tar Mihalyne, akkor Partaban haiadon leany uala, az kissebb pedig Berze Mihalyne Desffaluy Anna konty alatt uala menyeczke [Mihályfa KK; JHb XXII/37]. 1747: két fiacskaim lévén az házban mikor elszalattam a kissebbet aluva hattam az házban [Sztolna K; JHb 74]. 1750–1760: fiam vagyon kétő, a nagyobiknak neve Andris Cir(c)iter 4. Esztendos a kisebnek neve Gyurka, ez ket Esztendós [Balavásár KK; Kp III. 106 Mogyorosi György (29) jb vall.]. 1760 k.: az ket Eocsem Uram eszve veszen azt kialtya az nagyob a kisseb utan varte farka csvallo kis pudli meg tanyitlak [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. 1818: minthogy csak két fiú vagyon, következésképpen a küsseb marad az ős házba, a nagyob pedig a mostani lakta jószágoknak a felire építhet [Jenőfva Cs; RSzF 244]. 1844: A nagyobb Gyermekes számokra mért pala táblák, küssebeknek néhány fővényes tábla^a [UszLt XI. 85/1. 63. — ^aKellékek a kisedővóhoz]. — b. legfiatalabb (személy); persoană cea mai tinără; der/die Jüngste. 1787: (Az árvák közül) ezen két leg kissebbnek nem tsak Ruházattyok, hanem Intertentiojok iránt is providealni kelletik [Mv; MvLev. Csiszár György hagy.].

7. alacsony rangú (személy); persoană de rang inferior; Person von niederem Range. 1617: feiedelmi Tisz-

tnwk s hiűatalúnk szerint Subditűsim kőzzwl legh kissebetis igassagaban megh akarűn oltalmazni [Fog; Szád. fej.]. 1671: az Electortól kėrni . . . nagyobb kissebbhez hogy elėbb küldjőn követet, kívánni majd illeten [TML V, 256 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. 1811: jertek tsudáljátok Foglalatoskodik itt mind Ur, mind Szólga, Vagyon a' nagyoknak 's kissebeknek dólga [ArÉ 22].

8. jelentéktelen dolog; lucru neinseमत; unbedeunte Sache. 1662: Az Toldi Miklós állapotjában Kegyelmed meg semmit se higgyen, mert . . . én bizony nem hallok semmit benne, kissebbet is meghallok, az mi az táboron esik, nem hogy olyan embernek szabadulását [TML II, 345 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. 1677: ha ő nagyságának írását látom rűlok, megcselekszem, más-képen nem cselekszem legkissebbet is [TML VII, 536 Teleki Mihály Bornemisza Anna fejedelemszonyhoz]. 1710 k.: úgy találók, nem hogy olyan nagy dolgot, de kissebbet sem lehet ennek a fől guberniumnak igazítani [BőN. 876]. 1723: Miolta vagyok azt a kűssebbetis rajtam nem Cselekettek mit Nemasági ur(am) [Oroszfalu MT; VGy. Batza Vónucz (43) jb vall.].

9. a legkevesebb; cel mai puűin/neinseमत; das wenigste/mindeste. Szk: *leg~ebbet sem hajt vmire*. 1769: En bizony Kedves Ötsém Ur(am) Duzzogására, ok nélkűlt való Haragjára, leg kissebbet sem hajtók [Mv; Told. 19/45] * *leg~ebbet sem szól*. 1772: Gázmér György nagy dűhőttőn jővén felém, és legkissebbet sem szolván hozzám tsak meg ragada torkon le vere a földre [Dés; DLT 321. 76b-7a] * *leg~ebbet sem tud*. 1769: Mikor a nevezett pintzét fel verték Tordára voltam Sakadalomba s legg kissebbet Sem tudok azon dolog főlől mondani [Szu; IB Idősb Boros Joseff (71) nemes személy vall.]. 1831: a' Gujás . . . hol járt viszzá tért 'e Gujához vagy nem? arról legkissebbet sem tudok [Dés; DLT 332.12] * *leg~ebbet sem vesz észre*. 1779: bizony leg kissebbet sem vettem észre, hogy Suki László ur Farkas Péter el szabadztatásában munkalodott volna [Kv; SLT XL Ágoston Márton Suki Jánoshoz].

A szócikk jelzet nélkűli adalékai az EHA-ból valók.

kisadorjáni a Kisadorján (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kisadorján/Adrianul Mic; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kisadorján: Kisadorjánhoz tartozó; care ține de Kisadorján; zu Kisadorján gehőrig. 1778: a Kis Odorjányi, es Galfolvi határok fele [Nyárádsztlászló MT; EHA].

kisáfárlás kb. kiadás/fizetés; cheltuire; Ausgabe/zahlung. 1662: articulusba íratott vala: hogy azon porta elégitésére való nagy summának eleitől fogva volt minden perceptióiról, beszédéséről és erogatiójáról, kisáfárlásáról vagy elköltéséről való számadás, és ha mi abban egyéb szükségre fordítottatott volna az porta megelégitésin kívűl, annak megfizetésére akármely privátusok köteleztetnek [SKr 645].

kisáfároltat kiadat/szolgáltatt; a pune să distribuie; ausgeben/händigen lassen. 1662: gróf Bethlen István minden jőszágiban levő majorságinak tizedet az ecclesiabéli istenes tanítók s oskolák tartására, gyarapítására, esztendőnként minden fogyatkozás nélkűl kisáfárol-

tatja [SKr 285-6. — ^aBethlen Gábor őccse, 1630-ban két hónapig, lemondásaig maga is fej.].

kisagy creierul mic, cerebel; Kleinhirn. 1694: Az agyvelő egész anatómiáját tanulmányoztuk: a nagyagyat, a kisagyat, a Sylvius-csatornát ^a [Kv; KvE 232 VBgy. — ^aFolyt. a fels.].

kisajtó 1. ajtócska; usűtű; Türchen | a nagykapu gyalogosajtaja; portűű, poartű micű; die kleine Tür am Tor. 1573: Katalin azzon Tyborchy Janos deakne vallya hogy Nemykor az Kis aítot Megh Nitottak volna, latta hōgi azkor leot be Kappa myhal az kis ayton [Kv; Tjk III/3. 51]. 1633: az Assoniom az kapu kis ajtajat ki nitotta [Mv; MvLt 290. 120a]. 1650: (Az udvarocskát) legien szabad által rekesztenem . . . az barom vdvar(on) levő okol kert kapuianak az kis ajto főlől valo baluaniaigh [Folt H; BK sub 117]. 1677: Vagyon az Madarosi háznál egy nagy Kapu dezks egyben járo Kis ajto mellette [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1702: Ezen Csűrűs kertnek . . . rostélyos kapuja vagyon, az kis ajtaja fellyűl p(rae)stűllával fedett, de még bé tevű ajtaja nincsen egy cseppis [O.brettűe H; Born. XXIX. 4. 11]. 1836: Vagyon egy két felű az Udvarra nyűlo izmos Csere oszlopokra épűlt . . . ujj kapu. Galab (!) bugos fedéllel — mellette egy kis ajto — vas sorokkal — kilintsel — és elő tasztio zárral [M.péterlaka MT; TGsz 18]. — L. még ETF 107.15; ETF 108. 11, 17-8.

Szk: *bejáró ~*. 1636: En mivel akkor az be jaro kis ajton kapu álló valem, az templum porticusaban valem [Mv; MvLt 291. 67b]. 1694: Ez meg irt Udvar ház előtt által ellenéb(en) vagjon az Majorház melljre nyűlik egű pusztű kapu . . . Ennek mellette, bé jaro Kis-Ajtaja is pusztű levén tsak melljéki, nyűlő ajtajok nélkűl [Borberék AF; Bfr néhai ifj. Bálpataki János kűrialeir.]. 1819: találtatik az Udvarban bé menű három oszlopokon álló 'sendely fedél alatt ketfélű nyűlo avatég kapu — a bejáró kis ajton két vas Sorok, egy vass kilint, egy vas bé záró vas útközűjével edgyűtt [Baca SzD; TSb 6].

2. vár- v. városfal gyalogos ajtaja; portűű (fűcutű) in zidul cetűűji; die kleine Tür in der Burg/Stadtmauer. 1568: Joannes p(rae)tor ciuitat(is) . . . fassus est . . . esűűe az Kys Aytoth be tezwk vala [Kv; Tjk III/1. 212]. 1571: Az Kys Ajtokat Mostan dolognak Ideyen eo K. Byro vram Nittassa Megh es vetessen Erzwket rea [Kv; TanJk V/3. 44a]. 1582: Ertűy eo kegmek aztis hogy az Kis ajtok valamenyere negligenter asserualtatnanak feokeppe(n) az Magiar vczay [Kv; i.h. 249a]. 1585: Bűro vram) Az kolchirtoka(t) ereossen megh inche, hogy senkit Eyel hirenelkwł, se ky se be az kapuk es Kis Ayto kolchirtay Ne ereszenek hwűcők Alat [Kv; i.h. 1/1. 16]. 1613: Az O varba(n) az kys ayto zegeletinel [Kv; RDL I. 92]. 1676/1681: Az Kaput ideje(n) vonassa fel, es későn ereszzék le, az mikor penig derekas zűűksűgh, es szekeresnek ki s be valo jarasa nem kívánnja, oľlyankor csak a huszar vár kis Ajtajat tarcsák nyűtva [Vh; VhU 665. — ^aA porkoláb].

Hn: *Magyar utcai ~*. 1575: Az Magiarwchay es Zen wchay Kis Ajtok Nitasanak Meg, Es . . . egű egű drabant legien raytok Eorzeny [Kv; TanJk V/3. 127b] * *Magyar utca kisajtaja*. 1577: Az Magiar vcza kis aitaia felet valo toromrol azt vegeztek eo kegmek varasul, hog eptessék meg az torom [Kv; i.h. 148b] * *Magyar utca ~*.

1580: Az Magiar vczá kysayto felet valo Torom felől wegeztek eo kegmek . . . valasztanak Arra valo pallert ky gondot vyssyellen Annak Ipytetyre [Kv; i.h. 211a] * *Óvár kisajtaja*/~. 1570: mykor az owar kys aytayanal valo palon altal Jeot volna, Latha hogi az Jakab Molnar Legen Azkor az Malom aytayat megh Nytotta [Kv; TJK III/2. 105]. 1586: 5 február Az owar Kys Aitonai valo palonak az Jeg 2 Czoueket wonta wala ky [Kv; Szám. 3/XXVII. 11a] * *Széna utca* ~. 1579: Ket wassot wöttem az Zena ucza kys aytora ell Törett wala az emelchö chenaltata(m) . . . fizetem kett vassert d. 16 [Kv; i.h. 1/XVIII. 39] * *Szén utca* ~. 1597: Veottem az zen vtza kis Aitohoz egi lab fat mellien a' hidnak fel tekereioe iar f — d 17 [Kv; i.h. 7/XII. 13 Filstich Lörinc sp kezével. — ^aA *Szén-utca* a *Széna-utca* hangürmegszüntető hangzó-kivetéses névváltozata. (A további adatokra, fejtegetésekre nézze I. KvTel. 104–5)] * *Torda(i) utcai* ~. 1590: Mindt az varos vegeze, hogi az Tordai vczay küs Aytto-ba, Egy Eryzot Alosunk, fogattük varga Janost hora p(ro) f 1 d 50 [Kv; Szám. 5/XXIII. 178 Casp. Schemel sp kezével]. 1622: az mennykő elsőbben esék az Torda utcai kis ajtón alol az város köfalára az kis erkélybe másodsor üté az Torda utcában az küs ajtón való tornyot [Kv; KvE 154 SB] * *Torda utca* ~/*kisajtaja*. 1585: Az Torda Wcha Kys Aitaiara . . . Az Bachy Peter vra(m) költese edeg wagio(n) az mint Chedúlat Roilla Adot^a [Kv; Szám. 3/XVIII. 22b–23 Gellien Imre sp kezével. — ^aKöv. a részl.]. 1596: az Mayor kertet, mely vagon Thorda vczá kis aython kywül beochywlet-tewk f 150 [Kv; RDL I. 65].

kisajtós a városfal gyalogosajtajának öre; paznicul de la portija cetății; Wächter der kleinen Tür in der Stadt-mauer. 1649: Az Varos Kis Aitosjnak . . . Atta(m) Ebedre Vaczorara Hust Lib. 6 Köz Czipot Nro 12 [Kv; Szám. 26/VI. 122].

kisáncol kiárcol; a şânşui; Gräben ziehen. 1771: Concludálták eztis a' Somlyaiánusok magok között, hogy azon Vadas To béli részeket, mindenik rész tartozék keresztül ki sántzolni, a' viznek bátorságosabb el folyására, ha ki pedig negligálná, és más ki sántzolni az a' ki, ki sántzollja birhassa annak a' részét mig meg fizeti munkáját [Fejér m.; DobLev. II/428. 29b]. 1810: A láb földeket kőzél az Udvarhoz kell tsinálni a' rétet jo moddal ki Sántzolni a' középén is széles Sántzot [Banyica K; IB gr. I. Bethlen Sámuel lev.].

kisáncolt kiárcolt; şânşuit; mit Gräben versehen. 1787: Matskási Ferentz ur ismét üzőbe kezdette venni a ki Sántzolt nádas helyet [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1793/1794: a Tsbombordra menő uton alol lévő ki sántzolt Rét | (A) ki sántzolt Rétnek harmad részét hosszúra dél felől 234 Mforint, és 64 pénz summába ki szakasztotta, halmokkal meg jegyeztette [M.bagó AF; DobLev. IV/739.17a, 22a. — ^aAF].

kisáncoltat kiárcoltat; a pune (pe cineva) să şânşuiască ceva; Gräben ziehen lassen. 1780: Édes Atyám azon Rétet, ugy ki sántzoltotta volt, hogy mindenütt székkel lehet rajta járni miolta a' to fel dugodott azon árkokon ugy anyira fel tojul a' viz hogy hasznát nem vehetem [Szamosfva K; Born. XXXIX. 51 Josintzi

Sándor nyil.]. 1796: az egész Rétet ujra kisántzoltattam, Füzfa Karokkal körül ültettettem [Kv; KvLt Prot.oec.pol. III/3. 360]. 1807: néhány fiabb Retteti Sigmund Ur egy nagy rétet fogott fel, azt jo nagy Sántzal ki sántzoltatta a Mettzenzori Totokkal költségesen ásatván . . . azután hogy a sántzok bé töltenek Czigányokkal is ki ásatta [Apahida K; RLt O.2 Jos. Farkas (47) ns provisor vall.] 1841: kaszálóját, minek az erge a szomszédgya . . . ki sántzoltatta, és . . . az ergéből felénél — némely helyt a sántzolásal többet bé fogott a magáéhoz [Dés; DLt az 1844. évi iratok közt].

kisáncoltatás kiárcoltatás, şânşuire; Ziehung eines Grabens. 1801: nem tudunk hogy mostani Udvari Biro leg kisesebet is el idegenített volna sőt mindenkor ellenzették, tiltották hogy a Juris sustentatit mindenkor meg tétette, ki Járthatásával, kisántzoltatásával ki Gödröztetésével [Nagynyulas K; DLev. 5].

kisáncoltatik kiárcoltatik; a fi şânşuit; (Gräben) gezo-gen werden. 1790: hogy a viz fel ne iszapallya ki kezdetet volt Sántzaltatni [Msz; LLt 10/2]. 1799: Ezen bé foglaltt kender földek vége pedig nagyobb részint forrásos, és olly süllyedékes volt, hogy a' mig ki nem sántzoltatott, az ökör is ha reája mentt beléje dőlt | ezen földek vége nagyobb részint igen forrásos és olly seppedékes helyt volt, hogy a' mig ki nem sántzoltatott . . . a' Marha rajta nem járhatott [Gyéressztkirály TA; Ks 89].

kisáncoltatott kiárcoltatott; şânşuit; mit Gräben versehen. 1809–1815: a Nagy Réten ki sántzoltatott uj ország uttyával a Soosban lévő örökös kaszálója [Dés; EHA].

kisarányú kb. kisebbecke; mai mic; von kleinerem Ausmaß. 1574: vegyenek ebből a pinzbeől Saranak Egy Kis araniu fedelet mert az ki othon vagon az nagy araniu [Gyf; JHbK XXI/12.4].

kisarjazik kihajt; a răsări; (auf)keimen/sprossen. 1796: a határunk bizony igen gjarlo mivel három izben a jég eső ugi elrontotta mindenféle gabonankot hogy majd semmi maradt, a Dohányok ugjan kisarjazsának de késén vehették elé magokot [IB. Szent Gerlitzéi Nagy Sigmund mezőújlaki (K) ref. pap lev.]. 1823: Betsülték volt . . . Dosa Gergely Ur Erdejében az örökre el veszt tsutok béli kárt a mely soha ki nem sarjazik 40 — azaz negyven Rns forintokra [Kakasd MT; DLev. I. III.A].

kisarjuzás kisarjazás/hajtás; răsărire; Aufkeimen. 1765: mostis megismerszik a ki Sarjuzásbol hogy Erdő vőlt, mely segeletet az Lunkutza mellett maga Fejervári Kristina Asszony protegált [Hosszútélke AF; JHb XXVII/5].

kisarjúzik kisarjazik/hajt; a răsări; aufkeimen. 1825: (A berekben lévő) vágásoknak helyét a' Fű és Burján bé növény, és nagyobbára ki se sarjuzván — az ezekben okozott károkat meg betsülni ma már nem is lehet [Szentdemeter U; Told.].

kisasolt kb. (sásfával) megtámogatott; proptit (cu stîlp); angespreizt. 1807: A Vetemenyes kertben be jaro

ajto feleh fél rohdadasban tanaltatnak melletek közel hasollo (!) ket fen allo ki Sasolt Sas fakkal [Dés; BetLt 6 GyUj Falvi Nagy Ferencz kezével].

kisasszony 1. főrendű leány; fatá din rindurile aristocratei; hochadeliges Mädchen. 1582: Bonchidaj Gergell' vram kwideott fiatull az kis azzonnak kupakatt Gyalúbán [Kv; Szám. 3/VIII. 37]. 1694: Hamvas szerdán ... jegyzettem el magamnak feleségül erdélyi főgenerális Bethlen Gergely uram ő kegyelme negyedik leányát, Bethlen Kata kisasszonyt [II AMN 333]. 1713: Anno 1713 19 Martii ... mikor jókedvvel ennénk ebédet Lónán^a gróf Teleki Pál uram házában, gróf Teleki Mihályné, Pálné, az úrfiak és kisasszonyokkal, nagy szél indulván, a palotát ráuk szakasztá hirtelen ... 22 lélek közül csak egy hala meg. Egyik kisasszony is megholt számba tartatott sok ideig [Kv; Kve 255–6 VBGy. — ^aKendilóna SzD]. 1736: régen az tizenkét tanács úr, gróf és nagyságos urakon kívül többnek úr nem vala neve, úgy azoknak gyermekein kívül urfi, kisasszony; sem annyi az asszony nem vala ezeknek az feleségeken kívül, az mely urakat oda fel leírék, hanem ha annál nagyobb fő ember volt is, csak úgy mondták: uram, kegyelmed, asszonyom, kegyelmed, mint vagyon asszonyom; gyermekeknek pedig kis uram, kisasszonyom [MetTr 356–7.]. 1751: Hallottam ilyen szót az Urffitol mikor testvérvél M(éltóságos) Apor Anna Kis Asszonnyal Bartha Judit Asszony felett össze háborodott, én fogoly vagyok [Szentlélek Hsz; HSzjP]. 1761: én Baro Imreh Urat, Josika Gaborne Asszant, Mélgos kis Asszanyával ben hattam [Branyicska H; JHb XXXV/45. 10]. 1789: G. Kemény Farkas Vr eo Excellentiája és Gróff Teleki Lajosné eo Nga három kis asszonyokkal itt hálának [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1802/1816: ami illeti Nagy Sándort a Lázár Kis Asszonyokni szegődék szolgáltyát össze fel hagyá [Dálnok Hsz; Kp IV. 317 Péter Anna (38) vall.].

Szk: úri ~. 1764: Méltóságos Gróff uri kús Asszonyoknak Petki Klára Asz(szony) eo Ngának [Ks 94 Bartalis János Petki Klárához].

2. (köz)nemesleány; fatá din rindurile nobilimii; kleinad(e)liges Mädchen. 1806: Ttes Imets kúsAsszony ... Bethlenfalvi [Kadicsfa U; Ks 65/43]. 1809: Kitsi Jánosné Almási Jutka 48 esztendőse Sellér Asszony felel a Tkts Biro Kis Asszonyok Béresse Fiaftalvi Joseff a ... Nagy Asszony^a meg fogadott legényét az Udvarból el hívá [Homoródsztrmárton U; UszLt ComGub. 1749. — ^aNéhai Tekintetes Biro Pálné Geréb Kata Asszony]. 1811: Árva Tekintetes Tatrisa Kis-Asszony [BSz; BetLt 5]. 1814: Kozlán^a Ifiabb Siko Istvánné Farkas Anna asszony és Hajadon Leány Farkas Antonia Kis asszony ... maradtanak ... egy egy kis rész Jószágok [i.h. 3. — ^aKővár vidékén].

3. úrileány; domnişoară; Fräulein. 1823–1830: 1796-ban Németországban láttam a kisasszonyok hajait fonatlan az hátyjokon lebecsátva [FogE 67]. 1865: Fejér Kati kis asszony [Kv; Végr. 5.]. 1879: Czako Józsei elküldte az íveket a szélróza minden irányába — uraknak, kisasszonyoknak, asszonyságoknak [PLev. 64 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: ~t csinál vkiből. 1823–1830: volt Gogánban egy Pál Ferencné nevű özvegy papné, ennek náloinnál idősebb, feleség nélkül való fia, Pál László és időtöltött leá-

nya, Kriska asszony, melyből idővel a község kisasszonyt csinált volt [FogE 275] * ~t játszó személy. 1823–1830: Ifjú deák koromban a kollegiumban komédiát játszodván, engemet is mint kisasszonyt játszó személyt öltöztettek volt olyan válba [i.h. 66].

4. ~ hete az a hét, amelyre Kisasszony napja (szept. 8) esett; săptămina în care cade Sfînta Maria Mică; Woche Mariä Geburt. 1769: Tudjae a Tanu. Hogy ezen folyo 1769ik esztendőben Kis Asszony Havában szinten Kis Asszony Hetében ... Korda György Ur eo Exc(e)llentia)ja Kortsoma Házának pintzejét ki verte volna fel ? [Szu; IB vk].

A régiségben Kisasszony napjának ünnepe (Mariae Virginis fastum) a rk naptár szerint — rendszeren szept. 8-ra esett, olykor azonban aug. 15-én, sőt márc. 25-én is lehetett az ünnep.

5. **diákny, gúny** cipőben járó diák; nume dat elevilor care purtau pantofi; Schuhe tragender/anhabender Schüler. 1870 k./1914: cipőt csak a leányok viseltek, ha vagy egy fiu mégis azzal jelent meg^a, azonnal megkapta a „kisasszony” nevet [MvÉrt. 22. — ^aA kisebb városok ref. kollégiumaiban].

◇ **Hn. 1687:** Bartha Imreh es Kús Asszony nevű szántó földek vicinitassib(an) (sz) [F.gyerőmonostor K; EHA]. XVII. sz. v.: Az kis Asszony patakján mellett [Mezőbánd MT; EHA]. 1774: a' Kis Asszany patakán belől (sz) [Gerend TA; EHA]. 1792: Kis asszany hidgyára menő utzák atalljában [Derzs U; EHA].

kisasszony-feleség nemesleány-feleség; soție provenită din rindurile nobilimii; aus kleinadligem Mädchen gewordene Ehefrau. 1823–1830: (Albisi Bod Sámuel, bonyhai ref. pap) jó familiából való Csonakosi leányt vett volt feleségül, és szép jószágot kapott vele ... A felesége ifjúasszonynak hivatá magát, azt mondván hogy ő nem olyan születésű, mint más papné nem dolgozott ... egy becsületes változójak vagy ágyneveük nem volt. Így adta meg árát a kisasszony feleségnek [FogE 154].

Kisasszony hava augusztus; luna august; der Monat August. 1597: harmad eszten napia lezen holnap napon ldest harmadik napia(n) Kis Aszonj haúanak hogy eggit volta(m) ebete(n) Dáuid Antallal [UszT 12/35]. 1627: 1627 eztben tizeneoteodik napian Kisasszony haúanak uyölag hivanak minket ... Galambodra [Galambod MT; Told. 26]. 1642: meg Kis Aszony hauaba el kezdet-te a' vettetést [Jegenye K; GyU 75]. 1653: 1562 esztendőben hala meg Borsos Sebestyénnek az ő vén anyja, kisasszony-havának második napján ! A nyár mind csatázásban telék el inkábbban. Hanem kisasszony-havában Báthori Sigmond is készülni kezdte hogy a bassára reá mennyen [ETA I,20, 43 NSz]. 1705: Augustus, Kisasszony hava, XXXI^a [WIN I,500. — ^aFejezet-cím]. 1719: az en edes jo Feleségem is Kús Aszony Havá-(na)k 20dik napján Viradolag az ő Teremtő Istene-(ne)k még ada Lelkit [Gyergyóújfalu; Borb. II Solym István lev.]. 1721: (A kézfogón) Kis Aszony Havának ötödik napján Sz: Miklosi Pusztás Házamnál ... meg jelenni méltóztassa(na)k [Kv; Ks 95 Bethlen József lev.]. 1769: Tudjae a Tanu. Hogy ezen folyo 1769dik esztendőben Kis Asszony Havában szinten Kis Asszony Hetében ... Korda György Ur eo Exc(e)llentia)ja Kortsoma Házának pintzejét ... ki verte volna fel ...

[Szu; IB vk]. 1792: Költ Privilegiált Nemes Zilah Városában Kis Asszony Havának 17dik Napján 1792-dik Esztendőben tartott közönséges Communitási Gyűléséből [Zilah; Borb. II hiv.]. — L. *kisasszony* 4. al. a jegyzet.

kisasszonyi szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *idő* hajadonkor; vírsta de domnișoară, fetie; Jungfrauenalter, Mädchenalter. 1759: Tudgyae . . . ki volt az a Kis Asszony . . . kinek Kis Asszonyi idejében Molduvából, Tatrangból, Martonosról, Hétfaluból vittek és vitették a bűbajos boszorkányos Asszonyokat? [Altörja Hsz; HSzjP] * ~ *módra* nemesleány módjára; asemenea unei domnișoare din nobilime; nach der Art eines adligen Mädchens. 1823–1830: Őri Zsuzsikát kicsiny korában Szentlászlóra vitték, ott a Nagy Dániel anyja nevelte, utoljára pedig Nagy Dánielék kisasszonyi módra, mint egy jó nemesleányt szoktak [FogE 150].

kisasszonyka főrendű leányka; fetiță din rîndurile aristocrației; hochad(e)liges Mädchen. 1661: Az kisasszonyka^a felől nem tudósítál édes szívem [TML II, 138 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithhoz. — "Születendő gyermekét értil" | az kisasszonykának keresztelésében kívánok gazda lenni [i.h. 221 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1744: a Kis Asszonykát ex acquisitio könnyű leszen Ngsd(na)k . . . a Máka^a, és Szép K. Sz. Martoni^b Szőlők iránt contentalni [Kv; Ks 40. XXVIIIc. — "Mákon (K) levő. "Szépkenyerűsztmártonban (SzD) levő]. 1793: a Grófné . . . a' Nagyobbik kis Asszonykával sokkal keményebben bánt, mint a' más kettővel [Korunka MT; Told.].

kisasszonynap szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *sokadalom* szept. 8-i vásár; iarmarocul din ziua Sfintei Maria Mică; Jahrmarkt am Tage Mariä Geburt (8. Sept.). 1668: Kortsomát szabad volt a városnak eleintén három heteken tartani, ugymint a Pünkösdi, Kis Asszony napi, és Szent Miklos napi sokadalmak hetiben [UF II, 442]. 1747: az J . . . Kis Asszonynap soka-dalom alkalmatosságával captivatván a' Verbans Katonak ált(al) . . . azért hogj edgj étszaka a' tömlőcz-b(en) kellett hálnia, rut káromkodásokkal káromlotta a Magistratust [Torda; TJkT III. 161]. 1824: ugy annyira meg-vagyon szorulva a' piatzí Hely, hogy bé nem fogadhatya most a Kis Asszonynap soka-dalomra ide jövő Sokadalmasokat [uo.; TLt Köz. ir. 252].

Kisasszonynap(ja) Kisboldogasszony (szept. 8): Mária születésének ünnepe; ziua Sfintei Maria Mică; Feiertag Mariä Geburt. 1560: Nagy falu(n) költ kis asszon nap vitan(n) valo penteken [Nagyfalu BN; BesztLt Myko balas szűcs Ghasparnak Beszterczey Bironak és a beszti városi tanácsnak]. 1570: Eotthwes Lwkacze fel peres Byzonsagy . . . Chêterteken Kisasszon Napian [Kv; TJk III/2. 85]. 1585: ezen Jelen walo 1585 esztendőben Kws az(zon) nap thauatth teonk Illyen wegezest^a [Gagy U; UstZ. — "Köv. a határozat]. 1590: (A) feöldnek be vetese lett Kis Azzoni nap tayba [i.h.]. 1596: porozlo Gieorgy Kis Azzoni napjan 8 Septemb(ris) vitte volt Hajosi palt postan Tordara 2 lowan [Kv; Szám. 8/XXIX. 54 Bachi Tamas sp kezével]. 1613: küs

Asszsoni nap tayat [Körspatak U; Pf]. 1614: Holt meg az atyám Borsos Sebestyén in anno Domini 1584 die 8 mensis Septembris, kit hinak Kúsasszony-napjának [BTN^a 41]. 1674: Az el mult Őszszel Kis Asszony nap tajb(an) . . . Lattam . . . az Rakosi hataron . . . az szekerrel ötis [Borb. I Rakoson^a lako Vagyas György (50) ns vall. — "TA]. 1780: Kis Asszony Napján Colosvárat voltam [Ne; DobLev. III/540. 4b Johanna Lebin cons. Petri Christian (48) vall.]. 1806: Szeptember 8-a Innep volt Kis asszsony napja [Dés; KMN 195].

Az ünnepnek változó keltezésére (szept. 8., ritk. aug. 15) nézve l. *kisasszony* 4. al. a jegyzet.

kisasszony-számban kb. eladó lány-számban; care este la vírsta mărităului, de măritat; (als) hejreitsfähiges Mädchen, in heiratsfähigem Alter. 1779: Ez^a igen szép személyű ifjú, mintegy 40 vagy 42 esztendő ember volt, úgyhogy a Bíró Zsigmondné nagyobbik leánya, aki is kisasszony számban volt, megizente volt neki, hogy ha elveszi, hozzamégyen [RettE 393. — "Deáki Pál kv-i ref. pap].

kisasszony-személy leányszemély; fată; Mädchenperson. **Szk:** ~ *t játszik* úrileányszerepben játszik; a interpreta rolul unei domnișoare; das Fräulein vorspielen. 1823–1830: Ezen 1792-ben az közönséges examen végződésével, június 29-ik napján délután 4 órakor kezdve 8 óráig folyt az első komédia, melyben én kisasszony személyt játszottam, előbb török, azután magyar leánynak öltözve [FogE 105].

kisasztal másutj; Tischlein. 1652: Egy kis Asztal, keresztlábat alatta [Görgény MT; Törzs Inv. 15]. 1705: A belső öntött házban pedig egyedül eszik vala a fejedelemasszony egy kisasztalnál [WIN I, 598]. 1758: fal mellett álló Váson nélkül való kis asztal [Déva; Ks 76. IX. 8]. 1813: Kis Asztal egy jobbatska, más haszon vehetetlen [Sályi TA; RLt Szikszai Elek kezével]. 1824: Egy Márványkő táblás polirt kis asztal [Dés; DLt az 1826. évi iratok közt]. 1849 k.: Kotzkás szőr szőnyegek kasz-tenen és kis asztalon [DobLev. V/1280].

kisasztalka kicsi asztalka; másutj; Tischlein. 1756: Négy szegeletű kis Asztalkák [Somkerék SzD; Ks gr. Bethlen Imre lelt.]. 1792: Négy Szegeletű kis Asztalka [TL Consr.].

kis-bélkerék kicsi szárazkerék; roată interioară mică; kleines Innenrad. 1825: A' Nagy Bél kerék nem jó, a' kis bél kerék sem jó ezen vagyon egy vas ráf [Dés; DLt 162].

kisbéres béresbojtár; slugulită; Jungknecht. 1840: T. Roth Pál Urnak tavalyi Kis Béresse Buburuz Pétre [Dés; DLt 370].

kisbíró 1. kb. futkosó/talpaló bíró (a falusbíró segéde); judex pedaneus/inferioris ordinis; ajutor de primar, jude-mic; Gemeindediener/weibel. 1642: Molnar Janos . . . Biro Szeőke Istvan . . . Kis bjro [Gyalu K; GyU 77–8] | Tatamer Simon . . . Biro . . . Zakalos Antal Kis biro [Hévszamos K; GyU 83–4]. 1652: Dobos Balas Biro az Varosba(n) . . . Futa Istvan Kis Biro avagy Polga(r) [Gyalu K; GyU 116]. 1688: Rad. Ber-

bucz ... Biro Bárb Sztencsulya Kis Biro [Szarata F; Ált Urb. 18]. 1805: Balint Juon nagy biro Kete Martyn Kis Biro [A.lapugy H; Ks 98]. 1829: a mostoni Notariusunk . . . gyakorizben szedetett a Kis Birákkal költségre valo pénzt [Kölpény MT; TSb 48]. 1846: falus biro; Apahígyán Kondrátyé. — Kis biro: Oltyán Juon Plájás; Veres Mákszin Esküdtek: Bálint Indrój — Oltyán Maftyéj s Contribuens Nemesek Hadnagya: Kerekes Gávriil [Dengeleg SzD; KLev.]. — L. még FogE 116; GyU Mut.; SKr 516; VKp 184, 210.

Bartal Gloss. a *jude* *pedaneus* al. a fenti latin értelmezés mellett a m. 'alsó bíró, kisbíró, megyebíró' jel-t iktatja be. A körülíró értelmezésre l. CzF; ÉrtSz; ÉKsz.

Szk: hetes ~. 1783: ebben az Esztendőben én, ezen Helységnek Fő Birája voltam . . . az akkori Hetes Kis Birót Jósa Mártont küldöttem fel az Udvarba . . . hogy az ő Nga Udvari Cselédgyeit következő napra Somlyóra idezze bé Authenticatióra [Perecsen Sz; IB. Matyás Mihály (54) jb vall.].

2. kb. uradalmi jószág másodbírája, *ek* futosó bíró; jude-mic într-o comună apartinătoare unei moșii; Zweitrichter des herrschaftlichen Gut(e)s. 1737: Gyaluban két Birosag allya Jószág vagyon a Nagy Biro, Balás György, Kis Biro: Major Illyés, ezen Jóságébéli Jobbágyok [MNY XXXVIII, 368].

A *biró*: *pallér* azonosításra l. i.h. az erre von. fejtegetéseket.

3. **vármegyei ~** 1847: A többek között hallotta még arról is rendelkezni Varga Katalinát a vármegyei kisbírónál, hogy az éléspénzt ne a falusbíró vagy más kezébe, csupán az övébe adja [VKp 195. — ^aKöv. a vall.]. — L. még VKp 183, 193–4, 210–1, 241, 252, 263, 271, 280.

kisbírói szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ *hivatal* kisbírói tisztség, kisbíróság; funcția de ajutor de primar/jude-mic; Amt des Gemeindefürsors/weibels. 1847: Dánts Juon Plésa bucsumi királyi uradalmi úrbéres és az 1846. évben . . . felesketve volt vármegyei kisbíró (40) disunitus . . . valija meg is szűnt, abbéli féltébe, hogy az emberekkel megvereti, a további kisbírói hivatal folytatásától, annyival is inkább, hogy egy versen főbíró tekintetes Boér Ferenc úr Bucsumban kiszállván, a tisztelt tekintetes főbíró úr is aszerént rendelkezett, hogy ha a falusiak nem akarják, erővel a kisbírószágot nem folytathatja, s akit a falusiak kineveznek, az legyen a kisbíró [VKp 183–4].

kisbíróság kisbírói tisztség/hivatal; funcția de ajutor de primar/jude-mic; Amt des Gemeindefürsors/weibels. 1783: mint hogy itt Perecsenben hét számra viseljük a Kis Bírószágot, úgy tudom hogy az Esketésnek elein a Társam Máté István Kis Bíró forgott az Eskető Urak, és Tanúk körül, de . . . Hetfőre reám kerülven a Kis Bírószág Csűrtörtökön estve felé, a Fő Biránk Mátyás Mihály ő Kegyerne, azon parantsolatott, a mellyel a Tanúkat idéztük volt, a kezembe adá, mondván . . . mindgyárt mennyek fel az Udvarba, és az ő Nga Udvari Cselédgyeit . . . idézzem bé Somlyóra [Perecsen Sz; IB. Jósa Márton (38) jb vall.]. 1847: (Varga Katalin) azon kisbíró, kit én . . . a bucsumi lakosok nagyobb részével 1846. év elején kisbírónak megválasztottam s fel is eskettettem, csakhamar a kisbírószágból azért, hogy ezen kisbíró né-

kie mindegyre pénzt adni kezéhez nem akart, lecsapott [VKp 210].

Szk: ~ot folytathat. 1847: ha a falusiak nem akarják, erővel a kisbírószágot nem folytathatja [VKp 184] * ~ot visel. 1783: itt Perecsenben hét számra viseljük a Kis Bírószágot [Perecsen Sz; IB. Jósa Márton (38) jb vall.].

kisborjas l. kisborjú

kisborjú szopóborjú; vițel sugar; Kälblein. 1687: Az idej kis boriu nro 9. mivel az 10dik megh holt [Mocs K; JHbK LVI/6]. 1736: egy idei kis bornyút vott [Dés; JK]. 1747: hajtottanak Öreg Tehenet Nro 2 Edgyik(ne)k kis borja, a másíknak Tinó borja vagyon [Szpring AF; JHb XXV/88. 7]. 1748: két fejős téhin kis bornyaival együtt [Bh; Told. 25]. 1840: Kesely nevű Tehénnek Ünő bornya fel nevekedvén, — meg bornyuzott, és kis bornyával el adodott 55. Rf [Nagykapus K; KszRLt]. 1850: Tavalyl bornyak 1 okór más ünő 2 . . . kis bornyu 8 [M.köb-lös SzD; RLt Rettégi Sámuel jk 95].

kisborjú szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ *tehen* szopóborjas tehen; vacă cu vițel sugar; Kuh mit Kälblein. 1793: Számos Kis borjus tehen az Majorban harmintz . . . Tinos Fejös Tehén az Majorban hat [Szér Sz; JF 36 LevK 230 Vintze István lev.]. 1796 k.: Tinos Tehent egyet fejn(e)k mind együtt a kis Bornyus Tehenkel (!) [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. 1830: Két Fejős Kis Borjas Tehény azok alatt két szopo Borjak [Nagyikland TA; TLt Közíg. ir. 1748].

kisbornyú l. kisborjú

kisborosnyói a Kisborosnyó (Hsz) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kisborosnyó/Boroșneul Mic; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kisborosnyó: Kisborosnyón lakó/működő; din Boroșneul Mic; in Kisborosnyó wohnend/tätig. 1614: Mi Jsack Istvan Feldobolj Tompa Andras Kis Borosniai Nemes emberek [BLt 3]. 1702: Mű Szotrsori Peter mostani Kús Borosnyai Praedicator Bitai Ferenc es Tegző Janos mind ketten Sepsí szekiek Fel Dobolyiak primip(ilusok) [DobLev. I/56].

kisbotos diákny a mv-i ref. kollégiumi szolgadiákok felügyelője/vezetője; supraveghetorul elevilor (săraci), la colegiul reformat din Tîrgu Mureș, care executau diferite munci în folosul școlii; Aufseher/Leiter der dienstleistenden Schüler des reformierten Kollegiums in Neumarkt. 1870 k./1914: Botos: Nagybotos, az ifjuság legizmosabb fia, ki a nagy gerundiummal vezette a kirohánó ifjuságot az égéseknél divatban volt bontásra, rontásra . . . Kisbotos, a kollégiumi szolgák csoport felügyelője, iskolai közmunkákra (kuria seprés, pincetakarítás, faelraktározás, kertmunka, stb.) kivezetője, ellenőrzője [MvÉrt. 6].

kisbüdű diákny labdajáték-fajta; un fel de joc cu mingea; Art Ballspiel. 1870 k./1914: Bűdű: labda játék. Nagybűdű kifutással, Kisbűdű a kiűtött labda 3-szori kifogásával. Hat-nyolc a bennlevő csoport, ugyanannyi a külső. A belső csoport tagjai rendre magasra (kukkra)

ütötték a labdát, mit ha a künnlevők 3-szor kifogtak (széllabdával), vagy az ütés után adott mértáig kifutót 3-szor megdobták (töltött labdával); ők mentek be s lettek ütökké [MvÉrt. 6].

kiscéhmaster céh-tisztségviselő; (mic) demnitar al breslei; kleiner Zunftmeister (Zunftdignitär). 1690: Kis Czeh mester kezehez Assignaltuk [Dés; Jk]. 1757: (A) fazakas céh praesentalá min<d> Fazakas Székelyhidi János főcéhmester, <Bor>bély Ádám kiscéhmaster és Madarasi <János> céh notariussa öklmek által egy die <15ta> Julii 1756 költ constitutiót | Prágai János nemes Ds városának hites senatora s szószollója és a nemes szabó céhnek kis céhmestere^a [Dés; DFaz. 18, 20. — ^aAláírásban]. 1764: Hogy pedig a kiscéhmasterségnek jobb móddal való viselése helyre állíthatassék, a mostani kiscéhmasterstől hivatalja onussát felvenni az nemes céh ne mérészelje [Dés; i.h. 23]. 1809: Céhmaster: Kerekes András. — Kiscéhmaster: Dán János. — Látómester: Madarasi Ádám^a és Déési Sámuel^b Atyamester; Kovács Márton^c [Dés; i.h. 43. — ^aAz öregek részéről. ^bAz ifjak részéről. Folyt. a fels.]. 1822: Basa Josef Kis Cze Mester [Dés; DLT az 1821. évi iratok közt.]. 1836: Szavazatok többsége által Molnar Josef Kis Czeh mester atyánkfia Gelét mérőnek meg választatott [Zilah; ZFaz.]. — L. még MNy XXXIV, 120.

kiscéhmaster-pohár szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: ~t közsön el leköszönéskor kiscéhmasteri lakomát ad; a da un ospă; cu ocazia retragerii sale din funcția de demnitar al breslei; gelegentlich der Abandlung des Festessen des kleinen Zunftmeisters geben/veranstalten. 1757: Midőn balaki közöttünk a kis céhmester és szolgáló mester pohárt közsön el, tartozzék kiki közzülők deponálni fl.h.6, egy veder bort, három fazék enivalót, egy felsárpecsenyét, kenyeret és gyertyát, amint az idő s alkalmatosság kívánja, úgy két muzsikást, ha az céhnak kedve s ideje lészen a mulatságra [Dés; DFaz. 19].

kiscéhmasterség kiscéhmasteri tisztség/hivatal; funcția de demnitar al breslei; Amt/Würde des kleinen Zunftmeisters. 1756 k.: A kiscéhmasterség iránt tetszett a nemes Céhnek votizálni eszerint: ó céhmester uram 15 Pogácsás uram — Szakmári István uram 24 [Dés; DFaz. 18]. 1764: az fő, kiscéhmasterség, atya<mes>terség és egyik látómesterség az nyolc öregek<en> forduljon meg [Dés; i.h. 23] | Hogy pedig a kiscéhmasterségn<ek> jobb móddal való viselése helyre állíthatassék, a mostani kiscéhmasterstől hivatalja onussát felvenni az nemes céh ne mérészelje [Dés; i.h.].

kiscsikós szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: ~ kanca szopó-csikós kanca; iapă cu minz; Stute mit Jährling. 1842: Egy pej vén kis Csikos kantza [TSb 27].

kisded, kisdeg I. mn 1. kicsi, kis; mic; klein. A. 1584: Anna Jlyes Kowachne vallia, Kadas Miklosnenak vala eg gyermeke Az laban egy kisded fokadek leon [Kv; TJK IV/1. 255]. 1587: Egy Eoregh Serpenyeo d 32 Mas kisded d 8 [Kv; KvLt Inv. II/2. 4]. 1647: Teomleo Turo kisdedek No 1 1/2 [Drassó AF; BK 48/16]. 1696: Arany

Gyűrűk jutottanak: A negyven forintos Gyemantós gyűrű. Mas egy zomanczos gyűrű. Harmadik egy kisded [Mv; MbK 80. 7]. 1714: Hat özsze kötött bál Dohány, ketteje kisded [HSzj bál al.]. 1756: A Seccessus kisded lévén nem méretetett fel [Baranyicska H; JHb LXX/2. 23]. 1795: Két Ibrik egyik fedeletlen, más fedeles kisdedek [Mv; MvLev. Szabó Moses hagy. 3]. 1803: Két tajték pipák kisdedek [Ne; DobLev. IV/858. 2a]. 1823–1830: az elől ment 24 deákok vittek kezekben egy zászlót, kisdedet [FogE 243].

B. 1653: Vet magához . . . Egi Cziatlo lanczot kisdeg [Ilencfva MT; DLev. I/II.B]. 1758: Egy pár kengyel vas kisdeg [Brassó; ApLt 5 Apor Péter lett.]. 1760: Cseber Kúsdeg [Parajd U; LLt Fasc. 139]. 1766: akkora mint egy kisdeg fél dio [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. 1774: a' Fia vágatt le egy kúsdeg Jáhor fát hogy kalánjokat csináltasson belőle [Csóka MT; Ks 31. XXIXb]. 1798: Csergék kisdégek viseltesek [Kovácszna, Hsz; HSzjP]. 1808: Másfél kisdég Szalonna [HSzj szalonna al.]. — L. még BÖn. 448; SZO VI, 103.

Vizonylag gazdag cédulaanyagunkban a címszóra nincs közép- és felsőfokú előfordulásra von. bizonyosság, a NySz azonban két kijegyzésben egy közép- és egy felsőfokú irodalmi nyelvi jelentkezésről is tanúságot tesz.

Szk: ~ ablak. 1694: Ket Kisded Ablak va(gyo)n rajta [Kóvár Szt; JHb Inv.] * ~ *ablakocska*. 1790: Ezen Kamarának . . . vagyon egy kisdég kerek ablakotskája [MNy XXXVIII, 208] * ~ *ágyú*. 1705: Ma jó reggel az hadak kitakarodván . . . hat kisded ágyukat is vivén ki és ahhoz kívántató municiókat [WIN I, 607] * ~ *ajtó*. 1656: Egy vas panthos vas kisded ayto [UF II, 113]. 1732: Nagy jo kapu, melette valo kisded ajtajával s rajtok lévő kapu levelekkel [LLt 224. B]. 1761: jobb kézre egy kúsded Ajtajával a mezőre járo még kevés ideig meg szolgálható Galambbugos Kapu [Spring AF; JHb LXVIII/1] * ~ *ajtócska*. 1697: Ezen hazbol vagyon egy kis kamaráb(a) ki nyilo berlet fenyő Deszkából álló vas sorkakon függő kisded ajtotska [O.brettey H; Born. XXIXa/2 néhai Bodoni Balázs conscr.] * ~ *almfa*. 1769: métat csinálván a Kús Maros felől valo kúsdeg Alma Fátol fogva [Egerszeg MT; LLt 63/6] * ~ *almárium*. 1752: (A) Tornácznak a közepe tályan vagyon

Nyari Fillegoria . . . abban falban csinált kisdég almarium [Pókafva AF; JHb XXV/73] * ~ *almáriumocska*. 1797: egy kisded kő falba botsáttott fenyő deszkából valo almáriumotska [Kőrispaták U; Pf] * ~ *általagocska*. 1747: egy kisded általagotskáb(an) etzet ágy [Borsa K; Told. 24] * ~ *aranygyűrűcske*. 1752: adott Kezembe nékem egy Kisdéd arany gyűrűcskét [Szászkered K; LLt Fasc. 143] * ~ *aranylánc*. 1562: Egy kysded Arany lancz Negwen hat arany forynth [KP] * ~ *aranyvirág*. 1770/1773: hagyok Edes Leanyomnak mas kesdeg Arany viragot, ennek tetején vagyon egy Törkés nevű kövecske [Szárhegy Cs; LLt] * ~ *ármék*. 1744: a kert lesza alatt kúsded armék alatt vadnak az ekék nro 3. Borona nro 6 [LLt 67] * ~ *asztag*. 1640: Van egy kisded asztag búza [Marosillye H; Hunyad megyei Tört. és Rég. Társ. Évk. X (1899), 133] * ~ *asztal*. 1615: Egi kisded Asztaltt [HSzj asztal al.]. 1698: edgi kúsded Asztal . . . ket kisdet (!) ablak üvegestol [Kóród KK; EMLt]. 1819: egy kisdég régi rakatt asztal [Baca SzD; TSb 6] * ~ *asztalka*. 1744: Kisded négy szegű Asztalka [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * ~ *asztalocska*. 1761: egy kisded negy szegű aszta-

lotska [Mezőcsán TA; Ks 15.LXXIX.3]. 1819: egy régi kisdéd rakatt asztalatska [Baca SzD; TSb 6] * ~ *bárd*. 1849: Egy Hus vágo kisdéd bárd [Somkerék SzD; Ks 73/55] * ~ *bejáró-kapu*. 1756: (A) kisdéd bé járo kapu ... Nagy fejű Fa szegekkel foglaltatik a' Nagy kapu Zabjához [Branyicska H; JHb LXX/2. 10] * ~ *berbence*. 1802: Egy kisdéd Berbentze otska cir. tiz vedres . Más kisdéd Berbentze otska cir. 6 ved(res) [Dés; DLt 4] * ~ *bokály*. 1773: Kisdéd tarka bokály [LLt Fasc. 149] * ~ *bolt*. 1688: edgy küsdéd bolt [Kv; BLt] * ~ *boltockska*. 1752: az also Pallotta végib(en) vagon a Pincze torkán téglából épült egy kisdéd, de meg repedezett Boltacska [Pókafva AF; JHb XXV/73] * ~ *boronafa-pajta*. 1814: ezenn Curialis Telken Találtattak . . . Egy kisdéd meg lehetős Boronafa Pajta [Kecskeháta SzD; Bet-Lt 3] * ~ *boronaház*. 1680: vagon . . . egy kisdéd boronaház [A.porumbák F; ÁLt Inv. 10] * ~ *cseber*. 1586: Csinaltatot . . . harom eoreg Cziebret kiert attam(m) —/65 egi kisdéd Cziebpret (!) attam —/6 [Kv; Szám. 3/XXIV. 25] * ~ *csebreckska*. 1756: Kisdéd csebreckska 4 [Déva; Ks 92. I. 32] * ~ *cserge*. 1842: egy kisdéd csergét bé adnak, hogy özvegy Szabo Ferencznénél kapták [Bereck Hsz; HSzjP] * ~ *csésze*. 1733: Edgy Tokban három fintsia, edgyik porcenella kisdéd csészejevel [Marossztkirály AF; Told. 2] * ~ *csizma*. 1672: Asz(szony)embernek való Kisdéd Csizmak [Uti] * ~ *csuka*. 1597: 3 kwsded Czwkat waroset [Kv; Szám. 7/XIV. 61 Th.Masass sp kezével] * ~ *csűr*. 1697: Az Var alatt is vagon edgy kisdéd szalmával fedet csűr [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter lelt.] * ~ *deberke*. 1728: vagon egy üres, öreg deberke más kisdéd üres deberke [Aranykút K; Ks 55/73 gr. Petki Dávid lelt.] * ~ *derek-alj*. 1673: A Némának hagia egi küsdéd Derekalt [KJ]. 1753: Takas Derekaj Nro 3. Takatlan kisdéd Derekaj Nro 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1819: egy kisdéd keskeny kék tsiku derekaly [Kv; Pk 3] * ~ *dézsza*. 1594: Kis ded (!) desa No. 3 [Somlyó Sz; UC 78/7. 23-4] * ~ *ecetes általag*. 1741: Egi kisdéd ézetes átalag 1 Egy igen kists tenkő 1 [M.nádas K; RLt Cselaki Varsányi Benedekné Beszprényi Orsolya lelt.] * ~ *eklézsia*. 1740: Tiszt és Tks Ballo Judit Aszszony adott egy ejteles ön Kannát ezen kisdéd Ekke(s)ianak [HB-Ek] * ~ *ereszecske*. 1821: a Kapu előtt kívülről mind két felől vagon két kisdéd ereszetske avatag sendelj fedél alatt [Koronka MT; Told.] * ~ *ezüstibrik*. 1774: Egy kisdéd Kávés Ezüst Ibrik [Nagyida K; Told. 26 néhai gr. Nemes Judit ingóságainak lelt.] * ~ *ezüstpohár*. 1614: Egy közep szerű kisdéd szerezendiú Ezüst Pohar ezer Leuelű az laba [Kv; PLPr 1612-15.115] * ~ *fakalamaris*. 1789: 10 Nagy Fa Kalamaris Rf 6. Xr Egy kisdéd Fa Kalamaris Rf — Xr 5 [Mv; Conscr. Ap. 33] * ~ *faköpece* kis fa-mérőedény. 1787: egy kisdéd fa köpétze Dr. 6 [Mv; MvLev. Csizsár Gyula hagy. 8] * ~ *faliu*. 1832: Egy kisdéd fa Liu [LLt] * ~ *faputina*. 1837: Egy kisdéd fa Putina [Dés; DLt 526/1838] * ~ *fa-tekerőlevél*. 1820: Egy kisdéd fa Tekerő Levél [Mv; Told. 19] * ~ *fejseje*. 1837: két Küsdék Fejszi [HSzj Fejsze al.] * ~ *fenyőcsebreckska*. 1681: Felső Pincze . . . Vagon itt Kisdéd fenyő ő csebricske Nro 1 [Vh; VhU 530] * ~ *fenyődeszka-asztal*. 1789: A hátulso Házokban Szálláskodo Boérnál 2. fa Szék és egy kisdéd fenyő Deszka Asztal Rf 1 [Mv; ConscrAp. 16] * ~ *fenyőfakád*. 1765: Két kisdéd fenyőfa kád [Ilencfva

MT; DLev. 2/IX. 13] * ~ *ferslóg*. 1728: Egy kisdéd avatég Ferslog [Mv; TSb 47] * ~ *fogas*. 1677: Paraszt fogosak karjaival edgyütt és egy küsdéd fegyvernek való fogas [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1797: Két Kisdéd fogas a fal oldalán [Szu; UszLt XII. 87] * ~ *fogasocska*. XIX. sz. e. f.: egy kisdéd fogasotska [Pk 5] * ~ *fűrő*. 1656: Egy kisdéd Furu [Doboka; Mk Inv. 4]. 1714: küsdéd furu, egy nagyob [Kászonfelsőfal; LLt Fasc. 85] * ~ *fűrész*. 1750: Nagy és kisdéd Fűrész Nro 4 [Gyeke K; Ks 83]. 1777: Rámás kisdéd Fűrész Nro 1 [Mezőmehes TA; WassLt] * ~ *harang*. 1700: Teken(tetes) Nemz. Déési Dioszegi Istva(n) Uram Istenfelő Hazastarsával . . . conferált egy kisdéd harangot a' Déési Toronyban [Dés; Jk 311a]. 1822: pléh kereszties 'Sendely fedél alatt lévő kisdéd Harang [Mocs K; HG Conscr. 17] * ~ *harangocska*. 1757: Egy Rettégi Prodán nevű Harang öntőtől Magam Bélyegére való három kisdéd Harangotskakat és két Csengettyút vevén, fizettem erette Rh f 25 xr 30 [TL. Teleki Ádám költségnaplója] * ~ *ház*. a. házacska. 1744: a Pater kisdéd háza . . . benne egy asztal [LLt Fasc. 67]. — b. szobácska. 1636: Ugyan ezen hazbol nylik mas egy kisdéd hazra egy bellett . ayto [Siménfva U; JHb]. 1788: Egy Nobilitaris Curia Egy barna szalmával fedett nagy Ház . . . E mellett egy kisdéd konyha forma Haz 1 [Feldoboly Hsz; DobLev. III/646a]. 1799: kettős kisdéd ház egy fedél alatt . . . fába rakot két kisdéd Üveg ablak [Nyújtód Hsz; HG] * ~ *házacska*. 1637: Az második contignatiojara az malom haznak, nylik egy vas sarkas pantos ayto Azon ismet fellyeb egy kwsded rekeszes hazacsykara egy ayto [UF I, 420]. 1752: Vagon Sendely de régi fedél alatt egy kisdéd Hazatska, Pitvarával [Pókafva AF; JHb XXXV/73. 13] * ~ *házikó*. 1757: Czigánynak egy küsdéd Hazikoja [Taploca Cs; Sándor conscr.] * ~ *hid*. 1850: a mézszársék kapuja, és aitoja eleibe kívántato négy ölös hoszuságu kisdéd hid [Km; KmUlev. 3] * ~ *hintóderek*. 1735: egi hinto allya . . . Egy kisdéd hinto Derék avagy kass nem egészen el készülve [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc] * ~ *horád*. 1720: találtattak edgy kisdéd hordoban elegy belegy könyvek nro 62 [Köröspatak Hsz; HSzjP] * ~ *hordócska*. 1789: Egy kisdéd Hordotskába Cerussa Veneta edényestől 55 font Rf 17 xr [Mv; ConscrAp. 8] * ~ *hűsborító*. 1715: jutot Kátóna Mihályné Asz(ony)nak edgy bor hűtő öreg rez palacz, edgy kisdéd hus borito [WassLt] * ~ *iskatulya*. 1780: (A) Bethleni Boltban volt egy kisdéd Záros iskatulya, és ebben állottanak az ő Nga drága gyöngyei, és kőves marhái [Kv; BK. Sig. Kun (20) lib. vall.] * ~ *istálló*. 1760: egy hitván kisdéd istáló [A.volál Hsz; LLt] * ~ *kád*. 1744: edgy küsdéd kádb(an) fél vékáné köles kása [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * ~ *kádacska*. 1746: Kisdéd Kádatska [Borsa K; Told. 49] * ~ *kalan*. 1789: (Az egyik) Fijokban 10 Sárga réz kettős kisdéd kalányaok [Mv; ConscrAp. 43] * ~ *kamara*. 1835: A velnitze pidvarába egy jo Sövény tserénis jo meg tapasztva . . . ezen pidvarbol jobb kéz felől egy kisdéd kamara aito nélkül [Várhegy MT; TGsz 8] * ~ *kamarácska*. 1726: vagon egy kisdéd kamarátska vas retez és retezfő rajta [Görgény MT; Born. G.VII.23] * ~ *kanta*. 1777: egy kisdéd kanta félig mézzel [A.detrehem TA; DobLev. III/503. 3a Haderán Alexa szökött jbb javai között] * ~ *kapu*. 1716: levelekből álló kisdéd kapu [HSzj levél al.] * ~ *kapucska*. 1680: fordulván az harmadik vetemenyes

kertb(en) . nyilik arra fa sarkon fa gerezdes, kolczos egy kisded kapucska [A.porumbák F; Ált Inv. 28]. 1697: ezen udvarházhoz az ut felől vagyon egy Fenyő Deszkából álló viseltes kapu . melyhez vagyon applicálva egy küsded kaputska . Vagyon egy kisded bé nyilo kaputska vas sorkakon álló [O.brettye H; Born. XXIXa 2 néhai Bodoni Balázs conscr.] * ~ *karafin*. 1761: Három Simma Kisded, karafin [Kémend H; JHb XXXV/39. 28] * ~ *kártya*. 1760: Kisdeg, Kártya, fedeles I [Szentdemeter U; LLt] * ~ *kas*. 1755: Csős török buza két nagy, és két kisded kas [M.orbó AF; TGSz 35] * ~ *kaszten*. 1837: Egy Tükör alá valo kisded két fioku kasztén [Gombás AF; TSb 20] * ~ *kásztör*. 1816: Réz edények Fedeles kisded kásztör 2 Rft . . Kisded fedeles uti Kásztör 4 Rft 20 Xr [Kv; Born. IV 41] * ~ *katrinca*. 1777: tétettünk . azon Párna hajakb(a) négy fejr nép Inget, egy Rokoját, egy rongyos abroszt, és egy kisded katrinczát [A.detrehem TA; DobLev. II/503. 3b] * ~ *kemence*. 1697: Ezen konyhabol vagyon ki függő kisded kemencze egy [O.brettye H; Born. XXIXa. 2 néhai Bodoni Balázs conscr.] * ~ *kép*. 1698: Három küsdegh farra valo kép [Köröspatak Hsz; HSzjP]. 1744: üveg tekaba valo fris kisded kép, apácza munka [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * ~ *keszkenő*. 1803: Egy küsded vastagotska Keszkenő [Harangláb KK; UnVjk 168] * ~ *kijáró-ajtó*. 1732: (Az udvari kapu) Tölgy fa deszkából egj felé nyilo csipkés kapu, melet te lévő kisded kijáro ajtóval [LLt 224/B] * ~ *kocsi*. 1647: Egy festekes kisded, kasos, de beor sarhanioju kocy [M.királyfa KK; BK 48/16] * ~ *kordovány*. 1726: nagy veress kordovány nro 25. kisded veress kordovány nr 18 [Görgény MT; Born. G. VII. 23] * ~ *kosár*. 1729: Két kezben hordozo kisded kosár [Usz; Pf] * ~ *kötő-fejsze*. 1792: Kisded kötő fejsze [F.oroszfalu MT; Told. 17] * ~ *kristálypohár*. 1770: Viz ivo Nagy Kristály pohárok 2 Bor ivo Kisdék Kristály Pohár 1 [Rücs MT; Ks 21.XV 24] * ~ *kuffer*. 1823: Két kisded rongyos kuffer [Nsz; DobLev. V/1080. 3a] * ~ *láda*. 1699: Vagyon más edgj kisded fekete Láda [Kv; WassLt]. 1728: Egj küsded ladaja az Ecclesiának [Illyefva Hsz; SVJk]. 1803: Egy kisdég vasas ládába találtattak: Potyolat Elő kötő 1 [Kvh; HSzjP] * ~ *ládácska*. 1698: selye formán csinált két küsdeg ládácska tele üvegel [HSzj *paraszt-kályha* al.]. 1752: Vagyon egy Fejér küsdeg ládácska a' mellyben tanáltatot Egy begyín szarv puszkapor tartó [Brassó; ApLt Apor Péter inv.]. 1767: drága gyöngyös és Köves Reszkető Töket és Boglárokat is láttam azon kisded Iskatullya forma Ládátskába [Egrestő KK; Ks 21. XVIII. 78] * ~ *lakat*. 1813: egy kisded srofos koltsu Lakat [Korunka MT; Told. 18] * ~ *lánc a. szekérlánc*. 1750: Egy bialos szekerhez valo Kisded Láncz [Gyeke K; Ks 83]. — b. ékszerlánc. 1659: küldtem Kegyelmednek egy gyűrűt csak ajándékon . . . Bizony lánczot is küldenék, de bizony nincsen olyan kisded lánczom [TML I, 363 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] * ~ *legyező*. 1679: Festet vászonbul, kerededen csinált kisded legyező [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.] * ~ *malmocska*. 1772: eő Excellenciaja Malma fogiatkozásának nem az én kisded két kövű Malmocskam, hanem az eő Excellenciaja Tisztej gondviseltenségek okai [Kük.; JHb LXVII/238] * ~ *malom*. 1772: vagyon Építve kisded Malom [Tusnád Cs; Beth-Kt Mikes conscr.] * ~ *mángorló*. 1832: Egy kisdég

mangurlo [LLt] * ~ *motolla*. 1797: Két Kisded Matolla [Náznánfa MT; Berz. 4/22. N. 22] * ~ *nyoszolya*. 1692: (Az) erkelyben vagyon egy kisded nyoszolya, es egy kisded labos asztal [Görgényszimre MT; JHb Inv.] * ~ *öntál*. 1810: Egy kisded füles on Tál . . Rf 7 Xr 43 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 20] * ~ *pajtátska*. 1825: A' Serház Udvarának végében lévő egy kisded Pajtátska [Dés; DLt 595] * ~ *pálinkás átalag*. 1813: Kisdek Pálinkás átalag [Veresegyháza AF; Told. 18] * ~ *pálinkás hordó*. 1830: Négy küsdeg pálinkás Hordó [Msz; Told. 19] * ~ *parasztláda*. 1632: Vagyon egy kisded paraz (!) ladaban Viasz Lib: 68 [UC 14/38 Kománai Urb. 124] * ~ *párna*. 1698: Egj küsdegh kék párna [Köröspatak Hsz; HSzjP]. 1798: Egy kisded haj nélkül valo Párna [Mv; MvLev. Cimbalmos Ferencné hagy. 3] * ~ *pártaövecske*. 1588: Wagon egy kisded partha eowechke fekete viselt Mayczos 16 boglar rayta [Kv; KvLt Vegyes I/2. 23] * ~ *pince*. 1636: Ezen öregh pinczeből nilik mas kisded pinczere egy fejer uy felszer vas sarkos pantos, retezes ayto [Siménfva U; JHb Inv.] * ~ *pincéske*. 1748: Vagyon Szalma fedél alatt egy kisded Pintzétске [Nyárádszibenedek MT; Told. 7] * ~ *pitvarocska*. 1752: (A) Specifcált Házak között vagyon egy kisdék Pitvaracska [Pókafva AF; JHb XXV/73] * ~ *pohár*. 1696: Egy kisded aranyas Czapas pohár [Mv; MbK]. 1792: Két küsded keredeg egyenlő nehézségű poharak [Kv; SLt 17] * ~ *poharacska*. 1801: Hét Rosolisos kisded virágos pohárotská [LLt] * ~ *rézmozsr*. 1848: Réz Edények . . . Egy Kisdeg réz mozsár ütőjével. 1 [Szászkerék K; LLt Kovats Mihály gub-i írrok kezével] * ~ *rézüst*. 1687: Egy töredezett kisded rez üstet [Déva; Szer.] * ~ *satucska*. 1798: Kisded sututska xr 6. Kis furutska xr. 1 nagyobb sutu xr. 34 [Kv; Pk 6 Pázmány Sámuel hagy.] * ~ *selyemkeszkenő*. 1847: Egy szívárvány színű, virágokkal s közepén fekete csillaggal ekesített kisded selyem keszkenő [Kál MT; UnVjk 130] * ~ *serpenyő*. 1760: Kisdég Serpenyő N 1 Kisdég Sita (!) . . . Cseber Küsdeg [Parajd MT; LLt Fasc. 139] * ~ *sróf*. 1803: ezüst Pohár, mely fenekéből ki nyúló küsded sroffjánál fogva . . . egy . . . tsőtskén fel-nyuló szárához foglaltatik [Széplak KK; UnVjk 2/2] * ~ *statua*. 1789: A' Stellasok tetején . . . kisded fejr Statua, egy antic fő aranyos Rft 4 xr 30 [Mv; ConscrAp. 44] * ~ *statuácska*. 1760: a' Frontispicium Tetein lészen Gombok helyett három kisded Statuátska [Kv; Told. 26] * ~ *sütőkemence*. 1849: Egy kisded Sütő kementze vas pánt a száján [Somkerék SzD; Ks 73/55] * ~ *szegetalmárjum*. 1848: A nagy palotán Egy kisded szeget almárjum [Görgényszimre MT; Born. G. XXIVd] * ~ *szék*. 1753: Kisdeg Tekenyő Kisdeg Szék [Buza SzD; LLt]. 1813: küsded székek Koporso alá szolgálók [Betlensztniklós KK; UnVjk] * ~ *székely székér*. 1777: kisded székely székér [Majos MT; Told. 26/21] * ~ *székér*. 1774: Mátyás nevű Jobbagynak Csak egy kisded Szekere maradat volt [Paptelek SzD/Mocs K; KS Conscr] * ~ *szénakonzervatórium*. 1789: Egy kisded Széna Conservatorium [Mv; ConscrAp. 18] * ~ *szepet*. 1628: Harom wres Teóreók szepet approk egik labas. Egy kisded szepet, Torok szappannal teli [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8] * ~ *szita* — ~ *serpenyő* * ~ *szőnyeg*. 1620: Egy kisded szeőniegtül f —/12 . . . Egy eőregh es io fele szeőniegtül es Paplantul arra

szerezet uegiek [Kv; KvLt II/69 Vectr 15]. 1688: Egy küsed szőnyegtől f —/24 [BfN Vect.] * ~ *szuszek*. 1632: Az Swteő ház megett egy hozzu Suppal keőteőtt fedel alatt uagio(n) egy nagy eőregh ket szakasztasu szuszek No 1 . . . Ugian ezen fedel alatt más eőregh szuszek N 1 Ezen szuszek mellett mas egy kisdéd szuszek N 1. meliben vagion keőleős Cub N 11 Ugyan itt egj kisdéd szuszek meliben vagion szemén szedett tizta buza Cub No 10 [A.porumbák F; UC 14/38. 175] * ~ *szuszekocska*. 1741: A Vár mellett egy kövű Lisztelő Malom . Vám tartó kisdéd szúsékotska Nro 1 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/37] * ~ *tál*. 1587: veottem 1 Kisdéd Talat p(ro) d. 2 [Kv; Szám. 3/XXVI. 66] * ~ *tálas*. 1798: Egy Kisdéd Tálós —/30 [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.] * ~ *tányér*. 1788: 5. tsipkés Hollitsi kisdéd fejér Tányér [Mv; TSb 47 néhai gr. Rhédei Zsigmondné br. Wesselényi Kata hagy.]. 1839: Egy kisdég tányér [Kv; Pk 3] * ~ *tarack*. 1637: a' mellett vadnak negy vasas kereken egy agyon kett kisdégh tarackok [UF I, 397] * ~ *targonca*. 1839: Vagyon négy kisdéd Targontzája [Dés; DLt 87/1840] * ~ *tekenő*. 1681: Sütő Ház Sütő, szarvas őregh tekenő Nro 2. Kisdéd tekenő Nro 1 [Vh; VhU 519–20]. 1753: Kisdég Tekenyő . . . Kisdég Szék [Buza SzD; LLt] * ~ *tekenőske*. 1682: edgy kovász tartó kisdéd iszkabas hasatt tekenocske [MNY XXXVIII, 206] * ~ *templom*. 1736: Az templom az kiben az catholicusok jártanak^a, kívül az városon az hostátban volt; kisdéd setétes templom vala [MetTr 436. — ^aGyf-ott] * ~ *tojókácska*. 1761: Kisdéd Iro asztal melynek a négy oldalán kisdéd Tojocskája [Branyicska H; JHb XXXV/39. 7] * ~ *tonna*. 1745: A' Malomban vagion két kisdéd Tonna, edgyik vám buzával, a' másik török buzával tele [Marossztkirály MT; Told. 18] * ~ *tonnácska*. 1814: Egy kisdéd Tonnátska [Mv; MvLev.] * ~ *tornác*. 1760: Ezen Udvaron tanálatatt egy Négy Szegeletű . Ház elol valo kisdéd kerek formájú Tornattzal [Kissáros KK; SLt PQ. 10] * ~ *tükör*. 1791: Két kisdéd aranyos Czirádjá Tüker [Mv; MvLev.] * ~ *udvarházacska*. 1775: Ezen . . . kisdég udvar házatskának a végénél [Mihálcfa AF; LLt Csáky-per 106. L. 13] * ~ *üllő*. 1820: Edgy nagy és két kisdéd üllő [Mv; MvLev.] * ~ *ülőszekecske*. 1656: 2 kisdéd üleő szekeczke [UF II, 124] * ~ *üst*. 1588: Egy kisdéd fel fwggeo wst [Kv; KvLt Vegyes I/2. 19]. 1719: Egy küsed üst [TSb] * ~ *vagdalo tábla*. 1697: (A) konyhá(na)k vagyon egy le eresztő kisdéd vagdalo Tablája [O.brettye H; Born. XXIXa. 2] * ~ *varróladácska*. 1774: Láttam egy kisdéd Varró Ládátskát [Szentdemeter U; LLt Vall. 93] * ~ *vasfűtő*. 1802: Három lábakon álló kisdéd Vas fűtő kéményével együtt [Ne; DobLev. IV/858. 8b] * ~ *vaskalán*. 1812: Egy kisdéd hitván vas kalán [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 12] * ~ *vashorog*. 1681: Kinzó Bástya Vagyo(n) itt Kisdéd szerű vas Macska Nro 1 Kisdéd vas horog, fa nyelestől Nro 1 [Vh; VhU 511–2] * ~ *vasküsi*. 1820: Két sima reszelő, és edgy négy kisdéd vas küsi [Mv; MvLev. lak.] * ~ *verő*. 1681: Edgy kisdéd szerű vas vágó nro 1. Kisdéd verő, egy nro 1 [CsVh 92–3] * ~ *véső*. 1729: egj küsed füles véső egy nagj Füles véső [Tarcsafva U; Pf] * ~ *viaszsajtó*. 1749: Egy kisdég Lábakra tsinált Viaszsz Sajto [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] * ~ *zsák*. 1740: Vagyon . . . egy Láda, mellyben vagion két kisdég Sakban toll

[Hermány U; ApLt 5 Apor Péterné inv.] * ~ *zsindelyző szekerce*. 1744: Kisdéd Zsindelyező Szekertze edgy, hornyolgo (!) edgy [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

2. rövid; scurt; kurz. Szk: ~ *karabély*. 1827: Egy kisdéd hitván Karabéj két forintba [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] * ~ *mente*. 1756: kisdéd Jappon forma Seprő szín Posztobol tsinált vagy készített béletlen Menték [Burjánosóbuda K; TSb 21] * ~ *pisztoly*. 1714: Egj Par kisdéd Pisztolj elephant tsontal ki rakott [AH 14] * ~ *stucc*. 1714: Egj par kisdéd stucz Szilva fa agja elephant tsont viragokkal ékesítve [AH 25–6] * ~ *szarvasszarv*. 1789: Egy fél Dámvad szarv kisdéd, item egy pár Dámvad Nagy Szarv, item egy kisdéd Szarvas Szarv Rf 4 [Mv; ConscrAp. 13].

3. ~ *ideiglen* rövid ideig; pentru scurt timp, puțin; kurze Zeit (dauernd). 1590: Az Zam weweo vram . . . eg' kisdéd ideighlen Walo Warakodast veottemek eleő [Kv; TanJk I/1. 128–9].

4. apró; mărunt; winzig, kleinwinzig. Szk: ~ *arany-szemecske*. 1757: Két Kisdéd arany szemetske [Szentkirály MT; Berz. 3. 1/11] * ~ *boglár*. 1757: aranyból való. 5. kisdég boglárók . aranyból való kapots formára tsinált 6. boglárótskák [uo.; i.h.] * ~ *boglárka*. 1768: Rubintos apro Boglárkák, nyakra valonak valók 23 . . . Egy gyöngyös pártá 138 öreg gyöngy, kilencz kisdéd Rosa forma Boglárka, egy egy kisdéd Rubintocska mindenikbe [Nsz; TGSz 51] * ~ *boglárocska* → ~ *boglár* * ~ *mogyoró*. 1716: akkara juk volt az csőjin, hogj egj egj küsed magjaro be tért volna rajta [Nagyida K; Told. 22] * ~ *rubint*. 1703: Kilentz zomantzós arany gyűrűk . Az hatodiknak az feje egy arany rosácska egy kisdéd robint az tetején [LLt Fasc. 115] * ~ *rubintocska* → ~ *boglárka* * ~ *smaragd*. 1766: egy kisdég smaragd s két szem jó féle gyöny (!) [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96] * ~ *sümölcsöcske*. 1801: az állán egy kisdéd sümölsötskéje [DLt nyomt.kl].

5. alacsony/kis termetű; scund, de statură mică; von kleiner Gestalt, klein von Wuchs. A. 1710: Fejérvára . . . érkezék . . . gróf Seeau, csúfos kisdéd, görbe hátú, szeles ember [CsH 321]. 1750: Szökött el innet K. Lonáru^a Ötves Bancsi kisdéd jo vállas, csontos, fekete kondor haju [TKI. — ^aKendilóna SzD]. 1757: Hajdu Márton kisdéd és nem igen magos kerek köpczős ember volt [Szováta MT; IB]. 1762: Dobai Joseph . . . egy kisdéd, nagy hasú ember volt [Doba/Perecsen Sz; IB IV. 76 Joan. Béres (90) jb vall.].

B. 1745: hallam hogj egy hoszu Sárga bajuszu kisdég katona őszve Szidá Feő Biro Urat kö teremtetének [Mocs K; Ks 5. X. 6]. 1829: egy társa érkezett egy kisdég ember bundába [K; KLev.].

Szm. 1614: Kisdéd Mathe puer ppix [Bölon Hsz; BethU 194].

Szk: ~ *termetű*. 1772: A szegény Salánki Mózes kisdéd termetű, de jól tanult, friss ember volt [RettE 285]. 1843: Kovács Ferencz kisdéd zömög termetű [DLt 380 nyomt. kl].

6. Állatra von.; referitor la animale; in Bezug auf Tiere: kicsi/kis növesű; mic, scund; von niedrigem Wuchs. 1772: Két Gyermeke lovat el-adattam ā mult Hunyadi sokadalomban . . . az edjik Gyermeke Lovat 30 Mfor. 58 pénzen az mást mely-is kisdég volt — 28 Mfor 50 pénzen [Óraljaboldogfa H; JF Baranyai János lev.]. 1813: Egy Tehén kisdéd [DLt 788 nyomt.kl]. 1850: Szé-

kely származása Bara Joseff ... két lovait tudják edgyik veres pejkanza kiseded, a' más hasanlo szörü paripa a' másnál magasabb [Mv; DobLev. V/1303 Soos György Tanátsi Biztos kezével].

Szk: ~ *borjú*. 1823: Egy barna kiseded esztendő metzetlen mokány bornyu [DLt nyomt. kl] * ~ *gyermek-ló*. 1801: hodos homloku, fél szemivel tsokás kiseded, metzetlen gyermek Lo [DLt ua.] * ~ *kanca*. 1801: egy igen setét pej kiseded Kantza, turos hátú [DLt ua.] * ~ *kancacsikó*. 1808: Egy világos pej szörü hitvány, és kiseded kantz-tsiko [DLt 578 ua.] * ~ *kancácska*. 1798: bé fizették . . . Egy vén, s kiseded kancácskának az árát 21 Rf 15x [H; Ks 108 Vegyes ir. 57] * ~ *kancaló*. 1805: kiseded fetske oru Kantza-Ló [DLt ua.] * ~ *ló*. 1619: (A követ) Egy küseded füstös szabású fejr levon ül vala [BTN² 280]. 1729: Bányabükön lakó Roszuán Gábor, Fiscus sellérének egj Vértse Deres Szörü küseded Lova, el tévejedvén 13. Maji fogatott fel [Kv; TJK XV/7. 40]. 1840: adott még egy kisedeg veres lovat Sombori Ferentz urnak [Kisesküllő K; Somb. II] * ~ *ökör*. 1754: Egy kék ökör 8/16. Más egy kiseded Vessetske ökör 4/68 [Kecset SzD/Kajla (BN) körny. WassLt] * ~ *paripa*. 1599: az Papnak egy nagy kek lovat adott wolt, az Pap esmegh egy kiseded porozka zabasu paripát [UszT 15/190 Nobilis Agilis Joannes Miklosy, Primpilpus Jenlakiensis^a vall. — ^aEnlaka U] * ~ *paripaló*. 1837: barna pej kiseded paripa Ló [DLt mv-i nyomt.] * ~ *tehén*. 1687: Az Vendég Lovagoknak fizetésebe is lábán Szörin adatat ki kamara Ispán Uram ö kglme . . . Egy vén ösztevér kiseded Tehenet [Máramarossziget; Törzs] * ~ *tehenecske*. 1768: Béres Gyurkának Conventioja szerént való fizetésében adtam egy kiseded Tehenetskét [K; DobLev. II/390. 11a] * ~ *tinócska*. 1757: Két megdöglött kiseded tinócskák(na)k bőre 2 [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.].

7. kicsi kiterjedésű; mic, de suprafață mică; von kleinem Umfang. A. 1699: menénk bé második közönséges Cserefa deszkából való gerezdes záru ajtócskán . . . edgy kiseded veteményes kertb(e) mely hat táblából álván ketteib(en) az ajton belől menten veres hagima van [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.]. 1716: (Az udvarház) hata meget egy kiseded méhes kert lézás [Doboka; JHb III/68]. 1757: küseded Jozságotskához tartozó kétt Földetske [Vacsárcsi Cs; Sándor conscr.]. 1760: az Szent Iványi . . . határhoz szakasztott Kiseded rét [Vajdasztván MT; EHA]. 1761: Dési rész küseded Sessio [Pagocsa K; JHbK LXVIII/1. 29]. 1782: kiseded kaszálója két Merekjéni [Magyaros MT; Told. 76]. 1803: advan nehai nagy Moyses János Szabo Miháljnének egy kitsid ben valot, meljet mostanis Szabo András uram bir egy kitsid kün valoval együt . . . azon kiseded <ben>valo pedig . . . Tordai jus volt [Szenterzsébet U; Borb. II]. 1805: a' nagy Szamos folyamattya mellett . . . vagyon háram szegü Formában adott küseded Köves Rézsceske [Kv; Pk 3]. 1835: A Veteményes kiseded kert [Várhegy MT; TGSz 8].

B. 1823: kisedeg veteményes kert [Csekelaka AF; KCsl 16].

Hn. 1810: Kisedeg nyilba (sz) [Bibarcfa U; EHA].

8. csecsemő v. gyermekkorban levő; mic, de virstă fragedă; imt Säuglings-/Kindesalter befindlich. 1708: Parancsolt uolt Asz(sz)onyom ö kglme hogy egy tizenkét esztendő leankát szerezzek . . . Gergely Mihály-

(na)k vagjo(n) egy küseded, talám valnék valamire [Kozmás Cs; ApLt 5 Molnár István Apor Péterhez]. 1710: Csak kiseded lévén, olyan messzünnen gyalog úgy jártam, az urakot supplicáltam [CsH 151].

Szk: ~ *állapot*. 1755: Groff Lázár János Ur eö Nga akkor kiseded nevedékeny állapotában volt [Havadtó MT; LLt 72/6] * ~ *árvácska*. 1764: szoptattam az akkor született Kiseded Arvátskát [Pókafva AF; Kath.] * ~ *csecsemő*. 1779: Lula Josi kiseded Tsetsemő Josefét^a [Gyalu K; RAK 129. — ^aTemettem el] * ~ *fiú*. 1745: Hajdoni szüle Atyánk meg halálozván, szüle Anyánkat . . . edgy kiseded Togyer Nevü fiával, özvegyében és árvaság(b)an hagyta [Kápolna SzD; Ált Com. Szolnok Interior 2/1795]. 1759: Onulnak vadnak három küseded fiai [Abrudbánya; Ks 111 Vegyes ir.] * ~ *fiúcska*. 1722: kiseded Fiacskánk változob Statusban vagyon [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. 1831: Vaszi meg halálozván egy küsedeg fiatskája maradott árván [Szentdemeter U; Told. 39] * ~ *gyermek*. 1592: Az Maylad eleot valo futaskor kiseded gyermek valem [UszT]. 1724: ezen Jánosnak it vagyon két árva küsedeg gyermeke [Gelence Hsz; BetLt 6 Földi Gergej (56) jb vall.] * ~ *leány*. 1796: egy kiseded fiatal Leányt tartott szolgálónak [Bács K; RKA] * ~ *leányka*. 1743: melj Legénkéket adá küseded Leánkájak(na)k Groff Lázár Susi Kis Aszszonykának [Szentdemeter U; LLt 25. C]. 1775: a magam kertemben valami magos kenderrel bajlodván egy küsedeg leánykámval együtt [Tarcsafva U; Pf].

9. Állatra von; referitor la animale; in bezug auf Tiere: fiatal; tünär; jung. **Szk:** ~ *kanca*. 1752: Egj Vén Fejér Kantza Egj Tiszta Fekete Kiseded Kantza [Dob.; TL 42].

10. csekély; puţin; gering. 1585: Ilona Damakos Mathiasne vallia, Nallam lakik vala az Ersebet mint egy tizenket esztendő leanka vala, hat vagy huzon eot penzt gywteogetet volt az Zonzed Azzonyhoz, kenyeret fatis Adot volt oda . . . ez kiseded vetket tudom hozza [Kv; TJK IV/1. 506]. 1592: Az Biro es tanachis keotelesek legienek, az egy eleobe rendelt kiseded bwnetest Minde(n) renden meg Vennj [Kv; TanJk I/1. 175].

II. *fn* csecsemő; sugaci; Säugling | (kis)gyermek; copil; Kind. 1573: Feyerdy Kato azt vallia Twgia hogi haza volt Teremy ferench mellet az Ilona Attyanak, ky akkor kiseded volt mykor az attya meg holt [Kv; TJK III/3. 186]. 1766: (Temettem el) Ifju Kadar István kisededét ki nem régen született vala [Gyalu K; RAK 125]. 1778: Vagyon egy fábol ki metzett Apalcza (!) kép egy kisedded [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18]. 1785: a' Hostátban gyakran éjjel is vagy terhes betegeknek meg látogatásokra, vagy pedig az ollyan Kisededeknek meg keresztelésekre, a' kik halo félben vagynak meg kívántatnék, hogy ezen negyedik Papnak a' külső Templomnál lenne lakása [Kv; SRE 241]. 1850: a papok teendői közé tartozik . . . össze irni azon Kisededeknek neveket, kikbe a himlő bé nem oltatott [Nagykapus K; RAK 4 esp. kl].

Szk: ~ *korában*. 1710: II. Rákóczi Ferenc . . . kiseded korában maradván árvaságra, a jesuiták tutélaja alatt nevededik [CsH 328]. 1791: Tudom bizonyosan hogy nehái Székely Lászlónak voltanak itten Rákoson négy Léányi egyik még kiseded korában meg halálozván a' nagyobbik Judith ment volt férjhez Péterfi Pál Uramhoz [Várfva TA; Borb. II St. Pető (68) ns vall.] * ~ *korától fogva/óta*. 1714: Colosvárj Mihokot boldogtalan

küsed korától fogva Orb(an) Elek Ur(am) tartotta fel, es most Olá falub(an) lakik [Orb.]. 1839: Néhány esztendőig tartám örökképpen küsed korától olta, most már hajadon Rosaliát [Dés; DLt 1230].

kisedecske kisgyermekecske; copilas; Kindchen. 1672: Isten Kegyelmeteket továbbra is oltalmazza, az asszonyt pedig gyógyítsa. Szegény kisedecske teste csak azt kívánta; ő jó helyen van [TML VI, 163 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kisedféle kb. kicsiszerű; mai mic; kleinartig. 1790: Hat kisedféle új réz krajcár [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy. 5].

kisedóvó 1. óvoda; grädiniță; Kindergarten. 1852: Miklos már egy hét óta kisedovoba jár ... harmadnap mindjárt a' lovasdiban elesett [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

2. 1859: Turbucz Ferencz kisedovó [Dés; RKAk 11. 13].

kisedóvoda óvoda; grädiniță; Kindergarten. 1846: A Belső Szolnok Megyei Peldány küsed óvoda építési költségeinek potlására tervezett Sors-Játékra, több Nemes keblű Hölgyek, Női munkakat és Fényelgési czikkeket ajándékoztak [Dés; Berz. 20].

kised-rend 1. kisebbforma/szerű; mai mic; kleinartig/förmig. 1701: Ket tekenyő Küsed rendek. [A.csernátón Hsz; LLt]. 1793: egy küsed rend nyereg takaro, veres skárlát posztobol [TL Conscr.].

2. aprócska; măruneț; kleinwinzig. 1766: küsed rend rubint 59. nagyob rendű rubint 9 [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96].

3. alacsony természetű; scund, de statură mică; von kleiner Gestalt. 1747: Vaszilia fekete bajuszu barna szeg ábrázatu vala küsed rend ember [Alparét SzD; Ks 27. XVIIIb].

Szk: ~ természetű. 1815: Frandafir (!) Komon küsed rend természetű [DLt 214 nyomt.kl].

4. fn-i jelű haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivisch gebraucht: alacsonyabb rangú ember/személy; persoană de rang inferior; Person/Mensch von niedrigerem Range. 1587: Vegeztek azért eo kgmek hogy valaky lezen Aky az Ado fel vetese Napiatul foghwa eot hetig Adayat be Nem Aggya, vagy Nagy Rend vagy küsed rend, de fogtatassalis kenszerichek az eot het vta(n) minden zemely valogatatsnelkw | regteol fogwa minde-neknek mind küsed s mind Nag' Rendeknek, zwksegh wolt magokat az Waros keonyweben be Iratnj [Kv; TanJk I/1. 47, KvLt Vegyes III/5-6].

kised-rendű kisebbforma/szerű; mai mic; von kleinerer Art/Form. 1794: Egy Pár Pistaly küsed rendű [Márkosíva Hsz; HSzjP]. 1817: Egy Küsed rendű ollo [Mv; MvLev.]. 1846: Egy küsed rendű hermeli (!) szín füles mosdo kanna [SLt 17].

kisedszer kisebbforma/szerű; mai mic; von kleinerer Form/Art. 1680: ezen hazban vagyon egy küsed szer új talos | egy küsed szer Tekenő | 15dik küsed szer szu-szekban vagyon asztal cziponak valo liszt Cub I/1 | va-

gyon ezen serfőző hazban egy küsed szer ser főző Űst Ur. no. 10 ... Hüttő kad küsed szerű no. 2 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 6, 16, 20, 35].

kisedszerű 1. kisebbforma/szerű; mai mic; von kleinerer Form/Art. A. 1586: Harom vj legelt küsed zerwt veotte(m) — /12 [Kv; Szám. 3/XXIV. 30]. 1627: Ket bokor küsed szerw borító ... d. 20 | Ket Küsed szerw vas nias f — d 16 [Kv; RDL I. 134]. 1669: Ket küsed szerű asztal, egyiknek ladaczka vagion [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. 1680: Hüttő kad küsed szerű no. 2 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 35]. 1717: a dombon vagyon egy Csűr, és körülötte egy küsed szerű Csüres kert [Nagyrapolt H; JHb XXXI/4]. 1737: Találatik egy küsed szerű szalmával fedet Gabonás [Buza SzD; JHb IV/2. 2]. 1756: Vagyon ... egy küsedszerű ... Templom [MRLt Conscr.]. 1849: két küsed szerű metszett boros Butéliák [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

B. 1824: küsed szerű fák találatnak benne^a [Eresztevény Hsz; HSzjP. — ^aAz erdőben].

2. rövidcske; scurticel, scurtuț; ein Bißchen kurz. 1657: Egy kwdsed szerw vont Ezwst peremes szoknia [Mihályíva NK; JHb XXII/24]. 1734: Köntös Dolga Egy küsed szerű palást [Kv; Pk 6].

3. aprócska; măruneț; kleinwinzig. 1757: küsed szerű jó féle gyöngy [Marossztkirály MT; Berz. 3/1. 11].

4. kisebb növésű (állat); (animal) mai mic; (Tier) von kleinerer Gestalt. 1768: Pénznek Percept(ioja) 3. Meddő küsedszerű Mészárosnak adott Tehenek árrát Hf 33. Dr 66 [K; DobLev. II/19b].

kisebcske 1. kicsike, kisebbke; mai mic; von kleinerer Art. 1733: Egy borona kisebcske [Kv; Pk 6]. 1750: tartozom negy Boltot, ketteje Nagyob ketteje kisebcské ... Epítettini [Déva; Ks 73.III]. 1793: Tepsí, melyek közül edgyik későbbcske [TL Conscr.]. 1795: tudok ... két ezust nagy Gazdalkodo kalányokat, melyek közül egy nagy, a másik kisebcske volt, tudom egy ezüst poharát is egy fertályosnal kisebcske lehetett [Folyíva MT; Told. 23]. 1801: A kisebcske és alábbvalotska készületű Hidas [Gernyeszeg MT; TL]. 1824: Egy nagyobotska, egy kisebcske Skatuly (!) [Fugad AF; HG Mara lev.].

2. apróbbacska; mai măruneț; von winziger Art. 1786: Egy Arany függőcske egy nagy rubint benne, és 19 kisebcske [Nsz; Ks 74/56]. 1791: Négy rend gránát kisebcske [Mv; Told.]. 1800: adott áltol 10 Egy Nagyobatska jo féle gyöngyöt egy jo hoszu rendes 20 Kisebcske jo féle gyöngyöt felfuzve 3. kis darabot [O.fenes K; JHb LXXVI/46].

3. kisebb területű; mai mic ca suprafață; von kleinerem Umfang. 1779: ezen két darabb Erdők küsebbcske [Szeredasztanna MT; LLt 90/25]. 1820: Ezen Helység Határan vagyon két fordulo — Also és Felső az also Kisebcske [Bogártelke K; KmULev. 2].

kisebbedés csökkenés; scădere, micșorare; Verminderung/ringerung. 1773: nintsenis Sz Lászlónak Nyomásnak idejénis ... ezen helyben lévő helyetskére semmi szüksége s aval, hogy Nyomás idején az Uraság Lovai tsöveklő helyének tartya, iga vono Marhája Pascumának semmi kisebbedése [T; JHb II. 1]. 1791: a' Consistorium csak Administratora lévén az Ekla Fundussá-

nak^a, ezekben^b nem disponálhat az Ekla hasznának kisebbedésével [Kv; SRE 272. — ^aÉrtsd: telkének. ^bTi. a telkek cseréjében].

kisebbedik 1. kisebb lesz, kisebbé válik; a se micșora; kleiner werden, sich vermindern. 1773: azoltától fogva soha se nem nagyobbadt, se nem kisebbedet azon Ses-sio [Erked K; LLt].

2. kevesbedik; a scădea; abnehmen, sich verringern. 1705: a lovak ... már éppen elszáradtanak volt, és itt a praebenda hadd kisebbedjék [WIN I, 604]. 1710: had kússebbednék az az Attyamtól riam maradot 22 forint [Somoljo Cs; ApLt 2 Farkas István Apor Péterhez].

3. átv fogy; a se impuțina; abnehmen, sich (ver)mindern. 1659: az mj szomorúságink nem hogi kússebbednek edes Aszonjom de sótt inkab töbölnek [KJ]. 1710: atyámfiai is az Apor neven akik vadnak, semmirekellők ... az én emlékezetem holtom után őbennek nem nevekedik, hanem inkább kisebbedik [CsH 304].

4. enyhül; a se diminua; sich mildern, milder werden. 1658: ennek az rossz jószágoknak pedig semmi hasznát suhunnan nem látom, mert ezek elszegényedtek, mert nem hogi kússebbednék az iga rajtok, de inkább nevekedik [TML I, 163 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

kisebben kisebb mértékben, in măsură mai mică; in kleinerem Maße. XVII. sz. m. f.: De hogy keresztien hit kússebbenis ne sértődgyék nagy considerationnal kellet az fában vagi fejszénket [EMLt]. 1657: erre az regalisra és gyűlésre tartozunk-e elmenni, nem-e? ... Eziránt is kötelességem szerént ő nagyságátul várnék, nem akarván kússebben is ő nagyságának véteni [TML I, 103 Kapi György Teleki Mihályhoz]. 1662: Gyulai Ferenc ... hogy Rákóczi fejedelemnek tartozó hűség ellen csak kússebben is cselekedjék, ő abban szabadságot engedni senkinek sem akarna [SKR 542]. 1723: ezen Malomnak erectioja előtt volté az a Kár Tétel ár viz idején hasonló mértékben, vagy nagyobbban vagy kússebben? [Kük.; MbK 150]. 1781: ha valamelyik(ne)k az Mustyaban tsak kússebenis viz ümserszenék tehát azan személj hárs forinting büntetogyék (!) [Szókefva KK; Kp 2].

kisebbik 1. mn 1. mai mic; der/die/das kleinere/minde-re. 1589: Az kisebbik pincze palazknak teoreot volt el kulcza es sutuia [Kv; Szám. 4/X. 20]. 1597: Zabo Lúka-chi 3 Loan zekeren vitte Vrúnk ket kwssebbik pincze Tokait, es fegüer Derekokat mellete Tordaig f — d 75 [Kv; i.h. 7/XII. 69 Filstich Lörinc sp kezével]. 1674: három eőregh ládám vagyón: az kisebbik láda lakat alatt, az nagyobbik zár alatt vagyón [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.]. 1693: Vaj is jutot az Relictanak a nalyobbik fazeval, ... Az Arvake az kisebbik fazeal [Ne; DobLev. 1/38. 12]. 1710: Lakatos Laszlonge Asz-szonjom . az tób Aprolek jovaiból hagia hogi el takarittassak es az ki abból megh marad adgjak az kússebbik Espotalybeli szegenyek(ne)k [Kv; KvRLt VII. 12]. 1792: A nagyobbik ezüst kredentia ... A kússebbik credentia [Kv; SLt 17]. 1794: a kisebbik Zab Asztagot Csepeljék el [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

Hn. 1685/1792: Kisebbik mezőben (sz) [Dálnok Hsz; EHA].

Szk: ~ *auditórium*. 1596: az studiosusoknak kisebbik Auditoriúmba az ablak Ramakat mind wyalag meg boritáttúk [Kv; Szám. 7/II. 31]. 1621: Az kwssebbik auditoriumba Adam Lector Instantiaira ket hozzá 3. labu pad zeket d 28 [Kv; i.h. 15b/IV. 24] * ~ *bolt*. 1695: Az kisebbik bótban az hámorhoz tartozandó minden-nemű régi vas és fa eszközöket készen találtunk [CsVh 116] * ~ *harang*. 1745: Hetedszaka könyörgésre az kússebbik harangal szoktak harangozni, Szombaton estve a nagyob harangal [UnVjk 113] * ~ *hintó*. 1671: Az kisebbik hintot küldgie eo keglme Groff Csiaki István vra(m) számára Szinér Váralljára mert igen ked-ves szekere [Ks 14. XLIIIb özv. gr. Csáki Istvánné Mint-szenti Krisztina végr.] * ~ *kocsi*. 1592: Gaal kowachi vasazot à varosnak kisebbik kwchiahoz ket kereket [Kv; Szám. XIV/5. 161 Eppel Péter sp kezével]. 1593: Die 23 Aprilis Jndultunk feierwara az Eoreg koczin ... mert az kisebbik koczi ithon nem wolt [Kv; i.h. XXI/5. 103] * ~ *pecsét*. 1588: (A) félywl meg mondott eskwt Zemelyeknek relatiara attuk az my lewelonket Somogy Andrasnak varosunknak kisebbik pechyetyuel megh ereossyteteth [Torda; Pk 2]. 1653: (A) dologhnak nagioib bizonyására adgiuk ez jelen valo leuelünket, városunk(na)k kisebbik peczetivel megh erőssitue(n) [Kv; RDL I. 140] * ~ *szekér*. 1600: Az kisebbik szekernek czinalatta(m) egy vy Tengelt ... d 20 [Kv; Szám. 9/XII. 69 [gyártó Simon isp. m. kezével].

2. ~ *karabély* rövidebbik karabély; carabina mai mică; der kürzere Karabiner. 1808: A' kisebbik Karabély az Ágyát ki todani Rfr. 2 xr 33 [Kv; TKhf puskaműv.].

3. *értelmezőként* is fiatalabbik; mai tünar; der jünge-re. 1568: Janos sarral ... meg hajította az bornemizane fiat az kússebbiket [Kv; Tjk III/1. 143]. 1591: Magiari Mihali vallia Zikzai Janosnak kisebbik zolgaloia leoue hozzam, es kezde kerdezni, ha lattam volna, hogi egi lo futot volna ott fel [Kv; Tjk V/1. 142]. 1630: az Mezsáros Istua(n) fia az kisebbik terengeti vala az retben az eőkreöket [Mv; MvLt 290.219]. 1711: az Ur eő kglmé kússebbik igaz szolgája Katho Mihály [Impérfa Cs; BCs].

Szk: ~ *árva*. 1610: Az ket kwseöbik Arúaknak Jut egiwt f 366 d. 93 | Keouetkezik az Arany es Ezwst marhakbol az mi Jutot az ket kwssebbik Arúaknak [Kv; RDL I. 6]. 1683: Néhai N. Nagy Baczoni Baló László ur(am) három Kisebbik neveletle(n) Arvai [Diód AF; Incz. V. 17] * ~ *fiú*. 1570: Harangozo Cristianus Aztis vallya mykor Segeswary Damakos Testamentumot Theot hon nem volt azkor Az kyssebyk fya az leorinch [Kv; Tjk III/2. 130a]. 1622: Az mj az Keozep vtzaj hazat illetj ... az p(ro)prietassagat pedig Istok(na)k itiltwk ... miuel hogi eő a kwssebbik fiu [Kv; RDL I. 119]. 1726: Mig az nagyobbik Fiam házassági állapotra adgja magát, addig az Leveleket conservállya az kisebbik Fiam [JHB XXXV/21 Jósika Imre végr.] * ~ *gyermek*. 1570: egy leantak az Leorinch deak leaniat ky Tollyak az Ayton mynd az kyssebyk gyermekel egetembe [Kv; Tjk III/2. 28]. 1614: Amj neiz penigh az haaszna(n) p(ro)prietassagat ... tehát az vtolzori felesége(e)l valo kwsseöbik gyermeknek Banchikanak itiltwk [Kv; RDL I. 96a]. 1629: Hallotta(m) azt Szigeti Janostul hogi mondotta, hogi eő teőle valo az az kisebbik gjernek [Mv; MvLt 290. 153a] * ~ *kisasszony*. 1651: az kisebbik Kis Aszszonnak az himleobef(n) ige(n) el hullot volt az haja [Fog.; BK] * ~ *ledny*. a. kf-ban. 1593: az nagioib

leani Martha . . . ezt felele Martha az kisebbik leannak [K; TJK V/1. 345]. 1699: az Tsür juta az kisebbik Leannak [Szemerja Hsz; BLt 4]. 1709: Sárának az nagyobbik Leányom(na)k hagyok egy zöld kamuka mentét Katinak az középső Leányom(na)k hagyok egy tenger szín kamuka szoknyát . . . Jutznak az kisebbik Leányom(na)k hagyok egy kék kanavázt szoknyát [Kv; Pk 6 Eperjesi Istvánné Tóbiás Kata végr.]. — b. ff-ban. 1639: Kerey Albertnak . . . az legh Kisebbik leányát^a Kazdag Ferencz el uette uolt [Vajdasztiván MT; Borb. I. — ^aKerey Katát] * ~ *legény*. 1846: Egy kaput fordítás 5 ft . . . A kisebbik legénynek egy köpönyeg reparálás 50 xr. [Kv; Újf.]. * ~ *mostoha*. 1661: Kisebik mostoha fiam megh mirigjesedek [KJ II. 3 Bálpataki János a fej-hez] * ~ *öcs*. 1581: Egy ezüstös aranyas szabályt azt hagyom az nagyobbik öcsémnek Tamásnak, egy ezüstös aranyas csákánt azt hagyom az kisebbik öcsémnek Jánosnak [SzO IV, 75] * ~ *társlegény*. 1665/1754: Az mulatságból el-ozsolván, Apró béresek ha számosan vadnak, a' kisebbik Társ legén kisérje az Atya Mestert [Kv; ACart. 17] * ~ *unoka*. 1616: iutott . . . Pokafalva(n)^a ztan Zithian hazas fiawal es kisebbik vnokajawal Panullal juta Wesendi Saranak [JHb XXV/25. — ^aAF] * ~ *urunk*. 1684: Anno 1684 die 18 Septembris, Emeltek fel az mi kisebbik Urunkat^a fejedelemsre az Torók előtt [Kv; ACJK 13b. — ^aII. Apafi Mihályt még atyja életében fejedelmévé választották].

4. ~ *céhmaster* kb. második céhmaster; locjitorul starostelui de breaslă; der zweite Zunftmeister. 1642: 30 die Novembris szegődtették be az Nagy Szabó Ferencz uram fiát János deákot az szabó minek tanulására Az szegődtető mesterek voltanak nagyobbik czéhmaster uram Molnár Szabó János és Nyíró Szabó Miklós kisebbik czéhmaster [Mv; EM XVIII, 403].

5. nemzedékviszonyító elemként; cu referire la generații; als Generation anzeigendes Element: fiatalabbik; mai/cel tinár; der/die/das jüngere. A. 1573: Orsolia Kisebik Lakatos peterne [Kv; TJK III/3. 113]. 1590: Az kisebbik Kochis Georgy [UszT]. 1599: Kyssebik Wargha Balasne [i.h.]. 1604: Első Kussebik Janosi Peter foljfoluan^a lako nemes zemelj, masodjk ugjan foljfoluan Lako nagjibik Janosi Peter nemes zemelj [DLev. 3. XXXI. A. 1. — ^aMT]. 1615: Saygo Gieorgy (60) kwsswbik Saigo Gieorgy (26) [Györgyfa K; Ks G. 24]. 1625: kysebik hegi baljnt . . . nagi hegi balint [Bikafva U; UszT 33a]. 1666: Nagiobbik Tanko Miklos fiaual Kisebbik Tanko Miklossal edgiütt oppidani [Ilyefva Hsz; BLt 3]. 1679: Nehai öregbik Nagy Pal, kisebbik Nagy Pal [Héviz NK; JHbT]. 1729: Bágyonj Kisebbik Balog Sigmund és Középső Balog Mihály] Uramék [Bágyon TA; KW]. 1735: Szőcs György senior kisebbik Szőcs György Pinka [Altörja Hsz; Borb. I].

B. 1579–1581: Bak Mihály az kwssebik (jb) [Kajántó K; GyU 1]. 1637: Mosa Gergely az kisebbik [Mv; MvLt 291. 102a]. 1638: Hendrich Saitós János kisebbik (jb) [Szászfenes K; GyU 32]. 1650: Lakatos Mihály kusebik [Szu; UszT 38c]. 1659: Tiboldi Sigmund, Tiboldi Peter nagjibik, kisebbik [Tarcsafva U; Pf]. 1687 k.: Csok Péter a kisebbik [Geges MT; MMatr. 174].

E viszonyító elemre I. MNy LXIII, 51–64; AE 284–304.

6. ~ *csikó* fiatalabbik csikó; minzul cel tinár; das jüngere Fohlen. 1629: (A csikó) mind ki szopia az An-

niabol az tejet s nem szophatik teőle az kisebbik cziko [Mv; MvLt 290. 166a].

7. '?' 1589: az mel haza az megh holt hozzwtelky Jstwannak wolt Bothazan. Kolosmegyeben Testalta volt az kisebbik felesegenek Zilagzegy Annazzonnak. más fel zaz forintig [Iklód SzD; SLT Y. 32 Hewessj lukae Iklodj predicator aláírásával]. — Esetleg 'második feleség' jellel számolhatunk.

8. ff-ban; la superlativ; in der Höchststufe: legjelentéktelenebbik; cel mai neinsemnat; der/die/das unbedeutendste. 1636: Nagodnak szegeny, Alazatos, legh Kussebik szolgálja Tekey: Dezmas Simon György mp [Teke K; BK] | Nacziagtok alazatos meltatlan legh kusebik szolgálja Cserej Farkas m.pr. [Uti]. 1659: ennek utána is énnekem, Kegyelmed szegény legkisebbik szolgáljának, parancsolván, tehetségem szerint szolgálni ügyekezem [TML I, 255 Szász György Teleki Mihályhoz]. 1671: teczett hogy ez utannis igen el tauoztassanak eő kglk minden gywieőseghett (!) nemző legh kisebbik alkalmatossaghotis [Dés; Borb. I egy-i bizottság jel.]. 1710: nagi Győri N.Horváth Györgi uram . . . ha az eő felségihez Letett Homagiumáról el feletkezne, Leg kisebbik Czitkelyben is hitetlenségnek jelit mutatná . . . hozzája szabadodon, és bonumhoz, még feleségihez, és giermekihez is hozza nyulhassanak vigore praesentiu(m) [Csikszereda; Borb. I].

II. fn 1. a kisebbik méretű dolog/tárgy; lucrul/obiectul mai mic; der/die/das (an Umfang) Kleinste (Sache/Ding/Gegenstand). 1574: Ket fedel vagon az Ladaban az nagjibik Araniu ligien Sarae, az kwssebik Katae [Gyf; JHbK XXI/12. 4]. 1584: Az brassayak mikor Soos halat hoznak, Egy halnal teobet ne wehessen se az nagjibikat, se az kisebbiket, hanem az keozep zeren walot vegien^a [Kv; PolgK 10. — ^aA vásárbíró]. 1683 k.: Wago(n) két harang, az nagyubbik kettőztetve szollo az kisebbik harmaztatva [Bagos Sz; SzVJK 51]. 1699: adtam zálagban Két Ezüst Csészét, a kisebbikken Gyerőffi Gyurko Fiam neve vagyon [Ks 9. XXXVIII. 69]. 1720: ha valakinek halottya esven kivannya hogy mind a három harang öszve vonattassék egy magyar forintot deponallyon, ha pedig tsak a két kisebbiket kivannya meg vonattni: ötven penzt fizessen [Kv; SRE 137].

2. a rövidebb terjedelmű írás; scrierea/scrisoarea cea scurtă; der/die/das Kürzere (Schreiben). 1658: Az Kegyelmed írását is megmutatom; ha Kegyelmed nem <akar>ja, csak az kisebbiket mutatom meg [TML I, 123 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz. — ^aA fej-nek].

3. az apróbbik dolog/tárgy; lucrul/obiectul mai mărunț; der/die/das Kleinwinzigere. 1703: Volt két termés öreg Smaragdom . . . a' kisebbiket . . . hagyom . . . Torotzkai Annis ötsém Asz(o)ny(na)k [Marossztgyörgy MT; Ks 14/XLIIB özv. Torma Jánosné Petki Anna végr.].

4. az alacsonyabbik személy; persoana mai mică/scundă; (Person) der/die/das (an Gestalt) Untersetztere. 1573: Angalit Hegedws Martonne Azt vallia hogi tavajj pinkeostbe cgi Regel Mennek volt az kato leany p(rae)dicatora latta hogi pirossak voltak archul kerdette az kisebbiket my lelte [Kv; TJK III/3. 25]. 1585: Ismerede mellik banta tegedet, vgy tesziz Jmez kyssebbik az vires [M.valkó K; KP. Antal Istwa(n) jb vall.]. 1703: Bőr Andrasnal kard volt az másnal fejsze volt az az kisebb-

bik az szűrőköt hordozta [Kv; WassLt Halmányi (!) Georgy (30) vall.].

5. a fiatalabbik személy; persoana mai tinără; die jüngere Person. 1584: En theompe Miklos hallotta(m) ezt az Istvan Bironetol hogy ot volt mind a' ket fia az Azzonnia de chak a' kisebbik vetkezet [Kv; Tjk IV/1. 350]. 1629: (A két árva közül) Az nagyobbik Kata mostan niolez Esztendeobe iáro. Az kisebbik Ilko ki mostan Eöt Esztendeobe Járo [Kv; RDL I. 146]. 1667: attam az Nagyobbik Nemet madarásznak f 12//50. Az kisebbik(ne)k f 5//50 [Utl]. 1681: ment el ... Malom Uczából Tobak Peternek két fia (: a Nagyobbik(na)k neve Timar Cszmadia Sándor; kisebbik(ne)k Timar Cszmadia Daniel :) [VhU 38]. 1758: ennek előtte Círc(ter) 60. Esztendőkkel laktanak íť Ne(me)ss Gyéres Várossáb(an) két Lippai Vezetek nevű emberek ... a nagyobbik, a kisebbiket Etsinek, a kisebbik p(eni)g a nagyobbikat Bányának Compellalta [Aranyosgyéres TA; Born. IX. 41]. 1793: a' Gyermekeről annyit tapasztaltam: Hogy ... még akkor is a' Nagyobbikat halálban gyűlölte 's átkozta, ellenben a' kisebbiket különösen szerette [Koronka MT; Told.].

6. kevésbé veszedelmesebbik dolog; lucrul care este mai puțin periculos; der/die/das weniger Gefährliche. 1710: Ha vétettünk is, jobb volt a két gonosz közül kisebbiket választani [CsH 209]. 1710 k.: akarom a két elkerülhetetlen gonosz között a kisebbiket megmutatni [BÖN. 498].

7. a (leg)jelentéktelenebbik személy; persoana cea mai neînsemnată; die unbedeutsamste Person. 1593: en chak eggik az kisebbik uoltam az Lo feő válastot az jobagiok es drabantok között [UszT]. 1661: ha ... hozánk tartozóknak személyek közül legkisebbikben ... mi is mindazokat el fogjuk magunk és híveink oltalmában követni, valamiket Isten s az természet törvénye is megenged [KemÍr. 349].

8. birt. sz-os alakban; cu suffix posesiv; mit possessivem Personalsuffix: vhány közül az alacsonyabbik növésű állat; animalul cel mic; unter/von etlichen Tieren das von untersteterer Gestalt. 1760: azan Ket tinok ... Kisebbike egész Nyáran anyát Szopo Tino Volt [Vadad MT; VK].

kisebbit 1. kisebbre vesz, megkicsinyít; a micșora, a face mai mic (ca dimensiune); kleiner machen, verkleinern. 1626: Az Asztalosok ... az ablak ramakat kisebbítettek [Kv; Szám. 16/XXVII. 26].

2. kevesbít; a reduce/diminua; vermindern. 1751: a' melly Jóság, és Jobbágok nékem vidualis Intentionra hagyattattanak, azok se egy, se más uton módon töllem el ne vétessenek sőt ha mások tsonkázni, kisebbíteni kívánnák is a Mlgs Urnak illenék protegálni [Karácsonfva MT; Told. 5].

3. csökkent; a scădea; verringern. 1673/1681: I(ste)n oltalmazzon az Ecclesiastica Personanaka kisebbicsem fizetését [VhU 466 Thökölyi Imre vál. — ^aA vh-i ref. papnak]. 1681: Mostani adoioik felől valo alkalmok^a allyon szabadsagaban^b, ha nagyobbítani vagy kisebbíteni akarja adoioikot [IB. Thuroczy András fogott közbíró Désfalván (KK) lakó kezével. — ^aA betlenősieknak. ^bA majdan felnövő Bethlen Istvánnak]. 1795: a' Filialis Ekkla a' maga leendő Papjának bérít nem kisebbíti [MMatr. 458 Johannes Abats zsinati not. kezével].

4. kevesebbnek/kisebbnek állít/mond; a susține că este mai mic; verkleinern. 1865: Híjába igyekezi az Özvegy azon birtokot, mellybe özvegyiségével maradtott, s kéznél tart, kisebbíteni, mivel mostis merőbe annyi a jövedelemre nézve, mint a mennyi az Itélő Mesteri osztálykor volt [Ne; DobLev. V/1114. 10b].

5. kb. becsmérel, ócsárol; a defăima/ocări; schimpfen, bemäkeln. 1559: kismetek Engem azzal ne kwsebi chén, hog En kezbe Nem attam^a [Retteg SzD; BesztLt 24 Christophorus arros officialis castri deserti Chichio a beszt-i tanácshoz. — ^aAz elfogott személyt]. 1585: Nagy Mihaly monda Azt chyűdalom hogy Kmed nem zegenli hogy illyen gyalazatot keoltetz atthyamfiara^b es így kisebbitet (!) az en atthyamfiat [Kv; Tjk IV/1. 490b. — ^aThot Eory Balas. ^bColosuary Balintra]. 1812: a Groffné nagyon indulatban jött, és a' Grofot nagyon kisebbítette, sőt motskolta gazolta mondván: Te Samuka, Mamuka, Mamujka, Tökös utálatos sat. [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.]. 1827: én pedig most mások előtt nem kisebbítem hanem még nagyobbítottam [Mv; Told. 7]. 1840: jobb volna — Ungvári Urnakis ilyen méltatlanságokkal nem — illetni — nem kisebbíteni [Dés; DLt 277 Balogh László foly.].

Szk: *becsületében* ~ *vkít.* 1806: sem egyszer, sem máttzor nemis hallattam beszélni; hogy Kerekes Máriszorol leg kisebb rosszát látott volna, vagy mások előtt kisebbítette volna betsületéb(en) [Dés; DLt 250/1808 Apátzai Kata, Fösüs Nemes Munkátsi Istvánné (20) vall.] * *híreben-nevében* ~ *vkít.* 1808 k.: az Alperes az ablak alatt volt, ott be-kandikált, tsufondárosson ott itzogott, vitzogot, a' Felperest erősítette, hogy Legénnyel fekünne, szóval mind azon tselekedeteivel amit végnyel vitt híreben nevében kisebbítette a' Felperes Leányát [Dés; DLt 250/1808].

kisebbités 1. kisebbre vétel, szűkítés; micșorare; Verkleinerung. 1808: A' Gyujto Juk(na)k kisebbbitése xr 24 [Kv; TKhf puskaműv.].

2. csökkentés; scădere, reducere; Verringerung/minderung. 1671: Minémű sok károkat szenvedgyenek az Szathmár Vármegebeliektől annak szomszedságában lévő Atyánkfiak panaszszokból értyük, holott az régi határ halmokat el-hányván, csak nem régen-is új határ halmokat erigaltanak, hazánk határainak kisebbítésére [CC 89]. 1698: ennek utánna az Usorak(na)k meg könyebbítésére, vagi inkább kisebbítésére légjen gondjok [UszLt IX. 76. 64 gub.].

3. gyengítés; slăbire; Schwächung. 1795: a Contractus ... kisebbítésére s meg rontására ügyezekiz [Aranyosrákos TA; Borb.].

4. kb. becsmélés, ócsárlás; defăimare, ocărire; Schimpfen, Schmähung. 1741: Nemzetes Szilágyi aliás Lakatos Mihály, András és Janos Uraimék tovább az Nagod diffamatioját magok Nemesi szabadsagok(na)k meg bantodásával s kisebbítésével már nem halgathatták el, hanem Nagodat modo quo Supra Törvényben szallanak, magok bestelenítését diffamatioját mint A(ctor)ok meg keresik [Somlyó Sz; TKI]. 1840: méltoztassék, réam Házamra — tett kisebbitésem mi voltát meg tekintve — az egész környül állást investigáltatni rendeltessék mert én Gyilkos és Gyujtagato nem voltam s nem vagyok [Dés; DLt 277 Balogh László foly.].

Szk: *becsületbeli* ~. 1836: valami betsületbeli kisebbitését az Exponens(ne)k tudja halottaé a Tanu? [Ne; DobLev. V/1221. 2a vk].

kisebbitet becsmérelhet, ócsárolhat; a putea defăima/ocări; schimpfen/bemäkeln können. 1838: A Tktes Exponens Urat hogy valaki erköltsébe betsületébe hírébe nevébe kisebbitette, vagy kisebbitette volna nem tudom [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1221. 3b Hoportyan Krisztyion (60) jb vall.].

kisebbitő 1. (meg)kicsinyító; de micșorare; verkleinern, kleiner machen. 1836: Szüleink ... kötelezik is magukat hogy valamint eddig a' jóságról ... valamelyik kisebbitő rendeltetést nem tettek úgy ezután is soha arol semmi különös határozást nem tesznek [Szentimre MT; BalLev.].

2. becsmérő, ócsároló; defăimător, de ocară; schimpfend, bemäkelnd. 1820: Vallya meg a Tanu igazán ... hogy Dregán János és Felesége Maris mitsoda hiteles és Szava bé vehető Személyek? mitsoda Törvénytelenségeket, másokat kisebbitő szokásokat tudgya a' Tanu, igazán vallja meg [Asz; JHb 48 vk.].

Szk: ~ szó. 1813: A' Baratosi Josef Felesége ... akkor midőn Férjével ... tizvoddott és arol Feő Czéh Mester Nemes Dobolyi Mihály Uram által meg Intetett ... eő Kigyelmét mitsoda ingerlő, és kisebbitő szokkal illette? [Dés; DLt 56 Vall. 2 vk].

kisebbitetés 1. jelentéktelenítés, jelentőségében való csökkentés; diminuarea importanței; Bedeutungslosigkeit. 1842: 'A bé panaszoltatott ... minden bizonyítások nélküli Feleletébe hiába törekedik panaszlo Hadnagy Atyánkfianak igazságos kérelmét ... Szoszolloi el fátársásokkal ... az elő sorolt Tanuk hű szerénti vallomás teteleiket helyezetek kisebbitetésénél fogva ki fogas alá venni [Dés; DLt 1452a. 9].

2. becsméreltetés, ócsároltatás; defăimare, ocărire; Schmähung, Schimpfen. 1816: Belső Személyeink' küsebbitetéseknek kikerülésével ... [Kisadorján MT; UnVJK 135]. 1836: Az Alperes Özvegynék szivre hato terhelésre iratásai^a az felperesnek sok képpen motskolodo iratásai^a ily méltatlan motskolodással valo kisebbittetést tehát az Alperes Özvegyné ma nem érdemel [Ne; DobLev. V/213. 3a. — ^aKöv. a részl.].

kisebbitetik megkicsinyítottik; a fi micșorat; verkleinert werden. 1763: az egész Kővár-vidéken Erdélyi és Bányai Vékákkal promiscue szoktanak élni ... az Erdélyi Véka Tizenhat Kupás, a Bányai pedig most ugyan kisebbitetett, de eddig a' mint szokták hívni Hat Vatyikos volt [TKHf 50/1. 480].

kisebb-nagyobb mai mic și mai mare; kleiner oder größer. 1628: Az Legh belseő tárházban, Vagion egy eőreogh Almariumban ... egy kis labas sepet uagion benne kiseb, Nagiob es közep kőteőleken egy nehany fele színw uarrani valo szelielem darab auagj kőtés Nro 8 [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. I]. 1653: ez a kő, nagy hegy^a egykor meggyúlt ... s' kisebb-nagyobb darabokban a tengerből kivetődött [ETA I, 153-4 NSz. — ^aCiprus szigete táján]. 1736: az színben^a ... volt segesvári viaszas új kupákból küebb nagyobból álló pohár-

szék [MetTr 383. — ^aGyaluban, ahol a főúri lakodalmat ülték]. 1844: A' kert közepébe a' Király kutra rugo nagy álléba van Popule fa 63. — hársfa kisebb nagyobb 76 [Mv; TSb 37 Az ún. Teleki-kert inv.].

kisebbnemű kisebbszerű, kisebbecke; mai mic; von kleinerer Art. 1803: Ezen pásztoroknak usussa szerint a nemes communitás is pásztorbért ígére: ... A hámos, hátos- és előttük járó kisebbnemű lőfiúnak bérek mindenről egy véka búza, egy kenyér és 6 krajcár [M.hermány U; RSzF 193].

kisebbrendű 1. kisebbszerű; mai mic; von kleinerer Art. 1761: Öreg rez harang Nro 12 Kisebb rendű harang Nro 20 [Spring AF; JHb XXIII/31. 38].

2. alacsonyabb rangú; de rang inferior; von niedrigerem Range. 1657: (A) császár öfelsége kisebbrendű embert is illendő remuneratio nélkül nem szokott előle elbocsátani [KemÖn. 105].

kisebbség 1. kisebb volta vminek; caracterul mai mic al unui lucru; Minderzahl/heit. 1813/1836: A' mi pedig a' régi mekkoraságánál valo kisebbséget illeti [Korunka MT; Told.].

2. (víz) sekélyebb része; porțiunea mai puțin adîncă (a apei); der seichtere Teil (des Wassers). 1818: Tegnap a' vásárunk el bomlásával egy nagy történetes szerenztetlenség esik a' szomszéd falusi Toháti Hidasunkon mert a' Hidasba erőszakoson sokan todulván ... a' Hidas tetejen a viz bé kezdett folyni ... a' veszedelembé kénytelenek voltak a' viznek a' tulso szélé felé a' hol a' viz kisebb volt a' Hidast tasztani — de igyis keveszet mehetvén a' viznek kisebbsége felé a' Hidas a' benne levőkkel el sülyedett [Sülelmed Sz; IB].

3. kb. kár; pagubá; Schaden | hátrány; dezavantaj; Nachteil. 1570: Erdegh Kelemen, Korsos pal, Zeoch Estwan es Kwts Jakab vallyak hogy Kapa Myhal az Arwa kepebe zoly hozza^a hogy egy zakba Raknak es beh pechetlenek. Eleoszer Rea Enged Keomyes gergh, Az vtan esmeth Nem akarya, Mert conecky kisebbségere volna [Kv; TJK III/2. 182. — ^aZabo Gasparnehoz]. 1588: My mint kegies Attiak senkinek karat kisebbséget Nem kewantuk, hane(m) hogy vnionk es Consuetudonk meg maradhasson, leptettwk volt ky Eottweós Andrast hogy igazicha dolgat es az vniowalis megh bekelwen, az vnionak Artalma rontasanelkw tisztessgesen leoyeon be [Kv; TanJk I/1. 73]. 1698: az magazinale Quantumokat kglmeket administraltotnj siessen de mi oktul viselveten, mind eddigh az Guberniumn(a)k küsebbséggel [Uzsl IX. 76. 57]. 1727: Ez légyen az egész kalandosoknak törvények: edgyik kalandosbol másba álló Személyeket ne legyen befogadni Sabad (!) edgyik kalandosnakis, kalandos kisebbségire az olyan contumax embereket, kalandosi articulusa es törvenye ellen [Zilah; Borb. II].

Szk: ~ére cselekszik vkinek. 1664: Azért, Uram, ha oly hamar és azon renddel szintén, az mint Kegyelmed kívánja, nem lehet, nem véle annak, hogy ő felségének bosszúságára, kisebbségére cselekednök [TML III, 90 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz] * ~ére esik vkinek. 1661: Én ugyan panaszolkodhatnám az ellen az Kegyelmed akaratja ellen, mert maga is jól tudja Kegyelmed ... hogy az^a énnékem nem kicsiny kisebbségemre

esnék [TML II, 21 Vér Judit Teleki Mihályhoz. — ^aA fejedelemszony meglátogatása] * ~*ére igyekszik vkinék*. 1663: Noha írod, hogy kisebbségre legyen neked tölled való eltávozásom, azért Isten oltalmazzon, hogy én kisebbségre ügyekzném az én töltekek való távul létemmel [TML II, 457–8 Teleki Jánosné ua-hoz] * ~*nek tart a*. hátrányosnak tart. 1821: gróf Lázár József úr . talán kisebbségnek tartván a constitutionális székely törvényt követni egy darab terrenumot barozdáltatott maga számára [Ditró/Szárhegy Cs; RSzF 140]. — **b.** hátrányára ír vmit. 1743: Maxai Gábor Vr(am) . ha tudná hogy Nagyságod kisebbségének nem tartaná hogy eő kegyelme nem Baro Nagyságod udvarlására mentől hamarabb bé fordulna [ApL 4 K. Ajtai Cserei György Apor Péterhez].

4. szégyen; ruşine; Schande | gyalázat; infamie; Schmach. 1561: Senky se mester se legeny az feletbe ualo rezegsebbe a' uagy az hasartban be ne merwlyon az cehnek kisebbségere [Kv; ÓCARt.]. 1581: hogi te valakijel En hozam merz Jvny zalagos Jozagy kynry Azert Ezt az kwsebségett nem Erdemlettem volnja [Fűzkút K; WLt.]. 1692: ilyen szokkal Diffamalt s — ilyen nagy kisebbségemre valo hirt költöt felöllem [Dés; Jk]. 1748: olly kedvetlen szókat, és eő Ngén(na)k nem kevés kisebbségére valo szókat ejtett és szóllott, melyek által az ő Nga Dignitása, becsületi igen sértegetődik [Told. 20a]. 1764: (A vádlott) nem az ottan lévő feszület kisebbségére, hanem maga meg gondolatlanúságából származott csintalanúságból telekedte légjen^a [Torda; TJKt V. 249. — ^aValamilyen feszület-gyalázást]. XVIII. sz. v.: Csak egy Szot se Szollottam a' Tks Ur Kisebbségére ha az Atyám, az ott valo Vastag Trefálásból ugy tanált Szollani, Méltotassék a' Tktes Ur azt Nékem ne tulajdonítani, Ártatlanul [Küküllővár KK; Ks Donáth János lev.].

Szk: ~*ére szolgál vkinék*. 1776: Csizi Hadnagy Groff Uram ő Ngat külömbféle ámtításokkal untatta ... majd B.Henter-is meg mutattya a Gubernium előtt, hogy tsak azért a Léányért^a lett Papista Ngod. A mely nagy kisebbségére szolgálna [Kóród KK; GyL. Fridericus Návák (21) kamerdiner vall. — ^aGr. Kornis Annáért] * ~*esik vkin a*. gyalázatot szenved el vki. 1570: Feyerdy Kato vallya, hogy . azt Monta^a hogy zep Jngeket kezkenoet parnat es lepedeoket adot az Trombitasnak . Az azzonnak atthiafiainak hyrre Theotte hogy Megh fenychek rola, Mert kisebbség esyk rayta [Kv; TJK III/2. 26. — ^aSzabo Janosne]. — **b.** kb. semmibevételt szenved el. 1581: En raitam nagio b gyalazat kisebbség soha nem eset En fel(seged)nek es az my meg holt kegielmes vrunknak Jambor Igaz hywe es zolgaia lewen Jllen gyalazatot kisebbséget zenwedek az Jo vraktwl [GyF; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez] * ~*et művel*. 1570: Martha Nagy Martonne . . . vallya, hogy hallotta az Vtan az Molnar Jakabtwl azt Monta, hogy ha Rea talal Kwthy Antalra az ew Zablaya Myakely megh halny, Mert Bwntelen Mywelte Mind az Rengeo Annan Mind eo Rayt (!) az kisebbséget^a [Kv; TJK III/2. 102a. — ^aA vele való fajtalankodás vádjával verték ki Annát a városból] * ~*et szenved*. 1581: Jllen gyalazatot kisebbséget zenwedek az Jo vraktwl [GyF; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1582: Joannes Zabo al(ia)s Albert fassus est . az Azzony artatlan, es artatlanul zenwedthe a raita léot kisebbséget [Kv; TJK IV/1. 7] * ~*et tesz vkin*. 1568: Mezaros Martone, Meg eske-

gyek azon hogy az Tukoth Henteler Matyasne vitte oda . es hogy ha meg eskezik. hogy q ez dologban semit ne(m) tud hul wpttek az tukoth, mikeppe(n) az biztonság be hoza, hogy kisebbséget toth Rayta . ezert eleuen dian marad [Kv; TJK III/1. 186] * ~*ét vallya vminek*. 1573: Kalmár Illesne aztis Mongia hogi mykor fogwa vyssik volt az Santat Mond volt Noh En vallo Ennek kisebbséget de awhl en Syrok Mas otth beonbelis [Kv; TJK III/3.68] * ~*gel illet vkit*. 1581: Ille kvsebsy-gellys Jllethe Zekel Jllies Engömet^a [Fűzkút K; WLt. — ^aKöv. a nyil.] * ~*re jut*. 1662: Bizonyára, édes kegyelmes úr, hogy ez gyalázatos kisebbségre ne jutnál, abban tanácsommal is elősegíteni s fejedelmi méltóságodnak is használni tudhattam volna! [SKr 394] * ~*től oltalmaz*. 1573: Zilassy Myhal Es Beke Gergely . . . valliak Azt Monta Im Ez Kerestwry pet: Megh akarja hazwnkat kisebbségre ha Jambor Az anyatok oltalmazatok az vratok hazat kisebbségtwl [Kv; TJK III/3. 69].

5. semmibevétel; negligare; Mißachtung, Gering-schätzung. 1786: öszve gyűlvén a' Verös Kovátsi Comunitas . . észre vette azt; . . miként apasztatik az erdő a' Felséges Királyi Rendelések kisebbségivel [Torocó; TLev. 9/23].

kisebbséges szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: ~ *szó* aljas/beccsmérlő szó; cuvint de ocară; Schimpfwort. 1591: Annak feöllötte Jlljen gyalazatos zokal Jllethet hogy engemet hamis bironak mondott . . . miert <hogy> penig engemet Jlljen Kwsebséges es gjá-<lázatos> zokal Jllethet Artatlanul ha tagadnad kj fogok es meg bizonytom [UszT].

kisebbszerű kisebbsfajta; mai mic; von kleinerer Art. 1673: Betlen Kata aszszonjnak penigh, mivel bizonyas Registrum extál ki hazasitasarol cedala oda egy aranyas kanna, egy kisebb szerű kanná^a [Marossztkirály AF; IB. — ^aFolyt a fels.]. 1680: Ugyan it vad(na)k ket kisebb szerű hus es Turo merő kumpanacsakakis nó 2 [A.porumbák F; Ált Inv. 16]. 1728: egy öreg labatlan porgolo más kisebb szerű porgolo [Aranykút K; Ks 55/73 gr. Petki Dávid inv.]. 1735: Egy kisebb szerű kasban nyolcz köből Tengeri, s egy véka [Királyhalm NK; Ks 23.XXIIb]. 1752: Edgy nagy vasas gömbölyeg Ládában vagyon egy kisebb szerű ezüst Servitz [Marossztkirály AF; Told. 19]. 1790: Nagy Szerű Ferslag bé pecsételve . . . Kisebb Szerű ágyak 2 [Déva; Ks 76. IX. 24]. — L. még UF II, 711, 729.

kisebesedés aparíjia unor plăgi/ráni; Wundwerden. 1657: Baxi Mihály . . . nagy szomorúan mutogatá két combjairól az börnek elmenetelit kisebesedésig [Kem-Ön. 105]. 1729: latta pediglen szemeivel testek(ne)k megrontsolódását, és ki Sebesedéseket mind kettőnek [Sövényfva KK; Tsb 51]. 1769: én a feriat ballábom szára ki sebesedése mián ithon töltém [Ne; Told. 5a].

kisebesedhetik sebessé válhat; a se putea umple de plăgi/ráni; wund werden können. 1732: Aszt el hiszem, hogy Radics Borbara Aszszony(na)k tetvei szapardhatta(na)k rabságában, de az nem volt hogi teste a Sa nyaru rabság, és a felettéb való tetvek miat ki sebesedet volna egjéb nyavaljája lehetet, melj miat teste kisebesedhetett [Kv; MvRKLev.].

kisebesedik a se face rană; wund werden. 1716: láttam magam is ki rothatt az szemérem teste, es az körülle valo tagjais ki sebesedet volt [Nagyida K; Told. 22]. 1721: az jobb lábomon az Inamon alol ki kezdet sebesedni mely sebeket Cura alá adtam [Ne; Ks 95 Jenei Mihály lev.]. 1768: a két vjjom akkorán ki sebesedet mindenik körüllette Szederjes vala [Tarcsafva U; Pf]. 1809: Néha Jobb Lábam Szára meg orbánczosodván, ki Sebesedett, és csizmát nem vonhatok [Csomafva Cs; SLev.].

kiség kb. kicsodaság; identitatea cuiva; Wersein. 1881: Mikor tudakozódik^a kisége iránt a perszónának, azt kérdi: ki a mennyköt szeret maga? [PLev. 86 Petelei István Jakab Ödönhöz. — ^aA szolga].

kisegél kisegít; a ajuta; aushelfen. 1600: Margareth Rlcta Circumspecti quond(am) Petri Nierges Coloswarien(sis) . fassa est. Ezt hallottam az ven Razman Adamnetol az vasasok segyllettek engemet ky [Kv; TJK VI/1. 391c].

kisegélő (ki)segítő; ajutur; (Aus)Helfender. 1842: (Bálint úrfi) a Szükségbéli állapotomban, ki Segéllöm kíván lenni [Ne; DobLev. V/1240].

kisegít átv is a ajuta; (aus)helfen. 1600: Feies Janosne Orsolya azzoni Ezt Valya razmanine azomoni sokzor bezelgette ennekem Annak utanna az uristen mikor ki segittette ötet az adosságbol intettek az Jamborok hogi mas hazat uenne es epitene [Kv; TJK VI/1. 391a]. 1754: Kápás (!) Jánosné Harko Mária Asszany . reménkedék Titt. Kovács Péter Uramnak tekinténé még és tenne jót eő kigyelmevel, és segittené ki azan adosságának meg fizetésére tehetetlen állapottyá(ban) [Sövényfva KK; MbK VIII. 16]. 1777: ugy Tisztletes Uramra támadtak a Farkasok, hogy de posteritate ad Posteritatem meg akarják émszteni; meg ne ijedgen, mert az Isten igralma, s a jo emberek igasság tétele . . . ki segítik [Szentiván Hsz; BLev.]. 1846: nyomorult hangulatombol Kovács Lajos segített ki, mert meg látogatván rövid idő alatt anyit beszélt bajairól hogy rögtön kitesztult fejem és alkalmassá lettem a társalgásra [KZsN 157. — Benkő Samu kijegyzése].

kisegítés ajutare; Aushilfe, Behelf. 1661: Nem kételkedhetünk semmit abban, hogy római császár öfelsége szegény hazánknak megmaradására és mostani szoros állapotjából való kisegítésére császári kegyelmességét avagy csak maga birodalmira és az kereszténységre nézve ne terjessze [Kemlr. 346-7 Kemény János fej. követi ut. Bánffy Dénes számára].

kiseper 1. (helyiséget/helyet) kisöpör; a mătura (în încăpere); (her/hin)auskehren. 1756: az ágya allyát midőn ki seprerte volna, nyöltz aranyat talált az ágya alatt [Kv; Mk IX Vall. 179]. 1757: bé menék abban a Házban, melyben Németi István Uram lakott akkor, hogy ki Seperem az Házat, és midőn az ágya alatt kezdém sepreni, onnan valami papirosban takarva 12. aranyakat ki seprék [Mocs K; i.h. 185]. 1764: az házát seprvén ki, a pus-kát a szegeletből mely miá nem seperhettem félre akarván tenni, az ugy el sült [Torda; TJKT V. 246-7]. 1806: ki sepertük a kertet [Dés; KMN 174].

2. kisöpör vhonnan vmit; a scoate ceva cu măturalut; etw. herauskehren. 1756: az Németi István Uram tavalyi Menyetske szolgálója . midőn seprerte volna a Németi István Uram Házat, holmi aranyat Seprert volna ki az ágy alól [Kv; Mk IX Vall. 178]. 1757: (Az ágy alól) 12. aranyakat ki seprék [Mocs K; i.h. 185. — A teljesebb szöv. az 1. jel. al.]. 1760: a minapiban a feleségemnek odaadott két aranyat nem találjuk sohult is, inkább hiszem letette valahová s papirosostól vagy kisperték, vagy valaki elvette [RetE 110].

Sz. 1762: az Sz:Háromságot olyba tartják, mint az szemetet, mert ha itt volna a szeméttel edgyütt ki seprné, és ki vetné [Torda; TJKT V. 110].

3. átv kivisz/söpör; a lua/scoate; her/hinausfegen. 1736: az mostani sok czifraság^a . . nem kevés kispéri Erdélyből az pénzt [MetTr 346. — ^aFolyt. a fels.].

4. kiüz/zavar; a alunga/goni; hinausreiben/jagen. 1710: A török császár az egész birodalmából kispér a baromi sokaságot [CsH 166].

kispert 1. kisöprött

kispérüz kikerget/üz; a alunga, a scoate cu mătura; stäupen, hinausjagen. 1841: azt mondotta hogy el takarodjon a Felesege a hohér seprüzön ki a városrol anyostol együt, valamint az annyát Ts Vajda Fő Hadnagy Ur ki akarta seprüzetni a városrol [Dés; DLt 779].

kispérüztet kikergettet/üzet; a pune (pe cineva) să alunge; stäupen/hinausjagen lassen. 1841: az annyát Ts Vajda Fő Hadnagy Ur ki akarta seprüzetni a városrol [Dés; DLt 779].

kisér 1. elkísér; a însoți; begleiten. 1584: mikor az Menyhar Gaspar Jobbagi El zeoktoott volna, vas Andras keserte volna, mely zeoktetesben tars leott volna [Bonchida K; Ks 42. B. 21]. 1665/1754: Ha más Városról ide Legény jő . . azon betűletes Mester műhelyében kíséri a' ki néki két hétig munkát adott [Kv; ACart. 17-8]. 1655/1754 k.: (A remekes meglátogatása után) a' Remekező a' két Látó Mestert az Czéh házhoz kísérje [Kv; ACJk 23]. 1751: mihelt az ut annyib(an) rectificaltatik hogy járó légyen, mingyárt it való Tisztartó Boér Uram maga kisírvén promoviallya [Abosfva KK; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 1762: Pap Miska nevezetű Jobbágy Udvari Jnassát . . Sze(n)t Benedekről kik Szóktették él, és kik késértek kalauszolták . . Kővár vidékére, Karbunácra . . ? [Ks 25. III vk]. 1812: tsak a Kert vegéig kísérte, hogy valakitől bántódása ne légyen [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.]. 1843: mi a' Bátyám a' pásztorok és a' Várfalvi Ember a' Földén kísértük őket [Bágyon TA; KLev. Bottyán Gábris (28) vall.].

Szk: házához ~. 1589 k.: mikor az che mester vramat hazához kesertwk vala enneke(m) akor monda nagi mattiasnul kesertwk haza [Szu; UszT]. 1684: Mikor az öreg mesteremberek el akarnak menni, tartozik az szögáló mester házához késérni [Dés; DFaz. 11-2].

2. (halottat) kikísér (a sírhoz kísér); a însoți (mortul) la groapă; zum Grabe begleiten. 1607: Az Vrak is . . . semmi egieb haddal nincziene, hanem cziak magok zolgaual keserik az eő Fel(se)ge beczzlletes testet [Lompért Sz; Törzs. — ^aBocskay István holttestét Gyf-

ra]. 1622: Holt meg Bethlen Istvánné . . . Vivék el az testet, és az város népe is kíséré egy falkáig [Kv; KvE 153 SB]. 1705: Tegnap egy pattantyús tisztet temetének el, kit sok tiszték és német asszonyok kísértének [WIN I, 474]. 1736: ha feles asszony atyafi volt jelen^a, azok is mind hintóban, de az bőrököt lebocsátván, úgy kísérték . . . és így kikésérvén az városból, az keserveseknek némely része akkor visszament [MetTr 403. — ^aA temetésén].

Szk: *sirjába* ~. 1811: Kísérjenek szánó szívvél a' Si-rembe [ÁrÉ 39] * *testet* ~. 1722 k.: Proventus Pastoris

Ha nem praedikall hanem csak a testet kisíri fél ke-nyer, edgy pecsenye, edgy kupa Bor [Vajdasztván MT; GörgJk 143]. 1761: temetettét méltóságos br. Bánffi Farkas úr önagysága . . . Kísértük a testet a Bánffi Die-nesné csúrin túl, ott szekerre tették s kísérték Bánffihu-nyadra [RettE 120–1].

3. kíséret tagjaként megy vkivel; a insoji (pe cineva) împreună cu alaiul; mitbegleiten. 1592: B. vram kwideot egi olazzal. 6. derebontot (!) az kapurot hogi Deesigh ke-seriek [Kv; Szám. 3/V. 49 Eppel Péter sp kezével]. 1606: Menének el az országból az pápás papok az fejedelem poroncsolatjából; kísérték az kolozsvári darabontok, numero 73, Nagybányáig [Kv; KvE 136 SB]. 1653: Bá-thori Sigmond kezibe adá magát Bástának Ötet el kiküldé Básta, bolonokat ada melléje nem tudom hány százat kísérni [ETA I, 73 NSz]. 1736: Mentünk szent Péter és szent Pál napján az bácsi templomhoz is de akkor az fejedelem németjeiben fegyveresen fele-sen kísértének, mert félelmes vala mind az váradi török-től, mind az pribékektől [MetTr 434–5]. — L. még CsH 296; SKr 332, 370, 670.

4. foglyot/rabot (fedezet tagjaként) elkísér; a escorta un prizonier/dejnut; Gefangenen/Sträfling (in Eskorte) begleiten. 1584: Balassy Ambrus . . . latta hogy Mezte-len kardot Rantot volt es egszer zallasara kesertek [Kv; Tjk IV/1. 311]. 1653: Rákóczi György fejedelem Zolyo-mi Dávidot arestálattja és a maga szállására ki-mi sérék a német és magyar gyalogok [ETA I, 144 NSz]. 1687: Soha az előtt Rabokot szóló művelni, kertek ka-pálni, ki nem vittek, hanem Tavalytúl fogva Udvarbíró Vr(am) kezdette el, és Darabontot kívánt kísérni [Szi-lágycseh; GramTr VIII Somogyi István (50), a csehi lo-vas sereg zászlótartójának vall.]. 1740: azon Captivu-sokkal expediáltuk, hogi egéz Szebenig kísérik azon két Rabokat Székelyhidi István és Kolosvári Horváth János atyánkfiait [Dés; Jk 536b]. 1787: a' károsnak okozott kárát egyenessen a' Birák fizetik meg, ha az oly erőszá-kos tilalmas rontokat minden leg kissebb kedvezés nél-kül fogva a' Proc(essualis) V.Tiszthez nem kisírik [To-rockó; TLev. 3/2. 2a].

Szk: *áristom alatt* ~. 1657: azon éjjel az strázsára ju-ték, holott arestálának . . . arestum alatt kísérének Jablonka neví városban [KemÖn. 61] * *fogságra* ~. 1770: mikor . . . Andonie Szimion . . . M Vásárhely felé fogságra kísérték volna . . . az utban szabadulást vótt [Nagyercse MT; Told. 3a] * *tömlőcbe* ~. 1783: a Léányát a Tömletzbe kísértük [Koronka MT; Told. 39/12].

5. (értéket) fedezettel szállít; a transporta (valori) sub escortă; (Wertsache) unter Schutzgeleit befördern. **Szk:** *pénz/vki pénzt* ~(i). 1594: 17 Marty . . . Erdeo hegi Gherghelinek az Keozep kapuba valonak hogi az vrunk

penzeth keserte zekeli vasarheligh. Attam Biro vram akarttiabol vti keoltsegehe f — /40 [Kv; Szám. 6/VI. 13]. 1625: Az Vrünk eo felge kek Gialogi keozzw, Zaka-dot Janos harmad magaval leve(n) vghian Drabantok-kal, az kassaj penz vereok mellet, es Kassa fele keserven az vrunk eo felge penzet attam nekik^a [Kv; i.h. 16/XXXIV. — ^aKöv. a fels.] * *poturát* ~. 1625: Juta Kenderesi Tamas. haro(m) Tized allja lengjel. 32-ma-g(aval) Varad feleol az poturatt keserue(n) attam nekik Hust. ket sal peczenjet [Kv; i.h. 16/XXXIV.36].

6. *átv* is követ; a urmări; folgen. 1736: Legelől . . . ment bé az lakadalmas helyre az násznagy, utána az vö-legény, az után az vőfély, azokat egynehányan kísérték [MetTr 381]. 1763: magok az örögek mente(ne)k elől és a' helyet jegjezgettek, a' Déákok pedig kísérték, mely helyet annak utánna Czövekekkelis ki métázta(na)k [Szecsel Szb; JHb Lázár Moráru (35) molnár lib. vall.]. 1843: a Bottyánék által fel fogot szekeret kísérik a Szé-nás Szekérig [Bágyon TA; KLev.].

Szk: *figyelemmel* ~. 1880: Találkoztam egypár jó ba-rátommal az egyetemről . . . Ezután csak nagyobb fi-gyelemmel fognak kísérni [PLev. 76 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz] * *Isten áldása* ~. 1842: joságotat én lehet nem viszánnozhatom, de az Isten áldása kísérni fog min-den léptedbe [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

7. nyomon követ; a urmări; auf der Spur folgen. 1644: Az mikor Nagi Ianos szitkozodek Kadar Gerge-lyel, szinte az szegeniek kuttiaigh kesere Nagi Ianos, egi nagi бүк palczával [Mv; MvLt 291. 410b]. 1761: (Fe-rentz Lörintz) a' Pap udvara előtt való Ecclesia Mész Veremből Meszet lopott . . . azon lopásra reá esküttek és a' mész hullást a' Házáig kísérték [Szászsztván KK; BK. Andreas Senior Séra (43) jb vall.].

Szk: *nyomában* ~ nyomába szegődik. 1780: valamere ment Cserei Uram a Néhai grof Ur eo Nagyságával, mindenütt nyomába kísérték eo kegelymét [Bethlen SzD; BK. Christ. Farkas conj. St. Kun (40) lib. vall.].

8. *nyomot* ~ lopott jószág nyomát vmédig követi; a merge pe urmele animalului furat; der Spur des gestohlenen Viehs bis zu irgendeinem Punkt folgen. 1625: az lopot Eokor niomat az mattisfaluiak az halomigj ke-sertek volt [Derzs U; UszT 156a]. 1763: Baro Prinyi Ká-roly Ur széna rétyiről három bugja szénát lopatott el, ezt abbol tudom hogi reggel a Falu ki ment nyomra, és Udvarfalvára kísérték a Nyomot az Rosnyai Uram Há-zához [Udvarfva MT; Told. 44/15]. 1775: ez előtt circit. 24. Esztendőekkel a Néhai Mlgos Miko Miklos Ur ökreit el lopta volt, Oltzeme a nyomot ezen sűtő patakáig ki-sírvén Bodok el vette a nyomot, és tovább Oltzemit kö-vetni nem engette [Bodok HSz; Mk II. 2/71].

9. *koporsóba* ~ halálra juttat; a cauza/provoca moartea cuiva; in den Tod bringen. 1799: azon verés után olyan Nyavallýát kapott, hogy mindenek láttára s tudunkra koporsóba kíséri [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27].

Ha. 1732: kisírkj [Kórod KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. 1798: kísérikj [Tamásfva Hsz; HSzJP Kőkösi Mos-es (24) vall.]. — 1765: kísértém [Sárd AF; eszt-Mk Vall. 46]. 1798: kisírktem [Ádámos K; JHb XIX/58]. 1582: kesertne [Kv; Szám. 3/VIII. 19]. 1584: keserte [Bonchida K; Ks 42.B.21]. 1797: kísérté [Déva; Ks 96]. 1810: kisírtük [K; KLev.]. 1763: kísérték [Udvarfva MT; Told. 44/22]. 1768: kisírték [Kiskáján SzD; BK.

Bugna Vonu jun. jb vall.] — 1812: kisérém [Héderfája KK; IB. Nemes Kolumbán Imreh (21) vall.] || 1750 k.: kisírni [Ks 83 Onadi Szakáts Mihály lev.] 1761: késérni [Szentbenedek SzD; Ks 25. III. 69].

kisereglett kirajzott/vonult; ieșiți în număr mare; hinausgerückt/gezogen. 1843: a hivatalan kisereglett emberek hangosan beszéltek és tiltakoztak a fennforgó hely bévétele ellen | az irt gornyikok ... elbeszéltek, miként a helyszínére kisereglett fejszékkel s botokkal ellátott emberek a hely bététele ellen tiltakoznának [VKp 76, 79].

kisérés 1. elkísérés; insojire; Begleitung. 1662: azon vívék eszkebe minden rendek, hogy Haller Gábor mintegy hopmester a kisasszonyt méltóságosan felöltöztetve, becsületes főasszonyok késéresei alatt kihozná s Barscai Ákos mellé ültette vala [SKr 637].

2. (temetési) halott-kikísérés; insojirea mortului la înmormântare; Todesbegleitung. 1561: illyk hogy az mesterek feienkent az halottaknak temetesre ualo kesereben ielen leg'enek [Kv; ÖCART.]. 1718: Pestis alkalmatosságával ha halála történnék az olly helyt valo Embernek^a azt ne Caeremoniával Czéhel, hanem az arra rendelendő Emberek által vitessék végbe árceálvan masokot annak ... kíséretül [Kv; KvLt 1/225] — ^aaz elkülönített házbán betegeskedőnek].

Szk: *temetési* ~. 1808: (A céh tagjai) mikor Czéh gyűlés van, és temetési kíséreskor tisztességesen jelennyenek meg [Kv; KCJK 21a].

3. (fegyveres fedezettel való) elkísérés; escortare (sub armă); Begleitung durch bewaffnete Bedeckung/Eskorte. 1621: Jeoue Vizza Kassarol az Czehek keszerebeöl Musztafa Teorök^a harmad magara [Kv; Szám. 15b/IX. 31. — ^aCsak így, de alább Czauz-nak írják]. 1657: az kapitán kíséresnek színe alatt négy lovas német rajterrel vezetette szinte Thessen nevű városig [KemÖn. 61]. 1662: Egerből a vezért tudósítván útjáról, maga^a is elgedendő kísérő török seregek késéresei alatt Budára sietett vala [SKr 162. — ^aBethlen István].

4. fogoly-kísérés; escortare de prizonier; Gefangen-Begleitung. 1671: A' hol a' Darabonti Rend megkevesedett, ugy hogy elégtelen Foglyoknak őrizésére, és késérésére ... az ollyan helyeken az Ló-füvek-is foglyok őrizésére és késérésére sub poena Articuli kötelesek legyenek el-menni [CC 42]. 1704: Ugyan ma Bethlen Miklós uramat a törvényre felhozták volna, de commendans uram nem tudván a dolgot, németeket kísérésére nem rendelt volt idején [WIN I, 154]. 1842: az áristomba való kíséréssel is fenyegettük [Dés; DLt 516].

5. marhahajtás/terelés; minatul vitelor; Viehtreiben. 1676: az embereket fegyveresen a marhak késérésére, s' oltalmazására ki küldették, s' hajtották [Mocs K; JHbK XLVIII/1. 59].

6. *biró* ~e az új biró (ünnepélyes) hazakisérése; insojirea (festivă) a primarului pină la locuința sa; (feierliche) Heimbegleitung des Richters. 1756: az el múlt Esztendőben Karátson második napján Biró választása és kísérése után ... Szőlősi János ő kegyelme ... az Isten nevében reménkedett ... hogy Németi Istvánt fogassa el [Kv; Mk IX Vall. 84].

kisérés-kori elkísérés alkalmával való; cu ocazia insojirii a cuiva; gelegentlich der Begleitung. 1730: Város

kocsissi(na)k a G(ene)ralisnét kisirés-kori utra Cen. 36 [Kv; Szám. 56/XIX. 12].

kiseresz 1. tornácocská; prispuliță, prispioară; Hausflürchen, Dielchen. 1596: nekem az zobaba s Leonrinchj Peternek az Kis erezbe chinalanak agiat [Kadic-fva U; UszT 11/52–4].

2. fészerecske, szinecske; şopron mic; Scheuerchen. 1759: Tisztartó Vram Semmit egyebet nem építetett, hanem a' Tehenek(ne)k egy kis-ereszt, a' melybe is nints két szekér fa [Ludas TA; TKI Gabugyán Gligor (70) jb vall.].

kiséret 1. *vkinek* ~ével vkinek fegyveres fedezete alatt; sub escorta cuiva; unter js bewaffneter Begleitung. 1662: (A tatár kán követe) Váradról is hasonló földnép kíséretével indittatván meg, egész Tiszáig, hol hovávaló és micsoda újabb-újabb hajdúseregek excipálnák, fogadnák és késérnek [SKr 332].

2. *vkinek* ~ében/vkinek ~e mellett kísérők társaságában; în compania insojitorilor; in Gesellschaft der Begleiter. 1847: Varga Katalin ... ezelőtt két esztendővel láttam is az abrudbányai piacon járni sok emberek kíséretében | Varga Katalin ... több falusi emberek kísérete mellett egy patakon fel indult [VKp 216, 261].

3. *vminek* ~ében vmivel egyetemben; insojit de ceva; in Begleitung einer Sache. 1879: Czakó Józsi elküldte az íveket a szélrózsa minden irányába — uraknak, kisasszonyoknak, asszonyságoknak — igen ékes sorok kíséretében [PLEv. 64 Petelei István Jakab Ödönhöz. — ^aJakab Ödön melyik munkája terjesztésére készült gyűjtőíveket].

kisérget 1. *gyak* kísér; a insoji mereu; öfter begleiten. 1820: Láttam hogy Dregán Juon kénsergette a' Vallokat az Eskettető Házhoz s azokkal kiket kísérgetett az után, discurált [Várfva TA; JHb 48 Bíró Sigmond (49) hűtes assz. vall.]. 1823–1830: Elek úrfi nevelésénél fogva csak a pompára nézett, és ... akarta, hogy már ezután libériás inas kísérgesse [FogE 144]. 1846: (Darvas János) tollunk el távozott s a Comédiást kísérgette [Dés; DLt 530/1847. 16–7].

2. kb. vki nyomában járogat; a tot umbla după cineva; um jn herumgehen. 1724: (Radnoti) Susi beszélt nekem, h(ogy) Pekri mint akar véle bánni, mint kisérgeti ... Susi a Szalmáb(an) is el bújt Pekri Ur(am) előtt ottis fel kerestette [Koronka MT; BK. Csáki Ferenczné (50) ns vall.]. 1747: (Az alperes asszony) az Gyulaianus Verbuans katonához adván magát, helyből helybe azokat kesergette [Torda; TJkT III. 110]. 1785: (Blágánét) Ursz Gábor kísérgette és járt véle [M.zsombor K; KLev. Georgius Ugrán (50) vall.].

3. vkit nyomon követget; a urmări mereu pe cineva; jm auf der Spur folgen. 1705: Glöckelsperg generál 14000 haddal megindult volt, kire Károlyt commendérozván, sokáig mind kísérgette de hozzájuk nem férhetett [WIN I, 576].

kisérhet 1. fegyveres fedezettel elkísérhet; a putea escorta pe cineva; bewaffnet begleiten können. 1704: A híre az, hogy a rácok eleikben mennek^a, akik a Vaskapu felől jönnek a kurucok ellen, hogy megegyezhessenek vélek és idehozzassák és kísérhessék [WIN I, 86. — ^aA gyalog németek].

2. (halottat) kikísérhet; a putea conduce la groapă; zum Grabe begleiten können. 1811: Kár . . . hogy ő^a tovább nem élt bár esztendővel, Élt volna harmadik rend Unokájáig, 'S kísérhettük volna ezzel a' sirjáig [ÁrÉ 103. — ^aA száz esztendőös szász ember].

3. átv követhet; a putea urmări; folgen können. 1844: a szőkefalvi Papot . . . kereszturi Déákságába jámbor és jó tanulónak esmértem, de azon túl sem tanulási szorgalmát, sem erkölcsi állását nem kísérhettem [Bözdő U; Pf Árkosi Mihály esp. lev.].

kisérked kísérken; a apărea, a-i da; (heraus/vor)quellen. 1631: be vala keötue az feölduari fianak az keze, lata(m) hogi az ruha által ki sérkedet vala az ver [Mv; Mv-Lt 290. 50a].

kisérkedés kísérkenés; apariție; Heraus/vorquellen. 1771: Tudgyaē a Tanu . . . hogy . . . a Bival Bikán is Csomoson láttattaké, a Vernek ki sérkedései a Verés miatt? [Msz; BetLt 7 vk].

kisérkedezik ki-kísérken; a apărea; wiederholt heraus/vorquellen. 1593: Zeóch Janos, Zeoch Georgi vallaiak: . . . Az oldalais^a igen kek vala, mintha ver sérkedezt volna ki nehul oli veresses vala [Kv; TJK V/1. 404. — ^aA meghalt gyermeknek]. 1644: (A gyermeknek) ki sérkedez vala az vere az hul az kerek által ment rajta [Mv; MvLt 291.410b]. 1657: az fejbolis az hol hagítottak uolt ki sérkedezet vala az ver [Szentmárton Cs; Berz. 12. 92/127]. 1729: midőn osztán fel oldoztatta volna kezeit a sparga heljjein Sürün ki sérkedezet ā Vér kezeiből, keze is belé dagadozván a' Spárgában [Sövényfva KK; TSb 51]. 1766: vértis láttom a Fejiből és válla közül ki sérkedezni [Koronka MT; Told. 3a]. 1796: (A béresnek) a Vas villától egy Néhány hejjen jonagy ormok voltanak a Testin, úgy hogy a bőr alatt a Véreis ki sérkedezett [Fodorháza K; RLt Kerekes Jákob (40) zs vall.]. 1816: a vér is mind ki sérkedezett volt a Bőrrön [Kebelesztiván MT; CsS].

kísérő 1. mn 1. elkísérő; insojitor, care insojește; begleitend. 1823–1830: Akkor kértem kísérő barátaimat, hogy térjenek vissza [FogE 133].

2. fegyveres fedezet tagjaként elkísérő; care face parte din escortă; als Teilnehmer der bewaffneten Bedeckung begleitend. 1661: Komény János . . . kiindítá Barsait . . . a mezősegen Kozmás nevű faluban a kísérő katonák meglövöldözik és meghal [Mv; EM XVIII. 455]. 1704: Ugyan Szentpáli István, amint Csanádról jött volna az úr parancsolatjából, előtalálták a Pekriné asszonyomat kísérő kurucok [WIN I, 267]. 1730: A G(e)ralist kísérő Lovas Németek(ne)k adott hus árra restantiat Rft 8 Den 70 [Kv; Szám. 56/XIX. 13]. — L. még SKr 162, 361; TML VIII, 401; WIN I, 617, 623, 629, 634.

3. vkinek kíséretében levő; care insojește pe cineva; in js Begleitung befindlich. 1671: Ez országban idegen követeket hordozó és kísérő Commissariusok hogy azon követeket Várakban és Városokban bé ne szállítsanak . . . végeztük^a [CC 86. — ^aKöv. a részl.].

4. foglyot/rabot (fegyveresen) elkísérő; care duce sub escortă pe un prizonier/deținut; Gefangenen/Sträfling (als Teilnehmer einer bewaffneten Bedeckung) beglei-

tend. 1751: Vándor Juon az németeket káromolta . . . az németek az Lejdinát Quártellján lévő Strasával az Falús Biro Házához vitették . . . az ötöt kísérő német katonát minden ok nélkül artzul vágta [Balázstelke KK; IB. Vonya Csukina (30) zs vall.]. 1769: bé érte . . . az Rabot kísérő embereket [K; Told. 3a]. 1842: Papotzi 1/2 Invalid. Tamo György Arrestánszt átt vettem kísérő frájter papotzi Bajko Moisestől [Kvh; HSzjP].

5. szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktionen: ~ had kb. vki kíséretével adott sereg; oaste insojitoare; zu js Begleitung gestelltes Heer. 1657: A kozákok is hazafelé készülnek vala, és a magyarral elkísértetve magát a Semlyg hidjáig. És ott mikor által mentek volna, az utója a kozákoknak a hidat elhányta, hogy tovább ne mehessen véle az urunk kísérő hada [ETA I, 162 NSz] * ~ levél kb. úti levél, rég passzus; pașaport; Begleitpapier/schreiben, Paß. 1679: édes Öcsém uram egy kísérő levelet is küldene Kegyelmed, hogy bátoraságosabban hajthatnák Má<ra>moroson^a [TML VIII, 465 Özv. Bánffy Dénesné Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz. — ^aAz ökröket Husztra] * ~ nép kíséret; suită, alai; Gefolge. 1662: Rákóczi Zsigmondot azért Bethlen Ferenczel, Bakos Gáborral s több tekintetes főrendekkel s illendő comitivával, kísérő néppel táborokra Beren^a alá hozzájok bocsátván, azok által tőlők búcsút vett vala [SKr 274. — ^aA csehországi Brünn] * ~ sereg kb. vki kíséretével adott had; oaste insojitoare; zu js Begleitung gestelltes Heer. 1657: harmadszor is megsemmisítő jöl az ellenség seregeit, miglen megelőzők őket, az kísérő sereget és német tisztviselőt sietvén visszabocsátani [KemÖn. 210].

II. fn 1. vki kíséretében lévő személy; insojitor; in js Gefolge befindliche Person. 1621: Gubernator vra(m) eő Nga kwldue(n) vizza az Oruos Azzont feyerwarrol, az ki az eő Nga szemet oruosolta, mely mellet volt Egy kesereő [Kv; Szám. 15b/XI. 47]. 1634: uti leuelet, es keserőt adasson ő Ngha Szolnokigh, onnatis egi falkaigh [KJ]. — L. még KemÖn. 60.

2. halottkísérő; persoană care face parte din cortegiul funerar; Totenbegleiter. 1736: ének-szóval kikésérvén az városból, az keserveseknek némely része akkor visszament, úgy az kísérők is, az testtel^a az háza felé indultanak [MetTr 403. — ^aA halottal].

3. fegyveres fedezetbeli katona; soldat care face parte din escortă; Eskortensoldat. 1594: Mihály vajda kétezer törököt az kísérőket, gyűtete volt őszve Bukuresten [MonI. XXX, 95 Szamosközy István]. 1621: Zent Iwani Ferencz Azzoniunk^a zolgaia, Ieouc(n) Vywarbol, Azzoniunk(na)k hozuan hat zekeres Giermek Louat, Az mellet hat Vywarj Kathona leuen kesereo [Kv; Szám. 15b/XI. 180. — ^aA gubernátorné, I. Bethlen Istvánné]. 1657: az fejedelem is az fejedelemasszonyt fiaival kiindítá Váradá, kísírőül mellé rendelé Huszár Mátyást marusszéki circiter négyszáz lovassal [KemÖn. 173]. 1662: Romai Császárhoz ő Felsőgehez expedialva(n) levelekkel Váci Püspök ő Kglme Nemzetes és Vitézleő Mokai Mihály Hivünköt, . . . Hiveinek . . . porronsollyuk . . . ha szükség hvgy kívánnya, keserőketis rendelyle(n) melleje [Borb. II fej.].

4. kb. fogoly-, rab- v. szállítmány-kísérő fedezetbeli katona; soldat care face parte din escorta convoiului de prizonieri/deținuți; Soldat einer Gefangenen-, Sträflings- od. Lieferungsbegleitung. 1625: Vrunck eő felge

Fejerwarrol kwlde(n) valami summa Araniat . . . Banjara, es ez mellet keseröt kewanva(n) az varostol . . . kwldeottwk el Egi nehany Attiankfajt kesereobe(n) | Balintfi Christoph vra(m) Egi hordo penzt akarva(n) Fejerwarra vinnj kewana Egi nehany kesereokett [Kv; Szám. 16/XXXIV. 143, 249]. 1662: Balassa Ferenc . . . elfogatott Ki mellé egy marosszéki Mósa István székelj hadnagy rendeltetvén kísérről mint egy száz lóval [SKr 219]. 1822: tartván attól a Biro hogy el vészik a Legént a kísirőktől, én is másokkal együtt ki rendeltettem volt a Torjai Templomig kísirőnek [Peselnek Hsz; HSzjp Füzi Datzó Ferentz (43) colonus vall.].

5. halottkísérő harangozás; sunetul clopotelor cînd pornește cortegiul funerar; Geläute gelegentlich der Totenbegleitung. 1680: Harangozasrul Valo Limitatio . . . Gyüölöt, s kísérről harangozván^a rendeltünk d 42 [Dés; Jk 16a. — ^aTemetéskor].

6. nászkíséretbeli/násznépbeli személy; nuntaș, persoană care face parte din alaiul unei nunți; Person im Hochzeitsgefolge. 1736: az völégénnyel feles úr, úrfi, asszony, kisasszony ment, kivált az atyafiai, de másféle urak, urfiak stb. azokat az kísérrőlöt nász népinek hitták [MetTr 378–9].

7. kísérés; insoțire; Begleitung, Geleit. 1762: Pap Miska meg kesérőjéből haza nem érkezett volté? [Kővár vid.; Ks 25. III vk]. 1765: vissza jötenek a kísérről azon Legények [F. gerend TA; KS] | a' kísérről vissza jöttekkor a Legények . . . az Praedicator Abots Janos Uram Házánál Pistollyal lötenek a' hol az ide valo Mesterné is az magok házok előtt álván mondám nekik Tréfából hogy ezek a' Test kísérről Legények [uo. KS. J. Somlyai de Fogaras (40) ns vall.].

Szk: ~be ad. 1625: Szamos vyvarbol nagj Pal Tiz Drabantat, vrunk eő felge bizonios dolgaiba(n) Jarwa(n), es hogi ne adjunk kesereoben mas Tiz legent erettek, Attu(n)k nekik Etelt es Jtalt [Kv; Szám. 16/XXXIV. 114] * ~be bocsát. 1592: Biro vram egi olazzal bochiatot vrunk paranchiolatiabol. 6. darabont az kapubol kesereobe [Kv; i.h. 5/XIV. 99 Eppel Péter sp kezével] * ~be (el)küld. 1582: B. V. kwdy Boldisart az Lowas legint Gezty ferenczel kesereobe Almasigh^a [Kv; i.h. 3/V. 49 Lederer Mihály sp kezével. — ^aK]. 1625: Vrunck eő felge . . . keseröt kewanva(n) az varostol . . . kwldeottwnk el Egi nehany Attiankfajt kesereobe(n) [Kv; i.h. XXXIV/143].

kísért ige 1. (meg)kísérel/próbál vmit; a încerca ceva; versuchen. 1574: Balint Jochan (!) hegwig (!) fia Azt valia hogi az azonember . . . az albert deak kapuyat Akarya volt meg Nithny, Egi feleol kesertette, Mas feleolis de Nem Nitthatta [Kv; TJK III/3. 369]. 1578: ez eleot eő kegme biro vram varas hyre nelkw ment ala az feyedelemheoz es e mostani valazt hozta, ky halhatatlan dolog eo kegmeinkel volgy az Byro varas hyre nelkw illie(n) dologot kessertettek volna [Kv; TanJk V/3. 166].

2. 1662: Fejedelem felindul, Fileket késérti [SKr 215^a — ^aA VI. rész tartalomjelző regesztájában] | Már Fogaras felé véghez vivén dolgát az török, úgy hiszem, ma holnap vagy itt minket, vagy Kolozsvárat kísirtik [TML II, 253 Ebeni István Teleki Mihályhoz Szűv-ről].

3. ? próbálkozik vmivel; a încerca, a face o încercare; versuchen. 1772: De hogy akár kit-is fenyegettek, piron-gattak, és rettentettek volna, nem tudom . . . én vellem

azt nem tselekedték, s affélével engem nem kísértettek [Drág K; TSb 21].

4. 1710: Az úr^a . . . monda: „ gondolkodjék kegyelmed, s imádkozzék az Istennek hogy szent lelke által kegyelmed elméjít világosítsa meg, s ismertesse meg kegyelmeddel a catholica religiönak idvességes igazságát” Én mondek az úrnak: „Ha én azon imádkoznám Istennek, csak kísirténém öfelségit, holott én megnyugutt elmével vagyok mostani igaz religiömban” [CsH 305. — ^aApor István].

5. (nőt) kerülget; a da tîrcoale (unei femei); (um Frau, Mädchen) herumschleichen. 1710 k.: az első^a két-szer, ezt egyszer ha megmorgottam, de soha békéltető csóknál egyéb közöttünk nem kellett, harag, izetlenség, gyanúság, féltés sohasem volt, noha, kivált ezt a másodikat sokan kísértették [BÖn. 494. — ^aA feleségét].

kísért mn care a fost însoțit/escortat; begleitet. 1657: midőn az szállásomra kísért nemesség elszóltt volna, az fejedelem sátorához felmenék [KemÖn. 178]. 1826: Compassualis mellett késért Rabok mellé éjjelre Gyer-tyáért és Intertentiojokra Esztendő alatt RF. I Xfr. 15 [Szk; Borb. I].

kísértés kb. lopásbeli próbálkozás; încercare (de furt); (Diebstahl)Versuch. 1854: Susika gyalázatos kis Asz-szonyt haza küldöttöm, most remegő pennámmal al-tson sok lopásait s keserteseit nem irhatom [Csapó KK; DobLev. V/1372 Réz György vejéhez, Dobollii Bálint-hoz].

kísértet¹ 1. kb. kísérről küldet/menesztet vkit; a trimite pe cineva cu însoțitor; begleiten lassen. 1596: Mikor Horwat Janost B. vram 27. may Huztra kwldeotte . . . Egi embernek, az ki lowawal volt velle, Zigetigh, az erdeokeon kesertette fizetet neki f — d 41 [Kv; Szám. 6/XXIX. 36–7 Bachi Tamas sp kezével].

2. 1662: a nagy jeles fejedelem ember veszedelmén s méltatlan esetén^a, siralmas sorsán nagyon megcsévén szíve a kegyes úriasszonynak^b, maga hintőszekerén s lo-vain kísértette s küldte volt Écsed várába [SKr 90. — ^aBáthori Gábor megöletésén. ^bCsáky Istvánnak].

3. fegyveres fedezettel elkísértet; a trimite sub escortă; von bewaffneter Bedeckung begleiten lassen. 1621: az oda fel meneo Hauasalfeldj Vajda zolgajt keserteti B. Vram Dragig^a [Kv; Szám. 15b/IX. 117. — ^aK]. 1704: (Pekrit) Száz lovassal kísértették Szebenhez egy mélyföldig, a Gubernium passusa lévén nála [WIN I, 238]. 1809: mint (!) azon személyeket, kik magokat fizetésért el-kö-telezték katonaságra, bátorságot őrizett alatt Dallyába Com(m)issarius Türi Simon Uramhoz késértessük [Kó-halomszék; UszLt ComGub. 1746. — ^aU].

4. (fogolyként/rabként) bekísértet; a trimite sub escortă (ca prizonier/deținut); (als Gefangenen/Sträfling) führen lassen. 1765: (Az embert) Borbándra késértetvén énis a több strásák között késérttem [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 46]. 1787: Ha a' Faluban valami idegen ember meg fordulna, a' kinek a' Felsőb Rendelések szerint Passusa nem lenne, 's leg kisbe gyanito suspitio férhetne utánna az olyanokat immediate el fogatni, 's a' Proc.Tiszthez kísértetni kemény parancsolat alatt parantsoltatik [Torokó; TLev. 3/2. 3a]. 1800: Az Erdőből mintegy 18. száz fát le vágta; 'a melyért 'a Falu meg köttette azon

Nyekita nevű emberit az Exp(one)ns vrnak, és az Biro házához kísértette [M.bagó AF; DobLev. IV/837. 4b Timár Juon (40) „paraszt személy” vall.]. 1801: ezen Dominalis Birot Tordára kísértette . . . Láttam, hogy vissza jött azon Béressel a ki bé késerte volt [A.detrehem TA; KCsl 16].

Szk: *áristomba* ~. 1814: Tompa Jánosné Pásztor Anis valya, hogy Bartok Anna Aszszonyomnak a' szájából hallotta, hogy Rákosi Urat szidta . . . én kotsiba ülök 's ötött egy kísértetem fegyver között áres-tomba [Martonfva Hsz; HSzjP] * *tömlöcbe* ~. 1763: azokat egyenesen a' Káli Tömletzben kísértettem [Udvarfva MT; Told. 44/22].

5. ~i *magát*. a. elkísérteti magát; a lása fie sá insojit; sich begleiten lassen. 1756: Németi István Uram mivel a' kávé Házba akart menni . . . magát az inassal a' káfé hauzba kísértette [Kv; Mk IX Vall. 34]. 1833 k.: ké-telenítetttem Az magunk Házunkhoz Kísértetni maga-mot Sipos Mihállyal [Usz; Borb. II]. — b. vmilyen kísé-rettel követeti magát; a face sá fie petrecut de suite unor persoane; durch irgendeine Begleitung sich folgen las-sen. 1760: (A) kolozsvári tógás-deákok . . . hegedűszó-val kísértetik magokat [RettE 108–9]. 1767: József csá-zár nem is kísértette magát processióval a temp-lomban [i.h. 210]. 1771: Mészáros Borbély István magát a Mészár székik (!) kísértette musikássokkal [Dés; DLt 321. 17b].

6. *vki eleibe* ~i *magát* elővezeteti magát; a cere sá fie condus in fața cuiva; sich vorführen lassen. 1717: Mi-dőn volnánk . . . Idősbik Sz: Kereszti Sz: Kereszti And-rás Ur(am), eő kglme kolosvari piaci házánál, egj a' toronjban vagj fogházban keserves rabságot szenvedő Váradi Márton nevű ember azon helljnek Poroszlojával, meg irt Mgos Ur(na)k eő kg(ne)k eleibe kísértetvén ma-gát, jelengeté keserves rabság(án)ak okát [Kv; Ks 89].

kísértet² megkísértet, kísértésbe sodortat/vitet; a lása sá fie dus în ispită; in Versuchung bringen lassen. 1710 k.: hű az Isten, aki nem hagy feljebb kísértetni tüteket annál, mintsem szenvedhetik és erőit is ad a szenved-ésre [BIm. 1014].

kísértet *fn* 1. kísértés; ispită; Versuchung. 1662: ki csudálhatná, ha ilyen nagy világi boldogságoktól az ifjú elme^a megtántorodhatnék is . . . a megbotlásra nem nagy alkalmatosság s kísértet lehetett-e? [SKr 321–2. — ^aA II. Rákóczi György]. 1692: Darabán Istok . . . ifju ember lévén, a Satá(n) kísértetitőlis féltük [SzJk 261]. 1704: maga is mondotta volt hogy az ördögnek mily-en szörnyű kísértetit bocsátotta volna Isten rea [WIN I, 542]. 1710 k.: Szükségesnek ítélem a kísértet útjait megmutatni, hogy tudj őrizkedni tőle [BÖn. 472]. — L. még BIm. 1025; BÖn. 471, 507; CsH 96; RettE 80; SKr 161; WIN I, 119.

Szk: ~be *esik*. 1811: Nehéz a' Tiszttségben-is meg-nem változni . . . Vigyázz Meg-ne szédülj, ne hogy essél kísértetbe [ÁRÉ 114–5] * ~be *jut*. 1669: Az Chris-tus szavaként kérlek, édes Öcsém uram, jól vigyázzatok, hogy kísértetbe ne jussatok [TML IV, 444–5 Gyulafi László Teleki Mihályhoz] * ~en *megy által*. 1776: eztet nekem Groff Lázár beszéllete, hogy mennyi kísérteten-ment által [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.].

2. stafie, fantomă, strigoi; Gespenst. 1583: Catalin feyer Benedekne . . . vallia, hogy . . . volt oly Ember ky Azt monta, hogy ollian volna minth egi kesertet [Kv; TJK IV/1. 121. — ^aA disznó]. 1787: étzakának idején ki-sírtetnek sokszor fel öltözött és ugy ijezgette Nehai Test-vér Hugát Csia Agnest [Cőfva Hsz; HSzjP G. Kalotsai (64) gy. kat.-vall.].

3. kísérlét; incercare; Versuch. 1675: méltotassék Feiedelmi nagyra születet természeti szerint az illien unionkal ellenkező, és gyűlölseghet nevelő kissírtetet contemnálóan kegl's resolutiojat effektualtatni [JHbK XVIII/28 Mikola Zsigmond a fej-hez].

kísértetés kb. (fogoly/rab) elővezetetés(e); aducere în fața cuiva (a unui prizonier/deținut); (Gefangene(r)/Sträfling) Vorführung. 1662: Barcsai Ákos . . . fogságra udvarba vitetni parancsoltatott vala. Ki Budai Zsig-mond nevű máramarosi nemes emberrel együtt, Kövér Ferenc nevű asztalnakja és Váradi János nevű kapitá-nya által a fejedelemnek, akikre kísértetések bizatott va-la, egy szekérbe . . . odaborítottak, lakatoltattak vala [SKr 651]. 1840: Csik-Pálfalvi Vaszi István . . . bizo-nyos czimboráival lehető szembesítés okán, Székely-udvarhelyre kísértetése alkalmatosságával megsző-kött [DLt 1051 nyomt.kl].

kísértetik¹ 1. a fi insojit; begleitet werden. 1662: Rá-kóczi György fejedelemnek választaték és felkiáltaték, és azután . . . az fejevári gyűlésbe kísérteték | Az fejed-elem Viskig kísértetik [SKr 135, 351].

2. (halott) elkísértetik; a fi condus la groapă (de mormint); (Tote[r]) begleitet werden. 1662: Bornemisza Pál az élők társaságából kiszóllítottatott vala . . . kinek teste . . . jó gondviseléssel kísértetnek váradi házához | Kemény Ferenc . . . pestisben . . . megholt vala . . . il-lendő tisztességgel koporsóba tétetvén, Kővárba kísé-rtetett vala [SKr 244, 667].

3. fogolyként/rabként elkísértetik; a fi escortat ca prizonier/deținut; als Gefangener/Sträfling begleitet werden. 1705: Medgyes magát megadja, a németek Bu-dára kísértetnek belőle [Kv; KvE 244 VBGy]. 1708: a szászvárosi német, capitulatióval feladja magát, és Sze-benbe kísértetik [Kv; KvE 252 ua.]. 1791: ezen Tihai^a potentiariusukodo személyek . . . el-fogattatván a' Gor-bai^a M. Udvarba kísértettek [Galgó Sz; JHb I/23. — ^aTi-hóról (Sz) való. ^bCsakigorbói (SzD)]. 1800: Varga Já-nosné Zilahi Julianna . . . Darotzi Pista és Kotsis Mar-ton nevezetű Földes Uram eő Nagysága . . . Emberei-nek Strásállások mellett eő Nagysága Brétei Udvarába kísértetett [Dése SzD; Ks Vegyes 92].

Szk: *rabságra* ~. 1811: Tondor Ádám szókötél Dálnokból midőn Rabságra másokkal együtt kísértetett [DLt 810 nyomt. kl].

4. ellopott állat nyoma vhová követtetik; a merge pe urmele animalului furat pină la . . . ; (Spur des gestohlenen Tiers) verfolgt werden. 1819: Csikszenttamási gya-log katona Bíró József egy gonosz embertől elorozoltat-tott marhájának nyoma a mű határunkban kísértetett [Jenőfva Cs; RSzF 104].

kísértetik² megkísértetik; a fi ispitit/tentat; versucht werden. 1668: feleségem felette terhes dolgokkal késér-

tetik, tülem elválásra kényszerítették [TML IV, 379 Pas-
kó Kristóf Teleki Mihályhoz].

kisértett kb. megpróbáltatásnak alávetett; pus la încercare; einer Prüfung unterworfen. 1699: az en kedves Feleségem Kapi Anna, az üdőtől fogva, az mi ültá . a szent házasság-al egybe szerkesztettünk, az en hozzám valo eő kötelességé(ne)k meg felelt: ugymint kivált-
képpen, az én kisírtet nyomorúságimb(an) is, az mi üdön tudni illik én bujdosó voltam [Mk Macskásy Boldizsár végr.]

kisértgetés 1. meg-megkisértés; ispitiri repetate; wiederholte Versuchung. 1662: a bánnak ha a fejedelemség dolgában késértgetése¹ lenni kezdene is a vezértől, kötelességéről, tartozó hűségéről megemlékeznek, s annak acceptálására, magára felvállalására semmiképp ne is lépne [SKr 436–7. — ¹Igy, de nyilván késértgetése h.]. 1681: Retyi Matthe Ura(m), az Sz: ministeriu(m) ellen sok izbeli motskos maga viselete; cselekedete előttünk titokban ne(m) léven teőbbi között az aszonyi állat kisírtgetése paraznasagra . tova impuné semmiképp-ne) el nem szenvedhettyük [SzJk 152].

2. kb. próbatétel; punere la încercare; Erprobung. 1561: Minden aprod peng az ky arra az mwyre akar al-
lani az o vranal kesergetesnek^a okaert hat hetig¹ lakiek [Kv; ÓCArt. — ^aValószínűleg kesergetesnek h.].

kisértgetett kifürkésztet; a pune pe cineva să cerceteze; untersuchen lassen. 1662: (A fej.) Filek^a állapotját is késértgetetvén¹, lövészszámokat is vitetvén alája [SKr 218. — ^aFülek (Nógrád m.) a török hódoltság idején jelentős végvár. ¹Valószínűleg késértgetetvén h.].

kiserül kb. kibomlik/fonódik, nyj kisírul; a se desface/dezrăsuți; sich auflösen, aufgehen. 1733: a' Harang kö-
télét a harangozok vették le azért hogi ki Serült ő Kgme vette le a' kérdésb(en) forgó kis harang(na)k a' kötelét mivel ki bomlott volt [Hévíz NK; JHbT].

kisesküllői a Kisesküllő (K) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kisesküllő/Așchileul Mic; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kisesküllő. 1. Kisesküllőn lévő; din Așchileul Mic; in Kisesküllő befindlich. 1807: Kisesküllői nemes Udvarában [Somb.]

2. Kisesküllőhöz tartozó; care aparține de Așchileul Mic; zu Kisesküllő gehörendig. 1844: egy régi veszet Ut . . . a Kis Esküllői határt elválasztja az Ördög kereszturától [Kisesküllő K; EHA]. 1846: Kis Esküllői részek [uo.; Somb.].

3. Kisesküllőn lakó; care locuiește în Așchileul Mic, din Așchileul Mic; in Kisesküllő wohnhaft. 1574: Nagy Eskeleoy Balas es Dobo georgy Kiseskeleoy [Kv; TJK III/3. 119 Chanadj Tamas vall.]. 1806: Kis Esküllei emberei [Ördögkeresztúr K; Somb.].

Vö. az esküllői címszóval.

kisétál a ieși la plimbare; (hin)ausspazieren. 1665: Bár Henter Ferencz uram is szintén most ne sétált volna ide ki [TML III, 379 Teleki Mihály a fej-hez]. 1710 k.: Calaisba érkezvén . egy-két nap nyugodván . . . Egykor kisétálánk a tengerhez, hogy én Angliába menő hajót tu-

dakozzak [BÖn. 583]. 1823–1830: Sokszor a mezőre is kisétáltam [FogE 276].

kisétálás ieșire la plimbare; Hinausspazieren. 1735: (A szorulást) remélem hogy az ott künn maradt Syrupus forma laxativummal, borköves levesekkel, és mindennapi szekeren valo kisétálással praecavealhatni [Ks Borosnyai N. Márton lev. Nsz-ből].

kisfaludi vmelyik Kisfalud (AF, MT, U) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kisfalud/Micești sau Satul Mic; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kisfalud: I. mn 1. Kisfaludon (AF) lévő; din Kisfalud; in Kisfalud befindlich. 1578: Az Kis faludy háznál a minemeő buza aztagok, es egieb fele maiorsagok wadnak, azokra olly gongya legyen, hogy . kar nelkeől allyon [OL. M. Kamarai It Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol 104–6 V Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz].

2. Kisfaludhoz (MT) tartozó; care aparține de Micești; zu Kisfalud gehörendig. 1578: kysfaludj határ [Jobbágyfa MT; BálLt 79].

3. Kecetkisfaludra (U) való; din Satul Mic; aus Kecetkisfalud stammend. 1606: Toth István Kws faludj jib [Kecetkisfalud U; EHA]. 1610: Kwsfaludi Janos vgia(n) Kwsfaludj Kecetj Boldisar Kws faludi [UszT 24a].

Szn. 1600: Kws faludi Ambr(us). Kwsfaludi Mate [UszT 15/7 Bartha Mattiasne Martha malomfalwi (60) vall.]. 1642: Kws faludj Andras [Abrudbánya; Törzs]. 1699: Kűsfaludj János. Kűsfaludj Ferencz [Kobátfva U; UszLt IV. 53].

II. fn Kisfalud (MT) lakosa; locuitor din Micești; Einwohner von Kisfalud. 1698: Názánfalviaknak es Kűs Faludiaknak nem léven itato és ivo helljek . mint hogi egy kutt sem találtatik egész Falujukban [Kisfalud MT; EHA].

kisfenesi a Kisfenes (TA) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kisfenes/Finișel; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kisfenes: kisfenesi lakos; locuitor din Finișel; Einwohner von Kisfenes. 1760: vagyon az Marha legéltető helyly a Kisfenyesiekkal controversiába forog [Hasadát TA; EHA].

kisfia birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; mit Possessivendung; vkinek a fiacskája; băiețașul cuiva; is Söhnchen. 1639: ugi ment oda Ura(m), az kis fianak miklanak mondotta^a [Mv; MvLt 291. 303a. — ^aKöv. a nyil.]. 1749: ha meg holt is szegény kis Fiam, ha életb(en) vagyon, ha jobbadon is had tyugam [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. 1799: tudom hogy mikoron a már rég el mult Burgus Háborura ki indultunk volna . . . a felesége eleiben hozá férjének Konya Antalnak kis fiát [Egerpatak Hsz; HSzjP Fejér András (55) lovas kat. vall.]. 1817: azon helylen a' hol a' Ló meg Döglött is a' kis fiam tanálta meg [Szárarajta Hsz; HSzjP]. 1855: halt meg Barna Bálint, Szinész 4éves kisfia Béla, agy lobban [Dés; RHAK 72].

kisfiú fiúcska; băiețaș; Knabe. 1757: Egy Kis fiunak valo Sapka [Jobbágyfa MT; BálLt 71]. 1842: 15ik No-

vemb: Török János (:Kadét:) 45 éves ... Gyaluba egy urdógás szekérrel menvén a Szamoson keresztül, a víz hirtelen meg áradván, a szekeret fel fordította és ő ötöd magával vízbe esett, — kettő közülök belé holt, egy kis fiú meg szerencsésen ki uszott [Nagykapus K; RAK 10].

kisgalambfalvi a Kisgalambfalva (U) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kisgalambfalva/Porumbenii Mici; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kisgalambfalva: I. *mn* 1. Kisgalambfalván levő; din Porumbenii Mici; in Kisgalambfalva befindlich. 1625: kis galambfaluy temetoe kert [UszT 11a]. 1727: mű az Kis Galombfalvi Malom felé fogtunk [EMLT].

2. Kisgalambfalvához tartozó; care aparține de Porumbenii Mici; zu Kisgalambfalva gehörend. 1604: Kerzturfalvi nagi Istuanné borbarazonj zabaditata magat Kis galamb falvi hatarban [UszT 18/149]. 1606: kis Galambfalvi Hatarra | az Karos Azzonj az eő marhaianak Njomat az Kws galambfalj hatarra követte [Kisgalambfalva U; i.h. 20/303, 304]. 1607: Kis galambfalui hatarban [i.h. 20/244].

3. Kisgalambfalvára való; din Porumbenii Mici; aus Kisgalambfalva stammend. 1591 k.: Kis Galambfalvi Lazlo Mihaly [UszT]. 1606: Rab Istuan Kys galambfalwy cziorda paztor | kws galambfalvi Zekrenies matias [i.h. 20/247.300]. 1607: Kws galambfalvj Kadar matiasné annazonj [i.h. 20/251].

4. Kisgalambfalván működő; din Porumbenii Mici; in Kisgalambfalva tätig/wirkend. 1809: a Kis Galambfalvi Pappal Deákul kezdtem beszélni [UszL ComGub. 1752 Szilágyosomnyai Baki Josef (75) vall.].

II. *fn* Kisgalambfalva lakosa; locuitor din Porumbenii Mici; Einwohner von Kisgalambfalva. 1600: Azt en ne(m) tagadom, hogy en keötelen ne(m) maradta(m) volna az Kis Galambfaluiak ellen [UszT 15/54].

Vö. a *galambfalvi* címszóval.

kisgoroszlói a Kisgoroszló (Sz) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kisgoroszló/Traniș; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kisgoroszló: származási helyre utaló jelzőként; ca atribut care indică locul de naștere; als auf den Abstammungsort hinweisendes Attribut. 1641: Kis Goroszlay Halász Benedek^a [Inó Sz; GyK X.30/8. — ^aJb]. — Vö. a *goroszlói* címszóval.

kisgörgényi a Kisgörgény (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kisgörgény/Grușor; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kisgörgény: származási helyre utaló jelzőként; ca atribut care indică locul de naștere; als auf den Abstammungsort hinweisendes Attribut. 1714: Kús Görgényi Bartha Daniel [Mezőbánd MT; MbK 115]. 1761: Kús Görgényi Barta László Nemes Maros szék(ne)k hites Adressora [Kendő MT; DobLev. II/327.1a].

kisgyekei a Kisgyeke (K) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kisgyeke/Geaca; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kisgyeke: Kisgyekéhez tartozó; care aparține de Geaca; zu Kisgyeke gehörend. 1654: Vas Janos es Vas Giörgy ura-

mék ki iartatták vala az Kús Gyekej határt [WassLt Márton Mesler nagy Gyekében lako (52) jb vall.].

kisgyermek copil mic, copilaș; Kind. 1592: Catalin zekel Ianos zolgaloia vallia: Egikor menek Meggiesi Bol-disarekhoz egy kis giermekel el veue az Azzoni teolle(m) az giermeket [Kv; TJK V/1. 270]. 1603: hitesse meg welwunk az Jo azonj hogy az kis giermek az mi attiank fia weretöl walo [UszT 17/65]. 1639: egy kis giermek igen siualkodik vala [Mv; MvLt 291.207b]. 1773: azon Dajka Katso Sára ... az ártatlan Kis gyermekeket tsak nem éhel halásra itt is hagja [Bere MT; BetL 7 Catharina Boros vidua Kosa (60) vall.]. 1809: mikor utat tsináltotnak magok az elől jarok ki nem alnak hanem ket három kis Gyermeke delbe vagy del után az egy hitvan kopával [F.boldogasszonyfva U; UszL ComGub. 1657].

kisgyermek-kor virsta copilăriei; Kindesalter. 1606: Kis giermek koromtl fogúa Kisfalúdban Neüekette(m) [UszT 20/71 Martin(us) Chiki de Rugonfalúa (40) lib. vall.]. 1778: Kotorá Thodort gyermeksegíttől ... ismém régi örögeinktől hallottam ilyen Historiáját, hogy ez Kis Gyermeke korában hajdon vetödet volna el mi Falunkban [F.orbó AF; BK sub nr. 908 Bogdán Triff (62) jb vall.].

kisarang clopot mic, clopoțel; Glöckchen. 1580: Mykor egyet wt az ora Akor harangozzanak az kws haranggal [Kv; TanJk V/3.217a]. 1593: Az pitián harangozo legeny mikor az kis harangnak az wteoyet ala vetette volt, Azt ismegh meg chinaltattuk attünk f — d 4 [Kv; Szám. 5/XX. 122]. 1642: Az kus harangnak az vankosat czinaltattuk [Mv; MvLt AAII.7]. 1680: Az Kis Harangatt megv vonatvan nemely szegenyek(ne)k, mind(en) vonatul adgyanak d. 3. sub poena f 3 // [Dés; Jk]. 1702: Nemzetes Sandor Mihály Ur(am) Szilágy Bagosi akkori lakos maga költségén öntet harmadik kis harangot [Bagos Sz; SzVJk 48]. 1733: én vettem le a 'kis harangról a' kötelet [Hévíz NK; JHBt]. 1761: Imo: Az régi Jó szokás szer(e)nt Tizenkét Esztendősen fejjül való Férfiúnak akarmely rendb(en) és állapotb(an) lévőnek az Nagy haranggal szaggassanak Hármat azon az Aetáson alól való Iffiaknak penig kezdyék az kis Haranggal Hat Esztendősen alól való Fiu gyermek(ne)k penig, az Kis Haranggal előbb vonnyanak kettőt. Az Nagy Haranggal penig Edgyet^a [Torockó; TLev. 2/2. — ^aFolyt. a részl.]. 1864: ha meg hal valaki, a férfinak csendítsenek egyet a nagy haranggal, az asszonyi nemen lévőeknek a kis haranggal egyet [M.bikal K; RAK 253].

kishavadi a Kishavad (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kishavad/Neaua; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kishavad: Kishavadról való; din Neaua; aus Kishavad stammend. 1749: Bodoni Gergely kús Havadi fiu volt [Bozs MT; Told. 8].

kisház 1. căsuță, căscioară; kleines Haus/Nebengebäude. 1573: Leonardus Eger, ac Lauren(tius) Eger vnanimiter fassi sunt ... Adam Istwan ... Mond az Annyanak ... Kegmed hatta Batyamnak hogy az kis haznak az vdwarara rakya fayat [Kv; TJK III/3. 198a]. 1589 k.: Az kis hazat hagia esmet nekj [UszT 13/94 La-

dislaus Hannagy de Malomfalua vall.). 1619: Tudom azt hogj az kws Hazat Geörgj Antalne Czjnalzata fiayual egjwtt arra az cöreöksegre [Tusnád Cs; RLt]. 1633: Zabo Balas ezzel az Sandor Istuanneual egjött vegezek el az kis haznak pinczestööl valo czinalassat [Mv; MvLt 290.134a].

2. küsszoba; cameră mică; kleines Zimmer. 1573: Minekwtanna ely temetek volna Molnar Boldisarnet . . a my haz keozbely Marhaia Marat volt az felseo kis hazban hantak be [Kv; TJK III/3. 72]. 1590: Az kis haznak az fala éppen le deölth uala es az mas haznak az falais le deölth uala . . Chinaltattam az hatulso zobaba egy kemenchez [Kv; Szám. 4/XIX. 15]. 1633: Egj Gialogh Asztal Az első hazba(n) — f. — d. 65. Egj niosolia Az Kis hazba(n) f. 1. d. 25 [Kv; RDL I. 103]. 1763: A Kis Hazban romladozo Hordo Nro 2 [Pókafva AF; JHb XXV/77.2]. 1845: a kis Házban van közönséges veres cserép kajha kementez [Borsa K; BetLt 1]. 1852: Az oldal vagy kisház jo állapotba, ennek is üveg ablaka jo [Felfalu MT; DE 4].

kisiet 1. sietve kimegy; a ieşi repede/in grabă; hinaus-eilen. 1723: Luka ki sietvén az udvarról, az utcán haza felé indula [Hodák MT; VGy. Nándra Urszuly (40) jb vall.].

2. sietve el/kivonul; a se retrage repede; eilends davon/hinausziehen. 1662: Az fejedelem táborostul Bodrogközbe kisiet [SKr 655]. 1710 k.: Írék én egy levelet Bédinek^a. Summája ez vala . . ha már falu képiben s fejében kardot vont, siessen ki a hadakkal . . s a fejedelemmel hirdettesen ország gyűlést Nagy-Sinkre [BÖn. 709. — ^aBéldi Pálnak, Háromszék főkirálybírájának].

3. sietve el/kiutazik; a pleca repede (din localitate); eilends verreisen. 1619: (Szekender pasa) nem is késik, hanem kisiet az tiszti be Tömösvárra [BTN² 230]. 1664: Én is teljes tehetségemmel igyekezem kisietnem, remélem is, már nem késeltetnek [TML III, 32 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. 1776: Ki volt az a' ki meg értvén . . Groff Lázár Urffi ő Nga által lett el jedzését Groff Kornis Anna Kis Aszszonyinak; hogy azonnal Kóródra ki siessen? [Nsz; GyL vk].

kisietés sietve elvonulás; retragere grabnică/in grabă; eiliger Wegzug. 1662: fejedelem Ibrányi Mihálynak útban létéről és kisietéséről írton-ír vala [SKr 172].

kisíferezhet palalapokkal befedhet; a putea acoperi cu plăci de ardezie; mit Schieferplatten bedecken können. 1710 k.: a pogonhoz téglajók nem volt, hanem lapos, igen jó erős kövekkel pogonozták, melyet még jó derék kőműves is igen nehezen síferezhet úgy ki, amint kellene [BÖn. 503.].

kisikamlík átv kicsúszik/siklik; a scăpa; hin/herausgleiten. 1842: a dorbézőlő Legényeket Tokai Sándoron kívül, ki a Tized kezéből ki sikámlott, el fogtuk [Dés; DLt 1516].

kisikamlott átv kicsúszott/siklott; scăpat; hin/herausgeglitten. 1842: a' Tized kezéből ki sikámlott Tokai Sándor is végre bé tétetett^a [Dés; DLt 1516. — ^aA fogdába].

kisilabizál kibetűz/olvas; a silabisi; (műhsam) buchstabieren. 1676: Az Kegyelmed boszorkány írása^a kit rettenetes főtörődéssel kell nekünk olvasnunk. Sok dologról írván Kegyelmed, egyiket míg kisilabizáljuk, a másikat elfelejtjük [TML VI, 141 Nalácz István és Székely László Teleki Mihályhoz. — ^aTelekinek az írása szörnyű nehezen olvasható].

kisilosvai a Kisilosva (SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kisilosva/Tirlișua; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kisilosva; származási helyre utaló jelzőként; ca atribut care indică locul de naștere; als auf den Abstammungsort hinweisendes Attribut. 1633: Kws Jlosuaj peterr Janos (65) jb [WassLt].

kisimít kivasal; a călca; abglätten, ausbügeln. 1780: Belenyesi Aniska Aszszony kére hogy egy Nemes legénynek egy ingit meg mossam meg szárazszam és ki simítsam [Berekeresztúr MT; BetLt 6 Sophia Varga (26) vall.]. 1801: hozzám-is hól négy hól ött Ingeket elküldött hogy simítsam-ki, mert a' Gróff meg-érkezett, s ott Simmitani nem lehet [Mv; Told. 42/56].

kisimíttatik a fi netezit; abgeglättet werden. 1842: A papiros malom mellett van egy kút . . A' kút mellett . . van a Simitó, hol a' papiros ki simíttatik [Km; KmULev. 2].

kising cămașă mică/scurtă; kleines Hemd. 1668: Egy teczin selyemmel, s Arannial, szöt Aszszony embernek valo kis Ing . . Egy feier ezüstös Czendely Aszszony embernek valo Kis Ing [Mk 3-4 Kapi György lelt.]. 1672: Egy teczin tafota kis ing Teczin selljemel varrot also ing aran(y)as [SLt A.52 Suky Krisztina lelt.]. 1676: Beszterczen . . vetetet az feleségem . . Katonak kis inghez veres selymet de 18 [Beszt.; Törzs]. 1681: küs Ingek. Egyik . . kék Tafota ezüstel varrot Islogos [uo.; LLt]. 1701: Teczin Tafota kis ing [Csicsókeresztúr SzD; LLt]. 1718: Egy teczzin aranyos küs ing. Egy teczzin habos tafota Selyem küs ing. Egy fekete selymes küs ing [Kilyén Hsz; SzO VII, 235 Barabás Györgyné Kilyéni Erzsébet kel.]. 1734: Bulya vaszon felső Ing . . Karmasin Szin Selyemmel Ezüst fonallal varatt edgy pár kis Ing Harmadik Kis Ing Spanyarral fekete Selyemmel varatt [Born. XXXVIII.3 Kornis Krisztina lelt.]. 1761: Negyed fel pár fekete selyemmel varrott kis ing [Koronka MT; Told. 8].

kisírja magát a-gi plíngie amarul, a se ușura plíngind; sich ausweinen. 1785: Hogy el ment édes szívem Máris-ko azután sirta ki magát [TSb 13 Bethlen Zsuzsána lev. Nsz-ből].

kisjenő a Kisjenő (SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kisjenő/Fundătura; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kisjenő: 1. Kisjenőhöz tartozó; care aparține de Fundătura; zu Kisjenő gehörig. 1649: Kis Jeney határban az Kis Szamoson léueo . . liszteleő Malom [Szamosjenő SzD; THn 30] | az kis Jeneci határ. Kis Jeneci ioszag. Kis Jeneci portio [TGsz 51].

Hn. 1774: Kis Jenői patak [Nagyiklód SzD; EHA].

2. Kisjenőn lakó/működő; din Fundătura; in Kisjenő wohnhaft/tätig. 1850: K.Jenei Uradalmi szolgák [Szamosjenő SzD; TGsz 35]. 1851: K. Jenei Curialistak [uo.; i.h.].

Vö. a jenei címszóval.

kiskalán kiskanál; lingură mică, linguriță; kleiner Löffel. 1573: Feierdy Kato Azt vallia hogy puskar gospar az Azzonnak ... kis kalant Mwtatot [Kv; TJK III/13.169]. 1629: Egy Ezwt villaczika, Egy kis Kallannal Egiwt aestim: tt f l. d. 47 [Kv; RDL I. 132]. 1715: egy Kalán Gira — Lott 14. egy kis kalan Gira — Lott 3 [BfN II]. 1840 k.: egy Csont kis kalány [BetLt 3].

kiskalanocska kiskanalacska; linguriță; Löffelchen. 1700: Harom fejer kis kalanocska [Hr 1/20].

kiskalapács ciocan mic; kleiner Hammer. 1832: Ujj-paraszt Varga Josi Javainak feljegyzése, és becsü-arra 2o Egy kis ülő 2 Rf 30 xr. 3o Egy kis kalapács 24 xr. 5o Egy nagy-verő-kalapács 1 Rf 15 xr. [Bh; KLev.].

kiskapu portijă, poartă mică; Einlaßpforte. 1633: Tudom aztis hogy szabo Jakabne Assonio(m) sokszor nitotta ki eöstue az kis kaput, és az hatulso haz ajtajat s ugi uarta kesseo estueig Abrugi Istua(n)t [Mv; MvLt 290. 120b]. 1691: Az épületek keörlül léczből czenált kertek léuén, uagyon onnan kijáró két küs kapu és két nagyobb keöteött kapu [CsVh 115]. 1749: Deszkák Erogatioja. az két Kiss Kapukra és az Nagy kapu parkányozására [Kiss KKK; Ks 70.51 Szám.]. 1772: Dadai Josef menk-vén Szatsvai Uram kis kapujába, maga is azt mondá^a [Dés; DLt 321. — ^aKöv. a nyil.]. 1783: midön ök a kis kapunál huzalkodtak volna a kantsó az ajtóhoz ütödtött [Agárd MT; Told. 10]. 1851: Az udvari nagy kapu előtt a' sánczon van egy cserefa hid . a' kis kapu előtt is vagon egy kis bikfa hid [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

Hn. 1583: Kis Kapu [Rigmány MT; EHA]. 1599: az kis kaput mindenkor Athiay^a hatarnak tartottam [UszT 15/194 Korondi Geörgy, Siklodi Zabad Zekely (25) vall. — ^aAtyha U].

kiskapu-tartás kiskapu-fenntartás/gondozás; întreținerea portiei; Er/Instandhaltung der Einlaßpforte. 1711/1792: a kis kapun a' mint által járnak Etzken András Uram procurála . . . Etzken Móses Uram a kis kapu tartásért . . . Etzken Moses Ura(m)mal köz [Dálnok Hsz; BLev. Transs. 28].

kiskarácsony 1. újév (az év első napja); Anul nou, Crăciunul mic; Neujahr. 1570: Catalin Tar Balinth leánya . . . vallya, hogy ew zolgalta Kys Mihalt Kis Karachontwl fogwa hwswet harmad Napiaigh [Kv; TJK III/2. 128]. 1661: mondják, hogy az innepre^a bejöne^b s némelyek kiskarácsonra mondják hogy bejű^c [Bágyon TA; SzO VI, 256–7 Csegezi Tamás Asz kapitánya a fejhez. — ^aA lev. dec. 20-án kelt. Barcsay Ákos? Kv-ra]. 1698: egy napra magát el bocsatom kis Karacson utan valo Vasarnapjan [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. 1761: Kis Karátsan [Fejérd K; HGJ]. 1768: a' Futató és Művelő Heteket így observállyák a' Verős Kovátsok : . . . midön Kis és Nagy Karátsan Között a' Hét Csonka lészen tehát a' Bánya Mű után esendő napok, ragasztassanak

az el mult két Karátsan közt esett Csonka Héthez, hogy így a' Csonka Hétis egészre ki potolodjék [Torockó; TLev. 9/12]. 1774: Tudom én . . . hogy Anno 1769. minygar Kis Karátsan után a Sz. Demeteri Számtarto Jánosí Márton Uram . . . Harmintz darabbol álló Dézma Juhat adot el [Mocs K; KS Inscr. 60].

Szk: ~ *estje*. 1563: Mezkw K Karacson esthyn 1563 [Mészko TA; Told. 27] * ~ *másodnapja*. 1604: Kis karacson másodnapján választának ő kgemek^a minket czéhmasterségre az egész czéh akarátjában Markos Szabó Mihályt és Szabó Dávidot . . . Markos Szabó Mihály táblás czéhmaster. Szabó Dávid 2-dik czéhmaster [Mv; EM XVIII, 298. — ^aA mv-i szabó céh tagjai]. 1636: Horuat Simon megh szida Czizmazia Zuczy petitt kis karacson masod napjan [Mv; MvLt 291. 64a] * ~ *sokadalma*. 1655: Kis Karátsan Sokadalmán vett Balog János á Makfalvi Templomb(a) az Ur asztalára flor. 12 egy szönyeget [Makfva MT; MMatr. 188].

2. ~ *napja* újév, az év első napja; ziua de 1 ianuarie; erster Januar, Neujahrstag. 1568/1585: Mi Kabos ferencz es Kabos farkas Gereomonostoryak Aggyw(k) emlekezetre mindeneknek hofi kis karachyon napian egyky feleol Mikola pal, mas feleol Mikola Anna Azzony . . . Illyen vegezest twnek^a [Gyerőmonostor K/Kv; JHbK XXVIII. 29. — ^aKöv. a végzés szöve]. 1573: Mond az lean Twdom hofi otth vala az Rwdon' kis karachon Napian en ely Nem hoztam [Kv; TJK III/3. 136. — ^aKét új ingl. 1607: Inqiraltunk Kws Karacson napiaiban Inguere(n)sek az falu kepeben Kws Janos, Peter Kouaczi, Beczy Janos Prokatorok Köueczi Lukaczy Agiagfaluit Laknak Vduarhelzekben Swkó faluban [UszT 19/103]. 1609: az mostani 1609. eztendóban Kys karaczo(n) napia(n) [i.h. 20/349]. 1656: az Sokadalamis amely Kővötközik az 1655 esztendóban ugi mint Kis Karácsan napján, es Sz: György napja(n) lesz az Falué [Makfva MT; DLev. 5]. 1671: Janos mester . . . maga jeött hozzám, hogy el telvén esztendeje Kis Karacson napjan, hozzám áll es ugi attam mind penzt, mind Conventiot nekj [Cege SzD; WassLt]. 1792: ez fel-teczett 1792dik Ujj Esztendőnek első vagy-is Kis Karácsan Napján [Dés; DLt].

kiskarácsonynap 1. újév, az év első napja; ziua de 1 ianuarie; Neujahrstag. 1562: Kws karachon Nap eleoth valo Szeredan Mykor Irnank Anno D. 1562 [Maksa Hsz; HSzjP. L. MNy LX, 138]. 1589: Kys Karachyo(n) nap vta(n) valo chyeteortheokeo(n) Anno dni 1589 Naznanfalwa(n)^a [BálLt 89. — ^aMT]. 1600: Anno 1600. Kis Karachon Nap utan valo hetfen [Nyújtód Hsz; HSzjP]. 1613: Kis Karachyon nap vtan ualo cheoteorteokeon [Tötör SzD; Ks 42.E]. 1625: Kws karacson nap taiban [UszT 111a].

2. újévkor, az év első napján; în ziua de anul nou; am Neujahrstag. 1606: (Az alperes) 1.6.06 eztendoben ugi mint küs karaczo(n) nap <rea> ment nemes uduarhaza(m)ra [UszT 20/19].

kiskedei a Kiskede (U) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kiskede/Chedia Mică; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kiskede: 1. Kiskedéhez tartozó; care aparține de Chedia Mică; zu Kiskede gehörig. 1743: Kűs Kedei határban [Szentmiklós U; EHA].

2. Kiskedén lakó; care locuiește în Chedia Mică; in Kiskede wohnhaft. 1604: Kouachj görgj kws kedey zabad Zekel [UszT 18/125].

Szn: 1606: Var állay gjeorgne Kws Kedey anna [i.h. 20/21].

kiskert virágos kert; grădină de flori/mică cu flori; Blumengarten. 1596: Tudom hogy Palfi Peter birodalma az fenesbelj kis kert [UszT 11/67 St.Miklosfalvi de Kadachj pp vall.]. 1679: Vagyo(n) ezen kis kertb(en) fel hajra valo Eresz 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 75]. 1694: Az meg irt Uttza felől valo ház Ablaka alatt lévő^a . . . nyílik ot, az ablak alatt lévő, és az ház megett el menő kis kertre [Borberek AF; BfR. — ^aAjtó]. 1697: Kaszáló Rétek, két kert, edgik az nagi Tanorag, Masik az kis kert az udvarház végeben [Csz; BálLt 41]. 1805: a' Kis kertben Gémes Kut [A.jára TA; BLt 9]. 1827: A' Kis Kertet bé kerítő gyarlo kollát kert [Názánfva MT; Lok.].

Szk: virágos ~. 1736: (A) Ns Telek osztatott vagy Szaggattatott öt darabokba vagy Szakaszokba Ugy mint (: Nomine indifferenti :) Virágos Kis Kert, első Udvar, Középső Udvar, Külső Udvar, és Veteményes kert [Várhegy MT; CU. XIII/1.87].

kiskertecske virágos kertecske; grădină mică cu flori; Blumengärtchen. 1650: Az harmadik riszt also hazak ablaki alat leuó kis kerteczekueul . . . marada . . . Folti Farkas vr(am) szamara [Folt H; BK sub nro 117]. 1679: Belső, virágos kis kertecske Ez az Asszonj eő Kglme haza mellett, es az Leany Asszonyok hazai ablaki alatt vagyon. Ezen kertecskében, majoranna, szekfü, rosa . . . tablak vannak [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 57]. 1814: a' Malomhoz tartozo kis Kertecske [Borberek AF/Mv; RLt O.3]. 1842: égy virágos vagy kis kertecske [Oprakercisora F; TSb 51].

kiskirály ? János Zsigmond. 1584: Diossy Mathias vallia . . . megh az Kis Kiraly Ideyeteol fogwa halottúk hogy Bozorkany [Kv; Tjk IV/1. 250].

Szapolyai János fia, János Zsigmond még csecsemőként örökölte Kelet-Magyarországot és vele atyja királyi címét.

kiskobátfalvi a Kiskobátfva (U) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kiskobátfalva/Cobătești; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kiskobátfva: Kiskobátfalva lakosa; locuitor din Cobătești; Einwohner von Kiskobátfalva. 1597: az kis kobatfaluiak azt mo(n)dak hogi . . . az mjaat uezett megh az orzag vta ahogy ki wēt az viz [UszT 12/82].

kiskonyha bucătărie mică; kleine Küche. 1681: Harmincz két vas földő a Kis Konyhául no 32 [Utl]. 1685 e.: Az megh irt belső házbul nyílik az kis konyhára vas sarkos Pantos vas be vonos, egész záros, ütközőstől kocsostol valo béilet ajto [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 6].

kiskormány só/sóshajó kormánya; timona/cirna vaporului care transporta sare; Steuerruder des Salzschiffes. 1825: Azon Királyi Sos Hajok(na)k 's Hajokbéli Requisitumoknak . . . neme és Száma s azoknak árra . . .

nagy Kormány . . . kis kormány^a [JHb Jósika János főispáni ir. ad 215. — ^aFolyt. a fels.].

kiskorú minor; minderjährig. 1843: a kérdésben forgó erdővetés meggátolására célzott ellenszegülés hiteles felvilágosítására ezen két gornyikon s az említett két leányon kívül — kik közül az egyik kiskorú — más . . . tanu nem volt [VKp 76]. 1844: adom e' jelen Bizonyítványomat, hogy az 1842-k Évbén December Honap 2ik napján kis koru G. Kun Máriának M. Ujfalusi Birtoka ár verés utoni Haszonbérbe adása hivatalosan vélelem nem közöltetett [BetLt 1 Simon Elek hűtő Szolgabiro nyil.].

kiskorún ca minor; minderjährig. 1865: Kolosvári a' piacz soron lévő . . . házamat . . . hagyom kedves Unokámnak Gr. Teleki Josefnek, oly kikötéssel hogy ha kis korún meg találna halni ezen házba és szénafübe testvérei örökösdedjenek [Kv; Végr.].

kiskorúság minorat, vírsta minoră; Minderjährigkeit. 1863: Szabo Alajos az öt illető apai részt volt kis korúsága tekintetéből kezére ki nem kapta [Kv; Végr.].

kisköböl 1. termény-ürmértékként való haszn-ban; ca unitate de măsură de capacitate pentru cereale; als Fruchtthohlmaß: koronként és vidékenként változóan kb. 62 v 94 liternyi mennyiségű; cîblă, găleată (cu o capacitate de 62 sau 94 l., a cărei mărime variază după epoci și regiuni); in der Größe von etwa 62 od. 94 Liter nach Zeit und Landschaften wechselnd. 1654: Szanto föld. 1. Varju hegy alat. kiben megye(n) kis keőbely 2.2. Ugya(n) ot Patako(n) tul. kiben megy 6 kis keőbeöl. 3. Az pusztaba(n). kibe(n) megye(n) 8. kis keőbeöl . . . 1. Hathar szelybe(n) kiben megye(n) három kis keőbely. 2. Azon fellől a patak mellyet kiben megyen egy kis keőbeöl [Szásznádas KK; Ks Bánffy Anna urb.]. 1662: Igen rosos Buza vetes téssen hat kús köblöt [Ksz; Utl]. 1675: Tavasz Buza madarasi hatarb(an) Kis Köből^a 03 // — Tavasz Arpa vetes Kis Köből 16 // Zab vetes Kis Köből 10 // 2. Babot (!) Kis Kobol 01 // 1. Borso vetes Kis Kobol 01 // — [Mezőmadaras MT; Borb. II. — ^aAz e forrástól nagy mértékben függő 1677-i mezőmadarasi lelt-ban kis köből helyett Sax.Cub. mértékjelzés áll] | Buza megy kis köből — Sax.Cub 4 // [Utl]. 1676: Buzaja huszon ött kis köből ~ Cub.Sax: 25. Zabja huszon ött kis köből ~ Sax.Cub:25 [Gyf; Utl]. 1683: Csiki Clastromhoz is tiz kis köből Buzat adgyanak [Kv; Ks 14. XLIIa Kornis Gáspár végr.]. 1686: Summaja az Ros Szeme Perceptioja(na)k téssen kis köből 392//1 [Fog; Utl]. 1692/1722 k.: vagyon két darab szanto föld melyb(en) megyen 13 kis köből [GörgJk 102].

2. területmértékként való haszn-ban; ca unitate de măsură pentru suprafețe de teren agricol; als Flächen/Feldmaß: vhány kisköbölnyi vetőmagra való szántóföld; bucătă de pămînt (agricol) de un anumit număr de cîble/găleți; einige „kisköböl“-Aussaat großes Ackerfeld. 1647: Szanto földek vadnak mindenik fordulora szász száz kis köbölre valo [Sólyomkő K; SLt GH 5]. 1681/1748: 10 Kis köbölre valo^a [Balázsfa AF; EHA. — ^aSzántóföld].

Vö. a köből címszóval.

kisköröm kisujja körme; unghia de la degetul mic; unghie mică; Nagel des kleinen Fingers. Sz: *a kiskörömében is több esze van*. 1812: Csufolván a Groffné és Nagy Aszszony^a: Mamunak, Tökösnek, Majomnak, Haszontalannak, Futo Bolondnak, tanolatlannak mondván: a' Fiamnak ugy a Groffnéis hogy a Testvéreinek kis Körmiben is több esze van [Héderfája KK; IB. Takács Joseph (45) gr. I. Bethlen Sámuel tisztje vall. — ^aA vejét, gr. I. Bethlen Sámuel] * *a kiskörmet sem éri vkinek*. 1766: Elsőbben vette ^aWesselényi Zsuzsánnát Ennél szebb asszony Erdélyben nem volt abban az időben. Sok gyermekei voltak tőle, de egyenél több, úgy-mint Korda Györgynénél, nem él, de a kiskörmit sem éri szépségből az édesanyjának [RettE 200. — ^aGr. Teleki Ádám].

kiskúria kollégiumi kisudvar; curtea mică a colegiului; kleiner Hof des Kollegiums. 1870 k./1914: Curia: nagy és kis curia, a kollégium nagy és kisebb hátsó udvara, játszó-tér, kifutó hely, a tanterem és szobák fűtésére bevasárolt 30–40 öl tűzifa lerakó helye [MvÉrt. 8].

kisleány 1. leányka; fetiță; Mädchen. 1560: Az ket kys Leannak mely marhat az annyok hagyoth Ezek Egy weres Aranyas barsony keontos^a [JHb QQ Temesvary János reg. — ^aFels-ből kiszakított szöveg]. 1631: annak az kis leáninak az fejében lattam enis az partat [Mv; MvLt 290.245b].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; mit Possessivendung: vkinek a leánykája; fetița cuiva; js Töchterchen. 1682: Anno domini 1682 die 10 Octobris. Született egy kús leányom . kinek neve Kató [Kv; KvE 217 BP]. 1757: Mind ezeket hagyom a' Kús Leányomnak Anikámnak [BálLt 93]. 1805: Szakáts Josefne noha Catholika, de még is maga kívánta (: nem lévén itten Catholikus Pap :) hogy én általam kereszteltessek meg^a; ugy mind az által, hogy Catholica legyen a' kis Leánya [Gyalu K; Rák 96. — ^aAz újszülött]. 1855: halt meg Acs Róza és Acs László kis leánya Skárláthidegben [Dés; RHAk 64].

kisleányka 1. leányocskája; fetiță; Mädchen. 1583: Vaida Andras vallia hallomassal . . . hallotta ezt(is) Biro Mihálnak es Mostany feleségeol hogy kialtotta az vchan Biro Mihál feleol hogy Az kis leankan kapta volna az vrat [Kv; TJK IV/1.140]. 1603: Dobaj gergely otalma alat wala az Kis leanka ő kölcziegen Tartota . . . ő wiselte az kis leany giermeknekis gongiat [UszT 17/21 Timar Andras Benczser Gergely hazaban lako gagj vall.]. 1679: Anno domini 1679 die 13 Aprilis. Adott az Úristen egy küsleánykát kedves házastársamtól kinek neve Borica [Kv; KvE 217 BP].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; mit Possessivendung: vkinek a leánykája; fetița cuiva; js Töchterchen. 1591: Mindeneket hagiok kis leankamnak Frusinának [Gyf; BálLt 93]. 1639: az mikor fejemet veszik is ez elomben tartota az kús liankamot, hogy annak is ussek el az fejet [Mv; MvLt 291.198b]. 1701: Este született kús leánykám Kata [SzZs 309]. 1760: Csetsemős kis Leánykaja Rebeka negyed fél holnapos [Feltorja Hsz; LLt]. 1856: Halt meg Fodor János Ur kis leánykaja Ilka 1. éves korában; tüdő hurutba [Dés; RHAk 80].

kisludasi a Kisludas (AF) tn -i képzős szárm.; derivatív format cu sufixul -i al toponimului Kisludas/Gusu; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kisludas: Kisludason működő; din Gusu; in Kisludas tätig. 1748: Kis Ludosi Qvartelyos Káplár [Kisludas AT; Kath.].

kismalac malacka; purceluș; Ferkelchen. 1738: Erotatio Turcici Triticum . . . Az udvarban in hoc Anno huzo Serteseknek intertentiojara es kús malaczoknak Major-ságnak mett 300 [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51].

kismama ?? 1805: a Kis Mamától ezen nap kapott on katonákkal jatzodtunk egy keveset [Dés; KMN 88]. 1807: Kis Mamának ma délután egy fia lett szerentsesen . . . az új vendéget meg keresztelték Istvánnak [Dés; KMN 374].

A csak egy főrangú családban használatos szóösszetételben a rokonsági viszonyt nem tudjuk megállapítani.

kis mélyföld, kis mérőföld távolsághatározó mértékegység; milă mică; kleine Meile. 1662: (Heriza Vornik) Népet . . . a mieink Palocstig mintegy kis mérőföldön üzték, vágták [SKr 339]. 1672: Csedo Mihály hozza(m) nem mesze ket kis mellj föld, giakorta eo kglme mint uy mosta(n)j plabanos megh latogat [CsÁLT F. 27. 1/38 Georgiffy Mihály nyitrai pléb. lev. haza, Csiksztygyörgyre]. 1735: Thorda vásáros hely leg közeleb két kis Mely föld [Szentjakab TA; JHb X/V. 9. 24–5].

A régiségben a távolságjelző mértékegységek közül az európai országokban használatos *mélyföld* ~ *mérőföld* 'milliaria' egymástól nagyon különböző nagyságú mértékegység volt. A bennünket közelebbről érdeklő területen a *kis, magyar, nagy, német és osztrák mély/mérőföld*-del fejezték ki két földrajzi pont között a távolságot. Ezek közül a *magyar* vagy *nagy mélyföld* nagyságát legalább hozzávetőlegesen meg lehetett 8000 m-ben állapítani, a *kismélyföld* azonban csak annyit tudunk, hogy ez a *magyar* v. *nagy mérföld*nél kisebb, de nem tudhatni, mennyivel kisebb volt [L. erre részletesen: Bogdán, MMért. 83–7 és a Mut. jelzette többi helyen].

kismérőföldnyi szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: egy ~re levő egy kismérőföld távolságban levő; care se află la o milă mică; eine kleine Meile weit befindlich/liegend. 1662: Már a Berettyó két felét felegették, s a Kis-Körös mellett Bihart, Csatárt, Váradhoz innen éjszak felől egy kis mérőföldnyire levőket [SKr 548].

kismester a principisták mestere (elemi fokon oktató mester/tanító); dascăl, învățător; Meister der Prinzipisten (in Elementarklassen lehrender Meister/Lehrer). 1736: Akkor pedig nem hitták az mestereket úgy hogy: rhétorok mestere; syntaxisták mestere, principisták mestere, hanem nagy mester, középső mester, kis mester; s az nagy mester viseli vala gondját az seminarista deákoknak [MetTr 427].

Szm: 1451: Kysmester [Kv; Csánki V.317]. 1457, 1460: Kysmesther [Kv; i.h.].

kis mesterasztal 1. mester-iktató kisebb céhlakoma, ill. ennek pénzváltása; mic ospăț sau contravaloarea lui în bani dată de membrul breslei cînd este numit meșter; Zunftschmaus bzw. Ablösung gelegentlich der Meistereinsetzung. 1702: a B. Cehb(en) de köszönnvén Walter János Ur(am) adta meg az Nagy Mester Asztalért való pénst fél Céhes lévén mivel Betsülletes meg

holt Mester tarsunk feleségét vőtte el azért adott az nagy Mester Asztalért fl 8. Ittem az Kis Mester Asztalértis adot fel Céhesek rendi szerént fl 2 [Kv; ACJk]. 1847: Meszáros Janos kismester asztal fel váltási cím alatt 4 Rf [Kv; ACLev. Kül.Perc. 59].

Ha vmely legény v. mester elhalt céhtárs özvegyét v. leányát vette el, mesterré v. vmely céhtisztiságra való iktatáskor kötelező céh lakomának csak fele költségével, ill. fele pénzbeli váltásával tartozott.

Szk: ~ *t megad.* 1694: Adta megh Varga Marton az Kús Mester Asztalt ugy mint f. 4. // [Kv; ACJk 15]. 1709: Megh adta Kovásznai András Ur(am) a' Kús Mester Asztalt [Kv; i.h. 74].

2. céhbéli büntetésként a vétkes adta kisebb céh lakoma, ill. ennek pénzváltsága; mic ospát sau contravalora lui in bani plătită ca pedepsă de un membru al breslei găsît vinovat de ceva; kleinerer Schmaus bzw. dessen Ablösung, gegeben von dem Schuldigen als Zunftstrafe. 1718: esett buntetés(en) Iffiu Ceh Mester Bagyoni Janos Ur(am) imponalt volt az B. Ceh eo kegy(l)mjere az B: Cehnek eo kegy(l)mje miatt valo sok üdö töltéseert s nem Comparatiojáért egy kis Mester Asztalt ezen büntetését Mitigálta az B. Céh tsak ad fl. 1 [Kv; ACJk 108].

kismezei a Kismező hn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kismező/Poenița; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kismező: Kismezőn levő; din Poenița; in Kismező befindlich. 1841: Szegoldtettem (!) be a' Kis mezei Majoromba Dominalis Gazdammak Szasz nyeresről ide származott Veres Jánost [Dés; Törzs. Dési taxálisták. — *Szásznyíres SzD].

Hn. XIX. sz. eleje: a Kis mezei Temetőre járo szoross vagi Keskenj ut [Kv; Pk 2].

kisniczer I. mn 1. Teschen (Český Těšín)-ben gyártott; fabricat in Teschen (Český Těšín); in Teschen erzeugt: Teschner. **Szk:** ~ *posztó.* 1652: vasaroltam ... 3 sing remek kisniczer posztot f. 3 d. 50 [Kv; ACJk 50a]. 1654: vasaroltam tisz sing kisniczert posztot [Kv; i.h. 58a].

2. kisniczer posztóból készített/készült; confectionat din postav fabricat in Teschen; aus Teschner Tuch gefertigt. **Szk:** ~ *asszonyember-mente.* 1640: Egi szeöld kisniczer barany beörrel bellet Aszszony Ember mente [Kv; RDL I. 123] * ~ *dolmány.* 1629: Louas Andras segeotceke (!) . Kisniczer Dolmani. Ket ing labra valeo (!) saru meni kel [Utl] * ~ *mente.* 1629: Egi roz kisniczer uiseltis fejer mente [Szentdemeter U; LLt] * ~ *nadrág.* 1573 k.: ket kysnycher nadragh 2 syweg, 2 Jng [Kv; TJK III/3. 262g] * ~ *palást.* 1637: Kis Katanak penigh veott az Annya Egy Gyeongös partat, es egy kisniczer Palastot [Kv; RDL I. 24]. 1640: Egi fekete igen jo kisniczer Barsoni premes palast [Kv; i.h. 123] * ~ *szoknya.* 1635 k.: hozot egy vörös kisniczer szokniat [Szu; Pf]. 1643: Egy fekete kisniczer szoknyatis vegyen vagy chinaltasso(n) [Jobbágyfva MT; BálLt 49]. 1656: Szegetettünk egy szolgáló leányt (!) mezo Bandi pontá (!) Balint leányt Borkat ... Igirtunk egy kisniczer szokniat, selyem praemet az valara [Kv; ACJk 58b].

II. fn Teschen (Český Těšín)-ben gyártott kelmefajta; un fel de stofă fabricată în Teschen; Stoffart: Teschner Tuch. 1599: Brassay Amburus vallja Egy vegh kisniczertis vetetteonk Thamassal ... Poch Janos el attá azt

az kisniczertis [Kv; TJK VI/1. 294]. 1620: Posztorul ... Egy vegh Leombergtül f — /20^a ... Egy Baal Baraszlaitul f 3./ Egy Vegh Baraszlaitul f — /12. Egy Baal Iglertül f 4./ Egy Vegh Jglertül f — /16. ... Egy Vegh Kiszniczertül f — /20 [Kv; KvLt II/69 VectTr 5–7. — ^aA fizetendő harmincad]. 1627: Egi vegh kek karasia. Egi vegh szederiös kisniczer. Egi vegh veres kisniczer. Egi vegh mayzer^a ... Egi darab feier kisniczer^b [BLt Béli Kelemen lelt. — ^{a-b}Folyt. a fels.]. 1628: Egy coregh tarka Ladaban Egy vegh Aba. ... Egy kis darab feier Kisniczer. Egy kis darab uezet Baraszla^a [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 10. — ^aFolyt. a fels.]. 1636: Pro vestitu ... kisniczer vlnae no. 8 [Kövár Szt; RákGlr. 424]. 1639: ket vegh kisniczer veszet el, az ki megh erne f 50 [Mv; MvLt 291.187b]. 1688: Egy végh Lámbertől Rövidtől f — // 22 1/2 Egy végh Baraszlaitul f — // 18. Egy Bál Jglertől f 6 // 00 Egy vegh Pernincztől f — // 30 Egy végh Kakuktól (!) f — // 09 Egy végh Kisliczertől f — // 30 [BfR Vect.].

kisnyoszolyó nyoszolyólány; domnișoară de onoare; Brautjungfer. 1736: az vőlegény ... az lakadalom napján az násznagy mellé ült a hintóban, az vőfély pedig ugyanazon hintóban elől ült. Az második hintóban ült az noszolyóasszony és kisnoszolyó azaz kisasszony l. Legelől ... ment bé az lakadalmas helyre az násznagy ... az leány apja vendéginek ... legelőbbben az férfiaknak mind kezeket fogták, azok után az noszolyóasszony és kisnoszolyó szintén ugy kezeket fogták [MetTr 379, 381]. 1753: En voltam kús njuszojaja Nehai Tiboldi Gergelljnek az mikor el vette Feleségül Néhai Szabo Kálárát [Kórispata U; Pf].

kisnyoszolyó-kisasszony (főrendű) nyoszolyólány; domnișoară de onoare (din rândul aristocrației); (hochadelige) Brautjungfer. 1736: az vőlegény után mingyárt ült az násznagy ... túl penig az menyasszony után mindjárt a noszolyó asszony, azután az kisnyoszolyó-kisasszony, és rendre az több asszonyok [MetTr 383]. — L. még i.h. 388.

kisodor elsodor; a duce cu sine; hinwegreißen. 1825: tavasszal a kemény tél után rend kívül valo kemény hideg szelek járván a gyenge gabonákat ki sodorta ki szározottatta mely miatt a gabonák nagyon gyéren maradtak ... Rátz Josef mp. Ns Fogaras vidéke hütösse kezével [Kercesora F; IB].

kisolló forfecuță; kleine Schere. **Szk:** *anglus* ~. 1796: Egy pár igen fein Anglus kis ollot vettem Grof Bethlen Ferentznének Lipsiában Rfl 2 x30 [ETF 182.72 Gyarmathi Sámuel költségjegyz.] * *üvegmetélő* ~? üvegvágo kisolló. 1674: Az üveg csűrhez vagyon üveg csinálashoz valo vas ollo nr: 7. Üveg metellő kis ollo nr. 1 [A.porumbák F; UF II, 614].

kisorbói a Kisorbó (AF) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kisorbó/Girbova Mică; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kisorbó. I. mn Kisorbóhoz tartozó; care aparține de Girbova Mică; zu Kisorbó gehörig. 1720: Nagy Enyedi Fel Enyedi Musinai Vladházi Nyirmezei, Diomali, Kis Orbai, és Felső orbai öszve folyo határookban Szabad Erdő [Ne; EHA].

II. *fn* Kisorbó lakosa; locuitor din Gîrbova Mică; Einwohner von Kisorbó. 1630: Ezek az Kys Orbaiak [Kisorbó AF; EHA].

kisoroszfalvi a Kisoroszfalu (MT) *tn -i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kisoroszfalu/Solovástru; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kisoroszfalu: Kisoroszfaluhoz tartozó; care aparține de Solovástru; zu Kisoroszfalu gehörend. 1692: Kis oroszfalvi al(ia)s Soaknai^a hataron egy ő ... Soakna [Szentimre MT; JHb Inv. — ^aKésőbb csak Sóakna, ill. Görgényakna (MT) néven szerepel].

kisorvad 1. *vki ~ vki kezéből* kb. *vki szemlátomást* sorvad el; a slábi vázind cu ochii; offensichtlich (da)hinsiechen. 1890: A kicsi asszony, tudod! már 14 hónapja kornyadozik. Sorvad ki a kezemből [PLEv. 154 Petelei István Jakab Ödönhoz].

2. kb. *kisuvad*; a se surpa; vermuren. 1825: a' föld ottan porha és Ganéjas, tehát ki sorvadván a' föld nagy üresség van és omlás [Dés; DLt 595].

kisöprött *kisepűrűzt*; alungat/izgonit cu mătura; gestăpt. 1644: rutül zjda Gorognet Czizar Andrasne hogi Erigy ki Seopreot hireós kurua [Mv; MvLt 291.429b].

kispad *bancá mică*; kleine Bank. 1605: Az Konyha Bastiaban ualo hazba(n) ket kispad, es kemenche. Az Giereöffy vram hazaba(n) aztal l; kerwlle ualo szekek egy hozzu pad [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej-i inv.].

kispalléroz *bokor- v. fasorral szegélyez*; a mărgini cu un rînd/sir de arbuști sau pomi; durch Busch- od. Baumreihe umranden. 1756: Ezen kertnek közepette ... vete-ményező táblák felesen láttatnak egres, és gyümölcs fákkal ki Spallérozva [Déva; Ks 92. I. 32].

kispap 1. *rk papnövendék; seminarist; Seminarist*. 1736: Clericusokra avagy kis papokra nem vala több fundatiókn, hanem Olmuczbán, Morvaországban fundált volt XIII Gergely pápa két alumnus kis papra; ugyanazon pápa . Bécsben a szent Borbára convictu-sában más két kis papot fundála Erdélyre . Ennyi fundatio volt csak Erdélyre clericusok avagy kispapok iránt [MetTr 423]. 1764: A kispapok, vagyis clericusok is voltak két versben harmad-harmad napig [RettE 166].

2. ? *segédlelkész; diacon (in biserica protestantă); Hilfsprediger*. 1728: Vagion a Kaplanyi Parochia holot regen a kis Pap lakot a Piaczon [Szgy; SVJk].

◇ Szn: 1869: Mátyás (:Kispap:) Borbára [M.léta TA; RAk 19].

kispapa ' 1804: el mentem kis papával és Mikes Bátsiékkal Sz: Margitára Imbre Bátsihoz [Dés; KMN 7]. 1806: Kis Papák is elé jöttek Kolosvárról nékem sipot hoztak [Dés; KMN 330]. — L. a *kismama* címszóhoz csatlakozó jegyzetet.

kispárna *perná mică*; Ohrenkissen. 1696: egy Kűs párnát töttek az feje alá [Kv; LLt Fasc. 146].

kispataki a Kispatak *hn -i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kispatak/Valea Mi-

că; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kispatak: ? megkülönböztető név; poreclă (supranume dat unei persoane); Unterscheidungsname.

Szn. 1840: Kűspataki Ambarus Ferenc [Etéd U; NkF].

kispénz kb. *fillér; para; Heller*. 1710: Ezzel a rossz pénzzel bővön kezdé fizetni a hadaknak^a az átkozott rossz pénz marada nyakunkon, s már semmi hasznát nem veheti senki, mert a legnagyobbik közülök sem érne egy jó kispénzt [CsH 352–3. — ^aII. Rákóczi Ferenc]. 1767: Mixa^a Maria Asszony özvegyi árvaságában kerven . . . száz nyolczvan három M.Forintokat es negyvenhat kis penzeket . . . eő Nattsága vagy Legitimus Successori tartozzanak remittálni nevezett Joszágat [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/50. — ^aOlv.: Miksa]. 1797: a' Krakкаи Joszágért jött, 660-Hatszáz Hatvan Magyar forintokat, és Tíz kis penzeket . . . a' kezemhez vettem [M.igen AF; DobLev. IV/773] | A' Kortsomárosi fizetés is 6 pénzivel egy veder bor után ki vonodván marad 17 mf. és 10. kis pénz [Vízsilvács SzD; WassLt Conscr. 80].

Szk: *magyar ~*. 1797: a' Zapnakis közönséges árrát fel vevén . . . tésznek pénzült 84. magyar Kis Pénzeket [Szentegyed SzD; i.h. 342].

Valószínűleg a *batka*, *fillér* v. *negyedkrájdár* 'a magyar ft kétszázad része' névváltozata; *aprópénz* néven is emlegették [L. erre: Herepei, Adattár III, 578, 582].

kispiac *nagyváros kisebbik piactere; piață mică*; der kleinere Marktplatz der Großstadt. Hn. 1613: az sok pogányság miatt az dézmát kiki mint lelke ismereti szerint vitte az dézmára az kis piaczra [Kv; ETA IV, 182 Segesvári Bálint krónikája]. 1704: De insuper az a hír, hogy holnap, úgymint 26 Augusti leszen nagyobb solennitas. Amely is úgy lön, mert a Kispiacon tarackkal löttek [Kv; Kv 294 SzF] | ma itt^a a Kispiacon mustrálták a general regimentjét [WIN I, 265. — ^aNsz-ben]. 1824: a Kis piatzon . . . a Fazakas Czéh által áruló szín épittetik és ujittatik [Dés; EHA].

kispiaci a Kispiacon *levő*; care se găsește pe piața mică; auf dem kleinen Markt befindlich. 1705: Várjuk is, ha az éjszaka az himrondó kispiaci^a nagy mozsárágyut kilövik [WIN I, 388. — ^aNsz-i].

kispolgár kb. *kisbíró; ajutor de primar; Gemeindediener/weibel*. 1652: Bartha Istva(n) Kis Polgar az dolgosok mellett [Bács K; GyU 129].

kispuska *szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: verebésző ~ puscă de vânătoare pentru vrăbii; Spatenflintchen*. 1797: Néhai Groff Wass Farkas Urfinak . . . maradtanak Fegyverei — 2 Stuttza, 2 verebésző Kis-puskája, 's égy rövid vadász-puskája [Cége SzD; WassLt Conscr. 560].

kisruha *kiskendő; bászmalutá; kleines (Kopf)Tuch*. 1612: egj fejreh valo 4, dutka egj kws ruha, 3, dutka [Ksz; BCs]. 1728: Kek Selyem kűs ruha, körül sargaval szótt Egj fejer fatyol kűs ruha arannyal varrot Kűs Tamasne Legatuma [Illyefva Hsz; SVJk].

kissajói a Kissajó (BN) *tn -i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kissajó/Sieut; mit

dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kissajó: származási helyre utaló jelzőként; ca attribut care indică locul de naștere; als auf den Abstammungsort hinweisendes Attribut. 1662: Kús Saioy Nagy Istva(n) Kús Sayoy Rudt (?) Balas [BLt].

kissárosi a Kissáros/Magyarsáros (KK) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kissáros/Delenii; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kis/Magyarsáros: származási helyre utaló jelzőként; ca atribut care indică locul de naștere; als auf den Abstammungsort hinweisendes Attribut. 1801: Kis Sárasi Szent Királyi Ferentz mp. (hites assz.) [A. jára TA; BLt 12].

kissé (egy) keveset/kicsit; puțin, nițel, un pic; ein bißchen/wenig. 1758: Szemem, szemöldököm is barna, szakállam is olyatén, hanem a bajuszom egy kissé világosabb [RettE 78]. 1841: nékem fájdagál a' fogam, 's ismét kissé a' torkomis [Kv; Pk 7]. 1847: arra meg instálám, hogy addig míg egy kissé megcsendesedünk, allapodunk, üljön ott a' nyugalomban [Kv; Pk 7]. 1869: a' fogado udvara körül . . . Sövény kert van, melynek egy része kissé avult [Somkerék SzD; Ks 73/55].

kisség *hsz* 1. egy kevésé/kicsit (egy kevés/kicsi mértékben); puțin, un pic; ein bißchen/wenig. 1743: Mészáros Gligor . . . egy kisség távul lévén tölle kérdém de unde jess mój? [Szásznyires SzD; Ks]. 1753: mikor egy kisség meg ujjult volt a Nyárád a felső kereknek a Tengelly vagi gerendely fáját^a is fel érte a víz [Karácsonfa MT; Berz. 15/XXXII. 7. — ^aA malomkeréknek]. 1763: Néhai Vultur György meg fogá Kristof Florának az üstökét, s meg voná egy kisség [Nagyida K; Told. 9]. 1770: Az utrizált malmat ott értem . . . uga Láczik, hogy egy kisség rokkant volna [Dombó KK; JHb LXVII/141]. 1771: Setétes volt egy kissék (!) a ház [Dés; DLt 321.116 Borbára Szőlősi cons. nb Ladislai Mak (25) vall.]. 1819: Kretsun Josziv egy kisség véresen láttzott | egy kisség véres is volt a feje [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. 1821: Egy kisség durvábbatska ujj Kender Lepedők [Backamadaras MT; CsS]. 1835: a' hely . . . egy kisség lejtős [Zsibó Sz; WLt]. 1846: később oda érkezett Darvas János is egy kisség ittasan [Dés; DLt 530/1847. 22].

2. egy kevésé/kicsivel; cu puțin un pic; ein bißchen/wenig. 1748: a' Botos rész szőlőjének felső végénél egy kisség alább horgad a' felső vége [Backamadaras MT; Ks 38/II.3]. 1762: a Szamos akkor is egészen innet Magosmart felől fojt a hol most is, egy kisség ideb minthogy lótsogatas [Virágosberek SzD; SLt XXIV. 6]. 1774: vagyon ugyan ezen helyben egy kisség fellyebb^a [T; CU. — ^aFöld]. 1805: a Házat egészen meg fedettette és a Tornázt is egy kisség ki nyújtotta [Csekela-ka AF; KCsl].

3. egy kevés/kicsi/rövid ideig/időre/idővel; pentru scurt timp; (für) kurze Zeit. 1750/1778: el kéré töllem a Lo szekeremet hogy egy kisség adjam oda [Ilencfva MT; DLev. 6]. 1757: Némethi István Ur(am) vissza tére, ezt mondván: várjon egy kisség Hadnagy Uram [Somlyó Sz; Mk IX. Vall. 189]. 1765: hármón voltunk egy kistsindég az malomb(an) . . . akkor én is ki fordultam volt egy kisség az Malomházba [Záh TA; Mk V. VII/19 Ginga Pásk (54) vall.]. 1773: egy kisség késett Nagod az

Protestatioval [Dés; WassLt Jos. Mich. Betze nyil.]. 1819: Jákob! gyere velem egy kisség [Dés; DLt 91]. 1820: kéntelen égy kisség késni [M.zsombor K; Somb.]. 1830: Edes Anyám szeredától fogva fekvő beteg, ma égy kisség fel költ [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

kisség *fn* (többek közül) egy kisebbik/fiatalabbik; o persoană mai mică/tînără (dintre ei); (von mehreren) der/die/das Kleinere/der/die/das Jüngere. 1756: név szerint frai eczersmind kik voltak, tudok Veres Sámuelné, Jakabos Istvánnét, Bartalis Annist, Krisán nevű Leánt, mást egy kisséget Czirok nevűt [Altörja Hsz; HSzJP Michael Márton sen. (64) Agilis pp vall.].

kissolymosi a Kissolymos (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kissolymos/Soimușul Mic; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kissolymos: származási helyre utaló jelzőként; ca atribut care indică locul de naștere; als auf den Abstammungsort hinweisendes Attribut. 1607: Kws Soljmossi Jromos Likaczj | Kws soljmossj Fülöp Janosné Annazonj [UszT 20/244]. 1740: Kis Solymasi Markos Andras [Kissolymos U; Márkos lev.]. 1809: Kús Solymosi Havadi János [Csekefva U; UszLt ComGub. 1656].

kissomosbali a Kissomos hn *-bali*, *nyj*, *rég -bali* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-bali* al toponimului Kissomos; mit dem Ableitungssuffix *-bali* gebildete Form des ON Kissomos. Hn. 1665: Kús Somosbali Szena fü [Tarcsafva U; Pf].

kissuba rövid suba; subuliță; kurzer Schafpelz. 1596: Horwat Janost kwldi Biro vram Peterdj Peterne kis subajaert, Zuchakba^a f — d 12 1/2 [Kv; Szám. 6/XXIX. 39 Bachi Tamás sp kezével. — ^aA szomszédos Szucságba]. 1608/1610: Mjkola Ersebet Aszonj . . . Az Jobbjk Feőkeőtsj Mikola vramnak hagyja, Az szerent az zederies Barsonj szoknjajatis, az Jobbjk kyssubajatis [M.gyerőmonostor K; JHbK XLVII/49]. 1628/1635: Az Zegeny Aszonj^a eolteozeti Kws Subak: Egi zederies vont aranj kek bojtos barsonnjall bellet kys Suba, ket rend aranj perem rajta | Egi fekete viragos felzer veres tafotauall bellet kys suba, az elejn zederies bojtos barsonj, egi rend aranj perem rajta [Bodola Hsz; BLt 5 ua. — ^aNéhai Béli Kelemenné Bánffy Mária]. 1629: Egi veres barson kis suba, az eleje nusztal berlet, arani prem rajta [Gysz; LLt Fasc. 155]. 1633: Egy zederies Barsoni kis Suba szeles Arani peremes Nuztal bellet mas egy fekete barsoni kis Suba, Arani Peremes, hiuzszall bellet Szöld (!) mecczet kis Suba, eöreg es Apro arani boglárók raita, Veres Lombos barsoni az elejn fejer atlacz kis Suba Niari [Ks Vesselin Kata kel.]. 1652: Adot eö kgme Kissubat kin vagion 12 Eoregh szkofium agh, kisseb No 11. Hiuz mallal berlet, galantal be szeghet [Mihályfva NK; JHb XXII/41 kel.]. 1709: Egi kis suba Metszin Bársan őt rend csipke rajta [WassLt Árva Matskási Ersebet lelt.].

kisszám arab szám; cifră arabă; arabischer Ziffer. 1786: Az Arithmetika szükséges a Polgári Társaságbei életben; ne mulassa el azért a Mester megismeretnei tanítványaival jó eleve a Római vagyis nagy számokat, az-

után az Arábiai vagyis kis számokat [Csetri, Kőrösi Csoma 40 A ref. főkonz. iskolaügyi rend.].

kisszekér 1. căruța mică; kleiner Wagen. 1587: 2 kereket Czinaltattam az eggik kis zekérhez p(ro) d. 66 [Kv; Szám. 3/XXVI. 57 Suweges Gergely isp. m. kezével]. 1675: Vagyo(n) ket Ló után valo jo vasas kis szekér mindén vasaival [Dés; Borb. II]. 1710 k.: igen kicsiny koromban két căpon, kis szekéren vittek volt Felső-Búnra [BÖn. 513]. 1840: Egy lo után valo kis Szekér Ernyőivel, eladatott 41 Rf 35 Xr [HSzj *ernyős-szekér* al.].

2. egy kicsi szekérnyi; de o căruța mică; ein kleiner Wagen voll. 1609: Veőttem eg kis zeker Zenat d 75 [Kv; Szám. 126/IV 58]. 1618: egy küs szekér szénacskát hoztak [BTN⁸ 83].

kisszekérbeli kicsi szekérbe való; de la căruța mică; zu einem kleinen Wagen passend. 1710: küs szekérbeli vasas kerek [Vadad MT; VK].

kisszekér-elő kicsi szekér-elő; dricul dinainte; Vorder teil des kleinen Wagens. 1834: edgy küss szekér elő minden vasával [HSzj *hordószekér* al.].

kisszerű 1. kisebb forma; mai mic; von kleinerer Form. 1560: Egy kys zerw bonchiok keörtwelestől keöz [JHb QQ Temeswary János reg.]. 1589: Az bekas pataki hidhoz veottem . Kadar Janostol, egi kis zerw gerendat d. 36. . . Egi Rakosi olahtol veottem az Thordavian valo hidra hat zal aprozerw gerendat f. 1 [Kv; Szám. 4/X.58–9]. 1622: Két kws zeroő uas niars [Kv; RDL I. 119].

2. kisebb kiterjedésű; de dimensiune mică; von kleinerem Umfang. 1775/1802: a Bércz tetőn az oldalba situáltak Dumbráva Facza Maguritsej nevezetű kis szelű mak termő tölgyes ritkás de különben ép erdő [BSz; JHb LXVII/3.89].

kisszoba cameră mică; kleines Zimmer. 1570: Segeswary Damokos testamentom szerent ezeket hatta es zamlalta eleh felesegenek Az kys szobat az Botal egetembe, fl. 50 [Kv; TJK III/2. 130c].

kisszolgáló kb. pesztra; fată la copil; Kindermädchen. 1736: Pro A. 1736 fogadtam meg kis szolgálonak Gyermek mellé Györffy Klárát, kinekis fizetése léssen Egyszerványolt kék mente ujj beléssel, fejto sinorral s Gombal Tisztességes párta, két ingajjastól, edgik gjólts, karátsomra uj Cszima [ArJk 33–4].

kistemplom biserică mică; kleine Kirche. 1585: Az kys Templumba chinaltatunk egy hozzú pad zeket, attunk attol Aztalos Imrehenek f 0 d 16 [Kv; Szám. 3/XIX. 38]. 1589: Az kis templumba valo ladának kiben az zúnieget tarttiak chynaltatunk egy kolchytt d 15 [Kv; i.h. 4/IX. 23]. 1600: Az Kis templumba chinaltattunk egi hozzu padzeket, . . . Attam teolle Aztalos Lukachnak d 20 [Kv; i.h. 9/XIX. 29]. 1621: Az kws Templo(m) hiazatiatis foldozgattak az Aczok mind harma(n) attu(n)k nekik d. 50 [Kv; i.h. 15b/IV. 11]. 1636: Hozák Kolozsvárra temetni a küs templomba nagy solennitással az Mikó Ferenc önágyása fiát [Kv; KvE 168 SB]. 1651: az kis Templum feleől [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1710: Az

Bözöd Ujfalvi kis templomunk gyantáros mennyezetét el hordották [REkLt 32].

kistemplombeli din biserica mică; von/aus der kleinen Kirche. 1598: 19 Die octombris. Mikor Rauka Peternét az kis templumbelj boltba temettek, vettunk 2 Zewendeket p(er) f —/24 [Kv; Szám. 7/XVI.46].

kistikkolt kihimzett; brodat; gestickt. 1845: ki Stikkolt Csipkés gallér 20 flr [K; KLev.].

kistorny a Kistorony (Szb) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kistorony/Turnişor; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kistorony: Kistoronyhoz tartozó; care aparţine de Turnişor; zu Kistorony gehöorig. 1705: amennyi búza itt Szeben körül van, sellemberki, hannosdorfi, kistornyí és szebeni határon, ha mind behordathatja a jövő télen is megéri a milícia véle [WIN I, 508].

kistótfalvi a Kistótfalu (Bihar m.) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kistótfalu/Păuleşti; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kistótfalu: Kistótfaluhoz tartozó; care aparţine de Păuleşti; zu Kistótfalu gehöorig. 1591: Kis Thot Faluaj^a [Perecsen Sz; Wlt 4 Bathorj Ferencz zanizlofi de Perechen nyil. — ^aJószág.].

kisudvar curte mică; kleiner Hof. 1573: az Eoczem . . . Elseöben azban Lakott az zobaban azkiheöz az kis wdwar es a(z) bolt walo [Kv; TJK III/3.198d]. 1760: mentünk által azon ros z gyalog hidonnis az Kis Udwarra [Szamosfva K; JHbK LVIII/4].

kisuhan kisurran; a ieşi (repede) pe furis; (her/hin)-ausschlüpfen. 1752: mikor az Hajduság az Várczán Paskuj Házára mentek észre vévén Vánka tsak akkor suhant ki az Házbul s ugj szaladott el onnét [Somos Sz; Bfr Bálas Péter (42) zs vall.]. 1755: Látya hogy két ismeretlen ember tsak ki suhan a kapun s le fogy Oroszfája^a felé [Told. 3a. — ^aK]. 1779: Midőn elvégi az öltözést^a, én is kisuhanok s az ágyamban lefekszem [RettE 405. — ^aA kisasszony]. 1869: hallotta, hogy mellette valaki kisuhan [M.bikal K; RAK 274].

kisujj degetul mic; der kleine Finger. 1753: látam hogy az kezín lévő kis ujjá ketté volt vágva, az oregújatis meg vágta volt, az Kis Ujját én magam kötém bé [Erdő-alja KK; Ks 38. X. 10]. 1754: el fordította az Czigánj és az fejének hátulso részét (!) az njak vapáján feljül nézém olj jukat láték, hogi az kis uljom belé ment volna [Mező-sámsond MT; Berz. 14/XIX. 11]. 1807: a' jobb kezén lévő nevedékeny és kis ujjai nyomorékok [DLT 708 nyomt. kl]. 1843: látám még akkoris — hogy Szabo János Vram Pekárikot öklelte, — nagy Petsét nyomó lévín az kis ujján — a' mellyel öklelte [Dés; DLT 586. 6].

Sz: ~ából szopja. 1653: Ezt^a én nem a kisujjamból szopom, hanem a magok régiebb és mostani írásokban szemmel látom és olvasom naponként [ETA I, 27 NSz. — ^aAz angliai vallási megosztásra von. tájékoztatást] * ~át se éri fel vkinek. 1775: Alkalmas személyű, de se szépségre, se egyebekre nézve a kisujját sem éri fel az édesanyjának^a [RettE 353. — ^aTeleki Adámné Torocz-

kai Klárának] * ~ával se ér vkihez. 1823–1830: én eddigelé soha csak a kisujjammal sem értem egy fejérműpéhez is, oly szemérmes voltam [FogE 290] * *ha csak annyi, mint a ~a!* 1640: (Szabó Mártonné) Azt is monda, ha tudná, hogy ki nem csapnák, csinálna egy lejtánt — ha csak annyi lenne mint a kisujja is [Mv; MvLt 291. 218 átírásban!].

kisujjamnyi kisujjnyi vastagságú; de grosimea degetului mic; dick wie der kleine Finger. 1823–1830: privatus praeceptorom volt Szigeti Mihály uram ... Igaz, hogy kemény ember volt, kisujjamnyi somfapálcikával vert engem is, mást is [FogE 80].

kisummál vmiből kivessz/szakít; a desprinde; absondern. 1591: az ket leyannak Tutora a' ky lenne vgya(n) byrhassa Zowatt^a az leyanyoknak ky hazasitasaig, ky hazasitwa(n) penig az kett leyant az Tutor tartozzek Zowatt Almadj balint kezeben meg ereztény es meg bozatatny, Almadj balintis az czere Jozagott mely Zowaba(n) waygon ky Summalwa(n), tudny Jllik az Zilwasj sophia aszonj reszet, mely ejenlőben, fyat es leyant Jlliet, egy arant oztozzanak awal [Szava K; JHbK XIV.6. — Szavát].

kisuppan suppanva kiesik; a cădea cu zgomot; puffend (hin/her)ausfallen. 1756: egy kicsiny láda a' Sarka . . . tsak tzigányoson volt belé eresztve, mert minyárt ki suppan s nem is fért belé négy ezer forint [Kv; Mk IX Vall. 57].

kisúrol a freca; ausscheuern. 1855: A jobbágy felesége A szobákat kimeszeli, kisúrolja [ÚjFE 181].

kisúroltatás frecatul duşumelei; Ausscheuern. 1816: A' Háznak ki suroltatásáért Fizettem 5 Rft [Mezőmadaras MT; Born. XVb].

kisutul átv kicsikar/sajtol; a smulge/stoarce; von jm etw. erzwingen/trotzen. 1657: Croissi esmét békisíré az fejedelmet, kinek nem is ád vala idegenséget, mert igen kívánja az másfélszázezer tallérokat^a kisutulni kezekből . . . Az francuzok is máig is meg nem adták azt az summát [KemÖn. 285. — ^a1645-ben I. Rákóczi Györgynek a német elleni hadakozás támogatása fejében ígért öszszeget].

kisuvad 1788: kék tehén . . . a bal szarva kisuvadván a csugájából egy kevés kitörött a hegyből [HSzj kék al.].

kisül 1. kisütődik; a se coace; gebacken werden. 1676/1681: Czipot Ugi süttessen a vár szükségére egy véka buzabol hatvan Czipo sülljön ki [Vh; VhU 59].

2. (növényzet) kiég/perzselődik; a se arde/pirjoli; (Vegetation/Flora) ausgebrannt/versengt werden. 1717: az vetemények . . . mind ki sülték . . . az belső kertben Dinye kün költ volt egy nián azis ki aszott az szarazsagban [Gyeke K; Ks 96 Bíró János lev.]. 1790: Tavaszbuzám, Arpám, Zabom, Töröbuzám a' Nagy szároztságban ki sült, annyira hogy éppen semmi se leszsz [Kercsesora F; TL. Wessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez]. 1797: (A lovaknak) már ezután Szénát adunk . . . Mivel az Fű el fogyott tegnaptól fogva

ebe a Szarazságba a hol Sarjazni kellett volna is mind ki sült ki pergelődött [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

3. (a szem) kiég; a arde (ochiul); (Auge) ausbrennen. 1710 k.: Galileus mikor telescopium által nézett a napba azon szempillantásban kisült a szeme [BÖn. 481].

4. (fegyver) elsül; a se descărca (arma); (Gewehr) sich entladen. 1590: Pribek Gergely . . . ky tarta az puskat de nem swle ky [Szu; UszT]. 1710: mihelt hallották^a, hogy a mósár kisült . . . ahova a bomba esik vala, vizes bőrrel megterítvén felyül, a vizes bőr megoltja [CsH 203. — ^aAz ostromolt Munkács várában].

5. átv kiderül; a reieşi; sich herausstellen/aufklären. 1619: felette szükségesnek is ismerem s ítélem, hogy önagysága ez dolgot se differálja, se celálja, mert igen eljött s hozták is az üdejét, hogy titokban nem lehet, hanem valaminek kell külsőni belőle [BTN^a 228]. 1794: A' Számtartó ide zárt írását . . . méltóztassék Ngod meg olvastatni, nyilván ki sül belőle, hogy Szanyiszlai Uram adogattya a' Ngod Búzáját, sajtyát, szalonnáját [Kövhosszúfalu Szt; TKhf Jakab Gábor gr. Teleki Imréhez]. 1834: nehézségeimet 's Difficultasimat e' következendőkben teszem meg, addigis még több praevaricationi ki Sülnének [Somb. II]. 1857: ki sült, hogy a' hír nem igaz [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.]. 1880: kisült, hogy az egész zenebonának kezdője Törös Vig János volt [M.bikal K; Rak 347].

6. átv vkitől kiszivárog vmi; a se auzi/afla ceva de la cineva; etw. von jm weitergegeben werden. 1667: Most csak Naláci uram lévén udvarnál, nem tudom, kitől sült az az Keczer uramnak írt levének stylussa ki [TML IV, 106 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

7. kitelik; a ieşi; (eine Sache) reichen, lang. 1670: (Az ajándékból) az mit nekem s Kegyelmednek adott^a, az emberek vélekedése szerent, még ki nem sül az kétezer arany [TML V,8 Naláci István Teleki Mihályhoz. — ^aAusz-i királybíró]. 1718: Récei Samuel Ur(ama)k ne Sajnáljan Uram kgd transponalni 46 Rhenes forintot . . . Az Buzám árrabol ha^a ki ne(m) sül, én ki potolom á Superfluitást | az sok erogatum a Naturaléket ige(n) meg kevesitette úgy hogy majd ettzer olljan gond nem fogott az ad(mini)stratio miatt mint most, absoluté ki ne(m) sült volna a Rosunkis, de á kölesünket fordítottam Rosért, és úgy ki sütöm az Summát [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból. — ^aE szó kihúzza]. 1751: mikor ide jőis tsak iszik a' Fogadób(an), annakis ára a' hajo pénzéből sül ki [Marossztkirály AF; Told. 29].

8. megvalósul, sikerül; a reuşi; gelingen, sich verwirklichen. 1704: ma hagyá meg az úr az úrfiaknak, hogy ezen exequia alkalmatossággal lött kinyomtatott oratiót, és ugyan az felséges ausztriai háznak a spanyol korona successiójáról írt könyvét magyarra fordítsák. Már mint sül ki, megváln [WIN I, 306].

9. vki elméjéből ~ vmi vki agyából kerül ki vmi; a ieşi ceva din gîndirea cuiva; etw. aus js Gehirn kommen. 1693: Az sok ember nyughatatlan elméjéből sülvén ki az óvári templomot Kolozsvárat az pápistáknak adták az unitárius scholával együtt [II AMN 332].

◇ **Szk: bolondság sül ki belőle** bolondság származik vmiből, félresikeredik vmi; a ieşi/rezulta o prostie din ceva; aus etw. Unsinn/dummes Zeug entstehen. 1710 k.: sem magunknak, sem pedig tanácsadásunknak, sem tudományunknak semmi hitele és keleti nem volt előtte^a.

vagy teljességgel megvetette, vagy későn követte volna osztán, ha lehetett volna, és bolondság sült ki belőle [BÖn. 944. — ^aGróf Rabutin császári generális előtt].

kisülhet kikerekedhetik/telhetik; a se putea atinge (o anumită cantitate); ergeben können. 1718: Hogy ki Süllese(n) a kgd buzája alig hisze(m) 100 köbölre [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

kisüt 1. felsüt; a folosi la copt (o anumită cantitate de grâu); aufbacken. 1850: az rabolt buzából 20 vékát ... az tábor számára ki is süttöttek [Sárd KK; WassLt Vin-tze Márton jegyző nyil.].

2. elsüt; a descărca; abfeuern, losschießen. 1582: Keomywes Peter .. vallia .. Zuchaki lanos .. ki Swte .. az eo Neki megh teolteot Zakalost [Kv; TJK IV/1. 51]. 1631: az Csiszar Miklos fia .. az kalmarok keőzeött ki süte az puskatt [Mv; MvLt 290. 51]. 1705: tizenkét ágyúkat a piacra húzván, elsőbben a Te Deum laudamus alatt háromszor üket kisütötték ... A sáncon lévő ágyúkat is háromszor kilütték [WIN I, 538]. 1736: az nagyobbik Lotharingus Herczeg ... mikor Bécsb(e) érkezett három száz ágyut egyszers-mind Süttöttek ki [ApLt 2 Kálnoki Mihály Apor Pétérnéhez Nsz-ből].

3. elő/kiteremt; a face rost, a obține din ceva; herbei/beschaffen, aufbringen. 1767: bizony a penz nem tudom honnan telik ki mert Groff Toldalagi Ferencz Urnakis alig tudtam ki sütni [Türe K; Told. 5a].

Szk: *summát* ~. 1718: absuluté ki ne(m) sült volna a Rosunkis, de a kölesünket fordítottam Rosért és ugy ki süttöm az Summát [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

kisütés felsütés; coacerea/coptul unei anumite cantități de făină; Aufbacken. 1833: a Szita, rosta, romlás censusba vetelével minden véka buza ki sütése ... belé jön approsági költségbe 30, 32 xrokba [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

kisüthet 1. (puskát) elsüthet; a putea descărca (arma); (Gewehr/Flinte) abfeuern können. 1590: Hallom az leowest de en nem tudo(m) ha talalaie vagi nem, mind for-golodek az pswkawal de en nem tudo(m) miért nem swthete ky [Szu; UszT].

2. elő/kiteremthet; a putea face rost; beschaffen können. 1678: Gilányiné asszonyomnak jószágából 592 forintot vettem fel, ki nálam vagyon ... fogattam volt ő kgk, hogy jó pénzzé tésszem, kit még eddig ki nem sütheték, noha nem sok hítja [TML VIII, 56 Teleki Mihály Nalá-czi Istvánhoz]. 1710: Vala még akkor a szegény ország-nak pénze, de bizony nem hiszem, ha most egybenolvasz-tának is amennyi ember Erdélyben van pénzzel együtt, hogy csak hatszázezeret is kisüthetnének [CsH 205].

3. kinyöghet; a reuși să spună ceva cu mare greutate; hervorstammeln können. 1678: Közöntvén az tihát ... Legelsőben is mindjárt azt kérdezte tülém, honnét jüttem, kitül, mit kívánok, micsoda ember vagyok? Az tol-mács mondá, ezekre rend szerint feleljek, az mint nagy nehezen kisüthettem az deák szóval, megfeleltem [TML VIII, 135 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstan-tinápolyból].

kisütöget elsütöget; a descărca rînd pe rînd; nach und nach abfeuern. 1710: Szebenben ... a százszok a bas-

tyákra futván, a lövészerszámokat akarják vala kisütö-getni a német ellen | Mindenkor, mikor az elector ivutt az ágyúkat egyszersmind süttögették ki [CsH 189, 213]. 1736: még apró réz ágyúk is voltak, az pátereké, azo- kot rakéták által ugy süttögették ki [MetTr 433].

kisütögető kilövő; care se descarcă; abfeuern. 1710: Maga is Thökölyné a bástyákra kimegyen és a kisütöge-tő ágyúkat maga igazgatja, arányozza s süttögeti vala ki [CsH 203].

kisüttet felsüttet; a pune pe cineva să coacă; aufbak-ken lassen. 1603: Veres Jstwanne Martha azzonj vallia .. Zekely Leorinczne megh tarta az buzat teol-leok, hogy vadnak conekey swteo s az eo swteohazaba swtety ky [Kv; TJK VI/1. 655].

kisüttetik felsüttetik; a fi copt; aufgebacken werden. 1814: (A) Rosnok, Gajdovány vagy is bolondító buza ... ha fél annyi buza, vagy fél annyi törökbuza közbe elegyítettik, és ezen mértékben süttetik ki kenyérnek a' Lisztye, semmi ártalmat az Emberekben nem okozhat [Dés; DLt 1014].

kisvajda .'. 1843: 40. Evektől oltá mint kis vajda té-szem szolgálatomat — iratja Fodor Latzi elő allot-tam a parantsolatoknak tellyesítése [Dés; DLt 1364].

Valamelyes valószínűséggel vmi kisbíró-féle foglalkozási személyre gondolhatni.

kisvárosi de oraș mic; kleinstädtisch. 1880: Megéred te még azt, hogy az én kisvárosi életképeimet elolvasni fogod [PLEv. 78 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kisvártatva, kisvártatván kis/rövid idő múlva, hama-rosan, nemsokára, rövidesen; peste puțin timp; nach kurzer Zeit, bald. 1593: Anna azzon, Merai Tamasne vallia ... be iuta az leginj meg mosdek, le wle, Egi kis vartatua be iuta az Azzonis [Kv; TJK V/1. 331-2]. 1602: az Biro ... Azon egy kis vartatua el Jndula [UszT 16/21 J. Magiari de Farkaslaka vall.]. 1653: Egy kis vártatván, már hogy jól megviradott volna, és hát onnat ezer két-száz kurtán jó — a kis szállón innen vagyon már [ETA I, 63 NSz]. 1687: Sert ivan egy kis vartatva ki mene^a resze-gen Komsa Mark a Pakurajval együtt [Hurez F; Szád. Koman Mark (66) jb vall. — ^aA kocsmából].

kisvéka régi ürmérték; veche măsură de capacitate; altes Hohlmaß. 1683: Walaki az Warosbeliek közzöl ka-longya buzat adhat az Pastor(na)k az olyan ember ad egy Tsehi öreg veke buzat az mesternek, mely mostani kis vekával ketteő [Szilágycseh; SzVJK 124]. 1793: Kiss Lukás Uram Krájniksága alatt a fel vételkor min-dég a nagy vékával Szokta ... a gabánát fel méretni azután midőn Dévára fel küldötte mindig a Kiss vékával mérette ki [Roskány H; Ks 79. XXVI. 8 1/2]. 1824: 44 véka Zab el árulni a' kis vékával [Kv; BetLt 2] | A' MBo-doni Tiszt Nyerges azt írja ide, hogy husz véka ken-der Magot küld, de a' Kis vékával, Melly a' Nagy Véka-val tizen négy s fél vékára tölt [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.]. 1873: Alolirtak kivettük rigorolozni Méltó-ságos Grofné Wass Bertha ő nagyságától az Ujtóba 5-6 és 7ik táblákat 3 sukni (lábni): méségre a földet felfor-

ditni . következő fizetés mellett . Gabanat 7 kis véka . . . 10 kupa példinkát [Cege SzD; WassLt]. 1875 k.: A' kántori ház hijujában van a' közel 100 kisvéka férőjű, magtár hambára [Szucság K; RAK 107]. — Vö. a *cse-hi öregvéka* címszóval.

kiszab 1. a. tăia bucăți, a strica tăind; verschneiden. 1629: Csiszar Andrasne sir is vala hogy ki szabtak az ingből s el-uesztegettek [Mv; MvLt 290. 34b].

2. megszab/állapít; a stabili/fixa; festsetzen, bestimmen. 1819: a' Legények bére mennyiségét mindenkor az idők környűl állásai, és az élelemre meg kívántato dolgok árához nem különben a Legények serénységéhez és tudományához képest mérsékelye és Szabja ki a Czéh [Kv; MészCLev.]. 1843: Kegyelmed . . . a Kertsedi^a Fogadoba Ej szakának idejen Testimonium szedni Regiusokat vitt ki mikor a Törvény kiszabta, hogy fassiókat ejjel be venni nem szabad [Bágyon TA; KLev. — ^aTA].

kiszabadít 1. a. elibera; befreien. 1574: Keget kerem hogy ad meg az adossagot az mywel tartozol. Mert az en tarsom fogwa vagion Az Nemetekkel Oda kellene kwl-dene(m) ha myt gywthetnek hogi zabaditana(m) ky onnet [Kv; TJK III/3. 324]. 1583: Jlona, Zamoskeozy Peter leania vallia, Engemet az Gergel kowachne ere kengergetet mikor az el mult Napokban az Toromban tartanak vala, No vgimond the leany Jlona Ne felj semmit . . . en tegedet Gratiawal ky Zabaditlak [Kv; TJK IV/1. 147]. 1586: 1584 eztendeoben egy Nehany bozorkaniokat egethenek meg . . . De mikor Igyarto Georgy Varos kepebe az ith valo Koros Mihalnetjs meg fogtatta volna azon vetekert, En Alattomba kezdek erette Jarny hogy ki zabadicha(m) [Kv; i. h. 586]. 1664: Mikoron az Tattarok Cszazaryb(a) jeövennek Rablany akoron Tombay György maga foga meg Engemet s ugy ada, az Tatarnak, mondam . . . ne Czeleked mert ha kiszabadit az Isten innet, de bizony meg banod [Császári SzD; WassLt Kifor Miklosne Filep Margit (35) jb vall.]. 1731: jelente minékünk <hog>j ötöt meg fogták és ötöt . . . Beldi János Uram . . . ki szabaditya [Oroszfája K; BLt]. 1784: az en Férjimmel együtt meg fogák Széjes Josefet de Iljés István ottan lévén erőszakason ki szabadittá a kezéből Szejes Josefet [Béta U; IB].

2. (tárgyat) helyéről elmozdít; a mișca din locul unde se află; (Gegenstand) von seiner/ihrer Stelle rücken. 1800: tudom azt, hogy . . . a' Kelentzei Határhoz oda töttek volt egy Malmot a' Ködiek . . . melyet a' Kelentzeiek meg nem szenvedn a' Czoptáit el vágják és a' vizre el bortsáták, nem ment igen messze a' Malom, mert meg akadott, és meg is feneklett, onnét abból a' Helyből magok a' Ködiek ki szabaditván, fel huzták magok Határookra [Benedekfva Sz; BFR II. 58/21 Mertse Togyer (56) ns vall. Vervölgyi Bányai János kezével].

3. átv (vmilyen helyzetből, állapotból) megszabadít/ment; a scăpa; (aus irgendeiner Lage/einem Zustand) retten. 1600: az egez Araniás Zeky vitezleő rend, mind lowagok es mind gialogok . . . Jüttenek mellenk, ez vegre hogy zeginy meg nyomorodott hazankat az nagy el viselhetetlen inseh es teorvintelenseg alol, Isten wilünk lewen ky zabadichiuk [SzO IV, 141].

4. (jobbágyi kötöttségből) felszabadít; a elibera din iobăgie; der Frongebundenheit entbinden. 1635: mel-

toztassek Nagod magamot fiamot es cöreöksegemet Lazar Istva(n) Vra(m) keze alol ki szabadítani es az orszagh registomaba be iratni [Ditró Cs; LLt]. 1636: Baló Pal Miklosfaluan^a lako Markosfalui Vra(m) Jobbagia . . . így vall: . . . mikor Markosfalui Vram engemet perle fiaymmal eggiwt Akkor Baló Georgy fiam meg zabadula az Commissarius Vrak teorekedesere az Farkas Ferencz Vram tekintetyert, mert az fiam azert zolgalta lowa hatan hogi az Jobbagysagbol ki zabadicczja zabadsagban hatta Markosfalui Vra(m) nem Jobbagysagban [KaLt Apor István iratai. — ^aU]. 1680: Kovács Istvánra pedig jól emlékezem, hogi béresképpen az háromhoz szolgálja, még Domokos Thamást szolgálja Kovács Péter hogi Kovács Istvánt kiszabadicsa az háromról [Szenttamás Cs; CsVh 72 Alexander Barla (70) pp vall.]. — L. még CsVh 74–8, 84–5.

5. *jőszágot* ~ (vki birtoklása alól) birtokot szabaddá tesz; a scoate de sub stăpînire a cuiva; (von js Besitz) Gut frei machen. 1615: Buday Ferencz ky zabaditota ezt (!) iozagot Teke Ferencztől es zabad úrasagaba(n) birta az uta(n) Buday Ferencz az migh élth meg holta uta(n) az gyermeky birtak [Dob.; Törzs. Aztalos Miklos Derzey (38) jb vall.].

6. ~ *ja magát* a se elibera; sich befreien. 1592: kinek mint s hogi legien allapatia Nemessege valo keotelessege, hit zerent tartozzek meg mondania: Es az meg irt bwnetes alat magat abbol az napra, melire keotelessege vagion ki zabaditania [Kv; TanJk I/1. 187]. 1741: látván pedig Balog László hogy nagy dühösseggel volna ellene Sipos István, ki szabaditá magát kezéből 's hajadon fővel szalada el [Szilágycseh; IB III. 106/16 Andreas Puha (80) jb vall.]. 1796: Valahogy magát kiszabadította, és botra kapván, nem akarta magát hagyni [Panit Sz; TSb 2].

kiszabadítás 1. eliberare; Befreiung. 1583: Jlona, Zamoskeozy Peter leania vallia Gergel kowachne . . . Ingerlet hog ez dolgokat meg vallana(m) Mert eok harman Rengeo Annawal meg zerzenek Az gratiat . . . ha mit montamis vtannak feltembe(n) es az ki Zabaditasoknak Remensegebe(n) montam de most hiteom vtan Nem mondom [Kv; TJK IV/1. 147–8] 1597: B: uram eo kegelme kwdotte Istüan deakot az lowas legint az waros Cyganinak kiszabaditasaert Karaban^a postan . . . f-/12 1/2 [Kv; Szám. 7/XIV. 99 Th. Masass sp kezével. — ^aK]. 1671: Magyarország nagy ország és csak egy várának is német kézből való kiszabadítása jőszágával együtt nagyot teszen [TML V, 644 Baló László Teleki Mihályhoz]. 1736: Egy Ragnai Petrás nevű jobbágy Kolosvárrá jővén A Rácz katonák belé veszték és fogság(a) ejteték, kinek ki szabaditásaért a Ráczoknak és Tömlecz vácslágot fizettem in Summa fhu. 4 den 80 [Kv; Ks 72. 53].

2. (szolgálatból) megszabadítás; eliberare din serviciu; (vom Dienst) Befreiung. 1680: tudom, hogi Ferenc Márton az háromon kovács vala, két ökröt ada kapitány^a uramnak kiszabaditásaért [Vacsárcsi Cs; CsVh 85 Nic. Márton de Vacsárcsi (36) pp vall. — ^aA szék kapitányának].

kiszabadíthat 1. a putea elibera; befreien können. 1814: Tavasz félt a' midőn már az idő melegedett, a Bogja vagy Kalongya Széna el lévén tépve, vagy vágva,

a Bogja teteje le dőlt a' Szolgámra, úgy hogy Színte oda ölte, a' Gazdaszszonyomnak ... Két Léányai ... bajosan téphették le rolla a' Szénát, és Szabadíthatták ki [Dés; Ks 79. 29. 794].

2. *átv* (vmilyen helyzetből, állapotból) megszabadíthat, ki/megmenthet; a putea scăpa; (aus iringendeiner Lage/einem Zustand) retten können. 1625: semmikepen az malefactort, az en fogsagom alol, kj nem zabadithatta uolna, miért hogy partiat fogta es kj zabaditotta ... azt keuanom az teóruintul hogy az J azon buntetessel buntetodgiek az mint (!) az malefactor erdemlet uolna [UszT 30a].

3. ~ *ja magát a se putea elibera*; sich befreien können. 1620: Azmely szókat közönséges tanácsból azért kellett mondani Balassi uramnak, hogy mentől hamarabb inset magát kiszabadíthassa, hogy öfelségének értébre adhassuk az dolgot [BTN² 394].

kiszabadítható (vki) aki megmenthet/szabadíthat; (cel) care poate salva/scăpa (pe cineva); (einer/jd) der retten/befreien kann. 1696: Az Jeremias Siralmátt meltan — s — helyesen enekelhettük, de mind ezeket reánk, bűneinkert meltan bocsátá ez ezekbül ki szabadítható, meg sebesítő es meg gyogyito, nem Más hanem az Elő l(st)n [Vécs MT; TKI Kemény Simon Teleki Pálhoz].

kiszabadíthatatik (jobbágyi kötöttségből) felszabadíthatatik; a putea fi eliberat (din iobăgie); (der Frongebundenheit) entbunden werden können. 1796: Ok nélkül repaltatik azis hogy a' Turutzkaiak a' Rebellioért örökkös Jobbágyaság alá vettek, mert azért hogy valaki Jobbágyaság alá vettetik, még az álól ki is szabadíthatatik [Mv; TLev. 5/16 Transm. 75 tábl.].

kiszabadíthatik a fi eliberat; befreit werden. 1670: eo az captiva Aszszonytol fenyegettetet volna is hogy tagadná viszzá, mert külbömben eo ki szabadíthatva(n) megh busul érette (Kv; TanJK II/1. 735).

kiszabadul 1. (tömlöcből, fogságból) szabaddá válik; a scăpa (din închisoare/captivitate); (aus Gefängnis/Gefangenschaft) befreit werden, freikommen. 1570: Marthon varas zolgaya azt vallia hogy . fogwa leot volna zekely peter . . . Es mykor ky zabadwlt volna az varas kohnnyaglan^a ely keserte volt [Kv; TJK III/2. 15. — ^aÉrtsd: konyhájáig]. 1582: kerdem Rengeo Annat, Ki zabadulale az fogsagbol, Monda Rengeo Anna, ki zabadulek az kwrwas Lator bestie kwrwafianak meg ez egzer Markabol [Kv; TJK IV/1. 70]. 1638: Engemet azuta(n) felis hoztak vala az kalitkaba de ismet ki szabadulek mert nem volt senki ot, nem volt be szegezue [Mv; MvLt 291. 132b]. 1656: celekedetem miat az Uaros es az Tanacz Arestumb(an) tartua(n) mint rab eiletemre uigiaszua(n) onan ki szabadultam [Bodola Hsz; BLt]. 1740: mihent ki szabadul mind gyárt meg őli a Szabadost és a csürbirot [Szentbenedek SzD; Ks 54. 72]. 1765: De kiszabadulvánis a Tömletzből azon rabaskodtatott szeméjlek veszet el Négy Gazdák(nak) Lova [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1831: a' Gujás a' szamas ujjvári varbanis, volt rab, néhány Esztendőkig s nem rég szabadult ki [Dés; DLt 332. 17].

2. (szorult helyzetből) megmenekül; a scăpa, a se salva; (einer bedrängten Lage) ent/davonkommen. 1709:

Mindjárt Szatmárra menvén, a Karaszánban (!) elmerül velem a hajó, s a vízbe merülék, de kiszabadulván, visszajövék Károlyba [Kv; KvE 253 VBGy]. 1793: a' Férje-is ki szabadulván a' Házbol véresen, saroson és az edgyik szeme rutul meg-ütve [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

3. (vhonnan) kikerül; a ieşi (de undeva); herausgelangen/geraten. 1598: En hoszam ieótt uolt Simo Janos mikor ki zabadult volt Moldúabol [UszT 13/38 Tomas Lazar de Taplocza pp vall.]. XVIII. sz. v.: el vevék tölle a páltzát és a tépelődésből hogy ki szabadult arra ismét kapott volt egy nyers poronyofát . . . mely fa el romlék mind Oprának a hátán [Kanta Hsz; HSzjP]. 1838–1845: Beadó (és beállól) . . . játéknem, kiméretvén a kör egyet vagy többet abba beállítanak, a künnlevők rendre rájuk ütnek laptával; ha érik, az ért jogosítva a künnlevők után hajtani, kit ér, a megy bé helyette, s ha őt nem tanálják kiszabadul [MNyTK 107].

Szk: vki keze alól/kezeből ~. 1697: mikor osztán az Anya keze alól ki szabadult, hallotta(m) mondotta, csak heyáb(an) uersz s örsesz mert ha rea uetem magamot, csak oda lesz dolgom egy órában [Szentsimon Cs; CsJk 10 Göve (?) Mihály (38) pp vall.]. 1740: annakutanna hogy a kezéből ki szabadult, uczákról uczákra, mind addig lesekedet mig más testvér attyafiatit az Inek Cspikés Lórincket fraudulenter más udvarara be hivta . . . minden ok nélkül azon udvaron verte, tépte [Torda; TJKt I. 181]. 1762: a' Kortsomáros Lukát Tomáról fell ránta, de keziből ki Szabadulván el futa [Kóród KK; Ks 17. XXXI].

4. (jobbágyi kötöttségből) fel/megszabadul; a se elibera (din iobăgie); (der Frongebundenheit) entbunden werden. 1633/1687 k.: Beke Miklos Köpeczi^a fiu kötelez megát a Nyárád tői Templomhoz jobbágyaságra fiurol fiura és léányrol léányra . . . ha l(st)n oly szerenstet adna a léány ágnak, hogy ki akarna szabadulni a jobbágyaságbul, meg engedessék, de a fiu meg maradjon a jobbágyaságba(n) [MMatr. 7. — ^aHsz]. 1680: Pál György: tudom azt hogi Salamon Péter és Mihály, Salamon István, Gergely Deák tisztségében szabadultak ki, de mi formában azt nem tudom [Rákos Cs; CsVh 82–3].

kiszabadulás 1. (tömlöcből, fogságból) szabaddá levés/tevés; eliberare; Befreiung (aus Gefängnis/Gefangenschaft). 1657: Egy Hetei Pál nevű szolgám van ott Szmilben, azt fogatta volt, hogy törekedik kiszabadulásában, a felől irtam neki [TML I, 105 Kapi György Teleki Mihályhoz]. 1666: Imecz Pál Vram(na)k, rabsagbol valo ki Szabadulása vtan orialtattak volt, hol mi teóruenykezések [Imecsfa Hsz; LLt]. 1803: Mikor Zalánba^a árestomba bevitték ötödmagammal, öt napi otllétemben a nemes communitás követjei extraneus embekekkel 3—om rendbeli instructió olvasáskor kiszabadulásunk aránt, akkor azoknak diurnumot, intertentió^t 14 Rft 15 krajcár [Bodos Hsz; RSzF 300. — ^aHsz. Értsd hozzá: adtunk].

2. (vhonnan való) kikerülés; ieşire de undeva; Hinausgelangen, Herauskommen. 1680: Tudod-e hogi az órállók kik az Vámhoz szolgáltak, azokat ki szabadítottta ki s ki szabadulásáért ki mit fizetet és kinek [CsVh 80 vk]. 1783: Fattyu Todor az Vraság Jurisdicctioja alol lehető ki szabadulására törkedett [Kovácsi K; Eszt-Mk].

3. (jobbágyi kötöttségtől való) megszabadulás; eliberare din iobăgie; Entbindung (der Frongebundenheit). 1680: Albert Péter kohos volt, kiszabadulásáért adot két tulkot [Dánfva Cs; CsVh 76–7] | Simon Ferencz is tudom, hogj hámorei fűrészes volt, Sándor János uramnak egy tulkot adot . Daczo János uramnak egy kancza lovat adot kiszabadulásáért [Göröcsfva Cs; CsÁlt 83 Joannes Balás de Göröcsfva (38) pp vall.].

kiszabadulhat 1. (fogságból, tömlőcből) szabaddá lehet; a se putea elibera/scăpa (din captivitate/inchi-soare); (aus Gefangenschaft, Gefängnis) freikommen können. 1570: Annak vtanna az Toromba Mentek volt hozza latogatny, Es Zydyia volt Zabo Janost hogy Bwn-telen Megh fogatta De ha ky Zabadwlhat Megh emlekezyk rola [Kv; Tjk III/2. 30 Paysos János és Kadar Estwan vall.]. 1639: Az fogoly . . . kere azon engemet hogi mennek el s mondanam megh neki hogj ha megh fogtatta, küldene enni valot mert meg hal ehel ha ot sanarkottatia, megh megh szida rutul, hogy bizoni megh bantattia vele azt az sanyarusagot ha ki szabadulhat [Mv; MvLt 291. 192b–3]. 1670: Boncza Janos Mostani Felesege lopasa Mia, fogsagban eset volt, meljből különbben ki nem szabadulhata, hanem kenszeritetek fojamadni [M. köblös SzD; RLt 1]. 1794: Szolga Biro Korponai Samuel Vram . . . azt mondá hogy menjek-el musikálni, de én azt felelvén hogy nintsen hegedű, mivel tömlőzt váltásáért hogy kiszabadulhassak a' fogságból zálogba vetetem [Ne; DobLev. IV/728. 2b Mazur Farkas (48) zs vall.].

2. vhonnan kikerülhet; a putea ieși (de undeva); hinausgelangen können. 1742: én Mlgs Itilömaster Ur Váradí Intzédi Josef Uram(na)k sok rendbeli Joakarattyával és segedelimivel élvén a Hálai^a Academián lakasom alatt, a honnatis feles adosságimnak terhe alól nagyobbára az említett Urmak gratiája és maga pinzinek . . . anticipálása által szabadulhattam ki [Marossztkirály AF; Incz. X. 6a. — ^aA németországi hallei].

3. átv (vmiből) megmenekülhet; a se putea salva; befreit werden können. 1619: Énnékem, Kegyelmes uram, költségem nincsen, de én Felségedet azzal nem bántom, minthogy az Felséged kegyelmességét már minden órában várom, hogy ez nagy rettenetes gyötrelomból kiszabadulhassak [BTN² 316].

kiszabadulhatás 1. (posibilitate de) eliberare; Befreiungsmöglichkeit (aus der Gefangenschaft). 1732: Radics Borbara Aszszonj igiekezet es munkalodat kezesege a fogságból való ki szabadulhatásan [Kv; MvRK Lev.]. 1782: (Tyitult) az Méltóságos udvar vasra veretvén az udvarban nem-sokáig raboskodtatta s látván hogy továbbra-is magát meg vakmerősítve, sem miképpen Kezesseket ki-szabadulhatására álitani nem akar, így asztán a' Nemes Vár(me)gye Magistrualis Tömletzében által küldvén maig-is ottan vagyon [Újfalú K; Eszt-Mk].

2. (jobbágyi kötöttségtől való) megszabadulhatás; (posibilitate de) eliberare (din iobăgie); Entbindungsmöglichkeit (der Frongebundenheit). 1783: Fattyu Todor . . . Jobbágyképpen Szolgált mind addig mig most nem régiben tsak mint egy három esztendőktől fogva magát fattyunak lenni hirdetvén, kezdett az Mlgs Uraság Szolgálatya alol ki Szabadulhatásra töröködni, eskettetvén abban fárodozni (M.fodorháza K; i. h.).

3. (nehéz helyzetből) kikerülhetés; posibilitate de scăpare; (aus schwerer Lage) Befreiungsmöglichkeit. 1664: Uram, úgy tetszik, az mi szegény hazánkknak igen vékony reménysége lehet az közönséges pacificatióban való befoglaltatásához és az által nyomorúságiból való kiszabadulhatásához is [TML III, 171–2 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

kiszabadult 1. eliberat, scăpat; (aus Gefangenschaft/Gefängnis) freigekommen. 1671: Sok panaszozkodások vadnak Kegyelmes Urunk, az Tatár és Török rabságából ki-szabadult némelly atyánkfiai felől, kik . . . szegény rab atyánkfiai érettek valo nagy kezességben, sok keserves sanyargattatásokra . . . hadgyák [CC 64]. 1836: bár több ilyen Férjeket dajkáló Özvegyek is tanáltatnának a kik üress Házban menvén Férjhez, Tömlőzből ki szabadult Férjhez, az el pusztult Házát bővölködővé, boldoggá tégyék [Ne; DobLev. V/1213. 1b].

2. elszabadult; scăpat (din . . .); losgerissen. 1855: A szakácsok feljajdulására az öreg cigány peczér domorbolva fogdossa fel a kiszabadult kopot és agarat és ölbe ragadva hurcrolja ketreczökbé [ÚjEf 266].

kiszabatik meghatároztatik; a fi stabilit; bestimnt/festgesetzt werden. 1833: Már ha nekünk ki szabatik hogy mennyin adgyunk egy font kenyeret, mi mind egyre bukunk, ha tsak egy hétre szabadnékis ki az az bizonyos ár [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

kiszabatott megállapított/szabott; stabilit, fixat; festgesetzt, bestimnt. 1798: Néhai Tktis Bartók Sándor Ur ingó és Ingatlan Vagyonjainak inventatiojára és . . . azok(na)k négy Gyermekei között való el osztattatására is ki rendeltetett Regiusok lévén Ezen két rendbeli munkának törvényesen ki szabatott árrát effectív ki fizetve percipiáltuk [M.igen AF; DobLev. IV/801].

kiszabattatik megállapittatik/határoztatik; a fi stabilit; bestimnt/festgesetzt werden. 1813: a büntetést a Birak fogjak szenvedni az Törvény által hagoval edgyut mint hogy mind eddig a Jo rend mindenkor ki szabatatat [Torockó; TLev. 9/45 br. Thoroczka J. Josef aláírásával].

kiszabódik megállapittatik; a fi stabilit; festgesetzt/bestimnt werden. 1833: Már ha nekünk ki szabatik, hogy mennyin adgyunk egy font kenyeret, mi mind egyre bukunk, ha tsak egy hétre szabadnékis ki az az bizonyos ár [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

kiszabott 1. megállapított/szabott; stabilit; festgesetzt, bestimnt. 1589/XVII. sz. eleje: Mikoron penigh az Jnasnak az ki szabat aprod esztendeöket éppen ki teolti . . . tartozék azon ő Uramal mesterenel hat holnapigh heti bér fizetésre lakni es szolgalmi mivelni addig se Inast se Legent ne tarthasson, az Ceh szabadsagaual semmi b(en) ne elhessen, az migh az ki szabat Mester Remeket éppen el nem vegezi [Kv; KőmCART. 5,9–10]. 1786: az Thoroczka Lakosak . . . mind ez mai napig az Vasból való Dezmat ki adták és adgyák, de ha az rendes es ki szabat üdöre meg nem adhatták vagy adgyák az Szegénység mián, annak utána erővelis fel tsikorják az olyanakan [Torockó; TLev. 4/13, 27]. 1792: Mindezen

most leirt vasmunkáknak és . . . prothocolált munkáknak . . . kiszabott ároknak vételére azon kovácsok, akik akárminemű szín alatt mesterségeket folytatni akarják, köteleztetnek [Arkos Hsz; RSzF; 292]. 1839: ha a ki szabott időre el nem hordaná, annak az ott maradt fája az Uradalom részére sequestraltatik, és Confiscaltatik [Km; KmULEv. 2.].

2. kijelölt; indicat, stabilit; bestimmt, festgesetzt. 1847: A tűzfának a kiszabott helyről való hordásától senkit sem tiltok [VKp 236].

kiszaggat 1. kitép; a smulge; ausreißen/zupfen. 1570: Eok lattak hogy Annyera verte volt hogy . . . Megh az zeore zalatis Mind ky zaggata wolt [Kv; Tjk III/2. 110]. 1582: Az veres (!) és taglasban semmit Nem lattunk sem hog choport haiat ki zagatta volna Igiarto Georg Rengo Annanak [Kv; Tjk IV/1. 32–3]. 1623: feniegeti vala Falabu Katath mo(n)dua(n): Im<maron> nem fizecz, de bizoni megh mo(n)do(m) . . . hagi ki zaggattam az gyermekeket belőlled [Mv; MvLt 290. 32a]. 1667: Monostorj Istua(n) vra(m) Nagy Szőtcz (!) Mihaly Vra(m)-nak Szőlejből . . . hogy szep homlitasit kj zaggatta es el hanta uolna, olla(n) uilagosan nem lathattuk [Kv; RDL I. 148]. 1761: A Palántyát, és Veteményit pedig gyakor izben ki zaggatták, és a' Mezőn Tiz Kalangya buzáját . . . széjjel hánták [Szászsztván KK; BK. Laurentius Kólcár (68) jb vall.].

2. (elszakítva) kirángat; a rupe smulgind; (zerreißen) her/hinausreißen. 1749: az Ingít mind ki zaggatta a nyakából [Ohába AF; Told. 3]. 1778: Csanán Ursz olyan részeg volt . . . hogy magais a' részegség miatt a' Földre azonnal le bukott, ott osztán ötet a' Földön meg nyomták, tépték . . . az ingít nyakából ki zaggatták [Egerbegy TA; JF. Marosán Maftyej (34) zs vall.]. 1812: Továbbá tudom aztis hogy veszekedvén más izben a' Groffné a Groffal nyakából az inget kiszaggatta [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersebeth (44) grófi mosóné vall.].

3. (földterületet) feloszt/szabdal; a împărți (un teren); (Feld) zerstückeln. 1801: a' Nemes Vármegeye^a Rendei szoross meg tartásul, es Sinor Mértékül azt végezték: — Hogy minden Hellységek Határi ahöz képest, a' mint két vagy több fordulokra tisztán ki szaggatva nem volnának, az illető Tisztek által fel osztatván mindenkor tsak a' következő forduló vétessenek mivelés alá [TLev. 12/1. — ^aT].

kiszaggatás határrész felosztás/szabdalás; împărțire, defalcare; (Dorfflur) Aufteilung/Zerstückelung. 1736: Melly e' szerént végben ment Divisiót, annak kiszaggatását, s kézhez adását előttünk declaralván nekünk kezeket adván . . . obligálták magokat Melly kiszaggatások s nyilvonások után mindenütt az hol kellett a' Parsok eo Nsgok emberei praesentiajokban az helyek megborozdoltottanak [Záh TA; Mk V. VII/10].

kiszaggattat (jóságot) felosztat/szabdaltat; a dispune să fie împărțit; (Gut) aufteilen/zerstückeln lassen. 1662: a director acțiójára . . . Mikes Mihálynak, s mind a többinek mindenek ítéleti szerint való jóságokat is mindenütt excidáltatván, kiszaggattatván és másoknak conferálván, donálván, eladván [SKr 160–1].

kiszaggattathatik átv kitéptethetik; a putea fi smuls; ausgerissen werden können. 1662: Melly nagy istentelenségek ezelőtt kilenc-tíz esztendővel, ha gyökerestül ki nem szaggattathattanak is, de alkalmasint megbaboláztattanak vala, az istenes, jó előjáróknak mind fenyték-jek, s mind jó példaadások által [SKr 713].

kiszaggattatik 1. (házhely) felosztatik; a se împărți; (Hausgrund) ver/aufgeteilt werden. 1736: Meg mérvén peng az egész faluban az Bánffi részből álló falu helyet . . . szaggatatott és borozdoltatott ki 26 öreg ház hely [Záh TA; Mk V. VII/9].

2. (határrész) felosztatik/szabdaltatik; a se împărți; (Dorfflur) aufgeteilt/zerstückelt werden. 1810: A Mlgs Groff Teleki Mihály Ur, és Mlgs Exponensek rész Joszákok a volt hátar osztálykor együtt Szaggattattanak ki egy bizonyos részre, Táblákban, mind az majorság mind pedig a Szolgálat bérbeli Földekre nézve [Varsolc Sz; Ks 76 Conscr. 336].

kiszagol szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: a szóból ~ kigondol/főz; a născoci/scorni/plăsmui; ausklügeln/kochen. 1879: Őcséd abból a szóból, amit a te megerőltetett szegény agyvelődről mondtam, nem kevesebbet szagolt ki, mint: eszed romlását [PLev. 55 Petelei István Jakab Ödönhoz].

kiszakad 1. kireped; a crăpa; einen Riß bekommen, bersten. 1675: Bizony nagy erszénye szakad a németnek is ki, ezek^a is az nyereséggel újulnának [TML VII, 101–2 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz Váradpüspökiről. — ^aA bányák].

2. kitépődik; a fi smuls; (her)ausgerissen werden. 1591: Deliberatur. Myert hogy . . . c(on)stal, Minemeo ektelenwl gyalazta ez Beregzazi Mate, seot Nyelwewel maga sebhette tiztessegeben Az Istennek Ighyenek tolmachat az Actort, Azert meltatlansagert, teczik a' theorwennek hogy Azon Nyelve ky zakaggyon erette Akjwel vetkezet lelj pastora ellen [Kv; Tjk V/1. 103]. 1763: az udvaron egybe bonyolodván: a tépelődés közbe a' Both Andrásné inge a nyakából ki szakadott [Mv; Told. 16/51]. 1802: a' Gránátokat Nyakáról le szaggatván a' Földön el omlottak, s ha a' Szattlerné Nyakából ki nem szakadott volna, meg is fojlott volna [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

3. felszakad/reped; a crăpa; aufgerissen werden, aufplatzen. 1597: Az I erösse(n) hagigallia uala keöuekkel be, zidgia uala, s mo(n)dgia vala az A(ctor) Balint hadgy beket . . . megh ytte volt az I az Actornak az orchaiait, ugy Annjra hogy ki zakatt uala az orchaia [UzT 12/78].

4. vmi vhonnan leválik/kitörlik; a se rupe desprinziunde, a se desprinde; sich lostrennen, abspringen. 1598: Gergely Antalné ki veowe az chyuprott zattirabol es cote az feoldheoz megh hogy lagyas vala az feold nem mindenesteol romlek el chyak az hasatta zakada ky [Kv; Tjk V/1. 269–70]. 1759: Soka Vonyiszima Puskájának Sutuja ki szakadván homlokát egybe rontotta [F. szászújfalú BN; BK].

5. kiágazik/ömlik; a se ramifica; sich abzweigen/ (her)ausfließen. 1798: az maros Folyó vize kerülettyéből szakad ki egy réghi holt maros szakadék árok [Maros-sztkirály MT; EHA]. 1763: Az Falun fellyül az Várhegyi Malmon alól egy ága az Marosnak . . . ki szakadván a

Nagy Marosból, foly le Szent Anna felé [Udvarfva MT; EHA].

6. kiszármazik; a se trage, a coborî (din ...); stamnen. 1764: Meghala Inczédi Samuelné, Lészai Anna is ... az anyja volt Détari Sára. A Cserényi familiából szakadtott volt ki valami számuncája [RettE 169–70].

7. felfelé/kirüg; a se întinde (pină ...); aufwärts sich hinausdehnen/reichen. 1694/1764: A Falu Kis Tojánál a hegyre járo utig egy Láb föld, mely a hegyre hegyessen szakad ki [Királyfva KK; Told. 26].

8. (viz) kiárad/tör; a se revârsa; über die Ufer treten, hindurchdringen. 1590: Az Nadas paloian Alol Ahol az szanto feoldekre ky zakat az Nadas, eo keglmek lattassa meg [Kv; TanJk I/1. 136]. 1736: a Deberke pataka, meg-áradásakor valujából ki-szakadván a Notariuság után járo föld vége felé ... sok károkat téssen [Dés; Jk 465b]. 1764: a' ... porondos's berkes hely kö-zött apró árkok lévén, abból az Árokból mellyett Titt. Bálint György Vr ekével húzatott, kiszakadtott a Maros az említett apro árkokba [Vajdasztván MT; JHb IX/46].

9. ki/leválk; a se desprinde; sich ausscheiden/los-trennen. 1597: az Kozarway Lazlo Jozagabol zakada ky Ez az Jozagh [Kozárvár/Néma SzD; SLt BC. 6 Jakab Vitalius (60) jv vall.]. 1617: magat gondoluan azert Nagi Miklos hogi Zabo Janos keozelieb ualo uer uolna hozza es wtet illetve az az w ioszagabul szakadot uolna ky, minden peór patuar nekwl megh erezte Zabo Janosnak [Diós K; JHbK XXII/4]. 1633: az keörmeo(n)di Rezis az Thomorj Rezeből szakadot ky [M.nádas K; RLt 1]. 1725: Hát a' Krisán Jákob Háza, úgy Háza Útán való Retei és szántóföldei ki részéből szakadtak ki? Bölni részéből-é vagi másból? [Fejér m.; DobLev. I/110 vk]. 1762: Említett Araktol fogva mind edig az helyig a hol állunk egy darabb szakasztás berek volt melly is ... a Körtefáji határban lévő kis berek nevezetű berekből szakadat volt ki [Körtvélyfája MT; BálLt 87]. 1780: Tessek az Udvar előtt valo Patzalai rész ülés helyről ...

Jobbgyat el szállítani, mert ezis az Zugravitz lakta Patzalai Ház heiből szakadt ki nem régieb(en) [Nagylak AF; DobLev. III/544. 1b]. 1810: által adák ... egy Török buza földemet ... mely szakadat ki a Todor Voj-nuj örökségéből [Havad MT; Kp II. 89].

10. átv is vhonnan különválk; a se separa/despárti; sich ausscheiden. 1629: megis izentük Szeöcz Mihály-nak hogy ki fogja az menesbeöl mert nem eörizhetjük (:kijs fogta:) megh utuk (!) vala terengetni hogi ki szakada az menes keözzül [Mv; MvLt 290. 164a]. 1668: az első és titkosabb útból kiszakadánk, mert megölette az császár azt az embert [TML IV, 359 Rozsnyai Dávid Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból].

Szk: ~ a leke. 1582: En Immaron oly Nag keserw-segben vagiok ez Lucia miat az en zolgalo leaniam miat hog maid ky zakad a' lelkem [Kv; TJK IV/1. 39] * a lé-lek ~ belöle/a testéből. 1626: Azmikor Mattius Janos uramnak az lelek ki zakada az testibeöl en akkor ben va-lek [Maksa Hsz; HSzJP Lőrincz Balint (36) pp vall.]. 1762: reggel voltam a szegény bátyám Rettégi István uramnál azelőtt hogy a lélek kiszakadott belöle, az egyik kezének megmozdításával beszéllett [RettE 134].

11. vhonnan/vhova kikerül; a pleca undeva/de undeva; wegkommen. 1710: Kiszakadván onnan, a fejede-

lem neve alatt a budai vezért ... arra készítet, hogy Thökölyt fogassa s ölesse meg [CsH 162.–1681-re von. feljegyzés]. 1748: Czako Mihály még ifiuságáb(an) ide ki szakadtott, s Pappá lett [Désakna; LLt]. 1862: Alig más fél éve, hogy hazádból kiszakadtál s már kottsantva s hibáson ejtet a magyar szot [Kv; Újf 6 Újfalvi Sándor unokaöccséhez, Újfalvi Károlyhoz].

◇ Szk: egész reménysége ~ minden reménysége szer-tefoszlik; a se spulbera toate speranțele sale; alle Hoff-nungen js zerschlagen sich. 1705: a Cancellarian levők panaszkodnak, hogy Sziléziára adtanak volt assigna-tiót nekik, ott is a ső fundusából hogy felvehessék fizeté-seket, de ... ök még fel nem vehették. Mindazáltal a mostani szükségekben az urakat költség iránt nem bü-sítják, mindaddig valamig amonnan egész reménységek ki nem szakad [WIN I, 449].

kiszakadás kitépődés; smulgere; Herausreißen. 1582: Zekel margit ... vallia, hallottam hog Rengeo Anna ezt monda Igiarto Georgnek ... Az en haiamnak ki zaka-dasat nilwan meg Araniaztatom ez latorral [Kv; TJK IV/1. 69].

kiszakadhat vhonnan kiválhat; a putea ieși, a se putea separa; ausscheiden können. 1635: Azert eo keglk Birak Vr(aim) Tanacziul es vensegűl az Cizmiasiak kewansa-ganak nem engedhetnek, es semmi uton, hogy az Varga Czehbeol ki szakadhasanak, megh nem engedik [Kv; Céhír. I. 12 Kv tanácsának hat.].

kiszakadó kiágazó; care se ramifică; abzweigend. 1736: az I. ő kglme kapuja előtt a Kodor Uttzából ki-szakadó közönséges Uttza [Dés; Jk 205a].

kiszakadtott 1. kiágazott; ramificat; abgezweigt. 1732: Onnet fordulván arra az Arokra kin mostan az Arokból kj szakadott Viz, vagy Patak foly [Marossztkirály MT; Berz. 5. S. 50/2]. 1748: Udvarfalvi Várhegy felé fordulo határban(an) ... a Marosbol ki szakadott árokra, malmot akar erigálni és Czináltatni [Udvarfva MT; Ks 67. 48. 31]. 1766: az említett Maros folyo Vízéből Henter neve-zetű Gátnál ki szakadtott Maros árka [Náznánfva MT; EHA].

2. ki/levált; desprins; ausgeschieden, abgetrennt. 1757: Vagyon a Felső nevezetű Uttzában, a Falunak nap Kelet felől valo Szélyiben, a Faluból ki járo Mazai István nevezetű Sikátortól, ezen Curialisból ki szaka-dott ... hasonló fél Udvarház hely [Nagyvernye Mt; EHA]. 1767: Vagyon Vajda szent Iványon a Al-szezen edgy Gondos részéből ... ki szakadott Udvarhelyi szeg portio [T; JHb IX/55. —^aMT]. 1798: (Az) apro Bokros erdő nyilak szomszedgja Eszakról ... vgjan Mi-kola részéből kiszakadtott Erdő nyilak [Ádámos KK; JHb XIX/58].

3. elszármazott; plecat din locul de baștină; (von ir-gendwo) gekommen. 1646/1667: Gerend Keresztur-ráis^a szállott volt egy Gyulai al(ia)s Varga Pál nevű Si-ketfalvi Bako jóságbol ki szakadtott Ifju legény [Si-ketfva MT; Ks NN25. —^aTA].

kiszakadozik 1. kihulladozik; a se desprinde/desface rind pe rind; nach und nach herausfallen. 1593: Az also nag hazban az kemencze mellet egi darab helien hogi az

keo falnak egi darabia kj zakadozot uolt, hagi meg chinaltattam Attam Keomiús Andrasnak f—d 10 [Kv; Szám. 5/XX. 132]. 1757: a Malomnak egész oldalai a Kapsokból, és heveder fáiból ki szakadozván a Viz felé meg indult állapotja, hogy ha nem corrigaltatik az egész Köpadotis magával a Vizben huzza [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129].

2. ki/leválik; a se detaşa/desprinde; sich ausscheiden/abtrennen. 1717: az Mindszenti részből mitsoda részek szakadoztak ki? [Dob.; WassLt vk].

kiszakaszt 1. kiszaggat/tép; a smulge rupind; ausreißen/zupfen. 1598: az vonakodasba kj zakasztak mentemet niaka(m)búl [Uszt 13/34]. 1733: az Mentejet nyakából ki szakasztván el vóttek [Dés; Jk]. 1774: alkalmatosságom lévén, a könyvből szakasztatta ki ezt az darabatska berket a víz [Körtvélyfája MT; BálLt 87].

2. elszaggat/szakaszt; a desprinde/detaşa wegschwenmen/reißen. 1746: A Küküllőből ki szakadtott ér viz az Aszszony eő Nagjsága széna fűv helyéből is szakasztott ki, és most is mossa azon széna fűv helyét [Ádamos KK; JHb XIX/6]. 1762: a . . . berekből szakasztatta ki ezt az darabatska berket a víz [Körtvélyfája MT; BálLt 87].

3. kiasít/repeszt; a despica; herausreißen/brechen. 1647: Gagia Gaspar fejében vagha cziakanniat az megh holt legenynek . . . es oda menue(n), megh tapasztat(m) az holt legenynek az fejet tehát egy darab cziontot kj szakasztot az feje cziontiából [Kv; TJK VIII/4. 210].

4. ilan kiárad/önt; a se revärsa; austreten, überfluten. 1770: tudom is, hogy a Viz a Malmon felyül a gátanak magassága mián ki szakasztott vala, s . . . azért alább bocsátották a malmot s a gátot, hogy többször ottan ki ne szakasztana a víz [Királyfva KK; JHb LXVII/91].

5. ki/különvesz; a scoate/lua; herausnehmen. 1695: A Kolosvári Dezma Csűrben esendő minden szalma peng Quartas és Malombiro Uraimé legyen, ugy mindazonaltal, hogy a' Szalmából annyit kel ki szakasztani, a' menyí pro tempore kívántatik az Ecclesia szükségére [Kv; SRE 35]. 1768: Az Isten Tövisse nevezetű helységben amely Gyümöls Fák abban vagynak mikor az Isten termost ad rajta annak Gyümöls fel osztassék vagy ha ugy tettzik meg edgyezésből adgyák el és amit abból percipiálnak a Possessorok(na)k ratáját ki szakasztvan a többi fordítsák Falu szükségire [Ákosfva MT; EHA]. 1814: ezenn vagyonnyait könnyű volt Tiszteletes Uramnak szerezni, mert minden Esztendőben egy egy Asztag Buzát, egy egy Kalongya Szénat és egy egy Hiu Török-Buzát ki szakaszt a' Grofnéjéből, s eze ket pénzé tévén könnyű Gazdagulni [Banyica K; BfR 117/1 Mester Vaszilie (60) col. vall.]. 1860: Halálom után azonnal Létzfalvi Bitai Lászlótól való Létzfalvi Bitai Vilmos nevű természetes fiannak részére 1000 egyezer osztrák értékű forintot, kész pénzben az én hagyaték tömegéből szakaszszanak ki [Kv; Végr.].

6. átv is ki/különválaszt; a alege (din . . .); (her)auswählen. 1638: ez az Bőite Janos fiaczkaja ki szakaszt az eőkreök közül az eő eőkreöket [Mv; MvLt 291. 149b]. 1690: még virattig az Tholdalagi Andras Uram sertesinek az kosárára ra mentenek, az erdőre, onnét behajították az faluban, hetet kiszakasztottak belőlle, csak potentiose el hajták [Szótelke SzD; SLt KL. 28 Maraci Pe-

ter (36) jb vall.]. 1710 k.: mintha az Isten a maga isteni jóságából szakasztott volna ki és abból adott volna minden teremtetett állatnak [BÖn. 455].

7. (vmiből vmennyit) kiszakít; a desprinde; (eine bestimmte Menge aus etw.) herausreißen/absondern. 1580: (Ha) valamikor valamely iozagh diuisiora ozlasra Megie(n) . . . Az adossagot ky az iozagon Marha(n) Vagion Az közbel ky kel deputalny minde(n) ozlas elot Annak vtanna ha ket fele harmadot kel ky zakasztany [Kv; TanJk V/3. 227b]. 1602: az wizre Jaro wtat eoswent regen az botos andras eoreoksegebeol zakasztotak wolt ki, kin botos Barabasek Jartak az wizre ala [Uszt 17/20 Kedej Demeter (75) Drabant medeseri vall.]. 1694: az mely darab cseglyet az üdösbik Vas György Ur(am) földéből az Buttyán Tos lábbul ki szakasztottak jutot Haller részre [Mezőmés TA; WassLt]. 1724: (Az erdőt) ezen Vingárdi határból szakasztották ki [Vingárd AF; JHb XXVII/2]. 1732: a Csűrös kertben . . . bal kéz felől gyalog kertel szakasztottanak ki téli okolnak való helyet marhák számára [Nagyiklód/Szentjakab SzD; TSb 51]. 1792: Ezen két Törökbuza földbe vagyon ki szakasztva, a kender föld is erre a' fordulora, vagy is határra [Márkod MT; MMatr. 453]. 1801: ezen darab földet, még az én gyereki koromban Uttzának szakasztották volt ki a Mlgos Possessoratustol [F.szöcs SzD; TKI].

8. kiágaztat/vezet; a devia parțial; ausführen. 1734: Valaki a' Tokban menő vagy szolgáló vízi folyamatotokát maga hasznára ki szakasztva, el vészi avagy pedig azok körül valami bontakozást szerzene, ugy hogy a'Toban Slyámat mosna bé, az olyan 12 forint bírságban inkurrállyon [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

9. kb. kijelöl; a desemna; bestimmen, festlegen. 1768: Hogy a' Verős kovátsok(na)k egyenlő Futtatások és Mivelések lehessen, minden Esztendőből XII. Heteket a' Bánya Műre ki szakasztván . . . a' Bánya Mű után esendő napok, ragasztassanak az el mult két Karáson közt esett Csonka Héthez [Torockó; TLev. 8/12]. 1803: az Osztyalos Biztosság . . . a' tisztelt Mlgos Báro Al-peres Urat a' Nova Sessiókbanis, valamint szintén egyéb Extra villanumokban, fele részének iteli, s mindazokból, ezen fele részes voltához képest fogja ratáját ki szakasztani [Torda; JHb XIII/68].

Ha. 1746: ki szakasztattuk [Mezőbodon TA; JHb XI/29 Tomai László kijegyzése]. 1800: ki szakasztattunk [Backamadaras MT; Hr 1/40].

kiszakasztandó (vmiből, vmennyi) kiszakítandó; care urmează să fie desprins/detaşat; (aus etw.) abzusondern/zutrennend. 1590: Az Also Espotaly mester zol walamy kiwaltkeppen Birható kj zakaszt(n)do zena fw feleol [Kv; TanJk I/1. 128]. 1804: Hogy mindenik osztozo Testvér s azok(na)k maradéki tudhassák itten Szent Imrén ezen osztózás által ki szakasztott és szakasztando radícalis Nyilakot helyyesnek és Törvényesnek itelte az Arbitrativum Forum, hogy a Zejk Joszágról szollo osztály levél ezen munkában a felek jóvendőbeli bátorságokra nézve per extensum be irassék [Szentimre AF; DobLev. IV/874. 4a].

kiszakasztás kiszakítás; desprindere, detaşare; Absonderung, Herausreißen. 1738: Ezen becsülletes

atyánkfiak(na)k pedig magok részek(ne)k ki szakasztására 's osztására exmittáltatn(a)k 's authoráltatn(a)k mostanis, Hadnagy és Osztó bírák atyánkfiak ő kglmek [Dés; Jk 500a]. 1768: Az hat Gyermek között, hat Caput Bonorumnak ki szakasztása, melly szerint légyen a Nyilak(na)k proportionálása [Mv; Ks 19/I. 6-hoz]. 1829: Kedves Sogor Vram nem régen hozzám intézet válaszó levelében azt írta, hogy a Paraján rétye fel mérés szerént való ki szakasztására az Kedves Eötsém Sigót el küldi [Asszonynepe AF; DobLev. V/1122. 1b Borbereký József Dobolyi Zsigmondhoz]. 1839: Meg hatalmazam ennél fogva Nütz Danyila Hajdumat hogy Kalina Nikitát a' 3 ~ harm Szekerre való rétnék ki szakasztására rea szorította [A.szentmihályfva TA; Bosla. B. Miska Ferenc nyil.]

kiszakasztat (vmiből vmennyit) kiszakított; a dispune sã fie desprins; (aus einer Sache etw.) herausreißen lassen. 1599: Poch Janosnak Akkorban vala minth egy zaz harmincz eokre, egycher ki zakaztata benne veleonk Poch János hatwanigh valot a' Jowayban [Kv; TJk VI/1. 300]. 1798: tartozik a Pignataria Groffné Asszony ó Exja az ezen most Zalogba adott Jozsag után jutando részt, a maga tulajdon részétől meg különböztetve, az Antiqua Sessiók száma szerént különösön ki szakasztatni [Kv; JHb VI/19]. 1803: köteleztetett Ő Excellja a' Motsi Articularis Subdivisio alkalmatosságával ... a' köz osztattlanból juttatando Részt a' maga tulajdon részétől meg különböztettni, és különösön ki szakasztatni [Kv; JHb VI/21].

kiszakasztatik 1. (vmiből vmennyi) kiszakíttatik; a fi desprins; (aus einer Sache etw.) abgetrennt/gesondert werden. 1587: Aminemeo Czikkelek per limitatione(m) ky zakaztatnak, Azok soha megh se kazaltathassanak, hanem erdeó Neuesre hagyattassanak [Kv; TanJk I/1. 53]. 1735: Ezen Andits Gödrén(e)k osztályából is ... szakasztatott ki a T. Mákoli (!) részre [Szentjakab TA; DobLev. I/160. 8]. 1768: mitsoda Curialis, és Udvarház helye ki Szomszedságaiban, mekkora quantitasu szakasztatott ki? [T; Ks 8. XXI. 36 vk]. 1794: A Reformata Ekklesiának Canonica Portio ki szakasztassék [Bagó AF; DobLev. IV/739. 4b]. 1807: Meg kívánnak azért a Practendens Felperesek hogi a fenn elé számlált külső és belső Jngo és Ingatlan Jokból való Competens részek ki szakasztassanak [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1840: ezen Házbeli rész egyenesen szakasztassék ki és az adattassék tulajdon birtokában [Kv; Végr.].

2. (vmiből vmennyi) kitöretik/tépetik; a fi smuls; (aus einer Sache etw.) herausgerissen werden. 1662: Az Aranyos-bástyának is pedig kőfala egynéhány ölnyi szélességűven nagyon kihalasztatván és szakasztatván a várra öt helyen való törés és rés s kapu nyitattott vala [SKR 606].

3. kiválasztatik; a fi ales; ausgewählt werden. 1735: hét vasas szekerek közül kettő nem is a' jova s nem is az alább valója a Mgs Urfinak ó Ng(na)k kiszakasztatván [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc].

4. kijelöltetik; a fi desernat; bestimmt werden. A. helyre von.; referitor la spațiu; in bezug auf den Ort: 1833: úgy találuk, hogy azon Oculált Hely éppen a Hátárszélben több Birtokosoké lévén a Városnak nagy in-

comodumára lenne ha olyan távol szakasztatnék ki a Téglavető hely [Dés; DLt 904/1831].

B. időre von.; referitor la timp; in bezug auf die Zeit. 1802: Ilyés György asztalos tsak a Törvényes időben a' mely a mester embereknek ki szakasztatott tartozik eő Nagyságoknak dolgozni [Ne; Incz. XII. 1.].

5. kb. (összeg) kivétetik; a fi scos; (Geldsumme) herausgenommen werden. 1781: (Az alapítvány) Interesse Capitalissá tetetessék az Erdő Sz. Györgyi Református Mesternek az Erdő Sz. Györgyi Mater, és Havadtői Filialis Ekkliában lévő Református Gyermekek szorgalmatos, jo tanításáért valami rész fizetés ki szakasztassék esztendőnként [MMatr 487 özv. gr. Rédei Zsigmondné br. Vesselényi Kata nyil.].

6. vkinek igaza ~ vkinek igaza megállapíttatik; a fi stabilit dreptate cuiva; js Recht festgestellt werden. 1816: leg Törvényesebben lenne az ezen Praediumhoz tartazo igaz vereket, ki keresni, azok között Törvényes osztajt tenni annal fogva a belőle meltatlanul részesuletet ki rekeszteni, így kinek kinek, igazza ki szakasztatnak [Kövend TA; Borb. II Gál Sigmund ns nyil.].

kiszakasztatlan kiszakítatlan, elkülönítetlen; nedesprins, nedetaşat; nicht abgesondert/herausgerissen. 1810: A Meltóságos Exponenseknek ezen Faluban Vagyon egy ós örökös . Groff Teleki Mihály Ur ó Nagyságával közös még kiszakasztatlan Curialis Helyek [Varsolc Sz; Ks 76 Conscr. 327].

kiszakasztatott 1. kiszakítódott/tépődött; desprins (din ...); ausgerissen. 1699: a' teslatol kiszakasztatott 2 ökör kárt tett eő kmeak a' buzajaba(n), ugyan azert mentem oda hogy megnezeltesse(m) ha vane kara vagy nincs [Dés; Jk 295a].

2. kiszakított, elkülönített; desprins, detaşat; abgesondert/getrennt. 1677: Mező Madarosi Zalogos Udvarházul ki Szakasztot Nemes ház hely három; jobbágy ház hely negy [Mezőmadaras MT; Borb. II.]. 1757: Vagyon a Csűrös Kert a régi végiből ki szakasztatott Akoly kertel, mely most a Csűrös Kertel egyben foglaltatvan egy Contignitásban vagyon, nem lévén semmi Kert Közötte [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. 1802: az Néhai Edes Atyam(na)k adatott vagy jutott Avi(t)calis Curiabol ki szakasztatott Sessiok Curiamhoz reapicaltassanak [M.zsombor K; Somb. II].

Ha. 1814: kiszakasztatatt [Pusztakamarás K; CU].

kiszakaszthat 1. (vmiből, vmennyit) kiszakíthat; a putea desprinde (din ...); (aus einer Sache eine bestimmte Menge) ausreißen können. 1767: mindenik Falunak és Possessor Vraknak a maga rátáját ki nem szakaszthatnak^a ... addig mig Nyomásban szabadulván a határ genuine fel osztanak [Nyíres Sz; TKhf 21/19 vall. — ^a A peres határból].

2. átv kitéphet; a putea smulge; (her)ausreißen können. 1710 k.: Mert ez annak az Isten hármaz zabolájának, melyeket az ördög soha az emberi nemzetség szájából ki nem szakaszthatott, egyike [BÖn. 427].

kiszakasztódik kb. elkülönítettetik; a fi separat; abgesondert werden. 1827: Mint hogy ... a' néhai Dobollyi Josef és István urak magtalanul haláloztak el az Exponens ... kívánnya a' maga részit törvényes osztály al-

tal ki szakasztodni mindazon N. Enyedi Jokbol azoknak haszon vetelekkel edgyüt [Ne; DobLev. V/1117. 1a].

Ha. 1765: ki szakasztodatt [Vingárd AF; MúzRa-dák].

kizakasztott kiszakított, elkülönített; separat, des-pärjt; (her)ausgerissen, abgesondert. 1675: Mezo madarasi Zalagos Vdvar haztul ki szakasztot nemes haz hely negi az melyen jobbagiok lak(na)k [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1677: Ki szakasztott Szanto Földeket, és kászalo Füüeket a Faluetol Tüdczé? [T; JHbK XXIV/23 vk]. 1761: két házbol, s közöttök lévő egy pitvarból, és ugián azon Pitvarbol ki szakasztott Kémény alatt lévő Boltotskákbol álló . . . vdvarház [Spring AF; JHbK LVIII/1. 499]. 1779: (A földet) Nagy Ferencz el attá . . . abbol ki Szakasztat ház helyjel együt Palfi Ferencz(ne)k [Mezőbánd MT; MbK X. 54]. 1827: ezen ki Szomszédolt fél hold Szánto földnek az Eszak felől való végét mellj most az uttza Sorában vagián el Szakosztván egy három Singes öllel meg mérván ezen ki Szakosztatt . . . fél hold földnek a végét . . . adá . . . Hajdu István Uramnak [Asz; Borb. I Várfalvi Fodor Sámuel ns nyil.]. **Ha.** 1778: Kizakasztatt [Csicsómihályfva SzD; LLt 34/16]. 1820: kiszakasztatt [Ne; DobLev. V/1039].

kiszalad 1. kifut; a fugi afará; hinauslaufen. 1568: Mattyas Lazlo kenyez fassus (est), Ezt tudom hogy pasco demeternek az attya . . . az Coloswary Torombol zókúe zaladoth ky [Kv; TJK III/1. 180]. 1572: Balint Lakatos Peter fia, Azt vallia hogy . . . Azon mynd fely Indwltatnak es az ki hozzá ter vol^a veryk vonzak vegre ky zalad az hazbol zabliaiat ky rantya [Kv; TJK III/3. 25. — ^aEgy Gáspár nevű legényhez]. 1593: Anna azzoni Kadas Matiasne vallia: Nem lattam mikor az Inast verte zeoch Pal, hanem . . . az Inas haiadon feouel zalada ki onnan [Kv; TJK V/1. 407]. 1604: Egikor haborgatni kezdek az mi ökrwnket a töbi, mi(n)t hagi töbzer ot ne(m) halt wa- la kys Zaladot wala benek [Kede U; UszT 77a]. 1762: én pedig a setétb(en) ki szaladtam a kapun [Branyicska H; JHb XXXV/51. 11]. 1786: en pedig láttam magamis az Fogadot hogy ki szaladott az Hazbol [Hidvég MT; Gyl. Kotsis Stefán (39) vall.]. 1812: a Groff erőssen meg ijedvén a' kis palotára nyilo ajton kiszaladott [Hé- derfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.].

2. futva menekül; a fugi (de undeva); (eilends) flie- hen. 1640: Molnár Mihály . . . fassus est . . . Meggyes- falván túl találám én ezt az Gyulai Annókot s kérdém, hogy hova megyen, s monda, hogy mi csak alig szala- dánk ki az városról, hogy meg ne fogjanak bennünket [Mv; MvLt 291. 233a–51a átírásban]. 1655: Mikor en Brassoban Szolgalok uala . . . az Brassay piaczon megh ismérém Kalmár Balintott hogy Gyergyobol ualo uolna megh beszelle hogy có egy Inghben labraualo- ban szaladott ki az Lazar Istuan V(ram) Uduarabol [LLt Kérchy (!) Andrasne Szent Miklosi Elizabeth (30) ns vall.]. 1658/1799: az sokaságú török, tatár Havas- földét elrabolván . . . az moldovai Stephán vajda is ki- szaladott Csikba [Mv; EM XVIII, 451]. 1710 k.: And- reas Leyard . . . árújában már sokat eladtam volt . . . a többit Sebenbe vitte s adta, és maga alig szalada ki az országból [BÖN. 931]. 1784: az Udvar Biro közüllök lo hátón ki szaladván az Fő Biro . . . edgyik Inassa lótt utánna [Bánpataka H; JHb XXXI/51. 12].

3. kimenekül; a fugi/scăpa; (her/hinaus) flüchten. 1603: Chiwka Gergelj vallia: Hallottam varga Ja- nosne feleol . . . hogy az var alatt walo malomba lopot volt liztet, kiert lanczra is teottek volt, s az ablakon zala- dot kys [Kv; TJK VI/1. 689].

Szk: ~ a kezéből/a keze közül. 1724: Pekri a Kamará- ba be húzta, hivta, ott küszködött a Lean(ny)(a)l . . . ő erővel keze közül ki Szalatt [MT; BK. Halmágyi István (24) ns vall.]. 1764: ki indulván Udvaráról Szentkuletz Juon ki szaladott a kezekből [Polyán H; JHb XXXII/37].

4. (járművön) sebtében kimegy; a pleca undeva în grabă (cu un vehicul); eilends hinausfahren. 1879: mi- előtt elutaztam, ki akartunk szaladni Madarasra^a, de nem voltunk vele szerencsések [PLev. 59 Petelei István Jakab Ödönhöz. — ^aMT].

5. kirepül; a zbura afară; (hin)ausfliegen. 1574: Zep Balas Takach Antal zolgaia Azt vallia hogy az vra Egy- kor megh leot volna valahonát, az felesége panazolko- dik volt hagi három galambia ky zaladot volt [Kv; TJK III/3. 405].

6. a lélek ~ a szájából kileheli lelkét; a-și da suflatul; die Seele/das Leben aushauchen/atmen. 1667/1778: Mi- kor peng ezeket mondá a' szegény Aszszony ép elmével Lévéen mind addig, mig a Lélek ki szalada a szájából [Told. Trans. 229].

kiszaladhat 1. kifuthat; a putea fugi afară; hinaus- laufen können. 1584: Fodor Jstwanne Catalin vallia, Es- ten vosarnap vala a' haborusagh de a' fenyegetest Nem veottem ezembe . . . latta hogy aligh zaladhatot kj Jsac Peterne a' hazbol [Kv; TJK IV/1. 209].

2. vki kezéből ~ vki kezéből kimenekülhet/szabadul- hat; a putea scăpa din mîinile cuiva; aus js Hand befreit werden/loskommen können. 1751: a Mestert az Szöllő hegib(en) Vándor Juon rutul megh verte vérit ki ontotta és ha mások oltalmazó segítségse által kezéből ki nem szaladhatott volna talam megis ölte volna [Balázstelke KK; IB. Petrus Deák (43) jb vall.].

3. vhonnan kikerülhet; a putea ieși (de undeva); (von irgendwo) hinausgelangen können. 1659: A szekeres lo- vak vételében tehetségem szerént szorgalmatoskodom, csak innét szaladhasak ki [TML I, 417–8 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

kiszaladozik 1. ki-kifut/szalad; a fugi afară în repeta- te rînduri; öfters/wiederholt hinauslaufen. 1766: sokan kiis szaladozánk s hallók a Puska ropogást, látánk Kardvillogást [Kökös Hsz; Kp I. 234 St. Falka (35) lo- vas kat. vall.].

2. szertefutkos; a fugi în toate părțile; auseinander- laufen. 1710: Sebenbe az pestisbe . . . 24 ora alatt két háztól 10 em<ber> holt ki . . . az Urak és Fő Rendek, az kitől melyre lehetett ki Szaladozta(na)k [Illyefva Hsz; ApLt 2 Ghidoffalvi Gábor Apor Péterhez].

kiszálal (java) szálákat kivág; a rări o pădure tăind copacii (cei mai frumosi); (das beste) Langholz fäl- len/aushausen. 1581: Az faknak peng el adassat e kep- pe(n) Rendeltek hogy a' hol io Az Erdeo hozzaba 20 Ru- dat zelybe 8 Rwdat Aggianak, Ahun pedig ky zaloltak az Iowat abba teobbecheynt aggianak [Kv; TanJk V/3. 237a]. 1586: az felekiek az varosnak Mind ez oraigla(n)

Nagy kart teottek ... az varos Erdeyet ky zallaltak ky vagtak es lrtottak [Kv; i. h. 1/1. 26]. 1774: Most láttuk hogy erősen ki van szálolva^a ... de ki vágta s hordotta mi nem láttuk [O.léta TA; JHbB 375. — ^aAz erdő]. 1827: a mészköiek fejszésen és kötellel fel készülve nem tsak a levágott ölekből sott a vágatlan erdőből is a Fának javát ki szálolván erőszakosan horgyák [Mészkö TA; Mészköi lev.] | a Mészköiek Tolvaj módon mind el hordottak^a és a javát ki száloltak [Szind TA; i. h. — ^aA fát].

kiszálltatik kb. (erdő) kiritkittatik; a fi rárít (o pādure); gelichtet werden. 1841: 37. olyan szálfák vágatattak le, a melyek nem valának le vágandók, a veszsőknéki ... az erdő közül kellett ki szálaltatniok [Bács K/Km; KmULev. 3] | az előre már felszámított szükséges fa késő ősztől fogva tavasz kezdetéig ... lassanként terjeszkedve oly vigyázattal száloltassék ki, hogy a' fenn maradó fák a' lehetőségig egyenlő távolságban maradjanak [Nyárádsztanna MT; LLt].

kiszalaszt 1. vkit kifutni enged/hagy; a lása pe cineva sã fugã afarã; jn (her/hin)auslaufen lassen. 1570: Barbara vxor Stephani Pechy . fassa est nytwa wolt az Andras vram kapwia es latta hogy egy gyermeketh szalaszhottak ky az Boltbol sykatwa [Kv; TJK III/2. 41]. 1591: Mikor ezen keozbe az Eottues legint ki zalaztotak volna, az Aiton, az megh holt legini nem elegenduen elebbeli verekedeseuel, fegiueres kezzel vtanna indult es p(ro)sequalta [Kv; TJK V/1. 175].

2. vkit futásra kényszerít; a obliga pe cineva sã fugã de undeva; jn in die Flucht schlagen. 1710 k.: ezen esztendőben nyárban bėjöve Rákóczi feles haddal Magyarországból, Barcsait kiüzé s kiszalasztá Erdélyből Törökországba [BÖn. 554].

kiszáll 1. járműből leszáll; a coborí, a se da jos (dintr-un vehicul); aussteigen. 1619: az kocsisok ugy kezdék hordozni az szekeret, hogy szinte eldől vala. En kiszállván . az szekeret tartom vala [BTN² 221]. 1672: Enchusáb(an) volta(m) ki szálván az hajorol, igen szép hely, az Tenger alluálly a falát [PatN 1a]. 1784: Csáki György is ki szálla a szánbul [Béta U; IB. Agilis Kisseb Széjes István (32) vall.]. 1823-1830: Ha vagy kis oldalos vagy lejtős utat láttak, akkor kiszállott az hintóból^a, a vezetéki lovára ült [FogE 152. — ^aGr. Bethlen Pál generális].

2. táborba száll; a merge la luptã, a sta în tabără; lagern, ins Feld ziehen. 1565: Onnat király^a indula Szakmár alá; melyet a németek hogy megértének, Szakmáról kiszállának a Tisza mellé egy szigetre [ETA I, 24 BS. — ^aJános Zsigmond]. 1614: Szinte Szent Mihály-napba kiszállának oztán Brassóból az haddal Géczy András és Fejér Mihály ... s Báthori Gáborra indulának^a [BTN² 61. — ^a1612-ben].

Szk: ~ *kantonirungba* táborba száll. 1770: I-ma Julii a Bethlen regimentje Jádhoz Beszterce vidékin kiszálla kantonirungba [RettE 237] * ~ *a mezőre 'ua'* 1700: az eo Flge ez Hazában lévő Militiaja Mlgs G(ene)ralis Rabutin Urammal eo Kglmével valo meg egyezésünkéből Qvártélyából mezőre fog ki szállani Regimentenként, ki elebb, ki hatrább [UszLt IX. 77. 9 gub.]. 1705: Innen is az generál ezer szászt kíván fegyverrel, ha kiszáll a mezőre [WIN I, 581]. 1710: Apafi Mihály fejedelem ... meg-

izeni a fővezérnek, szálljon ki a mezőre a hadakkal, mert a németek táborra erős és jó készüllettel van [CsH 172.-1683-ra von. feljegyzés] * *sátor alá ~ 'ua'*. 1662: Azhová maga is személye szerént udvari fizetett hadaival, magyar és német s személy gyalogjaival ... sátor alá kiszállott vala [SKr 337] * *táborba ~* 1662: Ali passa midőn már igen nagy néppel, ... minden órán indulhatna Tömösvártul, a fejedelem is az ország népével s fizetett hadaival Marosúvárhoz táborba kiszállott vala [SKr 652].

3. el/kiköltözik; a se muta; verziehen, übersiedeln. 1640: Az kik Attyok, avagy Attyafia coróksegeröl Uy es pasit helyre kiszaluan, Uy hazat epitenek ... az Eskőttek relatioia szer(ent) 4. Esztendeigh ualo szabadsaga uagyon, hogy ab Antiquo, sem Adoual, sem szolgallattal nem tartoznak uolna [Betlen F; UC 14/48. 17]. 1712: némely helyeken megis szűnt az pestis s fel is szabadultak az helyeknek némely részei, némely helyeken pedig most kezdődik ... az mint hogy már Beszterczére is belé esett, s az praesidiu(m)is ... ki szállott belőle [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. 1731: eött avagy hatt esztendeje egy pap csinált Házot, Csűrt azon helyre, az ki Szálván belőle a falu Múntján Mátét Szalitotta belé [Szőkefa KK; Ks 83].

4. partra száll; a debarca; landen. 1619: Man Ogli ... Szeff Oglival ... megbékéltek, Szeff Ogli ... ki hadta szállani Man Oglt az tengerről. És hogy kiszállott csak megmondta az hispánusoknak, hogy tartsátok dojgotokat, mert én az én atyámfiaival megbékéltem [BTN² 320].

5. hivatalos kiszállásra megy; a descinde, a se deplasa la fața locului; eine amtliche Besichtigung vornehmen. 1668: Kérem szeretettel, siessen hozzám júni, ha lehet kedden, mert az circálásra hettfü (!) szállanak ki [TML IV, 391 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Boncidiárol]. 1716: ugy hiszem Ispány vram is é Héten ki szall az Falukra [Széplak KK; Ks 95 Horváth Boldizsár lev.]. 1765: (A commissarius) ugy is practizálta dolgát, hogy mikor a Militaris Esztendő kezdetin az uj Birora az uj quantumért, az emeritus Birora pedig az Restantiaért ki szállott edgyik Birora egy Executort a másakra mást szállított [Kisened AF; Eszt-Mk Vall. 284]. 1818: Mostan midőn még ugy látom, hogy az Urak a' Vármegye Rendei meg szollításokra, a' kívánt végre^a ki nem Szállottanak, Szükségesnek találtam az Urakat ujjabban is mint a' Vármegyének feje meg Szollittani ... hogy azon Szent tzel elérésére, haladék nélkül ki rendelt Processus-saikban szállyanak ki [Ne; DobLev. V/101. 9. — ^aAz árvaszék bírái fizetésének biztosítására szükséges gyűjtés-re]. 1853: az állam költsönt egy 3 nap alatt (így!) ha bé nem fizettyük katonai executio száll ki [Pálfa U; Pf Illyés Péter főbíró Pálfi Lajoshoz].

Szk: *investigációra ~*. 1765: Mostani Fő Biró Kornis Gábor Uram engemet Bessenyei Istvánt ... Sardi Daniel vrammal együtt denominált vala a kérdésben forgó Investigatoria ... mely szerint haladék, és minden excusatio nélkül szálunk ki az Invesztigatoria [M. borosbocsárd AF; Eszt-Mk Vall. 240].

6. elpárolog; a se evaporar; verdunsten. 1731: fü az oldalakon elég van de a réteken igen igen roszz van ugy hogy vagy kettőt nemis hiszem hogy meg kaszáltathasunk ha nem ha az mig az Többit el Vegezzük addig az viz ki száll belőle es valami fuvecske epulne benne utollyára [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.].

7. megszűnik; a înceta/conteni/sfîrî; aufhören. 1592: Enneke(m) vezegesen volt te veled Jamborok keozotunk Mindeneket Jo Moddal el vezegtek Mindenek My keozwllwnk kj zallo<tta>k [UszT].

Szk: egyenletlenség ~. 1711/1792: Etzken Miklos Uramnak botsáta kezure egy Sessiot Etzken András Uram, és Felesége . és ezek így meg levén minden eddig Etzken András Uram Felesége és Miklos Déák Uram között meg lett, és gyarolagból vagy szánszándokból esett egyenletlenség ki szálla [Albis Hsz; BLv. 33 Transs.] * *gyűlölség* ~. 1652: Mivel pedig le(n) most ő kglmek a' mint lattuk egy mass között felette nagy vizsgálodasba(n) es egyenetle(n)ségben vagynak hogy minde(n) gyűlölség versenges ki szálljon köszülőlk, ugya(n) most mi előttünk adgjak be keszeket mind nekünk s mind egymasnak; hogy minde(n) egy mast ellen valo rankort gyűlölséget le tesznek [Kv; KvRLt X. A. I] * *inkonveniencia* ~. 1666: Ezekén kjül minden nemő In-Conuenjentiak az Jozsagh dologból Eő kglmek keőzül, ki szállának Es Annyhilalodnak mindenek az Eddegh Valok [Altörja Hsz; Borb. I] * *kontroverzia* ~. 1742: Lévén acris concertatio a' Gidofalvi^a Ecclesia között es Martonosi Fotosi^a ket ag Ecclesia között regtől fogva előnkben jöven mi előttünk így^c paciscalanak . . . es így minden controversia ki szálla ő kglmek közül [SVJk. — ^ab Hsz. ^cA rész. szerint] * *perpatvar* ~. 1591: Tönek my előttünk Illyen vegezest hogy . . . mynden perpatvar eo kozzwlok: ky szallyon [Msz; BálLt 89] * *törvénytelenség* ~. 1670/1740: Homorod Sz: Palon lako emberek . . . az egesz telyes Falu minden rendek valakik ot lakos és Birós Emberek és a Tekintetes és Nem(ze)t(es) Urak . . . ez ide alább megirt dologban meg bírálának és tönek mű előttünk egygyező értelemről egész Falustol ilyen végezésekert, hogy minden törvénytelenség ki szályon a Sz Páliak közül [Homoródsztpál U; WLt] * *versengés* ~ → *gyűlölség* ~.

8. átv kilép; a iesi; (him)austreren. 1803 u.: száljan akár ki a világ Piatzára ugy a mint én Ifjan kiszálltam és próbálja mire mehet, s mit szerezhet [DobLev. IV/864].

9. kb. leszámítódik; a fi scăzut; abgerechnet werden. 1589: Keöuetkezyk Az Het Boroknak ky oztogatassa Rend zerint . . . Dragümernek Also-tyllen^a Attunk. Also fylen egy Altalag bor volt merwe az Akoual 52 veder zalot ky Belole 3 weder, es 5 weder Sepró Marat 44 weder [Kv; Szám. 4/XII. 4-5. — ^aTA]. 1726: Vagion . . . a Szászok Ösvenyenél circ. 12 vekás^a az mellyet ugj adott volt oda néhai Albert Györgj hogj mikor vetes leszen benne mindenkor tiz pénz szallyon ki a zallogjabol, már azt nem tudom mennyi szallott ki, mert nem vetették egy néhány esztendőkbén [Gogánváralja KK; BálLt 86. — ^aSzántófeld].

kiszállás 1. kb. kimenés/menet; iesire; Ausgang. 1676: Vagion az Alt^a vizenek kett felöl valo szelin az ki szalosra alkalmaztatott kett darab hidlas [Fog.; UF II, 745. — ^aÉrtsd: Olt].

2. kb. táborba menetel/szállás; plecare la luptă; ins Feld Ziehen. 1662: Váradí, káljai kapitányoknak Kaba városához kiszállások | mind csak a táborban a vezér^a ellen való kiszállásról, annak helyéről s módjáról vagyon a szóbeszéd, tanácskozás [SKr 528, 533. — ^aSzejdí pasa].

3. helyszíni hivatalos kivizsgálás; descindere; amtliche Besichtigung (an Ort und Stelle). 1847: vagyk bátor a méltóságos királyi uradalmi igazgatósággal közölni, hogy . . . méltóztat a királyi uradalmi igazgatóság oly hathatós rendelést intézni el az illető kerületi kamarai tiszt urakhoz . . . hogy mindazon lehető büntényeket, miket eddigelő Varga Katalin ellen észrevettek, kiszállásunk alkalmával elegendőleg bebizonyíthatni teljes igyekezettel légyenek [VKp 180 Tövissi Gergely szb kezével].

kiszállhat 1. (járműből) kiléphet; a putea cobori (dintr-un vehicul); aussteigen können. 1823-1830: magam pedig a középső ülésben ültem, mert ott ki is nézhettem s könnyebben is kiszállhattam [FogE 255].

2. kiszállásra mehet; a putea descinde; eine Besichtigung vornehmen können. 1836; az Eexequitio a helyszínére ki szálhatott [Somb.].

3. táborba szállhat; a putea pleca la luptă; lagern/ins Feld ziehen können. 1658: Nagyságod . . . írhatna az két vajdának; egyik kiszállhatna Ruhajhoz, az másik Tatroszhoz [TML I, 115 Teleki Mihály a fej-hez].

kiszállingózik lassanként eltávozik; a pleca rînd pe rînd; nach und nach davongehen. 1653: egykor császár a portáról követeket bocsátas Báthori Gáborhoz: hogy mi okon lett az nagy pusztaság a császár országán? De mi választ adhatott? a nincsen tudomra^a; Csak kiszállingóznak a hadak onnat [ETA I, 104 NSz. — ^aÉrtsd: tudtomra].

kiszállít 1. a transporta (ceva) afară; hinausfahren/befördern. 1598: Az minemeű buzat, zabott, es egieb akarmyfele terheket Chykbol my zamunkra zoktak ky zallytani, miuelhogy Segheswarzek Chyktol tauol uagion . . . affele terheknek ky zallytatasa ne kenzerytessenek^a [SzO IV, 133-4 fej. — ^aA segesváriak]. 1743: sok fát, boronát, gerendát, lécet, dranicát szállíta ki [Tekerőpaták Cs; EHA]. 1807: kénteleníttem . . . Kezeseket adni arról, hogy akkor következett Kis Aszszonynapjára a hátra maradt szállonákot ki szállítom [Szu; UszLt Com-Cub. 1753u].

2. kihord; a căra/duce afară; hinaus schaffen/tragen. 1794: éppen most Szállítok ki belölle^a mindeneket hogy a Mester Emberek fel emelhessék a pintze Derekát [Szilágycséh; IB. Fogarasi István lev. — ^aA pincéből].

3. kitelepít/költöztet; a evacua; aussiedeln, delogieren. 1677: Qoartirokrol . . . a' Tisztek oly fenytékben tartásák őket, hogy a' kik afféléket attentálnak, meg-találtván, mindgyárt ki-szállítsák . . . meg fizettessék [AC 98]. 1718: Pestis alkalmatosságával . . . Szükség praeservatoria nézue gondot viselni, az imit amót Bóltocsákban, és kunnyokban (!) Sordidé magokat viselő, és Lako Emberekre, kiket is vagj tisztaságra kenszeríteni, vagj onnan ki Szállítani Szükséges [Kv; KvLt I/225 gub.]. 1764: András az ötsét Gyurkát ki szállítván az örökségin kívül egy követés helyre . . . az örökségetis tsak egyedül birta [Kéménd H; JHb XXXIII/17]. 1780: Kézdí Györgyöt . . . Tessék azért Klmedn(e)k . . . az el következő Szt György napig azon Tseléd Házból . . . ki szállítani [Nagylak AF; DobLev. III/544. 1b]. 1840: Gróf Nemes Ádám . . . a' Házba egy olá embertis szállított volt de Néhai Grof Miko Miklos az embert ki szállította [Bikszád Hsz; Mkg].

4. kivezényel; a deplasa/disloca; ausrücken lassen. 1659: (A törökök) immár húszezer janicsárt Drinápolyba ki is szállítottanak ... nem bátorságos az választélt halogatnunk^a [EOE XII, 213 Barcsay Ákos Lázár Györgyhöz. — ^aA törököknek néhány végvár átadása ügyében]. 1778: A prussus követet küldött, mi az oka hogy hadait kiszállította [Rette 389].

5. megszüntet; a desfiinja; auf/beheben. 1577: valami haboruságok es nehessegek leotennek volna eo keozteok, mynd az megh holt Beldy Kelemen ideyebelyekys, azokatys myndenekett eo keozzwoleok ky szallytank ezen keotel alatt [Uzon Hsz; BLt 7]. 1629: Azokat azert az vezekedeseket, sok iamborok teorekedesekre, mint attiafiak egimas keozwl ki akaruan zallittani illien keppen componalanak vegezene mi elottwnk [Meggyesfva MT; DLev. I. II. 33]. 1640: kívánván mi tollunk mindenik részről, hogy ezt az controversiát ha lehetne igazitanok és szállitanok ki közüllök [Berekeresztúr MT; i. h. 2. XIIB. 1].

6. leszámit; a scádea; abrechnen. 1582: Az Magyar Vczay fertalban az vonasok Zama teot Ravatal Zerent egy Summaba 137 3/4 Az Zabadosok vonassy tezen ez fertalban vonast 10 1/2 Ky zallithwan az Zabadosok vonassith az Derek vonasoknak Zamabol marad megh fen 227 1/4 [Kv; Szám. 3/VI. 3 Diósy Gergely not. kezével]. 1597: byszoniosson nem Twthadtam ha be adtame az 4 koboly zabot az elso Rhegistrumban investigallia te kegelmetek ha beadtam te kegelmetek zalicza ki az Nüme-russbwł az f l d 60 [Kv; i. h. 7/X. 19 Jeney István sp kezével].

kiszállítás transportare; Ausfahren/befördern. 1598: Az minemeű buzat, zabott, es egieb akarmyfele terheket Chykbol my zamunkra zoktak ky zallytani ... megengedtiük keőnieörgesekre, hogy affele terheknek ky zallytatasara ne kenzerlytessenek, holott annak eleotte sem volt zokasok, Haggiuk azert nektek hogy tys az Segheswarzekieket, affele akarminemeő terheknek Chykbol ky zallytatasara ... ne kenzerichietek, es arra eoket ne ereöltessetek [SzO IV, 133–4 fej. Báthory Zsigmond Sennyei Pongrácnak, a székelyek kapitányának és más megnevezett tisztségviselőknek szóló rend.].

kiszállíthat (házból) kirakhat/tehet; a putea evacua (din casă); (aus dem Haus) hinaussetzen können. 1765: édes Anyja edgyik Házat eo kgylménék lakásul által adá ... hogy ha pedig magát jól nem viselné a következendő Szt György napján onnan ki szállithassa eo kgylmét az édes Anyja [Torda; Pk 2].

kiszállított 1. elszállított/vitet; a dispune să fie transportat; austragen/befördern lassen. 1662: Az várbul pedig Balling János minden életét, lövészszámokat kiszállítottván ... pusztán hagyatott vala [SKR 242]. 1744: Az Tisztek ... más féle Naturalékat Szállítatánaké ki az Udvarakból magok Szamokra [K; KS vk].

2. kiköltöztet; a evacua din locuință; delogieren. 1780: Engedvén Kézi Györgyöt azon oculált Udvarhoz tartozó Tseléd házba ... Mind eddig az Exp(onen)s Aszsz(on)y szerint valo requisitiojarais azon Embert Klmed Gerendi Simon Vram ki nem szállítottat [Nagylak AF; DobLev. III/544. 1b].

kiszállítottatás 1. transportare; Ausfahren/befördern. 1598: Az minemeű buzat, zabott es egieb akarmyfele terheket Chykbol my zamunkra zoktak ky zallytany megengedtiük keőnieörgesekre, hogy affele terheknek ky zallytatasara ne kenzerlytessenek Haggiuk azert nektek hogy tys az Segheswarzekieket, affele akarminemeő terheknek Chykbol ky zallytatasara ne ereöltessetek [SzO IV, 133–4 fej.].

2. kivezénylés; detaşare, trimitere; Ausrückung, Kommandierung. 1809: a ki okozója a Katonaság ide lött ki szállítottásának, itten mulatásának, a lévén okozója itt vesztegléseiknekis [Szu; UszLt ComGub. 1616].

kiszállíthatat elszállíthatat/hordattathat; a putea dispune să fie transportat; hinausbefördern lassen können. 1665: A port mindenfelé elásatom és mihelt innen mindeneket kiszállíthatatok, egy óra alatt neki gyujtatom [TML III, 398 Bánfi Sigmond Teleki Mihályhoz Székelyhidről].

kiszállott le/kitelepült; care s-a stabilit în altă parte; an/ausgesiedelt. 1640: Az kik Attyok, auagy Attyafia eorősegeről Uy es pasit helyre ki szaluán, Uy hazat epitnek, az olyan Uy helyre ki szalot jobbagynak, az Eskeőttek relatioia szer(ent) 4. Esztendeigh ualo szabadsaga uagyon, hogy ab Antiquo, sem Adoual, sem szolgálatl nem tartoznak uolna [Betlen F; UC 17/48. 17]. — L. még UF I, 693.

kiszámít kb. kigondol; a concepe; ausdenken, ersinnen. 1843: A nyomozások rendiben kijöven, hogy a három közönségeknek még több Varga Katalin szellemű oktatói is voltak, mégpedig olyan egyének, kiknek gyámkodásuk oda van kiszámítva, hogy a szegény tudatlan községben a perlekedés dühét felzaklatva, azoknak véres verejtékén magoknak keresetmódot alapítsanak [VKp 122–3].

kiszámítás kb. számvetés; calculare; Ausrechnung. 1847: Ki számítása Az Götzli öszves napszám tartozásnak^a [Göc SzD; WassLt. — ^aKöv. az egyes számvetési tételek].

kiszámított 1. kimért; mäsurat; vermessen. 1833: a most ki számított darab^a mellet levő három szegeletűnek egész hossza ... 42 öl [Dés; DLt 904 mell. — ^aFöld].

2. tervezett; planificat; geplant. 1843: Megmagyaráztattott, hogy az erdőmívelést a fiscus földösúr ... nem ok nélkül és vaktába, hanem a bányászat fenntartására ... a faluközönségek érdekében századokra kiszámított előrelátással gyakorolja [VKp 108].

kiszámlál 1. kiszámol; a număra; auszählen. 1756: (A) Specificalt Summa pénztis ... Dobolyi István Ur(am) eő kegyelme hites Társával Brullyai Sára Aszszonnyal edjütt jo folyo ezüst pénzül ki számlálák [Ne; DobLev. I/269. 1b]. 1722: az 300 száz magyar forintokat ki számlálá az Ur Márgoi Ur(am) igen szép májás pénzükül [Kv; SLt XL Fekete Ferenc Suki Jánoshoz]. 1780: Conferala .. Komaromi Kristina Aszszony Szánító Elek Ur(am) és kedves Elete Parja ... moston született .. Fiak(na)k tizen öt Mgr Forintokat. melyeket jo folyo ezüst penzekül ki számlalván effective előt

tünk Levalta is [Ne; DobLev. III/551]. 1809: Hogy . az fen irt 500 azaz Ötszáz Rforintokat . Zudor István Ur ki számlálta és effective ki adta, arról hitem szerint bizonyosságot tészek [Mezősályi TA; h. IV/925 Szabo Sámuel ref. pap kezével].

2. leszámít; a scădea; abrechnen. 1584: Balogy Farkas . Zam adassa . Az Warmegiere, malomra es egieb Zwkseges keoltsegekre . Menth f 107/88 . Mellyet ky Zamlalwan az Introit(us) Summaibol, Maradoth . eg Summaba, f 33/81 [Kv; Szám. 3/XIV. 15-6]. 1597: Aroltattunk egy altalog bort Vr 60 . Aroltának abból f 37/18 Ezekből ki zamlalwa(n) az chaplar bert d 50 . . . Marad meg tizta kez penzul f 35 d. 10 [Kv; i. h. 7/III. 15]. 1599: Mely exitusnak Summaiat az tellies perceptionak Summaibol ky zamlalwan, marad kezenel kjt be kel administralni fl. 322/32 1/2 [Kv; i. h. 8/XV. 15]. 3. előszám(l)orol; a enumera/înșira; her/aufzählen. 1777: egyéb külső épületeket is ki számlálni nem tudak [Dés; Ks 79. 29].

kiszámlálás kiszámolás; numărare; Auszählung. 1745: Nem lévén most a Mintz háznál készen vert Arany . . . fogatta Mintz Mester Ur(am) hogy tizen négy napok alatt uy Aranyakat veret annak fel váltására, midőn készen fog lenni Tisztartó Uramot bé hivatom ki számlálására [Gyf; Ks 83 Kastal János lev.].

kiszámláltatik 1. kiszámoltatik; a fi numărât; ausgezählt werden. 1805: Egy rakas fentő, kiszámláltatván lett 550 eladatott 13 Rf. 50 xr [HSzj *fentő-fa* al.].

2. kizáratik; a fi exclus; ausgeschlossen werden. 1584: Ha penigh walamely Chiaplar az eo^a hirek nelkewl walakinek korchiomallana. Awagy penigh annak nem korchiomallana, kinek a walaztot zemelliek adnak es rendelnek a kalitkaba vitessek, holot harmad napigh wilieón, es az vitan a Chiaplarok keozzewl ky zamlaltassek [Kv; PolgK 11. — ^aA vásárbíróké].

kiszándékozik kiindulni szándékozik; a avea intenție de plecare; beabsichtigen auszugehen. 1729: Már Isten kgim(é)ből az gyűlés is el bomlék hosszszas majd haszonlatan itt való ülésünk után, en is Isten engedelméből holnap ki szándekoznál [ApLt 1 gr. Haller János anyósához, br. Apor Péterné gr. Kálnoki Borbárához Nsz-ből].

kiszánt 1. a scoate arînd; umpflügen/ackern. 1571: sok helieken be vetet zanto feoldeket . . . ky zantottak es uyobban od (!) az varhoz be vetettek [SzO II, 326]. 1594: ez Peres feoldben . . . Mostan Frataj Janos Az buzatt ki zantotta [M. fráta K; Told. 27]. 1651: az Kender neuó Heljb(en) az Diosi Miklos Zabjat az Magha földiből ki sza(n)totta vala [M. köblös SzD; RLt 1 Paska Simon (23) jb vall.]. 1701: 10. vékán való vetesemet ki zantotta [Sinfva TA; Borb.]. 1770: Enis vetettem két darab kender földet bé poroncsolta volt Lendvai Uram, hogy száncsák ki az Orbaiak^a [Lekence BN; Ks 47. 67. 29. — ^aF.orbó (SzD) lakosai]. 1815: 234. fészek krumplimat erő hatalommal . . . hajnalban ki szántotta és elkárostitotta [Kv; Pk 3]. 1844: Az ősi vetések gyengék . . . s Sokat szántanak ki [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferencz].

2. felszánt; a ara; ackern, pflügen. 1580 u.: Miert hogy az három Teorvinnek ne(m) engettel engedetlen

voltal zabaditatan az egy borozdatt mind vigig ki zantottad az Tilalom ellen ennek Terhit lattatom [Szentkirály U; UszTj]. 1715: Török Pál Ur(am) azt a földet mellyet fellyeb nevezék keresztül nem szántotta, hanem azután edgy jobbágja kezdette ki szántani [Szászfülpös K; WH. Paulus Musnai de Szász Phülpös (58) ns vall.]. 1748: Ezen . . . Rét(ne)k észak felől való Also végén egy darabot ki Szántottanak, s, már egy néhány esztendőktől fogva kender szokta(na)k oda vetni [Koronka MT; EHA]. 1765: (A földet) ő Nsaga számára vigig ki szántatták (Kéménd H; JHb XXXIII/18). 1839: az exponens aszszony fölgyit éppen annyira, mint a Tkts Zudor Elek ure volt ki szántottuk [Szentbenedek AF; DobLev. V/1223. 7 Kömives Joseff (26) „közlakos” vall].

3. szántással elbirtokol; a lua în posesie (în mod fraudulos) la arat călcind răzorul; durch Pflügen in Besitz nehmen. 1610: (A földet) hatalmasul ki zantottak az egik felj való hatarban kezembeől [UszT 13a].

4. (bizonyos helyig) megszánt; a ara (pînă la un anumit loc); (bis zu einer bestimmten Stelle) ackern. 1583: Kis Mihály vallia, Mégh Meszaros vinczene Aszoniom kere engem hog a'peres feoldet meg Zancham . . . Es mind vegig ki zantottam [Kv; TJK IV/1. 178]. 1598: Azmiolta rea emlekeze(m) thüdom hogi azt az feoldet mindeltigh az vthig zantothuk ki [Kv; TJK V/1. 193 Joannes Chianadi (35) vall.]. 1699: ezen keresben forgo Kapusi hatar helyben levő földet mindenkor azo(n) réth szelyben levő nagj borozdaigh szantottuk ki [Mezőkölpény MT; MbK 90 Kölpényi Biró András (48) jb vall.]. 1716: Bár Ignattól hallotta, hogy mondotta eb(en) a' földb(en) a'kin . . . allók: Tarcs (!) belé az ekét, és száncs (!) ki végig senki ne(m) ál elődb(e) [Mocs K; JHb XLVII/27].

5. (földet) feltör; a desfunda/ara; um/aufbrechen. 1727: Azki a vetésen keresztül megyen, vagy az utat kiszántja, büntetése 20 pénz [HSzj *vetés* al.].

kiszántat 1. a dispune să scoată arînd; umackern/pflügen lassen. 1594: Az hol Frataj Janos Az buzatt kj Zantatta Annak Az to feleől való felen Zeker vth volth ele [M. fráta K; Told. 27]. 1793: az Exp(one)ns Aszszony ki költ ősz Buzájából végig hosszszan Gál Ferentz Uram ki szántatott s a magájához foglalt [Mezőbánd MT; MbK. XII. 94].

2. felszántat; a dispune să fie arat; ackern/pflügen lassen. 1594: Azon keowlis Az mely feöldet Zeóke Pal elth, Abbanis zantatott ki frataj Janos [M. fráta K; Told. 27.].

kiszántathatik fel/megszántathatik; a putea fi arat; geackert/gepflügt werden können. 1808: a' mikor az Eke Taliga azon Meredek Határ Borozdára fel-kapott; tehát az Ekét kivetette a' Földből s annál fogva . . . egy darab hosszszára ki nem Szántathatvan . . . a' végénél Szántatlan maradt [Felőr SzD; BetLt 6 St. Gáál (64) zs vall.].

kiszántattat földből kiforgattat; a dispune să scoată arînd; umackern/pflügen lassen. 1757: ezen föld az melljen most állunk árpával volt bé vetve, és már szépen ki is zöldellett volt az melly is az mint látók ki vala szántva, melljetis . . . Sombori Györgj Uram ekéjével szántatott ki [Gálfa KK; Ks 66. 45. 179].